

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Studijní program: Filologie

Studijní obor: Translatologie

Disertační práce

Mgr. Marie Hana Příbylová

***TLUMOČENÍ Z ČESKÉHO ZNAKOVÉHO JAZYKA DO MLUVENÉ
ANGLIČTINY V MEZINÁRODNÍM KONFERENCEČNÍM PROSTŘEDÍ***

**Interpreting from Czech Sign Language into Spoken English in
International Conference Settings**

Školitelka: prof. PhDr. Ivana Čeňková, CSc.

2023

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 3. dubna 2023

Mgr. Marie Hana Příbylová, v. r.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala své školitelce, prof. PhDr. Ivaně Čenkové, CSc., za nekonečnou trpělivost a podporu a trvalou inspiraci.

Upřímný dík patří Nadě Hynkové Dingové, Ph.D. za jazykové a odborné konzultace. Za svůj vznik vděčí tato práce jejímu pozitivnímu a podporujícímu přístupu od samého počátku projektu.

Mgr. Radce Novákové a Katce Klofáčové děkuji za pomoc se získáním a přípravou zkoumaných materiálů a Josefu Valdmanovi za jazykové konzultace.

Poděkování náleží všem, kdo se mnou (někdy velmi dlouze) můj výzkum konzultovali a přinesli cenné nové úhly pohledu: vyučujícím z letní školy CETRA (především Franzi Pöchhackerovi a dále Danielu Gilovi, Jemině Napier a Demi Krystallidou) a Sophie Pointurier-Pournin.

Největší dík náleží tlumočnickům za jejich čas, úsilí a především odvahu a důvěru. Vystavit se hodnocení není jednoduché, ale přesto to v zájmu výzkumu udělali a za to si zaslouží poděkování.

Bez nikoho z jmenovaných by práce nemohla být napsána.

Závěrem bych chtěla poděkovat i všem svým neslyšícím učitelům českého znakového jazyka z organizace Pevnost – České centrum znakového jazyka, z. ú. za provázení světem Neslyšících a jejich jazyka.

Věnování

Všem mým drahým,
všem, kdo inspirují k poznávání
a všem, kdo o poznání usilují.

Abstrakt

Disertační práce představuje kvalitativní explorativní studii zkoumající tlumočení mezi českým znakovým jazykem (ČZJ) a mluvenou angličtinou (EN) jako *lingua franca* mezinárodních setkání – praxi, jejíž četnost má vzhledem ke stále intenzivnějšímu působení neslyšících odborníků v mezinárodním prostředí potenciál narůstat, avšak odborná příprava pro ni není zatím dostupná. Přímé tlumočení mezi zmíněnými jazyky je porovnáváno s tlumočením přes mluvenou češtinu (CS) jako zprostředkující (pilotní) jazyk.

Komparativní analýza převodů odborné přednášky neslyšícího odborníka a stimulované retrospektivní rozhovory s tlumočnickou (*stimulated recall*) ukazují, že tlumočení mezi dvěma jazyky B, navíc v kombinaci, pro niž tlumočníci neabsolvovali cílenou profesní přípravu, je navzdory předpokládané vyšší kognitivní zátěži možné a jeho kvalita není (v konkrétním zkoumaném případě) zásadně nižší než kvalita tlumočení s pilotáží, pokud jde o zachování správnosti a úplnosti obsahu a komunikačního záměru řečníka – za předpokladu dostatečně vysoké kompetence ve zdrojovém i cílovém jazyce a obecné tlumočnické kompetence. Z jazykového hlediska je kvalita výstupu u tlumočnicků ČZJ-EN nižší než u tlumočnicků a CS-EN (přebírajících od tlumočnicků ČZJ-CS; tyto tlumočníci odbornou přípravu pro tuto kombinaci absolvovali). Jazykové problémy a omezenost i nedostatečná automatizace repertoáru vyjadřovacích prostředků umožňujících významové odstínění a stylistickou variabilitu projevu se neprojeví pouze na úrovni produktu, nýbrž i na úrovni procesu; ovlivněna je zejména flexibilita reakcí a ekonomičnost vyjadřování. Na tyto oblasti by proto měla být zaměřena případná odborná příprava pro kombinaci ČZJ-EN.

Pozornost je dále věnována strategiím a strategickým postupům, jejichž pomocí se tlumočníci vyrovnávají s omezeními vyplývajícími z podstaty tlumočnické práce (časové omezení při simultánním tlumočení), z konkrétní tlumočnické situace (experimentální podmínky, videokonferenční tlumočení), z povahy zdrojového projevu (kulturně specifický obsah) i z lingvistických faktorů (pracovní jazyky rozdílné modality, tlumočení mezi dvěma cizími jazyky). Analýza projevů i retrospektivní rozhovory umožnily identifikovat problémy, které intenzivně řešili zejména tlumočníci znakového jazyka a které souvisejí s přípravou, s možností interakce a spolupráce s řečníkem a potřebou aktivního řízení komunikační situace. V přístupu tlumočnicků znakového jazyka se výrazně projevuje motivace sociokulturním kontextem a využívání jeho znalosti, vnímání vlastní role i pocit odpovědnosti za úspěch komunikační situace. Mnohé z těchto položek tvoří nedílnou součást kvalitní tlumočnické práce a samozřejmě nelze tvrdit, že jsou tlumočnickům ZJ vyhrazeny. Fakt, že u tlumočnicků mluvených jazyků se neprojevovaly stejně silně, může být dán mimo jiné způsobem sběru dat; v rozhodovacím procesu tlumočnicků znakového jazyka se však ukázaly být silným faktorem.

Klíčová slova: český znakový jazyk, tlumočení znakového jazyka, tlumočení z českého znakového jazyka do angličtiny, tlumočení mezi dvěma cizími jazyky, tlumočení s pilotáží, strategické postupy, strategie

Abstract

This qualitative exploratory study investigates interpreting between Czech Sign Language (ČZJ) and spoken English (EN) as a *lingua franca* of international meetings. Considering the constantly increasing international exchange between Deaf and hearing experts, the demand of interpreting in this language combination is expected to grow; however, relevant training opportunities are scarce.

Direct interpreting between ČZJ and EN is compared to and contrasted with relay interpreting via spoken Czech (CS).

A comparative analysis of the renderings of a lecture delivered by a Deaf expert paired with stimulated recall interviews revealed that interpreting between two B-languages in a combination for which interpreters have not been trained is possible despite the assumedly increased cognitive load, and in this particular case its quality wasn't significantly lower than that of relay interpreting in terms of content completeness and accuracy and the speaker's communicative intent, provided that the interpreters have sufficient source and target language skills as well as general interpreting competence. The linguistic quality of the English output is lower in ČZJ-EN interpreters than in CS-EN interpreters (taking over from ČZJ-CS; these interpreters have been trained for this combination). Not only it impacts the product but also the process is affected – in addition to synonymic and stylistic variation, a limited and insufficiently automatized repertoire of linguistic means in the target language hinders the flexibility of reactions and linguistic economy, making cognitive load management more difficult. These are the principal areas that potential training of sign language interpreters (SLIs) for the ČZJ-EN combination and the enhancement of their proficiency in English should be targeted at.

The study also examines the strategies used by interpreters to cope with the time constraints of simultaneous interpreting, the artificial experimental conditions (interpreting of a 2D video), the culturally-specific content and the linguistics factors (interpreting between two B languages of different modalities). In addition to general strategies, the interviews revealed specific strategic behaviour relevant in particular to SLIs; this behaviour is motivated by the nature of Czech Sign Language, knowledge of the sociocultural context, professional norms and the interpreters' understanding of their role and their feeling of responsibility for the success of the interaction, and relates to preparation, interaction and cooperation with the presenter and active interaction management. While most of this strategic behaviour and its motivations is inherent to simultaneous interpreting and cannot be claimed to be unique to SLIs, differences were observed in the type of problems SLIs face and in their attitude to these problems and to the interpreting task in general in comparison to spoken language interpreters; it cannot be excluded, however, that some of these differences are due to the data collection method.

Key words: Czech Sign Language, sign language interpreting, sign-to-voice interpreting, B-B interpreting, relay interpreting, interpreting strategies

Obsah

TEORETICKÁ ČÁST	10
1 Úvod	10
1.1 Struktura práce	11
2 Motivace k volbě tématu a uvedení do kontextu	13
3 Tlumočení znakového jazyka jako (nová) translátologická disciplína: Sociálně-kulturní aspekty tlumočení znakového jazyka	24
3.1 Sociální status (neslyšících) uživatelů a tlumočnicků znakového jazyka	29
3.2 Dostupnost a profesionalizace tlumočení znakového jazyka	36
3.3 Výzkum tlumočení znakového jazyka jako translátologická disciplína.....	41
4 Tlumočení jako sociální akt.....	44
4.1 Translated self.....	47
5 Sociolingvistická charakteristika (českého) znakového jazyka a bimodální tlumočení.....	51
5.1 Recepce vizuální informace	52
5.2 (Socio)lingvistické aspekty tlumočení znakového jazyka	55
5.2.1 Simultánnost a existence v prostoru	55
5.2.2 Ikoničnost (vizuální motivovanost).....	59
5.2.3 Konstruovaný akt (střídání rolí)	60
5.2.4 Syntaktická asymetrie ve srovnání s mluvenou češtinou.....	61
5.2.5 Specifické znaky	63
5.2.6 Nepřímá pojmenování	65
5.2.7 Jmenné znaky	65
5.2.8 Hláskování prstovou (manuální) abecedou.....	66
5.2.9 Lexikální mezera	67
6 Direkcionálnita v tlumočení.....	71
6.1 Jazykové kompetence.....	71
6.2 Teoretické výhody a nevýhody tlumočení do jazyka A vs. B	74
6.3 Direkcionálnita a model úsilí.....	77
6.4 Direkcionálnita a lingvistické faktory.....	78
6.5 Direkcionálnita a extralingvistické faktory.....	79
6.6 Preference tlumočnicků	80
6.7 Preference příjemců.....	83

6.8	Direkcionalita a strategie	85
6.9	Direkcionalita v tlumočení znakového jazyka	87
6.10	Tlumočení ze znakového jazyka do jazyka mluveného: Wang (2021).....	94
7	Tlumočení mezi českým znakovým jazykem a angličtinou.....	101
7.1	Tlumočení mezi dvěma cizími jazyky.....	102
7.1.1	Tlumočení znakového jazyka v mnohojazyčném mezinárodním prostředí: de Wit (2010) 105	
7.2	Tlumočení mezi národním znakovým jazykem a angličtinou v zahraničí: Dotazníkový průzkum 106	
7.2.1	Belgie (Flandry).....	109
7.2.2	Švédsko	110
7.3	Tlumočení mezi českým znakovým jazykem a angličtinou v českém prostředí: Zjištění z dotazníků	113
7.4	Tlumočení mezi angličtinou a českým znakovým jazykem v českém vysokoškolském prostředí: Machač (2017).....	114
7.5	Závěr.....	120
8	Tlumočení s pilotáží.....	123
8.1	Definice.....	124
8.2	Stávající stav zkoumání.....	124
8.3	Pilotáž v praxi.....	126
8.4	Nevýhody pilotáže.....	127
8.5	Kritéria pro efektivní pilotáž a nároky na tlumočnicka	129
8.6	Jazyková kombinace a direkcionalita	133
8.7	Pozitivní aspekty pilotáže	134
8.7.1	Relay a neslyšící tlumočnick.....	136
8.8	Pilotáž a ztráta informace – vymezení a hodnocení.....	139
9	Strategické chování tlumočnicka.....	144
9.1	Strategická povaha tlumočení: Kohn & Kalina (1996).....	145
9.1.1	Produkce a porozumění ve zprostředkované vícejazyčné komunikaci: Mentální modelování.....	145
9.2	Definice a pojetí	151
9.3	Strategie ve výzkumu tlumočení znakového jazyka.....	156

9.3.1	Simultánní tlumočení ze znakového do mluveného jazyka: Kvalita, kognitivní přetížení a strategie – Wang (2021)	157
9.3.2	Lingvistické copingové strategie v tlumočení znakového jazyka: Napier (2002/2016).....	161
9.3.3	Ekvivalenty taktik dle Gila (1995/2009) v tlumočení znakového jazyka: Pointurier-Pournin (2014)	168
9.3.4	Komunikační a kooperační strategie – <i>Relay</i> za využití neslyšícího tlumočnicka: (Ressler (1999), Cerney (2004), Stone & Russell (2014) a tlumočení ze znakového jazyka do mluveného: Napier (2007)	170
9.4	Teoretická východiska pro zkoumání strategií v rámci disertačního výzkumu.....	175
9.4.1	Tlumočnické strategie a taktiky: Gile (1995/2009).....	177
9.4.2	Lingvistické strategie v tlumočení mezi nizozemštinou a vlámským znakovým jazykem: Heyerick (2021)	189
EMPIRICKÁ ČÁST		205
1	Výzkumné okruhy a cíle.....	207
2	Popis experimentu	209
2.1	Popis zkoumané situace.....	209
2.1.1	Tlumočení na dálku a videokonferenční tlumočení.....	209
2.2	Zdrojový projev.....	210
2.2.1	Zdrojový projev: Vztah většiny a menšiny.....	211
2.2.2	Překlad zdrojového projevu a transkripce glosami.....	215
2.3	Vzorek	217
2.4	Příprava.....	220
2.5	Hodnotitelé	220
3	Průběh experimentu	222
4	Soubory dat	223
5	Metodologie	224
5.1.1	Analýza A – Celková komparativní intertextová analýza	224
5.1.2	Analýza B – Řešení vybraných jevů	225
5.1.3	Analýza C – Retrospektivní rozhovor se stimulovaným vybavováním.....	225
5.1.4	Dotazníky.....	228
5.2	Definice základních pojmových kategorií.....	229
5.2.1	Definice pojmů „strategický postup“, „strategie“, „tlumočnické postupy“, „řešení“ a „technika“	229
5.2.2	Stanovení základní jednotky k analýze.....	230
5.3	Problematika kvalitativního hodnocení výstupů	232

5.3.1	Metoda hodnocení zachování informace a komunikačního záměru řečníka jako měřítko kvality převodu.....	233
5.3.2	Metoda kvalitativního hodnocení převodu.....	238
5.3.3	Kategorizace pozorovaných jevů	239
5.3.4	Identifikace a kategorizace příčin pozorovaných jevů	242
5.3.5	Identifikace, kategorizace a analýza strategií a strategických postupů	244
6	Omezení studie a metodologické problémy.....	246
6.1	Nereprezentativní vzorek.....	246
6.2	Psycho-sociologické a deontologické faktory – pozice badatelky, důvěra	247
6.3	Experimentální podmínky	250
6.4	Metody a postupy.....	251
7	Analýza dat	254
7.1	Komparativní analýzy zdrojového a cílového projevu – Analýza A a B.....	254
7.1.1	Souhrnné vyhodnocení analýz A a B.....	389
7.2	Analýza C – Zjištění z rozhovorů v rámci <i>stimulated recall</i>	431
8	Shrnutí výsledků a diskuse.....	452
8.1	Praktická aplikace výsledků výzkumu tlumočení mezi českým znakovým jazykem a mluvenou angličtinou – doporučení pro odbornou přípravu	458
8.2	Omezení studie a náměty na další výzkum	462
9	Závěr.....	467
	Seznam použitých zdrojů	472
	Seznam použitých zkratek.....	485
	Seznam tabulek	486
	Seznam obrázků.....	486
	Seznam příloh.....	487

TEORETICKÁ ČÁST

1 Úvod

„Tlumočení mluvených jazyků a tlumočení znakových jazyků se příliš dlouho pohybovalo každé po vlastní trase. Nyní musíme usilovat o mnohem užší interakci.“

Jemina Napier¹

Tématem disertační práce je tlumočení z českého znakového jazyka do mluvené angličtiny v mezinárodním konferenčním prostředí², přímo a prostřednictvím pilotáže se zaměřením na strategické chování tlumočnicků (strategie a strategické postupy³) v souvislosti se sociokulturní zkušeností účastníků komunikační situace a jí motivovanou volbou (socio)lingvistických prostředků. Jedná se o téma poměrně málo probádané, které kombinuje dva současné výzkumné trendy, a sice simultánní tlumočení znakového jazyka⁴ v konferenčním prostředí a tlumočení ve směru znakový jazyk – mluvený jazyk⁵. Kombinaci ČZJ – mluvená angličtina (a domníváme se, že i jiným znakovým jazykům v kombinaci s různými „cizími“ mluvenými jazyky) pak byla zatím věnována jen minimální pozornost. Pokud je nám známo, v českém prostředí je tato studie první výzkumnou prací tohoto druhu.⁶

¹ Webinář Sign Language Conference Interpreting: professionalisation and course design. 19. 2. 2021. <https://www.emcinterpreting.org/emci/resources/sign-language-conference-interpreting-professionalization-and-course-design>. Citace uvedena v překladu autorky práce. Všechny primární citace cizojazyčných zdrojů jsou uvedeny v překladu autorky této práce, s výjimkou případných sekundárních citací v českém jazyce a případech, kdy je uvedeno jinak.

² De Witová (2010: 227) charakterizuje mnohojazyčné mezinárodní prostředí jako takové prostředí, v němž figurují i jiné jazyky a kultury než ony dva (dvě), na něž se primárně zaměřovala odborná příprava příslušných tlumočnicků.

³ Strategickými postupy rozumíme vědomý, případně podvědomý rozhodovací proces tváří v tvář problému spíše na globální úrovni, strategii chápeme spíše lokálně. Pro podrobnou definici a vysvětlení vztahů v podkapitolách č. 9.4 *Teoretická východiska pro zkoumání strategií* a 5.2.1 *Definice pojmů „strategický postup“, „strategie“, „tlumočnické postupy“, „řešení“ a „technika“*.

⁴ Výrazem „tlumočení znakového jazyka“ v této práci pro jednoduchost obecně označujeme tlumočení z nebo do znakového jazyka v kombinaci s mluveným jazykem. Také ekvivalentní anglický termín *sign/signed language interpreting, SLI* dle Heyerickové (2021: 11) typicky označuje simultánní tlumočení z mluveného jazyka do znakového a obráceně (a také tlumočení mezi různými znakovými jazyky, to však v této práci ponecháváme stranou). V případě potřeby uvádíme podrobnější specifikaci. Jinými komunikačními systémy a způsoby vizuální komunikace (kromě tlumočení v kombinaci s mezinárodním znakovým systémem) se v této práci nezabýváme.

⁵ Wang (2021: 5)

⁶ S výjimkou jedné bakalářské práce, která se však zaměřuje na opačný směr – viz podkapitolu č. 7.4 *Tlumočení mezi angličtinou a českým znakovým jazykem v českém vysokoškolském prostředí – Machač (2017)*.

Český znakový jazyk je přirozeným jazykem, který představuje primární jazyk určité části českých neslyšících.⁷ Podle údajů České unie neslyšících z roku 2017 žije v České republice žije cca 0,5 milionu sluchově postižených osob, z nichž cca 7300 jsou uživatelé znakového jazyka.⁸ Jedná se o kulturní a jazykovou menšinu, která byla po dlouhou dobu takřkajíc neviditelná a zároveň utlačovaná; její rozvoj bok po boku slyšící většiny byl konstantně narušován a jejímu jazyku byl donedávna upírán i status plnohodnotného, přirozeného jazyka, což se projevovalo i v rovině (ne)respektování lidských práv neslyšících a nedoslýchavých osob. O nepřipustnosti obdobného útlaku netřeba dlouze diskutovat; ignorace určitého jazyka však působí negativně nejen na jeho uživatele, nýbrž je i ochuzením pro společnost jako celek. Jazyk představuje prostředek k poznání kultury, která – v případě neslyšících – v každé zemi či každém kulturním okruhu koexistuje s kulturou většinovou; samotný (vizuálně-motorický) způsob existence znakového jazyka navíc inspiruje i k ontologickým úvahám o tom, jaká je souvislost mezi smyslovým vnímáním, formou jazyka a chápáním podstaty bytí.

Ve vztahu mezi neslyšící komunitou a slyšící společností i v postupném zvyšování povědomí většinové společnosti o existenci a bohatosti znakového jazyka a kultury Neslyšících samozřejmě hraje významnou roli tlumočení (byť může být, jak naznačujeme dále, pouze jednou z mnoha spojnic mezi fonocentricky a vizuálně uspořádaným světem). Ze statusu znakového jazyka a jeho uživatelů, komunity Neslyšících a její kultury ve vztahu k většinové slyšící společnosti vyplývá, že tlumočení jako prostředek vzájemného kontaktu a interakce je tématem, které se neomezuje pouze na otázky lingvistické, nýbrž zahrnuje otázky sociokulturní, sociolingvistické a pragmatické. Právě z tohoto úhlu pohledu se snažíme k tématu přistupovat. Teoretická i empirická část této práce se snaží vycházet z předpokladu, že tlumočení je především sociální akt. U tlumočení znakového jazyka považujeme sociokulturní kontext za mimořádně relevantní faktor, a vliv sociokulturních faktorů na tlumočnický proces je jedním z hlavních předmětů zájmu této disertační práce.

1.1 Struktura práce

Tématem práce je konkrétní komunikační/tlumočnická situace, která reprezentuje určitý trend ve společenském vývoji a potažmo v tlumočnické profesi.

⁷ Vizualní jazyk je jim na rozdíl od mluveného smyslově přístupný. Preference komunikačního kanálu však závisí na míře (absolutní hluchota vs. nedoslýchavost) či době ztráty sluchu (prelingválně neslyšící vs. ohluchlí) nebo výchově/vzdělání (ve znakovém vs. v mluveném/psaném jazyce).

⁸ <https://www.cun.cz/cs/blog/2017/05/17/statistiky-poctu-osob-se-sluchovym-postizenim/> [cit. 4. 12. 2022]

Teoretická část práce je pojata poměrně široce a dotýká se i témat, která s naším výzkumem přímo nesouvisí, která však považujeme za důležitá pro uvedení do sociokulturního kontextu, v němž se v rámci této práce pohybujeme.⁹

Úvodem podáváme stručný přehled vývoje postavení neslyšící komunity v České republice, tlumočnicků znakového jazyka, dostupnosti a profesionalizace tlumočení znakového jazyka i jeho výzkumu jako předmětu translátologické disciplíny. Následně objasňujeme motivaci k volbě tohoto tématu, které zasazujeme do širšího kontextu zejména z hlediska současného stavu zkoumání. V návaznosti na tyto úvodní části představujeme tlumočení znakového jazyka jako translátologickou disciplínu se specifickými sociálně-kulturními aspekty. V další kapitole vysvětlujeme, proč je tlumočení sociálním aktem, jakou roli v něm hraje sociální kontext a jak naopak tlumočení tento kontext spoluutváří. Od popisu funkce tlumočení jako součásti mezilidské komunikace v sociokulturním kontextu přecházíme k vysvětlení (socio)lingvistických specifik znakového jazyka a bimodálního tlumočení. Následující kapitola se pak věnuje procesu recepce a produkce při tlumočení v závislosti na směru (A-B, B-A, B-B) neboli direkcionality. Následující dvě kapitoly se pak zabývají dvěma způsoby realizace zprostředkované komunikace mezi českým znakovým jazykem a mluvenou angličtinou – přímo mezi dvěma cizími jazyky a nepřímou přes třetí, zprostředkující jazyk, který je mateřským jazykem příslušných tlumočnicků.

Všechny tyto kapitoly se věnují charakteristikám dané situace, s nimiž se musí tlumočníci vypořádat a které tedy u nich spouštějí určité strategické chování. Poslední kapitola teoretické části je věnována právě tomuto strategickému chování.

Empirická část popisuje modelovou situaci a její omezení, návrh výzkumu a metodologii (včetně metodologických problémů) a dále obsahuje samotné výsledky experimentu a rozhovorů s tlumočnicí, diskusi a závěry.

⁹ Navíc mohou sloužit jako vysvětlení některých informací, které zaznívají i v samotném zkoumaném projevu.

2 Motivace k volbě tématu a uvedení do kontextu

Volba tématu je motivována několika skutečnostmi.

Samotné tlumočení znakového jazyka považujeme (zejména v kontaktu a kontrastu s tlumočením jazyků mluvených) za zdroj zajímavých poznatků ohledně různých podob tlumočnické profese a její společenské role. Stejně jako se pomalu šířilo povědomí o samotných znakových jazycích, i obecná translologie – hovoříme nyní především o českém prostředí – se však o znakový jazyk stále zajímá v poměrně omezené míře. Předkládaná práce je proto snahou o přiblížení obecné translologie a výzkumu tlumočení znakového jazyka, a to nejen s ohledem na stav zkoumání v českém prostředí, ale i na širší kontext. Narůstá-li totiž zájem české translologie o tlumočení znakového jazyka pozvolně, na mezinárodní úrovni jsme svědky mimořádně dynamického vývoje, který dnes reflektují i instituce a organizace až dosud tradičně zaměřené výhradně na tlumočení jazyků mluvených, jako je např. Mezinárodní asociace konferenčních tlumočnicků (AIIC) či Generální ředitelství pro tlumočení (DG SCIC) Evropské komise. Jsme proto přesvědčeni, že je naprosto nezbytné, aby k obdobné reflexi docházelo také v rámci tlumočnických vzdělávacích institucí. Nutno podotknout, že spolupráce mezi příslušnými profesními a vzdělávacími institucemi a organizacemi (např. mezi Komorou tlumočnicků znakového jazyka, Komorou soudních tlumočnicků České republiky a také například Jednotou tlumočnicků a překladatelů) je relativně dlouhodobá a v podstatě zavedená; totéž platí do jisté míry i o spolupráci Ústavu translologie (ÚTRL) a Ústavu jazyků a komunikace neslyšících (ÚJKN) Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (FF UK).¹⁰ Domníváme se však, že zde existuje prostor pro skutečně systematickou a intenzivnější kooperaci, a to tím spíše, že oba ústavy jsou součástí téže vzdělávací instituce.

Pro translologii mluvených jazyků může být zkoumání tlumočení znakových jazyků přínosné z mnoha hledisek, jimiž se podrobně zabýváme dále, která však lze obecněji shrnout jako vztahy mezi majoritními a minoritními jazyky (s ohledem na status přisuzovaný jazyku s jinou než audio-orální modalitou i na rozšířenost těchto jazyků), postavení a role tlumočnických služeb v zajišťování kontaktu mezi slyšící majoritou a komunitou neslyšících a usnadňování zapojení této komunity do života většinové společnosti. Domníváme se, že

¹⁰ Spolupráce s ÚTRL je například výslovně zmíněna v Konceptci Ústavu jazyků a komunikace neslyšících FF UK pro období 1. 9. 2021 – 31. 8. 2024, viz https://ujkn.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/64/2021/09/Koncepce-UJKN_hudakova_2021-2024_web.pdf [cit. 12. 1. 2023]

zkoumaná jazyková kombinace mimořádně názorně demonstruje, jaká je společenská role tlumočení, jaké jsou jeho výhody, nevýhody či případná omezení. Velmi zajímavé je srovnání tlumočení mluvených a znakových jazyků z hlediska role tlumočnicka v komunikačním procesu, jeho identifikace s příslušnými kulturami a jeho podílení se na utváření komunikační situace. Podle našeho názoru představuje tlumočení mezi znakovými a mluvenými jazyky zajímavý materiál i pro zkoumání tlumočnického procesu na mikroúrovni, tj. na úrovni jednotlivých tlumočnických strategií i konkrétních řešení. Ačkoli obecně nejsou tato témata zcela nová, považujeme nejen za legitimní, nýbrž i za nutné snažit se kriticky nahlížet na stávající, zavedenou praxi.

Neskromnou ambicí této práce je také nastínit, zda a jakým způsobem by teorie, výzkum a výuka tlumočení mluvených jazyků mohly být dnes užitečné pro tlumočení znakového jazyka, které, byť se na počátku tlumočením mluvených jazyků v určitých ohledech inspirovalo¹¹, dnes představuje zavedenou a dynamicky se rozvíjející disciplínu s vlastními institucemi a studijními programy, bohatou literaturou a výzkumnými korpusy.

V čem konkrétně může přínos tlumočnictví mluvených jazyků a zejména ÚTRL spočívat, vyplývá z definice problémů, s nimiž se vzdělávání tlumočnicků znakového jazyka na ÚJKN potýká, představené Hynkovou Dingovou na webináři zaměřeném na profesionalizaci a výuku konferenčního tlumočení znakového jazyka, organizovaném konsorciem evropských univerzit EMCI ve spolupráci se skupinou pro znakový jazyk (Sign Language Network) asociace AIIC.¹²

Podle jejího sdělení není ve studijním programu, v jehož rámci se odehrává profesní příprava budoucích tlumočnicků¹³ znakového jazyka¹⁴, kladen „dostatečný důraz na studium angličtiny“. Hynková Dingová uvádí, že:

„Vzhledem k počtu mezinárodních akcí a konferencí, které se v dnešní době konají, by současná i budoucí generace tlumočnicků znakového jazyka měla angličtinu ovládat na vysoké úrovni. Tento problém by bylo možné vyřešit spoluprací s Ústavem translatologie FF UK. (...) Angličtina by stejně jako mezinárodní znakový systém měla tvořit součást tlumočnických cvičení. (...) Vzdělávání tlumočnicků znakového

¹¹ Viz např. Pollitt (1997).

¹² *Sign Language Conference Interpreting: professionalisation and course design*. 19. 2. 2021.

¹³ V současné době převládá v literatuře zabývající se (zejména) tlumočením znakových jazyků úzus označovat jedince vykonávající tlumočnickou profesi generickým femininem, a to mimo jiné z toho důvodu, že počet žen se v této profesi zdá výrazně převažovat. V této práci v souladu s českým územ a z důvodu anonymizace dat užíváme generického maskulina bez ohledu na biologické pohlaví a gender představitelů tlumočnické profese, s výjimkou případů, kdy referujeme k jednotlivcům, jejichž anonymita není použitím příslušného gramatického rodu ohrožena.

¹⁴ Jazyky a komunikace neslyšících, dříve Čeština v komunikaci neslyšících.

jazyka by mělo probíhat ve spolupráci s odborníky na tlumočení mluvených jazyků. (...) Pro studenty obou oborů je spolupráce velmi přínosná. Část výuky tlumočení znakového jazyka by se mohla inspirovat výukou tlumočení mluvených jazyků a vice versa.“¹⁵

Dále je také nezbytné, aby „tlumočníci znakových jazyků spolupracovali s profesními organizacemi tlumočnicků jak znakových, tak mluvených jazyků, a to během přípravy i po vstupu do praxe.“¹⁶

Spolupráci s ÚTRL vnímáme jako mimořádně přínosnou i z hlediska další relevantní otázky, kterou je konferenční tlumočení. Ačkoli jsme v dnešní době svědky „exponenciálního nárůstu poptávky po tlumočnících znakového jazyka schopných tlumočit na jednáních vysoké úrovně“¹⁷, zatím neexistuje ucelený (akademický a akreditovaný) vzdělávací program zaměřený na konferenční tlumočení znakových jazyků.¹⁸ V době vzniku této práce takovýto program s názvem M-SLIC (Masters in Sign Language Interpreting in Conferences) připravuje Heriot-Watt University ve skotském Edinburku ve spolupráci s Evropskou komisí.¹⁹ Pro tento projekt představuje spolupráce s místním programem konferenčního tlumočení mluvených jazyků významný zdroj inspirace. Obdobný zdroj pro přípravu konferenčních tlumočnicků znakového jazyka v České republice by mohl představovat právě ÚTRL, jediné vysokoškolské pracoviště v České republice, jež se plně specializuje na překlad a tlumočení²⁰, a jež je mimo jiné členem mezinárodní organizace CIUTI, sdružující nejlepší tlumočnické a překladatelské školy ve světě, a dále sítě evropských univerzit EMCI (European Masters in Conference Interpreting)²¹; ve výuce se přitom zaměřuje především na konferenční tlumočení.

Ambicí této disertační práce je tedy vydat se cestou vzájemné interakce a posílit vztahy a spolupráci mezi uvedenými dvěma disciplínami. Jejím primárním cílem je šířit povědomí o znakovém jazyce a o tlumočení znakových jazyků, a to v rámci oboru, jehož

¹⁵ Hynková Dingová (2021). Webinář DG SCIC *Sign Language Conference Interpreting: professionalisation and course design*. 19. 2. 2021

¹⁶ Hynková Dingová (2021). Webinář *Sign Language Conference Interpreting: professionalisation and course design*. 19. 2. 2021

¹⁷ Napier (2021) Webinář *Sign Language Conference Interpreting: professionalisation and course design*. 19. 2. 2021.

¹⁸ A to navzdory skutečnosti, že existují programy, kde jsou tlumočníci znakových a mluvených jazyků vzdělávání společně. Napier (2021) Webinář *Sign Language Conference Interpreting: professionalisation and course design*. 19. 2. 2021

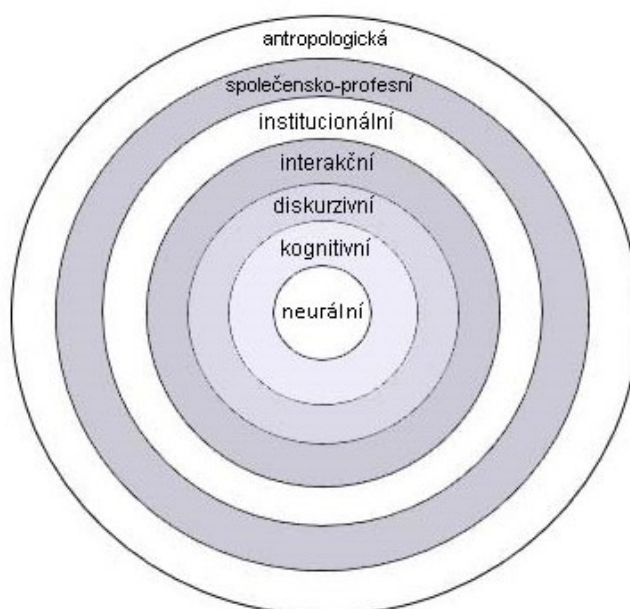
¹⁹ 2019–2021, předpokládané spuštění září 2022.

²⁰ <https://utrl.ff.cuni.cz/cs/ustavkatedra/kdo-jsme/>

²¹ A také sítě EMT sdružující magisterské univerzitní studijní programy zaměřené na překlad.

pozornost je zaměřena téměř výhradně na jazyky mluvené, a rozšířit pohled na tlumočnickou profesi o další perspektivu. V opačném směru spatřujeme potenciál přínosu ÚTRL pro internacionalizaci studijních programů oboru Jazyky a komunikace neslyšících. Obecnou motivací je dále skutečnost, že jakkoli je dnes tlumočení znakového jazyka zavedenou profesí s relativně dlouhou a dynamicky se rozvíjející výzkumnou tradicí, není tato úroveň rozvoje napříč různými zeměmi konzistentní.²²

Pro situování našeho výzkumu do širšího kontextu lze využít Pöchhackerova modelu pojmových rámců neboli perspektiv, z nichž lze na tlumočení nahlížet (*levels of modeling*)²³. Míra zastoupení jednotlivých perspektiv v této práci je naznačena barevně (čím tmavší barva, tím vyšší míra):

Obr. č. 1: Pöchhackerův model pojmových rámců (2016: 86). Barevně zvýrazněno autorkou práce.

Neurální úrovni se v této práci nevěnujeme. Kognitivní úrovni se zabýváme v souvislosti s kognitivní zátěží související s bimodálním tlumočením a s tlumočením mezi dvěma cizími jazyky, a to pouze okrajově. Nikoli proto, že by tato perspektiva nebyla pro naše téma relevantní, právě naopak – domníváme se však, že zkoumání této otázky by vyžadovalo samostatné teoretické i výzkumné zpracování, proto ji zde ponecháváme víceméně stranou. Nejrelevantnější pro náš výzkum shledáváme perspektivu diskurzivní, interakční a dále

²² Gile & Napier (2020: 64)

²³ Pöchhacker (2016 :86)

společensko-profesní. Je ovšem nutno připomenout, že se nejedná o striktně oddělené kategorie s jasně danými hranicemi.

Jsme si vědomi toho, že navzdory snaze o vykreslení společenského kontextu, v němž je tlumočení znakových jazyků situováno, není záběr této práce vyčerpávající, a že pokud jde o hledání či vytváření paralel mezi tlumočením mluvených a znakových jazyků, jistě by bylo možné (či vhodné) zkoumat obě disciplíny takříkajíc ze stejné startovní čáry. Tak tomu v našem výzkumu není. Cílem práce není vytvořit absolutní srovnání obou profesí nebo hodnotit a srovnávat tentýž jev v každé z těchto disciplín. Zároveň ani není cílem tohoto výzkumu podat chronologický přehled jejich vývoje. Výchozím bodem této práce je určitý společenský jev v určité společenské situaci (multikulturní, multilingvální komunikace na pozadí globalizované společnosti, kulturní dominance určitého lidského společenství a emancipace společenství jiného) a v určité konstelaci (rozdělení úloh v rámci komunikační situace konferenčního formátu, tedy události s určitými nepsanými konvencemi a tradicí). Rozbor takového společensko-kulturního jevu může naznačit, jaká je stávající situace zmíněných disciplín a jakým směrem se dále mohou vyvíjet.

Na tomto místě považujeme za důležité zmínit vyjádření Cathy Pearsonové²⁴, která v době vzniku této práce působila jako zástupkyně vedoucího oddělení Mnohojazyčnosti a rozvoje znalostí DG SCIC, že jakkoli by se vzhledem k oddělenému vývoji konferenčního tlumočení mluvených a znakových jazyků mohlo zdát, že jde o dvě různé disciplíny, jedná se stále o disciplínu jedinou – o konferenční tlumočení. Ani tato práce, která se poměrně podrobně zabývá lingvistickými specifiky znakových jazyků a sociokulturním kontextem jejich používání/tlumočení, se nesnaží pojímat tlumočení z/do znakového jazyka jako disciplínu odlišnou od tlumočení mezi jazyky mluvenými (v podstatě každá jazyková kombinace má svá lingvistická specifika a každý mezijazykový a mezikulturní kontakt se vyznačuje určitými sociokulturními/sociolingvistickými rysy v závislosti na typu jazyka, blízkosti/vzdálenosti daných kultur apod.). Zdůrazňování specifik znakového jazyka a kulturně-historické zkušenosti neslyšících tedy neslouží k segregaci této jazykové kombinace, nýbrž naopak k rozšíření poznatků obecné translologie. Domníváme se, že pro zkoumání těchto faktorů

²⁴ Webinář DG SCIC *Sign Language Conference Interpreting: professionalisation and course design*. 19. 2. 2021.

jsou znakové jazyky jako jazyky odlišné modality a specifického postavení (obecně i v konkrétní národní kultuře) mimořádně přínosné.²⁵

Další východisko této práce se odvíjí od skutečnosti, že aktivita neslyšících i pozornost věnovaná znakovým jazykům neustále narůstá i na mezinárodní úrovni, což s sebou logicky přináší větší jazykovou rozmanitost a větší množství jazykových kombinací, v nichž probíhá komunikace, a tedy i tlumočení. Podle de Witové (2010) se tlumočení na mezinárodních jednáních a tím i požadavky na tlumočení z cizího mluveného jazyka do národního znakového a obráceně stávají v evropském prostředí stále častějšími.

Nedílnou součástí tlumočených mnohojazyčných akcí je v případě nemožnosti přímého tlumočení takzvaná pilotáž neboli tlumočení přes zprostředkující jazyk. Vzhledem k její nezbytnosti a zároveň k poněkud kontroverzním názorům na její kvalitu považujeme za překvapivé, že jí dosud bylo ve výzkumu věnováno poměrně málo pozornosti. I tento deficit je obecnou motivací k porovnání přímého tlumočení s tlumočením přes zprostředkující, pilotní jazyk. Konkrétní motivací je pak skutečnost, že příprava tlumočnicků českého znakového jazyka na ÚJKN nezahrnuje tlumočení mezi ČZJ a angličtinou, takže při případném kontaktu mezi těmito dvěma jazyky je v situacích vyžadujících profesionální tlumočení využití zprostředkujícího jazyka takřka nezbytné.

Pro účely této práce je za modelovou komunikační situaci považována událost konferenčního typu s mezinárodní účastí, jejímiž aktéry jsou slyšící a neslyšící osoby různých národností. Výše uvedený typ (hypotetické) konference (v různých obměnách z hlediska kombinací pracovních jazyků) je vzhledem ke společenskému vývoji stále častějším jevem. Jedná se zatím o poměrně novou a relativně málo prozkoumanou sociokulturní realitu.

Konferenčními jazyky, které stojí v centru zájmu této práce, jsou mluvená angličtina, mluvená čeština a český znakový jazyk²⁶ – tři jazyky, které jsou vzájemně v postavení cizích jazyků, z nichž jeden se odlišuje modalitou. Minimálně jeden z těchto konferenčních jazyků někteří účastníci neovládají na úrovni zajišťující dostatečné porozumění, a dva z nich jsou určité části

²⁵ Jako analogii lze citovat Pfaua, Steinbacha a Wollovou (2012: 381), kteří uvádějí, že „při srovnávání různých jevů ve znakovém a mluveném jazyce často poznatky ze znakového jazyka prohlubují naše chápání toho, jak fungují jazyky – ne proto, že by se znakové jazyky od mluvených tolik lišily, nýbrž proto, že v mluvených jazycích se toho odehrává více, než jsme se domnívali.“ Domníváme se, že v oblasti tlumočení platí totéž.

²⁶ V reálné situaci by v případě, že se v publiku nacházejí neslyšící osoby různých národností a že neslyšící řečník používá český znakový jazyk, bylo s největší pravděpodobností zajišťováno tlumočení i do mezinárodního znakového systému. V této práci však tuto jazykovou kombinaci ponecháváme stranou. Stejně tak nebereme v potaz další komunikační prostředky, jakými je například simultánní přepis.

účastníků smyslově nepřístupné. Řečníkem²⁷ je neslyšící odborník přednášející v českém znakovém jazyce, jehož projev je tlumočen do mluvené angličtiny jako *lingua franca*.

Předmětem zkoumání je tedy simultánní konferenční tlumočení mezi jazyky odlišné modality (vizuálně-motorický vs. audio-orální), neboli bimodální tlumočení. Zkoumáno je tlumočení přímé v porovnání s nepřímým (tlumočení s pilotáží přes zprostředkující jazyk). Tento komunikační akt je chápán jako akt sociální, který je podmíněn sociálně-kulturní zkušeností účastníků komunikační situace, statusem a (socio)lingvistickými vlastnostmi používaných jazyků a komunikačním záměrem jeho účastníků. Dalším faktorem je pak i kvalifikace a jazyková vybavenost tlumočnicků jako účastníků komunikační situace. Výše uvedené faktory rozhodují o tom, jaké strategie a strategické postupy tlumočníci používají, aby byl naplněn cíl komunikační situace.

Zkoumaná situace je specifická z hlediska jazykové kombinace a direkcionality, a to ze dvou důvodů. Zaprvé tlumočníci tlumočící z českého znakového jazyka do mluvené angličtiny tlumočí mezi dvěma cizími jazyky – pracovními jazyky B²⁸. Zadruhé, zdrojovým jazykem je znakový jazyk a cílovým jazykem je jazyk mluvený, přičemž dle našeho odhadu ve výzkumných korpusech převládá směr opačný. Domníváme se, že toto „tradiční“ výzkumné zaměření odráží stále ještě převládající praxi, kdy „následkem mocenské nerovnováhy mezi neslyšícími a slyšícími působí tlumočníci většinou v situacích, kdy přístup neslyšících k informacím závisí na slyšících osobách; to znamená, že informace je při tlumočení často předávána pouze jedním směrem.“²⁹ Podle Youngové, Napierové a Oramové³⁰ se pojetí neslyšících jako handicapovaných osob, tedy menšiny, která se vůči ostatním účastníkům komunikační situace nachází v podřízeném postavení, spolu se skutečností, že znakové jazyky stále ještě nejsou vždy uznávány jako přirozené jazyky (natož jako oficiální jazyk státu), odráží i v terminologii, konkrétně v označení „tlumočení pro neslyšící“.³¹ Tento termín

²⁷ Termín „řečník“ v tomto kontextu pro jednoduchost používáme jako generický termín označující autora projevu, přednášejícího, bez ohledu na modalitu, navzdory asociaci s mluveným jazykem (ačkoli se nabízejí termíny jako např. „znakující“ nebo „produktor“ – Hronová 2002: 122). Totéž platí o termínu „mluvčí“, jímž rozumíme autora promluvy. Tyto termíny tedy označují funkci. V kontextu znakového jazyka a v souvislosti s rodilostí a jazykovými kompetencemi používáme termín „uživatel znakového jazyka“.

²⁸ Dle kategorizace AILC.

²⁹ Napier (2016: 34)

³⁰ Young, Napier & Oram (2020: 352)

³¹ Pokud jde o terminologii, již v roce 1978 se výše zmíněný R. M. Ingram vymezil proti používání termínu *reverse interpreting*, tedy „obrácené“ tlumočení, pro označení směru z amerického znakového jazyka do mluvené angličtiny, protože tento termín implikuje, že běžný směr je z mluveného jazyka do znakového, že není standardní, aby se neslyšící osoba ve svém jazyce vyjadřovala a že by tím pádem tlumočení potřeboval slyšící

naznačuje, že jsou to neslyšící, kdo potřebuje tlumočníka, ačkoli slyšící strana jej ve skutečnosti potřebuje právě tak, a je tak typickým příkladem fonocentrického přístupu.

Naší motivací je především snaha o vymanění se ze stereotypu „tlumočení pro neslyšící“, který vychází z předpokladu, že neslyšící jsou primárně pasivními příjemci sdělení. Zkoumaná komunikační situace je přesně opačná a zrcadlí současný vývoj, kdy díky faktorům jako obecné uznávání plnohodnotnosti znakových jazyků, technologický vývoj či zvyšující se úroveň vzdělanosti neslyšících³² narůstá počet příležitostí, kdy se čeští neslyšící nejen dostávají v profesním kontextu do kontaktu se zahraničními odborníky, nýbrž jsou sami v pozici odborníků a aktivních tvůrců sdělení. Zdrojový projev neslyšícího přednášejícího je v naší experimentální situaci tlumočen slyšícím posluchačům. Každá ze dvou možností zprostředkování komunikace mezi českými a zahraničními účastníky – tlumočení z ČZJ do angličtiny přes zprostředkující jazyk a přímo – má své výhody a nevýhody, které, velmi obecně řečeno, souvisejí jednak s jazykovou vybaveností a odbornou přípravou tlumočnicků českého znakového jazyka, jednak s kulturní znalostí tlumočnicků mluvených jazyků. Pilotáž jako vícestupňové tlumočení nese potenciál ztráty informace, posílený skutečností, že tlumočníci mluvených jazyků tlumočící z pilotáže nejsou obeznámeni s problematikou neslyšících a se sociokulturním kontextem tlumočení znakového jazyka. Zaměřujeme se na to, zda se v důsledku toho ztrácí kulturně relevantní informace, na to, co tlumočníci znakového jazyka důsledně převádějí a nad čím cíleně strategicky uvažují (a tedy co považují za důležité), a na to, zda se při přímém tlumočení z českého znakového do angličtiny tyto informace ztrácejí kvůli úrovni jazykové kompetence a chybějící odborné přípravě tlumočnicků pro tuto jazykovou kombinaci.

Cílem analýzy tlumočnických výkonů a strategického chování v modelové situaci ovšem není hodnocení v absolutním slova smyslu, nýbrž hlubší poznání – v prvním plánu zjištění, jaké jsou možnosti a jaká je připravenost na poptávku po tlumočení v situaci, které bude dle našeho názoru stále častější – a nastínění možností řešení případných problémů a obecně budoucího vývoje (zejména z hlediska odborné přípravy tlumočnicků) v souladu se

člověk. Výhrady měl Ingram i k dalším termínům explicitně vyjadřujícím, že jeden z jazyků existuje v odlišné modalitě, protože toto rozlišování vždy implicitně pracuje s představou nad- či podřízenosti. Proto Ingram prosazoval používání termínu „tlumočení“ bez bližší specifikace, a bližší určení jazykové kombinace či směru doporučoval pouze v případě, že je tato informace nutná, stejně, jako je tomu v případě tlumočení mezi mluvenými jazyky – s tím, že „jen zřídka bude tlumočnick tlumočit pouze jedním směrem“ (1978: J-2). Vyskytuje-li se v této práci výraz „tlumočení pro neslyšící“, jedná se buď o citaci nebo parafrázi, případně o doslovný překlad názvu.

³² De Wit (2012: 226)

společenskými proměnami, a dále zvýšit motivaci ke vzájemné spolupráci příslušných oborů. Především experimentální poznatky by pak mohly přispět k diskusi o tom, jaká by mohla být praktická náplň takové spolupráce. Doufáme také v obohacení obecné translologie o poznatky o znakových jazycích a jejich tlumočení, které umožní rozšíření pohledu na tlumočení mluvených jazyků o novou perspektivu, a to zejména pokud jde o roli tlumočnicka a jeho pozici jako aktivního účastníka komunikační situace.

Mezilidská komunikace je složitý strategický proces již v jednojazyčné, nezprostředkované podobě, kdy účastníci komunikačního aktu používají k realizaci svého komunikačního záměru stejný kód, tj. hovoří stejným jazykem. Složitost tohoto procesu se násobí v případě zprostředkované komunikace, k níž dochází při interakci osob, které stejný komunikační kód používat nemohou či nechtějí. Podle interaktivního modelu tlumočení Scheina, Cartwrightové a Stewarta (1998) i podle jiných autorů – Royová (1992), Metzgerová (2002), Napierová (2002) či Heyericková (2021), viz dále – je tlumočnick jako příslušník tzv. „třetí kultury“ nedílnou součástí interakce, a nikoli pouze nestranným, neviditelným kanálem (*conduit*). Komunikační situací, ostatními účastníky i prostředím je ovlivňován³³ a sám ji svou zkušeností, vzděláním, fyzickými charakteristikami apod. ovlivňuje. Uvědomuje si, že komunikace, jíž se účastní, má určitý cíl (který je díky svým znalostem a zkušenostem schopen více či méně přesně identifikovat), a k dosažení tohoto cíle volí odpovídající postupy. Proto lze (simultánní) tlumočení zkoumat mimo jiné i z hlediska strategického chování, jehož prostřednictvím tlumočníci dosahují komunikačního cíle.³⁴ Jedním z cílů této práce je analyzovat, jaké jsou strategické postupy tlumočnicků, používané strategie a jejich motivace k nim.

V translologickém výzkumu nepředstavují strategie nové téma (jak ostatně vyplývá i z přehledu literatury věnované tématu strategií, viz kapitulu č. 9 teoretické části *Strategické chování tlumočnicka*), a zájem o toto téma dále stoupá, jak ve svém přehledu témat zaujímajících v translologii významné místo uvádí Gile:

„[t]řetím velmi populárním tématem jsou taktiky („strategie“). Poměrně stabilní výskyt těchto trendů v posledním desetiletí lze chápat jako ukazatel setrvalého posunu od obecných konceptuálních rámců a preskriptivních prací převládajících v 70. a 80.

³³ Schein, Cartwright & Stewart (1998: 37)

³⁴ Riccardi (2005: 755)

letech 20. století k více ‚deskriptivnímu‘ přístupu, jehož cílem je pochopit a popsat, co v oboru ve skutečnosti probíhá.“³⁵

Tento trend částečně potvrzuje i Heyericková³⁶, která ovšem podotýká, že výrazně větší pozornost je tlumočnickým strategiím věnována ze strany badatelů v oblasti tlumočení mluvených jazyků než v oblasti jazyků znakových.

Jak vyplývá z předchozích odstavců, v našem výzkumu se neomezujeme na analýzu tlumočení jako produktu – tj. nezkoumáme pouze cílový projev a případné odchylky od projevu zdrojového. Zkoumání strategických postupů a strategií znamená zaměření na proces, na rozhodování tlumočnicků, na jejich vnímání projevu, jeho širšího kontextu a příslušných řešení. Retrospektivní rozhovory s tlumočnicí, které v rámci experimentu provádíme, neslouží pouze jako prostředek triangulace dat; je to způsob, jak umístit tlumočnicka jako aktivního účastníka do středu pozornosti, tak, jak o tom hovoří například Heyericková:

„...zdá se, že diskuze ohledně tlumočnických strategií se zaměřuje především na proces, produkt a posuny v cílovém projevu oproti zdrojovému, avšak nikoli na tlumočnicka. (...) [P]ovažuji za důležité dát tlumočnickům hlas (...) a popsat, co tlumočnicka dělají a proč, na základě jejich vlastního vysvětlení.“³⁷

Tento přístup je v souladu s přesvědčením Napierové o nutnosti “popisovat, co překladatelé a tlumočnicka *dělají*, místo vysvětlování, co by *měli*“³⁸, a to jak v pozitivním, tak v negativním slova smyslu. Napierová³⁹ zdůrazňuje, že cílem výzkumu není primárně kritika či hledání chyb, a stejně tak i my se snažíme identifikovat především způsob, jakým se tlumočnicka vyrovnávají s nároky kladenými různými charakteristikami konkrétní situace, tedy usilujeme o pozitivní přístup. Cílíme-li však na co možná nejobektivnější zhodnocení situace, je nutné zabývat se také výsledkem zkoumaných postupů, tedy produktem tlumočení a jeho kvalitou, což znamená zaměřit se kromě pozitiv i na případná negativa.

Pokud jde o objektivitu zkoumání, nelze ponechat stranou otázku osoby/identity badatele, která představuje nezanedbatelný faktor ovlivňující dynamiku výzkumu i interpretaci jeho výsledků. Osoba badatele ovlivňuje výzkum v tom smyslu, že podmínky, za nichž probíhá, sám alespoň do určité míry vytváří (to platí samozřejmě především o neautentických, experimentálních podmínkách) a zároveň jevy odehrávající se v jím vytvořených podmínkách

³⁵ Gile (2021)

³⁶ Heyerick (2021: 16)

³⁷ *Ibid.*, s. 17

³⁸ *Ibid.*, s. 126

³⁹ *Ibid.*

nebo z nich pramenící zkoumá a vykládá. Platí tedy, že výsledky je třeba vztahovat právě na zkoumanou situaci a jejich extrapolace na jiné podmínky a situace vyžaduje obezřetnost.

Shledáváme nezbytným upozornit na to, že tato práce je psána a výzkum prováděn z perspektivy slyšící badatelky a tlumočnice mluveného jazyka, která si znakový jazyk osvojila v dospělém věku (a je tedy tzv. „novým uživatelem znakového jazyka“ neboli *new signer*⁴⁰) a jako příslušnice slyšící většiny je určitým způsobem privilegovaná. Kulturní příslušnost autorky této práce, která není členkou komunity tlumočnicků českého znakového jazyka a není ani nijak spřízněna s komunitou Neslyšících, má dle našeho názoru kromě potenciálních dopadů z hlediska přijetí této práce zejména neslyšícími odborníky či tlumočníky znakového jazyka dopad také na samotný proces sběru dat (více v kapitole č. 6 empirické části *Omezení studie a metodologické problémy*). Zcela zásadní je pak zdůraznit, že touto prací autorka nijak nehovoří za komunitu Neslyšících či tlumočnicků znakového jazyka a že poznatky ohledně historie a kultury této komunity i vývoje a stávající situace této profese uvádí z perspektivy slyšící příslušnice tlumočnické profese (v jejímž rámci sdílí některé zkušenosti i postavení s tlumočníky znakového jazyka, přičemž jiné zkušenosti se naopak mohou velmi odlišovat). Zaměřuje se proto nejen na to, co mají obě profese společné, nýbrž zejména na to, v čem spočívají jejich odlišnosti, a co tyto odlišnosti vypovídají o podstatě tlumočnické profese a její stávající i budoucí podobě. Takovouto diskusi obecně vzato samozřejmě nelze vést bez komplementárního i kontrastivního pohledu „z druhé strany“, tedy bez pohledu (zejména) neslyšících i slyšících odborníků na tlumočení znakového jazyka.⁴¹ Pro takovou diskusi není tato práce pochopitelně vhodným formátem, mohla by však představovat jeden z prvních impulzů k ní.

⁴⁰ De Meulder (2019: 707). De Meulderová používá i termín (a zároveň jazykovou hříčku) „NERD“ – *not even related to Deaf* neboli „nijak spřízněná s neslyšícími“ (2019: 716).

⁴¹ V této práci čerpáme z prací jak slyšících, tak neslyšících autorů. Audiologický status autorů nebyl kritériem výběru zdrojů a zmiňujeme ho pouze v případech, kdy takovou zmínku považujeme za relevantní.

3 Tlumočení znakového jazyka jako (nová) translátologická disciplína: Sociálně-kulturní aspekty tlumočení znakového jazyka

„Tlumočení je prostě tlumočení.“⁴² Tímto tvrzením shrnuje Jonathan Downie (2020) názor, že tlumočení je jednotným jevem, jehož průběh se ve své podstatě napříč jednotlivými komunikačními událostmi liší jen nepatrně⁴³; zároveň však existují „silné externí faktory, které výrazně ovlivňují postoje klientů i samotných tlumočnicků“,⁴⁴ takže ačkoli všichni tlumočníci ve skutečnosti provádějí tutéž činnost, mezi tradičně chápanými tlumočnickými disciplínami panuje jakási neoficiální hierarchie a v odborné přípravě, odměňování i prestiži napříč jednotlivými typy tlumočení existují značné rozdíly. Tato skutečnost poukazuje na to, že dosavadní rozlišování typů tlumočení podle časových (simultánní vs. konsekutivní) a prostorových charakteristik (konferenční vs. soudní apod.), není dostatečné a ani dostupná data nepodporují konvenční přisuzování konkrétních jevů především unikátním charakteristikám danému prostředí.⁴⁵ Downie zdůrazňuje, že odklon od konvenčních kategorií neznamená, že všechny kontexty, v nich tlumočení probíhá, lze považovat za identické, že nemají každý svá vlastní specifika a že normy a kritéria jedné kategorie lze automaticky aplikovat na jinou. Podotýká však, že zejména výzkumný kontext vyžaduje místo automatického přisuzování konvenčních charakteristik přesný a podrobný popis konkrétní situace a faktorů působících v daném společenském, politickém a ekonomickém kontextu, jimiž je například téma, symetrie mocenských vztahů, kulturní rozdíly, organizační aspekty atd.

Budeme-li při analýze zde zkoumané komunikační situace vycházet z výše uvedených předpokladů, je vzhledem k výše uvedenému zřejmé, že „konferenční simultánní tlumočení“ je kategorií příliš obecnou. Ačkoli svá historická a společenská specifika má každý jazyk a kultura, je nepochybné, že tlumočení z/do znakového jazyka je významně ovlivněno historickým a společenským vývojem a že v naší situaci výrazně působí právě výše zmiňované externí faktory, otázky mocenských vztahů, kulturních rozdílů, odborné přípravy tlumočnicků a podobně. Je evidentní, že analyzovat tlumočení ze znakového jazyka⁴⁶, a to zejména v kontextu obecné translátologie, není možné bez základního popisu této disciplíny

⁴² *“Interpreting is interpreting”*. Downie (2020)

⁴³ Mikkelsen (1999: 2)

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ Toto přisuzování může vést k chápání zjištění týkajících se tlumočení v jiných prostředích jako nerelevantních a jejich zavržení navzdory potenciální užitečnosti. Downie (2020)

⁴⁶ Ať už je považujeme za samostatnou disciplínu či nikoli.

včetně jejího statusu a vývoje, charakteristik a postavení znakového jazyka i jeho uživatelů. Uvědomujeme si zároveň, že mnohé z těchto kategorií nejsou statické, nýbrž se dynamicky vyvíjejí, a to zejména ve svém ontologickém, (inter)subjektivním i celospolečenském rozměru:

„Různorodost uvnitř neslyšících komunit neustále narůstá (...) Být ‚neslyšící‘ zahrnuje stále komplexnější repertoár různých identit a jazykového chování (...). Tato různorodost a komplexnost hraje významnou roli ve vnímání komunikace a ‚přístupu‘⁴⁷ různými neslyšícími.“⁴⁸

Vzhledem k této různorodosti se mohou snahy neslyšící komunitu v této práci určitým způsobem charakterizovat jevit jako poněkud zjednodušující. I v otázce tlumočení dochází k „rychlému vývoji a růstu (...) v relativně krátké době“⁴⁹; domníváme se však, že zde nastíněný vývoj společenského postavení znakového jazyka, jeho uživatelů i tlumočnicků a výzkumu v této oblasti je pro účely vykreslení specifik, jimiž se tlumočení znakového jazyka obecně vyznačuje, přesto platný.

Uživatelé českého znakového jazyka⁵⁰ tvoří v České republice oficiálně uznávanou jazykovou a kulturní menšinu Neslyšících⁵¹. Zákonem o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob⁵² je český znakový jazyk definován jako „přirozený a plnohodnotný komunikační systém“, který má „základní atributy jazyka“. Představuje jedno z kritérií příslušnosti k jazykové a kulturní komunitě Neslyšících, mezi něž řadí Napierová (2016)⁵³ sdílenou identitu, sociální zkušenost, zkušenost se vzděláváním a sdílený jazyk.⁵⁴ Znakový

⁴⁷ „Přístup“ v tomto kontextu definují autorky jako přístup do společnosti, k veřejným službám (např. zdravotnictví, vzdělání, policie), spravedlnosti, zaměstnání atp. De Meulder & Hauland (2019: 2)

⁴⁸ De Meulder & Hauland (2019: 4)

⁴⁹ Bontempo (2015: 124)

⁵⁰ Podle údajů Evropské unie neslyšících z roku 2012 (viz Bibliografie) tvoří počet uživatelů ČZJ přibližně 10 000 osob.

⁵¹ Výraz „neslyšící“ s malým počátečním písmenem označuje medicínský stav, zatímco výraz „Neslyšící“ s velkým počátečním písmenem označuje příslušnost k jazykové a kulturní menšině, a v tomto smyslu jsou tyto výrazy používány i v této práci.

⁵² Zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, kterým se mění zákon č. 155/1998 Sb., o znakové řeči a o změně dalších zákonů. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2008-384#> [cit. 12. 1. 2023]

⁵³ Napier (2016: 13)

⁵⁴ Zároveň je nutno zdůraznit, že stejně jako je komunita neslyšících heterogenní z hlediska míry ztráty sluchu (vrozená vs. získaná, prelingvální vs. postlingvální, částečná vs. úplná) a pocitů a identifikace se slyšící/neslyšící kulturou, je heterogenní i škála komunikačních prostředků, které využívají – znakový jazyk, znakovaná čeština, odezírání apod. O preferenci znakového jazyka tak v této práci hovoříme především v souvislosti s osobami identifikujícími se s kulturní a jazykovou menšinou Neslyšících.

jazyk není univerzální.⁵⁵ Národní a regionální varianty (a samozřejmě i sociolekty a idiolekty) existují u znakových jazyků stejně jako u jazyků mluvených. Jednotlivé znakové jazyky jsou svébytné, mají vlastní gramatiku a nejsou odvozeny od mluveného národního jazyka (mohou však být ovlivněny kontaktem s ním).⁵⁶ Jen v samotné Evropské unii najdeme více národních znakových jazyků než národních mluvených jazyků.⁵⁷ Navzdory skutečnosti, že gramatickou strukturou a ikonicitou jsou si jednotlivé znakové jazyky bližší než jazyky mluvené, nelze je považovat automaticky za vzájemně srozumitelné.⁵⁸ V některých státech byl místní znakový jazyk uznán za jazyk oficiální (paralelně s místním mluveným jazykem), a na evropské úrovni je možnost komunikace ve znakovém (stejně jako kterémkoli jiném) jazyce jako jazyce mateřském považována za základní (lingvistické) lidské právo.⁵⁹

⁵⁵ Roli dorozumivacího prostředku při komunikaci uživatelů znakového jazyka nesdílících stejný jazyk hraje tzv. mezinárodní znakový systém (International Sign), který sám o sobě není přirozeným jazykem, využívá však mimo jiné sdílených rysů různých znakových jazyků, vzájemně srozumitelné a ikonické slovní zásoby, přejímek z rozšířených znakových jazyků (ASL) apod. Světová asociace tlumočnicků znakového jazyka (WASLI) jej definuje jako „kontaktní varietu znakového jazyka využívanou na mezinárodních jednáních (...) a neformálně při cestování a pro účely socializace. Lze jej považovat za pidžin znakového jazyka, který není tak konvencionalizovaný či komplexní jako přirozené znakové jazyky a má omezenou znakovou zásobu.“ <https://wasli.org/international-sign--definition?cn-reloaded=1> [cit. 11. 7. 2021]

⁵⁶ Je nezbytné rozlišovat mezi svébytným přirozeným jazykem, jakým je např. český znakový jazyk, a znakovou variantou národního mluveného jazyka, např. znakovou češtinou, která je umělým komunikačním kódem, kdy pořadí znaků ve větě kopíruje českou větnou stavbu. „Čistý“ znakový jazyk hraje silnou roli v příslušnosti ke komunitě a jeho používání souvisí s emancipací této komunity. Vnímání jedinečnosti znakového jazyka a hrdost na něj (stejně jako hrdost na příslušnost ke komunitě) je do určité míry i generační záležitostí – u starších generací může převládat snaha o sounáležitost s většinovou kulturou a preference znakové češtiny, která je bližší většinovému jazyku a jako taková považovaná za prestižnější. Např. Llewellyn-Jones (1981) však zároveň připomíná, že preference znakové varianty národního mluveného jazyka může být pouze deklarovaná a její údajná prestiž může být dána tím, že znaková varianta převládá v interakcích se slyšící většinou jako prostředek mezijazykového kontaktu (při příležitostech, kde má slyšící většina vedoucí postavení).

⁵⁷ Znalostní centrum na téma tlumočení DG SCIC, dostupné z https://ec.europa.eu/education/knowledge-centre-interpretation/news/sign-language-mentoring-scheme_en [cit. 7. 6. 2021]

⁵⁸ Například znakové jazyky anglofonních zemí jako například Velká Británie a Spojené státy jsou odlišné a vzájemně nesrozumitelné.

⁵⁹ Viz např. Bruselská deklarace (2010), Evropská unie neslyšících (EUD), http://www.eud.eu/files/8514/5803/7674/brussels_declaration_FINAL.pdf či Návrh usnesení o znakových jazycích a profesionálních tlumočnických znakového jazyka (2016/2952(RSP)), http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-8-2016-1241_CS.html. Přístup k informacím a k plnohodnotnému zapojení neslyšících do společnosti ošetřuje řada českých i mezinárodních právních dokumentů, jako je např. Úmluva o právech osob se zdravotním postižením, Usnesení Evropského parlamentu ze dne 23. listopadu 2016 o znakových jazycích a profesionálních tlumočnických znakového jazyka, Listina základních práv a svobod ČR, český antidiskriminační zákon (Zákon č. 198/2009 Sb.), zákon o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob (Zákon č. 155/1998 Sb.), o provozování rozhlasového a televizního vysílání (Zákon č. 231/2001 Sb.) atd. – pro podrobnosti viz <https://www.deaffriendly.cz/legislativa>.

Znakový jazyk, tedy přirozený způsob komunikace neslyšících,⁶⁰ byl nicméně po dlouhou dobu (a v mnoha zemích) považován nikoli za plnohodnotný přirozený jazyk, nýbrž za pouhá gesta a mimická vyjádření, za umělý komunikační systém. Jeho používání bylo neslyšícím dokonce zakazováno⁶¹ a ve výuce potlačováno na úkor tzv. orální metody, vyplývající ze snahy naučit neslyšící mluvit většinovým, tedy mluveným jazykem. Omezená schopnost neslyšících komunikovat mluveným jazykem není dána pouhou neznalostí tohoto jazyka, jako je tomu v případě jiných menšin, nýbrž sensorickým deficitem – problém tedy pro většinovou společnost nepředstavovala pouze odlišnost dané menšiny sama o sobě, nýbrž především skutečnost, že tato odlišnost je z většinového pohledu (medicínsky) patologická. Neslyšící tak zpravidla nebyvali považováni za rovnoprávné lidské bytosti a potýkali se – a dodnes mnohdy stále potýkají – s nejrůznějšími formami diskriminace a stigmatizace.⁶²

V dnešní době a v dnešní společnosti představují Neslyšící kulturní a jazykovou komunitu,⁶³ jejíž příslušníci jsou hrdí na svou identitu, žijí bohatým kulturním (vlastní televizní zpravodajství a pořady, přednášky, divadelní představení, umělecká tvorba a svébytné žánry) i sportovním životem (Deaflympiáda neboli Olympijské hry Neslyšících), cestují, sdružují se v organizacích řešících otázky vzdělávání, přístupu (tlumočení, titulky atd.), politické a právní záležitosti (WFD – Světová federace Neslyšících, která má například poradní status při OSN, EUD – Evropská unie neslyšících) atp. Neslyšící se uplatňují (a excelují) v mnoha akademických i praktických oborech (a spolupráce neslyšících odborníků s tlumočníky se stává stále častějším námětem translatického výzkumu). Samotný znakový jazyk a kulturu Neslyšících lze studovat na vysokých školách v rámci souboru akademických disciplín označovaných jako Deaf Studies. Pravděpodobně největší pozornost je znakovým

⁶⁰ Vzhledem k výše uvedené heterogenitě jazykových preferencí neslyšících/Neslyšících zde o přirozenosti hovoříme zejména ve vztahu k vizuální modalitě v protikladu k modalitě audio-orální, která je neslyšícím (částečně) smyslově nepřístupná.

⁶¹ Na základě usnesení tzv. Milánského kongresu v r. 1880

⁶² O neznalosti většinové společnosti svědčí například i označení „hluchoněmí“, jímž byli neslyšící donedávna označováni (zejména laickou veřejností) navzdory tomu, že schopnost řeči mají. Jde o tzv. medicínský pohled na hluchotu, který je v opozici k pohledu lingvistickému a kulturnímu, založenému na respektu ke znakovému jazyku a k Neslyšícím jako kulturní a jazykové menšině.

⁶³ Youngová, Napierová a Oramová (2020: 353) hovoří o tzv. „kolektivní kultuře“, vyznačující se společnou zkušeností, sdílenými hodnotami a tradicemi a povědomím o prioritách dané komunity. Rozdíl mezi negativním přístupem ke hluchotě jako k defektnímu fyzickému stavu a sebeuvědoměním komunity Neslyšících jako příslušníků kulturní a jazykové menšiny odráží mimo jiné termíny *deafness* a *Deafhood* neslyšícího irského jazykovedce Paddyho Ladda (2003). Zjednodušeně řečeno, zatímco termín *deafness* označuje statický stav spočívající ve ztrátě sluchu z medicínského hlediska, výrazem *Deafhood* Ladd rozumí dynamický proces, reflexi toho, co znamená a obnáší být neslyšícím příslušníkem neslyšící komunity, neustálý dialog se sebou i s ostatními, sdílení vlastního života s komunitou. *Deafhood* je pojem, jehož podstata překračuje hranice národů a států.

jazykům věnována v angloamerickém prostředí, především v USA. Unikátním příkladem vysoké úrovně akademizace představuje Gallaudetova univerzita ve Washingtonu, jediná univerzita na světě, která je určena primárně neslyšícím studentům a zároveň je předním centrem výzkumu v oblasti (mimo jiné) znakového jazyka a tlumočení.

Navzdory četným bariérám, které ve světě uzpůsobeném především slyšícím lidem stále vyvstávají, se neslyšící prosazují v každodenním pracovním, kulturním, a dokonce i politickém životě většinové společnosti – v Evropském parlamentu působí či v nedávné minulosti působili dva neslyšící poslanci.⁶⁴

Že však situace, pokud jde o interakci se slyšící většinou, zdaleka není ideální, vyplývá z následujícího tvrzení Grbićové:

„...historický výzkum i nedávné studie o sociální interakci s neslyšícími odhalují, že takzvaná inkluze neslyšících do společnosti je primárně motivována snahou je asimilovat a ‚napravit‘ spíše než je do společnosti integrovat. (...) O tom, jakou roli mají neslyšící lidé hrát, rozhoduje silnější kultura (...).“⁶⁵

Situace znakového jazyka a jeho uživatelů je tedy velmi specifická, a totéž platí analogicky i pro tlumočení (zejména) mezi znakovými a mluvenými jazyky – ať už z důvodů (socio)lingvistických, tak z důvodů kulturně-společenských.

Myšlenka, že zkoumání tlumočení znakového jazyka je přínosné pro translatologii obecně i ve vztahu k tlumočení mluvených jazyků, není sama o sobě nová. Již v roce 1978 uvádí Ingram⁶⁶, že „žádný popis tlumočení (ať praktický, nebo teoretický), který nebere v potaz tlumočení znakového jazyka, nelze považovat za ucelený“⁶⁷. V roce 2001 pak Kellett Bidoliová publikuje názor, že: „...výzkum v oblasti znakového jazyka může obecně vést k lepšímu pochopení kognitivních procesů ‚běžného‘ tlumočení“⁶⁸.

Že tento potenciál zdaleka nebyl vyčerpán (právě naopak) zdůrazňuje Napierová (2015), která hovoří o nutnosti a přínosu spolupráce v oblasti výzkumu tlumočení mluvených i znakových

⁶⁴ Adam Kósa (Maďarsko) a Helga Stevens (Belgie).

⁶⁵ Grbić (1997). Citovaný článek napsala autorka v roce 1997. Domníváme se však, že navzdory mnoha pokrokům v této oblasti ve většinové společnosti převládá tzv. medicínský pohled na hluchotu jako na patologický jev, který vyžaduje léčbu, o čemž svědčí například technickým pokrokem umožněná aplikace kochleárních implantátů neslyšícím dětem a související snaha o jejich začlenění do slyšící společnosti.

⁶⁶ Robert M. Ingram, pedagog, badatel, propagátor rovného přístupu k mluveným i znakovým jazykům v pozici zdrojového a cílového jazyka

⁶⁷ Ingram (1978: 109)

⁶⁸ Kellett Bidoli (2001: 142)

jazyků a replikace výzkumů tlumočení v obou těchto modalitách⁶⁹; obdobný postoj vyjadřuje společně s Gilem i v roce 2020, kdy hovoří o tom, že:

„stereoskopický pohled na tlumočení, tedy pohled ze dvou různých úhlů, může pomoci odhalit rozdílné či podobné rysy, které v jednotlivých tlumočnických komunitách buď nejsou vidět, nebo jsou považovány za samozřejmé, a lépe tak pochopit různé jevy a problémy – a to k užítku pedagogů, praktikujících tlumočnicků a ve výsledku celé společnosti.“⁷⁰

S tímto názorem se ztotožňujeme i my a vycházíme z něho v této práci. Výše zmíněný společenský vývoj, kdy stále více neslyšících zastává odborné a vedoucí funkce v akademické i technické sféře, v oblasti práva, zdravotnictví atd.,⁷¹ se odráží i v translatologickém výzkumu, jehož pozornost se začíná obracet k neslyšícím jako řečníkům a ke znakovému jazyku jako jazyku zdrojovému a nikoli pouze cílovému. Nová témata tak zahrnují například spolupráci neslyšících doktorandů a akademiků s tlumočnickými při obhajobách kvalifikačních prací, na přednáškách apod. či volbu tlumočnicků a strategie využívané pro spolupráci s nimi, a dále například vnímání neslyšícího řečníka slyšícími příjemci na základě tlumočení. S těmito tématy se pak velmi úzce pojí téma tlumočení znakových jazyků na mezinárodních mnohojazyčných konferencích a jeho specifik, konkrétně například tlumočnická příprava, spolupráce slyšících a neslyšících tlumočnicků pro zajištění pilotáže, mezinárodní znakový systém apod.⁷² Konkrétněji pak Wangová (2021) definuje tuto novou oblast zájmu jako potřebu „identifikovat konkrétní problémy při převodu projevů ve znakovém jazyce do mluveného jazyka a strategie jejich řešení.“⁷³ Přinést relevantní poznatky v této oblasti je i jedním z cílů této disertační práce.

3.1 Sociální status (neslyšících) uživatelů a tlumočnicků znakového jazyka

Jak uvádí Grbićová (2005), v období, které Gile (1994) nazývá translatologickou renesancí, se translatologie zaměřovala zejména na simultánní konferenční tlumočení a jeho kognitivně-psychologické, neurofyziologické a psycholingvistické aspekty, přičemž opomíjela proměnné jako „sociální status, prestiž, moc, společenské konvence, normy, ideologii apod.“⁷⁴, ačkoli sociální struktura interakce je důležitá i pro kabinové tlumočení. Tyto otázky se zásadním

⁶⁹ Napier (2015: 139–140)

⁷⁰ Gile & Napier (2020: 63)

⁷¹ Wang (2021: 5)

⁷² *Ibid.*

⁷³ *Ibid.*, s. 6

⁷⁴ Grbić (2005: 343)

způsobem vážou k tématům, jako je důvěra v tlumočníka či pojetí kvality, jak podrobněji vysvětlujeme v následující kapitole.

Status jazyka a status jeho uživatelů spolu samozřejmě úzce souvisí. Cronin⁷⁵ tvrdí, že upřeme-li jazyku status jazyka, který navíc lze překládat do jiných jazyků, zároveň tím jeho uživatelům upíráme status (rovnoprávné) lidské bytosti – jak tomu bylo například v případě obyvatel kolonizovaných území. Asymetrické postavení stran samozřejmě ovlivňuje jak typ komunikačních situací, v nichž ke kontaktu těchto stran dochází, tak samotný jejich průběh.

Při konferenčním tlumočení, které po dlouhou dobu tvořilo středobod zájmu obecné translologie, jsou zastoupené strany vůči sobě ve víceméně rovnocenném postavení. To však není případ tlumočení komunitního, během něž je jedna strana z historických, politických či kulturních důvodů vůči druhé v postavení podřízeném. Podřízeným účastníkem komunikační situace může být obyvatel kolonizovaného území či území spadajícího do sféry vlivu jiného státu, přistěhovalec nebo příslušník menšiny v rámci určitého státu, a to zejména ve vztahu k institucím většinové společnosti.

Také tlumočení znakového jazyka je tímto historickým, politickým a kulturním jevem do značné míry ovlivněno („[k]ulturní specifika českých neslyšících bezprostředně souvisejí s politickou a společenskou situací nejen uvnitř komunity, ale především ve většinové společnosti a s jejím vnímáním menšinového společenství neslyšících Čechů“⁷⁶), přesto se však od (komunitního) tlumočení mluvených jazyků v četných aspektech liší. Zprvce Neslyšící v rámci daného státu netvoří menšinu národnostní, nýbrž „pouze“ jazykovou a kulturní (Grbićová⁷⁷ hovoří o intrakulturním kontaktu v opozici ke kontaktu interkulturnímu, který se odehrává mezi příslušníky různých států). Podle De Meulderové a Haualandové⁷⁸ spočívá rozdíl mezi komunitním tlumočením pro imigranty a uprchlíky a pro neslyšící v tom, že potřeba tlumočení pro cizince⁷⁹ se může lišit v závislosti na událostech, jakými jsou například migrační vlny, a že v případě asimilativní politiky daného státu se očekává, že si imigranti většinový jazyk dříve nebo později osvojí; proto je tlumočení pro ně vnímáno spíše jako řešení dočasné, které se navíc většinou omezuje pouze na sektor veřejných

⁷⁵ Cronin (2002: 395)

⁷⁶ Hynková Dingová (2017: 82)

⁷⁷ Grbić (2015: 342)

⁷⁸ De Meulder & Haualand (2019: 5)

⁷⁹ Cizincem zde rozumíme jiného státního příslušníka, který neovládá jazyk hostitelské země. V této souvislosti nahlížíme na neslyšící jako na občany České republiky, kteří zpravidla češtinu do určité míry ovládají, a pomíjíme fakt, že ve vztahu k neslyšícím je češtinu možno považovat za svým způsobem cizí jazyk.

služeb. Oproti tomu schopnost neslyšících dorozumět se většinovým jazykem na určité úrovni se bude pravděpodobně měnit jen málo, protože modalita většinového jazyka je jim sensoricky nepřístupná. Škála oblastí, v nichž je tlumočení zapotřebí, bývá širší – De Meulderová a Haualandová hovoří doslova o poskytování tlumočnických služeb „od kolébky do hrobu“.⁸⁰

Podle De Meulderové a Haualandové⁸¹ je tlumočení znakového jazyka specifické také v tom, že k jeho profesionalizaci došlo především díky snahám „zdola“, tedy v reakci na potřeby klientů (a zároveň díky snahám samotných tlumočnicků, kdy obvyklé zapojování jiných profesí či dokonce blízkých osob do jazykového zprostředkování postupně přestávalo být považováno za vyhovující), zatímco pokud jde o komunitní tlumočení mezi mluvenými jazyky, jeho rozvoj iniciovaly především instituce a poskytovatelé veřejných služeb, nikoli samotní příslušníci jazykové menšiny, a to z důvodu potřeby naplnění institucionálních potřeb či povinností.⁸² Podle Angelelliové se dokonce i vzdělávání tlumočnicků „rozvíjí v reakci na potřebu zajistit komunikaci mezi vedoucími představiteli států spíše než na komunikační potřeby komunit mluvčích, kteří nesdílejí majoritní jazyk společnosti, v níž žijí.“⁸³

Druhým výrazným specifikem tlumočení znakového jazyka je skutečnost, že v případě jeho neslyšících uživatelů lze hovořit o určitém „dvojím statusu“.⁸⁴ Kromě příslušníků kulturní a jazykové menšiny jsou totiž neslyšící v určitých kontextech považováni za handicapované osoby; jak uvádějí Youngová, Napierová a Oramová⁸⁵, poskytování tlumočnických služeb je nezdědka záležitostí legislativy rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením spíše než záležitostí participace na občanském životě prostřednictvím jazykových práv. V převládajícím sociálním diskurzu se tak pojetí a kategorizace neslyšících osob slyšící většinou (která má moc tento sociální diskurz vytvářet) zakládá na představě deficitu a handicapu spíše než na rozmanitých kulturně-jazykových identitách příslušníků neslyšících komunit.⁸⁶ Podle Figiela⁸⁷ je zdravotní postižení již po několik desetiletí chápáno jako

⁸⁰ De Meulder & Haualand (2019: 5). Zároveň, jak uvádíme výše v souvislosti s českou legislativou ošetřující nárok neslyšících na využití tlumočnických služeb pro zajišťování nezbytných potřeb, však nelze klást rovnítko mezi existencí těchto potřeb a jejich skutečné zajištění.

⁸¹ *Ibid.*

⁸² Zároveň ovšem platí, že také přístup k tlumočnickým službám je pro neslyšící v určených případech zaručen „centrálně“ a ze strany státu prostřednictvím legislativy v oblasti boje za lidská práva a proti diskriminaci – viz De Meulder & Haualand (2019: 4)

⁸³ Angelelli (2004: 11). Domníváme se nicméně, že za téměř dvacet let se situace v tomto ohledu poněkud změnila a např. komunitní tlumočení dostává více prostoru i ve vzdělávacích programech.

⁸⁴ De Meulder & Haualand (2019: 5)

⁸⁵ Young, Napier & Oram (2020: 350)

⁸⁶ *Ibid.*, s. 352

sociální konstrukt. Figiel odkazuje na článek preambule Úmluvy OSN o právech osob se zdravotním postižením, která stanoví, že „zdravotní postižení je (...) výsledkem vzájemného působení mezi osobami s postižením a bariérami v postojích a v prostředí, které brání jejich plnému a účinnému zapojení do společnosti, na rovnoprávném základě s ostatními“,⁸⁸ a uvádí, že tzv. sociální model zdravotního postižení sejmul historické břemeno postižení z ramen postižených osob. Sociální model je opakem modelu medicínského, který usiluje o odstranění konkrétního postižení. Sociální model oproti tomu usiluje o takové uspořádání světa a společnosti, v němž dané postižení nebude jedince ze života v něm diskvalifikovat. Diskvalifikační přístup je projevem tzv. fonocentrismu neboli primární orientace na zvuk, hlas a mluvené slovo a z ní vyplývajících překážek bránících osobám se sluchovým postižením v přístupu k informacím a zapojení se do společnosti. Stav, kdy „struktury a komunikační praxe společnosti (re)produkuje nerovnost a diskriminaci na základě automatického odvozování normálnosti z dominance mluveného slova“⁸⁹ a jeho konkrétní projevy ve formě „diskriminace Neslyšících pro jejich sluchové postižení“⁹⁰ se označuje termínem „audismus“. Protipólem pojetí hluchoty jako deficitu je koncept „Deaf Gain“ neboli kognitivní, sociální a kulturní výhody používání vizuálního jazyka; s ním souvisí i přesvědčení, že „uživatelé znakových jazyků by měli být univerzálně uznáváni jako vizuální varianta lidské rasy, jejíž způsob existence rozšiřuje naše představy o tom, co znamená pojem ‚být‘.“⁹¹

V souvislosti s výše uvedeným není možné si nepoložit otázku, jaké místo v těchto komunikačních situacích zaujímá tlumočnick. Pointurier-Pourninová uvádí, že:

„(d)le prací Andersona (1976, 1978) citovaných Royovou (2000-b) a Napierovou (2002-a) ohledně tlumočení mezi mluvenými jazyky se tlumočnick snáze identifikuje s účastníky hovořícími jeho mateřským jazykem. Zdá se však, že v případě tlumočnicků znakového jazyka tomu tak není, protože podle některých studií (z nejvýznamnějších Metzgerová, 1999 a Harvey, 2003) se tlumočnick znakového jazyka přirozeně staví na stranu podřízené skupiny, v našem případě na stranu neslyšících.“⁹²

⁸⁷ Figiel (2020: 223)

⁸⁸ *Ibid.* Překlad citace Úmluvy OSN o právech osob se zdravotním postižením převzat z českého překladu tohoto dokumentu, <https://www.zakonyprolidi.cz/ms/2010-10#f5511881>. Podotýkáme, že Figiel tuto Úmluvu a z ní plynoucí změny v chápání zdravotního postižení vztahuje na zrakové a nikoli sluchové postižení.

⁸⁹ Young, Napier & Oram (2020: 354)

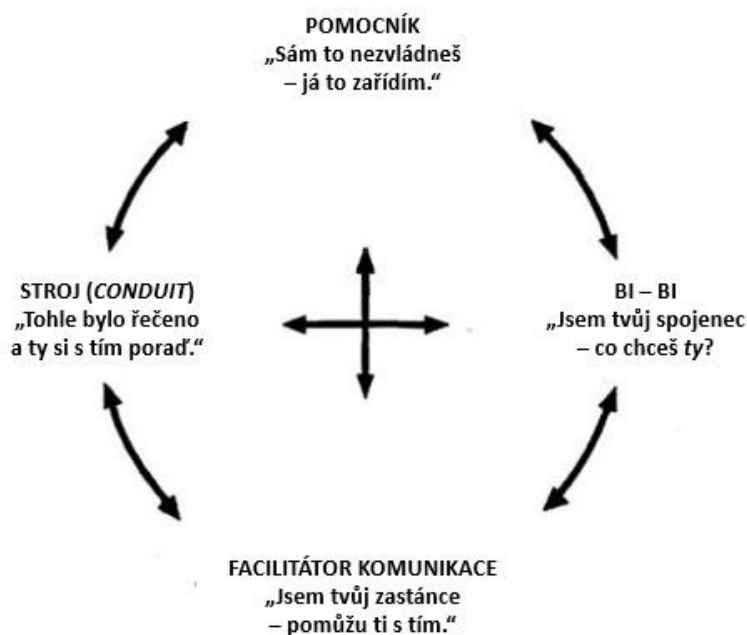
⁹⁰ Vysuček (2014)

⁹¹ Young, Napier & Oram (2020: 353)

⁹² Pointurier-Pournin (2014: 123). V tomto kontextu je však nutno dodat, že tlumočnickem může být i tzv. prelingválně neslyšící osoba (zpravidla příslušník komunity Neslyšících), která lépe rozumí různým regionálním variantám znakového jazyka či idiolektům účastníků situace, a která u některých klientů ve vypjatých situacích může vzbuzovat větší důvěru než tlumočnick slyšící.

Zároveň však platí, že „pokud jsou Neslyšící považováni za etnickou skupinu, tlumočníci znakového jazyka do ní nikdy nemohou patřit, protože slyší.“⁹³ Pokud však tlumočníci aktivně podporují cíle komunity Neslyšících a bojují za jejich naplnění (tedy splňují politická, lingvistická a sociální kritéria příslušnosti⁹⁴), mohou být považováni za periferní⁹⁵ (avšak nikoli jádrové) příslušníky této komunity.

Dynamiku moci ve vztahu klient – tlumočnick znázorňují McIntireová a Sanders (2015) pomocí následujících čtyř modelů tlumočení.

Obr. č. 3 – Modely distribuce moci mezi tlumočníky a n /Neslyšícími – McIntire & Sanderson (2015: 330)

Tlumočnick jako pomocník (*helper*) uzurpuje moc pro sebe a neslyšící klient je na něm závislý.⁹⁶ Tlumočnick fungující jako stroj se zříká odpovědnosti za následky přetlumočené komunikace a nikdy takzvaně nevystupuje z role neviditelného kanálu (*conduit*).

Facilitátor komunikace (*communication facilitator*) či mezikulturní mediátor si jako zastánce (*advocate*) příslušné menšiny si je vědom jejich problémů a hovoří za ni.⁹⁷ Zároveň si ovšem

⁹³ Napier (2016: 12)

⁹⁴ Baker-Shenk & Cokely (1980: 55). Baker-Shenková a Cokely nazývají příslušnost ke komunitě Neslyšících nepodmíněnou audiologickým statusem „*attitudinal deafness*“ (lze opsat jako „subjektivní“, „kulturní“ hluchotu, kdy se jedinec považuje za člena komunity neslyšících a jejími příslušníky je jako takový vnímán, viz např. Schneiderová, 2021: 20). Další kritérium je právě audiologické.

⁹⁵ Padden (1980) v Napier (2002: 30)

⁹⁶ Grbićová (2015:346) o tlumočnicích, kteří pocítují potřebu svým neslyšícím klientům pomáhat, radit nebo za ně dokonce rozhodovat uvádí, že „ačkoli se zdá, že [tito tlumočnicki] prosazují zájmy zranitelné skupiny, ve skutečnosti stojí na vrcholu pyramidy moci právě oni. Jejich jednání vyjadřuje paternalistické přesvědčení, že bez jejich pomoci by neslyšící nebyli schopni zodpovědně spravovat své osobní, společenské a profesní záležitosti.“

začíná uvědomovat svůj vliv na průběh i úspěch komunikace a dokáže formulovat své potřeby.

Tlumočník, který je bilingvním a bikulturním specialistou (*bilingual, bicultural specialist*), si je vědom své odpovědnosti za úspěšný průběh komunikace, jejíž účastníky vnímá jako rovnoprávné bytosti, které mají stejná práva i odpovědnost samy za sebe. Pro tzv. tlumočnicka-spojence (*ally*), který operuje v rámci modelu bilingvního a bikulturního specialisty, je typický respektující přístup k jazyku a kultuře Neslyšících (sociolingvistický přístup). „Spojenec“ si uvědomuje historii útlaku (včetně toho, jehož zdrojem byli sami tlumočníci) a snaží se svou činností přispívat pozitivním a podpůrným způsobem k dynamické rovnosti slyšících a neslyšících, avšak nejednat za ně a neprosazovat se místo nich.⁹⁸

Nedostatek konzistentnosti v přístupu tlumočnicků označují autoři sice za problém, na druhou stranu však uvádějí, že si tlumočník může zvolit model, který nejlépe odpovídá dané situaci a především preferencím klienta.

Pokud jde o tlumočnickou neutralitu, Metzgerová (2002) hovoří o tzv. mýtu neutrality spočívajícím v přesvědčení, že tlumočník slouží (či má sloužit) jako neviditelný, neutrální jazykový kanál, který nereflektuje na dynamiku mezilidské interakce⁹⁹; tento mýtus je však především v oblasti komunitního tlumočení poměrně dlouhou dobu vyvrácen. Nutno podotknout, že neutralitou v této souvislosti není myšlena tlumočnickova nestrannost ve smyslu vyhýbání se záměrnému zkreslení informace ve prospěch jedné ze zúčastněných stran, nýbrž jeho „neviditelnost“ a „neangažovanost“ v tom smyslu, že tlumočník „pouze“ převádí řečené, aniž by do komunikace jakkoli zasahoval.¹⁰⁰ Tlumočník je ovšem aktivním účastníkem komunikační situace, kterou svou účastí spoluutváří, ať už samotným převodem, nebo řízením interakce.¹⁰¹ Situaci, kdy „deklarovaným cílem tlumočnicků je neovlivňovat

⁹⁷ Baker-Shenk (1991: 7)

⁹⁸ Witter-Merithew (1999)

⁹⁹ Napier (2002: 19)

¹⁰⁰ Co se týče emoční neutrality, Grbićová (2015: 346) o tlumočnicích hovoří jako o lidských bytostech ovlivňovaných sociálními faktory, pro něž je naprostá neutralita nepřirozená, a jako o osobách, které jsou „emočně motivované“, a to navzdory přesvědčení, že podle modelu neutrálního „kanálu“ (*conduit*) se tlumočník v interakci emočně neangažuje, aby nepřekročil hranice své odpovědnosti. Premisu, že jazyk je neutrální, transparentní kanál pro přenos významu, označuje Grbićová (346) za „naivní“ a popírání aktivní úlohy, kterou tlumočník v interakci hraje, přisuzuje manipulativní potenciál.

¹⁰¹ Neutralita tak nemusí znamenat pouze to, že tlumočník není k některému z účastníků loajálnější než k druhému nebo že do interakce nezasahuje, ale také to, že projev, který produkuje, je absolutně ekvivalentní originálu v tom smyslu, že tlumočník např. nepřidává žádný vlastní obsah. V takovém smyslu je neutralita také mýtem, protože „určité informace, které jsou v interaktivní komunikaci jinak dostupné, by chyběly“ (Metzger 2002: 157) a protože „tlumočník metaforicky řečeno vyjímá sdělení z jednoho kontextu a aplikuje na ně jiný pohled, novou perspektivu, čímž vzniká nový jazykový kontext“ (Wadensjö 2004: 121), protože „jako každý jiný

formu, obsah, strukturu ani výsledky interaktivního diskurzu¹⁰², avšak ve skutečnosti interakci ovlivňují již samotnou svou přítomností¹⁰³, nazývá Metzgerová „tlumočnickým paradoxem“.¹⁰⁴ Tím spíše, že, jak uvádí Napierová¹⁰⁵ s odkazem na Royovou (1993), jsou tlumočníci v určité komunikační situaci často jediní, kdo dokáže identifikovat problémy relevantní pro příslušníky kultur ve vzájemné interakci a využít svou znalost těchto kultur k adekvátní volbě jazykových prostředků a tlumočnických postupů. Hranice aktivního spoluutváření komunikační situace v podobě řízení interakce (např. v případě několika vzájemně se přerušujících mluvčích, zastavování řečníka za účelem upřesnění, ale i míra explicitace či explikace řečeného pro jednu či druhou stranu, tedy tzv. "vystoupení z role") samozřejmě nejsou jednoznačné a patrně v této souvislosti nelze generalizovat.

S tlumočnickou rolí souvisí i zajímavý paradox, kdy s (obecně jistě žádoucí) profesionalizací a zejména akademizací tlumočení znakového jazyka dochází i ke ztrátě vazeb mezi tlumočnickou komunitou a těmi Neslyšícími, kteří mají pocit, že s narůstající profesionalitou tlumočnicků dochází častěji k opětovnému zaujímání prezírávého, povyšeneckého postoje vůči této menšině. Pollittová¹⁰⁶ v této souvislosti hovoří dokonce o nedůvěře, pramenící ze skutečnosti, že tlumočníci znakového jazyka si za výchozí bod pro formulaci svých profesních standardů zvolili standardy tlumočnicků mluvených jazyků, tedy standardy slyšící většiny. Za patrně ještě závažnější příčinu lze označit skutečnost, že „profesionalizace tlumočení znakového jazyka vyústila ve stav, kdy se liší představy tlumočnicků a Neslyšících o tom, co znamená profesionální tlumočení a kdy se může stát, že tlumočníci již nenaplnují potřeby neslyšící komunity.“¹⁰⁷ De Meulderová a Haualandová¹⁰⁸ odkazují na Robinsonovou

člověk má i tlumočnickou svou osobnost, lingvistické zdroje a reakce na jazyk a lidi (...), které si s sebou přináší do každé zakázky.“ (Feyne 2015: 50)

¹⁰² *Interactive discourse*. Výraz „discourse“ ve smyslu „nadvětný útvar“ lze do češtiny převést například jako „text“, „komunikát“, „promluva“, „jazykový projev“ apod. (Rysová (2015: 17). Protože, jak připomíná Rysová, tyto lingvistické pojmy označující základní jednotky sdělování a jejich komplexy se v literatuře objevují v různých významech a nejsou jasně vymezené z hlediska kritérií jako např. mluvenost-psanost, staticnost-dynamičnost, konkrétnost-abstraktnost, přičemž “[p]odle americké lingvistky Ellen Princeové je diskurz (či diskurzí analýza) dokonce jedním z nejméně přesně vymezených termínů na poli lingvistiky” (Rysová, 2015: 19), volíme pro zjednodušení v kontextu tlumočení v závislosti na kontextu zpravidla výrazy „sdělení“ (ve smyslu informace, kterou chce řečník posluchači předat) či „projev“ (jako konkrétní způsob realizace), případně „komunikace“, a to všude tam, kde s tímto výrazem pracujeme podrobněji. Výjimku tvoří jednorázové zmínky v citacích a případy použití tohoto výrazu ve smyslu „narrativ“ či „ideologie“. V případech, kdy není zřejmé, nakolik má autor na mysli diskurz jako sdělení a nakolik diskurz jako součást pojmu „diskurzí analýza“ uvádíme v závorce původní anglický výraz *discourse*.

¹⁰³ Metzger (2002: 23)

¹⁰⁴ *Ibid.*, s. 21

¹⁰⁵ Napier (2016: 4)

¹⁰⁶ Pollitt (1997: 21–22) v Napier (2002: 33)

¹⁰⁷ Napier (2016: 52)

(2017), která uvádí, že představa o tom, co neslyšící skutečně potřebují pro přístup k informacím a službám, často vychází z perspektivy slyšících lidí. Neslyšící autorky De Meulderová a Haualandová (2019) tento postulát rozpracovávají v článku s názvem *Tlumočení znakového jazyka – inkluze snadno a rychle?*¹⁰⁹, který se zabývá některými problematickými aspekty přístupu k informacím a službám výhradně prostřednictvím tlumočení na úkor jiných, neslyšícími preferovaných řešení, jako je například bilingvní školství či veřejné služby. Tato otázka ovšem překračuje rámec této práce, která je věnována tlumočení. Jakkoli však samy autorky hovoří o tlumočení v souvislosti se zajišťováním přístupu jako o „pouhém“ prvním kroku, zároveň vyzdvihují důležitost i záslužnost tohoto mnohdy těžce vybojovaného prostředku participace a přístupu k informacím.

Proč tedy v rámci obecné translologie zkoumat tlumočení znakového jazyka a proč jej porovnávat s tlumočením jazyka mluveného? V souladu s Downieho (2020) přesvědčením o sdílených vlastnostech tlumočení v různých prostředích, o nejednoznačnosti hranic mezi jednotlivými disciplínami, o nutnosti hledání jedinečných i společných rysů a zejména o přínosnosti kontextuální analýzy a komparativního přístupu¹¹⁰ se domníváme, že tlumočení znakového jazyka přináší mimořádně zajímavý náhled na některé tlumočnické otázky (zejména sociokulturního rázu), které se samozřejmě promítají do způsobu práce tlumočnicka od makroúrovně (včetně pojetí tlumočnické role) až po mikroúroveň (kritéria volby výrazových prostředků).

3.2 Dostupnost a profesionalizace tlumočení znakového jazyka

V souvislosti s tlumočením v situacích, jichž se účastní neslyšící uživatelé znakového jazyka, narážíme kromě otázky kvality zejména na problém dostupnosti tlumočnických služeb, a to nejen kvůli nízkému počtu tlumočnicků, kterých je v České republice dle Evropské unie neslyšících¹¹¹ k dispozici cca 70, a na jednoho tlumočnicka tak připadá zhruba 143 neslyšících osob. Česká komora tlumočnicků znakového jazyka¹¹² uvádí, že oficiálně registrovaných tlumočnicků je 44, přičemž neexistuje jedna centrální organizace registrující všechny

¹⁰⁸ Robinson (2017) v De Meulder & Haualand (2019: 13)

¹⁰⁹ Sign language interpreting services. A quick fix for inclusion? (2019)

¹¹⁰ Downie (2020) hovoří doslova o komparativní translologii (*Comparative Translation Studies*).

¹¹¹ Wheatly & Pabsch (2012). Lze předpokládat, že do dnešní doby počty tlumočnicků vzrostly, avšak patrně nijak dramaticky.

¹¹² Zpráva pro EFSLI – Country Report 2013. <https://efsli.org/efsliblu/wp-content/uploads/2013/01/CKTJZ-Czech-Republic.pdf> [cit. 5. 7. 2022]

tlumočníky. Počet uživatelů znakového jazyka odhaduje ČKTZJ na 7000, takže na jednoho tlumočnicka tak připadá dokonce 160 neslyšících klientů.

Ačkoli česká legislativa přiznává neslyšícím nárok na využití tlumočnických služeb „při návštěvě lékaře, vyřizování úředních záležitostí a při zajišťování dalších nezbytných potřeb“¹¹³, definice těchto „nezbytných potřeb“ je poměrně problematická. Navíc platí, že „v jiných situacích [než je soudní řízení nebo policejní výslech] je nutnost využití tlumočnicka brána v úvahu jen zřídka“¹¹⁴, a že „pokud jde o přístup k tlumočnickým službám, příslušníci méně dominantních kultur s potřebou každodenní komunikace obsazují v žebříčku priorit nízkou pozici.“¹¹⁵ Proto patrně i v českém kontextu nelze než souhlasit s tvrzením, že „uspokojování těch nejurgentnějších komunikativních potřeb v každodenním životě stále zůstává výhradní odpovědností každého neslyšícího jednotlivce“.¹¹⁶

Přesvědčení o potřebě „vypořádat se s novým typem klienta s jazykově-komunikačními problémy, jehož zrození jsme na úsvitu 21. století svědky: migranti, uprchlíci, azylanti, Neslyšící a hluchoslepi“ a o potřebě „diskutovat na mezinárodní úrovni o různých typech komunitního tlumočení a jejich začlenění do osnov tlumočnických vzdělávacích institucí“¹¹⁷ se tak jeví jako mimořádně relevantní, a to nejen v českém kontextu.

Neslyšící (a samozřejmě ani migranti apod.) sami o sobě pochopitelně nepředstavují nový jev; za nový však lze označit přístup, jaký společnost zaujímá k nim a k jejich jazykovým (a tedy společenským/občanským) právům.

Spolu se společenským vývojem se rozvíjí i potřeba tlumočení, a to nejen na komunitní úrovni, tj. v záležitostech každodenního života, nýbrž i na úrovních nejvyšších – na konferencích, politických, technických a jiných jednání vysoké úrovně¹¹⁸. Podle údajů DG SCIC¹¹⁹ se v Evropské komisi ročně koná cca 20–30 jednání, při nichž je poskytováno tlumočení do mezinárodního znakového systému.¹²⁰ Jak uvádíme výše, poptávka po tomto

¹¹³ Zákon č. 155/1998 Sb. *Zákon o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob.* <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1998-155> [cit. 21. 3. 2023].

¹¹⁴ Ebbinghus & Heßmann (1989: 119 et seq.) v Grbić (2015: 340)

¹¹⁵ Angelelli (2004: 11)

¹¹⁶ Ebbinghus & Heßmann (1989: 119 et seq.) v Grbić (2015: 340)

¹¹⁷ Kellet-Bidoli (2001: 142)

¹¹⁸ Tzv. CAHLM neboli Conference and High-Level Meetings

¹¹⁹ https://ec.europa.eu/education/knowledge-centre-interpretation/news/sign-language-mentoring-scheme_en [cit. 21. 3. 2023]

¹²⁰ Mezinárodní znakový systém (International Sign, IS) není přirozeným jazykem, nýbrž komunikačním systémem, který vychází ze znaků národních znakových jazyků jednotlivých účastníků určité komunikační situace, kteří nesdílejí společný znakový jazyk, a je silně ovlivněn americkým znakovým jazykem (ASL). Využívá zejména znaků sdílených napříč jednotlivými znakovými jazyky a vizuálně motivovaných prvků. Ačkoli je do

typu tlumočení (zejména v kombinaci s mezinárodním znakovým systémem) exponenciálně narůstá, jak vyplývá z následujícího grafu¹²¹:

Obr. č. 2: Počet jednání na půdě Evropské komise, při nichž je využíváno tlumočení z /do znakového jazyka. Prezentace Cathy Pearsonové, zástupkyně vedoucího oddělení Mnohojazyčnosti a rozvoje znalostí DG SCIC. Webinář Sign Language Conference Interpreting: professionalisation and course design. 19. 2. 2021

V reakci na tento vývoj prošla tlumočnická profese značnou proměnou. V minulosti zastávaly funkci tlumočnicka zpravidla blízké osoby neslyšících. K profesionalizaci a následně také akademizaci této činnosti začíná docházet zhruba od poloviny dvacátého století.¹²² Milníkem v profesionalizaci tlumočnicků znakového jazyka je založení Registru tlumočnicků pro neslyšící (Registry of Interpreters for the Deaf, RID) roku 1964 v USA, jejíž cílem je zasazovat se o nejlepší možnou tlumočnickou praxi, zajišťovat profesní růst praktikujících tlumočnicků a nejvyšší standardy kvality tlumočnických služeb.¹²³ Projevem obdobného pokroku na evropské i celosvětové úrovni je vznik profesních organizací, zejména Evropského fóra tlumočnicků znakového jazyka (EFSLI) a Světové asociace tlumočnicků znakového jazyka

určité míry ustálený, v dané komunikační situaci se částečně utváří organicky. Fakt, že se nejedná o přirozený jazyk, však nepovažujeme v kontextu výše uvedené informace o narůstající potřebě tlumočení mezi mluveným a znakovým jazykem za relevantní.

¹²¹ Prezentace Cathy Pearsonové, zástupkyně vedoucího oddělení Mnohojazyčnosti a rozvoje znalostí DG SCIC, na webináři *Sign Language Conference Interpreting: professionalisation and course design*. 19. 2. 2021. Čísla na snímku byla graficky upravena pro lepší čitelnost.

¹²² V českém prostředí k této změně došlo výrazně později, viz Hynková Dingová (2017: 80): „Po roce 1998 se oddělily role a profese tlumočnicka a sociálního pracovníka, tlumočnick přestal být nazírán jako pomocník neslyšících. Začaly se také objevovat první zmínky o CODA (*Children of Deaf Adults, děti neslyšících rodičů, pozn. aut.*) tlumočnicích, jimž se doporučovalo, aby kvůli ztrátě objektivit netlumočili příbuzným.“

¹²³ <http://www.rid.org/about-rid/mission-vision-statements/> [cit. 21. 7. 2019]

(WASLI). V České republice spravuje profesní záležitosti tlumočnicků znakového jazyka Česká komora tlumočnicků znakového jazyka.¹²⁴

Aktivní roli v podpoře tlumočení znakového jazyka a vzdělávání jeho tlumočnicků na evropské i celosvětové úrovni však začínají hrát i organizace původně zaměřené pouze na tlumočení jazyků mluvených.

Mezinárodní asociace konferenčních tlumočnicků AIIC založila v roce 2009 tzv. Sign Language Network,¹²⁵ jejímž cílem je zejména navázat a udržovat dialog mezi tlumočnickými znakového jazyka a organizací AIIC, poskytovat členům AIIC informace o znakových jazycích, jejich právním statusu, o profesi, pracovních podmínkách a vzdělávání tlumočnicků, navazování kontaktu s místními, národními a mezinárodními asociacemi tlumočnicků ZJ a seznamovat tyto asociace i jednotlivé tlumočnický s principy a zásadami AIIC.

Výrazným způsobem se na podporu a vzdělávání tlumočnicků znakového jazyka v rámci politiky rovného přístupu zaměřuje Generální ředitelství pro tlumočení Evropské komise (DG SCIC). Kromě finanční podpory vzdělávacím programům (konkrétně výše zmíněnému programu M-SLIC) usiluje SCIC o zvyšování povědomí o tlumočení znakového jazyka, a to zejména prostřednictvím své platformy Znalostní centrum na téma tlumočení¹²⁶, rozšiřuje zdroje pro profesní přípravu začleňováním projevů v IS v databázi cvičných projevů Speech Repository a obecně se snaží zvyšovat počty kvalifikovaných tlumočnicků znakového jazyka (v závislosti na poptávce zejména mezinárodního znakového systému, avšak také národních znakových jazyků) schopných poskytovat služby nejvyšší kvality.¹²⁷ Významnou iniciativu v tlumočnickém vzdělávání představuje mentoringový program pro tlumočnický mezinárodního znakového systému (SCIC International Sign Mentoring Scheme). Cílem tohoto programu, zahájeného v roce 2020 a realizovaného s podporou Evropské unie neslyšících (EUD) a Evropské unie neslyšící mládeže (EUDY), je příprava tlumočnicků na tlumočení do/z mezinárodního znakového systému na multilingválních konferencích v rámci Evropských institucí. Tato iniciativa je reakcí na skutečnost, že, jak uvádí de Witová,¹²⁸ navzdory narůstající poptávce po tlumočení do/z IS ve významných institucích a organizacích

¹²⁴Legislativním aspektem tlumočení pro neslyšící se věnuje Asociace organizací neslyšících, nedoslýchavých a jejich přátel, z. s. (ASNEP) a její Expertní komise pro řešení otázek tlumočení pro neslyšící (EKOTN).

¹²⁵ <https://aiic.org/site/SLN>

¹²⁶ <https://ec.europa.eu/education/knowledge-centre-interpretation/cs>

¹²⁷ Cathy Pearson, webinář *Sign Language Conference Interpreting: professionalisation and course design*. 19. 2. 2021

¹²⁸ De Wit (2019). Prezentace na konferenci 100 years of Conference Interpreting celebration in Geneva, 2019. Dostupné z https://ec.europa.eu/education/knowledge-centre-interpretation/conference-interpreting/conference-sign-language-interpreting_en#professionalassociations

(OSN, Evropská komise, Rada Evropy), neexistuje žádný ucelený vzdělávací program pro tlumočníky IS, a jediná kvalifikace tlumočnicků poskytujících tuto službu je tak kvalifikace pro tlumočení národního znakového jazyka; zároveň však za sebou tito tlumočníci nemívají přípravu na konferenční tlumočení.

Dalším vzdělávacím programem s mezinárodním přesahem, otevřeným tlumočnickům z celého světa, je EUMASLI – European Master in Sign Language Interpreting – inovativní mezinárodní magisterský program zajišťovaný University of Applied Sciences Magdeburg-Stendal (Německo), Humak University of Applied Sciences (Finland) a Heriot-Watt University (Skotsko), jehož cílem je rozvoj a profesionalizace tlumočení mezi znakovými a mluvenými jazyky.

V České republice je možno znakový jazyk studovat v rámci terciárního vzdělávání – obor Tlumočnictví českého znakového jazyka na Vyšší odborné škole v Hradci Králové, a dále obor Jazyky a komunikace neslyšících na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, který mimo jiné nabízí i specializaci na tlumočení. Od roku 2020 existuje na Masarykově univerzitě obor Tlumočnictví českého znakového jazyka (bakalářské studium). Obdobné studijní programy existují i v ostatních státech. Problém z hlediska akademického i praktického je, že délka a struktura těchto programů, včetně požadavků na kompetence uchazeče, jsou v jednotlivých státech a institucích odlišné, a zdaleka ne všude se jedná o skutečné tlumočnické (translatologické) vzdělání, nýbrž spíše o intenzivní kurz znakového jazyka. Jak uvádí například Hynková Dingová¹²⁹ či de Witová¹³⁰, osvojit si za tak krátkou dobu jazyk na potřebné úrovni a zároveň potřebné tlumočnické dovednosti je velmi obtížné¹³¹ (a je tedy žádoucí, aby bylo možné pokračovat ve studiu v navazujícím magisterském programu).

Co se týče tlumočení v souvislosti s veřejným životem a celospolečenským děním, významného pokroku bylo dosaženo v reakci na pandemii covid-19 (především v letech 2019–2020). Potřeba zajistit, aby se informace zásadní pro zachování zdraví a ochranu života dostaly ke všem občanům, vyústila v rozšíření poskytování tlumočnických služeb ve sdělovacích prostředcích – nejen v České republice se tak například během nouzového stavu

¹²⁹ Hynková Dingová (2021), webinář *Sign Language Conference Interpreting: professionalisation and course design*. 19. 2. 2021

¹³⁰ De Wit (2010: 227)

¹³¹ Srovnejme tuto situaci se situací tlumočnicků mluveného jazyka, kteří studium translatologie povinně zahajují již se vstupní znalostí jazyka na úrovni minimálně B2 dle SERR (CEFR) (viz např. <https://www.ff.cuni.cz/prijimaci-rizeni/studijni-obory/bakalarske-obory/mezikulturni-komunikace-preklad-tlumoceni/prekladatelstvi-anglictina/> [cit. 11. 7. 2021]).

podarilo prosadit živé tlumočení vládních tiskových konferencí k aktuální situaci i televizního zpravodajství. Asociace neslyšících vyvíjejí snahu o to, aby veřejné projevy vládních či ústavních činitelů (např. prezidentské tiskové konference) byly tlumočeny do znakového jazyka, přičemž některé z těchto iniciativ mají pozitivní výsledek.¹³²

3.3 Výzkum tlumočení znakového jazyka jako translátologická disciplína

Jak uvádí Grbićová (2015), výzkum ohledně tlumočení znakového jazyka jako takového se rozvíjel primárně ve Spojených státech, a to v obdobných hermeneutických kruzích jako obor Deaf Studies, přičemž translátologickým poznatkům byla věnována jen malá pozornost.¹³³ Podle Grbićové je jednou z příčin skutečnost, že tlumočení z/do znakového jazyka v minulosti zpravidla nezajišťovali profesionální tlumočníci s formálním vzděláním, nýbrž více méně bilingvní jedinci.¹³⁴

Důvodem nízké pozornosti, kterou translátologie znakovému jazyku po dlouhou dobu věnovala, může být i fakt, že některé translátologické poznatky mohly být aplikovány na znakový jazyk pouze v omezené tematické oblasti, a to kvůli krátké tradici této disciplíny jako takové, nízké úrovni propracovanosti metod výzkumu a nedostatečnému přehledu o možnostech aplikace výzkumných metod a postupů z jiných disciplín.¹³⁵ Pointurier-Pournin¹³⁶ k těmto faktorům dále řadí rozdílnost jazykových, politických a sociálních podmínek jednotlivých národních společností, která ztěžuje transpozici některých zahraničních výzkumů na problémy zkoumané v kontextu jiného společností. Za problematiku však Pointurier-Pourninová považuje pouze automatickou transpozici samotných poznatků, zatímco otázky řešené zahraničními výzkumy podle ní mohou, navzdory tomu, že vycházejí z odlišných prostředí, vnést nové impulzy do domácího výzkumu tlumočnické praxe. Částečně jsou tato omezení přičitatelná samotné translátologické komunitě, která se „po relativně dlouhou dobu domnívala, že škála výzkumných možností je dostatečně pokryta zkoumáním primárně simultánního konferenčního tlumočení (...)“,

¹³² Přelomovou událostí je například rozhodnutí administrativy prezidenta Spojených států amerických Joe Bidena o tlumočení všech tiskových konferencí Bílého domu do amerického znakového jazyka a trvalé angažování neslyšícího i slyšícího tlumočnicka.

¹³³ Grbić (2015: 344)

¹³⁴ *Ibid.*, s. 343. Již v roce 1977 však Harris (v Grbić 2015: 343) poukazuje na to, že takzvaný „přirozený překlad“ – natural translation – by translátologie neměla opomíjet. V současné době se jazykové zprostředkování (language brokering) neprofesionálními tlumočnickými, zejména dětmi, opět dostává do středu pozornosti – zabývá se jím např. Napierová (2017).

¹³⁵ Grbić (2015: 343)

¹³⁶ Pointurier-Pournin (2014: 27)

a „[s]tejně tak začala translatologická teorie brát tlumočení pro neslyšící na vědomí až v polovině devadesátých let“¹³⁷ – a to navzdory výše uvedenému Ingramově (1978) tvrzení o neucelenosti popisů tlumočení nezahrnujících tlumočení znakového jazyka.

V současné době je situace již poněkud jiná. Bibliometrickou analýzou publikací zabývajících se tlumočením znakového jazyka v období 1970–2005 Grbićová (2007) zjistila, že prací o tlumočení znakového jazyka vyšlo v tomto období 908, a že tento typ tlumočení je již po desetiletí nahlížen ze značného množství různých perspektiv; na druhou stranu bylo pouze 6 % textů o tlumočení znakového jazyka publikováno v obecně translatologických publikacích, což potvrzuje výše uvedené tvrzení o nedostatku kontaktu mezi tlumočením znakových a mluvených jazyků. Od publikování této analýzy však uplynulo již půldruhého desetiletí a počet publikací dále narůstá. O významu výzkumu tlumočení znakových jazyků pro tlumočení jazyků mluvených hovoří např. Napierová či Gile,¹³⁸ a začínají se objevovat diplomové i disertační práce, které tyto dvě oblasti kombinují. Ve výzkumu znakového jazyka a jeho tlumočení a jazykových politik působí stále více neslyšících badatelů.

Drtivá většina prací obsažených v analýze vypracované Grbićovou byla sepsána v angličtině, a to ze dvou důvodů: angličtina je zaprvé *lingua franca* vědeckého prostředí, zadruhé je nejvíce pozornosti znakovému jazyku historicky věnováno v USA, dokud pocházela i většina analyzovaných materiálů. Ačkoli i v této oblasti dochází k určitému posunu, v českém prostředí je počet akademických publikací týkajících se tlumočení znakového jazyka zatím stále nízký.

Zajímavý vývoj lze spatřovat i ve skutečnosti, že s nárůstem počtu akcí neslyšících i příležitostí, při nichž se dostává do kontaktu společenský, kulturní i politický život neslyšící komunity a slyšící většiny, se rozvíjí i konferenční tlumočení, a to jednak mezi různými znakovými jazyky, jednak mezi znakovými a mluvenými jazyky (přestože tlumočení komunitní logicky převládá). O tomto vývoji hovoří Gile a Napierová (2020), když uvádějí, že tlumočníci znakového jazyka „stále častěji působí jako konferenční tlumočníci a spolupracují s neslyšícími odborníky na politických jednáních vysoké úrovně a v akademickém prostředí.“¹³⁹ S masivním celosvětovým rozvojem výzkumu tlumočení znakového jazyka zaměřeného na proces i produkt vznikají studie zaměřující se na

¹³⁷ Grbić (2015: 344)

¹³⁸ Gile & Napier (2020)

¹³⁹ *Ibid.*, s. 64

strategie pro práci v týmu či na očekávání a vnímání kvality ze strany uživatelů.¹⁴⁰ Ačkoli podle Gila a Napierové¹⁴¹ se badatelé zpočátku zabývali otázkami zkoumanými i v souvislosti s tlumočením mluvených jazyků, jako jsou například kognitivní aspekty tlumočení, rychle zaměřili pozornost především na „zkoumání rolí, etiky, dialogického tlumočení a řízení komunikační situace (*interactional management*, pozn. autorky práce)“, což jsou témata tradičně související především s komunitním tlumočením. Lze samozřejmě předpokládat, že se pozornost badatelů bude i nadále zaměřovat především na tlumočení znakového jazyka v komunitním prostředí, které slouží pro zprostředkování komunikace v různých situacích každodenního života, poptávka po konferenčním tlumočení je však v dnešní době vše, jen ne zanedbatelná. Rozšiřování pozornosti směrem k tomuto typu tlumočení představuje trend v podstatě opačný, než jaký bylo v relativně nedávné době možno pozorovat v případě zkoumání tlumočení mluvených jazyků¹⁴², v jehož případě se pozornost naopak obrací (jak je popsáno výše) od (simultánního) konferenčního tlumočení ke komunitnímu.¹⁴³ Vývoj na poli tlumočení z /do znakových jazyků nabízí celou škálu možných námětů pro výzkum; potenciál vidíme především v rozvoji interakce komunit neslyšících a slyšící společnosti, a to zejména na vysoké úrovni (tj. ať už se jedná o odborné konference či o jednání v politických institucích, akademické sféře apod.) a v nadnárodním prostředí.

¹⁴⁰ Gile & Napier (2020: 67)

¹⁴¹ *Ibid.*, s. 67

¹⁴² Ať už z důvodů geopolitických či jednoduše proto, že „konferenční tlumočení poskytuje ideální podmínky pro pozorování vstupu a výstupu.“ (Cronin 2002:390)

¹⁴³ Klasickým případem, kdy se tlumočení (výhradně) mluvených jazyků začíná obracet k tématům, která jsou v tlumočení znakového jazyka již poměrně dlouho běžná, je multimodalita a tlumočení na dálku (přičemž v době pandemie covid-19 jsou tlumočníci v důsledku preventivních opatření nečastěji nuceni tlumočit z jiných míst než z klasické tlumočnické kabiny, kromě vlastního domova/kanceláře zejména z tlumočnických hubů); zatímco v kontextu tlumočení mluvených jazyků se jedná o fenomén poměrně nový, při tlumočení z /do vizuálního jazyka je tlumočení prostřednictvím videokonference (z důvodu modalit) zcela běžné a zavedené.

4 Tlumočení jako sociální akt

Z předchozí kapitoly jasně vyplývá, že sociokulturní a sociolingvistické aspekty komunikační situace představují významnou součást výzkumu jakéhokoli tlumočení. Heyericková¹⁴⁴ zdůrazňuje, že tlumočení se neomezuje pouze na kognitivní, lingvistickou či strategickou úroveň, nýbrž je ovlivňováno veškerými aspekty komunikace a interakce, jako jsou sdělení, jazyky, texty, lidé, společnosti, kultury, přesvědčení a očekávání. Podle Pyma (2008) „není dost dobře možné zaměřovat se na hodnocení výstupu tlumočení jako na produkt, bez ohledu na kontext, situaci, v jejímž rámci text vzniká.“¹⁴⁵ Cerney¹⁴⁶ pak připomíná, že veškerý význam je ovlivněn svým sociálním kontextem, a odkazuje na Tannenovou, dle níž dokonce „může stěží existovat jiný než sociální význam“, přičemž „těžko existuje věta, která by měla jednoznačný význam, jenž by zůstával stejný i při změně kontextu.“¹⁴⁷

Jak uvádí Napierová, „na základě své životní zkušenosti a kultury, jejíž součástí se cítí být, si člověk utváří představy o světě a o lidech, s nimiž interaguje.“¹⁴⁸ Znamená to, že interakce, konkrétněji komunikace – jak zprostředkovaná, tak nezprostředkovaná – se vždy realizuje v nějakém sociokulturním kontextu. Určitý společensko-kulturní kontext si do dané komunikační situace s sebou nese každý z jejích účastníků. Tento kontext určuje vzájemné vztahy a postavení účastníků, normy atd. v dané situaci. Za příklad takového kontextu lze považovat výše popsané historické a společensky-kulturní zkušenosti neslyšících osob; n/Neslyšící jsou právě takovou skupinou a znakový jazyk takovým jazykem, v jejichž případě je význam sociokulturních aspektů při tlumočení mimořádně výrazný. Své specifické rysy, které určitým způsobem ovlivňují tlumočnický proces, má samozřejmě každý jazyk a každá kultura. Znakový jazyk a kultura Neslyšících se vyznačuje mnoha těmito rysy, jak potvrzuje i Napierová (2002), která uvádí, že:

„Ačkoli proces tlumočení sám o sobě je stejný bez ohledu na jazykovou kombinaci, při tlumočení znakového a mluveného jazyka nemusí být pracovní podmínky, role a hranice stejné (...). Lze tvrdit, že mnoho základních charakteristik je podobných, některé záležitosti, s nimiž se setkávají tlumočníci znakového jazyka, jsou však unikátní.“¹⁴⁹

¹⁴⁴ Heyerick (2021: 7)

¹⁴⁵ Pym (2008) v Hynková Dingová (2019: 119)

¹⁴⁶ Cerney (2004: 16)

¹⁴⁷ Tannen (1984: 7) v Cerney (2004: 16)

¹⁴⁸ Napier (2002: 23)

¹⁴⁹ *Ibid.*, s.33

Kontext zásadním způsobem určuje, jakým způsobem komunikace probíhá. Od tohoto průběhu se logicky odvíjí i způsob, jakým je zprostředkována tlumočnickem, a to jak na makroúrovni – volba tlumočnicka (případně týmu tlumočnicků), jeho role (tj. míra, do jaké je považován za účastníka komunikační situace), typ tlumočení (simultánní kabinové X šeptací zařízení, konsektivní, šušotáž, rozmístění tlumočnicků apod.) či příprava – i na mikroúrovni, kde může podmiňovat dokonce samotnou volbu lexikálních či suprasegmentálních prvků.

Význam společenského a kulturního kontextu („sociálních faktorů“) pro tlumočení reflektuje translologie v rámci tzv. sociologického obratu již více než tři dekády.¹⁵⁰ „Současným trendem“ je pak dle Hynkové Dingové (2017) „důraz na to, že práce tlumočnicka vychází ze sociokulturního kontextu a že ten je třeba vzít v úvahu, protože pouhé kognitivní modelování k pochopení mnohých aspektů tlumočení nestačí.“¹⁵¹ Na nedostatečnost přístupu znázorňujícího tlumočení jako lineární proces sestávající z dekodování sdělení ve zdrojovém jazyce, jeho analýzy a vyjádření v jazyce cílovém poukazuje i Napierová¹⁵², když podotýká, že takovéto pojetí nebere v úvahu skutečnost, že k převodu nedochází pouze mezi dvěma jazyky. Odkazuje přitom na Scott-Gibsonovou (1992), podle níž je přesný převod informace podmíněný hlubokou znalostí jazyků, kultur a kulturních rozdílů, a je proto nezbytné, aby tlumočníci byli bilingvní a bikulturní¹⁵³. Řečeno s Resslerovou (1999), „i když neexistuje problém jazykový, důležitou roli v komunikačním procesu hrají specifické interní normy, jimž příslušníci dané kultury inherentně rozumějí.“¹⁵⁴ Napierová¹⁵⁵ připomíná, že tlumočníci často bývají v komunikační situaci jediní, kdo je schopen identifikovat, jaké otázky jsou pro představitele příslušných kultur zásadní, a na základě znalosti obou těchto kultur volí odpovídající jazykové prostředky. Protože k převodu nedochází pouze mezi jazyky, nýbrž mezi různými komunitami a kulturami, měl by podle ní „každý výzkum tlumočení zasazen v rámci sociolingvistických parametrů“,¹⁵⁶ kterýžto postoj je plně v souladu s názorem Pöchhackerera, který již v roce 1992 uvedl, že „pro výzkum a teorii tlumočení (...) by

¹⁵⁰ Angelelli (2014: 1)

¹⁵¹ Hynková Dingová (2017: 119)

¹⁵² Napier (2016: 2)

¹⁵³ Scott-Gibson (1992: 255) v Napier (2016: 2)

¹⁵⁴ Ressler (1999: 78)

¹⁵⁵ Napier (2016: 19)

¹⁵⁶ *Ibid.*, s.: 2

teoretický rámec, který posuzuje simultánní tlumočení jako sociální akt zahrnující produkci funkčních textů v konkrétní situaci transkulturní interakce představoval značný přínos“.¹⁵⁷

Hovoříme-li o tlumočení jako sociálním aktu, je nezbytné zmínit i způsob, jakým je naopak sociokulturní kontext zpětně ovlivňován tlumočením. Tlumočení není pouze službou samo o sobě – jak uvádějí De Meulderová a Haualandová (2019), slouží mimo jiné ke zpřístupnění jiných služeb. Zároveň tlumočníci s poskytovateli těchto služeb – tedy s učiteli, sociálními pracovníky, lékaři a dalšími odbornými profesemi – pracují jako profesionálové bok po boku, a jsou tak součástí „systému dělby práce a specializace“¹⁵⁸. Pokud jde o tlumočení znakového jazyka, obecně sehrálo zásadní roli v přístupu neslyšících ke vzdělání, zaměstnání, zdravotní péči či soudnictví i v jejich účasti na politickém životě; jeho dostupnost je jedním z faktorů přispívajících k výraznému nárůstu počtu kvalifikovaných neslyšících pracovníků/odborníků (*professionals*) i k posílení sociální mobility a diverzity mezi neslyšícími osobami.¹⁵⁹

Tlumočení jako služba, která má oporu v zákoně (konkrétně například v legislativě týkající se osob se zdravotním postižením), je do určité míry financována z veřejných zdrojů a v neposlední řadě lze v souvislosti s ní hovořit o určitých mocenských vztazích, se stalo „institucionálně normativním“¹⁶⁰ řešením přístupu neslyšících ke vzdělání a veřejným službám, tedy prakticky jediným řešením (více či méně úspěšně) podporovaným na institucionální úrovni, a to na úkor jiných forem komunikace, které by neslyšící případně preferovali více.¹⁶¹ Tlumočnické služby, které na systémové úrovni probíhají ve spolupráci se sociálními institucemi, jako je například školství¹⁶² či zdravotnické služby, se tak samy vyvinuly v sociální instituci.

De Meulderová a Haualandová připomínají, že bez ohledu na to, jak zásadní roli tlumočení hraje ve vytváření inkluzivní společnosti, je nutno jej kriticky analyzovat – jako každou jinou sociální instituci.¹⁶³ Zároveň jsou přesvědčeny, že ačkoli jsou výzkumy v oblasti tlumočení

¹⁵⁷ Pöchhacker (1992: 217)

¹⁵⁸ De Meulder & Haualand (2019: 2)

¹⁵⁹ *Ibid.*, s. 1, 4

¹⁶⁰ *Ibid.*, s. 13. Podle autorek je poskytování tlumočnických služeb navíc „inherentně politické“ (2019: 2).

¹⁶¹ Z důvodu prostorového a tematického omezení této práce se těmto řešením nebudeme věnovat podrobněji.

¹⁶² Domníváme se, že toto se týká převážně komunitního tlumočení. Například tlumočení ve vzdělávání, zejména v rámci terciárního vzdělávání (tedy v akademickém prostředí), však sdílí určité rysy s tlumočením konferenčním (úzce zaměřená odborná témata, související terminologie i jazykové a komunikační normy, účastníci komunikační situace).

¹⁶³ De Meulder & Haualand (2019: 13)

znakového jazyka bohaté, analýze tohoto typu tlumočení coby sociální a politické instituce je v literatuře stále věnováno jen málo prostoru.¹⁶⁴

Hovoříme-li o tlumočení v obecné, pojmové rovině, předpokládáme zpravidla, že účastníci komunikační situace – tedy jeho uživatelé – jsou vůči sobě ve vyrovnaném postavení. Že tomu tak často (zejména při komunitním tlumočení) není, jsme zmiňovali již v podkapitole č. 3.1 *Sociální status (neslyšících) uživatelů a tlumočnicků znakového jazyka*, a vyplývá to i z výše uvedeného textu o přístupu k veřejným službám a veřejným institucím, jejichž klienti nejsou z podstaty věci s těmito institucemi v rovnocenném vztahu. Působení tlumočnicka má ale vliv i na identitu a ontologickou jistotu jedince v rámci společnosti, která má určité představy a předpoklady ohledně kultury, jíž je tento jedinec příslušníkem, a na jeho intersubjektivní vztahy v této společnosti.

4.1 Translated self

Hovoříme-li o způsobu, jakým tlumočení ovlivňuje jedince v rámci společnosti, v níž se pohybuje, považujeme za nezbytné zmínit pojem *translated (deaf) self*, tedy „přeložené“ či „překládané (neslyšící) já“. Autorky tohoto pojmu – Youngová, Napierová a Oramová (2020) – jej definují jako „sociokulturní dopad, jaký má na neslyšící uživatele znakového jazyka skutečnost, že v průběhu svého života jsou opakovaně a pravidelně intersubjektivně vnímáni ve své překládané podobě, tj. prostřednictvím tlumočnicků znakového jazyka.“¹⁶⁵

Tento koncept je v podstatě ontologické povahy, tj. váže se ke způsobu, jakým neslyšící jedinec vnímá sám sebe, avšak neomezuje se pouze na jednotlivce. To je dáno skutečností, že subjektivita jedince je výsledkem sociálního procesu, neboli je determinována „intersubjektivními vztahy jedince, diskurzem, narativem, dobou a kontextem.“¹⁶⁶ Jednoduše řečeno, komunikuje-li neslyšící jedinec se slyšícími jedinci prostřednictvím tlumočnicka, je vnímán ve své „přeložené“ podobě, a to z pohledu (slyšící) většiny, pro niž, jak uvádějí De Meulderová a Hualandová,¹⁶⁷ je tlumočení často hlavním nástrojem, skrz nějž je slyšícím zpřístupněna zkušenost a odbornost neslyšících. Bylo by samozřejmě možné namítnout, že tento

¹⁶⁴ De Meulder & Hualand (2019: 3)

¹⁶⁵ Young, Napier & Oram (2020: 349). Nutno podotknout, že tento termín je ze strany autorek označován jako pracovní, jehož platnost autorky v rámci zde uváděné studie ověřovaly. V souvislosti se zkoumáním ontologie, kam zkoumaný jev spadá, hovoří autorky o tzv. ontologickém obratu v disciplíně „Deaf Cultural Studies“ neboli volně „kulturní studia hluchoty“, která se od etnografie a sociálně konstruktivistických přístupů ke zkoumání neslyšící kultury obrací k individuální i kolektivní identitě neslyšících a jejich vnímání světa a existence v něm.

¹⁶⁶ Young, Napier, Oram (2020: 354)

¹⁶⁷ De Meulder & Hualand (2019 :6)

fenomén se vztahuje na každou zprostředkovanou komunikaci a na každého jedince, který v určité komunikační situaci z určitého důvodu nepoužívá (v danou chvíli) majoritní jazyk, avšak jak autorky podotýkají, situace neslyšících osob je v tomto ohledu specifická. Od situace slyšících osob se liší jednak tím, že není dočasná, a především tím, že tlumočení znakového jazyka je inherentně multimodální, takže mluvčí je od svého projevu „oddělen“ nikoli pouze tlumočnickem, jak je tomu při komunikaci uživatelů mluveného jazyka. V případě znakového jazyka nejenže mluvčí¹⁶⁸ používá jazyk příjemcům zpravidla nesrozumitelný; vyjadřuje se navíc způsobem, který ve většinovém pojetí není považován za promluvu – při multimodální komunikaci dochází k narušení „konceptu [mluvené] řeči jako synonyma jazyka“¹⁶⁹. Ze skutečnosti, že v souladu s tzv. fonocentrickým pojetím světa „být = mluvit“¹⁷⁰ pak vyplývá, že „samotným jazykovým modalitám je z hlediska společenské rovnosti přisuzován odlišný význam a status“¹⁷¹, a „neslyšící překládané já se tak nutně netěší stejné rovnosti jako slyšící překládané já“¹⁷². Zároveň platí, že

„neefektivní či vylučující způsob komunikace má potenciál posilovat ve společnosti dominující chápání neslyšících jako postižených, u nichž může být předpokládaná nízká schopnost porozumění a participace považována za normální a zdánlivě vysvětlitelná hluchotou.“¹⁷³

Zejména poslední věta dle našeho názoru dokonale vystihuje vliv způsobu práce tlumočnicka na prezentaci a vnímání neslyšícího klienta nejen v momentálním situačním, ale také v širším společenském kontextu. Způsob, jakým tlumočnick reprezentuje svého neslyšícího klienta, tak v jistém ohledu představuje ultimátní kritérium kvality.

V rámci své studie¹⁷⁴, jejímž cílem bylo ověřit platnost hypotetického konceptu „překládaného já“, zjistily Youngová, Napierová a Oramová, že respondenti z určité skupiny¹⁷⁵ vnímali tlumočnicka znakového jazyka jako nedílnou součást jejich výkonu v rámci

¹⁶⁸ Termín „mluvčí“ je zde použit v generickém smyslu – viz Úvod.

¹⁶⁹ Young, Napier, Oram (2020: 356)

¹⁷⁰ *Ibid.*, s.354

¹⁷¹ *Ibid.*, s.352

¹⁷² *Ibid.*

¹⁷³ *Ibid.*, s.356

¹⁷⁴ The translated deaf self, ontological (in)security and deaf culture (2020)

¹⁷⁵ Podle výsledků zde uvedené studie Youngové, Napierové a Oramové (2020: 356) se ontologickým aspektem tlumočení zabývají ti neslyšící, kteří se řadí do tzv. „střední třídy neslyšících“ neboli „třídy neslyšících odborníků“ (*professionals*), tedy vzdělaných a zkušených osob, které ve svém profesním životě pravidelně spolupracují s tlumočnický (vznik této třídy je relativně novým jevem a setkáváme se s ním zejména v zemích globálního Severu). Naopak respondenti s nižším socioekonomickým statusem a úrovní vzdělání dle výsledků průzkumu vnímají jako mnohem palčivější problém jazykového přístupu a participace a zajištění občanských

jejich (profesní) role – právě prostřednictvím tlumočnicka totiž slyšící (kteří neovládají znakový jazyk) vnímají signály o tom, kdo neslyšící osoba je, jaké jsou její názory, jaký je její přínos a její postoje k diskutovanému tématu. Všichni tyto respondenti si palčivě uvědomovali, že tlumočnick nepřevádí pouze obsah jejich projevu, nýbrž za pomoci interlingvistických a nelingvistických prostředků jako například tón hlasu, lexikum, rejstřík či dokonce vzhled vyjadřuje také jejich profesní i lidskou identitu. Tlumočnick je „v reálném čase, místě a kontextu více než arbitrem jazykového obsahu: je nadán mocí reprezentovat mluvčího a utvářet jeho obraz jako *člověka*“, z čehož vyplývá, že tlumočení je činností „produktivní a nikoli pouze replikativní“. ¹⁷⁶

Vliv tlumočnicka na vnímání neslyšícího řečníka však není pouze pojmem hypotetickým a teoretickým, nýbrž byl prokázán i empiricky. Například podle Feyneové (2015) přispívají řešení volená tlumočnický při tlumočení z ASL do mluvené angličtiny k utváření obrazu o profesní identitě tlumočených neslyšících mluvčích. Vzhledem k tomu, že způsob, jakým jsou vyjadřovány informace, tvoří součást lingvistické identity mluvčího a že během tlumočených interakcí je všemi příjemci sdělení (včetně tlumočnicka) neustále utvářena jeho identita, přispívá tlumočnick také k utváření dojmu o profesionalitě a vědomostech mluvčího – tím spíš, že posluchači si neuvědomují, že tlumočnicki provádějí různá rozhodnutí na různých úrovních od lexika po celý projev¹⁷⁷, a domnívají se, že vše, co tlumočnick produkuje, je doslovnou reprodukcí projevu mluvčího (včetně výplňových slov, prozodických markerů, terminologických chyb, nevhodného rejstříku, nepřesností apod.).

Projev tlumočnicka tak výrazně ovlivňuje hodnocení jazykových a komunikačních dovedností a odborných kompetencí a vnímání profesionality neslyšícího odborníka ze strany posluchačů. Feyneová v této souvislosti hovoří doslova o „moci“¹⁷⁸.

Tato zjištění se nevztahují pouze na znakový jazyk a na neslyšící, nýbrž jsou jistě relevantní pro všechny mluvčí nedominantních jazyků, kteří se v rámci komunikační situace „nacházejí v mocensky relativně slabší pozici než ten/ti, kdo je hodnotí.“¹⁷⁹

Z výše uvedeného vyplývá, že příjemci sdělení přisuzují komunikační formě sdělení „sociální význam“¹⁸⁰.

práv prostřednictvím práv jazykových; na předních místech jejich žebříčku priorit se nepohybují ontologické otázky, nýbrž otázka dostupnosti tlumočnických služeb, kvalifikace, chování či stylu tlumočnicka a důvěry v něj.

¹⁷⁶ Young, Napier, Oram (2020: 352)

¹⁷⁷ Angl. *discourse*.

¹⁷⁸ Feyne (2015: 64)

¹⁷⁹ *Ibid.*, s.53

Kromě otázky, jak ho tlumočník reprezentuje jako osobnost i jako odborníka, čelí neslyšící klient i nejistotě ohledně kompletnosti předávaných informací¹⁸¹ a tlumočnickovy diskrétnosti¹⁸². Z této problematiky pramení důraz na důvěru v tlumočníka a jeho vztah ke komunitě Neslyšících, a je evidentní, proč je tato důvěra pro neslyšící klienty naprosto zásadní.

Navzdory závažnosti těchto otázek byla, jak uvádějí Youngová, Napierová a Oramová (2020), tlumočnickům znakového jazyka jako „lidské technologii“¹⁸³ umožňující intersubjektivně vnímat druhého člověka a nikoli jako pouhému mechanismu zajišťujícímu vzájemnou komunikaci zatím věnována minimální pozornost. Tlumočení však bezpochyby přispívá k utváření subjektivity i intersubjektivních vztahů; proto o něm lze uvažovat jako o „sociálně konstitutivním médiu“¹⁸⁴ a jako takové je také potřeba je zkoumat.

Jevy popisované v této kapitole se odehrávají na makroúrovni tlumočené komunikace. Jak podrobněji popisujeme dále v textu, širší kontext se promítá do volby jazykových prostředků a projevuje se tedy i na mikroúrovni, konkrétně na úrovni volby jazykových prostředků.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Feyne (2015: 65)

¹⁸¹ Plynoucí z izolovaného postavení neslyšících mezi slyšícími osobami a paternalistického přístupu pomáhajících osob a profesí, zajišťujících před nástupem profesionálních tlumočnicků i tlumočnické služby.

¹⁸² Komunita Neslyšících je malá a její členové potenciálně snadno identifikovatelní a naprostá diskrétnost tlumočnicka je proto nezbytná.

¹⁸³ Young, Napier, Oram (2020: 350)

¹⁸⁴ *Ibid.*, s. 351

¹⁸⁵ O důležitosti volby jednotlivých jazykových prostředků na lexikální úrovni v celkovém kontextu svědčí například následující tvrzení respondenta z výzkumu Youngové, Napierové a Oramové (2020: 361): „Někdy, zatímco znakuji, zároveň odezírá, co tlumočnice říká. Ne proto, že jí nedůvěřuji, ale protože mě zajímá, jakými slovy mě reprezentuje.“

5 Sociolingvistická charakteristika (českého) znakového jazyka¹⁸⁶ a bimodální tlumočení

Tato disertační práce se zabývá tlumočením ve směru ze znakového jazyka do jazyka mluveného. Jak uvádíme dále (podrobněji např. v kapitole č. 6 *Direkcionalita*), jedná se o směr tlumočnický obecně méně preferovaný, neboť v tomto směru z různých důvodů může docházet k problémům s porozuměním. Jednou z příčin je sociolingvistická variabilita znakového jazyka¹⁸⁷ a absence standardizované/kodifikované varianty¹⁸⁸. Další příčinou může být samotný rozdíl v modalitě a nutnost pracovat v bimodálním režimu, u něhož předpokládáme výraznější vliv na tlumočnickovu kognitivní kapacitu než u tlumočení mezi jazyky stejné modality (jedná se však o neověřený předpoklad).

Tato kapitola slouží k popisu jevů, jejichž případný výskyt ve zdrojovém projevu v českém znakovém jazyce by dle našeho názoru mohl vyžadovat použití specifických strategií či strategických postupů. Zabýváme se zde zejména charakteristikami, v nichž se znakový jazyk výrazněji odlišuje od mluveného (např. simultánnost či ikoničnost), které mají potenciál určitým způsobem zatížit kognitivní kapacitu tlumočnicka a u nichž předpokládáme výraznější vliv na tlumočnický proces. Zdůrazňujeme však, že se jedná o popis velmi základní. Komplexní výklad gramatiky českého znakového jazyka není možný jednak z důvodu rozsahu práce, jednak z toho důvodu, že, řečeno s Hynkovou Dingovou, „[v] současné době jsme však přes veškerý pokrok ve studiu znakových jazyků objektivně stále pouze ve fázi jeho poznávání. (...) i v [mnohých jiných znakových jazycích] jsou zatím podrobně popsány jen některé jazykové struktury.“¹⁸⁹ Náš popis určitých jazykových jevů je proto poměrně obecný a spíše než na systematický výklad gramatiky se zaměřuje na jevy vlastní vizuálně-motorické modalitě či danému směru tlumočení; předpokládáme, že tyto jevy se objeví ve zdrojovém projevu a tedy v analýze tlumočnických výkonů.

¹⁸⁶ Část této kapitoly byla publikována v článku s názvem Tlumočení z českého znakového jazyka do mluvené angličtiny s češtinou jako pilotním jazykem. *AUC PHILOLOGICA, Vol 2019 No 4 (2019)*, 83–92. E-ISSN: 2464-6830. <https://doi.org/10.14712/24646830.2020.7>

¹⁸⁷ Tedy variabilita napříč skupinami uživatelů podle věku, socioekonomického statusu, pohlaví atd., a také variabilita geografická.

¹⁸⁸ Ta se netýká pouze českého znakového jazyka, nýbrž i jiných znakových jazyků. Podle Hynkové Dingové (2017: 42) se „[n]apříč celou Evropou (...) v různých obdobích objevily různé (ne)úspěšné pokusy standardizovat znakové jazyky. Tyto snahy však většinou nebyly úspěšné...“, a to z různých důvodů, pro jejichž popis zde však není dostatek prostoru.

¹⁸⁹ Hynková Dingová (2017: 41). Na tomto místě považujeme za vhodné vysvětlit, že z důvodu zatím omezeného množství akademických zdrojů ohledně českého znakového jazyka využíváme v této práci i bakalářské a diplomové práce studentů ÚJKN, které, pokud jde o zejména o gramatiku ZJ, považujeme většinou za zdroje velmi podrobné.

Nejvýraznější specifikum tlumočení mezi znakovým a mluveným jazykem představuje fakt, že jde o tlumočení mezi jazyky s odlišným způsobem existence (vizuálně-motorickým vs. audio-orálním), tedy takzvané bimodální tlumočení. Ačkoli podle Seebera a Delgado Luchnerové se z tlumočení díky počtu vizuálních pomůcek využívaných řečníky na mezinárodních konferencích stala „typická multimodální aktivita“¹⁹⁰, stále platí, že tlumočení mezi jazyky odlišné modality má svá unikátní specifika.¹⁹¹ Pokud je nám známo, není zatím k dispozici žádný výzkum porovnávající kognitivní zátěž při tlumočení převodu téhož materiálu mezi dvěma modalitami¹⁹² ve srovnání s tlumočením mezi jazyky stejné modality; teoreticky se však lze domnívat, že nutnost zpracování informace přijaté vizuálním kanálem bude ovlivňovat proces i výsledek převodu, a to jednak kvůli lingvistickým charakteristikám daných jazyků, jednak kvůli skutečnosti, že mateřským jazykem slyšících tlumočnicků znakového jazyka, jimiž se v této práci zabýváme, je jazyk audio-orálního způsobu existence, takže tito pracují nejen s cizím jazykem, nýbrž také s „cizí“ modalitou. Jak však již uvádíme jinde, zkoumání této otázky by vyžadovalo samostatné cílené zkoumání. Pouhé částečné zpracování této otázky by mohlo být zavádějící. Uvádíme zde proto charakteristiky a mechanismy znakového jazyka, které považujeme za potenciální příčiny zvýšené kognitivní zátěže, avšak zdůrazňujeme, že tento předpoklad je spíše otázkou; hledání odpovědi na ni představuje potenciální námět na podrobný samostatný výzkum.

5.1 Receptce vizuální informace

Řeč je kontinuální signál. Jak uvádí Schermerová a Pfau (2016), „mluvčí určitého jazyka dokážou bez větších potíží rozeznat v proudu zvuku smysluplné zvuky, pokud tyto zvuky patří do repertoáru jejich jazyka.“¹⁹³ Tvrzení o rozpoznávání smysluplných prvků v proudu řeči lze analogicky aplikovat i na znakový jazyk a na rozeznání vizuálního vstupu.

Jak pro jazyky mluvené, tak pro jazyky znakové zároveň platí, že „mluvčí, pro něž je tento jazyk cizím jazykem, mohou mít v tomto ohledu problémy.“¹⁹⁴ Domníváme se, že pro nerodilé mluvčí znakového jazyka, jejichž mateřským jazykem je jazyk mluvený, je podobné

¹⁹⁰ Seeber & Delgado Luchner (2020: 129)

¹⁹¹ „Znakové jazyky jsou z pohledu lingvistiky ‚mladými‘ jazyky (Stokoe 1960) a jejich povaha je zároveň příčinou vzniku zcela specifické tlumočnické situace.“ Hynková Dingová (2017: 41).

¹⁹² Experimenty ohledně mozkové aktivity při zpracování jazykového materiálu v různých modalitách samozřejmě existují, představují však opět samostatné téma, jemuž se na tomto prostoru nelze podrobně věnovat.

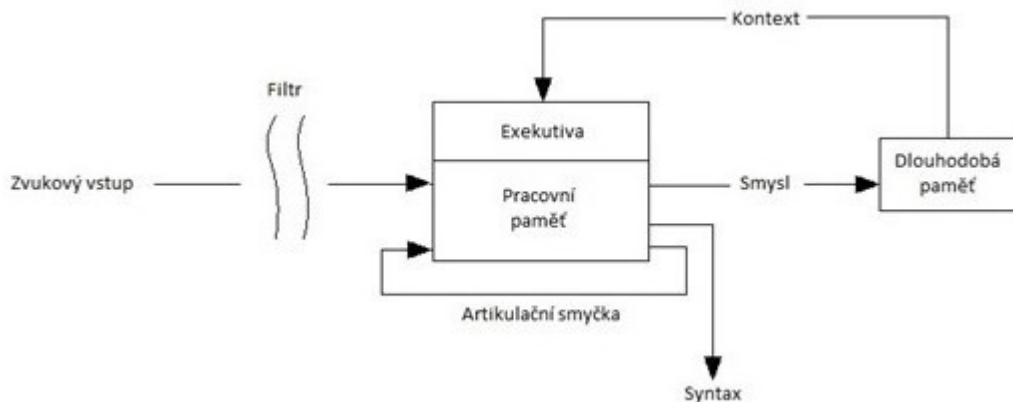
¹⁹³ Schermer & Pfau (2016: 32)

¹⁹⁴ *Ibid.*, s. 33-34

rozpoznávání ještě obtížnější, a to z důvodů, jimiž se zabýváme dále v textu. Nabízí se tedy otázka, zda a jak vizuální modalita cizího jazyka a související potenciální problémy ve fázi recepce a ukládání do pracovní paměti ovlivňují kognitivní kapacitu tlumočnicka a tím i jeho výkon.

Skutečnost, že provést pohyb trvá déle než vyprodukovat zvuk, by mohla budit dojem, že produkce znakového jazyka je pomalejší a jeho vnímání tedy jednodušší. Na druhou stranu však podle Slánské Bímové a Okrouhlíkové¹⁹⁵ je tato vlastnost kompenzována simultánností znakového jazyka. K ní dále přispívá fakt, že „vizuální kanál přenese za stejný časový úsek mnohem více informací než kanál sluchový“¹⁹⁶. Na druhou stranu uvádějí Schermerová a Pfau (2016), že „vizuální percepční systém je mnohem lépe uzpůsoben zpracování simultánního vstupu než systém sluchový. Proto je zpracování různých zdrojů vizuální informace méně složité, než by bylo možno očekávat...“¹⁹⁷

Základní fungování fáze recepce a ukládání sdělení do paměti lze znázornit za pomoci Baddeleyho (1979) modelu fungování pracovní paměti¹⁹⁸. Podle něj funguje ve fázi recepce takzvaná artikulační smyčka (protože v obou případech zachycuje tato smyčka fonologický materiál, lze ji nazývat také „fonologická“¹⁹⁹), z níž lze zachycenou informaci znovu vyvolat. Pro základní popis procesu zpracování informace využíváme Baddeleyho modelu zpracování zdrojového jazyka, tedy na fázi porozumění a ukládání do paměti:

Obr. č. 4: Základní schéma fungování pracovní paměti ve fázi porozumění. Baddeley (1979) v Llewellyn-Jones (1981).

¹⁹⁵ Slánská Bímová & Okrouhlíková (2008: 57)

¹⁹⁶ *Ibid.*, s. 57

¹⁹⁷ Schermer & Pfau (2016: 34)

¹⁹⁸ Baddeley (1979) v Llewellyn-Jones (1981). Tento model znázorňuje pouze zvukový, nikoli vizuální vstup.

¹⁹⁹ Schermer & Pfau (2016: 35)

Po filtraci lingvisticky irelevantních signálů vstupuje informace do pracovní paměti. Exekutiva informaci vyhodnotí a předá dále do dlouhodobé paměti. Kontextové informace zde uložené určují, jaké prvky sdělení jsou pro exekutivu relevantní. V této fázi dochází k oddělení obsahu sdělení od formy (deverbalizaci), přičemž syntaktická a lexikální formulace je zapomenuta a v paměti je uložen pouze obsah.

Nebyl-li smysl sdělení zachycen, lze sdělení v paměti znovu vyvolat prostřednictvím tzv. artikulační smyčky. Llewellyn-Jones se odkazuje na Baddeleyho (1979), jehož výsledky naznačují, že informace je v artikulační smyčce uchována po maximální dobu cca 4,5 sekund (omezení kapacity této smyčky časovým faktorem je výraznější než omezení rozsahem ukládaných informací).²⁰⁰ Je nasnadě, že obdobný systém uchování informace existuje i u osob neslyšících, respektive u osob používajících znakový jazyk. Schermerová a Pfau (2016) uvádějí, že pokud není podstatou této smyčky konkrétně sluchový, nýbrž obecně lingvistický materiál, pak je proces ukládání informace do krátkodobé (pracovní) paměti je u slyšících a neslyšících osob pravděpodobně obdobný, bez ohledu na typ vstupního kanálu²⁰¹, a že na základě studií zabývajících se zapamatováním a reprodukcí znaků došli badatelé k závěru, že „existence repetitivní smyčky ve vizuálně-prostorové části pracovní paměti, tedy vizuálně-prostorové smyčky, je velmi pravděpodobná.“²⁰²

Z výše uvedeného vyplývá, že vyšší obtížnost zpracování vizuálního vstupu v porovnání se zvukovým vstupem není zcela jednoznačná. Otázkou však zůstává, jaké nároky klade zpracování vizuálně vyjádřené informace na příjemce, který je rodilým mluvčím jazyka audio-orálního způsobu existence. Domníváme se, že tyto nároky jsou vyšší než v případě zpracování informace přenášené sluchovým kanálem – tím spíše, pokud toto zpracování probíhá v rámci tak náročné činnosti, jakou je simultánní tlumočení.²⁰³ Na základě toho je možné se domnívat, že se zvyšující se úroveň znalosti znakového jazyka a délkou praxe v jeho

²⁰⁰ Llewellyn-Jones (1981)

²⁰¹ Výzkumy ukazují, že nemá-li člověk možnost si během recepce sdělení v duchu opakovat (například je-li nucen pro účely experimentu během fáze zapamatování zároveň vyslovovat náhodné, nesouvislé slabiky), je rozsah uložené informace menší. Princip zapamatování informace ve znakovém jazyce je obdobný. Bylo experimentálně prokázáno, že nemají-li neslyšící možnost v duchu si opakovat přijímané informace a namísto toho jsou nuceni vykonávat rukama „nejazykové“ pohyby, např. imitovat hru na klavír či poklepávat o stůl, uchovají si v paměti mnohem menší objem informací. Jak u slyšících, tak neslyšících při ukládání do paměti dále hraje roli délka slov/složitost znaků (čím delší/složitější, tím těžší k zapamatování) a podobnost informací (čím podobnější slova/znaky, tím těžší k zapamatování).

²⁰² Schermer & Pfau (2016: 36)

²⁰³ Moody (2002) hovoří o nutnosti „rozplétat“ simultánně organizované informace, Fintonová a Smith (2004: 131) uvádějí, že „prostor je natolik významnou součástí ASL, že při převodu do angličtiny může vést ke specifickým problémům.“ (obojí v Best et al., 2015: 146). Dodejme, že tvrzení Fintonové a Smithe neplatí pouze pro ASL a angličtinu, nýbrž pro znakové a mluvené jazyky obecně.

užívání se tyto nároky snižují, a mají-li vliv na kvalitu tlumočení, tato se s praxí zvyšuje. Zároveň však ani tzv. „rodilost“ uživatele není zárukou (všeobecně) vysoké kompetence v daném jazyce; ta záleží nejen na věku osvojení si daného jazyka, nýbrž i na míře a intenzitě pozdější expozice (podrobněji viz kapitolu č. 6 teoretické části *Direkcionalita*). Jako výhoda bimodálního tlumočení bývá uváděn také fakt, že oba kanály vzájemně neruší, jako je tomu v případě tlumočení mezi mluvenými jazyky.

Otázka kognitivní náročnosti spadá spíše do oblasti neurolingvistiky, a proto se jí v této práci podrobněji nevěnujeme; zabývat se budeme pouze konkrétními jevy a situacemi souvisejícími s modalitou, avšak spíše z hlediska konkrétní jazykové kombinace (ČZJ-CS, ČZJ-EN) než z hlediska kombinace audio-orální a vizuálně-motorické modalit jako takové.

5.2 (Socio)lingvistické aspekty tlumočení znakového jazyka

Nejvýraznějším rysem znakového jazyka je jeho způsob existence. Jako vizuálně-motorický jazyk se přenáší vizuálním kanálem, a tlumočníci tak slovy Napierové (2002) „neustále převádějí informace mezi dvěma různými modalitami, což vyžaduje vyjadřování informací velmi odlišnými způsoby.“²⁰⁴

Základní rozdíl spočívá především v odlišném způsobu řazení jednotek od fonematické po textovou, kdy jazyk mluvený uspořádává své jednotky převážně lineárně. Oproti tomu uspořádání jednotek znakového jazyka je primárně simultánní.

O skutečnosti, že modalita hraje v otázce jazykové kompetence výraznou roli, svědčí i fakt, že v souvislosti s kompetencemi a preferencemi v používání znakového jazyka a jejich získáváním se na rozdíl od jazyků mluvených nehovoří pouze o jazyce samotném – pro nějž se v tomto kontextu používá označení L1 (první/mateřský jazyk), L2 (druhý jazyk) atd. – nýbrž i o modalitě; ta se dle stejného systému označuje jako M1 (první modalita) a M2 (druhá modalita)²⁰⁵. Stejně tak se u jedinců ovládajících znakový i mluvený jazyk hovoří o bimodálním bilingvistu.²⁰⁶

5.2.1 Simultánnost a existence v prostoru

Základní jednotkou znakového jazyka je znak. Ten je charakterizován třemi hlavními parametry, jimiž jsou tvar ruky, její umístění v prostoru a pohyb; přiřadit k nim lze také

²⁰⁴ Napier (2002: 35)

²⁰⁵ Viz např. Rathmann, prezentace na webináři *Sign Language Conference Interpreting: professionalisation and course design*. 19. 2. 2021

²⁰⁶ Baker, van den Bogaerde & Jansma (2016: 63)

orientaci ruky vůči tělu.²⁰⁷ Protože jsou tyto parametry vyjadřovány rukama, označují se jako manuální složky znaku. Kromě nich tvoří součást znaku i složky nemanuální, které jsou vyjadřovány jinými prostředky (pozice a pohyb horní poloviny těla a hlavy a především mimika a dále také pohyby úst – orální a mluvní komponenty²⁰⁸). Zejména nemanuální složky znaku se považují „za nosiče převážně gramatických informací“²⁰⁹ a vyjadřují různé okolnosti děje (viz dále). Slouží k vyjádření otázky, rozkazu, aktuálního členění větného, různých typů vedlejších vět a podobně.

Simultánní uspořádání jednotek se odehrává v trojrozměrném prostoru – zejména v takzvaném prostoru znakovacím²¹⁰ (prostor kolem těla mluvčího o velikosti zhruba rozpětí paží), ale i v prostoru skutečném. V tzv. topografickém prostoru se „ikonicky (...) zobrazuje prostor vnějšího světa: umístění referentů v prostoru koresponduje s jejich pozicí v prostoru zobrazovaném, prostorové vztahy se kódují tak, že jsou ve znakovacím prostoru přímo „vidět“, zatímco v gramatickém prostoru jsou

„pozice referentů v prostoru (...) vztaženy k rolím referentů / participantů ve větě (nikoli k jejich pozici v prostoru zobrazovaném). V tomto smyslu se prostor užívá zvl. např. pro deixi a (ko)referenci (...), pro vyjadřování času (...) nebo pro vyjadřování vztahů mezi slovesem a jeho argumenty (...).“²¹¹

V tzv. syntaktickém prostoru „mají referenti svá místa, která jsou utvořena na základě konvence“.²¹² Rozmístění jednotlivých referentů v prostoru si tlumočnick musí dobře zapamatovat, aby dokázal správně určit, ke kterému z nich se vztahuje deixe či reference a kdo je konatel děje a kdo nositel.

Znakový jazyk je tedy schopen souběžného vyjádření několika konceptů zároveň. Dle Macurové²¹³ je simultánnost (spolu s existencí v prostoru, a nutno dodat, že zejména díky ní)

²⁰⁷ Mezi manuální parametry znaku někteří autoři řadí také orientaci prstů a dlaně, kontakt a vzájemnou polohu rukou (Klabanová 2012: 10), z čehož vyplývá, že kategorie parametrů znaku není zcela striktně vymezena.

²⁰⁸ Mluvní komponent je realizován bezhlasou artikulací českého slova nebo jeho části, produkované simultánně s manuální složkou znaku (Macurová & Nováková 2018: 134). Orální komponent je vizuální obraz, který ústa vytvářejí v průběhu produkce znaku. Není odvozen z mluveného jazyka, nejedná o artikulované slovo, které je českým ekvivalentem znaku, ani o jeho část (Motejzíkova 2018: 85).

²⁰⁹ Hynková Dingová (2017: 52)

²¹⁰ Macurová (2018: 13) uvádí, že „v lingvistice znakových jazyků bývá popis tohoto prostoru členěn různým způsobem a jeho typy specifikovány do různé hloubky“, odtud tedy jistá terminologická nekonzistentnost.

²¹¹ Macurová (2018: 13)

²¹² Motejzíkova (2018: 28)

²¹³ Macurová (2001: 94) v Hynková Dingová (2017: 51)

nejvýraznějším rysem znakového jazyka. Hynková Dingová²¹⁴ rozlišuje dvě úrovně této simultánnosti:

a) simultánnost na úrovni jednotlivých znaků, kdy se základní parametry znaku produkují a vnímají simultánně

b) simultánnost spočívající v artikulaci dvou jednoručních znaků, kdy je možno zároveň produkovat a vnímat manuální a nemanuální nosiče znaků.

Ani ve znakovém jazyce pochopitelně není simultánnost absolutní vzhledem ke skutečnosti, že i v něm existuje „závazné pořadí prvků, které se týká například kontaktu ruky s různými částmi těla uvnitř jednoho znaku“²¹⁵ a že na syntaktické a vyšší úrovni jsou jednotlivé lexikální jednotky řazeny za sebou a samozřejmě nejsou produkovány všechny zároveň. Z hlediska uspořádání jednotlivých prvků uvnitř znaku a uspořádání znaků ve větě a vět v textu hovoříme o sekvenčním řazení (pro odlišení od lineárního uspořádání jazyků mluvených).

Významným prostředkem umožňujícím simultánnost ve znakovém jazyce je využití nemanuálních komponent, zejména mimiky²¹⁶. Jejím prostřednictvím lze v kombinaci se znakem vyjádřit klad i zápor, pozitivní i negativní emoce či způsob provedení určité činnosti či charakteristiku osoby i předmětu, pro jejichž vyjádření je v mluveném jazyce zpravidla nezbytné použít celou frázi nebo větu. Kde je v mluvené češtině nutno použít více než jedno slovo (např. pro vyjádření fráze „podat těžkou knihu“) nebo rovnou celou větu s podmínkou, přísudkem, předmětem a rozvíjejícími větnými členy řazenými lineárně za sebou, produkuje mluvčí znakového jazyka příslušný tvar ruky (např. napodobující způsob držení předmětu, tzv. klasifikátor – viz dále), pohyb směrem k adresátovi a mimické prostředky (v případě těžké knihy nafouknuté tváře a sraštělé obočí), to vše zároveň. Stejně tak lze prostřednictvím nemanuálních komponent vyjádřit pozitivní či negativní citové zabarvení, které je v jazyce mluveném zpravidla nutno vyjádřit víceslovně²¹⁷ (a lineárně) – Slánská Bímová

²¹⁴ Hynková Dingová (2017: 52)

²¹⁵ Slánská Bímová & Okrouhlíková (2008: 60)

²¹⁶ Vokální jazyky na druhou stranu disponují možností intonace, která má taktéž jistou významotvornou funkci a taktéž je produkována simultánně. Nemanuální prostředky znakových jazyků lze v příslušných kontextech chápat jako ekvivalent intonace.

²¹⁷ Nutno podotknout, že jazyk mluvený má ovšem k dispozici poměrně širokou škálu morfematických prostředků typu deminutivních či augmentativních sufixů apod., které umožňují vyjádřit citové zabarvení v rámci jednoho a téhož slova, aniž by bylo nezbytně nutné využívat rozvíjejících větných členů. Ze strukturálního/gramatického hlediska se opět jedná o schopnost morfémů češtiny jako (intro)fektivního jazyka

a Okrouhlíková²¹⁸ uvádějí příklad, kdy mluvčí provádí znak pro plavání a prostřednictvím mimiky zároveň vyjadřuje své prožívání této činnosti. Dle Hynkové Dingové²¹⁹ vyjadřují v českém jazyce tyto významy zejména adjektiva a adverbia, přičemž příslušné výrazy obličejové nesoucí tuto informaci ve znakovém jazyce jsou zpravidla umístěny v dolní části obličejové (zatímco horní část obličejové slouží spíše k vyjadřování gramatických významů).

Ingram (1978) označuje informace (např. gramatické) nesené nemanuálními prvky či umístěním v prostoru (např. pronominalizace prostřednictvím odkazování na umístění referentu)²²⁰ a jejich správné dekódování za jeden z důvodů, proč mohou tlumočníci-nerodilí mluvčí považovat tlumočení ze znakového jazyka za náročnější než z jazyka mluveného.

Vedle nemanuálních prostředků využívá český znakový jazyk k simultánnímu vyjádření samozřejmě i prostředky manuální. Dvěma významnými prostředky této simultánnosti²²¹ jsou inkorporace a klasifikátory.

Inkorporaci definuje Pfau²²² jako formu slovtvorby na syntaktické úrovni²²³. Projevuje se kombinací dvou samostatných znaků, již ovšem nevzniká znak nový (oba tyto znaky lze dále používat i samostatně), nýbrž jejich spojením dochází „pouze“ k simultánnímu vyjádření určité informace, typicky časových údajů.

Klasifikátor je jazykovým prostředkem, který „zastupuje určitý objekt (osobu, zvíře či věc) a zařazuje ho do skupiny objektů, které sdílejí stejné vlastnosti“²²⁴, tedy do určité třídy (např. osoby, zvířata, dopravní prostředky apod.). Lze jej definovat jako postavení ruky (případně v kombinaci s pohybem) vystihující charakteristiku daného předmětu (tvar, velikost) a vyjadřující „a) jak a kde jsou objekty, o nichž hovoříme, v prostoru rozmístěny / jak se pohybují vzhledem k perspektivě mluvčího, b) jak jsou objekty rozmístěny / jak se pohybují k sobě navzájem.“²²⁵ Ve znakovém jazyce lze za použití klasifikátoru jednoduše znázornit tvar, pozici a pohyb objektů ve znakovacím prostoru a jejich vzájemné prostorové vztahy tam,

zahrnout v sobě několik mluvnických/významových kategorií zároveň (v tomto případě hovoříme zejména o stylistických prostředcích).

²¹⁸ Slánská Bímová & Okrouhlíková (2008: 29)

²¹⁹ Hynková Dingová (2017: 52)

²²⁰ Projev jevu zvaného *overcoding* (Eco 1976: 135-6 v Ingram 1978: 114).

²²¹ Překračujícími ovšem hranice slovtvorby

²²² Pfau (2016: 220)

²²³ Nejde tedy o kombinaci dvou prvků na úrovni lexika, nýbrž v rámci syntaktické struktury, např. věty.

²²⁴ Motežlíková (2007: 40)

²²⁵ Asher (1994) v Hynková Dingová (2017: 240). Existují různé kategorizace klasifikátorů (které nejsou napříč různými znakovými jazyky univerzální). Dvě hlavní, obecné kategorie jsou označovány jako klasifikátory celého předmětu (*whole entity classifiers*) a klasifikátory držení (*handling classifiers*), viz např. Motežlíková (2007). Jednoduše řečeno, první z nich přímo označují referenty, zatímco druhé vyjadřují manipulaci s nimi. (Pfau, Steinbach & Woll, 2012: 161)

kde v mluveném jazyce je zpravidla nutné několikaslovné, lineárně uspořádané vyjádření. Ačkoli i mluvený jazyk simultánní vyjádření do jisté míry umožňuje, zejména prostřednictvím gramatických afixů (například čeština dokáže jednou pádovou či slovesnou koncovkou vyjádřit mluvnický rod, osobu a číslo), jsou tyto možnosti ve znakovém jazyce nesrovnatelně širší.

5.2.2 Ikoničnost (vizuální motivovanost)

Pojem „ikoničnost“ neboli vizuální motivovanost popisuje typ vztahu mezi formou a významem. Nesouvisí-li komponenty tvořící znak či slovo nijak s jeho významem, jde o vztah náhodný neboli arbitrární. Pokud tyto komponenty naopak významem motivovány jsou, hovoříme o ikonických znacích. Ve znakovém jazyce je ikoničnost častějším jevem než v jazyce mluveném, a to jednoduše proto, že vizuální aspekty určitého jevu je snazší vyjádřit tvarem rukou a jejich pohybem v prostoru nežli hlasem.

Znaky, u nichž je vizuální motivovanost mimořádně výrazná, se nazývají transparentní. Zjednodušeně řečeno je transparentní znak takovým znakem, jehož význam odhadne i člověk, který žádný znakový jazyk neovládá.

Vizuální motivovanost znaku může být časově i kulturně podmíněná. Některé znaky kopírují technologický a jiný vývoj²²⁶, jiné ne. Znaky, které ustrnou ve své původní podobě, s postupnými proměnami světa svou ikoničnost ztrácejí.

Kulturní podmíněnost pak vychází z kulturních specifik, tradic, zvyklostí apod.²²⁷ Je evidentní, že takové znaky jsou transparentní pouze pro jedince, kteří jsou s místními reáliemi obeznámeni.²²⁸

Pokud jde o ikoničnost z hlediska recepce, Schermerová a Pfau²²⁹ zmiňují sérii experimentů, které prokázaly, že ikoničnost/transparentnost nezbytně neznamená, že bude znak člověku neovládajícímu znakový jazyk okamžitě srozumitelný. Na druhou stranu ikoničnost usnadňuje osvojování si znakového jazyka jako cizího jazyka slyšícími.

²²⁶ Jako názorný příklad může sloužit znak pro „telefon“. Tvar ruky, který napodoboval vzhled klasického starého telefonu, se časem změnil na tvar připomínající mobilní telefon s anténkou; tento znak pak může být (a v mnohých kontextech již bývá) nahrazen znakem připomínajícím smartphone.

²²⁷ Zajímavý příklad kulturně podmíněné ikoničnosti zmiňuje Schermerová (2016: 176): znak pro „čtvrtek“ ve znakovém jazyce ghanské vesnice Adamorobe, napodobující klepání kladívkem a odvozený od skutečnosti, že ve čtvrtek se koná trh, na němž si místní nechávají opravit nářadí a nástroje.

²²⁸ Cuxac a Sallandreová (2007: 21) v tomto kontextu hovoří spíše o motivovanosti než o ikoničnosti, tedy vnitřní souvislosti spíše než vnější podobnosti.

²²⁹ Schermer & Pfau (2016: 38)

Tvrzení, že „psycholingvistický výzkum role ikoničnosti ukázal, že ikoničnost může hrát určitou roli při zpracování znaků“²³⁰, pak nutně vede k otázce, jaká je role ikoničnosti při zpracování znaků při tlumočení ze znakového jazyka. Nabízí se hypotéza, že ikoničnost (transparentnost) ulehčuje mentální kapacitě, bylo by ovšem potřeba ji experimentálně ověřit.

5.2.3 Konstruovaný akt²³¹ (střídání rolí)

Konstruovaný akt (*constructed action*) je prvek narativních projevů a slouží ke zprostředkování jednání, fyzického i mentálního chování a myšlení či emočních stavů referenta, k imitaci charakteru postavy, avšak i k přehrávání celých situací. Dle Lachmanové²³² slouží konstruované akty k poutavému a především přehlednému sdělení informací. Mluvčí přitom popisuje scénu buď z perspektivy pozorovatele (vypravěče), nebo z perspektivy účastníka (a zjednodušeně řečeno na sebe bere jeho roli). Paralelně k manuálním prostředkům využívá mluvčí prostředků nemanuálních, jimiž je změna pozice těla (z neutrální čelní směrem do strany²³³), výrazu obličeje, pozice hlavy a směru pohledu. Jako ekvivalent v mluveném jazyce mohou sloužit prozodické prvky a kvalita hlasu (včetně fyzického napodobování gesty²³⁴) a také přímá řeč v kontrastu s nepřímou.²³⁵

Terminologie vymezující tento jev není jednoznačná – pro konstruovaný akt se používají například termíny jako *role shift* (střídání rolí), *role taking*, *referential shift* apod. Synonymičnost jednotlivých termínů navíc není univerzálně přijímaná – například Vermeerbergenová²³⁶ zastává názor, že konstruovaný akt a střídání rolí nejsou identické, protože ne každý konstruovaný akt zahrnuje převzetí role jiného účastníka vypravěčem, a Pfau, Steinbach a Wollová²³⁷ uvádějí příklad, kdy je střídání rolí prostřednictvím konstruovaného dialogu (*constructed dialogue*) součástí širšího konstruovaného aktu.²³⁸

²³⁰ Schermer (2016: 47)

²³¹ Pojem „konstruovaný akt“ jako překlad termínu *constructed action* používá ve své práci Lachmanová (2014).

²³² Lachmanová (2014: 11)

²³³ Pfau, Steinbach & Woll (2012: 373)

²³⁴ Cuxac se Sallandreovou podotýkají, že na rozdíl od znakového jazyka, v němž jsou tyto ikonické prostředky strukturované, jsou prostředky využívané za tímž účelem v mluveném jazyce (např. gesta, která také mohou být ikonická) velmi idiosynkratická a jen málo či vůbec strukturovaná.

²³⁵ Pfau, Steinbach & Woll (2012: 367)

²³⁶ Vermeerbergen (2014)

²³⁷ Pfau, Steinbach & Woll (2012: 373)

²³⁸ My v názvu podkapitoly uvádíme vedle termínu „konstruovaný akt“ i termín „střídání rolí“, protože se domníváme, že jde o pojem (zatím) v české terminologii zavedenější, avšak přikláníme se k názoru, že střídání rolí tvoří podkategorii konstruovaného aktu.

Obecně znázorňuje konstruovaný akt jednání referenta, zatímco tzv. konstruovaný dialog znázorňuje přímou řeč.²³⁹

Cuxac a Sallandreová (2007) hovoří v souvislosti s vyjadřováním perspektivy ostatních referentů vypravěčem o „přenosu“ (*transfer*), jehož cílem je přenést mimojazykovou zkušenost do znakovacího prostoru (přenos velikosti a tvaru a přenos situace) a na vlastní tělo vypravěče (který tak na sebe bere roli referenta a částmi svého těla „napodobuje“ různé části jeho těla – osobní přenos).²⁴⁰

Užití střídání rolí/konstruovaných aktů má za cíl co nejpřehlednější vyjádření – Pfau, Steinbach a Wollová (2012) však oproti tomu zmiňují často pozorovaný jev, kdy jsou „narativy vyznačující se vysokou mírou konstruovaných aktů pro nerodilé mluvčí obtížněji srozumitelné“ – tedy že pro příjemce může být obtížné odvodit, „co kdo dělá a komu.“²⁴¹

V souvislosti s konstruovaným aktem zejména jako s prostředkem expresivního popisu považujeme za vhodné zmínit tzv. ustálenou a produktivní slovní zásobu.²⁴² Jednotky z ustálené slovní zásoby mají svou ustálenou formu s ustálenými základními manuálními i nemanuálními parametry, a ačkoli i v této kategorii dochází k vývoji formy znaků, pro uživatele existuje v dané chvíli vždy jeden způsob, jakým takový znak produkovat.²⁴³ Produktivní slovní zásoba je oproti tomu „vytvářena podle potřeby mluvčího ze souboru komponent (morfémů), které lze při různých příležitostech různě kombinovat podle toho, co aktuální diskurz vyžaduje“²⁴⁴. Významným prostředkem tvorby produktivního lexika jsou klasifikátory. Brennanová²⁴⁵ podotýká, že ačkoli některé typy projevů (narativní či deskriptivní) mají k využívání produktivní slovní zásoby větší tendenci, vyskytuje se ustálená i produktivní slovní zásoba prakticky ve všech promluvách ve znakovém jazyce. Zároveň však mezi oběma kategoriemi samozřejmě neexistuje jednoznačná hranice.

5.2.4 Syntaktická asymetrie ve srovnání s mluvenou češtinou

Jak uvádíme výše, účelem této práce není podat podrobný popis gramatiky ČZJ a tedy ani syntaxe, a není to ani v jejích možnostech. Již jsme zmiňovali nekompletní stav poznání ČZJ.

²³⁹ Pfau, Steinbach & Woll (2012: 230)

²⁴⁰ Cuxac & Sallandre (2007: 15)

²⁴¹ Pfau, Steinbach & Woll (2012: 375)

²⁴² *Frozen lexicon a productive lexicon* – překlad autorky práce.

²⁴³ Schermer (2018: 178-9)

²⁴⁴ Brennan (1994: 204)

²⁴⁵ *Ibid.*, s. 204, 214

Pokud jde o syntaktickou asymetrii, tedy odlišné uspořádání větných členů ve větě v jednotlivých jazycích, srovnávání mluvených a znakových jazyků mohou ztěžovat skutečnosti, jako je například komplikovanost zkoumání slovosledu (znakosledu) v ČZJ pramenící ze simultánnosti, která neumožňuje zachytit pořadí jednotlivých znaků²⁴⁶, dále z faktu, že některé znaky se dají do mluveného jazyka přeložit jako různé slovní druhy (např. jako substantivum i jako verbum) nebo z nejasného určování hranic vět v ČZJ²⁴⁷. Proto se místo komplexního popisu zaměříme pouze na konkrétní jevy, u nichž předpokládáme či u nichž byl zjištěn (např. Wangovou [2021], viz kapitolu č. 9 teoretické části *Strategické chování tlumočnicka*) potenciál zvýšené kognitivní zátěže u tlumočnicků.

Jedním z takových jevů je syntaktická asymetrie způsobená například jedním z možných způsobů tvoření záporu, spočívajícím v použití negativních sloves nebo negativních neslovesných znaků, které mohou negovat znak, část výpovědi nebo celou výpověď. Tyto negátory se řadí „výhradně až na konec negované výpovědi nebo za negovaný znak“,²⁴⁸ viz například následující dvě věty:

Přepis: JÁ + CÍTIT SE + JAKO + PROFESIONÁLNÍ + TLUMOČNÍK + **NENÍ**

Překlad: „Necítím se být profesionálním tlumočnickem.“²⁴⁹

Přepis²⁵⁰: ALE+DEVADESÁT-TŘI-INDEX-PLNÝ+SPOJENÝ+W-F-D? **NE**

Překlad: „Ne všichni však byli z organizací přidružených k WFD.“²⁵¹

Vzhledem k tomu, že v cílových jazycích, s nimiž zde pracujeme, je zpravidla nutno vyjádřit informace zmiňované v uvedených příkladech na začátku věty, mohou tyto konstrukce vyžadovat strategie spočívající v anticipaci, práci s časovým posunem či dokonce opravou.

Se syntaktickou asymetrií mezi zkoumanými jazyky se dále setkáváme v případě tzv. identifikační konstrukce (*pseudo-cleft sentences*²⁵²). Tato konstrukce se skládá ze dvou

²⁴⁶ Kubištová (2013: 11)

²⁴⁷ *Ibid.*, s. 20

²⁴⁸ Hendrychová (2011: 62)

²⁴⁹ *Ibid.*, s. 63. Zvýraznění přidáno autorkou práce. Systém transkripce glosami se graficky odlišuje od námi používaného systému, viz dále (empirická část).

²⁵⁰ Jedná se o velmi aproximativní překlad/přepis přepisu glosami v Auslan.

²⁵¹ Wang (2021: 238)

²⁵² Van Herrenwegde & Vermeerbergen (2006: 238). Česká terminologie není jednoznačná, objevují se výrazy jako „pseudovytýkáci/pseudorozštěpená konstrukce“ či „nepravá vytýkáci konstrukce“. Dušková (2012: 538) uvádí jako český ekvivalent *pseudo-cleft sentence* termín „identifikační konstrukce“ a tento termín přejímáme v této práci i my.

větných frází, z nichž první má formu (nepravé) řečnické otázky zakončené tázacím výrazem a doprovázené nemanuálními prostředky vyjadřujícími doplňovací otázku²⁵³ a druhá má formu odpovědi na tuto otázku ve formě jednoho znaku či fráze. Převládajícím účelem této konstrukce se zdá být zdůraznění určitého větného členu²⁵⁴, obecně jsou pseudovytykáací/identifikační konstrukce prostředkem aktuálního členění větného. Ekvivalentem v mluveném jazyce primárně není řečnická otázka a odpověď, nýbrž jedna věta či souvětí.

Jako příklad může sloužit následující věta:

Přepis: SEDM+RŮZNÝ+REGION+**KDE?**+BUDE+VYSVĚTLÍ+POZDĚJI

Preklad: *O které regiony se jedná, uvedu později.*²⁵⁵

Wangová (2021) zjistila, že pro tlumočníky byl vysoký počet těchto konstrukcí problematickým jevem. Opět znamenají nutnost anticipace či práce s časovým posunem a případně opravu, aby ji nepřeváděl jako řečnickou otázku, která je v mluveném jazyce příznakovější a spadá do jiného rejstříku, než jaký používá řečník.

Na tomto místě musíme zdůraznit, že kromě českých zdrojů čerpáme i ze zdrojů zahraničních, které se týkají cizích znakových jazyků. Mezi těmi samozřejmě existují rozdíly – například Van Herrewegheová a Vermeerbergenová²⁵⁶ hovoří v souvislosti s identifikačními konstrukcemi o rozdílu mezi ASL, kde jsou příslušnými nemanuálními prvky doprovázeny všechny znaky v první části této konstrukce (tedy v otázce), a mezi VGT, kde se tyto prvky pojí pouze s tázacím výrazem. Tento rozdíl je relevantní například pro zmiňovanou možnost anticipace.

5.2.5 Specifické znaky

Nedílnou součástí jádra slovní zásoby znakového jazyka jsou takzvané specifické znaky (SZ). Z formálního hlediska se vyznačující přítomností nejen manuální, nýbrž také nemanuální

²⁵³ V ASL představuje tato konstrukce gramatickou strukturu pro vyjádření oznamovací (tedy nikoli nutně tázací) věty. Jejím přínosem je jasnější vyjádření v ASL. <https://asl.land/deaf/facialexpressions.php>. Ačkoli poznatky ohledně jednoho znakového jazyka nelze automaticky aplikovat na jiný, domníváme se, že toto tvrzení platí i pro ČZJ.

²⁵⁴ Van Herreweghe & Vermeerbergen (2006: 238-9)

²⁵⁵ Wang (2021: 236). Jde opět o velmi aproximativní překlad/přepis přepisu glosami v Auslan. Podotýkáme, že příkladová věta byla přeložena z angličtiny (*I will detail where these regions are later.*).

²⁵⁶ Van Herreweghe & Vermeerbergen (2006: 239)

komponenty, tj. mimické a zejména orální složky (neodvozené od mluveného jazyka). Vysuček (2009) o nich uvádí, že „velmi často vyjadřují reakci na nějaký jev, událost, která se stala (obsahují nějakou kladnou či zápornou emoci, kladné či záporné hodnocení: překvapení, úlek, nesouhlas, protest, obdiv, souhlas, pozitivní hodnocení...), a jsou vázány na zcela konkrétní kontext“²⁵⁷. Velmi volně je lze charakterizovat jako idiomatická, expresivní vyjádření. Jednou z jejich nejvýraznějších charakteristik je skutečnost, že jsou typicky využívány zejména rodilými, ne tak už nerodilými mluvčími znakového jazyka. Jedná se o prostředek tzv. intrakulturní komunikace, k níž jedinci stojící mimo tuto kulturu mají jen omezený přístup. Z tohoto hlediska jsou tak specifické znaky definovány spíše z hlediska sociolingvistického než čistě lingvistického, o čemž svědčí nejen anglický ekvivalentní pojem *Deaf Signs*, nýbrž i skutečnost, že, jak uvádí Hynková Dingová²⁵⁸, někteří zahraniční neslyšící (Velká Británie, USA) považují specifické znaky za natolik vlastní neslyšící komunitě, že je nezařazují ani do výuky znakového jazyka pro slyšící (tlumočníky). Domnívají se, že „slyšící pro silnou vázanost na kulturu nemohou užívání specifické znaky (*sic*) ovládnout komplexně“²⁵⁹ a obávají se znehodnocování těchto kulturně tolik specifických vyjadřovacích prostředků. Podle Motejzické²⁶⁰ se tyto znaky převádějí

„opisem abstrahovaným z mnoha kontextů a situací, v nichž se specifický znak používá. Překlad specifických znaků je tak zejména vzhledem k jejich významovému rozpětí značně variabilní (využití patřičné expresivní intonace, expresivního výrazu, frazeologismu apod.)“²⁶¹

Pokud jde o otázku přeložitelnosti, „[s]pecifické znaky ve většině případů není možné přeložit jedním ekvivalentem, jejich význam se mění v závislosti na kontextu. Z toho pak pramení problémy s překladem do češtiny“²⁶² Tlumočník tak musí kromě znalosti příslušného SZ disponovat flexibilitou a duchapřítomností umožňující významově i stylisticky odpovídající řešení, jehož hledání může zatěžovat procesní kapacitu; nutnost použití víceslovného ekvivalentu pak může ovlivnit časový odstup od řečníka.

²⁵⁷ Vysuček (2009: 16)

²⁵⁸ Hynková Dingová (2017: 200)

²⁵⁹ *Ibid.*, s. 254

²⁶⁰ Motejzická (2018: 83)

²⁶¹ *Ibid.*, s. 88

²⁶² Hynková Dingová (2017: 200)

5.2.6 Nepřímá pojmenování

Nepřímá pojmenování jsou pojmenování vzniklá „sémanticky motivovaným novým užitím už existující(ch) slovní(ch) formy (forem) v pojmenovacím procesu vztaženém k nové skutečnosti, která je s původně pojmenovanou skutečností spjata podobností nebo souvislostí“²⁶³. Jedná se tedy o (lexikalizovaná) pojmenování přenesením významu neboli o obrazné pojmenování (metaforu, metonymii a synekdochu či tropy jako např. personifikace, ironie, symbol, hyperbola apod.²⁶⁴).

Kritéria nepřímého pojmenování v českém znakovém jazyce jsou podle Novákové²⁶⁵ následující:

1. Výraz ve svém primárním významu na první pohled nezapadá do kontextu (v kontextu dostává jiný, „přenesený“ význam).
(...)
4. (...) přenesený význam nepřímého pojmenování může být vlastní pouze znakovému jazyku, může se částečně překrývat s češtinou nebo může být stejný v češtině i v českém znakovém jazyce. (...) U této skupiny jsou opět tři možnosti změny formy znaku: žádná, částečná nebo úplná změna.
5. Nepřímé pojmenování je ustálené – používá ho větší skupina uživatelů znakového jazyka.

Pojmenování typu metafora, metonymie, hyperbola apod. se samozřejmě vyskytují i v mluvených jazycích a jako taková jsou „jazykovou univerzálií ve všech jazycích“²⁶⁶. Nejsou tedy specifická pouze pro znakový jazyk, avšak vzhledem k tomu, že svým primárním významem na první pohled nezapadají do kontextu a nelze je přeložit jednoslovným ekvivalentem tohoto primárního významu, mohou proces tlumočení ovlivnit – jednak je nutné, aby tlumočnický význam takového přeneseného pojmenování znal (zejména v případě částečné nebo nulové shody s češtinou), jednak je nelze vždy převést jednoslovně a je nutné hledat funkční ekvivalent.

5.2.7 Jmenné znaky

Neslyšící či lidé, kteří se v této komunitě pohybují, referují o sobě samých či o lidech mimo komunitu (např. známých osobnostech) pomocí tzv. jmenných znaků. Jmenné znaky označuje

²⁶³ Encyklopedický slovník češtiny (2002: 318) v Nováková (2009: 14)

²⁶⁴ Nováková (2009: 21)

²⁶⁵ *Ibid.*, s. 39. Zde uvádíme pouze kritéria, která považujeme za relevantní pro mezijazykový převod.

²⁶⁶ *Ibid.*, s. 36

Vysuček (2021) za součást kultury Neslyšících, nejedná se tedy pouze o lingvistický fenomén.

Dle Staré²⁶⁷ se jmenné znaky dělí do pěti kategorií: obecné/tradiční jmenné znaky na základě mluveného jazyka (tj. ustálený znak pro příslušné jméno), zadruhé jmenné znaky závislé na mluveném jazyce, které mohou mít podobu inicializovaného znaku (podle prvního písmene křestního jména nebo příjmení v prstové abecedě) nebo být tvořeny znakem pro slovo z mluveného jazyka na základě doslovného překladu, kalku či podobnosti jména a daného slova. Zatřetí mohou být nezávislé na mluveném jazyce a tzv. deskriptivní a odvíjet se od vnější či vnitřní charakteristiky dané osoby, její oblíbené činnosti, určité příhody, oblíbené věci, typického gesta apod. Čtvrtá kategorie zahrnuje znaky kombinované a pátá znaky s nejasnou motivací či původem.

Problematicnost jmenných znaků spočívá v tom, že aby tlumočnický jmenný znak správně dekodoval, musí jej znát. Vodítkem u neznámých jmenných znaků může být artikulace příslušného jména, která znak doprovází, a dále kontext. V některých případech může tlumočnický proprium zprvu pokládat za apelativum a rozlišit je teprve na základě kontextu, což na něho klade zvýšené kapacitní a časové nároky.²⁶⁸

5.2.8 Hláskování prstovou (manuální) abecedou

Prstová abeceda je konvencionalizovaný kód sloužící k transliteraci psaného jazyka.²⁶⁹ Podle Vysučky²⁷⁰ ji lze považovat za součást znakového jazyka.

Heyericková²⁷¹ definuje hláskování prstovou abecedou jako postupné formování ruky do tvaru jednoho, některých či všech písmen příslušného slova, zpravidla za doprovodné artikulace tohoto slova. Obecně se podle ní prstová abeceda ve znakových jazycích využívá pro vyjádření vlastních jmen, pojmů, pro něž ve znakovém jazyce neexistuje ekvivalentní lexikalizovaný znak, pro vyjádření slova v mluveném či psaném jazyce nebo jeho překladu, nebo pro zdůraznění či pro naznačení znalosti psaného jazyka, a funguje tak jako prostředek rozšíření slovní zásoby formou výpůjčky z mluveného/psaného jazyka.

Písmeno prstové abecedy se může lexikalizovat a stát se (více či méně ustálenou) součástí znakové zásoby vyjadřující určitý pojem nebo jméno. Takovéto znaky, sestávající z tvaru

²⁶⁷ Stará (2018: 98)

²⁶⁸ Z komentáře jednoho z tlumočnicků v rámci empirické části této práce vyplývá, že naopak i proprium může tlumočnick v případě nepochopení sdělení považovat za apelativum.

²⁶⁹ Baker (2016: 8)

²⁷⁰ Vysuček (2021: 32)

²⁷¹ Heyerick (2021: 146)

ruky odpovídajícího prvnímu (případně prostřednímu či poslednímu) písmenu slova v mluveném jazyce, se nazývají inicializované znaky.²⁷²

V souvislosti s tlumočením zmiňuje Heyericková (2021) tvrzení, že dekódování prstové abecedy je „slabou stránkou tlumočnicků znakového jazyka“ a „nejtěžší součástí tlumočení“²⁷³, obdobně Nicodemusová, Langová a Haug (2023) je označují za „notoricky obtížné“²⁷⁴ a uvádějí, že hláskování prstovou abecedou může snižovat náročnost tlumočení z mluveného jazyka do znakového, zatímco v opačném směru ji může zvyšovat.²⁷⁵

Tento závěr však patrně neplatí pro všechny tlumočníky ve stejné míře, mimo jiné i proto, že různé znakové jazyky využívají různé typy prstových abeced (jednoruční vs. obouruční), přičemž v některých jazycích je využívání prstové abecedy četnější než v jině.

5.2.9 Lexikální mezera

Lexikální mezera je jev relevantnější pro tlumočení do znakového jazyka než ze znakového do mluveného. Přesto jej na tomto místě uvádíme a dále v textu vysvětlujeme proč.

Při kontaktu znakového jazyka s jazykem mluveným může docházet k situaci, kdy ve znakovém jazyce neexistuje ekvivalent pro určitý pojem či odborný termín. Tento jev, tzv. lexikální mezera (*lexical gap*), se neomezuje pouze na znakový jazyk, nýbrž i na jiné (mluvené) jazyky a kultury. K (ne)přeložitelnosti a (ne)existenci ekvivalentů uvádí Napierová (2002) následující: „...cokoli je řečeno v jednom jazyce, může být vyjádřeno v jazyce jiném, pod podmínkou, že oba jazyky patří ke společностям, které se nacházejí na podobném stupni vývoje.“ Napierová dále uvádí, že podle Seleskovitchové (1978) je určitý pojem nepřeložitelný pouze v případě, že „jeho referent ve společnosti používající cílový jazyk zatím neexistuje.“²⁷⁶ Stejně tak Pointurier-Pourninová a Gile (2012) k lexikální mezeře uvádějí:

„...pojmy, které mají v určitém jazyce lexikální²⁷⁷ formu, lze v jiném jazyce vyjádřit jinou formou, například perifrází. Tento prostředek se zhusta využívá ve všech jazycích, ať už v případě, že mluvčí nemůže v potřebnou chvíli najít správný výraz

²⁷² Van der Kooij & Crassborn (2016: 258)

²⁷³ Absolventská práce studentek programu Tlumočnictví vlámského znakového jazyka, Beeldens, H., & De Leander, J. (2011). Vingerspelling: training van de afleesvaardigheden. Een theoretische achtergrond en een praktisch oefenpakket. Eindwerk graduaatsopleiding Tolk Vlaamse Gebarentaal. Sint-Amansberg: VSPW. V Heyerick (2021: 71)

²⁷⁴ Nicodemus, Lang & Haug (2023: 107)

²⁷⁵ Pointurier-Pourninová a Gile (2012) zmiňují v době vydání jejich článku dosud nepublikovanou studii, která odhalila časté vynechání úseku následujícího po hláskování prstovou abecedou – jeho náročnost na čas a kognitivní zdroje může vést k přetížení krátkodobé paměti a následně k informačním ztrátám.

²⁷⁶ Napier (2002: 27)

²⁷⁷ Domníváme se, že myšlena je jednoslovná ustálená forma.

(známý psycholingvistický jev, kdy má mluvčí slovo takřkajíc ‚na jazyku‘), či v kontextu překladu.²⁷⁸

V tlumočení nastávají i jiné situace, v nichž je využití parafráze i perifráze běžné: kromě lexikální mezery jde o neschopnost vybavit si správný výraz či jeho neznalost, případně nutnost rekontextualizace celé věty.²⁷⁹

Vzhledem k možnosti alternativního vyjádření proto platí, že, řečeno s Pointurier-Pourninovou a Gilem (2012), kteří se způsoby řešení lexikální mezery podrobně zabývají ve svém článku *Taktiky při tlumočení znakového jazyka pro řešení lexikální mezery: případová studie*²⁸⁰, výrazem „lexikální mezera“ rozumíme „neexistenci odpovídajícího lexikálního výrazu při překladu z jednoho jazyka do druhého, a nikoli nedostatek lexika v absolutním slova smyslu“.²⁸¹

Situace znakového jazyka je specifická v tom, o Neslyšících jako jazykové a kulturní menšině sice nelze tvrdit, že by ve vztahu k národnímu jazyku a zejména reáliím byli v postavení cizinců; na druhou stranu je však nutno mít na paměti, že osoby s určitou mírou ztráty sluchu jsou z většinové společnosti více či méně vyloučeny a od ní izolovány, mluvený i psaný národní jazyk je pro ně jazykem cizím a jejich možnost přirozeným způsobem pasivně (odposlechem či četbou) vstřebávat jazyk většinové společnosti a získávat informace o (slyšícím) světě je tak omezená. Znakový jazyk se následkem opresivního přístupu slyšící většiny nevyvíjel kontinuálně a důsledkem izolace neslyšících nedržel s mluvenými jazyky krok ani pokud jde o pojmenovávání jevů okolního světa. Narážíme-li ve vztahu ke znakovému jazyku (jako ostatně v případě téměř všech jazyků, tedy i mluvených) na problém nepřeložitelnosti, nejedná se o deficit znakového jazyka jako takového, jako spíše o situaci, kdy určité termíny či koncepty (zejména odborné termíny či profesní slang) nejsou v kultuře Neslyšících zatím zavedeny natolik, aby měly ve znakovém jazyce svůj lexikalizovaný ekvivalent.

Navzdory skutečnosti, že výraz lze při převodu do druhého jazyka vyjádřit jiným způsobem, je neexistence lexikalizovaného ekvivalentu při tlumočení problematická, protože „simultánní tlumočení klade vysoké nároky na kognitivní zdroje tlumočnicka, a absence standardní

²⁷⁸ Pointurier-Pournin & Gile (2012: 164)

²⁷⁹ Pointurier-Pournin (2014: 88)

²⁸⁰ *Les tactiques de l'interprète en langue des signes face au vide lexical : une étude de cas.*

²⁸¹ Pointurier-Pournin & Gile (2012: 183)

lexikální jednotky (...) může představovat zvýšenou zátěž, ačkoli by při běžné komunikaci ve znakovém jazyce nebyla na obtíž.“²⁸²

V kontextu tlumočení lexikální mezeru zmiňujeme v souvislosti s (ne)existencí určitých odborných termínů ve znakovém jazyce, přičemž tato otázka se netýká jen tlumočení z mluveného jazyka do znakového, nýbrž i ze znakového jazyka do mluveného. Vystane-li potřeba vytvořit *ad hoc* pro určitý pojem nový znak, je nutné, aby se na tomto znaku neslyšící řečník a tlumočníci před akcí ujednotili²⁸³ (což se ostatně netýká jen znaků nově vytvořených, nýbrž terminologické přípravy obecně). Nemají-li tlumočníci takovou možnost, může nastat problém s identifikací znaku. Vyjádření konceptu například parafrází či výčtem hyponym pak od tlumočníka může vyžadovat kompresní strategie pro uzpůsobení úrovně podrobnosti úzu cílového mluveného jazyka.²⁸⁴

Ingram (1978) označuje znaky vytvořené *ad hoc* pro překlenutí momentálního nedostatku lexikalizovaných prostředků²⁸⁵ spolu s výrazy hláskovanými prstovou abecedou, inicializovanými znaky a výpůjčkami za jeden z důvodů, proč mohou tlumočníci považovat tlumočení ze znakového jazyka do mluveného za náročnější než v opačném směru.

Závěrem této kapitoly považujeme za nutné zmínit, jakým způsobem se může sociokulturní zkušenost uživatelů určitého jazyka odrážet v použití lingvistických prostředků a jaké implikace má konkrétní způsob utváření promluvy pro tlumočníky.

Wangová²⁸⁶ upozorňuje na sociolingvistické a sociokulturní specifikum komunikace ve znakovém jazyce v porovnání s komunikací v mluveném (anglickém) jazyce, související s výše zmíněnou teorií referenčních sociolingvistických rámců. Domníváme se, že obecně vzato by se mohlo objevovat i u jiných menšin, než je komunita n/Neslyšících. Podle Wangové (2021) sdílejí příslušníci komunity n/Neslyšících ve velké míře obdobné životní zkušenosti. U svého „publika“ tak předpokládají znalost osob, míst i událostí, o nichž referují,

²⁸² Pointurier-Pournin & Gile (2012: 166). Příkladem takto náročné taktiky je hláskování prstovou abecedou pro vyjádření termínu, jehož přesné znění potřebuje příjemce znát. Náročnost hláskování na čas i pozornost však může mít za následek ztrátu informace v bezprostředně následujícím úseku (navíc je nadměrná míra hláskování nekomfortní i pro příjemce).

²⁸³ Ve videu tlumočeném v rámci našeho výzkumu lze pozorovat takovouto domluvu i mezi řečníkem a jeho publikem.

²⁸⁴ Finton a Smith (2004) v Best et. al. (2015: 143)

²⁸⁵ Eco (1976: 135-6) v Ingram (1978: 113) nazývá takovýto stav *undercoding*. Tento jev není vlastní pouze znakovému jazyku, nýbrž kterémukoli jazyku, který se osvobozuje z útlaku a nekontinuálního vývoje (Ingram 1978: 113).

²⁸⁶ Wang (2021: 107)

a proto o nich neinformují příliš podrobně. Tlumočení silně kontextově ukotvené komunikace vyžaduje od tlumočnicka neustálé rozhodování ohledně toho, jaké informace zachovat, vynechat či explicitovat a doplnit, a to právě na základě znalosti rozdílů v životních zkušenostech řečníka a jeho publika. Zmiňovaná skutečnost se zároveň promítá do čistě lingvistické stránky interakce, kdy lze pozorovat rozdíly mezi způsobem promluvy neslyšících a slyšících osob a rozdíly v používaných výrazových prostředcích, v prostředích koheze a koherence, časové souslednosti či prostorových a jiných vztahů. Wangová (2021) uvádí, že na rozdíl od uživatelů mluvené angličtiny, kteří udržují koherenci pomocí slovesné konjugace, rodových zájmen či lineárního popisu průběhu událostí, určí neslyšící uživatelé znakového jazyka většinou hned na začátku časový rámeček a účastníky a na základě tohoto určení rozvíjejí naraci. Využívají změn pozice těla, odkazování na umístění příslušného referenta ve znakovacím prostoru, nemanuální prvky jako směr pohledu, výčet referentů na prstech nedominantní ruky a odkazování na ně, klasifikátorů, střídání rolí a podobně (a samozřejmě i dalších prvků, které jsou, dodejme, promluvám v oběma modalitách společné, jako jsou například jmenné fráze, opakování, synonyma, hyperonyma, spojovací výrazy atd.).

V souvislosti s některými jevy popsány v této kapitole jsme poukazovali na rozdíly v jednotlivých národních znakových jazycích. Z těchto informací jasně vyplývá, že automatická aplikace určitého poznatku na (například) český znakový jazyk není možná, a že obecné informace o povaze znakových/mluvených jazyků či tlumočení mezi nimi, která v této části práce uvádíme pro úvod do výzkumné problematiky, je vždy potřeba porovnávat s poznatky o konkrétním jazyce a konkrétní jazykové kombinaci.

6 Direkcionálnita v tlumočení

Tvrzení, že při tlumočení obecně hraje významnou roli směr tlumočení, konkrétně skutečnost, zda tlumočnick pracuje ze svého jazyka C do A či naopak z A do B²⁸⁷, není novou informací. Zároveň však také není tak jednoznačné, jak by se mohlo jevit. Changová a Schallertová (2007) uvádějí, že

„jen málo studií se zatím pokusilo zjistit, jakou roli hraje direkcionálnita v celém procesu simultánního tlumočení jako takového či odpovědět na otázku, jakým způsobem profesionální tlumočníci využívají strategie s cílem překonat obtíže spojené s tlumočením do jazyka B.“²⁸⁸

V roce 2005 Gile²⁸⁹ uvedl, že názory na *retour* spíše než z výzkumu vycházejí z osobních zkušeností, ideologie a tradice. Ještě v roce 2014 tvrdí Doseová, že přestože se badatelé tímto tématem zabývají po desetiletí a z různých úhlů pohledu, neexistují jednoznačné názory ani jednoznačné výzkumné výsledky²⁹⁰.

Zejména otázka *retouru* není prosta kontroverze. Tzv. západní škola dlouho nekompromisně prosazovala výhradně tlumočení ve směru C /B-A ; na druhou stranu soukromé a tzv. „malé“ trhy vyžadují schopnost tlumočení do jazyka B, narůstá počet „malých“ jazyků jako pracovních jazyků mezinárodních organizací (EU), tlumočníci se těší čtenějším příležitostem osvojovat si méně obvyklé jazyky jako jazyky C a tlumočit z nich do svých jazyků A, a roste také počet bilingvních jedinců v oblastech, kde tento jev nebyl z různých historických důvodů příliš obvyklý.

6.1 Jazykové kompetence

Ani ve světle zjištění o významně omezeném vlivu samotného směru tlumočení na výkon (viz dále) neztrácí jazykové kompetence tlumočnicka na významu. Jedná se o první a zásadní předpoklad pro výkon této profese. Otázka jazykových kompetencí jako takových a jejich osvojování tvoří samostatné téma, jemuž se zde nemůžeme plnohodnotně věnovat.

²⁸⁷ V této práci označujeme pracovní jazyky tlumočnicků terminologií asociace AIIC <https://aiic.org/site/world/about/profession/abc> [cit. 1. 5. 2022] V pracích citovaných v této kapitole, které se většinou zabývají porovnáváním tlumočení do mateřského jazyka ve srovnání s tlumočením do jazyka cizího (*retour*) v rámci jednoho jazykového páru, se vyskytuje pouze označení A a B. Domníváme se, že porovnáváme-li tlumočení v obou směrech, je zjednodušené označení A ve smyslu mateřský, tj. dominantní jazyk a B ve smyslu cizí, tj. nedominantní jazyk, jednodušší a výstižnější. Označení C je tedy v rámci této práce vyhrazeno pasivnímu cizímu jazyku spíše v obecně teoretickém kontextu. Jazyky, z /do nichž tlumočí tlumočníci v našem experimentu, označujeme jako A (mateřský jazyk – čeština) a B (cizí jazyk – ČZJ a angličtina).

²⁸⁸ Chang a Shallert (2007: 138)

²⁸⁹ Gile (2005)

²⁹⁰ Dose (2014: 72, 73)

Následující text tak představuje spíše zamyšlení nad obecně používanými termíny a jejich obsahem.

Podle asociace AIIIC je jazyk A tlumočnickův mateřský, aktivní jazyk či jeho ekvivalent, jehož znalost je nejsilnější, v němž dokáže tlumočnick snadno vyjádřit i složité myšlenky a do něhož tlumočí ze všech svých jazyků. Jazyk B je aktivní (cizí) jazyk tlumočnicka, jímž tlumočnick hovoří naprosto plynule, avšak není to jeho mateřský jazyk. Tlumočnick do něj pracuje z jednoho nebo několika svých pracovních jazyků. Jazyk C je pasivní cizí jazyk. Tlumočnick mu dokonale rozumí, ale netlumočí do něj. Setton a Dawrant²⁹¹ označují konkrétně definici jazyka B za jednak idealizovanou (jde o cizí jazyk, který má tlumočnick ovládat „dokonale“), jednak za vágní; pro základní rozřazení jazyků a způsobu, jakým s nimi tlumočnick obvykle pracuje, však lze tuto kategorizaci jistě označit za osvědčenou.

Definovat „dokonalou“ či „téměř rodilou“ znalost jazyka (*near-native proficiency*²⁹²) není jednoduché vzhledem k různým individuálním i externím faktorům ovlivňujícím porozumění i produkci; podle Wangové (2021) je „vytváření obecných závěrů ohledně sdílených vlastností a kompetencí rodilých či nerodilých mluvčích téměř nemožné“²⁹³.

Problematický je i sám pojem „rodilý mluvčí/uživatel“. Tradičně se jím rozumí uživatel („mateřského“) jazyka, jímž hovořili oba jeho rodiče, zpravidla takového, který převládal v jeho okolí. Existují však i rodiny vícejazyčné a rodiny hovořící jiným jazykem než jejich okolí.²⁹⁴ Proto mohou být pojmy „mateřský jazyk“ či „rodilost“ bez dalšího zpřesnění poněkud nejednoznačné.

Například Wangová a Napierová (2015) používají označení L1²⁹⁵ („první nebo „rodný jazyk“, jež jedinec ovládá od narození a v němž má zpravidla nejsilnější kompetence) a L2²⁹⁶ („druhý jazyk“ neboli „jiný než rodný jazyk“ – jazyk osvojený později, v němž jedinec nemá

²⁹¹ Setton & Dawrant (2016: 50). Autoři pro srovnání uvádějí kategorizaci normalizační organizace ASTM, která definuje pracovní jazyky z hlediska míry kompetencí pro jednotlivé činnosti (B – jazyk, v němž má tlumočnick plnou funkční kompetenci pro mluvení a poslech, C – jazyk, v němž má tlumočnick plnou funkční kompetenci pro poslech). Ačkoli může být tato kategorizace výstižnější či explicitnější, domníváme se, že kategorizace AIIIC míru příslušných kompetencí obsahuje implicitně. Ostatně ohledně toho, co znamená „plná funkční kompetence pro poslech“, se standardy ASTM nezdají být podrobnější.

²⁹² Wang & Napier (2015: 535)

²⁹³ Wang (2021: 100)

²⁹⁴ I v případě znakového jazyka coby jazyka „mateřského“ existují četné scénáře: neslyšící rodiče s neslyšícím dítětem, neslyšící rodiče se slyšícím dítětem, jeden neslyšící a jeden slyšící rodič, případně slyšící rodiče s neslyšícím dítětem. Ne všichni neslyšící komunikují (se svým dítětem) znakovým jazykem, ne všichni slyšící rodiče umožňují svým neslyšícím dětem osvojit si znakový jazyk v kritickém období atd.

²⁹⁵ Zkratka „Language 1“ nebo „first language“

²⁹⁶ Zkratka „Language 2“ nebo „second language“

tak silné kompetence jako v jazyce L1). Absence ekvivalentu pasivního jazyka C toto označení mírně zjednodušuje, avšak v kontextu tlumočení mezi dvěma jazyky jej považujeme za funkční.

Wangová a Napierová (2015) dále operují s pojmem „bilingvní“²⁹⁷, avšak úrovně jednotlivých jazyků bilingvních osob mohou být různé v závislosti na způsobu rozvoje jazyka jejich domova a jejich okolí a na tom, jak často a v jakých prostředích tyto jazyky používají. V tomto ohledu je rozlišování mezi tzv. *balanced bilingual* neboli bilingvním člověkem s vyrovnanými kompetencemi a *unbalanced bilingual*²⁹⁸ neboli bilingvním člověkem s nevyrovnanými kompetencemi přesnější a lépe vystihuje skutečné kompetence daného jedince. V této souvislosti lze používat i termín „dominantní jazyk“, viz např. Changová a Schallertová (2007).

Podle Wangové (2021) však ani pojem dominance není jednoznačný – určitý jazyk může být dominantním pouze v konkrétní oblasti (např. znakový jazyk v souvislosti s problematikou Neslyšících atp.).²⁹⁹ Při tlumočnické přípravě i v praxi pak může převažovat jeden směr nad druhým (např. tlumočení z mluveného jazyka do znakového spíše než obráceně), což se následně může promítat do jazykových kompetencí tlumočnicků v jednotlivých směrech. Problémy s porozuměním³⁰⁰ se ve výzkumu Wangové (2021) vyskytovaly s téměř identickou měrou u rodilých i nerodilých uživatelů znakového jazyka – větší roli než kompetence jednotlivých tlumočnicků hrály externí faktory jako nedostatečná obeznámenost s projevem daného řečníka, jím používané znaky a jejich variace, neznalost tématu či nejasnost projevu. Rané osvojení si znakového jazyka od znakujících rodičů může mít pozitivní vliv na recepci, produkci i zapojení do komunity Neslyšících, ale neplatí to absolutně. Například byla sice zjištěna výhoda rodilých uživatelů ZJ v produkci znakového jazyka (viz Wang a Napier, 2015), avšak ve studii Wangové (2021) bylo mezi absolventy vysoké školy s formálním tlumočnickým vzděláním víc nerodilých uživatelů znakového jazyka než rodilých, což napovídá, že nerodilí uživatelé byli nejspíš více zvyklí používat v mluveném jazyce formální rejstřík a efektivněji využívat tlumočnické strategie než rodilí uživatelé znakového jazyka bez tohoto vzdělání.

²⁹⁷ Setton a Dawrant (2016: 49) označují termín „bilingvní“ v kontextu tlumočení za „neformální“ a termíny L1, L2 a L3 naopak za „specializované“ (v kontextu psycholingvistiky a osvojování si jazykových dovedností).

²⁹⁸ Wang a Napier (2015)

²⁹⁹ Dominance v určité oblasti souvisí s dostupností jazykových prostředků (*language availability*) neboli časem a úsilím potřebným pro nalezení/pochopení výrazu/jazykové struktury a jejich ekvivalentů – viz Gile (2018) a jeho gravitační model.

³⁰⁰ Způsobené nedostatečnou obeznámeností s projevem daného řečníka, jím používanými znaky a jejich variacemi neznalostí tématu či nejasností projevu.

V této práci používáme pro jednoduchost tradiční označení jazyk A a B podle klasifikace AIIC³⁰¹, přičemž o jazyku A hovoříme také jako o „mateřském jazyce“ o jazyku B jako jeho protiklad označujeme jako „cizí jazyk“. V rámci našeho výzkumu pracují tlumočníci se dvěma jazyky B, o nichž pro zjednodušení hovoříme také jako o jazycích „cizích“. Protože v tomto výzkumu nesrovnáváme výkony „rodilých“ a „nerodilých“ tlumočnicků určitého jazyka, nepovažujeme pojem „rodilosti“ sám o sobě za důležitý. Operujeme s ním spíše ve smyslu předpokládané úrovně kompetence.³⁰² Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem si uvědomujeme, že jde v tomto smyslu o označení poněkud zjednodušující. Zdůrazňujeme, že obecně je pro účely volby tlumočnicka, analýzy jeho výkonu apod. vhodnější vycházet z úrovně kompetence a nikoli doby či způsobu osvojení daného jazyka³⁰³.

Považovali jsme však za vhodné význam používaných pojmů podrobněji vysvětlit a upozornit na nejednoznačnou povahu této terminologie a na složitost otázky jazykových kompetencí, a takřkajíc připravit půdu pro diskusi o jednom z hlavních témat této práce, jímž je tlumočení mezi dvěma jazyky B jako jazyky tzv. „nemateřskými“ či „cizími“.

6.2 Teoretické výhody a nevýhody tlumočení do jazyka A vs. B

Hlavní uváděnou nevýhodou tlumočení do jazyka B neboli *retouru* je skutečnost, že projev v aktivním cizím jazyce nemůže být z hlediska formy vyjádření stejně kvalitní jako v mateřském jazyce. Teorie považující za ideální tlumočení do jazyka A přisuzuje maximální význam přirozenosti a eleganci, přesnosti a správnosti vyjádření, kterážto kritéria lze logicky snáze naplnit v jazyce A, v němž má tlumočnick zpravidla k dispozici širší rejstřík výrazových prostředků, větší flexibilitu při výběru ekvivalentů výrazů, vtipů apod.³⁰⁴ i potřebný cit pro

³⁰¹ Z důvodu konzistentnosti tak činíme i v případě, kdy odkazujeme na studie využívající jiné označení (např. Wangová a Napierová, 2015)

³⁰² V tomto ohledu jsou výstižné termíny operuje se zastřešujícími pojmy *new speaker* – „nový mluvčí“ a *new signer* – „nový znakový“ (De Meulder, 2019), popisující osoby, které s příslušným cizím jazykem nevyrůstaly. V souvislosti s tlumočením jsou jinak tyto dva pojmy příliš vágní, protože neberou primárně v potaz jazykové kompetence, a navíc se domníváme, že spadají spíše do oblasti sociolingvistické než kognitivně-lingvistické.

³⁰³ Zejména tam, kde lze předpokládat, že proces osvojování jazyka na úrovni A nebyl tak přímočarý, jako je výše uvedené tradiční pojetí. V pracovních-právním kontextu může být takové označování navíc považováno za diskriminační, viz např. odpověď Evropské komise na parlamentní otázku E-2764/02, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-5-2004-0241_EN.html?redirect [cit. 19. 1. 2023]. V tomto kontextu se tak otázka „mateřského jazyka“ může stát alespoň formálně bezpředmětnou, protože rozhodujícím kritériem bude skutečně sama úroveň kompetence.

³⁰⁴ Donovan (2002: 7)

jejich správné použití. Produkce v jazyce A bývá zpravidla flexibilnější z jazykového i ze strategického hlediska.³⁰⁵ Následkem nedostatečné kvality projevu v jazyce B přitom nemusí být pouhý diskomfort pro posluchače: Seleskovitchová upozorňuje, že „[v]ezme-li na sebe tlumočnický úkol tlumočit do svého jazyka ‚B‘ to, co by mělo být tlumočeno rodilým mluvčím tohoto jazyka, riskuje, že banalita nebo nejasnost, jejíž jedinou příčinou je on sám, bude přičítána řečníkovi“³⁰⁶ (tato poznámka je obzvláště relevantní ve vztahu k neslyšícím řečníkům ve slyšícím prostředí, viz např. Feyneová [2015] dále). Donovanová (2002) upozorňuje, že „dlouhodobé následky velmi nekvalitního tlumočení mohou být závažné. Jediný incident může vést k permanentnímu narušení důvěry posluchače i k odmítnutí používání tlumočnických služeb obecně.“³⁰⁷

Za výhodu *retouru* se naopak považuje lepší porozumění originálu, které má zajišťovat i spolehlivější převod obsahu a smyslu sdělení. O významu recepce pro úspěšný převod sdělení svědčí tvrzení Seleskovitchové, že „[a]by mohl člověk tlumočit, musí v první řadě rozumět.“³⁰⁸ Toto tvrzení může vyznívat poněkud paradoxně, uvědomíme-li si důraz, který Seleskovitchová a její škola kladla na tlumočení do jazyka A ; je však evidentní, že dokonalé porozumění Seleskovitchová předpokládá i u jazyka B a C. Padillová³⁰⁹ tvrdí, že poměr kognitivních zdrojů věnovaných poslechu a porozumění vůči produkci je přinejmenším 80 % ku 20 %. O významu recepce a porozumění vypovídá i tvrzení Denissenka,³¹⁰ že ztrátu, která vzniká ve fázi recepce zdrojového jazyka nelze napravit. Podle Settona a Dawranta³¹¹ představuje nedostatečné porozumění cizímu jazyku (zejména jazyku C) pravděpodobně nejčastější zdroj problémů při tlumočení obecně.

Výhody snazšího porozumění a snazší identifikace obsahu, smyslu a záměru sdělení v jazyce A se podle Rejškové³¹² konkrétně projevují například v oblasti tlumočnických technik (strategií), kdy se rozhodnutí o použití např. kondenzace a sumarizace či cílené výpustky odehrávají právě ve fázi percepce a porozumění. Také anticipace, kterou Rejšková označuje za naprosto klíčovou, závisí na bezproblémovém průběhu těchto dvou fází. Faktické znalosti,

³⁰⁵ Viz např. odpověď respondentky v průzkumu Wangové (2021: 93): „Při tlumočení z australského znakového jazyka do angličtiny mám k dispozici lepší kompenzační strategie. Když si nejsem něčím jistá, v angličtině (*tj. mateřštině, pozn. autorky práce*) vždy najdu způsob, jak se s tím vypořádat. V opačném směru mám kompenzačních strategií méně.“

³⁰⁶ Seleskovitch (1981: 43) v Giambagli (1993: 82).

³⁰⁷ Donovan (2002: 6)

³⁰⁸ Seleskovitch (1978: 11)

³⁰⁹ Padilla (1995) v Rejšková (2002: 30)

³¹⁰ Denissenko (1989: 157) v Van Dijk (2011: 48)

³¹¹ Setton & Dawrant (2016a: 63)

³¹² Rejšková (2002: 31)

kteří představují další předpoklad pro úspěšné využití těchto strategií, navíc bývají u tlumočnicků hlubší právě v oblasti jejich dominantní kultury – kultury jazyka A.

Při všech výhodách tlumočení z jazyka A do jazyka B souvisejících se správným dekódováním a interpretací obsahu je však evidentní, že forma tlumočnickova projevu (přízvuk, časový posuv či používání terminologie³¹³) zároveň nesmí bránit příjemci (klientovi či přebírajícímu kolegovi) v porozumění. Podle Rejškové³¹⁴ přináší snazší poslech v jazyce A výhody i z hlediska formulace sdělení v jazyce B, avšak pouze v případě, kdy je tlumočnickova znalost tohoto jazyka dostatečná. Výše uvedené výhody totiž souvisejí spíše s alokací procesní kapacity a nikoli s jazykovými znalostmi jako takovými, jejichž soustavné cílené zlepšování by mělo být pro tlumočnicka samozřejmostí. Jones připomíná, že ztížené vyjadřovací možnosti jazyka B je nutno kompenzovat „čistou tlumočnickou technikou“³¹⁵ – konkrétně salámovou technikou, tedy tlumočením po jednoduchých, krátkých úsecích.

Odpovědí na argument o snazším porozumění jazyku A je tvrzení, že v ideálním případě rozumí tlumočnick svému pasivnímu jazyku tak dokonale, že jeho kognitivní kapacita není snahou o dekódování zdrojového sdělení zahlcena natolik, aby utrpěla schopnost správného vyjádření. Lze si však klást otázku, nakolik je možné ovládat cizí jazyk tak dobře, aby jeho dekódování nevyžadovalo výrazně více kognitivní kapacity než dekódování mateřštiny, a to ani při výskytu „šumů“ typu silný přízvuk či nesprávné užívání jazyka ze strany řečníků-nerodilých mluvčích. Například McAllister (2000)³¹⁶ zjistil u mluvčích cizího jazyka s úrovní porozumění odpovídající v klidových podmínkách rodilým mluvčím větší potíže s dekódováním sdělení v případě zvukového šumu (jímž lze rozumět i přízvuk mluvčího či dokonce projev samotného tlumočnicka, nebo, v případě našeho experimentu, obecně tlumočení ZJ z videozáznamu) než u rodilých mluvčích. Vezmeme-li v potaz Gilovu (2005) připomínku, že v případě tlumočnicků žijících v zahraničí je možno pozorovat zvýšenou kvalitu jazyka B a sníženou kvalitu jazyka A a skutečnost, že např. lexikum v určité tematické oblasti může být tlumočnickovi lépe dostupné v jeho jazyce B, dojdeme k závěru, že automatické usouvztažňování kvality tlumočení s určitým směrem podle toho, zda se jedná o mateřštinu či nikoli, je poněkud problematické a zjednodušující.

³¹³ Čeňková (2007: 107)

³¹⁴ Rejšková (2002: 32)

³¹⁵ Jones (2002: 122)

³¹⁶ V Chang & Shallert (2007: 139)

Velmi zjednodušeně by se úvahy nad přijatelností *retouru* daly shrnout jako dilema mezi formou a obsahem (ačkoli jak uvádíme dále, i nejradiálnější zastánkyně tlumočení do jazyka A Seleskovitchová a Ledererová zastávají názor, že „máme-li na výběr mezi formou a obsahem, musíme vždy volit obsah“³¹⁷). Problematika tlumočení do aktivního cizího jazyka je však pochopitelně složitější a škála hodnocení cílového projevu je mnohem podrobnější než striktní dichotomie kvalitní forma – nekvalitní obsah a obráceně. Pozorujeme-li rozdíly v míře zachování obsahu a kvalitě jeho vyjádření v závislosti na směru tlumočení, je nutné tázat se po příčinách, které budou opět složitější než dostatečná znalost jazyka X – nedostatečná znalost jazyka Y, a do hry budou vstupovat další faktory – a to do té míry, že, jak tvrdí Gile (2005), za určitých okolností (v nichž hrají roli faktory specifické pro jednotlivé jazyky a jejich kombinace i variabilita ostatních relevantních faktorů) se může vliv směru tlumočení stát irelevantním. Mezi tyto faktory a okolnosti patří například konkrétní jazykovou kombinaci, náročnost textu, avšak také situační kontext či osoba tlumočnicka – jeho lingvistické a extralingvistické znalosti, délka praxe, tlumočnické normy i strategie. Vybranými faktory se podrobněji zabýváme v následujících podkapitolách.

6.3 Direkcionálna a model úsilí

Otázka, zda je *retour* přijatelný, je ve své podstatě nejen otázkou, zda je pro úspěšný převod sdělení důležitější recepce, nebo produkce, ale také otázkou, která z fází je pro tlumočnicka náročnější. Názory na tuto otázku se pochopitelně liší.

Někteří autoři, např. Gile (2005) či Čenková (2007), i výsledky konkrétních výzkumů spočívajících v měření mozkové aktivity pomocí EEG (Kurzová 1994), pupilometrii (Hyönä et al. 1995) či měření reakční doby (de Bot 2000)³¹⁸ podporují názor, že kognitivně náročnější je produkce v jazyce B.

Na druhou stranu Giambaglioová (1993) tvrdí, že „přesnost a formální elegance vyjádření v cílovém jazyce je přímo úměrná snadnosti porozumění zdrojovému jazyku na textové a kontextové úrovni.“³¹⁹ Při vynakládání nadměrné kapacity na produkci v jazyce B tedy může docházet k téměř stejným problémům s recepcí jako při tlumočení z jazyka C. Changová a Schallertová (2007) uvádějí, že vzhledem k provázanosti recepce a produkce se v souladu se zákonitostmi Gilova modelu úsilí „výhody tlumočení do jazyka A a nevýhody

³¹⁷ Seleskovitch & Lederer (1995: 177)

³¹⁸ Bartłomiejczyk (2006: 150)

³¹⁹ Giambaglio (1993: 83)

tlumočení do jazyka B vzájemně vynulují.³²⁰ Jednoduše řečeno, „problém s porozuměním má negativní vliv na produkci a problém s produkcí má vliv na porozumění“.³²¹ O tom, že právě provázanost těchto dvou součástí tlumočnickovy kapacity může být hlavní příčinou případných problémů spojovaných s tlumočením do jazyka B vypovídá fakt, že „mnoho autorů, kteří jsou proti simultánnímu tlumočení do jazyka B, tento směr akceptuje v tlumočení konsekutivním“, což svědčí o skutečnosti, že „kvalita výstupu v jazyce B není sama o sobě špatná“³²², a nastávají-li o ní pochyby, pak v důsledku vynakládání úsilí nejen na produkci, nýbrž souběžně i na recepci.

Další složkou celkové tlumočnickovy kapacity, kterou směr tlumočení ovlivňuje, je pracovní paměť. Například Changová a Shallertová (2007) ve své studii³²³ zjistily, že poslech v jazyce A se může pojit s vyšší kapacitou pracovní paměti a umožňovat tedy delší odstup od řečníka a práci s delšími úseky: (...) Toto zjištění svědčí ve prospěch Gilova tvrzení, že „kognitivní zátěž může být tím nejdůležitějším faktorem rozdílného výkonu při různých směrech tlumočení“³²⁴. Gile zároveň podotýká, že nejistota ohledně kvantitativního poměru, v jakém recepce a produkce zatěžují kognitivní kapacitu, může významným způsobem ovlivňovat kvalitativní odpovědi na zásadní otázky ohledně direkcionality. Z výše uvedeného příkladu vyplývá, že tento poměr nelze recepci a produkci přisuzovat univerzálně, nýbrž že se odvíjí od různých faktorů, které mají následně vliv na celkovou kognitivní kapacitu a potažmo na kvalitu výkonu. Na tyto faktory se zaměřujeme v následujících podkapitolách.

6.4 Direkcionalita a lingvistické faktory

Někteří autoři (Gile, 2005; Bartłomiejczyk, 2004 aj.) prosazují názor, že vliv direkcionality na tlumočnický proces nelze hodnotit bez zohlednění (mimo jiné) konkrétní jazykové kombinace.

Mezi relevantní lingvistické faktory Gile (2005) řadí variabilitu přízvuků a dialektů, míru syntaktické flexibility (a jí úměrný počet formulačních možností od samého počátku produkce věty), syntaktickou strukturu věty (od níž se odvíjí rozsah informace, který je nutno držet v paměti – typicky např. mluvnická shoda, zmínit bychom mohli i sloveso na konci vedlejší

³²⁰ Chang & Schallert (2007: 167)

³²¹ *Ibid.*, s. 139

³²² Gile (2005)

³²³ V experimentálním prostředí tlumočilo deset profesionálních tlumočnicků – rodilých mluvčích mandarínské čínštiny – dva projevy z mandarínské čínštiny do angličtiny a obráceně.

³²⁴ Gile (2005)

věty v němčině apod.; v této souvislosti jsou dle Gila vyšší nároky kladeny na produkci než na recepci, protože příjemce takovéto struktury je schopen význam anticipovat a s příslušnou gramatickou formou jako takovou nemusí sám nijak pracovat), dále míru homofonie v jazyce, výskyt krátkých lexikálních jednotek s nízkou mírou vnitřní redundance (snadno negativně ovlivnitelných fluktuací pozornosti ve fázi porozumění; jedná se o typický rys např. čínštiny či japonštiny), míru používání pasivních konstrukcí či relativní bohatost slovní zásoby (a tedy rejstříku synonym) určitého jazyka.

Rozdíly v kvalitě tlumočení do jazyka A versus B tak někteří autoři přičítají právě vlastnostem konkrétních jazyků, např. striktnosti gramatických pravidel čínštiny v porovnání s angličtinou či implicitnosti a vysoké kontextové vázanosti mandarínské čínštiny jako zdrojového jazyka v porovnání s explicitností angličtiny (Changová a Shallertová, 2007), případně obecně vyšší náročnosti finštiny jako cílového jazyka (Bartłomiejczyk, 2015, s odkazem na Tommolu a Heleväovou, 1998).

Vlastnosti jednotlivých jazyků v kombinaci vzájemně interagují, čímž vznikají tzv. *language-pair specific factors*, faktory typické pro konkrétní jazykový pár. Podle Gila (2005) například tlumočení mezi syntakticky odlišnými jazyky s odlišným slovosledem může vyžadovat větší kognitivní kapacitu než tlumočení mezi jazyky syntakticky podobnými (viz dále např. zjištění Wangové [2021]). Totéž platí o tlumočení mezi jazyky s různou mírou nutnosti explicitního vyjádření informace (viz příklad čínštiny a angličtiny výše). Gile dále uvádí, že vyšší kognitivní úsilí vyžaduje tlumočení z jazyka s (z gramatických či pragmatických důvodů) úspornějším způsobem vyjadřování do jazyka méně úsporného. Naopak méně úsilí může vyžadovat tlumočení mezi příbuznými jazyky se stejnými kořeny slov, jejichž zvuková podoba může usnadňovat vybavení si odpovídajícího ekvivalentu, a s izomorfním lexikálním polem (související nutnost prevence interferencí však může kognitivní kapacitu naopak zatěžovat). Konečně může hrát roli i míra idiomatickosti vyjádření, míra používání frazémů či kulturních odkazů (viz níže zmiňovaný příklad čínských idiomatických vyjádření odkazujících ke klasické literatuře a nesoucích výrazný sociální význam), kdy tlumočení z jazyka s vysokou mírou těchto jevů může zvyšovat celkovou náročnost.

6.5 Direkcionálna a extralingvistické faktory

Gile (2005) upozorňuje, že za různými výsledky prokazujícími různou kvalitu výkonu v jednotlivých směrech mohou stát i různé extralingvistické faktory, jako je například znalost tématu, relevantní kognitivní schopnosti a kapacita pracovní paměti, které mohou

vykompenzovat hypoteticky slabší znalost cizího jazyka oproti jazyku mateřskému a jejichž nedostatečnost naopak perfektní znalost mateřštiny nevykompenzuje. Tento předpoklad potvrzují například výsledky Doseové (2014), která zjistila, že v její studii zaměřené na převod logických návazností bylo sedm z osmi tlumočnicků³²⁵ úspěšnějších při tlumočení projevu na známé téma do jazyka B než při tlumočení projevu na neznámé téma do jazyka A, že tedy „znalost kontextu nejen kompenzuje jazykové výhody a nevýhody tlumočení v určitém směru, ale v některých ohledech je nepoměrně významnější“.³²⁶

Gile dále zmiňuje faktory typu motivace, profesionalita či dokonce zdravotní stav; tlumočení však ovlivňují i extralingvistické faktory s osobou tlumočnicka nesouvisející.

6.6 Preference tlumočnicků

Nejednoznačnost názorů na výhody a nevýhody *retouru* se odráží i v preferencích samotných tlumočnicků. Preferenci pro tlumočení do jazyka B (zejména z důvodu snazšího porozumění vstupu i omezenějšího výběru prostředků v cílovém jazyce a souvisejícím nižším nárokům na procesní kapacitu) či dokonce lepší výkon ve směru A-B odhalily například průzkumy Dennisenka (1989) či Tommoly a Heleväové (1998). Tato zjištění se však týkala především studentů, zatímco u profesionálů se s prodlužující se praxí naopak vyskytuje preference tlumočení do jazyka A, viz např. Donovanová (2002). Obecně uznávaná výhoda lepšího porozumění projevu v mateřštině při *retouru* hraje dle zjištění Bartłomiejczykové (2004) výrazně větší roli než u studentů než u profesionálů, kteří mohou podle Changové a Schallertové (2007) mít ve srovnání se studenty lepší porozumění jazyku B, čímž se uvedená výhoda stírá. Jako možné (hypotetické a vědecky neověřené) vysvětlení dramaticky větší preference *retouru* u studentů v porovnání s profesionály uvádí Bartłomiejczyková³²⁷ přeceňování vlastních schopností v jazyce B³²⁸. Dále Bartłomiejczyková připouští, že v určité fázi mohou studenti skutečně lépe tlumočit do jazyka B, a konečně podotýká, že roli může hrát i jazyková kombinace a nároky jednotlivých jazyků na kognitivní kapacitu v různých fázích zpracování sdělení.

³²⁵ Studentů intenzivního kurzu tlumočení

³²⁶ Dose (2014: 72)

³²⁷ Bartłomiejczyková (2004: 246)

³²⁸ Zároveň však Bartłomiejczyková (2006: 170) podotýká, že vyšší citlivost vůči chybám v mateřštině nemusí nutně svědčit o jejich zvýšeném výskytu.

Čeňková (2007) ve svém průzkumu mezi tlumočníky evropských institucí zjistila vyrovnaný poměr (50:50) v preferenci tlumočení do jazyka A a B, přičemž však téměř tři čtvrtiny respondentů zmínilo vyšší kognitivní úsilí při retouru (spojený se stresem a pocitem odpovědnosti v případě, že pracují jako pilotní tlumočníci). Pokud jde o preferenci směru při pilotáži, většina respondentů údajně nemá preferenci, avšak zároveň

„je mnohem důležitější mít pilota, který řečníkovi spolehlivě rozuměl a tlumočí obsah jeho projevu s menší elegancí než pilota, který pochopil tak polovinu z originálního vystoupení, ale zato mluví bez přízvuku. (...) retour je často snazší a jasnější na porozumění než tlumočení do A.“³²⁹

Je samozřejmě nutno vzít v úvahu, že tyto odhady jsou subjektivní a mohou být ovlivněny jazykovou kombinací.

Záleží také například na tom, zda řečník hovoří svou mateřštinou, nebo cizím jazykem, a zdá má v tom případě srozumitelný projev či naopak silný přízvuk (což se týká zejména neanglofonních řečníků používajících angličtinu jako *lingua franca*).

Výrazně se tlumočnické preference pro určitý směr projevují v tlumočení znakového jazyka. Podle Wangové (2021) nemá většina tlumočnicků v mnoha zemích ve znakovém jazyce stejnou kompetenci jako v rodném mluveném jazyce. Jak rodilí, tak nerodilí uživatelé znakového jazyka mívají z přípravy i praxe více zkušeností s tlumočením z mluveného jazyka do znakového, což souvisí se skutečností, že neslyšící bývají stále spíše na straně příjemců než aktivních řečníků.³³⁰ Mezi (především začínajícími tlumočníky) tak obecně panuje preference pro tlumočení z mluveného jazyka do znakového, a to z důvodu snazšího porozumění. Například i rozsáhlý průzkum Nicodemusové a Emmoreyové (2013)³³¹ odhalil u tlumočnicků mluvených jazyků 50% preferenci tlumočení ve směru A-B, zatímco u tlumočnicků znakového jazyka to bylo 64 %, a to zejména u začátečníků (tři a méně let praxe) na rozdíl od profesionálních tlumočnicků s desetiletou a delší praxí. Opět téměř 64 % bilingvních tlumočnicků s vyrovnanými kompetencemi v obou jazycích pak nemělo žádnou preferenci.

Wangová³³² uvádí, že značné problémy s porozuměním byly u tlumočnicků znakového jazyka potvrzeny dřívějším výzkumem. Téhož názoru je i Hynková Dingová, který uvádí, že „mnoho tlumočnicků znakového jazyka je neslyšícími hodnoceno jako přijatelní v tlumočení do

³²⁹ Čeňková (2007: 104)

³³⁰ Wang (2021: 101)

³³¹ *Ibid.*, s. 14

³³² *Ibid.*, s. 102

českého znakového jazyka (resp. neslyšící se naučili jim rozumět), ale opakovaně se řeší problém, že tlumočníci nerozumí neslyšícím³³³. Důvody nedostatečného porozumění (především sociolingvistická variabilita znakového jazyka) jsou podrobněji popsány v podkapitole č. 6.9 teoretické části *Direkcionality v tlumočení znakového jazyka*. Stejně jako kvalita výkonu, i preference pro určitý směr se mohou odvíjet od celé řady dalších faktorů.

Například Nicodemusová, Langová a Haug (2023: 116) označují za hlavní čtyři zdroje této preference následující faktory:

- 1) modalita, kdy tlumočení do znakového jazyka umožňuje využívat tzv. únikových (*evasion*) strategií, jako je hláskování neznámého znaku prstovou abecedou, případně doslovný překlad (*transcoding*) spočívající v dosazení příslušných znaků do struktury mluveného jazyka bez využití morfolgie či syntaktických markerů znakového jazyka; výsledkem je agramatická konstrukce ve znakovém jazyce,
- 2) omezená možnost monitorování vlastní produkce směrem do ZJ, kdy tlumočník své vlastní chyby vnímá méně než v opačném směru,³³⁴
- 3) neslyšící příjemci a jejich přizpůsobení se tlumočnickovu nestandardnímu projevu a nedostatek zpětné vazby,
- 4) psychologické faktory, konkrétně ego (vnímaná prestiž tlumočení do ZJ) a strach (z negativních důsledků nekvalitní produkce v mluveném jazyce).

Roli však mohou hrát i další faktory, jako je například osobnostní a profesní profil, věk osvojení cizího jazyka, vlastní vnímání svých jazykových dovedností a zkušenost s tlumočením.³³⁵

Výsledky výzkumu Wangové a Napierové³³⁶ však naznačují, že navzdory nedůvěře mnoha tlumočnicků ve vlastní schopnost tlumočit ze znakového jazyka do mluveného nebyl jejich

³³³ Hynková Dingová (2017: 81). Hynková Dingová však poukazuje i na nedostatečné produktivní kompetence (i zkušených) tlumočnicků českého znakového jazyka, kdy „[v]ětšina tlumočnicků znakového jazyka (...) nejsou jeho rodilí mluvčí a jejich tlumočnické výkony a účinnost tlumočení odrážejí jejich nedostatečnou kompetenci v cílovém jazyce, resp. nedostatečnou znalost odpovídajícího stylu ve znakovém jazyce“ (35). Jazykové kompetence tlumočnicků-účastníků jejího výzkumu byly neslyšícími odborníky komentovány „velmi kriticky“ (261). Jak připomíná Ingram (1978: 113), “[t]lumočník může vždy zvolit formu, která je snazší pro něho, ale nikoli srozumitelnější pro příjemce.” Podle Hynkové Dingové nejsou tlumočníci ZJ „působící především v komunitním tlumočení trhem práce a komunikačními situacemi tolik nuceni dokonale ovládat český znakový jazyk“ (2017: 80).

³³⁴ Tlumočnice znakového jazyka (VGT – NL/EN) a pedagožka, s níž byl proveden rozhovor na téma tlumočení mezi národním ZJ a angličtinou, uvádí, že dle její zkušenosti studenti obecně preferují tlumočení do ZJ, ačkoli v mateřštině (NL) mají projev kvalitnější. Neschopnost monitorovat svůj vlastní projev v cílovém jazyce souvisí s modalitou – možnosti hodnocení kvality projevu jsou pro slyšícího tlumočnicka tím omezenější, že znakový jazyk nemůže slyšet, a zároveň znaky, které produkuje, sám plnohodnotně nevidí. Svůj projev v ZJ tak hodnotí méně přísně. „Vždy si najdete způsob, jak se vyjádřit, a neslyšící vždy nějak porozumí, byť s velkými obtížemi. To vám ale neřekne, takže máte pocit, že tlumočení do ZJ vám jde mnohem lépe. Podle mě je to chybný předpoklad.“ Ústní sdělení ze dne 12. 1. 2022.

³³⁵ Wang & Napier 2015: 521)

výkon v tomto směru horší než ve směru opačném. Z tohoto zjištění vyplývá zásadní skutečnost, že preference tlumočnicků pro určitý směr jsou subjektivní a nemusí tak odrážet jejich skutečnou kompetenci v daném směru.³³⁷ Velmi zajímavá je úvaha, že „preference tlumočnicků tlumočit ze slabšího do dominantního jazyka nemusí být tak rozšířená, jak se uvádí. Podle Williamse je možné, že odbornou literaturou uváděná preference pro tlumočení z L2 do L1 je spíše preskriptivní než deskriptivní!“³³⁸ Tuto možnost připouští také Bartłomiejczyk, která hovoří o „sdílené moudrosti“,³³⁹ utvářené či podporované u tlumočnicků mimo jiné filozofií profesní organizace, jejíž jsou členy (např. AIIC).

6.7 Preference příjemců

Pokud jde o preference příjemců, co se tlumočení do jazyka A nebo B týče, a o jejich schopnost vidět mezi oběma směry rozdíl, výzkumných dat není k dispozici mnoho (viz např. Čeňková³⁴⁰).

Z průzkumu Donovanové (2002) vyplývá, že pokud lze vůbec vyvozovat jakékoli obecné závěry, pak ohledně důrazu, který příjemci kladou na obsahovou přesnost³⁴¹ a jasnost sdělení. Naopak výslovnost, přízvuk, gramatické chyby či nerodilost tlumočnicka nikdo z jejich respondentů jako důvod nespokojenosti s tlumočením neuváděl.³⁴² To však podle Donovanové³⁴³ nemusí nutně vyplývat z toho, že tlumočnické tlumočí lépe například do jazyka B než A, nýbrž že je jednoduše dobrým tlumočnickem. Je však možné, že pokud dojde ke zhoršení kvality, při tlumočení do B je toto zhoršení patrnější než při tlumočení do A.³⁴⁴ Jako další vysvětlení nejednoznačnosti odpovědí však Donovanová uvádí i fakt, že zkoumaná otázka (tedy rozdíl v tlumočení do jazyka A a B) pro respondenty nebyla natolik relevantní, aby se na ni cíleně zaměřovali.³⁴⁵

³³⁶ Wang & Napier (2015: 533)

³³⁷ *Ibid.*, s. 522). To potvrzuje i odkaz na výzkum Nicodemusové a Emmoreyové (2013) ve Wangová a Napierová (2015: 522), podle nějž tlumočníci-začátečníci preferovali směr A (MJ) – B (ZJ), avšak lepší výkon vykazovali ve směru B-A (Nicodemusová 2011 tamtéž), což svědčí o subjektivitě preferencí i hodnocení vlastního výkonu.

³³⁸ De Bot (2000) v Rejšková (2002: 30)

³³⁹ *Environmentally shared wisdom*. Bartłomiejczyk (2004: 247).

³⁴⁰ Čeňková (2007: 108)

³⁴¹ Která však nutně nebývá uváděna na prvním místě, patrně z toho důvodu, že je pokládána za samozřejmost.

³⁴² Donovan (2002: 6)

³⁴³ *Ibid.*, s. 7

³⁴⁴ Patrně kvůli vyšší kognitivní zátěži související s produkcí v cizím jazyce, která není tak automatizovaná jako produkce v jazyce rodném (Szabari 2002: 16). Připomeňme si však názor, že v cizím jazyce je tlumočnickův repertoár omezenější (Denissenko [1989: 157] v Szabari [2002: 16]), což ve výsledku jeho volbu zjednodušuje a jeho kapacitě tedy odlehčuje.

³⁴⁵ V úvahu přichází i to, že se obávali důsledků případné negativní zpětné vazby pro tlumočnický, jejichž výkon hodnotili.

Pokud jde o styl³⁴⁶, klade Donovanová otázku, do jaké míry jej lze oddělovat od obsahu jako samostatnou kategorii. Sémantické i pragmatické aspekty sdělení a záměr mluvčího jsou často vyjadřovány stylistickými prostředky. Navíc má příjemce přinejmenším omezenou možnost kontrolovat (v reálném čase) přesnost převodu, proto se kromě své znalosti tématu a řečníka či koherence sdělení řídí také ukazateli na pomezí obsahu a formy, jako jsou terminologické nepřesnosti či nejasné formulace, a dále např. nepříjemný způsob prezentace (monotónní intonace, hezitace). Ty mohou sloužit jako indikátory nepřesnosti a snižovat důvěryhodnost tlumočnickova projevu.

K poněkud odlišným závěrům došla oproti tomu Čeňková (2007) na základě svého průzkumu mezi poslanci Evropského parlamentu³⁴⁷. Žádný rozdíl mezi tlumočením do jazyka A a do jazyka B nespatovala jen zhruba čtvrtina respondentů, naopak téměř tři čtvrtiny uvedly, že je „mnohem příjemnější poslouchat tlumočení do mateřštiny“³⁴⁸. Jako problém uváděli mimo jiné stylistické nedostatky, nedostatečnou plynulost projevu jakož i problémy s formální koherencí. *Retour* upřednostňoval pouze jeden poslanec.

Na první pohled není nijak překvapivé, že *retour* není obecně preferovanou variantou. Pokud ovšem respondenti brali v úvahu i jiná kritéria než „příjemnost“ poslechu, je toto nízké číslo přeci jen zajímavé. Nabízí se otázka, zda se zmiňované výhody *retouru* (lepší porozumění originálu, jednoduchý a jasný způsob formulace a segmentace cílového projevu) v cílových projevech vůbec projevují natolik, aby vyvážily jeho nedostatky. Dle Szabariové³⁴⁹ se očekávání příjemců odvíjejí od jejich zkušenosti s tlumočením (klienti využívající tlumočnických služeb poprvé kladou větší důraz na jazyk a gramatiku, zatímco „zkušení“ uživatelé na převod sdělení a logickou soudržnost) a také od tématu jednání. Podle ní může být důležitým kritériem postoj mluvčích určitého jazyka k projevu nerodilých mluvčí obecně – u jednotlivých jazyků se míra tolerance může lišit v závislosti na otevřenosti dané společnosti, poměru nerodilé populace apod. (podle Bartłomiejczykové³⁵⁰ je řečníky i tlumočnický jako „cizí“ cílový jazyk nejvíce přijímaná angličtina). Zároveň se také nabízí otázka, zda jsou příjemci rodilí mluvčí daného jazyka B, nebo zda jde o smíšené publikum zahrnující příjemce, pro něž je jazyk B také cizím jazykem (což je případ mezinárodních konferencí s angličtinou jako jednacím jazykem). U těchto dvou skupin příjemců se budou

³⁴⁶ Tedy v podstatě o formu.

³⁴⁷ Tento průzkum byl proveden výslovně s cílem porovnat výsledky s Donovanovou (2002).

³⁴⁸ Čeňková (2007: 109)

³⁴⁹ Szabari (2002: 14)

³⁵⁰ Bartłomiejczyk (2004: 246)

názory na to, co je (ne)rozumitelné či rušivé patrně lišit. Szabariová výslovně uvádí, že příjemci-nerodilí mluvčí mohou tlumočení do jazyka B „rozhodně vítat“.³⁵¹

O významu „čistoty“ a přirozenosti jazyka pro porozumění obsahu vypovídá stále vzrůstající preference (a s ní související profesionalizace) neslyšících tlumočnicků. Důvody k této preferenci vystihuje reakce na využití neslyšícího tlumočnicka na jistém shromáždění ve Washingtonu, DC v roce 1992, kdy se s ním mnozí neslyšící účastníci setkali poprvé v životě: „Poprvé v životě jsem něčemu rozuměl, aniž bych nad tím musel nějak přemýšlet. Čistý ASL – to byla nádhera!“³⁵² Tato reakce ostře kontrastuje se situací, kdy se neslyšící „naučili rozumět“ znakovanému projevu slyšících tlumočnicků a jsou tedy nuceni neustále si sdělení překládat či přeformulovávat způsobem, jakým by o tématu hovořili sami.³⁵³ Spolupráce neslyšícího tlumočnicka se slyšícím přináší řešení zásadních problémů spojených s direkcionalitou – zdrojovým jazykem u prvního a cílovým u druhého tlumočnicka je jejich mateřština, což zajišťuje (téměř) bezproblémové porozumění a zároveň umožňuje předejít potenciálním problémům na úrovni produkce.

6.8 Direkcionalita a strategie

Zejména s narůstající délkou praxe získávají tlumočníci metalingvistické³⁵⁴ a metakognitivní povědomí, díky němuž jsou schopni pracovat s omezeními vyplývajícími z jazykové kombinace i se svými zdroji vědomě, tedy strategicky, s ohledem na momentální priority, přičemž v různých jazykových kombinacích a směrech bude jejich použití různé a bude motivováno jinými faktory.

Faktory ovlivňující preference určitého směru i strategické chování tlumočnicka mohou zahrnovat nejen objektivní vlastnosti příslušných jazyků, nýbrž i jejich subjektivní vnímání tlumočnickem – viz Bartłomiejczyk (2006) nebo Chang a Shallert (2007) výše. Například o angličtině zaznělo ve Flemingově (1985) průzkumu, že „... v angličtině je těžké nic neříct“³⁵⁵, respondenti průzkumu Čeňkové (2007) jí přisuzovali „formulační přesnost a úspornost vyjadřování“³⁵⁶ (která může dle B. být například příčinou zjištěného vyššího využívání

³⁵¹ Szabari (2002: 14)

³⁵² Collins & Roth (1992)

³⁵³ Seleskovitch (1989) v Szabari (2002: 15)

³⁵⁴ „Schopnost soustředit pozornost na způsob použití jazyka a přemýšlet o jeho povaze, struktuře a funkcích.“ Best et al. (2015: 148)

³⁵⁵ V Seleskovitch & Lederer (1995: 189)

³⁵⁶ Čeňková (2007: 107)

komprese ve směru z A – polština do B – angličtina), a jedna ze zahraničních tlumočnic, s níž jsme prováděli rozhovor, i vyšší potenciál vizualizace:

„Angličtina je někdy popisnější než nizozemština. Například přísloví nebo způsob vyjadřování v angličtině na mě někdy působí obrazněji než v nizozemštině. Možná proto, že to je cizí jazyk, každopádně se mi tak snáz tlumočí do znakového jazyka, protože okamžitě vidím výrazný obraz a tlumočím tak víc vizuálně. Není to žádný vědecký poznatek, jen pocitový.“³⁵⁷

Jako faktor ovlivňující využívání strategií v jednotlivých směrech fungují také (jazykové) kompetence tlumočnicků a dostupnost potřebných zdrojů. Například nedostupnost termínů či nižší flexibilitu vyjadřování v jazyce B mohou tlumočníci řešit strategiemi jako parafráze, aproximace, výpustky a zaměřování se na gramatiku, větnou strukturu a logickou návaznost v cílovém jazyce (Bartłomiejczyk, 2006, a Chang a Schallert, 2007); s nedostupností vhodných výrazů, jejichž vybavování by znamenalo další zatížení kognitivní kapacity³⁵⁸, se lze vypořádat důsledným převodem na základě smyslu v kontrastu k převodu vycházejícímu z jazykové formy (Chang a Schallert, 2007).

Se směrem tlumočení se může pojit také kulturní znalost, která se v jednotlivých směrech může lišit (například Rejšková (2002) předpokládá u tlumočnicků hlubší extralingvistické znalosti v oblasti jejich dominantní kultury – kultury jazyka A) a ovlivňovat strategické chování tlumočnicka, zejména anticipaci³⁵⁹. Další strategií, u níž Bartłomiejczyková předpokládala užší souvislost s mateřským jazykem a kulturou, a tedy vyšší výskyt ve směru A-B, je osobní asociace³⁶⁰ a osobní zapojení³⁶¹, předpoklad se však nepotvrdil.³⁶²

³⁵⁷ Osobní sdělení z rozhovoru s tlumočnicí ze dne 12. 1. 2022. Pracovními jazyky této tlumočnice je nizozemština – A, angličtina – B a nizozemský znakový jazyk – B.

³⁵⁸ Chang & Schallert (2007: 168) odkazují přitom na hypotézu Damové (2001: 50), podle níž se tlumočníci ve svém cílovém projevu odchylojí od formy zdrojového sdělení tím více, čím je toto sdělení obtížnější. Srovnajme naopak se strategií „pohybu po povrchu“ (*transcodage*) v případě obtížného porozumění (např. Kohn & Kalina, 1996).

³⁵⁹ Například v průzkumu Bartłomiejczykové (2006) se však anticipace nevyskytovala častěji ve směru A-B, nýbrž B-A, což lze vysvětlit potenciální (dosud nepopsanou, avšak pravděpodobnou) snahou o kompenzaci deficitu v porozumění – úspěšnější však byla právě ve směru A-B.

³⁶⁰ *Personal association*: vnímání sdělení ve světle vlastní životní zkušenosti

³⁶¹ *Personal involvement*: osobní zaujetí tlumočnicka vůči sdělení (ne/souhlas, překvapení, identifikování se s řečníkem apod.)

³⁶² Tato zjištění mohou být ovlivněna faktem, že účastníky výzkumu Bartłomiejczykové byli studenti (u profesionálů se výsledky mohou lišit, protože s praxí se strategické chování může měnit), a také metodologickými omezeními (retrospektivní protokoly nemohou zachytit vysoce automatizované strategie, a naopak produktová analýza snadno neodhalí anticipaci či využívání znalostí o světě).

Strategické využívání kognitivní kapacity i vlastního metalingvistického povědomí v konkrétní jazykové kombinaci s ohledem na momentální priority svědčí o tom, že jevy, které bývají považovány za inherentní (a negativní) rys tlumočení do jazyka B (např. například výpustky, shrnutí) nevznikají nutně nevědomky a omylem, nýbrž také vědomě (srov. Napierová a její pojetí strategických výpustek) a mohou mít určitý cíl – například převádět sdělení čistě na základě smyslu a nezatěžovat hledáním formálně odpovídajících ekvivalentů (např. velmi kulturně specifických čínských idiomů) kognitivní kapacitu, kterou lze využít pro jiné účely. Výpustky, kondenzace, generalizace, převod smyslu bez dodržení formy apod. mohou představovat určitý „kompromis nutný k zachování celkové kvality tlumočení“³⁶³ a jsou projevem strategického jednání ze strany tlumočnicků a důkazem faktu, že tlumočníci neberou v potaz pouze relevanci sdělení pro příjemce, nýbrž také dostupnost potřebných lingvistických a kapacitních zdrojů.

Strategiím typickým pro směr tlumočení ze znakového jazyka do mluveného se podrobně věnuje Wangová (2021) – viz podkapitulu č. 9. 3. 1 teoretické části *Simultánní tlumočení ze znakového do mluveného jazyka: Kvalita, kognitivní přetížení a strategie – Wang (2021)*.

6.9 Direkcionálnita v tlumočení znakového jazyka

Výše uvedené úvahy o výhodách a nevýhodách tlumočení do jazyka A a B i o lingvistických a extralingvistických faktorech jsou samozřejmě relevantní i pro znakové jazyky. I v případě direkcionality (stejně jako v otázce pilotáže) platí, že kategorické názory na přijatelnost či „správnost“ určité praxe lze formulovat na teoretické úrovni, ve skutečnosti však bude jejich aplikace záviset na reálných možnostech. Příkladem takové situace je tlumočení z mluveného do znakového jazyka (které převládá či donedávna převládalo vzhledem k tomu, že se komunikace převážně odehrává/odehrávala v situacích, kdy neslyšící pasivně přijímá informace od slyšících³⁶⁴), kde požadavek na tlumočení do jazyka A rodilým uživatelem nelze lehce naplnit, protože mluvený zdrojový jazyk, z něhož by měl tlumočnick tlumočit jako z jazyka B, mu není smyslově přístupný. V takovém případě nelze o legitimitě *retouru* pochybovat, protože může být skutečně jedinou možností³⁶⁵ – avšak ani toto neplatí absolutně. Výjimku tvoří například jedinci označovaní jako CODA, respektive *heritage*

³⁶³ Chang & Schallert (2007: 170). Autorky například uvádějí, že schopnost/ochota filtrovat informace považované za méně důležité se zdá narůstat s délkou praxe.

³⁶⁴ Wang & Napier (2015: 519)

³⁶⁵ Což ovšem neznamená, že by se na tuto situaci nevztahovala uváděná negativa *retouru*, jak prokazuje např. výzkum Hynkové Dingové (2017) o typologii chyb při tlumočení do českého znakového jazyka.

signers,³⁶⁶ kteří jsou slyšící, avšak vyrůstali se znakovým jazykem – podle Wangové³⁶⁷ si však znakový jazyk od neslyšících znakujících rodičů osvojilo a za mateřský jazyk jej může označovat jen cca 10 % tlumočnicků znakového jazyka, a navíc ani „rodilost“ není zárukou kompetence na úrovni jazyka A, jak vysvětlujeme výše. Jak uvádí Napierová,

„pokud nebyla tlumočnice znakovému jazyku vystavena od raného věku prostřednictvím rodičů či sourozenců, je nepravděpodobné, že by znakový jazyk byl jejím prvním jazykem. Přitom však bude (...) s velkou pravděpodobností soustavně pracovat ze svého jazyka ‚A‘ do jazyka ‚B‘.“³⁶⁸

Jednou z možností, jak zajistit tlumočení z mluveného do znakového jazyka jako jazyka A neslyšícího tlumočnicka je (kromě využití slyšícího pilotního tlumočnicka) čtecí zařízení³⁶⁹, které ve svém experimentu využila například Heyericková (2021).

Dále se zejména v posledních letech rozšířilo tlumočení s neslyšícím tlumočnickem (*relay*, více viz samostatné podkapitoly v kapitolách č. 8 a 9 teoretické části *Tlumočení s pilotáží a Strategické chování tlumočnicka*), pro něhož slyšící pilot převádí vstup v mluveném jazyce do jazyka znakového, který neslyšící tlumočnick dále převádí do jazykově a kulturně adekvátní formy znakového jazyka (svého jazyka A), jakou slyšící tlumočnick při *retouru* není schopen zajistit. Uvědomíme-li si, že jazyková správnost není pouze kategorií estetickou, nýbrž může hrát roli v celkovém porozumění obsahu sdělení, může se tato praxe – která je v dokonalém souladu se zásadami pařížské školy – jevit jako ideální.³⁷⁰ Zároveň je však evidentní, že ve značném množství situací vyžadujících přítomnost tlumočnicka je nereálné zajišťovat tlumočnický dva, a tlumočení mezi znakovým a mluveným jazykem tak zpravidla provádějí slyšící tlumočnicki s různou mírou bilingvní kompetence ve znakovém jazyce.³⁷¹

³⁶⁶ Viz *heritage bilinguals* výše

³⁶⁷ Wang (2021: 14)

³⁶⁸ Napier (2002: 34). Napierová a někteří další autoři/autorky užívají v souvislosti s tlumočnickou profesí generického feminina, které odráží reálnou situaci v této profesi, kde ženy převažují nad muži. V této práci používáme generického maskulina, avšak v citacích, v nichž jazykové prostředky svědčí o použití generického feminina, respektujeme volbu autora/autorky.

³⁶⁹ Viz např. Woolfe (2019).

³⁷⁰ V souvislosti s důrazem na maximální „čistotu“ jazyka nesmíme zapomínat na poměrně nedávnou minulost, kdy převládajícím vizuálním komunikačním prostředkem slyšících s neslyšícími byl vizuálně kódovaný národní mluvený jazyk, např. znakovaná čeština, což je umělý komunikační systém neodpovídající vizuálnímu způsobu vyjadřování, který je neslyšícím přirozený.

³⁷¹ Podle Wangové (2021: 2) se neslyšící tlumočnicki stále potýkají s nedostatečnými možnostmi profesionalizace, konkrétně formálního vzdělání a certifikace, s nedostatečným uznáním i s nízkým počtem pracovních příležitostí.

Obecně bylo direkcionalitě v tlumočení mezi znakovými a mluvenými jazyky podle Wangové a Napierové³⁷² věnováno jen velmi málo pozornosti – do roku 2015 jen pouhé tři studie.³⁷³ Tyto studie se zabývají směrem tlumočení v souvislosti s „rodilostí“ a jazykovou kompetencí tlumočnicka (B-A a A-B), a totéž platí o experimentální studii tlumočení mezi australským znakovým jazykem (Auslan) a mluvenou angličtinou Wangové a Napierové (2015), jejímž cílem bylo zjistit, zda se kvalita výkonu odvíjí od věku, kdy si tlumočníci znakový jazyk osvojili (tedy v podstatě s jejich „rodilostí“³⁷⁴). Tato studie odhalila zajímavé skutečnosti o samotné direkcionalitě a zejména o konkrétních faktorech, které společně ovlivňují výkon tlumočnicků – rodilých i nerodilých mluvčích – v obou směrech tlumočení. Tyto faktory jsou pozoruhodné, zejména porovnáme-li je s faktory působícími při tlumočení mezi mluvenými jazyky.

Autorky předpokládaly, že v jejich studii budou obě skupiny tlumočnicků využívat obdobných kognitivních zdrojů i tlumočnických dovedností a že výkony rodilých a nerodilých uživatelů ZJ budou podobné za předpokladu, že tito tlumočníci budou stejně (vysoce) zkušení. Kvantitativní vyhodnocení výsledků³⁷⁵ ukázalo, že celkový výkon tlumočnicků jako rodilých i nerodilých uživatelů znakového jazyka se zásadně neliší ani v jednom směru a doba osvojení jazyka tedy nemá na výkon zásadní vliv, a to ani z hlediska jednotlivých směrů.

Sledovanými kritérii byla přesnost, vlastnosti cílového projevu (gramatická správnost, odpovídající slovní zásoba, zachování rejstříku a citového zabarvení projevu), prezentace a způsob zpracování (práce s časovým posuvem, vhodné střídání volného a doslovného stylu převodu, strategické adice, strategické výpustky, úspěšná anticipace).

U rodilých mluvčích ZJ se celkový výkon v jednotlivých směrech (EN – Auslan jako B-A a Auslan – EN jako A-B) významně neliší.

Ani výkon nerodilých uživatelů se v jednotlivých směrech (EN – Auslan jako A-B a Auslan – EN jako B-A) významně neliší, pokud jde o přesnost, prezentaci a způsob zpracování. Nicméně ve směru EN – Auslan (A-B) měli nerodilí uživatelé ZJ výrazně horší výkon z hlediska vlastností cílového projevu a prezentace než rodilí uživatelé, kteří v tomto směru tlumočili v kombinaci B-A.

³⁷² Wang & Napier (2015: 522)

³⁷³ Napier & Rohan et al. (2005), Xiao & Yu (2009) a Nicodemus & Emmorey (2013).

³⁷⁴ Jedná se o slyšící tlumočníky, přičemž rodilí uživatelé ZJ mají vyrovnanou kompetenci v obou pracovních jazycích, tj. i v mluvené angličtině, a „vliv direkcionality“ by na ně tak podle autorek neměl působit.

³⁷⁵ Wang & Napier (2015: 527)

Následující tabulka³⁷⁶ shrnuje typy problémů, s nimiž se tlumočníci v citované studii potýkali; tabulka samozřejmě rozlišuje jednotlivé směry, „rodilost“ tlumočnicků však nikoli.

EN – Auslan (N = počet tlumočnicků)	Auslan – EN (N = počet tlumočnicků)
<p>Problémy s anglickým zdrojovým textem:</p> <ul style="list-style-type: none"> - právní termíny (N = 13) - vysoká informační hustota (N = 6) - rychlé tempo mluvčího (N = 8) 	<p>Problémy se zdrojovým textem v Auslan:</p> <ul style="list-style-type: none"> - znaky z IS a/nebo jiné nestandardní znaky (N = 22) - neznámý řečník (N = 16) - neobeznámenost se stylem řečnickova projevu (N = 14) - nejasné úseky, cíl prezentace nebo logická návaznost (N = 12) - neobeznámenost s tématem (N = 9) - čísla (N = 15)
<p>Problémy spojené s experimentální situací:</p> <ul style="list-style-type: none"> - absence autentického publika, tlumočení na kameru (N = 15) - nemožnost spolupráce s kolegou (N = 9) - absence doprovodné powerpointové prezentace na záznamu (N = 3) 	<p>Problémy spojené s experimentální situací:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 2D videozáznam místo skutečné osoby (N = 9) - nemožnost předchozího kontaktu s neslyšícím řečníkem (N = 11) - nemožnost spolupracovat s kolegou (N = 15) - absence doprovodné powerpointové prezentace na záznamu (N = 13)

Tabulka č. 1: Problémy vnímané profesionálními tlumočníky při simultánním tlumočení mezi angličtinou a australským znakovým jazykem (Wang & Napier, 2015)

Pozoruhodné je především zjištění z rozhovorů, že ačkoli tomu výsledky nenasvědčovaly, účastníci se potýkali s větším množstvím problémů při tlumočení ze znakového jazyka. Tyto problémy byly dány z velké části projevem řečníka, jehož styl vyjadřování byl pro mnoho tlumočnicků neznámý a obsahoval některé ne zcela standardní výrazové prostředky (přičemž tlumočníci, kteří řečníka znali, dosahovali v cílovém jazyce vysoké úrovně věcné přesnosti). Dalším problematickým faktorem byla sama experimentální situace, jejíž podmínky kromě toho, že ztěžovaly porozumění projevu ve znakovém jazyce jako takovém (2D záznam), znemožňovaly kontakt s ostatními účastníky komunikační situace – přitom právě ten hraje při tlumočení znakového jazyka velmi významnou roli. Respondenti uváděli absenci zpětné

³⁷⁶ Wang & Napier (2015: 531). Celkový počet tlumočnicků byl 31.

vazby od řečníka (např. signály či odpovědi na upřesňující dotaz³⁷⁷) a postrádali také podporu kolegy při týmovém tlumočení, které v experimentu nebylo možné. Tento faktor se mimochodem silně váže ke směru tlumočení: „Myslím, že na kolegu spoléhám mnohem víc při tlumočení ze znakového jazyka do angličtiny než obráceně.“³⁷⁸.

V opačném směru naopak tlumočnickům chyběla zpětná vazba od neslyšícího publika ohledně porozumění a smysluplnosti převodu³⁷⁹ (která by mimo jiné kompenzovala již zmíněné nedostatečné monitorování vlastního výkonu).

Zajímavé je sledovat také faktory, jež se u jednotlivých směrů shodovaly. Kromě spolupráce s kolegou je v obou směrech za problém shodně označena absence powerpointové prezentace na záznamu, která však představovala výrazně větší problém při tlumočení do znakového jazyka.³⁸⁰

Ze strategického hlediska je zajímavé si uvědomit, že charakteristiky této (neautentické, experimentální) komunikační situace tlumočnickům v podstatě zabránily využívat některých copingových strategií³⁸¹ (seznámení se s řečníkem, jeho stylem a projevem v předstihu, využívání zpětné vazby od příjemců, využívání podpůrných materiálů a spolupráce s kolegou), které jim běžně pomáhají vyrovnat se s nároky tlumočení³⁸² (podrobněji o obdobných důsledcích neautentičnosti situace v našem vlastním výzkumu viz kapitulu č. 2 empirické části – *Popis experimentu* a kapitoly č. 7 a 8 empirické části *Analýza a Shrnutí výsledků a diskuse*).

Autorky se domnívají, že výrazná shoda mezi jednotlivými směry může být dána nedostatkem efektivního monitoringu na jedné straně (EN – Auslan) a problémy s porozuměním na straně druhé (Auslan – EN), čímž se výsledky vyrovnávají. Na výsledcích se podle nich ale mohly podílet i četné další (extralingvistické) faktory – obeznámenost s tématem, důkladnost přípravy, úroveň (tlumočnického) vzdělání, délka praxe a četnost zakázek (v konferenčním tlumočení – není neobvyklé, že u tlumočnicků kvůli nízkému počtu konferencí převládá komunitní tlumočení), cílený profesní rozvoj, kritická sebereflexe i míra zapojení do neslyšící

³⁷⁷ Fakt, že znakový a mluvený jazyk se vzájemně neruší, umožňuje, aby si tlumočnické a řečnické výměňovali určité signály, aniž by jejich výměna byla zaznamenána publikem a působila rušivě.

³⁷⁸ Wang & Napier (2015: 532)

³⁷⁹ *Ibid.*, s. 532, 533, 536

³⁸⁰ Bylo by však zajímavé vědět, zda mezi tlumočnickými, kteří ji zmiňovali, převládají rodilí či nerodilí mluvčí, a také jakým způsobem tlumočníci pracují s vizuálními podklady při tlumočení ze ZJ, kdy je vstup také vizuální.

³⁸¹ Wang & Napier (2015: 536)

³⁸² Viz anglický výraz *cope* neboli „zvládat“, od něhož je český výraz „copingové strategie“ odvozen.

komunity. U tlumočnicků tlumočících ze znakového jazyka do angličtiny pak autorky jako důležité faktory výslovně zmiňují vzdělání, anglickou slovní zásobu i praxi.³⁸³ Ukázalo se tedy, že „rodilost“ na výsledný výkon výrazný vliv nemá. To lze vysvětlit například délkou praxe, během níž mohli tlumočníci rozvinout znalosti svých pracovních jazyků na víceméně stejnou úroveň. Bylo ovšem zjištěno, že projev nerodilého mluvčího ve znakovém jazyce se od projevu rodilého mluvčího liší formálně (především nižší mírou využívání idiomatických vyjádření a prostoru a mimiky v jejich gramatických a stylistických funkcích) a že v něm dochází k většímu počtu jazykových chyb; tento závěr se shoduje i se závěry Changové a Schallertové (2005), a vyplývá z něho nutnost soustavného zvyšování úrovně pracovního jazyka B.

Absenci výrazného vlivu „rodilosti“ na kvalitu tlumočení v jednotlivých směrech potvrzuje výzkum van Dijka, Boersové et al. (2011). Rodilí i nerodilí uživatelé ZJ dosahovali vyšší kvality při tlumočení do znakového jazyka než z něj a nepotvrdilo se tedy, že by do cizího jazyka tlumočili lépe jeho rodilí uživatelé než nerodilí. To autoři vysvětlují jednak kratší praxí³⁸⁴ ve směru ZJ-MJ, jednak vyšší lexikální a gramatickou variabilitou (nizozemského) znakového jazyka oproti (nizozemskému) jazyku mluvenému (a tedy obtížnějším porozumění, avšak nikoli důsledkem nedostatečné kompetence tlumočnicků).³⁸⁵

Zde citované výzkumy jsou příklady různých úhlů pohledu, z jakých lze direkcionalitu v souvislosti s jazykovými kompetencemi zkoumat: srovnání výkonu v jednotlivých směrech v každé ze zkoumaných skupin (z hlediska rodilosti a /nebo délky praxe), srovnání mezi těmito skupinami a /nebo porovnání preferencí u každé skupiny a /nebo mezi nimi.

Jednotlivé výsledky však mohou být ovlivněny například velikostí vzorku, metodologií či způsobem hodnocení výkonu, typem projevu a dále rozdíly mezi samotnými zkoumanými jazyky či sadou jazykových dat³⁸⁶.

Studie Wangové a Napierové potvrzuje Gilovy (2005) závěry, že vliv samotného směru tlumočení může být mnohem menší, než je obecně předpokládáno, přičemž relevantnější je vzájemné působení různých lingvistických a extralingvistických faktorů. Z jejich výzkumu však zároveň vyplynulo, že navzdory poměrně vyrovnaným kvantitativním výsledkům byly

³⁸³ Wang & Napier (2015: 535)

³⁸⁴ Jako významný faktor se praxe projevila např. ve výzkumu Nicodemusové (2011),

³⁸⁵ Van Dijk, Boers et al. (2011: 52). Kvalitou v jednotlivých směrech v rámci každé ze skupin (rodilí-nerodilí) se autoři nezabývají.

³⁸⁶ Viz např. Wang a Napier (2015: 523).

tyto faktory – dle vnímání tlumočnicků – v každém směru jiné, přičemž více negativních faktorů se vyskytovalo při tlumočení ze znakového jazyka. Tyto faktory byly jednak povahy (socio)lingvistické, jednak nelingvistické (organizační, praktické). Tato zjištění jsou velice zajímavá i z hlediska výsledků našeho vlastního výzkumu.

K otázce direkcionality však lze přistupovat i širěji než s ohledem na „rodilost“ tlumočnicka a jeho jazykové kompetence, a sice v souvislosti s modalitou či jinými vlastnostmi pracovních jazyků a jejich implikacemi na proces tlumočení.

Mezi badateli, kteří se touto otázkou zabývali, je např. Crawleyová (2018), která se zaměřuje na modalitně podmíněné rozdíly mezi (britským) znakovým jazykem a (anglickým) mluveným jazykem. Kromě otázek čistě praktického rázu (nemožnost sledování výkladu ve znakovém jazyce zároveň se studiem materiálů) jde zejména o nerovnováhu v úrovni konkrétnosti, respektive podrobnosti, jakou vyžaduje vyjádření ve znakovém jazyce ve srovnání s jazykem mluveným³⁸⁷.

Otázkou konkrétnosti/podrobnosti se zabývají i Fintonová a Smith (2004)³⁸⁸, kteří se zaměřují na tzv. kompresní strategie, jimiž tlumočníci řeší vyjádření určitého konceptu výčtem hyponym³⁸⁹ či příkladem v případě absence lexikalizovaného výrazu ve znakovém jazyce; kompresní strategie spočívá v nalezení jednoslovného ekvivalentu, případně ve využití odlišných (např. prozodických) prostředků pro zdůraznění, jehož je ve zdrojovém projevu dosaženo opakováním znaku.

Řečnický styl³⁹⁰ a paralingvistické rysy převodu přednášky z ASL do angličtiny tvoří námět studie Royové (1987), Fitzmaurice a Purdyová (2015) se zaměřují na pauzy jako projevy kognitivní zátěže i strategického chování tlumočnicka. Již zmiňovaná Feyneová (2015) zkoumá vliv způsobu převodu projevu neslyšícího odborníka na vnímání jeho odbornosti slyšícími příjemci. Nilssonová (2016)³⁹¹ se zaměřuje na dovednosti a znalosti potřebné pro tlumočení ze znakového jazyka do mluveného a Best et al. (2016) na strategie používané při

³⁸⁷ Je-li například řeč o okně, zbraních či dopravních prostředcích, musí tlumočnick do ZJ vědět, o jaký typ okna, zbraní či dopravního prostředku se jedná, zatímco v mluveném jazyce je hyperonym většinou dostačující. Rozdíly v potřebě konkrétnosti se však netýkají pouze jazykových párů s odlišnými modalitami, nýbrž i mluvených jazyků (vyjádření gramatického rodu apod.). Ve znakovém jazyce je přítom konkrétnost důležitá nejen pro věcný obsah, nýbrž i gramatičnost sdělení.

³⁸⁸ V Best et al. (2015) – samotnou studii se nepodařilo získat.

³⁸⁹ Tzv. *couching*. Finton a Smith (2004) v Best et al. (2015: 156).

³⁹⁰ „*Discourse style*“. Best et al. (2015: 144)

³⁹¹ Studie Royové (1987), Fintona a Smithe (2004) a Nilssonové (2016) se nepodařilo v potřebné době získat, informace o nich čerpáme z Besta et al. (2016).

tlumočení z IS do mluvené angličtiny³⁹², které se v podstatě neliší od strategií používaných při tlumočení z národních znakových jazyků do jazyků mluvených či jsou z nich dokonce přímo odvozeny (ačkoli musí být přizpůsobeny specifické povaze IS).

Na kognitivní procesy a efektivitu strategií při tlumočení z (australského) znakového jazyka do mluveného (anglického) jazyka se ve svém výzkumu zaměřuje Wangová (2021).

Z uvedeného přehledu vyplývá, že ačkoli tlumočení ze znakového jazyka do mluveného bylo dosud méně častým námětem výzkumných prací, škála témat existujících výzkumů je přesto poměrně rozsáhlá.

V následující podkapitole se podrobněji zaměříme na výzkum Wangové (2021); pozornost mu věnujeme kvůli jeho širokému záběru, konkrétně kvůli poměrně podrobné charakteristice problémů typických pro tento směr, které jsou relevantní i pro náš vlastní výzkum, a také strategií, jejichž pomocí se tlumočníci s nároky vypořádávají.

6.10 Tlumočení ze znakového jazyka do jazyka mluveného: Wang (2021)³⁹³

Wangová se soustředí na hodnocení kvality, kognitivní procesy a efektivní strategie (se zvláštním přihlédnutím k práci s časovým posuvem) v monologickém simultánním tlumočení ze znakového do mluveného jazyka ve formálním prostředí. Její výzkum názorně ilustruje potíže specifické pro konkrétní směr a jazykovou kombinaci. Ačkoli se jedná o jiné jazyky než v případě našeho výzkumu (jen mluvená angličtina jako cílový jazyk je shodná, avšak v našem případě nejde o jazyk A, nýbrž B), jde o stejný směr, a mnohé tyto problémy jsou tak relevantní i pro náš výzkum.

Wangová³⁹⁴ uvádí, že ve výzkumu tlumočení znakového jazyka představuje otázka direkcionality nové téma, a že jen málo empirických výzkumů se zatím věnovalo způsobům, jimiž se tlumočníci vyrovnávají se specifiky tlumočení ze znakového jazyka směrem do mluveného. Autorka se zabývá vztahem mezi kognitivními procesy (konkrétně kognitivní kapacitou a kognitivním úsilím), faktory, které toto úsilí způsobují, strategiemi jejich zvládnutí a kvalitou tlumočení.

³⁹² Příprava, týmová práce, vyčkávání, dekomprese (*expansion*), redukce, strategická výpustka, využívání extralingvistických znalostí a kompresní strategie.

³⁹³ Wangovou identifikovaná specifika (tlumočení ze) znakového jazyka se vztahují na australský znakový jazyk. Vztahujeme-li některé její poznatky na náš vlastní kontext, činíme tak pouze u rysů, které jsou dle našeho vědomí typické pro znakové jazyky obecně, případně které se vyskytují i v českém znakovém jazyce (případně rozdílů vysvětlujeme).

³⁹⁴ Wang (2021: 4)

Výzkum odhalil, že výkon tlumočnicků-rodilých uživatelů ZJ se při tlumočení z australského znakového jazyka do mluvené angličtiny výrazně neliší od tlumočnicků-nerodilých uživatelů. Na základě analýzy tlumočnických výkonů a zejména retrospektivních rozhovorů s tlumočnickem Wangová³⁹⁵ v odpověď na svou první výzkumnou otázku (S jakými problémy se tlumočníci potýkají při simultánním tlumočení mezi [australským] znakovým jazykem a mluveným [anglickým] jazykem ve formálním prostředí?) identifikovala čtyři kategorie problémů,³⁹⁶ které se při tlumočení v daném směru vyskytly:

- 1) problémy související s porozuměním znakovému jazyku (např. neznámý mluvčí, neobeznámenost s jeho stylem znakování, neznámé znaky, variabilita znakové zásoby různých mluvčích, neobeznámenost s tématem, nejednoznačnost zdrojového projevu);
- 2) kognitivní přetížení (např. kvůli číslům, dlouhému odstupu, syntaktickým rozdílům mezi zdrojovými jazyky, informační hustotě zdrojového textu);
- 3) problémy s produkcí cílového projevu (např. snaha o produkci srozumitelných vět v cílovém mluveném jazyce, používání formálního rejstříku v konferenčním prostředí, zachování koherence v cílovém projevu);
- 4) neautentické, experimentální podmínky (např. dvojrozměrné video místo prezentace naživo, nemožnost setkání s řečníkem před akcí a spolupráce s ním během akce).

První tři kategorie zahrnují jevy lingvistické a zejména sociolingvistické, vyplývající částečně ze sociokulturních souvislostí.³⁹⁷ Tak například empirickým výzkumem potvrzené všeobecné problémy s porozuměním znakovému jazyku³⁹⁸ nepramení pouze z nedostatečné jazykové

³⁹⁵ Wang (2021: 81)

³⁹⁶ Domníváme se ovšem, že kognitivní přetížení není kategorií ekvivalentní ostatním třem kategoriím, protože jevy do nich spadající mohou dle našeho názoru kognitivní přetížení také způsobovat, případně jím být samy ovlivněny. Patrně lze tuto kategorii chápat jako okamžité zahlcení procesní kapacity potřebné zejména pro produkci.

³⁹⁷ Například vysoká variabilita projevů pramení dle Wangové (2021: 103) mimo jiné z nedostatečné podpory vzdělávání neslyšících ve znakovém jazyce a z jeho nahrazování nejednotnými metodami a komunikačními systémy, tedy ze snah slyšících většiny o „nápravu“ neslyšících a o prosazení mluveného jazyka na úkor znakového. Tyto jevy mají za následek zmiňovanou stylovou nejednotnost a absenci kodifikace ZJ. Připomínáme i další faktory ovlivňující tlumočení mezi ZJ a mluveným jazykem, které popisujeme v kapitole č. 5 *Sociolingvistická charakteristika (českého) znakového jazyka a bimodální tlumočení*.

³⁹⁸ Wang (2021: 102), dále např. Hynková Dingová (2017: 81).

kompetence tlumočnicků,³⁹⁹ nýbrž se značnou sociolingvistickou variabilitou, nízkou mírou standardizace lexika, syntaxe, stylových rejstříků apod. znakového jazyka (zejména v porovnání s jazyky mluvenými) a výraznou variabilitou jazykového projevu neslyšících v závislosti na „externích sociálních faktorech, jako je stáří, gender, geografická poloha, vyznání, vzdělání, sociální vztahy, socio-ekonomické faktory, věk osvojení znakového jazyka a individuální způsob používání jazyka.“⁴⁰⁰ Tyto faktory přitom ovlivňují i profesionální a zkušené tlumočnický, pokud nejsou s konkrétním mluvčím dobře obeznámeni. Dalším faktorem zvyšujícím kognitivní zátěž a vedoucím k názoru některých účastníků experimentu Wangové, že tlumočení ze znakového jazyka do mluveného je náročnější než v opačném směru, bylo směšování a střídání kódů (*code mixing a code switching*), neboli střídání úseků pronesených v „čistém“ znakovém jazyce s úseky, jejichž forma kopírovala formu mluveného jazyka. Využíval-li neslyšící řečník výrazy hláskované prstovou abecedou, pak patrně proto, že mu záleželo na tom, aby tlumočníci použili přesně tyto výrazy, ty však kvůli syntaktickým rozdílům mezi oběma jazyky nemuselo být možné tyto výrazy začlenit do cílového projevu přirozeným způsobem.

Produkcí dále ztěžovala nutnost využívat formálního rejstříku, která představovala dodatečnou kognitivní zátěž v důsledku aktuální nedostupnosti vhodných výrazových prostředků vyplývající z nízké četnosti monologického tlumočení ze znakového jazyka do mluveného na akcích konferenčního typu.

Čtvrtá kategorie zahrnuje experimentální podmínky, které tlumočnickům neumožňují využívat některé strategie pro zvládnutí kognitivní zátěže pramenící z vysoké míry rozmanitosti projevů řečníků, strukturních rozdílů mezi pracovními jazyky, stylového žánru, vysoké hustoty informací apod. Některé z těchto strategií lze definovat jako strategie kooperační a komunikační: seznámení se s řečníkem, jeho znakovou zásobou, stylem apod. v dostatečném předstihu před akcí, spolupráce s kolegy, komunikace s řečníkem, která je u tlumočení znakového jazyka běžná⁴⁰¹. V takovéto situaci tak nelze naplnit minimálně dvě ze

³⁹⁹ Ačkoli i ta dle Wangové (2021) hraje roli a pramení zejména ze skutečnosti, že pro většinu tlumočnicků znakového jazyka je ZJ nemateřský jazyk, že během jeho osvojování nejsou tlumočníci vystaveni dostatečně variabilní škále rodilých uživatelů ZJ a že na konci formální tlumočnické přípravy, kdy vstupují do praxe, nejsou jejich jazykové kompetence ještě dostatečné (přičemž jako jeden z důvodů vstupu nedostatečně připravených tlumočnicků na trh uvádí Wangová [2021: 104] poptávku převyšující nabídku).

⁴⁰⁰ Wang (2021: 102)

⁴⁰¹ Zkušené neslyšící řečníci využívají celou řadu strategií pro aktivní spolupráci s tlumočnickem, například udržování očního kontaktu s tlumočnickem a přizpůsobování se jeho tempu, sledování reakcí slyšícího publika, kontrola simultánního přepisu apod. (Wang 2021: 20). Zároveň však Wangová s odkazem na Hurwitze (2008)

tří podmínek dle Wangové (2021) nezbytných k úspěšnému průběhu simultánního tlumočení ze znakového jazyka do mluveného, jimiž je:

- (i) volba tlumočnicků, kteří jsou nejvhodnější a mají největší kompetence pro tlumočení konkrétního řečníka, téma a prostředí,
- (ii) spolupráce řečníka a tlumočnicků na přípravě a
- (iii) vzájemná spolupráce řečníka a tlumočnicků při akci.

První výzkumná otázka Wangové úzce souvisí s druhou, a sice jaké jsou příčiny kognitivního přetížení při simultánním tlumočení ze znakového jazyka do mluveného. Wangová uvádí (bez systematického rozlišování) několik faktorů spadajících do různých kategorií (jazykové, obsahové, kognitivní/strategické, textové): čísla (zejména v několika větách následujících za sebou), dlouhý časový odstup, syntaktické rozdíly mezi oběma jazyky a vysokou informační hustotu, přičemž ve větách, které tlumočnickům působily objektivní či subjektivní potíže, se tyto faktory vyskytovaly spíše zároveň než izolovaně.

Náročnost simultánního tlumočení ve zmíněné jazykové kombinaci tedy zvyšují faktory lingvistické (strukturní rozdíly, rozdíly v modalitě), sociolingvistické (variabilita projevu), sociokulturní (kontakt, důvěra, spolupráce), textové (informační hustota, obsah, způsob prezentace) a organizační. Co se týče modality, již v úvodu této práce nastiňujeme možnost, že samotná recepce vizuálního signálu (respektive převod mezi dvěma různými modalitami) může být zdrojem zvýšené kognitivní zátěže a potenciálních problémů, avšak podrobněji se touto hypotézou nezabýváme, protože spadá do oblasti neurolingvistiky a vyžadovala by v podstatě samostatný výzkum; její vliv však neopomíjíme a zabýváme se jí do té míry, v jaké sami respondenti uvádějí, že byli rozdíly v modalitě při tlumočení ovlivněni nebo jakou bylo možno předpokládat na základě analýzy výsledných produktů.

S ohledem na zjištění ohledně kognitivního procesu i kvality tlumočení identifikuje Wangová⁴⁰² několik dovedností potřebných pro úspěšné tlumočení v daném směru a kontextu (několik jich bylo zmíněno již výše). Tyto dovednosti zahrnují zejména:

připomíná, že nadměrná míra žádání o vysvětlení či zopakování ze strany tlumočnicků také není žádoucí, a proto neslyšící profesionálové preferují tlumočnický, jejichž kompetence nutnost obdobných dotazů omezují.

⁴⁰² Wang (2021: 224). Seznam v původní publikaci není rozdělen do kategorií. Domníváme se, že ve všechny uvedené dovednosti jsou na stejné úrovni a že některé jsou spíše podkategorií jiných. Proto zda původní počet položek (řádků) a jejich uspořádání nezachováváme.

- 1) porozumění znakovému jazyku v jeho různých variantách, zvládání syntaktických rozdílů mezi zdrojovým a cílovým jazykem, převod vizuálně-prostorového sdělení do lineárního mluveného jazyka (tj. zvládání bimodality),
- 2) společnou přípravu s neslyšícím řečníkem (dotazy, zkoušky, sjednocení terminologie, práce s dokumenty), spolupráci s řečníkem a tlumočnickým týmem při akci,
- 3) správné a flexibilní užívání cílového jazyka, srozumitelné, koherentní, gramaticky správné, idiomatické, plynulé a stylově odpovídající (formální rejstřík),
- 4) maximální přizpůsobení tlumočení potřebám publika,
- 5) používání tlumočnických strategií, strategických doplnění a výpustek s cílem zvýšit přesnost a účinnost simultánního tlumočení, přepínání mezi volným a doslovným překladem v případě potřeby, úprava časového posunu. Strategiemi se Wangová zabývá poměrně podrobně – tvoří předmět její třetí výzkumné otázky. Jejími zjištěními ohledně strategií pro zvládání specifik tlumočení ze znakového do mluveného jazyka se zabýváme v kapitole č. 9 teoretické části *Strategické chování tlumočnicka*.

Za zásadní pro přesné a efektivní tlumočení dále Wangová označuje již zmiňovanou důvěru mezi tlumočníky a neslyšícím řečníkem a uvědomování si potřeb publika ze strany tlumočnicků. přičemž za úspěšné tlumočení jsou neslyšící řečník i tlumočníci odpovědni společně.

Na základě svých zjištění Wangová formuluje několik doporučení pro praxi jak pro tlumočníky, tak pro neslyšící řečníky. Kromě již zmíněných zásad spolupráce zmiňuje pečlivé sledování a interpretaci nejen samotných znaků, ale také mimických prostředků a mluvních komponent, které je důležité mimo jiné i z hlediska anticipace.⁴⁰³ Důležité je pro tlumočníky neustále pracovat na svých jazykových dovednostech a chápat rozdíly mezi znakovými a mluvenými jazyky na lingvistické, strukturní i diskurzivní úrovni (tyto znalosti mohou přispívat k efektivní volbě strategií). Pro dobrou obeznámenost se sociolingvistickými variantami znakového jazyka i s různými osobnostmi (řečníky) je pak zásadní aktivní zapojení do komunity Neslyšících.

⁴⁰³ Např. predikce záporu či identifikace řečnické otázky, jejichž vyjadřovací prostředky se ve zdrojovém jazyce vyskytují na konci věty, zatímco v cílovém jazyce je nutno vyjádřit je hned zpočátku (syntaktická asymetrie).

Pokud jde o jedno z hlavních téma jejího výzkumu, totiž časový posuv, Wangová formuluje konkrétní doporučení ohledně práce s ním: monitorování posuvu a úprava jeho délky s ohledem na povahu a složitost vstupních informací, syntaktickou strukturu pracovních jazyků, rychlost projevu, kapacitu pracovní paměti tlumočnicka, dostupnost vhodných výrazů v cílovém jazyce, rychlost zpracování atd.

Řečníci by pak měli, pokud možno, pracovat s kvalifikovanými a profesionálními tlumočníky, kteří znají jejich styl, spolupracovat s nimi, při zavádění neznámých termínů znakovat pomalu a doprovázet znak vyhláskováním prstovou abecedou a výraznou artikulací mluvní komponenty, čísla a klíčové argumenty sdělovat pomalu či opakovaně, pracovat s pauzami, udržovat oční kontakt a případně sdělení přeformulovat a používat doprovodné materiály (prezentaci). Důraz na spolupráci a partnerství je při (konferenčním) tlumočení znakového jazyka velmi výrazný a podporuje náš názor, že sociální kontext a vztahy mezi účastníky při něm mohou hrát významnější roli než v případě mluvených jazyků. Wangová má však na paměti i tlumočnický mluvených jazyků: doporučuje, aby slyšící řečníci udržovali pravidelný oční kontakt s tlumočnický mluvených jazyků v kabinách a ujist'ovali se, že s ním drží krok, a domnívá se, že by si konferenční tlumočníci mluvených jazyků díky takovéto praxi mohli připadat „méně jako pouhý komunikační kanál či stroj“. Toto doporučení (a myšlenku partnerství řečníka a tlumočnicků) považujeme za názorný příklad způsobu, jakým se může tlumočení mluvených jazyků inspirovat tlumočením jazyků znakových, ačkoli se domníváme, že nemusí být vždy realizovatelné.

Mezi náměty, které Wangová navrhuje pro další výzkum v této doposud nepřiliš zmapované oblasti, spadá tlumočení ze znakového jazyka ve formálním prostředí (konference, přednášky, obhajoby závěrečných prací), charakterizace formálního rejstříku ve znakovém jazyce u různých neslyšících řečníků, příprava a týmová spolupráce, strategie a rozhodovací procesy profesionálních konferenčních tlumočnicků a obecně direkcionalita v tlumočení znakových jazyků a tlumočení jako komunikační akt probíhající v určitém kontextu za určitým účelem.

Právě tlumočení ze znakového jazyka do mluveného ve formálním prostředí jako sociálně situovanému komunikačnímu aktu a souvisejícím strategickým a rozhodovacím procesům se věnuje náš výzkum. Jedním z jeho hlavních specifík je zaměření na přímé tlumočení mezi dvěma cizími jazyky, jemuž je věnována následující kapitola. Jeden z hlavních zdrojů, z něhož tato kapitola vychází, se sice zabývá identickým jazykovým párem, avšak v opačném směru; mnohá témata (např. tlumočení mezi dvěma cizími jazyky obecně, otázka poptávky,

profesní přípravy, týmové práce, míra kontroly nad komunikační situací atd.) jsou však relevantní i pro naši situaci.

7 Tlumočení mezi českým znakovým jazykem a angličtinou

Tlumočení mezi českým znakovým jazykem a angličtinou jako dvěma cizími jazyky představuje, alespoň pokud je nám známo, praxi dosud velmi ojedinělou. Domníváme se však, že s ohledem na společenský vývoj (neustálý nárůst společenské angažovanosti neslyšících v globalizovaném světě) je její rozšíření stále pravděpodobnější. Pro tuto teorii svědčí i situace v některých zemích, kde se s tlumočníky (pravidelně) poskytujícími tuto službu lze setkat. Je možné předpokládat, že častěji k tomu bude docházet ve společnostech multikulturních a multilingválních, kde je pravděpodobnost nutnosti komunikace v jiné kombinaci než národní mluvený – národní znakový jazyk vyšší než ve společnostech tradičně monolingvních. Významnou roli však hraje i prostředí, v němž se tlumočení odehrává – podle jedné z tlumočnic dotazovaných v rámci našeho průzkumu (viz podkapitulu č. 7.2 teoretické části *Tlumočení mezi národním znakovým jazykem a angličtinou v zahraničí: dotazníkový průzkum*, konkrétně podkapitulu č. 7.2.1 *Belgie [Flandry]*) převládá tlumočení ZJ-EN⁴⁰⁴ v prostředí firem, kde bývá angličtina oficiálním pracovním jazykem – opět však záleží na tom, jak běžně bývají neslyšící v té které společnosti v tomto typu firem zaměstnáváni.⁴⁰⁵ Dalším typem prostředí, kde dochází ke kontaktu národního znakového jazyka s mluveným cizím jazykem (angličtinou) je vzdělávání a akademická sféra, kde se v angličtině mohou odehrávat jak jednotlivé přednášky, tak celé kurzy,⁴⁰⁶ a kde dochází i k intenzivní mezinárodní spolupráci. Právě takovým případem se zabývá Macháčova (2017) studie, již je věnována podkapitola č. 7.4 teoretické části, a do značné míry i námi zkoumané komunikační situace (v nichž však tlumočení probíhá v opačném směru než v Macháčově případě).

Byť patrně méně časté, není konferenční tlumočení o nic méně významné. De Witová (2010) hovoří i o mezinárodních setkáních různých organizací neslyšících nebo organizací tlumočnicků znakového jazyka, jejichž hlavním komunikačním prostředkem je IS, který však ne všichni neslyšící uspokojivě ovládají, a pracují proto s vlastním tlumočnickem, který tlumočí z mluvené angličtiny (do níž je převáděn původní projev v IS) do národního znakového jazyka. Nedostatek tlumočnicků schopných tlumočit v této kombinaci pak pro neslyšící znamená reálnou překážku v zapojení mezinárodní úrovni. Potřebu tlumočnicků

⁴⁰⁴ Případně jiný cizí mluvený jazyk, v Belgii také FR.

⁴⁰⁵ Zjišťovat tento typ dat však přesahuje možnosti této práce.

⁴⁰⁶ Výuku cizího jazyka jako takovou ponecháváme stranou, i když i té se neslyšící studenti účastní a mohou při ní využívat služeb tlumočnicka.

s multilingvální kompetencí označila de Witová za „urgentní“⁴⁰⁷ (a počet vzdělávacích programů připravujících tlumočnický na práci v mnohojazyčném mezinárodním prostředí za donedávna velmi nízký) již v roce 2010.

Na téma tlumočení mezi českým znakovým jazykem a angličtinou se tedy zaměřujeme s ohledem na určité trendy ve společenském vývoji, které, pokud se v českém prostředí již nevyskytují, lze do budoucna předpokládat. Zároveň máme na paměti tvrzení Settona a Dawranta (2016), že „aktivní angličtina (zpravidla jako jazyk B) se stala doslova neodmyslitelnou součástí tlumočnickovy výbavy všude mimo Evropu, a dokonce i v Evropě je vysoce ceněná“,⁴⁰⁸ a zejména v úvodu této práce zmiňované tvrzení Hynkové Dingové (2017) o významu vysokých kompetencí v angličtině u tlumočnicků znakového jazyka.

Zaměřujeme se na hypotetickou situaci, kdy neslyšící přednáší na akci se slyšícím (či smíšeným) mezinárodním, mnohojazyčným publikem, které chce znát jeho zkušenosti a jeho expertízu. Vyjadřuje se českým znakovým jazykem, přičemž sdíleným pracovním jazykem mezinárodního slyšícího publika je angličtina.

Takováto situace má z jazykového i obecně tlumočnického hlediska svá úskalí. Jednou z možností je pilotáž přes zprostředkující jazyk (mluvenou češtinu), druhou pak přímé tlumočení, jehož specifikem je, že bude-li angažován slyšící tlumočnick (jehož jazykem A je mluvená čeština), bude se jednat o tlumočení mezi dvěma cizími jazyky, což je kombinace málo obvyklá a z teoretického hlediska kontroverzní až nežádoucí. Domníváme se, že právě to je důvodem, proč je tlumočení mezi dvěma cizími jazyky věnováno jen velmi omezené množství literatury. Teoreticky vzato se při takovémto tlumočení sčítají nevýhody tlumočení ve směru A-B i B-A. Domníváme se však, že existují faktory, které mohou hovořit pokud ne ve prospěch, pak alespoň pro přijatelnost takové jazykové kombinace.

7.1 Tlumočení mezi dvěma cizími jazyky

V komunikační situaci, jíž se náš výzkum zabývá, představuje tlumočení z cizího jazyka opět do cizího jazyka (v kombinaci B-B) jednu ze dvou hlavních⁴⁰⁹ alternativ. Druhou možností je tlumočení s pilotáží v kombinaci pracovních jazyků B-A-B. Obě tyto kombinace tedy zahrnují

⁴⁰⁷ De Wit (2010: 236)

⁴⁰⁸ Setton & Dawrant (2016a: 64)

⁴⁰⁹ Teoreticky se nabízejí i další – neslyšící tlumočnick převádějící mluvený cizí jazyk (B) ze čtecího zařízení do svého mateřského znakového jazyka (A). V českém prostředí pak existuje, pokud je nám známo, jeden rodilý mluvčí angličtiny s vynikající znalostí českého znakového jazyka.

retour, ten je však v této souvislosti sám o sobě problémem spíše druhotným – kontroverzní je v první řadě fakt, že ani jeden z pracovních jazyků není tlumočnickovým jazykem A.

V předchozích oddílech jsme se mimo jiné zabývali výhodami tlumočení do jazyka B. Dá se však říci, že převážná část těchto výhod platí pouze tehdy, kombinuje-li se jazyk B s mateřštinou. Nastane-li však kombinace B-B, zkombinují se téměř všechny nevýhody tlumočení z i do cizího jazyka, protože druhý jazyk v kombinaci neulevuje tlumočnickovi v žádném kognitivním úsilí stejně výrazně jako jazyk A; kognitivní zátěž je s největší pravděpodobností ještě větší (podle de Witové⁴¹⁰ tuto zátěž posiluje zvýšená složitost interakce zahrnující větší počet jazyků a kultur než ony dva/dvě, pro něž tlumočnick absolvoval odbornou přípravu; tlumočnick musí věnovat větší úsilí správné alokaci procesní kapacity, což může výsledek tlumočení ovlivnit).

Jedinou potenciální výhodou se zdá být jednoduchost a strukturovanost vyjádření v jazyce B, a jediným ospravedlněním skutečnost, že v některých případech by interakce bez tlumočení mezi dvěma cizími jazyky nemohla proběhnout a že nevýhody této jazykové kombinace jsou v dané chvíli přijatelnější než nevýhody jiného, např. organizačního rázu, které by mohly provázet alternativní řešení (pilotáž, kombinace simultánního a konsekutivního tlumočení apod. – podrobněji viz podkapitulu číslo č. 7.4 *Tlumočení mezi angličtinou a českým znakovým jazykem v českém vysokoškolském prostředí – Machač (2017)*). Toto odůvodnění se jeví banálním, avšak chceme-li nahlížet na tlumočení jako na reálnou a živou praxi, nelze je ignorovat. Tento postoj však zároveň nemění nic na skutečnosti, že o maximální možnou kvalitu po obsahové i formální stránce s ohledem na potřeby účastníků interakce je nutno odpovědně usilovat za každých okolností. Jak podotýká Gile (2005), spíše než na základě doktrín, které se nezakládají na jednoznačném vědecky podloženém konsenzu, je potřeba jednat na základě potřeb a možností v dané situaci a lingvistických a extralingvistických faktorů a posuzovat jednotlivé situace individuálně. Není tak vyloučeno, že i v otázce přijatelnosti tlumočení v kombinaci B-B dojde k podobnému vývoji jako v otázce přijatelnosti směru A-B.

Soudě podle zdrojů věnovaných této jazykové kombinaci nebyl zatím tento vývoj nijak dramatický – dostupná literatura se omezuje na několik málo zmínek s různou mírou explicitnosti i otevřenosti vůči této praxi.

⁴¹⁰ De Wit (2010: 228)

Několik málo autorů se ke kombinaci B-B vyjadřuje otevřeněji. Například Giambagliová k ní uvádí následující:

„Existují i tlumočníci – a není jich mnoho – kteří jsou schopni na uspokojivé úrovni tlumočit ‚křížem‘, tedy z jazyka C do B. (...) Je evidentní, že se jedná o naprosto výjimečné případy, které vyžadují dokonalou schopnost porozumění v jazyce C a vynikající vyjadřování v jazyce B.“⁴¹¹

Z autorčiny poznámky o pravděpodobném názoru Danici Seleskovitchové na tlumočení v této kombinaci⁴¹² lze vyvodit, že byl-li pařížskou školou odsuzován *retour*, o tlumočení mezi dvěma cizími jazyky to bude platit dvojnásob; avšak stejně jako je *retour* v určitých situacích nevyhnutelný, za určitých okolností může být nezbytné i tlumočení mezi dvěma cizími jazyky.

O tom svědčí i fakt, že Bartłomiejczyk⁴¹³ ve svém výzkumu týkajícím se direkcionality zmiňuje Vídeňskou univerzitu, jejíž studenti mohou navštěvovat kurzy simultánního tlumočení v tradičních kombinacích A-B, B-A a C-A, nýbrž také C-B. Otázkou zůstává, nakolik je zařazení této kombinace do studijního programu motivováno praktickými a organizačními důvody na straně vzdělávací instituce a nakolik požadavky praxe, a jak pravděpodobné je, že v této kombinaci budou absolventi na trhu skutečně působit. Vzhledem k autorčině připomínce, že několik tlumočnicků přestalo v praxi používat svůj jazyk C v kombinacích C-A či C-B, a to z důvodu nespokojenosti se svým výkonem a nedostatkem příležitostí v této kombinaci pracovat,⁴¹⁴ se lze domnívat, že navzdory nedostatku příležitostí je kombinace C-B přeci jen považována za reálnou možnost.

Podle Settona a Dawranta⁴¹⁵ se k této praxi mohou uchýlovat někteří klienti, pro něž tlumočníci s kombinací C-B /B-B představují možnost najímat menší, lokálně dostupné, a tedy levnější týmy. Obecně však autoři tuto kombinaci nedoporučují, a to zejména při simultánním tlumočení. Jako výjimku připouštějí situace, kdy je jazyk B a C vzácný a jeho osvojení vyžaduje dlouhodobé ponoření se do příslušné kultury. Ačkoli o angličtině něco takového tvrdit nelze, český znakový jazyk v kombinaci ČZJ-EN je přesně takovým jazykem.

⁴¹¹ Giambagli (1993: 82)

⁴¹² „Lehce si můžeme domyslet, jaký by asi byl názor paní Seleskovitchové na tuto praxi.“ Giambagli (1993: 82)

⁴¹³ Bartłomiejczyk (2004: 241)

⁴¹⁴ Bartłomiejczyk (2004: 245–246). Lze předpokládat, že tito tlumočníci dále pracují v kombinaci B-A /A-B. Zanechali-li tito tlumočníci práce nejen v kombinaci C-B, nýbrž i C-A, lze se domnívat, že problém nemusí představovat jen tlumočení mezi dvěma cizími jazyky, nýbrž obecně úroveň a využitelnost jejich jazyka C.

⁴¹⁵ Setton & Dawrant (2016b: 217)

7.1.1 Tlumočení znakového jazyka v mnohojazyčném mezinárodním prostředí: de Wit (2010)

Tlumočením mezi „cizím“ mluveným jazykem (jako tlumočnickovým třetím pracovním jazykem) a národním znakovým jazykem, jeho specifiky, nároky na tlumočnicka i potřebnými dovednostmi a strategiemi se ve své teoretické stati zabývá de Witová (2010).

Příprava tlumočnicků znakového jazyka typicky obnáší tlumočení mezi dvěma jazyky (a příslušnými kulturami): národním znakovým a mluveným jazykem. Určité příležitosti, jako jsou mezinárodní konference či jiné mezinárodní akce s účastí neslyšících, však zahrnují více jazyků a kultur a vyžadují tlumočení z/do třetího cizího jazyka. Potřeba tlumočnicků schopných takové tlumočení poskytovat je sice „urgentní“⁴¹⁶, zároveň je však počet tlumočnicků, kteří plynně ovládají tři jazyky a/nebo pro ně absolvovali odbornou přípravu, velmi nízký, a totéž platí o počtu příležitostí příslušnou kvalifikaci získat. Podle de Witové „dostávalo Evropské fórum tlumočnicků znakového jazyka tolik dotazů ohledně příležitostí učit se tlumočit mezi angličtinou jako mezinárodní *lingua franca* a znakovým jazykem, že za tím účelem spustilo zvláštní vzdělávací program.“⁴¹⁷

S tlumočením v mezinárodním, mnohojazyčném prostředí zahrnujícím různé kultury a různé jazyky se pojí zvýšená náročnost, k níž přispívají následující faktory: (a) tlumočnickova kompetence v používaných jazycích (b) zvýšené nároky na tlumočnickovu procesní kapacitu (c) tlumočení pro posluchače, kteří nejsou rodilými mluvčími příslušného jazyka (d) počet používaných jazyků. Tlumočnick proto musí mít vynikající jazykovou kompetenci a musí ovládat strategie specifické pro komunikaci v mnohojazyčném prostředí. De Witová zmiňuje především strategie logistického a pragmatického rázu (informování klienta o zvýšené náročnosti, požadavek co nejjasnějšího projevu ze strany řečníka, spolupráce se zkušeným kolegou, konzultace kulturně podmíněných výrazů a, v případě týmového tlumočení a tlumočení s pilotáží, dodržování zásad efektivní spolupráce⁴¹⁸). Tlumočnick musí být citlivý vůči jazykovým a kulturním specifickým dané situace.

Jako prostředek posílení potřebných kompetencí doporučuje de Witová kromě formální přípravy také expozici mezinárodními prostředí, v němž si tlumočnick upevní jazykové

⁴¹⁶ De Wit (2010: 236)

⁴¹⁷ *Ibid.*, s. 235

⁴¹⁸ Týmovým tlumočením se zde nezabýváme, v podstatě se však jedná o zásady poskytování kvalitní pilotáže, které popisujeme v příslušné kapitole.

znalosti (přičemž potřebnou citlivost a flexibilitu pomáhá zvyšovat znalost i jiných než pracovních jazyků), specializovanou terminologií i znalost politického a kulturního kontextu.

De Witová upozorňuje, že osvojení si třetího jazyka na potřebné úrovni je dlouhý a náročný proces. Zdůrazňuje však zároveň, že k tlumočení v mezinárodním prostředí je nutno přistupovat s maximální odpovědností, protože klient má právo na nejvyšší dostupnou kvalitu tlumočení. Náš vlastní výzkum takovýto přístup u tlumočnicků mezi ČZJ a mluvenou angličtinou prokázal.

(Deskriptivní) literatura se tedy kombinací C-B /B-B až na výjimky zabývá jen omezeně, avšak vzhledem k tomu, že za vývojem praxe logicky mírně zaostává, nemusí ji v daném okamžiku realisticky odrážet, a je tak možné, že tato jazyková kombinace není ve skutečnosti tak ojedinělá, jak by se mohlo zdát, nebo že minimálně existují situace, kdy je toto byť neideální nastavení (téměř) jediným možným řešením.

S cílem získat alespoň minimální přehled o tom, zda a za jakých podmínek k tlumočení mezi národním znakovým jazykem a mluveným cizím jazykem v kombinaci C-B /B-B dochází, jsme se pokusili o základní průzkum jednak mezi evropskými organizacemi tlumočnicků znakového jazyka (viz dále), jednak v českém prostředí. Následují výstupy z rozhovorů se zahraničními tlumočnickými a poté odpovědi z dotazníků tlumočnicků účastnících se našeho experimentu.

Protože sběr těchto dat neprobíhal jednotnou formou (dotazníková šetření a rozhovory se odehrávaly při různých příležitostech za různých podmínek, v některých případech i spontánně), nejsou ani závěry jednotné a stejně obsáhlé a neumožňují kvantifikaci ani srovnávání v absolutním slova smyslu či vytváření jednoznačných závěrů.

7.2 Tlumočení mezi národním znakovým jazykem a angličtinou v zahraničí:

Dotazníkový průzkum

Mapování tlumočnického vzdělávání i praxe v zahraničí není obecně cílem této práce a zjišťování podrobných informací není ani v jejích možnostech. Přesto jsme však považovali za nutné zjistit alespoň orientačně, zda je situace v České republice v souvislosti s tlumočením mezi národním znakovým a cizím mluveným jazykem výjimečná, nebo naopak obdobná jako v jiných neanglofonních (evropských) zemích. Provedli jsme proto velmi stručný průzkum, spočívající v zaslání krátkého dotazníku (příloha č. 10) členským nebo spolupracujícím

organizacím Evropského fóra tlumočnicků znakového jazyka (EFSLI)⁴¹⁹. Dotazník sestával ze čtyř otázek (uvedených níže spolu s odpověďmi).

Osloveno bylo 18 organizací ze 17 zemí⁴²⁰. Dotazník vyplnilo 19 subjektů z celkem 6 zemí – sestupně dle počtu respondentů Španělsko (9), Švýcarsko (6), po jednom respondentovi Belgie (Valonsko), Německo, Srbsko a Švédsko.

Na otázku „Pokud je vám známo, poskytují tlumočníci ve Vaší zemi tlumočení mezi národním znakovým jazykem a mluvenou angličtinou (nebo jiným cizím mluveným jazykem)?“ odpovědělo 84,2 % respondentů, že ano, v komentářích však upřesňovali, že je takových tlumočnicků velmi málo a tlumočí jen výjimečně a při malých neformálních příležitostech. V souvislosti se Španělskem zaznělo, že i když mají tlumočníci kvalifikaci pro angličtinu, téměř ji nevyužívají a „většinou jsou si v takové jazykové kombinaci [angličtina – národní znakový jazyk] nejistí“; dále pak „není jednoduché sehnat tlumočnicka s takovou kombinací.“ Pokud jde o Švýcarsko, více tlumočnicků pracuje s angličtinou v kombinaci s německo-švýcarským znakovým jazykem než s francouzsko-švýcarským. Co se týče Belgie, ve Valonsku se takoví tlumočníci nevyskytují, ve Flandrech ano. Žádné odpovědi z Flander v dotazníku bohužel k dispozici nejsou, informace jsme ale získali prostřednictvím rozhovorů se třemi tamějšími tlumočnicemi ZJ pracujícími s angličtinou.

V případě otázky, zda je po tlumočení mezi národním znakovým jazykem a angličtinou poptávka, je míra pozitivních odpovědí ještě vyšší – celých 94,7 %. Většina respondentů však zároveň uvádí, že taková poptávka není častá, jeden z nich (Španělsko) tvrdí, že existuje pouze na institucionální úrovni. Podle respondenta ze Srbska k takovému tlumočení dochází při setkání se slyšícím cizincem, na neformálních setkáních či na jednáních, kdy jeden z mluvčích je cizinec a není k dispozici tlumočení do národního mluveného jazyka.

Velmi překvapivými shledáváme odpovědi na otázku „Existuje ve Vaší zemi možnost získat pro takovou jazykovou kombinaci kvalifikaci?“ – 26,3 % respondentů uvádí, že ano. Jeden ze španělských respondentů odpověděl na tuto otázku „ano, regulovaná organizací NRCPD⁴²¹

⁴¹⁹ Nejprve byla oslovena samotná organizace EFSLI, avšak nepodařilo se získat žádnou reakci. Dotazník byl proto následně zaslán jednotlivým národním členským organizacím (v některých zemích jich existuje více), na něž se podařilo získat aktuální kontaktní údaje.

⁴²⁰ Rakousko, Belgie, Dánsko, Francie, Německo, Itálie, Nizozemsko, Norsko, Polsko, Portugalsko, Srbsko, Slovinsko, Španělsko, Švédsko, Švýcarsko, Malta, Slovensko. Kontaktní údaje organizací z ostatních členských zemí se nepodařilo dohledat nebo nebyly funkční, dále jsme vyřadili i organizace z anglofonních zemí.

⁴²¹ *The National Registers of Communication Professionals working with Deaf and Deafblind People*. Britská nevládní organizace na podporu neslyšících a hluchoslepých osob, sdružující jazykové profesionály a profesionály v oblasti komunikace.

*a udělovaná organizací Signature*⁴²². Jedná se o britské organizace (na jejichž stránkách nebylo možné dohledat žádné informace o výuce tlumočení jiných jazyků než britský a irský znakový jazyk), není tedy jasné, zda respondent pochopil správně otázku a hovořil skutečně o kurzu tlumočení mezi španělským znakovým jazykem a mluvenou angličtinou, či zda ve Španělsku takový kurz, uznávaný těmito organizacemi, existuje. Jeden ze švýcarských respondentů zmiňuje týdenní kurz EFSLI pořádaný v dubnu 1997 v Londýně.⁴²³ Podrobnější informace se nepodařilo dohledat, není ovšem vyloučeno, že se jednalo o kurz BSL/angličtina, z něhož pak tlumočníci dále čerpají ve své praxi s jiným znakovým jazykem. Většina respondentů ovšem na tuto otázku odpovídá záporně a někteří navíc zdůrazňují, že v jejich zemi (Srbsko, Švýcarsko) (již) neexistuje⁴²⁴ ani formální kvalifikace pro tlumočníky mezi národním znakovým a národním mluveným jazykem.

Na tom, že by měla existovat možnost kvalifikaci pro takovou jazykovou kombinaci získat, se shoduje 89,5 % respondentů – jako důvod uvádějí například to, že v Ženevě sídlí mnoho mezinárodních společností či že poptávka existuje, avšak formální vzdělání či kvalifikace nikoli, a jediným kritériem je u tlumočnicků v takovém případě vysoká úroveň znalosti angličtiny. Dva respondenti se vyjádřili k formální podobě případného vzdělávacího programu – jeden z nich navrhuje, že by taková kvalifikace měla být volitelná (tedy ne povinná), druhý se domnívá, že krátký základní trénink by byl velmi užitečný, protože „... *tlumočení z /do angličtiny pro někoho, kdo anglicky neumí, je velmi specifické.*“⁴²⁵

Naopak někteří se domnívají, že příprava na tlumočení angličtiny není na pořadu dne: „*V naší situaci je urgentně potřeba zajistit řádné vzdělání a kvalifikaci pro tlumočnický znakových jazyků obecně. Tlumočení mezi národním znakovým jazykem a cizími znakovými jazyky*⁴²⁶ *bylo dobré mít jako doplněk k základní kvalifikaci.*“ (Srbsko)

⁴²² Britský kvalifikační (uznávací) orgán, nezávislá organizace poskytující vzdělávací kurzy komunikace s neslyšícími a hluchoslepými osobami.

⁴²³ Mohlo by se teoreticky jednat o stejný typ kurzu či přímo stejný kurz, který EFSLI zorganizovalo na základě masivní poptávky po přípravě na tlumočení mezi angličtinou jako *lingua franca* a (národním) znakovým jazykem, o němž hovoří de Witová (2010: 235).

⁴²⁴ Z těchto odpovědí vyplývá, že určité možnosti, které dříve existovaly, zanikly. V určitém smyslu lze najít paralelu v již ukončeném českém Certifikačním vzdělávacím programu České komory tlumočnicků znakového jazyka (vysokoškolský kvalifikační program samozřejmě v ČR existuje, a to zmiňovaný program na FF UK a na FF MUNI).

⁴²⁵ „... *working from/to English for non English speakers is quite different.*“ Výrok švýcarského respondenta uvádíme i v původním znění, protože se nám formulace jeví jako mírně nejasná a náš překlad v textu je tedy spíše interpretací.

⁴²⁶ V originálu dotazníku „*NSL – FSL*“; tuto kombinaci však v naší práci a výzkumu ponecháváme stranou.

„Nemyslím si. To není to nejdůležitější. Jak uvádím výše, i kvalifikovaní tlumočníci, kteří vystudovali angličtinu nebo překlad a tlumočení na vysoké škole, přijímají takové zakázky neradi.“ (Španělsko)

Jeden z respondentů (Švýcarsko) uvedl stručnou odpověď „*en cours*“, z níž vyvozujeme, že tento typ kvalifikace se ve Švýcarsku připravuje, podrobnosti však respondent neuvádí.

Cílem provedeného průzkumu bylo získat velmi základní přehled, podrobné odpovědi jsme neočekávali a uzavřené otázky jsme proto koncipovali maximálně jednoduše (možnost komentáře jsme však ponechali). Průzkum bohužel zcela nenaplnil naše očekávání. V první řadě byl určen přímo tlumočnickým organizacím a nikoli jednotlivým tlumočnickům, protože jsme předpokládali, že právě organizace jsou o poptávce i otázkách kvalifikace informovány nejlépe. Minimálně některé organizace však dotazník patrně z důvodu nepochopení rozeslaly mezi své členy. Odpovědi jsou tak početně nevyrovnané a z hlediska obsahu jsou nekonzistentní až protichůdné. Návratnost je také poměrně nízká, pokryt je jen malý počet zemí (nelze zjistit, která organizace dotazník rozeslaly mezi členy a zda nulová návratnost u některých organizací znamená, že samotné organizace dotazník nevyplnily a dále nešířily, nebo zda jej nevyplnil žádný z členů). Otázkou také je, zda mohly některé (nejasné) odpovědi být ovlivněny nízkou znalostí angličtiny a nepochopením otázky u respondentů.

Navzdory nedostatkům však některé odpovědi poskytly zajímavé informace, z nichž některé mohly posloužit jako výchozí bod pro bližší zkoumání.

7.2.1 Belgie (Flandry)

Popisovaný dotazníkový průzkum byl doplněn podrobnějšími osobními rozhovory se třemi tlumočnicemi působícími v Belgii a tlumočícími mezi vlámským znakovým jazykem (VGT) a mluvenou angličtinou. Tato volba je dána skutečností, že autorka této práce se s možností tlumočení v této kombinaci osobně setkala během svého studijního pobytu v Belgii.⁴²⁷

Zjištění z těchto rozhovorů uvádíme průběžně v celé práci, zde se zaměřujeme pouze na informace ohledně odborné tlumočnické přípravy pro uváděnou jazykovou kombinaci. Z rozhovorů vyplynulo, že ačkoli po tlumočení v kombinaci VGT – EN/FR

⁴²⁷ Na Katolické univerzitě v Lovani (KU Leuven), září – leden 2021/2022.

poptávka existuje, jsou tlumočníci stále vzděláváni pouze pro kombinaci VGT – NL⁴²⁸ a formální kvalifikaci pro tuto kombinaci tedy nemají.⁴²⁹

U respondentek stála za rozhodnutím poskytovat tuto službu spontánní poptávka (na pracovišti / v univerzitním vzdělávání⁴³⁰), kterou byly schopny naplnit díky dobré znalosti angličtiny. Za vhodnou formu odborné přípravy by respondentky považovaly nejspíše speciální tlumočnický modul či semestrální kurz. Potřeba formálního vzdělání v této kombinaci vyplývá zejména z faktu, že od tlumočnicka vyžaduje specifické strategie a dostatečné jazykově-komunikační kompetence i schopnost aktivně využívat repertoár prostředků daného jazyka.

Rozhovory tedy ukazují, že situace, kdy je tlumočení mezi národním znakovým jazykem a mluvenou angličtinou v reakci na poptávku vyplývající z multikulturního, multilingválního charakteru belgické společnosti⁴³¹ reálně prováděno, není příslušnými vysokoškolskými vzdělávacími institucemi reflektována.

Pro srovnání jsme se proto zaměřili na situaci v zemi, která je také multikulturní a především je pro ni typická intenzivní přítomnost angličtiny ve veřejném prostoru i v jazyce, a v níž dle dotazníkového průzkumu formální příprava pro tlumočení mezi národním znakovým jazykem a angličtinou existuje, tedy na Švédsko.

7.2.2 Švédsko

Informace, které v dotazníku uvedl jediný švédský respondent v odpověď na otázky, zda tlumočníci poskytují tlumočení mezi místním znakovým jazykem a angličtinou, zda je po takovém tlumočení poptávka a zda existuje možnost kvalifikace pro tuto kombinaci, se omezovaly na ano/ne bez dalších podrobností. Provedli jsme proto vlastní průzkum, který potvrdil, že tlumočení mezi švédským znakovým jazykem (STS) a angličtinou v praxi probíhá, a že jeho potřeba je reflektována na státní úrovni.

⁴²⁸ Jinými znakovými jazyky a IS se v této práci nezabýváme, ačkoli se jich tyto otázky mohou týkat také.

⁴²⁹ Jedna z oslovených tlumočnic začala tlumočit mezi VGT a EN náhodou, v klientově zaměstnání na jeho žádost: „Netušila jsem, jestli to dokážu, ale šlo to dobře. První hodinu jsem si všechno překládala z angličtiny do nizozemštiny a teprve potom do znakového jazyka, ale po hodině jsem si uvědomila, že překládám přímo. Šlo to dobře, tak jsem to dělala dál.“ Ústní sdělení ze dne 12. 1. 2022.

⁴³⁰ Jedna z tlumočnic uvedla, že neslyšící poslanci v EP používají svůj národní znakový jazyk v kombinaci s angličtinou spíše na malých jednáních, na velkých volí IS a tlumočníky-rodilé mluvčí mluvené angličtiny.

⁴³¹ Obdobná poptávka údajně existuje i po francouzštině jako „cizím“ mluveném jazyku.

V rámci tohoto průzkumu jsme objevili soukromé tlumočnické agentury⁴³² i státní tlumočnické centrum⁴³³ nabízející tlumočení mezi STS a EN⁴³⁴ (i dalšími skandinávskými jazyky) a pracovní inzerát poptávající tlumočnicka mezi STS a SV/EN v akademickém prostředí (Stockholmská univerzita, lingvistický obor)⁴³⁵. Stockholmská univerzita nabízí tlumočení v této kombinaci studentům i zaměstnancům se sluchovým postižením.⁴³⁶

Hlavním zdrojem informací byla zpráva⁴³⁷ Státní agentury pro veřejnou správu⁴³⁸, zabývající se budoucí potřebou tlumočnicků a přepisovatelů, přinášející přehled vzdělávacích programů pro tlumočnicka na tzv. lidových vysokých školách⁴³⁹.

Zpráva, která reflektuje vyšší účast neslyšících na veřejném životě (včetně častějších interakcí na mezinárodní úrovni i vzdělávání) a z ní plynoucí vyšší nároky na tlumočnicka, několikrát zmiňuje potřebu vyššího počtu tlumočnicků ovládajících angličtinu (běžnou komunikativní znalost) a také konferenčních tlumočnicků, a dále výslovně zmiňuje potřebu vzdělávání tlumočnicků (mimo jiné) v kombinaci STS-EN-STS.⁴⁴⁰

O nutnosti navýšení počtu tlumočnicků schopných tlumočit v této kombinaci je přesvědčen švédský Svaz osob se sluchovým postižením⁴⁴¹ i Sdružení švédských tlumočnicků znakového jazyka (STTF, viz dále)⁴⁴². Z našeho průzkumu vyplývá, že studijní program Tlumočnictví znakového jazyka nabízí jako jediná Stockholmská univerzita, ve studijních plánech tohoto programu jsme však angličtinu v žádné formě neobjevili.

Kompetence v angličtině tak lze podle citované zprávy zvyšovat prostřednictvím dalšího vzdělávání nabízeného samotnými lidovými vysokými školami, tlumočnickými organizacemi

⁴³² Např. Klartecken, <http://klartecken.nu/Om-oss/> [cit. 16. 1. 2023], Ahrons Skriv- & Tolkservice, <https://ahron.se/om> [cit. 16. 1. 2023].

⁴³³ Öresundstolkarna: <https://oresundstolkarna.se/vi-erbjuder/>, Tolkcentralen, <https://vard.skane.se/habilitering-och-hjalpmedel/stod-och-behandling/bestalla-tolk/>. [oboje citováno 30. 9. 2022].

⁴³⁴ Testování této služby s cílem zjistit její udržitelnost a míru poptávky provádělo centrum v období 1. 5. 2018 – 30. 4. 2019. Na stránce není uvedeno datum poslední aktualizace, takže nelze s jistotou potvrdit, že informace o poskytování této služby je aktuální.

⁴³⁵ <https://vakanser.se/jobb/teckensprakstolk+72/> [cit. 16. 1. 2023]

⁴³⁶ <https://www.su.se/utbildning/studera-vid-universitetet/studera-med-funktionsnedsattning/utbildningstolkning-1.440138> [cit. 16. 1. 2023]

⁴³⁷ *Det framtida behovet av teckenspråks- och skrivtolkar. En översyn av tolkutbildningarna vid folkhögskolorna.* Statskontoret. 2015. <https://www.statskontoret.se/siteassets/publikationer/2015/201525.pdf> [cit. 16. 1. 2023]

⁴³⁸ Statskontoret.

⁴³⁹ Instituce pro vzdělávání dospělých a odbornou přípravu, nabízející širokou škálu obecných i specializovaných kurzů, zřizované veřejným či neziskovým sektorem.

⁴⁴⁰ *Det framtida behovet av teckenspråks- och skrivtolkar. En översyn av tolkutbildningarna vid folkhögskolorna.* Statskontoret (2015: 10). <https://www.statskontoret.se/siteassets/publikationer/2015/201525.pdf> [cit. 16. 1. 2023]

⁴⁴¹ Hörselskadades Riksförbund. <https://hrf.se/app/uploads/sites/13/2016/06/Förbättringsarbetet-II.pdf> [cit. 16. 1. 2023]

⁴⁴² Sveriges Teckenspråkstolkars Förening, <https://www.sttf.org/k/>

(STTF) a některými zaměstnavateli; takovéto příležitosti jsou však nepříliš četné a nepravidelné. V době vydání zprávy nabízela angličtinu jako součást osnov jediná lidová vysoká škola⁴⁴³. Jiná uvádí angličtinu jako předpoklad přijetí ke studiu, frekventantům další lidové vysoké školy byl pak nabízen kurz angličtiny ve spolupráci s univerzitou v Umeå. Nelze však tvrdit, že by cílem mělo být primárně získání dostatečné kompetence pro tlumočení v kombinaci s STS, nýbrž spíše pro studium odborné literatury, jejíž značná část je psána v angličtině (stejná je patrně i motivace ÚJKN k ověřování „orientace v anglicky psaném odborném textu“⁴⁴⁴ u uchazečů o studium).

V roce 2018 a v několika předchozích letech proběhl pod patronací STTF seminář „Interpreting From And To English As A 3rd Language“ pod vedením tlumočnice, školitelky a badatelky v oblasti tlumočení znakového jazyka Mayi de Witové. Sama de Witová hovoří o stále častějším výskytu situací, kdy je tlumočení z/do angličtiny požadováno po tlumočnících znakového jazyka, kteří nejsou jejími rodilými mluvčími.⁴⁴⁵ Kurz je zaměřený na lingvistické strategie ve formálním a neformálním prostředí, copingové strategie a nástroje, reflexi a týmové tlumočení, a je určený zkušeným tlumočnickům znakového jazyka, kteří ovládají angličtinu minimálně na úrovni B2 dle SERR⁴⁴⁶ a dokáží s ní pracovat aktivně i pasivně. Mezi lety 2014–2020 proběhl tento kurz v Německu, Norsku, Nizozemsku, Švédsku, Španělsku, Řecku, Finsku, Dánsku a na Maltě, v některých zemích opakovaně. V letech 2021 a 2022 se pak odehrálo několik kurzů ohledně tlumočení mezi národním znakovým jazykem a angličtinou, a to konkrétně pro tlumočnický nizozemského, norského a švédského znakového jazyka, přičemž v posledních dvou případech šlo o tlumočení ve vzdělávání.⁴⁴⁷ V České republice se žádný z těchto kurzů zatím nekonal.

Pokud jsou informace získané v rámci našeho průzkumu správné, je závěr obdobný jako v případě Belgie (Flander). Ačkoli poptávka po tlumočení mezi národním znakovým jazykem a mluvenou angličtinou existuje a v praxi tlumočníci v této kombinaci tlumočí, státní vysokoškolské vzdělávací instituce ji nereflektují. Na druhé straně považujeme za velmi pozitivní zmíněnou zprávu Státní agentury pro veřejnou správu, která se významem tlumočení v této kombinaci zabývá.

⁴⁴³ V rámci průzkumu jsme objevili celkem tři lidové vysoké školy, které vzdělání v oboru tlumočnický znakového jazyka nabízely.

⁴⁴⁴ <https://ujkn.ff.cuni.cz/cs/uchazec/bakalarske-studium/informace-o-prijimacim-rizeni/> [cit. 1. 10. 2022]

⁴⁴⁵ <http://www.sttf.org/k/?tag=engelska> [cit. 16. 1. 2023], viz také podkapitulu č. 7.1.1.

⁴⁴⁶ Společný evropský referenční rámec pro jazyky.

⁴⁴⁷ <https://www.mayadewit.nl/past-training> [cit. 11. 2. 2023]

Jak dotazníkový, tak internetový průzkum jsou velmi stručné a jejich výsledky nemají všeobecnou platnost. Považujeme jejich výstupy přesto za zajímavé, a to především z hlediska náhledu na některé otázky profesní přípravy tlumočnicků v různých zemích a srovnání s Českou republikou i na potenciální řešení případné potřeby rozšíření kvalifikace, jejíž naplnění není z různých důvodů prioritou stávajícího vzdělávacího systému.

7.3 Tlumočení mezi českým znakovým jazykem a angličtinou v českém prostředí: Zjištění z dotazníků

Situaci ohledně tlumočení mezi angličtinou a českým znakovým jazykem v českém prostředí již dostatečně obsáhle shrnul ve své práci Machač (2017), viz dále. Na tomto místě shrnujeme odpovědi jednoho z tlumočnicků ČZJ-EN účastnících se našeho výzkumu (druhý dotazník se souvisejícími otázkami nevyplnil).

Potřebnou znalost anglického jazyka získal tlumočnick z vlastní iniciativy, protože kompetence zaměřené na znalost angličtiny jako pracovního jazyka nebyly součástí jím absolvované tlumočnické přípravy. Dovednost tlumočit mezi ČZJ a EN získal praxí na menších mezinárodních projektech a několika konferencích/festivalech (převážně ve směru EN-ČZJ), využíval i strategie z tlumočení ČJ-ČZJ. Motivací k rozhodnutí poskytovat přímé tlumočení mezi ČZJ a EN byla příležitost ke zlepšení vlastních kompetencí a k profesnímu růstu a zároveň nedostatek tlumočnicků ČZJ-EN s odpovídajícími kompetencemi. Kritérii pro přijetí zakázky jsou znalost tématu a mluvčího, možnost konzultace s mluvčím, dostatečné podklady a také finanční ohodnocení vzhledem k větší náročnosti.⁴⁴⁸

Předpoklady pro kvalitní tlumočení v této kombinaci patří dle tohoto tlumočnicka mezi „tlumočnické kompetence, které je potřeba si osvojit dříve, než se tlumočnick začne věnovat této jazykové kombinaci, jazyková výbava, větší pohotovost aplikace tlumočnických strategií (např. užití synonymie⁴⁴⁹...) než v kombinaci ČJ-ČZJ, schopnost pracovat s různými mluvčími různých přízvuků...“ Za nejobtížnější v této kombinaci považuje tlumočnick aktivizaci slovní zásoby a adekvátní formulaci. Jeho preferovaným směrem je ČZJ, který je ve srovnání s EN jeho silnějším jazykem, záleží však na situaci, typu tlumočení, tématu apod.

⁴⁴⁸ Náš experiment naplňoval jediné kritérium – znalost mluvčího (a případně znalost tématu). Je evidentní, že pokud by se jednalo o skutečnou zakázku, za těchto podmínek by ji tlumočnick nepřijal.

⁴⁴⁹ Tento názor je v souladu se zjištěními z experimentu.

Na otázku, zda by tato kombinace měla tvořit oficiální součást přípravy tlumočnicků znakového jazyka a proč, neměl tlumočnick jasně vyhraněný názor, uvítal by však možnost další specializace na dobrovolné bázi.

Za nevýhodu této kombinace označil tlumočnick otázku uplatnění, velmi málo příležitostí pro praxi a další profesní růst. Podíl zakázek s touto kombinací je podle tlumočnickových slov téměř nulový (jednou/dvakrát do roka): „V ČR se k takové úzké specializaci přistupuje velmi konzervativně a vnímá se takové tlumočení jako příležitost a zážitek pro tlumočnicka, ne jako úzkoprofilová specializace, která vyžaduje náročnější přípravu a další celoroční vzdělávání.“⁴⁵⁰

7.4 Tlumočení mezi angličtinou a českým znakovým jazykem v českém vysokoškolském prostředí: Machač (2017)

Přímé tlumočení mezi českým znakovým jazykem a mluvenou angličtinou je v české translatologii novým tématem. Pokud je nám známo, jedinou prací zabývající se touto jazykovou kombinací je bakalářská práce s názvem Tlumočení mezi angličtinou a českým znakovým jazykem v českém vysokoškolském prostředí (Machač 2017), která představuje mimořádně přínosnou výzkumnou sondu do této zatím málo časté a minimálně prozkoumané disciplíny. Motivací k tomuto výzkumu je zejména „vzrůstající poptávka po tlumočnických znakového jazyka, kteří mezi své pracovní jazyky řadí vedle češtiny i mluvenou angličtinu“⁴⁵¹.

Empirická část zmíněné práce se zaměřuje na konkrétní situaci – na tlumočení online přednášky zahraniční lingvistky znakových jazyků z angličtiny do českého znakového jazyka (tedy v opačném směru, než na který se zaměřuje tato disertační práce) očima zadavatelů, tlumočnicků, neslyšících a slyšících návštěvníků i samotné přednášející. Za účelem popisu situace v tlumočení v této jazykové kombinaci využíval autor strukturovaných rozhovorů s otevřenými otázkami. V této podkapitole se zabýváme relevantními částmi provedeného průzkumu, týkajícími se zejména poptávky po tomto typu tlumočení, kvalifikace, přípravy i formy tlumočení a obecně názorů účastníků, zejména zadavatelek a tlumočnic; vztahujeme k nim i zjištění z námi provedeného experimentu a rozhovorů s tlumočnickými.

⁴⁵⁰ Tento názor je v souladu s tvrzením Machače (2017), že tlumočnick, který mezi EN a ČZJ tlumočí byt jen jednou, získává status odborníka na tuto kombinaci.

⁴⁵¹ Machač (2017: 35)

Tlumočení v této kombinaci autor označuje za „nový fenomén“⁴⁵² i „nový koncept“⁴⁵³; zároveň však zdůrazňuje, že poptávka existuje zejména v prostředí vysokých škol, kde se „[p]ro potřeby výuky a vedení přednášek v mluvené angličtině (...) začíná poptávat a zajišťovat přímé tlumočení mezi angličtinou a českým znakovým jazykem“⁴⁵⁴, přičemž „(...) vzhledem k rostoucímu počtu českých neslyšících lidí studujících na vysokých školách a pohybujících se v akademickém prostředí je (...) pravděpodobné, že podobných tlumočnických situací bude v budoucnu přibývat.“⁴⁵⁵ Dodejme, že jako standardní řešení (byť náročné na organizaci a přípravu) je na stránkách ÚJKN, z nichž Machač čerpal informace o narůstající poptávce, uvedeno tlumočení s pilotáží, a přímé tlumočení mezi ČZJ a mluvenou angličtinou je označováno jako „zatím experimentální“ alternativa.⁴⁵⁶

Zajímavé je, že zmíněný nárůst poptávky není výhradně spontánní. V Machačem zkoumané situaci bylo přímé tlumočení zvoleno z důvodu časové úspory a minimalizování významového posunu – zadavatelky se domnívaly, že „[v] případě tlumočení z angličtiny do češtiny a poté do českého znakového jazyka by se prodloužil čas prodlevy v tlumočení a k návštěvníkům by se dostalo mnohem méně informací“⁴⁵⁷. Nutno podotknout, že uvažovaným způsobem tlumočení bylo tlumočení (v jedné fázi) konsekutivní, které však lze slovy jedné z respondentek-tlumočnic označit za „zdlouhavé a těžkopádné“,⁴⁵⁸ a které vyžaduje značné množství času na úkor času pro přednášejícího. Někteří respondenti-příjemci sdělení se vyslovovali pro konsekutivní tlumočení mezi angličtinou a češtinou, s nímž mají dle Machače patrně větší zkušenost než s tlumočením simultánním, a to zejména z důvodu předpokládané menší psychické zátěže pro tlumočníky a menší časové tísně, kvůli nimž může docházet k „většímu úniku informací a k odchylkám od zdrojového sdělení“⁴⁵⁹ – celkově vzato z důvodu větší přesnosti převodu. Nevýhodou tohoto způsobu tlumočení je zejména z časové prodlevy vyplývající nekonzistentnost sdělení: „Přednášející musí dělat častější přednášky (*sic*) v projevu, který se poté může stát nesouvislým, ztrácí na plynulosti a pro

⁴⁵² Machač (2017: 1)

⁴⁵³ *Ibid.*, s. 61

⁴⁵⁴ Tlumočení (2015). Ústav jazyků a komunikace neslyšících [online]. Praha [cit. 25. 7. 2017]. Dostupné z: <http://ujkn.ff.cuni.cz/sluzby/tlumoceni> v Machač (2017: 1)

⁴⁵⁵ Machač (2017: 42)

⁴⁵⁶ Tlumočení (2015). Ústav jazyků a komunikace neslyšících [online]. Praha [cit. 8. 5. 2022]. Dostupné z: <https://ujkn.ff.cuni.cz/cs/sluzby/poskytovane-sluzby/tlumoceni/>

⁴⁵⁷ Machač (2017: 35)

⁴⁵⁸ *Ibid.*, s. XII

⁴⁵⁹ *Ibid.*, s. XVII

publikum je náročné usouvztažňovat tlumočené myšlenky do širšího tematického celku.“⁴⁶⁰ Tyto nevýhody se nevztahují pouze na konsekutivní tlumočení z angličtiny do češtiny jako pilotního jazyka (z něhož by se tlumočilo simultánně do ČZJ), nýbrž i na konsekutivní tlumočení z angličtiny přímo do českého znakového jazyka, které navrhovala jedna ze slyšících návštěvnic jako variantu „méně stresující a snadnější pro převod sdělení do cílového jazyka“, která skýtá „více prostoru pro napovídání aktivnímu tlumočnickovi... nedochází k úniku nových informací“⁴⁶¹ a je „(...) formulačně kvalitnější a pro návštěvníky přednášky příjemnější a snazší na porozumění.“⁴⁶²

Dalším mimořádně relevantním faktorem, který je v souvislosti s pilotáží přes mluvený jazyk nutno brát v úvahu, je, že „[t]lumočník mluvených jazyků často nemá znalosti o kultuře neslyšících, což se odráží na jeho interpretaci zdrojového sdělení“, jak se vyjádřil jeden z neslyšících účastníků průzkumu.⁴⁶³

Výše uvedené poznatky (kromě případného nedostatku sociokulturních znalostí) ovšem podle našeho názoru nesvědčí o nevýhodách pilotáže jako takové, nýbrž o nevýhodách pilotáže konsekutivní, kterou vzhledem k její složitosti a k obecně nízké četnosti výskytu v konferenčním tlumočení v našem výzkumu nebereme vůbec v potaz. Zajímavé by bylo zjistit, proč respondenti neuvažovali o pilotáži simultánní – zda z nedostatku zkušenosti s tímto typem tlumočení, kvůli (momentální) nedostupnosti zařízení pro simultánní tlumočení ve směru EN-CS, které by eliminovalo vzájemné rušení se projevů přednášející a pilotního tlumočnicka, či z jiného důvodu. Dle našeho názoru se jedná o jednu ze situací, kdy by se nabízelo využití potenciálu spolupráce právě s ÚTRL, zde konkrétně např. pro zajištění tlumočnicků EN-CS, potřebného vybavení a logistiky.⁴⁶⁴

Volba přímého tlumočení tedy byla motivována snahou o rychlé a hladké předání informací.⁴⁶⁵ Hlavním důvodem však podle slov zadavatelky bylo „vytvoření poptávky po

⁴⁶⁰ Machač (2017: 63)

⁴⁶¹ *Ibid.*, s. 57

⁴⁶² *Ibid.*, s. 58

⁴⁶³ *Ibid.*, s. XVII

⁴⁶⁴ Dodejme, že zmíněné omezení (nedostatek konferenčního vybavení pro nerušené simultánní tlumočení), které se vyskytlo na akci na akademické půdě, by v případě (větší) konference patrně vůbec nenastalo.

⁴⁶⁵ Otázkou ovšem zůstává, zda jsou při tomto způsobu tlumočení skutečně naplněny komunikační potřeby všech účastníků. O opaku svědčí tvrzení vyplývající mimo jiné i z průzkumu mezi návštěvníky, že „současní slyšící studenti ÚJKN nemají dostatečnou kompetenci v českém znakovém jazyce a v angličtině, s čímž je při pořádání podobných akcí nutno počítat. Přednáška by měla mít dostatečný přínos pro všechny návštěvníky.“ (Machač 2017: 58). Pokud jde o výuku a jiné akce pořádané (pro studenty) ÚJKN, (dlouhodobým) řešením tohoto problému je obecně posilování jazykových kompetencí studentů v anglickém jazyce, na něž odkazujeme již

tlumočnických kompetentních v tlumočení mezi angličtinou a českým znakovým jazykem“ a zajištění „možnost[i] tréninku tlumočení mezi angličtinou a českým znakovým jazykem.“⁴⁶⁶ Podle přednášející je „v zahraničí (alespoň v akademickém prostředí lingvistiky znakových jazyků, ve kterém se přednášející pohybuje) (...) pořádání přednášek tlumočených z angličtiny do cizího znakového jazyka běžnou praxí“.⁴⁶⁷ Tuto zkušenost sdílela i jedna ze zadavatelek: „Na spoustě zahraničních univerzit pracují tlumočníci, kteří tlumočí přednášky z cizího mluveného jazyka do národního znakového jazyka. Myslím si, že bychom to u nás měli dělat stejně.“⁴⁶⁸ Potvrdila ji i jedna z tlumočnic dotazovaných Machačem, která má zkušenosti s tlumočením z cizího mluveného jazyka do českého znakového jazyka v zahraničí⁴⁶⁹ i tlumočnice dotazovaná v rámci našeho vlastního průzkumu na toto téma.

V České republice se poptávka po tlumočení mezi ČZJ a angličtinou zdá být velmi malá. S nedostatečnou poptávkou souvisí problém omezené dostupnosti tlumočnicků schopných v této kombinaci tlumočit. Podle Machače přistupují tlumočníci k této jazykové kombinaci s pokorou a pokud zakázku přijmou, pak

„s nejistotou, která může být způsobena minimem příležitostí tlumočit mezi těmito dvěma jazyky. Lze předpokládat, že s přibýváním zakázek na tlumočení mezi angličtinou a českým znakovým jazykem poroste také jistota oslovených tlumočnicků a motivace zakázku podobného rázu přijmout.“⁴⁷⁰

Jedna ze zadavatelek uvedla, že

„[t]lumočníci se spíše zdráhají tlumočit mezi angličtinou a českým znakovým jazykem. (...) Nebylo to tak, že by [tlumočnice] zakázku přijaly s přehnaným nadšením. Museli jsme jim dát najevo, že chceme, aby tlumočily právě ony, a argumentovat, proč to chceme.“⁴⁷¹

Obdobnou zkušenost s reakcemi tlumočnicků žádaných o (experimentální) tlumočení v této kombinaci máme i my. Způsob, jakým se výše uvedené postoje projevovaly při přípravě a průběhu experimentu prováděného v rámci této disertační práce je podrobněji popsán v kapitole č. 6 empirické části *Omezení studie a metodologické problémy*.

v úvodu. V případě jiných akcí však mohou být jazykové kompetence účastníků (příjemců) zásadním faktorem, pokud jde o volbu přímého tlumočení či naopak tlumočení s pilotáží.

⁴⁶⁶ Machač (2017: 35)

⁴⁶⁷ *Ibid.*, s. 41

⁴⁶⁸ *Ibid.*, s. V

⁴⁶⁹ *Ibid.*, s. 41

⁴⁷⁰ *Ibid.*

⁴⁷¹ *Ibid.*, s. VII

Zajímavé je Machačovo tvrzení, že

„jakmile tlumočnické jednou přijme a absolvuje podobnou zakázku, nevědomky se v očích organizátorů stane odborníkem na tlumočení těchto dvou jazyků, přestože mohlo jít o tlumočnickou první zkušenost s tlumočením mezi angličtinou a českým znakovým jazykem. I tato jediná zkušenost však tlumočnicka odlišuje od většiny českých tlumočnicků znakového jazyka, kteří tuto zkušenost nemají.“⁴⁷²

Významným důvodem volby přímého tlumočení EN-ČZJ tak bylo i „motivování dalších tlumočnicků znakového jazyka, aby se tomuto typu tlumočení začali věnovat, aby si pro něj doplnili vzdělání.“⁴⁷³ Potřebu vzdělávání reflektovala ve výzkumu i jedna z dotazovaných tlumočnic. Doplnění vzdělání v této jazykové kombinaci je však vše, jen ne jednoduché, protože specializovaná příprava není zatím k dispozici. Podle jedné ze zadavatelek „[j]e škoda, že se tomuto specifickému typu tlumočení momentálně nevěnuje žádný kurz na FF UK, ani např. v České komoře tlumočnicků znakového jazyka“,⁴⁷⁴ a dále

„[v]e spolupráci s Českou komorou tlumočnicků znakového jazyka proběhly v letech 2008–2009 kurzy zabývající se tímto typem tlumočení. Bylo vyškoleně několik tlumočnicků, kteří jsou absolventy oboru Čeština v komunikaci neslyšících na FF UK, mají kompetence v tlumočení angličtiny i v tlumočení českého znakového jazyka, a začala vznikat potřeba tyto tlumočnický zdokonalovat a vytvořit pro ně poptávku.“⁴⁷⁵

S poptávkou se samozřejmě pojí i otázka pracovních příležitostí a možností praxe pro rozvoj nabytých zkušeností. Lze předpokládat, že, jak uvádí autor průzkumu, „[r]ostoucí poptávka po tlumočnických může v budoucnu vést k potřebě realizace vzdělávacích seminářů a kurzů zaměřených na tlumočení mezi angličtinou a českým znakovým jazykem.“⁴⁷⁶ Zadavatelka I. by pro zvýšení kvality tlumočení uvítala kurz (případně v podobě svépomocné skupiny), ve kterém by se trénovali tlumočnicki angličtiny a českého znakového jazyka, a domnívá se, že „FF UK by mohla takovému kurzu poskytnout prostory, techniku či jinou formu podpory“⁴⁷⁷, přičemž FF UK považuje za relativně bezpečné a známé prostředí, „kde působí neslyšící studenti a pedagogové schopní dát tlumočnickům zpětnou vazbu“.⁴⁷⁸ Zde opět spatřujeme značný potenciál ve spolupráci s ÚTRL, který by mohl zajišťovat jazykovou přípravu relevantní pro tlumočnický i tlumočnická cvičení. O možné naplnění této spolupráce (navržené na základě výstupů empirické části této práce) viz dále, zejména podkapitolu č. 8.1 *Praktická*

⁴⁷² Machač (2017: 45)

⁴⁷³ *Ibid.*, s. III

⁴⁷⁴ *Ibid.*, s. VII

⁴⁷⁵ *Ibid.*, s. II

⁴⁷⁶ *Ibid.*, s. 36

⁴⁷⁷ *Ibid.*, s. V

⁴⁷⁸ *Ibid.*, s. II

aplikace výsledků výzkumu tlumočení mezi českým znakovým jazykem a mluvenou angličtinou – doporučení pro odbornou přípravu.

Důležité je podotknout, že pokud jde o nárůst poptávky a její aktivní vytváření, měli respondenti na mysli zejména prostředí ÚJKN FF UK. Pokud jde o „širší zmapování tlumočení mezi těmito dvěma jazyky mimo vysokoškolské prostředí, [bylo by] třeba dalšího a podrobnějšího výzkumu.“⁴⁷⁹

Co se týče samotného tlumočení, jedna z tlumočnic „připouští, že kvalita tlumočení mezi angličtinou a českým znakovým jazykem by mohla být vyšší“.⁴⁸⁰ Respondentky-tlumočnice zmínily několik problémů a způsob, jakým je řešily. Tlumočnice I. považuje přípravu na tlumočení zkoumané přednášky za (terminologicky a jazykově) náročnější než přípravu na tlumočení mezi češtinou a českým znakovým jazykem a domnívá se, že lepší a komfortnější příprava by byla možná v tlumočnickém týmu. Mezi další obtíže patřily „občasné problémy s porozuměním zdrojovému textu“,⁴⁸¹ kdy „[o]bzvlášť při poslechu zdrojového textu v angličtině je obtížné domýšlet si a prognózovat informace.“⁴⁸² Řešením byla spolupráce aktivní tlumočnice s pasivní tlumočnicí. V případě, že zdrojovému textu nerozuměla ani jedna tlumočnice, obrátily se na zadavatelku. Ta buď napověděla, nebo požádala přednášející o vysvětlení nebo zopakování informace. Tlumočnice II. dodala, že ona sama komunikaci občas „zastavila a upřesnila si informace“.⁴⁸³

Ačkoli si je vědom skutečnosti, že jeho práce nepokrývá jiné situace než akademickou přednášku (např. odborné konference či mezinárodní setkání neslyšících odborníků i laické neslyšící veřejnosti), dochází Machač k závěru, že „(...) tlumočníci by (...) měli před přijetím podobné zakázky projít kurzem teorie tlumočení mezi dvěma cizími jazyky, měli by mít za sebou trénink takového tlumočení (...)“⁴⁸⁴ a zdůrazňuje nutnost vytvoření systematického vzdělávání tlumočnicků angličtiny a českého znakového jazyka a více pracovních příležitostí, přičemž doporučuje

„inspirovat se v zahraničí, především na mezinárodních setkáních, oslovit zahraniční experty, přednášející a tlumočníky, kteří mají zkušenosti s tlumočením online přednášek tlumočených mezi dvěma cizími jazyky. Pro tlumočníky by bylo vhodné

⁴⁷⁹ Machač (2017: 45)

⁴⁸⁰ *Ibid.*, s. 48

⁴⁸¹ *Ibid.*

⁴⁸² *Ibid.*, s. XII. Tlumočnice tímto prohlášením naznačuje, jaká je jedna ze strategií, kterou při tlumočení používá.

⁴⁸³ *Ibid.*, s. 48

⁴⁸⁴ *Ibid.*, s. 60

aktivně se účastnit mezinárodních tlumočnických setkání, např. Evropského fóra tlumočnicků znakového jazyka (EFSLI).⁴⁸⁵

Pro zvýšení kvalifikace tlumočnicků angličtiny a českého znakového jazyka Machač navrhuje

„zmapovat možnosti vzdělávání takových tlumočnicků, porovnat je se situací v zahraničí a (...) doporučit kroky (...) pro zavedení systematického vzdělávání tlumočnicků, kteří se v rámci praxe zaměřují na tlumočení mezi dvěma cizími jazyky.“⁴⁸⁶

Také Machač považuje za přínosnou spolupráci s ÚTRL, o níž má poměrně konkrétní představu:

„Zajímavé poznatky by také mohla přinést spolupráce s Ústavem translatologie při FF UK (dále ÚTRL), který se specializuje na překlad a tlumočení mluvených jazyků, pracuje se skupinou tlumočnicků kompetentních v tlumočení angličtiny a jeho studenti mohou navštěvovat volitelný předmět Český znakový jazyk. Z těchto studentů ÚTRL by se v budoucnu mohli stát tlumočníci, kteří by rozšířili a obohatili tým tlumočnicků znakového jazyka.“

Na některá Machačova doporučení se snažíme v rámci této práce navázat. Navrhovat konkrétní kroky pro zahájení spolupráce ÚJKN s ÚTRL na jazykové a tlumočnické přípravě tlumočnicků znakového jazyka a na rozšiřování sociokulturních znalostí tlumočnicků mluvených jazyků v oblasti kultury a jazyka Neslyšících by přesahovalo možnosti této práce, pokusíme se však na základě našeho průzkumu a potenciálních problémů zjištěných provedeným experimentem alespoň identifikovat konkrétní dovednosti, které by vedly ke zvýšení kvality tlumočení v této kombinaci.

7.5 Závěr

Jistě není důvod usilovat o to, aby se tlumočení mezi dvěma cizími jazyky stalo běžnou praxí či se prosazovalo jako standardní,⁴⁸⁷ a to zejména pokud by nebylo s jistotou možné tvrdit, že byly naplněny veškeré předpoklady pro zajištění maximální kvality. Domníváme se, že by mělo zůstat spíše výjimečným řešením pro případ, že nebude k dispozici tlumočnick s daným jazykem jako jazykem A. Na druhou stranu, vezmeme-li v potaz zejména Gilovy (2005) úvahy o tom, že směr tlumočení může hrát jen malou roli a že mnohem zásadnější je

⁴⁸⁵ Machač (2017: 61)

⁴⁸⁶ *Ibid.*, s. 66

⁴⁸⁷ K čemuž by mohlo docházet (a patrně již dochází) například v případech, kdy by byli s cílem finanční úspory ze strany klientů na tlumočení mezi určitými dvěma jazyky najímáni tlumočníci s jiným mateřským jazykem (A) z oblastí, kde se tlumočnické sazby pohybují níže než v zemích daných pracovních jazyků. Vzhledem k tomu, že tlumočnická živnost je (alespoň v České republice) živností volnou a trh ani sazby nejsou nijak regulovány, však nelze pravděpodobnost takovéto praxe a motivace spolehlivě kvantifikovat.

konkrétní jazyková dvojice v kombinaci s ostatními faktory ovlivňujícími proces mezijazykového převodu, je možné dojít k závěru, že v případech, kdy možnost tlumočení mezi dvěma cizími jazyky vyvstává, by měly být posuzovány právě tyto ostatní lingvistické a extralingvistické faktory. Jinak je také potřeba posuzovat situace, kdy je k dispozici dostatek tlumočnicků s kombinací pracovních jazyků A a B, jako například v mezinárodních organizacích – v takových situacích by přes všechny úvahy o malém významu kvalitativních rozdílů mezi tlumočením do mateřského a do cizího jazyka nedávalo příliš smysl neangažovat právě tlumočnický s daným jazykem A – a situace, jako je například potřeba tlumočení mezi (českým) znakovým jazykem a mluvenou angličtinou (či jiným mluveným cizím jazykem), které je z různých důvodů personálně mnohem složitější zajistit.

Ztotožňujeme se s tvrzením Čenkové, že

„[d]nes se simultánní tlumočení do jazyka B stalo běžnou záležitostí všude – na Východě i Západě – v celé naší moderní, globalizované, informační společnosti. Na jedné straně máme dominantní postavení angličtiny, na straně druhé mnohojazyčnou a multikulturní rozmanitost současného světa. To vše si žádá tlumočnický, kteří jsou schopni čelit velmi rozdílným a nečekaným situacím. A v takové situaci je mnohdy ‚retour‘ jediným možným a plnohodnotným řešením.“⁴⁸⁸

Domníváme se, že by toto tvrzení bylo platné, i kdyby výrazy „do jazyka B“ a „retour“ byly nahrazeny výrazem „tlumočení mezi dvěma cizími jazyky“. Toto tvrzení dle našeho názoru naznačuje, že proti standardům, ideologiím a dogmatům na jedné straně stojí tlumočnický nikoli jako teoretický koncept, nýbrž jako (troufáme si říci, že hlavní) aktér procesu mezijazykového a mezikulturního převodu, který zná své klienty a jejich potřeby. Zároveň se však musí snažit naplňovat tyto potřeby co nejlepším způsobem, musí je naplňovat odpovědně a usilovat o nejvyšší možnou kvalitu, což v první řadě znamená, že musí znát své možnosti. Nesmí podceňovat úroveň jazykové kompetence potřebné pro tlumočení, jak se podle Seleskovitchové a Ledererové⁴⁸⁹ často děje. Musí být vzdělán v oboru teoreticky i prakticky, aby věděl, co proces tlumočení reálně obnáší, musí mít odpovídající jazykové a kulturní znalosti a dostatečné metalingvistické povědomí. Je nezbytné, aby tlumočnický znal zásady tlumočnické profese, které, byť je lze s trochou nadsázky označit za dogmata, mají své opodstatnění a přispívají k udržování nejvyšší možné úrovně a profesionality tlumočnických služeb. Zároveň se i tyto standardy musí do určité míry vyvíjet (a také se, jak je zřejmé například z případu *retouru*, vyvíjejí), a to v závislosti na potřebách tlumočnicků a zejména

⁴⁸⁸ Čenková (2007: 99)

⁴⁸⁹ Seleskovitch & Lederer (1995: 175)

uživatelů jejich služeb a tlumočnického trhu (ačkoli tato kritéria zdaleka nemusí být vždy v souladu), každopádně vždy tak, aby byly dodržovány zásady co nejvyšší možné kvality a profesionality. Významnou roli v popisu a případně hodnocení hraje (empirický) výzkum, aby tyto standardy nevycházely – řečeno s Gilem (2005) – pouze „z osobních zkušeností, ideologie a tradice“⁴⁹⁰. Situaci z hlediska poptávky a potřeb klientů i výsledky výzkumu by pak měly reflektovat vzdělávací instituce, které by měly zajišťovat možnost odpovídající odborné přípravy na profesi tlumočnicka se vším, co obnáší.

⁴⁹⁰ Gile (2005)

8 Tlumočení s pilotáží

Jedním z faktorů, které ovlivňují proces tlumočení i použití tlumočnických strategií v námi zkoumané situaci, je forma tlumočení – s pilotáží versus přímé. Pilotáž netvoří hlavní předmět našeho zájmu ani teoreticky, ani prakticky. V souvislosti s naším tématem však otázka pilotáže vyvstává vlastně automaticky. Náš výzkum se soustřeďuje na situaci, v níž může být pilotáž jedinou dostupnou alternativou, protože počet tlumočnicků schopných a ochotných tlumočit mezi danými pracovními jazyky přímo je velmi omezený.⁴⁹¹ V centru našeho zájmu stojí především přímé tlumočení mezi českým znakovým jazykem a mluvenou angličtinou, avšak tlumočení s pilotáží je jeho protipól, a proto je nezbytné věnovat jí pozornost jak v teoretické, tak v empirické části.

Zaměřujeme se na pozitivní a negativní aspekty pilotáže a její vliv na komunikační akt, a to ve srovnání s pozitivními a negativními aspekty přímého tlumočení v jazykové kombinaci, pro niž tlumočníci nemají formální kvalifikaci, v níž mají velmi malou praxi a která je (z hlediska předpokládané kvality tlumočení odvíjející se od jazykové kombinace/směru) poměrně kontroverzní.

V této kapitole vycházíme z teoretických prací (Altmanová, 1990; Seleskovitchová a Ledererová, 1995; Jones, 2002; Shlesingerová, 2010) i empirických výzkumů (Mackintoshová, 1983; Fleming, 1985; Jarolím, 1999; Kunštátová, 2000; Čeňková, 2007). Zabýváme se v ní negativy i pozitivy pilotáže z hlediska praktikujících tlumočnicků i nároky kladenými na pilota i přebírajícího tlumočnicka, ideálním jazykovým profilem pilota, direkcionality a také metodami měření ztráty informace. Samostatná podkapitola se zabývá fungováním pilotáže s neslyšícím tlumočnickem v tlumočení znakového jazyka, na niž navazuje související oddíl v kapitole č. 9 teoretické části *Strategické chování tlumočnicka*, týkající se postupů zajišťujících funkčnost dvoustupňově zprostředkované komunikace v této jazykové kombinaci. Na těchto postupech lze mimo jiné demonstrovat určité zajímavé rozdíly mezi tlumočením mezi mluvenými jazyky a tlumočením mezi jazyky znakovými; tyto rozdíly plynou především z rozdílných modalit. Vzhledem k níže popisovaným nárokům, které několikasupňová zprostředkovaná komunikace na tlumočnicka klade, je téměř nevyhnutelné

⁴⁹¹ V ideálním případě by se diskuze ohledně potřebnosti přímého tlumočení v určité kombinaci v porovnání s tlumočením s pilotáží odehrávala na základě přesných údajů o tom, kolik zakázek probíhá přes pilotáž proto, že není k dispozici přímé tlumočení, a kolik proto, že jazyková skladba publika je smíšená. Považujeme však téměř za nemožné takové údaje získat – v úvahu by jako zdroj připadali jedině konkrétní zadavatelé, kteří otázku přímého tlumočení/pilotáže řeší víceméně pravidelně.

zaměřit se na potenciální ztrátu informace (tzv. dvojitou ztrátu informace při pilotáži⁴⁹²) a její příčiny. S ohledem na zmiňované výzkumy v oblasti tlumočení znakového jazyka a v souladu s „předpokladem úspěchu“⁴⁹³ se však v rámci našeho výzkumu zároveň zabýváme otázkou, jakým způsobem (tj. mimo jiné jakými strategiemi) dosahují tlumočníci úspěšného převodu informace.

Již zmíněná otázka direkcionality se zejména v prostředí mnohojazyčných konferencí váže s pilotáží velmi úzce, v této kapitole se jí však zabýváme okrajově, podrobněji pak v samostatné kapitole (kapitola č. 6 teoretické části *Direkcionalita*).

8.1 Definice

Termín „pilotáž“ (angl. *relay interpreting*) označuje tlumočení mezi dvěma jazyky přes třetí, zprostředkující jazyk (či zprostředkujícího tlumočníka v případě intralingválního tlumočení). Setkat se lze i s výrazem „dvoustupňové tlumočení“. Tlumočník, který toto zprostředkující tlumočení provádí, je označován jako „pilot“, anglicky též *relayer*. V kontextu tlumočení s neslyšícím tlumočnickem přes slyšícího pilota se setkáváme s výrazy „(hearing) intermediary interpreter“⁴⁹⁴ („zprostředkující tlumočník“), *cointerpreter*⁴⁹⁵ („spolutlumočník“) nebo *feed interpreter* (tlumočník „poskytující“ materiál neslyšícímu tlumočnickovi), případně i „týmové tlumočení“.

Pilotáž lze výstižně znázornit následující rovnicí:⁴⁹⁶

Zdrojový projev = x, produkt 1. fáze tlumočení = y, produkt 2. fáze tlumočení = z.

Jestliže $y = x$ a $z = y$, pak $z = x$, což je konečný cíl tlumočení s pilotáží.

8.2 Stávající stav zkoumání

Vzhledem k potenciální náchylnosti ke ztrátě informace při několikastupňové zprostředkované komunikaci, zajišťované – slovy Giambagliové⁴⁹⁷ – překladem z překladu a nikoli z originálu, a zároveň vzhledem k nezbytnosti této praxe i k nejednoznačným názorům na ni lze pilotáž označit za poměrně kontroverzní téma, a je překvapivé, jak

⁴⁹² Čeňková (2007: 109)

⁴⁹³ Termínem *assumption of success* označuje Royová (1992: 26) přístup, který se na rozdíl od „tradiční tendence tlumočnický kritizovat“ zaměřuje na způsob, jakým se jim podařilo zajistit úspěšný průběh komunikace.

⁴⁹⁴ Ressler (1999: 71)

⁴⁹⁵ Stone & Russell (2014: 141)

⁴⁹⁶ Giambagli (1993: 92)

⁴⁹⁷ *Ibid.*, s. 82

omezená pozornost jí byla v empirickém translatologickém výzkumu dosud věnována. Na teoretické úrovni je pilotáž popsána poměrně obsáhle – četní autoři se zabývali její podstatou (Shlesingerová, 2010), doporučeními pro výuku (Seleskovitch & Lederer, 1995; Danišková, 2009) i pro praxi (opět Seleskovitchová & Ledererová, 1995; Jones (2002), a to zejména v kontextu simultánního konferenčního tlumočení. Mikkelsonová (2014) se zaměřuje na pilotáž přes třetí jazyk a příslušné vzdělávací programy jako na (provizorní) řešení nedostatku (školených) tlumočnicků mezi angličtinou a domorodými (minoritními, málo rozšířenými) jazyky střední Ameriky především v komunitním (konsekutivním) tlumočení.⁴⁹⁸ Empirický výzkum se pak zabývá zejména preferencemi tlumočnicků, jejich chápáním kvalitní pilotáže i postupy, jimiž se tato kritéria snaží naplňovat (Fleming, 1985; Čeňková, 2007). Avšak na s pilotáží víceméně automaticky asociovanou ztrátu či zkreslení informace se, pokud je nám známo, cíleně soustředí jen málo výzkumů, zejména některé magisterské diplomové práce (Mackintosh, 1983; Jarolím, 1999; Kumstátová, 2000)⁴⁹⁹. V roce 1993 publikovala Giambaglioová komparativní analýzu tlumočení mezi angličtinou a francouzštinou prostřednictvím italské pilotáže v obou směrech, jedná se však spíše o případovou studii a výsledná zjištění se tak vztahují na konkrétní zkoumaný materiál; všeobecné závěry o pilotáži z hlediska metody zjišťování míry zachování obsahu, taxonomie posunů či strategií studie nenabízí.

Velmi omezený je rovněž počet prací porovnávajících pilotáž s přímým tlumočením, a to jak pokud jde o mluvené jazyky, tak o jazyky znakové⁵⁰⁰.

Zjednodušeně řečeno, zdá se, že více badatelů se zabývá tím, jaká by pilotáž měla být, než tím, jaká doopravdy je. Za možné vysvětlení lze považovat skutečnost, že funkčnost pilotáže je dostatečně ověřená praxí;⁵⁰¹ pokud navíc platí tvrzení, že dobré tlumočení rovná se dobrá

⁴⁹⁸ Ve středu našeho zájmu stojí tlumočení simultánní.

⁴⁹⁹ Účastníci výzkumu Mackintoshové byli profesionální tlumočníci, u Jarolíma šlo o studenty, u Kumstátové o studenty a jednu profesionální tlumočnici (zajišťující pilotáž).

⁵⁰⁰ V roce 2004 zmiňuje Cerney (2004: 31) absenci výzkumů porovnávajících přímé tlumočení s pilotáží, referuje však k tlumočení mezi mluveným a znakovým jazykem za využití neslyšícího tlumočnicka. V této práci popisujeme výzkum Resslerové (1999) a Stonea a Russellové (2014) v situaci intralingválního tlumočení, kdy pilot zdrojový projev převádí do ZJ a konečnou verzi vytváří neslyšící tlumočnick, avšak mohl by ji teoreticky vytvářet „pouze“ tlumočnick plnící úlohu pilota. V takovémto uspořádání mohou být rozdíly ve způsobu práce i ve finálním produktu poměrně dobře sledovatelné, lépe než při interlingválním tlumočení, kdy je pilotní tlumočnick využíván pro zprostředkování zdrojového projevu, který sám není schopen převádět do cílového jazyka, protože ho (dostatečně) neovládá.

⁵⁰¹ Podle Mikkelsonové (2014) si delegáti obvykle ani nejsou vědomi, že verze, kterou poslouchají, není tlumočena z originálu, ale z ostatních kabin (oproti tomu Mackintoshová [1983: 2] zmiňuje frustraci delegátů, ke kterým se projev v „jejich“ jazyce dostává se zpožděním či vůbec ne, což si uvědomují ve chvíli, kdy nemohou držet krok s delegáty-příjemci původní verze ve smyslu okamžité reakce na řečené např. potleskem nebo smíchem).

pilotáž,⁵⁰² mohlo by se zdát, že odpovědi na případné otázky ohledně kvality pilotáže poskytují výzkumy zabývající se kvalitou tlumočení obecně. Proč výše uvedené tvrzení neplatí stoprocentně, je rozvedeno dále v textu. Především se však domníváme, že pokud je funkčnost tlumočení přes třetí, pilotní jazyk skutečně prověřená dlouhými léty praxe na všech úrovních od komunitního tlumočení po tlumočení na mezinárodních politických jednáních, a to i přes objektivní nevýhody, které jsou s ním z podstaty neodmyslitelně spjaty, nezaslouží si pilotáž – konkrétně strategie, jejichž pomocí tlumočníci zajišťují proces převodu informace mezi (minimálně) třemi jazyky a jejich motivace pro volbu konkrétních strategií – pozornost badatelů o nic méně. A to zejména, pokud se jedná o převod mezi jazyky s odlišnou modalitou, tedy mezi jazyky mluvenými a jazyky znakovými. Právě v případě znakových jazyků je totiž pilotáž za využití neslyšícího tlumočníka (kterou zde označujeme anglickým termínem *relay* a která představuje poněkud specifický typ pilotáže) „obecně považována za velmi efektivní“⁵⁰³, takže se v této oblasti setkáváme s výzkumy snažícími se zjistit, „čím to, že funguje tak dobře“⁵⁰⁴ (o těchto výzkumech více v samostatné kapitole⁵⁰⁵). Stejně jako v kterékoli jiné oblasti je i v otázce pilotáže potřeba opírat své postoje a jejich uvádění do praxe o vědecky ověřená fakta a nikoli „o všeobecně panující představy, ideologii a tradice“.⁵⁰⁶

8.3 Pilotáž v praxi

„Tlumočení s využitím pilotáže je na mezinárodních konferencích využíváno stále častěji.“⁵⁰⁷ Tímto tvrzením o tlumočení přes zprostředkující jazyk zahajuje Mackintoshová svou diplomovou práci z roku 1983. V tomto roce se v Evropském parlamentu používalo sedm pracovních jazyků, přičemž, jak autorka uvádí, přímé tlumočení do určitého jazyka ze všech zbývajících jazyků nemusí být vždy možné. Dnes, kdy se počet pracovních jazyků v Evropském parlamentu zvýšil na 24⁵⁰⁸, je toto prohlášení aktuálnější než kdy

⁵⁰² „A good interpretation is a good relay“. Fleming (1985) v Seleskovitch & Lederer (1995: 190)

⁵⁰³ Cerney (2004: 11)

⁵⁰⁴ *Ibid.*

⁵⁰⁵ Kapitola č. 8 *Tlumočení s pilotáží* obsahuje obecnou podkapitolu týkající se neslyšících tlumočnicků. Popisy konkrétních výzkumů jsou však pro přehlednost zařazeny do kapitoly č. 9 teoretické části *Strategické chování tlumočnicka*, protože se zabývají primárně strategiemi, z nichž mnohé lze usouzdat se strategiemi popsány v ostatních výzkumech zahrnutých do kapitoly č. 9.

⁵⁰⁶ Čeňková (2007: 99)

⁵⁰⁷ Mackintosh (1983: 1)

⁵⁰⁸ Hovoříme pouze o jazycích mluvených, zatímco znakových jazyků je, jak uvádíme výše, v celé EU více než jazyků mluvených; ne všechny jsou však pochopitelné v evropských institucích zastoupeny.

jindy.⁵⁰⁹ S postupující globalizací, ale i s emancipací národů, menšin a komunit počet jazyků a kultur podílejících se na mezinárodní výměně neustále narůstá ⁵¹⁰, a tak jsou jednání na půdě (nejen) evropských institucí, které prosazují co největší možnou mnohojazyčnost a podporují jazykovou rozmanitost, bez pilotáže téměř nemyslitelná. Zároveň však, jak zdůrazňuje Čeňková, je „konferenční tlumočení a jeho fungování v evropských institucích (...) skutečně unikátní a nikde jinde na světě se do/z tolika jazyků simultánní tlumočení takto nezajišťuje.“⁵¹¹

Pilotáž se však nevyužívá pouze na mezinárodních jednáních, na kterých je zastoupeno takto vysoké množství jazyků; představuje užitečný nástroj i při komunikaci pouhých dvou osob (například v kontextu soudního nebo komunitního tlumočení), kdy není k dispozici tlumočnický, který by byl schopen tlumočit přímo mezi jazykem mluvčího a jazykem příjemce; často je jedním z těchto jazyků takzvaný „malý“ neboli málo rozšířený (minoritní) jazyk (který však může být i oficiálním jazykem státu, avšak nikoli mezinárodních organizací)⁵¹², pro nějž je dostupný jen nízký či nulový počet tlumočnicků (a tlumočnických vzdělávacích programů), nebo pokud je potřeba zajistit komunikaci mezi osobami hovořícími různými (minoritními) jazyky a *lingua franca* (např. oficiálním jazykem) určitého státu či oblasti.⁵¹³ Lze říci, že ve výše uvedených situacích je pilotáž v podstatě jediným tlumočnickým řešením.

8.4 Nevýhody pilotáže

S pilotáží jsou primárně asociovány negativní názory, pramenící ze skutečnosti, že pilotáž funguje jako určitý „jazykový filtr“⁵¹⁴. V souvislosti s ní zaznívají názory jako „neoblíbená jak mezi tlumočnickými, tak mezi delegáty“⁵¹⁵, „druhé nejlepší řešení“⁵¹⁶, „Pilotáží je třeba se

⁵⁰⁹ Podle Čeňkové (2007: 101) „Někteří tlumočníci dokonce z legrace tvrdí, že nejpoužívanějším jazykem v kabině je zde (v EU) pilotáž.“

⁵¹⁰ Zároveň však nesmíme zapomínat na skutečnost, že drtivá většina komunikace na mezinárodní úrovni se odehrává v angličtině. Víme ovšem také, že z hlediska tlumočení je více žádoucí, aby se mluvčí vyjadřovali ve svém rodném jazyce, protože ne každý projev pronesený nerodilým mluvčím v angličtině jako *lingua franca* je pro příjemce (a tlumočnicka) dostatečně srozumitelný a bez větších problémů zpracovatelný.

⁵¹¹ Čeňková (2007: 101)

⁵¹² *Languages of limited diffusion*, Mikkelsen (2014)

⁵¹³ Mikkelsonová (2014) zmiňuje například Afriku, Čínu či země bývalého Východního bloku.

⁵¹⁴ Giambagli (1993: 83)

⁵¹⁵ Mackintosh (1983: 2)

⁵¹⁶ Shlesinger (2010: 276)

vyhýbat, kdykoli je to možné“, „Byl/a bych raději, kdybych z pilotáže nemusel/a pracovat.“, či dokonce „Pilotáž oslabuje původní sdělení a narušuje delegátovu důvěru v tlumočení.“⁵¹⁷.

I závěry průzkumu Altmanové (1989) mezi tlumočníky působícími v evropských institucích a mezi členy asociace AIIC, zjišťujícího mimo jiné postoje k pilotáži, jsou „převážně negativní: tlumočníci z ní pracují velmi neradi a většina z nich má pocit, že pilotáž negativně ovlivňuje jejich výkon,“⁵¹⁸ přičemž padl i výraz „nutné zlo“.⁵¹⁹ 91 % tlumočnicků téměř nikdy nebo vůbec nikdy nepreferují tlumočení z pilotáže oproti přímému tlumočení. Zároveň však 71 % a 50 % respondentů v jednotlivých skupinách označilo pilotáž za přínosnou praxi. Roli může hrát i typ jednání („pilotáž funguje na obecných jednáních, ale na technických jednáních může být bolestivá.“)⁵²⁰, klíčová je pak kompetentnost tlumočnicka provádějícího pilotáž; podle jednoho z respondentů se výsledek „může pohybovat na obou koncích škály: při velmi dobré pilotáži velmi pozitivní, při špatné pilotáži tragický!“⁵²¹

Nevýhody a rizika pilotáže shrnuje průzkum provedený R. Flemingem⁵²² mezi tlumočníky evropských institucí v roce 1985. Respondenti v něm zmiňovali ztrátu bezprostředního kontaktu s mluvčím (avšak i případnou nemožnost vizuálního kontaktu s pilotem), jeho osobností, způsobem vyjadřování a neverbálními signály, dále delší časový posun a z něj vyplývající ztrátu informací a nuancí. V případě kondenzace může docházet k nadměrnému filtrování informací, které hrozí i v případě, že pilot netlumočí kvalitně nebo se nevyzná v tématu. Na rozdíl od pilota, který zná jazyk a kulturu řečníka a má s ním bezprostřední kontakt, nemusí přebírající tlumočnick vždy rozumět tomu, proč řečník říká to, co právě říká. Zejména poslední zmíněný aspekt pilotáže se dotýká psychologické stránky věci, konkrétně otázky důvěry v pilota: přebírající tlumočnick pracuje s vědomím, že řečnickovo sdělení před ním zpracovává někdo jiný, nemusí si být jistý, zda se k němu dostávají všechny informace, a v případě nejasností může panovat nejistota, odkud tyto nejasnosti pocházejí.

Pilotáž však bývá označována také za pozitivní praxi, a to nejen v souvislosti se zmiňovaným *relay* tlumočením za využití neslyšícího tlumočnicka. – viz podkapitolu č. 8.7 teoretické části *Pozitivní aspekty pilotáže*.

⁵¹⁷ Fleming (1985) v Seleskovitch & Lederer (1995: 192)

⁵¹⁸ Altman (1990: 29)

⁵¹⁹ *Ibid.*, s. 26

⁵²⁰ Fleming v Seleskovitch & Lederer (1995: 192)

⁵²¹ Altman (1990: 26)

⁵²² V Seleskovitch & Lederer (1995: 189–190)

Postoj vůči pilotáži však patrně nikdy nebude jednoznačný, protože „názory se odvíjejí od osobní zkušenosti s výkonem jednotlivých tlumočnicků a od povahy konkrétní akce.“⁵²³

8.5 Kritéria pro efektivní pilotáž a nároky na tlumočnicka

V rámci svého výzkumu ohledně výuky pilotáže ve vysokoškolských tlumočnických programech na Slovensku zaznamenala Danišková (2019) mezi pedagogy tlumočení názory, že pilotáž představuje „solistikovanější formu tlumočení“ či dokonce „vrchol tlmočenia,“ a „završenie celého toho úsilia o vybudovanie, ‚vypiplanie‘ (...) konferenčného tlmočnicka.“⁵²⁴ Tyto názory svědčí o tom, že pilotní i přebírající tlumočníci jsou vystaveni specifickým nárokům. Podle Gebharda (2001)⁵²⁵ je zajišťování pilotáže obzvláště náročným úkolem, protože pivot nemá odpovědnost pouze za svůj vlastní výkon, nýbrž také za výkon kolegů, kteří na jeho výkonu závisí. Kognitivní zátěž spojenou s (několikanásobnou) pilotáží na mnohojazyčných konferencích pak Gile a Napierová⁵²⁶ označují za jeden z nejčastěji uváděných faktorů přispívajících k náročnosti tlumočení. Jak uvádí Cerney (2004), „pokud se na převodu sdělení ve zdrojovém jazyce do jazyka cílového podílí dva tlumočníci, složitost celého procesu se zvyšuje.“⁵²⁷

Jak je uvedeno výše, problematiku pilotáže je teoreticky možné shrnout tvrzením, že dobré tlumočení rovná se dobrá pilotáž. Analogicky skutečně platí, že špatné tlumočení rovná se špatná pilotáž, avšak dobré tlumočení se automaticky nerovná dobrá pilotáž, pokud pilot nevyhovuje potřebným nárokům (viz níže), a ne všichni tlumočníci jsou dobrými piloty.⁵²⁸ Z této skutečnosti vyplývají určitá kritéria pro kvalitní a funkční pilotáž. Plnění těchto kritérií pak klade určité nároky na tlumočnicka provádějícího pilotáž i na tlumočnicka přebírajícího, které jsou příčinou častého negativního vnímání pilotáže u tlumočnicků.

Rozdíly mezi řečníkem a primárním adresátem projevu na jedné straně a mezi tlumočnickem na druhé straně (podrobně viz podkapitolu č. 9.1 teoretické části *Strategická povaha tlumočení – Kohn & Kalina [1996]*), mezi jejich sémantickou autonomií, (ne)kompletností mentálního modelu ve fázi reakce atd. platí i v případě pilotáže. Delegát a tlumočnick poslouchají projev za jiným účelem a jiným způsobem a jiným způsobem ho také zpracovávají. Podle Seleskovitchové a Ledererové může adresát díky svým

⁵²³ Čeňková (2007: 97)

⁵²⁴ Danišková (2019: 154)

⁵²⁵ Cit. Shlesingerovou (2010: 276)

⁵²⁶ Gile & Napier (2020: 65)

⁵²⁷ Cerney (2004: 86)

⁵²⁸ Fleming (1985) v Seleskovitch & Lederer (1995: 192)

extralingvistickým znalostem tlumočnickovi porozumět, i když jeho projev obsahuje jen některé důležité body. Delegát má pravděpodobně podrobnější znalost tématu a schopnost „číst mezi řádky a odvodit původní význam.“⁵²⁹ Jak uvádí Jones, „[p]ro delegáty může tlumočnick poměrně úspěšně vyjadřovat některé věci implicitním (...) způsobem, jemuž delegáti instinktivně porozumí“⁵³⁰). Oproti tomu „tlumočníci závisející na pilotáži nedisponují odbornými znalostmi, jimiž by zaplnili mezeru ve výkonu pivota; potřebují slyšet projev v takové formě, která jim umožní přetlumočit jej posluchačům celý, a ponechat na nich, na které body se chtějí zaměřit.“⁵³¹ Jinými slovy, „co se zdá být dobré pro delegáty, nemusí být dobré pro tlumočníky“.⁵³²

Dále „[t]lumočnick využívající pilotáž samozřejmě nezná jazyk X, a téměř z podstaty věci tak není obeznámen s kulturou a politickým dění země, kde se jazykem X hovoří. Následně mu mohou unikat určité narážky a konotace,“ přičemž je zároveň „odříznutý od originálu a neslyší intonaci, rytmus a přízvuk řečnickova spontánního projevu; ty by mu za normálních okolností usnadňovaly porozumění řečenému.“⁵³³

Aby nedošlo k ochuzení či zkreslení výsledného sdělení, je nezbytné, aby tlumočnick zajišťující pilotáž tyto informace kolegovi zpřístupnil a zajistil mu tak co nejkompletnější ekvivalent řečnickova mentálního modelu (sdělení). Na základě výše uvedených charakteristických rysů dvoustupňové zprostředkované komunikace formulovaly Seleskovitchová a Ledererová následující doporučení pro efektivně prováděnou pilotáž. Obecně „musí pivot usilovat o ještě větší jasnost a přesnost než obvykle“⁵³⁴ (podle Jonese⁵³⁵ je pak transparentnost – ve smyslu srozumitelnosti – sdělení při pilotáži absolutní prioritou). Mezi konkrétní prostředky, jak této jasnosti a přesnosti dosáhnout, patří například oznámení střídání řečníků a jazyka, jakým řečnick bude hovořit, jasná artikulace, a to zejména při tlumočení do jazyka B, pečlivá výslovnost jmen v jazyce X, opakování čísel a případných nejasných formulací, je-li dostatek času. Dále vyhýbání se dlouhým pauzám, aby se konec projevu nepřekrýval se začátkem projevu dalšího. Skutečnost, že „jakákoli prodleva se pilotáži ještě znásobí“, od pilota vyžaduje „usměrňování projevu velmi rychlého řečnicka (například zestručněním textu či přidáním kohezních prostředků)“, a to zejména „v případě,

⁵²⁹ Fleming (1985) v Seleskovitch & Lederer (1995: 192)

⁵³⁰ Jones (2002: 123)

⁵³¹ Seleskovitch & Lederer (1995: 174)

⁵³² Fleming (1985) v Seleskovitch & Lederer (1995: 192)

⁵³³ Seleskovitch & Lederer (1995: 173)

⁵³⁴ *Ibid.*, s. 176

⁵³⁵ Jones (2002: 123)

kdy je důležitá synchronicita (např. v době, kdy stále více řečníků využívá pečlivě připravených prezentací).⁵³⁶ Jones⁵³⁷ zdůrazňuje, že by měl pilot udržovat svůj odstup co nejkratší (kratší než při tlumočení bez pilotáže) a zejména by měl být schopen skončit téměř zároveň s řečníkem.

Dále je důležitá přirozená dikce a rytmus. Tlumočník má mít neustále na paměti, že tlumočí pro ostatní tlumočníky, kteří nemají stejnou odbornou znalost jako delegáti a poslouchají jinak, a poskytovat jim „situační tlumočení“, které kompenzuje nedostatek přímého kontaktu s řečníkem i nedostupnost textu v případě simultánního tlumočení s textem.

K těmto nárokům se řadí i nároky ryze praktické, jako je například ovládání konzole a související štěpení pozornosti⁵³⁸.

Jako jedna z nevýhod pilotáže je uváděna případná (nadměrná) kondenzace a nemožnost sám (jako přebírající tlumočník) vstupní sdělení zpracovávat. Na druhou stranu však bývá mezi pozitivní aspekty pilotáže řazena právě i skutečnost, že vstupní projev je již „předzpracován“, a s ohledem na zdůrazňovanou potřebu větší jasnosti a srozumitelnosti ideálně podán v jasné strukturované formě zbavené případných nejasností. V této souvislosti se Fleming ve svém průzkumu zabýval preferencemi tlumočníků ohledně předání autentického, nebo naopak „předzpracovaného“⁵³⁹ sdělení: větší počet tlumočníků (18) preferoval kompletní sdělení včetně veškerých nuancí a stylu, dokonce včetně repetice (s výjimkou omylů), s tím, že případnou filtraci si přejí provést sami. O něco menší počet tlumočníků (11) pak uvedl preferenci pro „předzpracovanou“ verzi, přičemž všechny důležité informace musí být zachovány.

Dle průzkumu provedeného Čeňkovou a Kodým⁵⁴⁰ mezi tlumočníky v evropských institucích má být pilotáž jasná, logická, srozumitelná, plynulá, s dobrou intonací a zřetelnou artikulací, jednoznačnými, smysluplnými větnými strukturami se zřejmou návazností. Důležitou roli hraje týmová práce a tlumočnická solidarita.

Seleskovitchová a Ledererová (1995) zdůrazňují nutnost převodu založeného na analýze smyslu: „Především při tlumočení z pilotáže musí tlumočník odolat pokušení překládat a musí skutečně tlumočit, tedy odpoutat se od formy zprostředkované pilotáží a při formulování

⁵³⁶ Shlesinger (2010: 276)

⁵³⁷ Jones (2002: 123)

⁵³⁸ Danišková (2019)

⁵³⁹ „Pre-digested“. Fleming (1985) v Seleskovitch & Lederer (1995: 185)

⁵⁴⁰ Čeňková (2007: 105)

svého sdělení musí vycházet výhradně z obsahu.“⁵⁴¹ Kromě doporučených jazykových znalostí (viz další podkapitola) zdůrazňují autorky, že ideální pilotní tlumočník se vyzná v předmětu konference a je obecně dobrým tlumočníkem.⁵⁴²

Z Flemingova (1995) průzkumu vyplývá, že pokud dotázaní tlumočníci působí jako piloti, snaží se většina z nich tato kritéria dodržovat a pracovat tak, „jak popisují ideální pilotáž“⁵⁴³. Obecně se snaží o jasnější strukturu, srozumitelnost a logickou návaznost. Ze zde dosud nezmíněných kritérií dále zaznělo dokončování vět, úroveň a styl co nejbližší originálu (humor, emoční náboj), přirozený, srozumitelný jazyk bez nadměrného množství idiomů a kolokvialismů (případně vysvětlit, pokud se vyskytnou v originálu), a také poskytování situačně-kontextových informací (konec projevu, změna mluvčího, jazyka, citace apod.). Tlumočníci zmiňovali i nutnost např. oznámit předsedovi jednání o tom, že tlumočení probíhá z pilotáže, či informovat kolegu, jehož hodlá tlumočník využít jako pilota, a následně mu poskytnout konstruktivní připomínky.

Z výše uvedeného vyplývá, že tlumočníci aplikují při pilotáži různé strategie, a to jak na rovině jazykové, tak na rovině pragmatické.

Nutnost tyto strategie využívat však má implikace i na psychologické úrovni. S vědomím dvojí odpovědnosti⁵⁴⁴ a „nutností naplňovat ve stejnou chvíli potřeby dvou zcela odlišných příjemců“⁵⁴⁵ se pojí větší napětí, soustředění, tlak, odpovědnost. Psychicky náročná přitom není pouze role pilota, nýbrž i přebírajícího tlumočníka, pro něhož se zásadní otázkou stává důvěra ke kolegovi. Někteří autoři reflektují tuto skutečnost ve svých doporučeních týkajících se právě psychické stránky věci – například Seleskovitchová a Ledererová doporučují „vyplnit prvních několik sekund projevu něčím neutrálním“;⁵⁴⁶ podle Jonese⁵⁴⁷ slouží tento postup především k ubezpečení přebírajícího tlumočníka, že pilot je připraven na svém místě.

⁵⁴¹ Seleskovitch & Lederer (1995: 181)

⁵⁴² *Ibid.*, s. 178

⁵⁴³ Fleming (1985) v Seleskovitch & Lederer (1995: 191). Takřikajíc kompromisem řeší problematiku přizpůsobení tlumočnické techniky pilotáži Jones (2002: 122), podle něhož musí být projev pilotního tlumočníka dostatečně dobrý na to, aby mohl sloužit jako projev zdrojový, ať už pilot svůj způsob práce mění, nebo ne.

⁵⁴⁴ Čeňková (2007: 100)

⁵⁴⁵ Giambagli (1993: 83)

⁵⁴⁶ Seleskovitch & Lederer (1995: 174)

⁵⁴⁷ Jones (2002: 123)

8.6 Jazyková kombinace a direkcionalita

Kvalita pilotáže úzce souvisí s otázkou pracovních jazyků tlumočnicka a se směrem tlumočení. Seleskovitchová a Ledererová (1995), které této otázce přikládají maximální důležitost, rozlišují tři typy uspořádání podle pracovního jazyka pilota a jeho úrovně⁵⁴⁸:

1) Pilot tlumočí z jazyka X, který umí výborně, do jazyka A. Jedná se o ideální situaci, která však nastává zřídka, protože jazyk X, který je tlumočen prostřednictvím pilotáže, bývá jazykem málo rozšířeným a tlumočnicků, kteří ho mají ve své kombinaci jako pasivní jazyk je málo.

2) Pilot tlumočí z jazyka X, který neumí dokonale, do jazyka A. Dle autorek dochází k této situaci často, protože nároky na jazykové kompetence bývají v tomto ohledu podceňovány. Nekvalitní pilotáž má pak negativní dopad na všechny ostatní tlumočnický:

„Má-li pivot pouze průměrnou znalost zdrojového jazyka, z něhož má tlumočit, nebudou trpět pouze ti, kdo poslouchají jeho projev v jeho cílovém jazyce – trpět budou všichni účastníci, protože budou nuceni poslouchat ve svém jazyce tlumočnický tlumočící ze špatné pilotáže, jejíž forma bude neodpovídající a obsah poněkud nekoherentní.“

Podle autorek „[n]ení jednoduché najít pivota, který je rodilým mluvčím cílového jazyka a dokonale ovládá jazyk X.“⁵⁴⁹

3) Rodilý mluvčí jazyka X tlumočí do B (který ovládá natolik dobře, aby do něho dokázal převést každou nuanci řečnickova projevu).

Toto uspořádání se nabízí, není-li k dispozici tlumočnick s dokonalou znalostí jazyka X jako jazyka C. Jak autorky uvádějí, při tlumočení do jazyka B sice forma nebude dokonalá, ale projev bude pravděpodobně alespoň správný, koherentní a kompletní, přičemž „máme-li na výběr mezi formou a obsahem, musíme vždy volit obsah.“⁵⁵⁰

Tato problematika je velmi úzce spojena s otázkou *retouru* neboli tlumočení do aktivního cizího jazyka, a to zejména na jednáních s velkým počtem pracovních jazyků (např. v evropských institucích). Otázce direkcionality v tlumočení je v rámci této práce věnována samostatná kapitola, proto se jí na tomto místě systematicky dále nezabýváme.

⁵⁴⁸ Seleskovitch & Lederer (1995: 175)

⁵⁴⁹ *Ibid.*, s. 176

⁵⁵⁰ *Ibid.*, s. 177

8.7 Pozitivní aspekty pilotáže

Jak již bylo zmíněno, přes velmi četné negativní názory a objektivní nároky existuje i přesvědčení o přínosech pilotáže (jiných než pouhé „nouzové“ řešení situace, v níž neexistuje žádná jiná varianta).

Fleming uvádí, že:

„Jakkoli se to může zdát paradoxní, je snazší tlumočit z pilotáže tlumočnicka, který pracuje do jazyka A a dodržuje všechny výše uvedené zásady než tlumočit přímo řečníka. Pivoť produkuje jasný a koherentní projev, který je ušitý na míru posluchačům. Sám původní projev (...) neprodukuje, nýbrž reprodukuje, a jako takový je tlumočnickem v pravém slova smyslu, který objasňuje cokoli, co mohlo být v originálu nejasné.“ (...) „Protože již přetlumočený projev je dobře srozumitelný, [kolegové] mohou napřít svou pozornost, kterou by jinak věnovali porozumění obsahu, na formu svého vlastního projevu.“⁵⁵¹

Dle Čeňkové pak „[ř]ada tlumočnicků konstatovala, že je někdy příjemnější tlumočit z pilotáže, protože pilotův projev je většinou mnohem lépe strukturován, je logičtější a méně rychlý než originál.“⁵⁵²

O situacích, v nichž je přínos pilotáže jednoznačný, se vyjádřil jeden z respondentů průzkumu Altmanové (1990), jehož „překvapilo, že někteří ‚vyučující‘ začátečníky od pilotáže odrazují i tehdy, kdy jejich kompetence v pracovním jazyce není dostatečná a kdy by měli přebírat od kolegy, který má potřebnou kvalifikaci, například znalost odborného tématu.“⁵⁵³

Nezpochybnitelný je přínos, respektive nezbytnost pilotáže v pravém slova smyslu, v situacích, kdy projev pilota neslouží pouze jako zdroj pro převod do dalšího jazyka, nýbrž kdy má své vlastní posluchače, kteří jsou na něj odkázáni či kteří jej preferují. Toto tvrzení sice konstatuje zjevný fakt, je však zajímavé v kontextu odpovědí respondentů Machačova průzkumu⁵⁵⁴ ohledně preferované jazykové kombinace při tlumočení přednášky mezi angličtinou a českým znakovým jazykem. Jako alternativa k přímému tlumočení bylo zmiňováno i tlumočení přes třetí jazyk, tj. češtinu. Toto řešení někteří respondenti-posluchači považovali za zdlouhavé a těžkopádné a zmiňovali větší potenciál ke ztrátě informace. Nutno podotknout, že jedna z fází pilotáže uvažované v tomto kontextu by dle respondentů měla

⁵⁵¹ Fleming (1985) v Seleskovitch & Lederer (1995: 178)

⁵⁵² Čeňková (2007: 104)

⁵⁵³ Altman (1990: 26)

⁵⁵⁴ Více o tomto výzkumu viz podkapitola č. 7.4 *Tlumočení mezi angličtinou a českým znakovým jazykem v českém vysokoškolském prostředí – Machač (2017)*.

probíhat konsekutivně – odtud těžkopádnost a zmiňované problémy s časovou prodlevou.⁵⁵⁵ Tyto skutečnosti tedy hovoří v neprospěch pilotáže (ačkoli je možné, že při pilotáži simultánní by se názory respondentů lišily). Na druhou stranu zaznívaly názory, že k informační ztrátě může docházet naopak při přímém tlumočení mezi angličtinou a českým znakovým jazykem, které je únavné a může být zdrojem ztráty informace z důvodu nedostatečně vysokých kompetencí tlumočnicka v angličtině (či jiném pracovním jazyce, pozn. autorky práce). Dále je zde již zmíněná otázka vhodnosti (či nezbytnosti) začlenění zprostředkujícího jazyka (zde konkrétně mateřského jazyka účastníků, kteří nemají dostatečné kompetence ve zdrojovém ani cílovém jazyce).

Z výše uvedených postojů k pilotáži vyplývá, že relevantními faktory jsou jazykové kompetence, direkcionality⁵⁵⁶ a praktické, organizační aspekty. Tyto postoje názorně ukazují, že postoj k pilotáži je silně kontextově vázán – a jako takový tedy nikdy nemůže být jednoznačný.

Existuje nicméně oblast, kde se pozitiva zdají převažovat nad případnými nevýhodami nepřímého tlumočení, a kde je tlumočení s pilotáží preferováno i v případě dostupnosti tlumočnicka schopného tlumočit mezi danými jazyky přímo. Touto oblastí je tlumočení mezi znakovým a mluveným jazykem prostřednictvím týmu slyšícího a neslyšícího tlumočnicka neboli *relay*.⁵⁵⁷

⁵⁵⁵ Čistě simultánní varianta nebyla vůbec zmíněna; zdá se, že v uvedeném kontextu (VŠ přednáška zajišťovaná ÚJKN FF UK) k simultánní pilotáži nedochází, patrně z důvodu chybějícího tlumočnického vybavení zabraňujícího vzájemnému rušení se tlumočnicků s řečníkem.

⁵⁵⁶ Respektive i jazykové kombinace jako takové – Giambaglioová hovoří o rozdílech závislejících na tom, zda tlumočení probíhá např. z románského jazyka opět do románského či např. do germánského. Jazykově specifické faktory se sice neprojevují pouze při pilotáži, je však možné, že příbuznost pracovních jazyků může vykompenzovat některé z nevýhod pilotáže – pro srovnání viz Fleming (1985) a jeho otázka, zda si tlumočníci vybírají pilotní kabinu podle toho, z jakého jazyka tlumočí (tři čtvrtiny tlumočnicků uvedly, že nikoli, avšak určitou preferenci pro tlumočení mezi příbuznými jazyky v odpovědích vysledovat lze, ačkoli roli hrají i jiné faktory).

⁵⁵⁷ Domníváme se, že anglický výraz *relay* (který obecně označuje nepřímé tlumočení) je v českém kontextu pro označení zde popisované praxe používán častěji než „tlumočení s pilotáží“. Používáme-li jej v této práci, s výjimkou anglické verze abstraktu a anglického názvu výzkumu Mackintoshové (1983), kde výraz „*relay*“ označuje obecně tlumočení přes třetí, zprostředkující jazyk, jím označujeme výhradně tlumočení se zapojením neslyšícího tlumočnicka; graficky jej navíc označujeme kurzívou. Tlumočení přes třetí jazyk obecně či v kontextu mluvených jazyků označujeme jako „tlumočení s pilotáží“, „pilotáž“ či „tlumočení prostřednictvím třetího jazyka“ apod., není-li uvedeno jinak.

8.7.1 *Relay* a neslyšící tlumočník

Podle Witter-Merithewové⁵⁵⁸ je využívání neslyšícího tlumočníka vrcholnou formou modelu tlumočnicka-spojence (*ally*). Různé varianty tohoto typu tlumočení, který se zakládá na spolupráci slyšícího a neslyšícího tlumočníka, se využívají v komunitním, soudním i konferenčním tlumočení. Jako příklad této praxe (za využití třetího, pilotního jazyka) může sloužit situace, kdy slyšící tlumočník tlumočí například z mluvené češtiny do českého znakového jazyka, z něhož tlumočí neslyšící tlumočník do mezinárodního znakového systému (či jiného znakového jazyka) a opačně (tzv. interlinguální tlumočení).

Neslyšícího tlumočníka je však možné zapojit, i když komunikace není zprostředkována přes třetí jazyk; v takovém případě tlumočí slyšící tlumočník například z mluvené češtiny do českého znakového jazyka a neslyšící tlumočník převádí sdělení opět do českého znakového jazyka, avšak do „koherentnější a kulturně adekvátnější formy“⁵⁵⁹ (intralinguální tlumočení⁵⁶⁰), a to díky jazykovým a sociokulturním znalostem. Neslyšící tlumočník má totiž jako rodilý uživatel⁵⁶¹ vyšší kompetence ve znakovém jazyce a zároveň sdílí s neslyšícím příjemcem jeho sociolingvistické rámce⁵⁶². Ty podle Cerneye představují „filtr, který zásadním způsobem ovlivňuje porozumění v komunikaci; spojení tlumočnicka a příjemce se stejnými rámci by tedy mělo být velmi přínosné.“⁵⁶³ Z výše uvedeného vyplývá, že přebírající tlumočník nestínuje, nýbrž aktivně vytváří „vlastní“ projev.⁵⁶⁴

Relay s neslyšícím tlumočníkem se dále využívá v případech, kdy neslyšící mluvčí používá variantu jazyka, která by slyšícímu tlumočnickovi nemusela být dobře srozumitelná. Může se jednat o variantu regionální nebo o variantu sociální, tedy používanou například dítětem,

⁵⁵⁸ Witter-Merithew (1999: 7)

⁵⁵⁹ Vzhledem k tomu, že se tato práce zabývá kontaktem znakového a mluveného jazyka a také pilotáží, hovoříme o neslyšících tlumočnicích pouze v tomto kontextu; neslyšící tlumočnické tlumočící mezi různými znakovými jazyky a mezinárodním znakovým systémem ponecháváme stranou, stejně jako situace jako například tlumočení tiskových konferencí či obecně tlumočení pro média, kdy neslyšící tlumočník (kromě případů, kdy spolupracuje se slyšícím tlumočnickem) pracuje na základě předem poskytnutého psaného textu, případně živého simultánního přepisu mluveného slova. Jistě není nutné dodávat, že spolupráce neslyšícího a slyšícího tlumočnicka vyžaduje přípravu a týmovou spolupráci.

⁵⁶⁰ Heyerick (2021: 11). Lze pozorovat paralelu mezi motivací k tomuto typu tlumočení a k prosazování tlumočení výhradně do jazyka A. Motivací je v obou případech dokonalá znalost jazyka a příslušných kulturních norem.

⁵⁶¹ Pojem „rodilý uživatel“ je zde užit ve velmi zjednodušujícím smyslu. Ve vztahu ke znakovému jazyku je to pojem problematický, protože 90–95 % neslyšících dětí se rodí do slyšících rodin (Baker, van den Bogaerde & Jansma 2016: 66); znakový jazyk proto nelze automaticky označovat za jejich mateřský jazyk v pravém slova smyslu. Více o této problematice viz kapitolu č. 6 teoretické části *Direkcionality*.

⁵⁶² Cerney (2004: 86). Pro teorii rámců dále viz např. Napier (2002: 23).

⁵⁶³ *Ibid.*

⁵⁶⁴ Cerney (2004: 85) navíc zjistil, že lexikální shoda v projevu slyšícího a neslyšícího tlumočnicka byla nižší než 50 %.

člověkem s nedostatečně rozvinutými jazykovými schopnostmi (alingválním či semilingválním⁵⁶⁵ člověkem) apod. Jazykově nestandardní projev klienta neslyšící tlumočnick za pomoci různých strategií dekóduje a převádí do standardní podoby znakového jazyka, z níž jej slyšící tlumočnick převádí do jazyka mluveného.

Naopak sdělení určené klientovi s nestandardní jazykovou výbavou je neslyšící tlumočnick schopen komunikovat formou srozumitelnou pro tohoto klienta, čehož by slyšící tlumočnick schopen být nemusel. Právě na tyto případy se vztahuje tvrzení Burnsové, že „je to právě slyšící tlumočnick, kdo potřebuje služby neslyšícího tlumočnicka“.⁵⁶⁶

Porozumění případnému nestandardnímu projevu není jediným důvodem využívání neslyšícího tlumočnicka. Tato praxe vychází z historicky daných sociokulturních vztahů mezi neslyšícími a slyšícími. Vzhledem k dlouholetému znevýhodňování neslyšících slyšící většinou se neslyšící klient může v určitých situacích v interakci s výhradně slyšícími partnery a slyšícím tlumočnickem cítit nekomfortně. Přítomnost neslyšícího tlumočnicka (jako příslušníka komunity Neslyšících) tak má v emočně vypjatých situacích (např. terapeutické sezení, vyšetření apod.) i funkci sociálně-psychologickou, nejen jazykovou: „Cílový projev generuje příslušník menšinové kultury, což automaticky zvyšuje důvěru členů této menšinové kultury v přetlumočené sdělení.“⁵⁶⁷

Výše popsaná praxe názorně ilustruje, že tlumočení není pouze záležitostí lingvistickou, nýbrž jde o sociálně ukotvený proces. Jde o příklad situace, kdy zájem na úspěšném porozumění a komfortu zúčastněných⁵⁶⁸ převažuje nad požadavky na efektivitu ve smyslu rychlosti či organizační jednoduchosti.⁵⁶⁹

Pokud je nám ovšem známo, názory na *relay* nebyly – stejně jako na tlumočení s pilotáží v mluvených jazycích – vždy jednoznačné: v roce 1999 uvedla Resslerová, že veškeré nároky, které proces tlumočení na tlumočnicka klade, se zapojením dalšího článku zdvojnásobí, takže

⁵⁶⁵ Bienvenu & Colonomos (1992: 71)

⁵⁶⁶ Burns (1999: 7)

⁵⁶⁷ Whynott (1999) v Cerney (2004: 29)

⁵⁶⁸ Pro slyšící tlumočnicky nemusí být tato situace komfortní v tom ohledu, že začlenění dalšího tlumočnicka mohou považovat za zpochybnění svých schopností či zbytečné zkomplikování situace. Kromě většího komfortu pro klienta však podle Bronkové představuje zapojení neslyšícího tlumočnicka pro slyšícího tlumočnicka také příležitost posílit své bilingvní a bikulturní kompetence (Bronk 2009: 27).

⁵⁶⁹ Jak však vyplývá z výzkumu provedeného B. Cerneyem (2004), k zásadnímu zpoždění či informačním ztrátám při této formě tlumočení nedochází (viz podkapitulu 9.3.5 *Relay za využití neslyšícího tlumočnicka* (Ressler, 1999; Cerney, 2004; Stone & Russel, 2014) a *tlumočení ze znakového jazyka do mluveného*: Napier (2007).

„složitost úkonu se dramaticky zvyšuje“.⁵⁷⁰ V protikladu k přínosu zapojení neslyšícího tlumočnicka stojí zvýšené nároky na koordinaci mezi tlumočnickými. Překážkou častějšího využívání této formy *relay* pak byl podle Resslerové i nedostatek kvalifikovaných a zkušených tlumočnických týmů.⁵⁷¹ Cílená průprava pro tento typ tlumočení v době vzniku výzkumu Resslerové neexistovala, stejně tak nebyla k dispozici žádná doporučení ohledně technik a strategií a ani výzkumná data. Vyšší míra efektivity a kulturní adekvátnosti nebyla u *relay* v dané době experimentálně potvrzena. Kromě zvýšených finančních nákladů se *relay* pojí i s „pochopitelnými obavami ze zkreslení či vynechání informace při převodu nikoliv jedním, nýbrž dvěma tlumočnickými“⁵⁷² (jedná se o identické obavy jako v případě pilotáže při tlumočení mluvených jazyků). O pět let později však zjistil Cerney, že míra zachování informace při tomto typu převodu může dosahovat až 95 % či více⁵⁷³ (pro podrobnosti viz podkapitolu 9.3.5 *Relay za využití neslyšícího tlumočnicka* (Ressler, 1999; Cerney, 2004; Stone & Russel, 2014) a *tlumočení ze znakového jazyka do mluveného: Napier [2007]*). V roce 2014 pak Stone a Russellová⁵⁷⁴ zmiňují nárůst četnosti využívání neslyšících tlumočnicků na konferencích od 80. let 20. století i skutečnost, že již od roku 1987 využívá Světová federace neslyšících (WFD) týmů neslyšících tlumočnicků spolupracujících se slyšícími tlumočnickými. O současné četnosti a oblíbenosti této praxe svědčí i fakt, že výraz „tlumočnick“ může v tomto kontextu automaticky označovat neslyšícího tlumočnicka, přičemž je to právě slyšící tlumočnick, o němž je referováno jeho audiologickým statutem, a to nikoli jako o „slyšícím tlumočnickovi“, nýbrž jako o *non-Deaf* tlumočnickovi, tedy o takovém, který není neslyšící.

Vzhledem ke kombinacím jazyků a modalit, s nimiž se *relay* váže, není tato forma tlumočení pro samotný náš výzkum relevantní; považujeme však za nutné jej zde zmínit jednak z důvodu úplnosti informací a vymezení terminologie, a především z toho důvodu, že se (stejně jako u tlumočení s pilotáží v mluvených jazycích) jedná o komunikaci vícestupňovou, tedy zprostředkovanou více než jedním tlumočnickem – která je ovšem v kontextu tlumočení znakového jazyka považována za přínosnou: ačkoli se „na první pohled zdá, že podobné

⁵⁷⁰ Ressler (1999: 74)

⁵⁷¹ *Ibid.*, s. 73

⁵⁷² *Ibid.*

⁵⁷³ Cerney (2004: 82)

⁵⁷⁴ Stone & Russell (2014: 140)

uspořádání převod sdělení spíše komplikuje, než usnadňuje“, jedná se o variantu neslyšícími silně preferovanou.⁵⁷⁵

Pro náš výzkum, zabývající se mimo jiné tlumočením s pilotáží v kontrastu s tlumočením přímým, vyplývá z výše uvedených výzkumů poznatek, že efektivní zvládnutí této specifické formy tlumočení vyžaduje cílené strategie. Ty jsou podrobněji popsány ve výše zmíněné podkapitole č. 9.3.5. Podotkněme však již zde, že mnohé z těchto strategií nejsou aplikovatelné na simultánní (kabinové) konferenční tlumočení z důvodů praktického uspořádání v komunikačních situacích, které částečně souvisí i s modalitou zapojených pracovních jazyků. Uvedená podkapitola tak slouží pro ilustraci mechanismů, které sice z lingvistických rysů používaných jazyků vycházejí, avšak zároveň jazykový rámec přesahují a ilustrují spíše obecněji tlumočnické strategie, způsoby spolupráce a priority v rámci společenských vztahů.

8.8 Pilotáž a ztráta informace – vymezení a hodnocení

Jak jsme již uvedli, výzkumů zabývajících se prakticky mírou zachování/ztráty informace při pilotáži a způsobem jejího hodnocení je poměrně málo.

Otázkou ztráty a zkreslení informace v jednotlivých fázích převodu se teoreticky zabývá například Dollerup (2000). V souvislosti s převládajícími negativními názory („byrokratů, politiků a tlumočnicků, kteří ztratili s profesí kontakt“⁵⁷⁶) na základě (sdílené) vlastní zkušenosti se domnívá, že v produktu pilotáže se skutečně chyby vyskytují, že však většinou nejsou způsobeny pilotáží jako takovou, nýbrž replikací chyb, jichž se dopustil pilotní tlumočnick při tlumočení originálního projevu. Jako důvod těchto chyb uvádí Dollerup neporozumění z důvodu nekvalitního projevu řečníka: mumlání, nesprávné zacházení s mikrofonom, dialekt a slang, nesrozumitelné citace číselných údajů, čtení psaného textu bez předchozího upozornění apod. Dollerup tedy zastává názor, že chyby vznikají nikoli z důvodu jazykového neporozumění mezi tlumočnickými – protože profesionální tlumočnicki správně frázují a vyjadřují se srozumitelně – nýbrž z důvodu nekvalitního vstupu. Problémy při pilotáži, které stojí za neoblíbeností této praxe, přičítá také organizačním nedostatkům, například situacím, kdy si řečník či předseda jednání neuvědomí, že při pilotáži nastává určitý časový posun a ve chvíli, kdy skončí projev jednoho řečníka a začíná druhý ještě „dobíhá“

⁵⁷⁵ Cerney (2004: 11)

⁵⁷⁶ Dollerup (2000: 20)

tlumočení do některých jazyků. Pokud tak tlumočníci předchozí první projev v takovou chvíli uzavřou, případně nepřevědou adekvátně začátek dalšího projevu, je vina kladena jim a pilotáži, zatímco se jedná o pouhý organizační nedostatek.

Je otázkou, jak pravděpodobný je předpoklad, že pilotní tlumočník se chyb nedopouští z jiného důvodu, než je nevyhovující zdrojový projev, a především že přebírající tlumočník se nedopouští žádných jiných chyb než těch, které převzal od pilota. Z Dollerupova textu nevyplývá, že by jeho tvrzení, že problémy při pilotáži vznikají převážně v její první fázi, bylo ověřeno vědeckou metodou. Pokud je nám známo, výzkumů zabývajících se touto otázkou – místem a příčinami vzniku informační ztráty a posunů – není k dispozici mnoho. Níže uvádíme shrnutí třech takových výzkumů (Mackintosh, 1983; Jarolím, 1999; Kumstátová, 2000). Jedná se o magisterské diplomové práce, jejichž metodologické postupy mají (i vzhledem k tomu, že výzkumy probíhaly výhradně v laboratorních a některé v ne příliš realistických podmínkách) jisté nedostatky, představují však zajímavé způsoby, jakými lze informační posun a ztrátu zjišťovat a kvantifikovat.

Cílem práce Mackintoshové (1983) je porovnat ztráty, k nimž dochází při přímém simultánním tlumočení, se ztrátami při tlumočení s pilotáží⁵⁷⁷ z hlediska kvantitativního a kvalitativního.

Jediným kritériem hodnocení výkonu tlumočnicků byla sémantická ekvivalence, avšak míru odchylky od významu a míru důležitosti informace autorka nehodnotí. Kvantitativní hodnocení spočívalo v rozdělení textu na významové jednotky, stanovené intuitivně dle sémantického významu, ohodnocené určitým počtem bodů. Převedené úseky bodovali dle sémantické ekvivalence tři externí hodnotitelé.

Udělené body autorka převedla na procenta, jejichž pomocí vyjádřila:

D (první fáze – projev pilota) jako procento z S (zdrojový text)

R (druhá fáze – projev přebírajícího tlumočnicka) jako procento z S

⁵⁷⁷Autorkou zvolenou terminologii považujeme za poněkud zavádějící. Pojmem „přímé tlumočení“ (direct interpretation, „D“) rozumí Mackintoshová v podstatě první fázi dvoustupňového tlumočení, tj. tlumočení přímo z řečníka, zatímco pojmem „pilotáž“ (relay interpretation, „R“) označuje druhou fázi, tj. tlumočení z pilota. Domníváme se, že vhodnější by bylo označování fázemi, protože výrazy „přímé tlumočení“ a „pilotáž“ vyznívají tak, že se jedná o převod téhož projevu do cílového jazyka dvěma různými způsoby – přímo a přes zprostředkující jazyk – to však námětem výzkumu Mackintoshové není (a nebylo by to při nastavení výzkumu, kdy tlumočníci tlumočili z angličtiny do francouzštiny a opět do angličtiny a ve druhé fázi v opačném pořadí, tedy při zapojení pouhých dvou jazyků, ani možné).

R jako procento z D

Tímto způsobem bylo možné zjistit, zda k větší ztrátě dochází při $S \rightarrow D$, nebo při $D \rightarrow R$, tedy v první, nebo ve druhé fázi).

Kvalitativní hodnocení vycházelo z dotazníků a z intertextové analýzy, v jejímž rámci autorka zkoumala přepisy projevů řádek po řádku a dle bodového ohodnocení zjišťovala, které úseky byly náchylné ke ztrátě informace a které nikoli, v jaké formě se ztráta projevuje a zda tato zjištění platí pro D stejně jako pro R, což je obdobný postup, jaký aplikujeme v našem výzkumu, ovšem s tím rozdílem, že Mackintoshová nebere v potaz závažnost ztrát.

Na základě svých výsledků dále stanovuje Mackintoshová dva „spekulativní“ soubory faktorů ovlivňujících informační ztrátu v jednotlivých fázích tlumočení s pilotáží⁵⁷⁸: V první fázi tlumočení působí syntaktická restrukturalizace, dekodování koreferenčních vztahů, odvozování významu z kontextu, polysémie, dekodování lexikálního významu, čísla a vlastní jména (soubor I), ve druhé fázi ovlivňuje informační ztrátu ztráta koherence, generalizace/abstrakce, oslabení sémantických signálů, oslabení relačních vztahů, hezitace, segmentace sdělení (soubor II). Vliv prvního souboru faktorů je zpracováním pilota oslaben a hlavní příčinou informační ztráty při pilotáži (ve druhé fázi) se stává druhý soubor faktorů.

Stejně jako Mackintoshová, i Jarolím (1999) hodnotí míru zachování bodováním, přičemž bere v úvahu míru relevance jednotlivých informací. Pro určení základní jednotky (makro-propozice) přejímá Gilovy (1995) kategorie primární informace (jádro a okrajové prvky) a sekundární informace, a stanovuje vlastní škálu bodování úspěšnosti převodu jednotlivých segmentů.

Kumstátová (2000) vyhodnocuje ztrátu informace jak kvantitativně (na základě znalosti podílu zachované informace při přímém tlumočení vypočítává za pomoci vzorce pravděpodobný procentuální podíl informace zachované při tlumočení s pilotáží), tak kvalitativně (z hlediska typologie chyb a jejich závažnosti a příčin i náročnosti vnímané tlumočnický). Rozděluje text dle subjektivních kritérií na segmenty a bodováním hodnotí míru převodu jednotlivých jednotek. Rozsah jednotek nebyl rozhodující, autorka se snažila o srovnatelnost významu jednotlivých jednotek pro celkový smysl textu. Předpokládá přitom,

⁵⁷⁸ Mackintosh (1983: 71). Předpokládáme, že první soubor sestává (s výjimkou syntaktické restrukturalizace) z operací prováděných tlumočnickem ve fázi recepce, zatímco druhý soubor se vztahuje k fázi produkce. Autorka uvedené faktory nijak nedefinuje ani blíže nepopisuje, jedná se tedy o naši interpretaci. Co se týče kategorizace, jsou tyto faktory smíšeného rázu.

že při tlumočení s pilotáží vstupuje do hry řada specifických problémových faktorů, které mají za následek i specifické chyby. Snaží se mít na zřeteli míru závažnosti jednotlivých chyb, a rozlišuje proto mezi vynechávkami prvního stupně, které v podstatě nepovažuje za chyby, a vynechávkami druhého stupně, tedy vynecháním závažné informace (obdobně hodnotí doplnění).

Relevantní výstupy zde představených tří výzkumů, které bude možno porovnat s výstupy našeho vlastního výzkumu, a to zejména pokud jde o specifické faktory ovlivňující informační ztrátu či významové posuny v jednotlivých fázích a typy těchto posunů, shrnujeme v následující tabulce.

Autor	Závěry
Mackintosh (1983)	<ul style="list-style-type: none"> • K větším ztrátám v první fázi tlumočení nedochází, rozsah ztrát v první a druhé fázi je srovnatelný. • V každé fázi tlumočení působí specifické faktory: v první fázi syntaktická restrukturalizace, dekodování koreferenčních vztahů, odvozování významu z kontextu, polysémie, dekodování lexikálního významu, čísla, vlastní jména; ve druhé fázi pak ztráta koherence, generalizace/abstrakce, oslabení sémantických signálů, oslabení relačních vztahů, hezitace, segmentace sdělení • Tlumočníci hodnotili tlumočení z pilotáže jako snazší než z originálního projevu řečníka.
Jarolím (1999)	<ul style="list-style-type: none"> • Nepotvrdila se hypotéza, že ztráty budou výraznější v první fázi (v tomto závěru se autor shoduje s Mackintoshovou). • Druhá fáze se vyznačuje specifickými faktory, které se na ztrátě informace podílejí.
Kumstátová (2000)	<ul style="list-style-type: none"> • Objem ztrát v první a ve druhé fázi dvoustupňového tlumočení je srovnatelný. • Celkový počet obsahových chyb při tlumočení s pilotáží je ve srovnání s přímým tlumočením vyšší asi o 50 %. • Výsledné produkty pilotáže se ve srovnání s přímým tlumočením vyznačovaly relativně vysokým počtem doplnění relevantní informace vedoucí k změně smyslu textu. • Přebírající tlumočníci se dopouštěli poměrně malého počtu vynechání závažné informace. • Většina vynechávek byla odrazem chyb, jichž se dopustil pilot. • Zavinění pilotujícího tlumočnicka bylo nejčastější příčinou vzniku chyb v druhé fázi dvoustupňového tlumočení. Největším problémem je nerovnoměrné tempo projevu a občasná ztráta koheze a koherence; při přímém tlumočení je to složitá struktura výchozího textu a dlouhý odstup.

Tabulka č. 2: Shrnutí výzkumů pilotáže Mackintoshové (1983), Jarolíma (1999) a Kumstátové (2000)

V rámci této práce srovnáváme přímé tlumočení s tlumočením s pilotáží. Ať však budou závěry tohoto srovnání z hlediska efektivity či kvality převodu sdělení jakékoli, je nutné mít na paměti, že případné jednoznačné závěry ohledně vyšší kvality jednoho nebo druhého způsobu budou pravděpodobně narážet na potřeby a možnosti praxe. I kdyby by se například u pilotáže prokázalo zvýšené množství odchylek v cílovém sdělení, samozřejmě nelze pilotáž nedoporučovat, pokud bude sloužit nejen pro převod do dalšího jazyka, nýbrž bude mít své vlastní publikum (nebo pokud bude jedinou možností).

Jednoznačné závěry by si navíc žádaly ověření na statisticky reprezentativním vzorku v různých prostředích a kontextech, což značně překračuje možnosti této práce. Doufáme proto, že přínosnými se ukáží být i zjištění ohledně postupů, jejichž pomocí se tlumočníci vyrovnávají s objektivními i subjektivními nároky této tlumočnické situace. Jediným konstruktivním způsobem, jak závěry o vyšší či nižší kvalitě tlumočení s pilotáží reflektovat v praxi, je totiž cílené zlepšování kompetencí tlumočnicků.

9 Strategické chování tlumočnicka

Následující kapitola stručně vysvětluje, proč je tlumočení strategický proces, tedy čím je dána potřeba strategického přístupu, z jakých perspektiv je možné na strategii nahlížet a jaké možnosti (konkrétní postupy) mají tlumočníci k dispozici, aby dosáhli komunikačního cíle, jak je obecně definován z našeho a z jejich pohledu – to vše s ohledem na sociolingvistická a sociokulturní specifika zvolené komunikační situace. Přináší přehled vybraných výzkumů strategií v tlumočení znakového jazyka a představuje teoretická východiska k našemu vlastnímu výzkumu tlumočnických strategií.

Tlumočení představuje náročnou a složitou kognitivní činnost. Nutnost používání strategických postupů a strategií vyplývá z jeho samotné podstaty, tedy z kognitivního zpracování sdělení a jeho převodu mezi dvěma jazyky v reálném čase, přičemž způsob tohoto převodu podmiňují okolnosti dané typem komunikační situace: prostředí, typ akce, identita, odbornost a záměr mluvčího, příjemců sdělení i samotného tlumočnicka, projev mluvčího, odbornost projevu, používané jazyky a jazykové prostředky, podmínky pro přípravu, technické podmínky, míra spolupráce mezi řečníkem a tlumočnickými a mezi tlumočnickými samotnými apod. Je evidentní, že takto náročná, kontextově podmíněná činnost vyžaduje kromě zautomatizovaných postupů a reakcí postupy vědomé, prováděné za určitým účelem a pro dosažení určitého cíle. Z předpokladu, že tlumočnický během celého procesu převodu provádí více či méně vědomá rozhodnutí a že (některé) tlumočnické postupy jsou aplikovány cíleně a za dosažením určitého účelu, lze vyvodit, že tlumočení je činnost strategická.

O tom, jak sama podstata tlumočení jako specifického druhu komunikace ovlivňuje strategické chování tlumočnicka viz podkapitulu 9.1 teoretické části *Strategická povaha tlumočení – Kohn & Kalina (1996)*.

Výzkum provedený v rámci této disertační práce se zaměřuje na strategické postupy a strategie, které tlumočníci využívají, aby zajistili efektivní tlumočení v situaci utvářené faktory lingvisticko-kognitivními (tlumočení mezi dvěma cizími jazyky a dvěma různými modalitami), sociolingvistickými a sociokulturními (převod projevu kulturně specifického obsahu, kontakt dvou společenství s různou kulturně-historickou zkušeností, jejichž vztah není historicky neutrální) i organizačními (tlumočení přímé i s pilotáží v nestandardním, experimentálním prostředí). V souladu s pojetím Heyerickové přistupujeme k tlumočení jako k činnosti, která ze své podstaty vyžaduje strategické chování, protože je zaměřená na určitý

cíl (tzv. *goal-oriented activity*⁵⁷⁹), a zároveň se jedná o tzv. *situated action* neboli o „sociální jev, událost, jejíž účastníci prošli každý svým specifickým vývojem a jsou ovlivňováni společnostmi, v jaké žijí“.⁵⁸⁰ Podle Heyerickové tento přístup

„umožňuje zkoumat tlumočnické kognitivní procesy, včetně problémů, s nimiž se tlumočníci potýkají, a řešení, která využívají. Umožňuje také pochopit aktivní roli tlumočnicka při řízení příslušných procesů i způsob, jakým jejich reflexe faktorů (společenských, kulturních, profesních/odborných, ideologických atd.) působících na makroúrovni může ovlivňovat jejich rozhodování.“⁵⁸¹

Teoretická východiska, na jejichž základě bude charakterizována zkoumaná komunikační situace a analyzovány postupy aplikované v jejím rámci, i některá další pojetí, která zahrnujeme zejména pro vysvětlení specifik jazykové kombinace a modality, jíž se v této práci zabýváme, jsou podrobně vysvětlena v následujících podkapitolách, zejména č. 9.3 *Strategie ve výzkumu tlumočení znakového jazyka* a č. 9.4 *Teoretická východiska pro zkoumání strategií*.

9.1 Strategická povaha tlumočení: Kohn & Kalina (1996)

Kohn a Kalina (1996) pojednávají komunikaci jako výměnu tzv. mentálních modelů mezi autorem sdělení a jeho příjemcem. Popisují zákonitosti produkce a porozumění při nezprostředkované (jednojazyčné) i zprostředkované (vícejazyčné) komunikaci, a vysvětlují, proč zprostředkovaná forma, která se od nezprostředkované v mnoha ohledech liší, vyžaduje aplikaci procedurálních znalostí i strategické chování.

9.1.1 Produkce a porozumění ve zprostředkované vícejazyčné komunikaci: Mentální modelování⁵⁸²

Mentální model je základním konceptem pojetí komunikace dle Kohna a Kaliny.⁵⁸³ Jedná se o určitý obraz, který si jedinec vytváří jednak na základě vstupních informací, jednak na základě dostupných znalostí a představ⁵⁸⁴ o světě. V prvním případě jde o tzv. „*bottom up*“ proces postupující zdola nahoru, tedy od jednotlivého a konkrétního k obecnějšímu a abstraktnějšímu, v druhém případě se jedná o proces opačný, tzv. „*top down*“, postupující

⁵⁷⁹ Viz např. Heyerick (2021: 2)

⁵⁸⁰ *Ibid.*, s. 7

⁵⁸¹ *Ibid.*

⁵⁸² *Discourse-based mental modelling*. Kohn & Kalina (1996: 118)

⁵⁸³ „Zdá se, že tradiční otázka, co znamená ekvivalence v překladu, vymizí, pokud na tlumočení/překlad budeme nahlížet prismaticem mentálního modelování.“ Kohn & Kalina (1996: 136)

⁵⁸⁴ „Assumptions“

směrem dolů, od představ a očekávání ke konkrétnímu výkladu, ke konkrétní kognitivní projekci. Oba procesy, bez nichž by mentální modelování nebylo prakticky vůbec možné, jsou neoddělitelné a vzájemně se prolínají.

Mentální modelování je nejen nezbytným předpokladem vnímání světa či utváření představ o něm na úrovni jednotlivce, nýbrž také komunikace o světě mezi několika komunikačními partnery:

„Jednou z hlavních funkcí jazyka je umožnit člověku vnímat zkušenost jiného člověka jeho prostřednictvím: místo přímého seznámení se se stavem věcí si o nich posluchač vytvoří model na základě sdělení mluvčího“.⁵⁸⁵

Jednoduše řečeno, komunikací si lidé vzájemně předávají svoje mentální modely o světě. Předpokladem pro tuto výměnu je a) znalost o světě b) lingvistické dovednosti. Znalost o světě přirovnávají Kohn a Kalina k materiálu, lingvistické dovednosti (tj. znalosti jazykových prostředků jako lexémy, fráze, gramatické struktury či intonace i znalosti o nich) pak k nástroji ke zpracování tohoto materiálu. Komunikace jako výměna mentálních modelů se realizuje prostřednictvím tzv. diskurzu (*discourse*), který slouží jako kognitivně-lingvistický nástroj. V tomto kontextu používáme pro diskurz výraz „projev“ či „sdělení“.⁵⁸⁶

Jak pro produkci, tak pro porozumění jsou kromě jazykových a obecných a/nebo specializovaných znalostí o světě nezbytné i další znalosti, mezi něž patří znalost komunikačních konvencí, situace, v níž se komunikace odehrává, kontextu nastoleného předchozí komunikační výměnou a dále procedurálních znalostí týkajících se např. strategických a pragmatických principů, jako je např. princip spolupráce⁵⁸⁷ a kooperativní interakce – základní premisou (úspěšné) komunikace je, že mluvčí a posluchači si chtějí porozumět a porozumění chtějí dosáhnout správným způsobem. Míra úspěšnosti zpracování sdělení oběma komunikačními partnery přitom závisí na tom, do jaké míry obě strany sdílejí (pro danou komunikační situaci relevantní) lingvistické i nelingvistické znalosti. Čím menší společný základ, tím omezenější jsou možnosti komunikace.

Mluvčí se tak svým projevem přizpůsobuje předpokládaným znalostem, přesvědčení a potenciálu svých posluchačů jeho sdělení zpracovat.⁵⁸⁸ Posluchači musí být otevřeni záměru

⁵⁸⁵ Johnson-Laird (1981: 139) v Kohn & Kalina (1996: 121)

⁵⁸⁶ Viz vysvětlení v poznámce č. 102.

⁵⁸⁷ Grice (1975: 45) v Kohn & Kalina (1996)

⁵⁸⁸ Jak uvádí Riccardiová (2005: 756), využívají komunikační partneři zpětné vazby od svého protějšku: „Během komunikace vnímáme a sledujeme účinek toho, co říkáme, na našeho komunikačního partnera, posluchače či

mluvčího a ochotni vynaložit své kognitivní zdroje s cílem se daného mentálního modelování účastnit. Komunikace probíhá úspěšně tehdy, když mluvčí a posluchači kooperativně vynakládají své síly a snaží se vykompenzovat nedostatky druhé strany.

Z výše uvedeného vyplývá, že komunikace je ze své povahy strategickou činností – je záměrná a orientovaná na cíl, tedy na vzájemné porozumění. K jeho dosažení mají účastníci komunikace k dispozici nejrůznější strategie.

Tyto principy se vztahují na komunikaci přímou, nezprostředkovanou, i na komunikaci zprostředkovanou tlumočnickem – ta se však vyznačuje rozdíly, které kladou na tlumočnický určité nároky a vyžadují strategické chování. Tyto rozdíly popisujeme v následujícím textu.

A. Produkce a porozumění v jednojazyčné, nezprostředkované komunikaci⁵⁸⁹

Mluvčí vstupuje do komunikace s více či méně konkrétním komunikačním záměrem. Jeho cílem je spustit a řídit mentální modelování u adresátů projevu. Za tímto účelem bere v úvahu faktické a lingvistické znalosti těchto adresátů, jejich obeznámenost s předchozí komunikací, vyhodnocení stávající situace i jejich potenciál strategického zpracování. S ohledem na tyto faktory volí komunikační prostředky, které považuje pro daný účel za vhodné.

Na počátku komunikační situace ještě není mentální model mluvčího definitivně utvořen. Po celou dobu produkce mluvčí tvorbu modelu řídí a reviduje na základě svého komunikačního záměru i na základě vlastní zpětné vazby na část projevu, kterou již vyprodukoval, a plánuje další produkci. Tvorba mentálního modelu tedy představuje dynamický proces.

Mluvčího charakterizuje poměrně značná autonomie – sám zodpovídá za to, co produkuje, a sám je schopen posoudit, do jaké míry jeho produkce odpovídá jeho záměru.

Adresát je projevu díky analýze schopen porozumět a reagovat na něj nejen následně (s delším či kratším odstupem), nýbrž také jeho význam anticipovat a začít na něj reagovat ještě předtím, než mluvčí produkci dokončí. Jak uvádí Kohn a Kalina, „anticipace tak představuje základní složku strategického zpracování sdělení“.⁵⁹⁰

Charakteristické rysy produkce a porozumění se pochopitelně odvíjejí od typu interakce.

publikum. Jejich reakce, pohyby a výraz tváře nám poskytuje užitečnou zpětnou vazbu, která nám umožňuje změnit přístup a lépe projev uspořádat.“

⁵⁸⁹ Kohn & Kalina (1996: 123)

⁵⁹⁰ *Ibid.*, s. 124

Při zprostředkované komunikaci je výše uvedená konfigurace rozšířena o tlumočníka jako dalšího aktéra. Jakkoli tlumočnick jako lidská bytost rámcově podléhá stejným zákonitostem porozumění a produkce, ve své roli zprostředkovatele komunikace mezi mluvčím a adresátem je vystaven specifickým podmínkám, které způsob recepce a produkce diskurzu zásadním způsobem ovlivňují.

B. Produkce a porozumění ve vícejazyčné, zprostředkované komunikaci

Při zprostředkované (zpravidla vícejazyčné) komunikaci vstupuje do komunikační situace jako další aktér tlumočnick. Jeho postavení je mimořádné v několika ohledech. V první řadě je tlumočnick příjemcem, avšak nikoli adresátem zdrojového sdělení (o implikacích této skutečnosti viz dále). Reakci tlumočnicka na zdrojové sdělení pak tvoří produkce tohoto sdělení v cílovém jazyce pro jeho adresáty. Při simultánním tlumočení přitom tato reakce nevzniká následně, nýbrž (relativně) souběžně s produkcí zdrojového sdělení mluvčím. Produkce zdrojového sdělení, porozumění tomuto sdělení a produkce cílového sdělení (reakce) se tak překrývají ještě výrazněji než u nezprostředkované komunikace.

Mezi aspekty, v nichž se zprostředkovaná komunikace liší od nezprostředkované, řadí Kohn a Kalina kromě podmínek porozumění a produkce také kritéria, jimž má projev dostat.⁵⁹¹ Jakkoli nemusí být tato kritéria jasně a komplexně definovaná a tlumočnicki si jich mohou být vědomi pouze částečně, jsou základní hnací silou toho, čeho se tlumočnicki snaží strategicky docílit.

Konkrétně se jedná o :

a) věrnost mentálního modelu vytvořeného cílovým projevem mentálnímu modelu vytvořenému projevem zdrojovým. Tlumočnick zvažuje, jaké výpustky, adice/rozpracování/rozšíření (*elaborations*) a změny jsou povoleny/žádoucí/nezbytné a za jakých podmínek.

b) adekvátnost prezentace cílového sdělení z hlediska srozumitelnosti, gramatické správnosti, složitosti zpracování, stylistické adekvátnosti a celkového výkonu.

Naplnění uvedených kritérií je možné pouze tehdy, disponuje-li tlumočnick příslušným typem lingvistických a nelingvistických znalostí, jak deklarativních („věcná“ znalost), tak procedurálních (dovednosti potřebné k výkonu dané činnosti). Zároveň se tlumočnick spoléhá

⁵⁹¹ *Discourse requirements*. Kohn & Kalina (1996: 125)

na své vědomosti o tom, jakým způsobem lze tato kritéria naplnit za specifických podmínek a omezení vlastních dané komunikační situaci. Tyto své znalosti a vědomosti převádí tlumočnick do strategických akcí (včetně nouzové strategie snížení kritérií).

Podle Kohn a Kalina⁵⁹² je tlumočení ovlivňováno následujícími faktory inherentními zprostředkované komunikaci:

- Převod mezi zdrojovým a cílovým projevem v rámci komunikační situace⁵⁹³

Jak je uvedeno výše, mluvčí (autor zdrojového sdělení) vstupuje do komunikační situace s modelem, jehož podobu flexibilně utváří na základě svého vlastního záměru a vyhodnocování zpětné vazby příjemců. Předpokladem tohoto průběžného utváření je sémantická autonomie. Tlumočnick tuto sémantickou autonomii nemá v tom smyslu, že nemá možnost utvářet svůj mentální model stejně volně jako autor zdrojového sdělení. Ve srovnání s monolingvální komunikací musí být porozumění při tlumočení ucelenější, méně selektivní a hlubší, a to na všech rovinách, s maximálním využitím *bottom-up a top-down* analytických procesů. Stejně jako porozumění a utváření mentálního modelu, i hledání vhodného lingvistického vyjádření musí být při tlumočení mnohem cílenější než v jednojazyčné komunikaci, protože změna lingvistických prostředků může vést ke změně mentálního modelu.

- Sekvenční organizace porozumění a produkce při konsekutivním tlumočení⁵⁹⁴

Při konsekutivním tlumočení si tlumočnick mentální model zdrojového projevu vytváří již ve fázi poslechu, která probíhá odděleně od produkce, tlumočnickova autonomie je větší. Zároveň se očekává, že tlumočnickův projev bude kratší než projev zdrojový; řešením je buď rychlejší produkce, nebo kondenzace sémantického obsahu. Uspořádání účastníků komunikační situace při konsekutivním tlumočení umožňuje určité strategické chování – např. oční kontakt s cílem určit moment vhodný pro pauzu na přetlumočení (a samozřejmě tlumočnickou notaci).

- Paralelní organizace porozumění a produkce při simultánním tlumočení

Vzhledem k tomu, že recepce zdrojového a produkce cílového projevu probíhá při ST souběžně, probíhá tak i zpracovávání jednoho mentálního modelu a produkce modelu

⁵⁹² Kohn & Kalina (1996: 126)

⁵⁹³ *Communicative transfer relation between source and target discourse*. Kohn & Kalina (1996: 126)

⁵⁹⁴ Vzhledem k tomu, že tato práce se zabývá simultánním tlumočením, se tlumočením konsekutivním podrobněji nezabýváme.

druhého. Souběžně tlumočnické ověřuje správnost porozumění (logiku a koherenci projevu) i produkce (koherenci, adekvátnost převodu, jazykovou správnost). Ve chvíli, kdy musí začít plánovat a produkovat cílový projev, má k dispozici výrazně menší množství informací, než jaké by měl k dispozici v monolingvální komunikaci a jeho mentální model je v podstatě hypotézou.

Zdánlivě ideální řešení – počkat, dokud nebude k dispozici dostatek informací pro vytvoření odpovídajícího mentálního modelu – naráží na potřebu co největší volné kognitivní kapacity, a tedy brzkého zpracování vyslechnuté a v paměti uložené informace. Tyto dva protichůdné zájmy vyžadují využívání strategií jak na úrovni porozumění, tak zároveň na úrovni produkce.

- Náročnost zdrojového projevu – obsahového a /nebo jazykového vyjádření

Základním předpokladem úspěšného sdílení mentálních modelů je dvojí typ znalostí: znalost jazykových prostředků (a schopnost jejich správného použití) a znalosti o světě i o konkrétní situaci. V ideálním případě jsou znalosti autora zdrojového projevu, jeho adresáta a tlumočnicka na stejné úrovni. Ve skutečnosti tomu tak často není. Zdrojové sdělení není určeno tlumočnickovi, nýbrž adresátovi, jímž bývají – samozřejmě v závislosti na situaci⁵⁹⁵ – osoby s vyšší či nižší mírou odbornosti v daném tématu. Tlumočnick zpravidla stejnou znalost nemívá. Autor zdrojového sdělení tuto znalostní asymetrii často nebere v úvahu a způsob vyjádření, míru explicitace i volbu verbálních prostředků přizpůsobuje adresátovi, nikoli však tlumočnickovi, jemuž se tak projev může jevit sémanticky obsažnější a komplexnější než adresátovi.

Kognitivní zátěž tlumočnicka dále narůstá v situacích, kdy je zdrojový projev tvořen prostředky vhodnými spíše pro psané médium, avšak nevhodnými (příliš složitými) pro ústní přednes (zátěž zvyšuje i přednes postrádající přirozené frázování a intonaci).

Při produkci obecně aplikuje tlumočnick i strategie projevující se v rovině prezentace – pracuje s pauzami, intonací a rychlostí projevu.

V případech, kdy je tlumočnickova kapacita vyčerpána nebo jeho schopnosti nedostatečné, nastupují nouzové strategie (*emergency strategies*). Tyto strategie by dle Kohna a Kaliny „měly být mnohem méně zautomatizované než ostatní strategie (...); a ačkoli se k takovému

⁵⁹⁵ V tomto ohledu se liší adresát projevu předneseného na odborné konferenci a např. adresát projevu úředníka cizinecké policie.

způsobu zpracování musí čas od času uchýlit pravděpodobně každý tlumočník, nejedná se o reprezentativní příklad strategického zpracování v rámci simultánního tlumočení.“⁵⁹⁶

Na tomto místě jsme shrnuli charakteristiky zprostředkované komunikace, které dle Kohna a Kaliny podmiňují způsob, jakým tlumočník v takovémto komunikačním aktu za pomoci strategií plní svou úlohu.

Z jejich modelu vychází i základní kritéria úspěšnosti zprostředkování řečnickova mentálního modelu, která používáme v našem experimentu: zachování správnosti a úplnosti obsahu (věcného významu) a komunikačního záměru řečníka a jeho pragmatické složky (vyjádření postoje ke sdělovaným skutečnostem a aktivizace příjemce).

9.2 Definice a pojetí

Strategie označuje Tryuková za „jeden z nejdůležitějších konceptů v tlumočení“.⁵⁹⁷ Vymezení tohoto konceptu je však vše, jen ne jednoznačné.

Do relativně nedávné doby převládal v teorii tlumočení pohled na tlumočnické strategie jako na způsob řešení problémů. Podle Gila je tlumočení některými odborníky považováno za „(neustálý) krizový management“⁵⁹⁸. Navzdory přípravě i zkušenostem jsou totiž mezery v tlumočnických znalostech nevyhnutelné, navíc některé problematické faktory vyplývají ze samotné podstaty tlumočnické činnosti. Například Hynková Dingová řadí mezi tyto potenciálně problematické faktory

„produktivní a receptivní jazykové dovednosti tlumočníka a klientů, sociolingvistické vlivy jazykového prostředí jako ‚přízvuk‘, jazyková varieta či jazykový rejstřík, tlumočnickovo metalingvistické povědomí nebo interní či externí mimojazykové faktory jako špatná schopnost predikce, únava, předpokládané znalosti klienta, okolní ruchy apod.“⁵⁹⁹

Vzhledem k tomu, že výskyt těchto faktorů v každé tlumočnické situaci je naprosto nevyhnutelný, protože se jedná o faktory, které takovou situaci přímo utvářejí (a protože se tlumočník často pohybuje na hraně zahlcení své procesní kapacity), je nedílnou součástí tlumočnických dovedností schopnost problémy způsobené těmito faktory anticipovat a řešit.

⁵⁹⁶ Kohn & Kalina (1996: 131)

⁵⁹⁷ Tryuk (2010: 181)

⁵⁹⁸ Gile (2009: 191)

⁵⁹⁹ Hynková Dingová (2017: 91)

Tato řešení potom mohou podle Hynkové Dingové⁶⁰⁰ být buď kreativní a často intuitivní, nebo naopak plánovaná a vědomá.

Ve výše uvedeném pojetí má „problém“ čistě negativní konotace. Strategické chování tlumočnicka se však neomezuje pouze na řešení problémů v negativním slova smyslu. Jak uvádí Ďoubalová, „[t]lumočení je neustálý rozhodovací proces, tedy řešení problému, kdy volba řešení má vést k optimálnímu výsledku, tedy k dosažení stanoveného cíle“.⁶⁰¹ Výraz „problém“ v tomto smyslu lze chápat nikoli čistě negativně, nýbrž jako jev, k němuž je nutno přistupovat a jež je nutno zpracovat s ohledem na cíl komunikační situace. Zatímco faktory jako špatná schopnost predikce či únava lze jednoznačně označit za negativní, jiné faktory, jako například sociolingvistické vlivy jazykového prostředí či charakteristické rysy simultánně tlumočené komunikace, se nestávají zdrojem problémů automaticky; lze je chápat jako jevy, které vyžadují ze strany tlumočnicka konkrétní postupy, a to nejen s cílem zabránit narušení či znemožnění komunikace, nýbrž naopak zajistit její hladký a úspěšný průběh. V tomto pojetí se tlumočnické strategie a strategické postupy slouží i ke zvyšování efektivity celého procesu. Slovy Riccardiové „strategie neslouží pouze k tomu, aby bylo dosaženo určitého cíle, nýbrž aby ho bylo dosaženo optimálním způsobem“⁶⁰². Rozhodovací proces probíhá na všech úrovních produkce cílového textu, a to vědomě i podvědomě. Obdobně pozitivní postoj k tlumočnickým strategiím zaujímá například Wadensjö či Heyericková⁶⁰³ (jejíž výzkum je podrobně popsána v podkapitole č. 9.4.2).

Scott-Tenent, Gonzalez Davies a Rodriguez Torras definují strategii poměrně obecně jako „detekci problému při překladu a tlumočení a následnou aplikaci odpovídajícího řešení“,⁶⁰⁴ přičemž, jak připomíná Ďoubalová, „[z]a tlumočnický problém (...) můžeme šířeji považovat celou komunikační situaci“⁶⁰⁵ zároveň však i problémy na značné úrovni podrobnosti, tj. například jediné slovo či termín. Scott-Tenent, Gonzalez Davies a Rodriguez Torras i Tryuková⁶⁰⁶ proto zdůrazňují nejednoznačnost tohoto pojmu, který v podstatě postrádá jasné a všeobecně sdílené vymezení. Definic je naopak značné množství, přičemž tyto definice se

⁶⁰⁰ Hynková Dingová (2017: 92)

⁶⁰¹ Ďoubalová (2019: 65)

⁶⁰² Riccardi (2005: 764). Zároveň však Bartłomiejczykova (2006: 152) svou definicí („tlumočnické strategie jsou metody, které potenciálně vedou k vyřešení konkrétních problémů (...) či obecně usnadňují tlumočnickovi jeho úkol a předcházejí potenciálním problémům“), v níž zdůrazňuje slovo „potenciálně“, připomíná, že použití konkrétní strategie nezaručuje uspokojivé výsledky v každé situaci.

⁶⁰³ Která v této souvislosti odkazuje na další autory s obdobným přístupem, jako jsou např. Napier (2002); Jääskeläinen (2009); Gambier (2010).

⁶⁰⁴ Scott-Tenent, Gonzalez Davies and Rodriguez Torras v Tryuk (2010: 181)

⁶⁰⁵ Ďoubalová (2019: 66)

⁶⁰⁶ Tryuk (2010: 181)

často překrývají; obecně je velmi těžké určit, kdy jde o obecný přístup tlumočnicka a kdy o cílené řešení konkrétního problému.

Jak uvádí Tryuková:

„definovat pojem strategie je nesmírně obtížné, a to jak z hlediska teoretického (popis procesu tlumočení), praktického (provádění tlumočení) i didaktického (učení, jak řešit tlumočnické problémy). Nemáme k dispozici explicitní popis kritérií definujících strategie charakteristické pro tlumočení. V mnoha studiích jsou strategie označovány jako metoda či taktika zvolená konkrétním tlumočnickem.“⁶⁰⁷

Definice se tedy nejen částečně překrývají, nýbrž „[m]noho autorů používá termíny jako technika, dovednost či kompetence a strategie zaměnitelně.“⁶⁰⁸ Ve své studii s názvem *Strategie v tlumočení. Problémy, kontroverze, řešení*⁶⁰⁹ z roku 2010 vypracovala Tryuková velmi obsáhlý přehled pojetí strategií u různých autorů. Na tomto místě je nutno podotknout, že ani u jednotlivých zde obsažených autorů nenajdeme jednu jasnou a definitivní kategorizaci strategických postupů a strategií, a že i jednotliví autoři mohou na tuto problematiku v různých pracích nahlížet z různých, více či méně se překrývajících úhlů pohledu. Jednotlivá pojetí zde proto uvádíme spíše pro představu, z jaké perspektivy a v jaké úrovni podrobnosti se lze na strategické postupy a strategie zaměřovat; naším cílem však není přinést jednoznačný a vyčerpávající přehled kategorizace strategií u jednotlivých autorů.

Tak například Pöchhacker⁶¹⁰ či Riccardiová⁶¹¹ dělí strategie na obecné a konkrétní (*general X specific*) podle toho, zda je lze aplikovat na všechny jazyky, či pouze na konkrétní jazyk či kombinaci (*language-specific, language pair-specific*).

Riccardiová (2005) zároveň rozlišuje strategie podle toho, zda vycházejí z dovednosti (*skill-based*), nebo ze znalosti (*knowledge-based*), přičemž *skill-based* strategie představují „automatické reakce, k jejichž aktivaci dochází při rozpoznání známého stimulu během komunikačního aktu“,⁶¹² a jedná se tedy o zautomatizované postupy získané a posilované praxí a zkušeností, které probíhají především na úrovni podvědomí. Oproti tomu *knowledge-based* strategie jsou výsledkem vědomého analytického procesu a jsou využívány v situacích, kdy tlumočnick nemá k dispozici zautomatizovanou reakci nebo kdy je jeho kognitivní kapacita

⁶⁰⁷ Tryuk (2010: 181)

⁶⁰⁸ *Ibid.*, s. 186

⁶⁰⁹ *Strategies in Interpreting. Issues, Controversies, Solutions* (2010)

⁶¹⁰ Pöchhacker (2004: 132)

⁶¹¹ Riccardi (2005: 765)

⁶¹² *Ibid.*, s.760

přetížena v důsledku např. vysoké informační hutnosti, rychlého přednesu či neznalosti určitého pojmu.

Jedním z přístupů, jaký ke strategickému chování tlumočnicka zaujímá Gile (2009), je dělení na strategie ve smyslu dlouhodobějšího plánování přístupu k danému tlumočnickému úkolu (příprava, koordinace s organizátorem, vyhledávání neznámých termínů) a na taktiky, které představují okamžité řešení problému vyskytnuvšího se během úkolu (zpracování složité větné struktury, neporozumění termínu, neexistence ekvivalentu).⁶¹³

Z hlediska plánování přístupu či naopak konkrétní okamžité reakce na problém rozlišuje různé postupy – metody, strategie a techniky (plus výsledná řešení) při mezijazykovém převodu také Zabalbeascoa⁶¹⁴, který definuje strategie jako „zvláštní vzorec chování, jehož účelem je vyřešit problém nebo dosáhnout určitého cíle“ a pojímá ji jako „vědomé jednání s cílem zlepšit výkon překladatele (...) především z hlediska účelnosti a účinnosti (*efficiency and effectiveness*)“⁶¹⁵, zatímco technikou rozumí koncept, který nesouvisí s rozhodovacím procesem, nýbrž s osvojenou dovedností, který je aplikována podle předem určené metody nebo postupu. Autor zároveň považuje za užitečné rozlišovat behaviorálními strategiemi, tedy jednáním, které lze přímo pozorovat, a „duševní“ aktivitou, tedy myšlenkovými procesy, které lze vysledovat pouze nepřímo na základě indikátorů typu hezitace (případně introspekci nebo měřením mozkové činnosti).

Výstupem strategie je řešení – konkrétní způsob či „verze“ převodu, přičemž typy řešení charakterizují vztah mezi jednotkou cílového a zdrojového textu.

U vědomí toho, že některé strategie slouží pro vyrovnání se s nároky tlumočení na procesní kapacitu a jiné spíše pro efektivní komunikaci s příjemcem, rozděluje Pöchhacker⁶¹⁶ strategie na *process-oriented* (strategie orientované na proces) a *product-oriented* (strategie orientované na produkt); toto rozdělení přejímá ve svém výzkumu Heyericková (2021) – podrobněji viz příslušná podkapitola. Ta hovoří i o strategiích zaměřených na řešení konkrétního problému versus rutinních a dále povinných versus volitelných strategiích.

⁶¹³ Toto rozdělení zhruba odpovídá dichotomii globální vs. lokální strategie (např. Séguinot 1989, Jääskeläinen, 1993 či Pöchhacker, 2004), viz např. Heyerick (2021).

⁶¹⁴ Zabalbeascoa (2000: 119). Zabalbeascoa se zabývá strategiemi v překladu, tj. převodu psaného textu; jeho systematické rozlišování mezi metodou, strategií a technikou však považujeme za relevantní pro mezijazykový převod v obecném slova smyslu, tedy i pro tlumočení.

⁶¹⁵ Zabalbeascoa (2000: 120)

⁶¹⁶ Pöchhacker (2004: 132)

Někteří autoři, jako například Kohn a Kalina (1996), asociují používání strategií s inherentními vlastnostmi tlumočení – každá z nich klade na tlumočnicka určité nároky, s nimiž je nutno se strategicky vypořádat.

Podle charakteristických rysů tlumočnické činnosti či jednotlivých fází procesu převodu kategorizuje strategie také například Riccardiová (2005), která rozlišuje tak strategie typické pro fázi porozumění a produkce, celkové a nouzové strategie. Z podstaty tlumočnické činnosti vychází ve své kategorizaci i Tryuková (2010), která dělí strategie na anticipační, které umožňují vyrovnat se se souběžnou recepcí a produkcí, kondenzační, díky nimž je tlumočnick schopen sdělení zpracovat v omezeném čase, a notaci pro podporu krátkodobé paměti. Obdobně Changová a Schallertová (2007) zmiňují různé typy strategií využívané pro řešení různých typů problémů – sumarizaci pro řešení časové tísně, parafrázi pro řešení jazykových problémů apod. U týchž autorek se objevují i kategorie *top-down* a *bottom-up*,⁶¹⁷ přičemž jako *top-down* strategie jsou uváděny například anticipace, vizualizace či odvozování na základě sémantických signálů a extralingvistické znalosti, tedy postupy pro vyrovnání se s recepcí probíhající zároveň s produkcí.

Podle toho, ve které fázi jsou aplikovány, rozlišuje strategie i Hynková Dingová. Ta rozlišuje mezi strategiemi aplikovanými při samotném procesu tlumočení (*in-situ*), před ním i po něm, tedy retrospektivně. S odkazem na Shawa (1997), Mackenzieovou (1998) a Turnerovou (2001) zmiňuje takzvané přípravné strategie, jejichž účelem je, aby tlumočníci „dokázali předem odhadnout, k jakým komplikacím může případně dojít, a připravili si strategie na to, jak je bude možné řešit“.⁶¹⁸ Retrospektivní strategie pak umožňují zpětné zhodnocení průběhu tlumočení. Napierová (2016) pak hovoří o strategiích proaktivních, sloužících ke zvládnutí předvídaných problémů, a reaktivních, jejichž účelem je řešit nečekaně se objevivší problém.

Strategie zahrnuté v těchto kategoriích autoři zpravidla dále dělí na podkategorie konkrétních akcí.

Nejen jednotlivé způsoby kategorizace různých autorů se vzájemně překrývají; samotné strategie v rámci jednotlivých kategorií bývají při tlumočení uplatňovány zároveň (v podstatě nelze tvrdit, že v jednu chvíli využívá tlumočnick vždy jednu strategii). Jak uvádí Tryuková,⁶¹⁹ „[v]šichni výše uvedení autoři se shodují na tom, že jednotlivé strategie jsou na sobě do určité

⁶¹⁷ Chang & Schallert (2007: 153). Popis ani definici strategií *bottom-up* autorky neuvádějí a systematickou definici či klasifikaci těchto strategií nenabízejí.

⁶¹⁸ Hynková Dingová (2017: 91)

⁶¹⁹ Tryuk (2010: 185)

míry závislé. Není-li správně aktivována jedna strategie, vyvstává nutnost kompenzace jinou strategií.“ Tamtéž hovoří Tryuková o „super-strategii“, jejíž pomocí tlumočnick monitoruje správnost aplikace jednotlivých strategií. Tento koncept se v podstatě shoduje s pojetím Flavella (1987) a Garnera (1987)⁶²⁰, kteří rozlišují mezi kognitivními strategiemi, jejichž cílem je vyřešit konkrétní úkol, a metakognitivními strategiemi, které umožňují vyhodnocení funkčnosti aplikované strategie. Changová a Schallertová (2007) s odkazem na Alexanderovou et al. (1991) podotýkají, že znalost strategií spolu se znalostí sebe sama, vědomostí o příslušném úkolu a plány a cíle tvoří jednu ze složek metakognice. Tyto složky spolu vzájemně interagují a při změně jedné z nich se příslušným způsobem mohou měnit (přizpůsobovat) i používané strategie (a to i na základě minulé zkušenosti s úspěšností či neúspěšností určité strategie).

V následující části stručně představíme výběr výzkumů týkajících se tlumočení znakového jazyka, které jsou pro náš výzkum určitým způsobem relevantní.

9.3 Strategie ve výzkumu tlumočení znakového jazyka

Výzkum tlumočení z/do znakového jazyka se otázce strategií věnuje z různých perspektiv; kromě obecných otázek (např. níže uvedené lingvistické copingové strategie, Napier 2002/2016) jde například o kooperační (diskurzivní) strategie (Napier 2007, dále např. Haug et al., 2017, který se zabývá strategiemi neslyšících řečníků pro spolupráci s tlumočníky), pragmatiku a otázku řečové zdvořilosti (Rousch 2007, Savvalidou 2014) či přípravu (na tlumočení mezi angličtinou a ASL, viz např. Nicodemus et al., 2014, nebo na tlumočení z/do mluveného jazyka v kombinaci s IS v porovnání s tlumočením v kombinaci s národním znakovým jazykem, viz De Wit et al. 2021). Několik dalších tematických oblastí výzkumu strategií při tlumočení (ze) znakového jazyka uvádíme již v kapitole č. 6 teoretické části *Direkcionality*. Řadí se mezi ně strategie sloužící k vyrovnání odlišných požadavků znakových a mluvených jazyků na konkrétnost (úroveň podrobnosti) vyjádření (Crawley 2018), kompresní strategie spočívající v hledání jednoslovného ekvivalentu vyjádření určitého pojmu několika znaky nebo nahrazení repetice jako prvku zdůraznění prozodickými prostředky (Finton a Smith 2004) či strategie používané při tlumočení z IS do mluvené angličtiny, které jsou ve své podstatě strategiemi používanými při tlumočení z národních znakových jazyků do jazyků mluvených (Best et al. 2016).

⁶²⁰ Alexander et al. (1991: 329)

Následující část představuje přehled vybraných výzkumů zabývajících se strategiemi v tlumočení znakového jazyka. Některé z těchto výzkumů jsou staršího data, stále však výstižně ilustrují některá specifika tlumočení znakového jazyka a zároveň jsou více či méně relevantní pro náš vlastní výzkum – vysvětlují některé jevy, k nimž došlo i v našem výzkumu, a ukazují na to, že strategie a strategické postupy, které se tlumočnickovi nabízejí, spadají do různých vrstev projevu či komunikační situace (vlastnosti pracovních jazyků, sociokulturní kontext a jeho znalost, situační kontext a jeho nároky, technické uspořádání apod.).

Bližší se zabýváme výzkumy Wangové (2021), Napierové (2002/2016), Pointurier-Pourninové (2014), Resslerové (1999), Cerneye (2004), Stonea a Russelové (2014) a Napierové (2007).

Napierová (2002) se ve své inovativní studii zaměřuje na lingvistické copingové strategie, konkrétně na výpustku a překladatelský styl jako strategické řešení, a to v kombinaci mluvená angličtina – australský znakový jazyk; její závěry jsou však platné i pro tlumočení mezi jazyky mluvenými. Pointurier-Pourninová se věnuje strategiím kompenzujícím tzv. lexikální mezeru, tj. neexistenci lexikalizovaného ekvivalentu, ve znakovém jazyce. Resslerová, Cerney i Stone a Russellová se ve svých výzkumech zaměřují na srovnání komunikačních a kooperačních strategií slyšících a neslyšících tlumočnicků při týmovém tlumočení s pilotáží (*relay*). Tyto studie považujeme za zajímavé, ačkoli se zabývají tlumočením v opačném směru než naše práce, některá z nich plynoucí zjištění jsou však platná i pro náš směr a domníváme se, že mohou přispět k porozumění různým jevům, které ovlivňují způsob práce tlumočnicků v našem experimentu. Na komunikační a kooperační strategie se soustředí i Napierová (2007), a to ve směru, který je pro nás relevantní, tj. ze znakového jazyka do mluveného. Stejněmu směru se pak věnuje i Wangová.

9.3.1 Simultánní tlumočení ze znakového do mluveného jazyka⁶²¹: Kvalita, kognitivní přetížení a strategie – Wang (2021)

Výzkum Wangové je pro naši práci mimořádně relevantní, protože se týká tlumočení ze znakového jazyka do mluveného. Klade si za cíl zjistit, jaké strategie tlumočníci využívají v závislosti na problémech specifických pro tento směr a na vlastnostech projevu v konkrétním jazyce. Výsledkem není nová taxonomie či teorie, nýbrž soubor konkrétních, situačně specifických poznatků. Na tomto místě se cíleně nesoustředíme na samotné zjištěné tlumočnické strategie, pro ilustraci však uvádíme několik převládajících tendencí; zjištění Wangové totiž zajímavým a velmi podrobným způsobem znázorňují souhrn různých faktorů

⁶²¹ Z Auslanu do mluvené angličtiny.

na textové, personální a kontextové úrovni a vzájemnou ovlivnitelnost těchto faktorů, pozitivní i negativní interakci a možnosti vzájemné kompenzace příslušných strategií a jejich dynamickou povahu.

Wangová rozdělila zjištěné problémy do čtyř kategorií (podrobněji viz podkapitola č. 6.10 teoretické části *Tlumočení ze znakového jazyka do jazyka mluveného: Wang [2021]*): problémy související s porozuměním znakovému jazyku (způsobené stylem mluvčího, používanými znaky, tématem), s kognitivním přetížením (způsobeným čísly, délkou odstupů, syntaktickými rozdíly mezi pracovními jazyky, informační hustotou projevu), s produkcí (potřeba srozumitelného a koherentního vyjadřování v odpovídajícím rejstříku) a s experimentálními podmínkami. Podrobněji se pak věnuje strategiím pro převod čísel (která jsou obecně považována za spouštěče problémů) a dále jevů typických pro tlumočení ze znakového jazyka, především se syntaktickou asymetrií (zde zápor na konci věty⁶²² a odlišný způsob aktuálního členění větného, zde konkrétně formou tzv. identifikační konstrukce⁶²³ ve formě řečnické otázky) a s ní souvisejícím zatížením kognitivní kapacity a pracovní paměti.

Podle vlastních vyjádření využívali tlumočníci v průzkumu Wangové⁶²⁴ obecně používané strategie, jako jsou strategické adice (explicitace, vysvětlování kontextu a kulturně specifických jevů pro zvýšení účinku projevu na příjemce), strategické výpustky redundancí, sumarizaci a kompresi, parafrázi, generalizaci, přepínání mezi doslovným a volným způsobem převodu a využívání dlouhodobé paměti. Tlumočníci dále zmiňovali dva typy vyčkávání: *waiting* neboli čekání na úsek dostatečně dlouhý pro porozumění a *stalling*, kdy během čekání tlumočnický vyplňuje projev obecnější promluvou, aby získal potřebný čas bez narušení plynulosti. První typ vyčkávání označuje Wangová zároveň za práci s časovým posunem, která sama o sobě představuje velmi významnou tlumočnickou strategii, a to zejména ve vztahu k syntaktické asymetrii.

Různé způsoby kombinace jednotlivých strategií, konkrétně různě dlouhého časového posunu s jinými strategiemi, ilustruje přehled způsobů práce s odstupem od řečníka.

Wangová vyzorovala čtyři různé přístupy z hlediska délky odstupů, a to na škále od velmi dlouhého po velmi krátký (vyslechnutí celé věty včetně koncového záporu či otázky a naopak těsné držení se řečníka s doslovným převodem identifikační konstrukce ve formě řečnické

⁶²² Viz kapitolu č. 5 teoretické části *Sociolingvistická charakteristika (českého) znakového jazyka a bimodální tlumočení*.

⁶²³ Tamtéž.

⁶²⁴ Wang (2021: 222)

otázky a odpovědi na ni). Zajímavé je, že první (velmi dlouhý odstup) a poslední (velmi krátký odstup) postup mají stejný, v podstatě ideální výsledek (idiomatický způsob převodu), i když zacházení s časovým posunem je v nich protikladné. Velmi krátký odstup byl totiž vykompenzován anticipací na základě jazykových znalostí (mimika) a kontextu.

Zároveň je evidentní, že odstup od řečníka úzce souvisí s doslovným a volným stylem převodu. Ačkoli každý z těchto stylů má v různých souvislostech své opodstatnění, je zajímavé, že Wangová vypořadala výraznou souvislost s (formální) kvalitou: „...někteří tlumočníci, kteří udržovali dostatečně dlouhý odstup, (...) využívali převážně volného stylu, přesně převáděli jádro sdělení, zachovávali v cílovém projevu intratextovou koherenci a využívali formální rejstřík.“ Na druhou stranu tlumočníci s relativně krátkým posunem „převáděli klíčové informace a podrobnosti sice správně, ale využívali převážně doslovný styl převodu, dopouštěli se interferencí ze zdrojového jazyka a častějších gramatických chyb a používali neformální rejstřík, který byl ve formálním konferenčním prostředí nevhodný.“⁶²⁵

Zásadní tlumočnickou strategií se ukázala již zmíněná anticipace. Z výzkumu Wangové lze v souvislosti s anticipací vyvodit zajímavý závěr ohledně vztahu strategií a tlumočnických problémů: daná strategie sice slouží k řešení určitého problému, ten však zároveň může použití strategie ztěžovat či znemožňovat. Například nároky kladené na tlumočnicka syntaktickou asymetričností pracovních jazyků a související zátěž kognitivní kapacity může částečně řešit anticipace, ovšem její použití je ztíženo právě problémem, který má tato strategie řešit – asymetričnost snižuje možnost anticipace. Zároveň se však v projevu mohou vyskytovat prvky, které tento problematický jevy kompenzují a použití konkrétní strategie naopak usnadňují. V případě syntaktické asymetrie při tlumočení znakového jazyka jde například o suprasegmentální, nemanuální a neverbální prvky, konkrétně mimiku, díky níž dokáže tlumočnick anticipovat například zápor, který se ve znakovém jazyce v určitých případech vyskytuje až na konci věty. Ze strany tlumočnicka jde o cílené využívání jazykových znalostí spolu se znalostí kontextu i věcnou znalostí získanou přípravou. Tytéž strategie usnadňují anticipaci výskytu číselných údajů (ty jsou samy o sobě nejen obtížně předvídatelné, nýbrž obecně obtížně tlumočitelné, a to kvůli své nízké redundantnosti,

⁶²⁵ Wang (2021: 208). Zajímavé je např. srovnání s Livingstonovou et al. (1994) v Cerney 2004: 26, kteří zjistili, že při doslovném převodu (souvisejícím s krátkým posunem a tedy krátkou časovou rezervou pro zpracování sdělení) probíhá převod spíše na úrovni lexika než vyšších významových celků, že vhodnost doslovného překladu závisí na typu a účelu projevu (není vhodný pro syntakticky složitou přednášku) a že v rámci experimentu odpovídali neslyšící účastníci na otázky ohledně shlednutého projevu správněji v případě idiomatického (= volného) převodu.

přesnému a jednoznačnému významu a nízkému sémantickému, avšak vysokému informačnímu obsahu a jedinému přímému ekvivalentu v cílovém jazyce).⁶²⁶

Použití určité strategie s cílem zefektivnit proces převodu či přímo vyřešit určitý problém může paradoxně způsobit jiný problém. Některé strategie vyžadují určitý čas a mohou vést k přetížení pracovní paměti. To je případ strategických adic a oprav, jejichž účelem je dosáhnout větší míry správnosti a přesnosti, intratextové koherence či lepšího komunikačního účinku, které však mohou vést k přílišnému prodloužení odstupe od řečníka. Delší časový posun může být samozřejmě i cílený (tlumočnick například čeká na podrobnější informace), může však vést k nežádoucím výpustkám. Negativní důsledky použití určité strategie – zde například přesycení kognitivní kapacity v důsledku adice nebo prodloužení odstupe – lze kompenzovat dalšími strategiemi: v daném případě například využíváním pauz řečníka, strategickou výpustkou redundantních a méně důležitých informací, generalizací, sumarizací či zrychlením tempa. Obecně pak platí, že tlumočníci znakového jazyka mají udržovat oční kontakt s neslyšícím řečníkem a spolupracovat s ním, aby nedošlo ke kognitivnímu přetížení a nepřesnému převodu.⁶²⁷

Zjištění, že použití každé strategie tlumočnicka často „něco stojí“ a nemusí vždy vést k výhradně pozitivnímu výsledku, odpovídá výše zmiňované Gilově teorii, že strategie (taktiky) volí tlumočnick v souladu s několika zásadami a kritérii, do nichž spadají právě nároky na čas a procesní kapacitu a případná ztráta informace.⁶²⁸

Podrobnou analýzou tlumočnických výkonů v rámci experimentu Wangová zjistila, že v použití tlumočnických strategií se vyskytuje interpersonální i intrapersonální variabilita – tedy že stejný typ problému mohou různí tlumočníci řešit různými způsoby, ale také že jeden tlumočnick může k řešení stejného typu problému využívat různých způsobů řešení, a to v závislosti na mnoha faktorech, jako je například dostupná procesní kapacita, čas, dostupnost vhodného výrazu v cílovém jazyce apod.⁶²⁹ Tuto variabilitu označuje Wangová za projev tlumočnické kreativity.⁶³⁰ Z uvedených zjištění plyne, že použití tlumočnických strategií se odvíjí od konkrétních vlastností a okolností daného projevu a jejich momentální kombinace,

⁶²⁶ Wang (2021: 41)

⁶²⁷ *Ibid.*, s. 212

⁶²⁸ Podrobněji viz podkapitulu 9.4.1 *Tlumočnické strategie a taktiky – Gile (1995)*.

⁶²⁹ Interpersonální variabilitu v použití strategií zjistila i Bartłomiejczyková (2006: 166), která ji připisuje mimo jiné také faktorům jako talent, motivace, míra únavy, styl uvažování (*cognitive style*) a úroveň jazykových znalostí.

⁶³⁰ Wang (2021: 189)

kteře jsou v určitou chvíli do jisté míry objektivně dané, avšak ve značné míře jsou vnímány subjektivně. Použití určité strategie může ovlivnit další průběh převodu, a jejich případné negativní dopady mohou být kompenzovány použitím dalších strategií. Z toho vyplývá, že tlumočnické strategie nejsou jevem statickým, ale naopak velmi dynamickým, a zásady jejich používání neplatí absolutně, nýbrž závisí na objektivních i subjektivních vlastnostech projevu, pracovních jazyků, tlumočnicků a situačním i kulturním kontextu.

9.3.2 Lingvistické copingové strategie v tlumočení znakového jazyka: Napier (2002/2016)

Převratnost studie *Lingvistické copingové strategie v tlumočení znakového jazyka* (2002/2016), zaměřené na tlumočení mezi mluvenou angličtinou a australským znakovým jazykem v akademickém prostředí, spočívá v pojmání strategií primárně nikoli jako prostředku krizového managementu, nýbrž jako prostředku pro zvýšení efektivity tlumočení. Účelem strategických postupů a strategií je, řečeno s Napierovou, „1) zajistit co nejplynulejší výkon 2) co nejvíce eliminovat interference nebo neporozumění 3) mít pod kontrolou externí faktory 4) cítit se v průběhu tlumočení komfortně a uchovat si sebedůvěru.“⁶³¹

Způsob, jakým Napierová pojímá výpustky, je příkladem pozitivního přístupu zaměřeného na úspěšná tlumočnická řešení místo na chyby. Ačkoli je studie zaměřená na tlumočení do znakového jazyka, o její případné relevanci pro tlumočnický mluvených jazyků a o možnosti extrapolace na jiné jazykové kombinace a kontexty hovoří sama autorka.⁶³² I jinými autory⁶³³ je však tato studie považována za referenční bod pro výzkum tlumočení mluvených jazyků. Domníváme se však, že jakkoli není aplikace jejích poznatků na jiné jazykové kombinace a kontexty v principu nemožná, vždy je nezbytný individuální přístup odvíjející se od specifik dané jazykové kombinace a sociokulturního prostředí jejích účastníků. Zjištění a závěry platné pro tlumočení z mluveného jazyka do znakového, jak jej zkoumala Napierová, tak nemusí být beze zbytku platné pro tlumočení v opačném směru či v jiné jazykové kombinaci a pro příjemce z jiného sociokulturního prostředí.

Napierová se zaměřuje na čtyři témata:

1) Styl převodu (volný vs. doslovný) při tlumočení akademického diskurzu,

⁶³¹ Napier (2001: 72) v Napier (2002: 61). Zdroj z roku 2001 je nepublikovanou disertační prací na stejné téma.

⁶³² Napier (2002: xiii, 166)

⁶³³ O jejím významu svědčí jak četné odkazy badatelů v oblasti tlumočení znakových i mluvených jazyků (Bartolomiejczyk, 2006; Pöchhacker, 2004) i označení „bible praktikujících tlumočnicků“ ze strany pedagogů, tlumočnicků i studentů (Napier, 2016: xvii)

- 2) počet a typ výpustek s ohledem na lexikální hustotu, míru odborné terminologie a akademický jazyk,
- 3) reflexi tlumočnicků ohledně jejich rozhodovacích strategií (metalingvistické povědomí), které podmiňovaly výskyt výpustek a
- 4) zjišťování názoru neslyšících studentů na použitá jazyková řešení a styl převodu.

Copingové (z angl. „*cope*“ – „zvládat“) strategie Napierová⁶³⁴ definuje jako metody či techniky (mezi pojmy „strategie“, „technika“, „taktika“ apod. systematicky nerozlišuje, ačkoli upozorňuje na nejednotnost této terminologie napříč literaturou), které tlumočníci využívají, aby se co nejlepším způsobem vyrovnali s různými faktory, které by mohly ovlivňovat jejich výkon.

Podle toho, zda jsou využívány pro zvládnutí předvídaných, nebo naopak nečekaně se vyskytujících problémů, lze strategie dělit na proaktivní a reaktivní. Po samotném tlumočení lze využívat tzv. retrospektivních technik (zpětná vazba, kritická analýza záznamu tlumočení, využití těchto zjištění při příštím tlumočení).

Autorka hovoří rovněž o strategiích extralingvistických, zahrnujících organizační přípravu (střídání, rozmístění, komunikaci v týmu, i o sluchových vjemech narušujících lingvistické zpracování sdělení⁶³⁵), zejména však o strategiích lingvistických, které se neoddělitelně pojí s lingvistickým procesem probíhajícím při každém tlumočení. Důraz přitom klade na tlumočnickovu schopnost analýzy lingvistické struktury a funkce jazyka i monitorování a reflexe vlastní jazykové produkce, tedy na metalingvistické povědomí⁶³⁶. Díky němu dokáže tlumočnick volit odpovídající jazykové prostředky vzhledem k situaci a referenčním rámcům jejích aktérů. Podle Bialystokové a Ryanové⁶³⁷ zahrnuje metalingvistické povědomí klíčové dovednosti, jakými je schopnost kategorizovat lingvistické znalosti, řízení pozornosti s cílem vybírat a zpracovávat konkrétní lingvistické informace i schopnost cíleně posuzovat, které aspekty jazyka jsou kontextově relevantní. Metalingvistické povědomí ovlivňuje rozhodování o tom, jakou strategii použít, a umožňuje reflexi vhodnosti zvolených řešení. Jak však připomínají Gartonová a Pratt (1998)⁶³⁸, nezbytným předpokladem takovéto reflexe v rámci metalingvistického povědomí je zpětná vazba

⁶³⁴ Napier (2016: xv)

⁶³⁵ Atwood (1985) v Napier (2016: 44)

⁶³⁶ Napier (2016: 45)

⁶³⁷ Bialystok & Ryan (1985a, 1985b) a Bialystok (1991a, 1993) v Napier (2016: 46)

⁶³⁸ V Napier (2016:46)

ohledně způsobu používání jazyka, jinými slovy sociální interakce.⁶³⁹ Tlumočnickova analýza použití jazyka se nicméně odvíjí také od jeho kulturních znalostí (neboli znalosti referenčních rámců účastníků komunikační situace, jinými slovy od vědomosti o tom, co který pojem pro toho kterého účastníka z jazykového i kulturního hlediska znamená). Z toho vyplývá, že kulturní znalost je nedílnou součástí tlumočnického (rozhodovacího) procesu, což potvrzuje i Napierová, která kulturní znalost spolu se znalostí lingvistickou považuje za specifickou lingvistickou copingovou strategii. Tyto znalosti zahrnují znalosti lingvistické a kulturní dynamiky a sociálních (komunikačních) norem i metalingvistické povědomí o této znalosti, na jejichž základě volí tlumočníci strategie týkající se koordinace střídání promluv jednotlivých účastníků neboli „strategie pro řízení komunikační události“.⁶⁴⁰

Styl převodu: doslovný vs. volný

Napierová zdůrazňuje, že vzhledem k tomu, že chápání určitých pojmů závisí na sociokulturním kontextu, přímý překlad jednotlivých slov pro úspěšný převod nestačí; tlumočnick musí hledat vhodný lingvistický a kulturní ekvivalent na základě znalosti referenčních rámců svého klienta. Pro dodržení zásad teorie rámců a účinné naplnění role jazykového a kulturního mediátora je podle ní nejvhodnější tlumočnickou metodou tzv. volný převod. Ten je využíván v případě, kdy je „lingvistická struktura zdrojového jazyka ignorována a ekvivalent je volen na základě smyslu, jehož je nositelem“, zatímco o doslovný převod se jedná, pokud je „lingvistická struktura zdrojového jazyka zachována, avšak je normalizovaná podle pravidel cílového jazyka“.⁶⁴¹ Napierová považuje tzv. volný převod neboli *free translation* (přičemž druhou metodu představuje překlad doslovný, *literal translation*) za „jediný možný způsob překladu mezi dvěma jazyky a kulturami“⁶⁴², jehož volba by měla být pro zkušeného tlumočnicka jako jazykového a kulturního mediátora v rámci interaktivního modelu samozřejmostí (výsledky jejího vlastního výzkumu však tento závěr zcela nepotvrzují).

⁶³⁹ Dodejme, že zejména při simultánním konferenčním (kabinovém) tlumočení je průběžné poskytování zpětné vazby technicky těžko proveditelné, pokud nedochází ke zcela zjevnému nepochopení, které brání další komunikaci (zpětnou vazbu je ale samozřejmě možno poskytnout i následně). Příležitostí k poskytování zpětné vazby a k jejímu reflektování se samozřejmě vyskytuje tím více, čím užší kontakt je mezi tlumočnickem a klientem, tedy čím interaktivnější je komunikační situace. Z toho logicky vyplývá, že vyšší počet těchto příležitostí se vyskytuje při tlumočení komunitním, dialogickým. Právě tento typ tlumočení převládá či donedávna převládal ve výzkumu tlumočení znakového jazyka, ale stává se stále častějším tématem i ve zkoumání tlumočení mluvených jazyků, což i v této oblasti dává prostor pro intenzivnější zabývání se vzájemnými vztahy tlumočnicka s komunitou, jeho rolí a jejími hranicemi.

⁶⁴⁰ Roy (1996: 63) v Napier (2016: 49)

⁶⁴¹ Crystal (1987: 344) v Napier (2016: 103)

⁶⁴² Napier (2016: 28)

Strategická výpustka

Jednou z klíčových a inovativních aspektů studie Napierové je předpoklad, že výpustky (k nimž dochází při tlumočení vzhledem k jeho časovým omezením vždy) nejsou jevem výhradně negativním, nýbrž mohou představovat cílené, strategické řešení: „Tlumočníci jsou schopni reflektovat a případně strategicky se rozhodovat o tom, jak a proč určitou informaci vypustit.“⁶⁴³ Napierová uvádí, že ve výzkumu tlumočení mluvených jazyků tato myšlenka nová není⁶⁴⁴, ve výzkumu tlumočení jazyka znakového však ano.⁶⁴⁵ Svou studii označuje za první, která zjišťuje míru, do jaké jsou si tlumočníci vědomi výpustek, jichž se při tlumočení dopustili. Podrobněji se zabývá dvěma odlišnými pohledy na výpustky, které různí autoři považují buď za jev sám o sobě negativní, který je spíše chybou a nikoli strategií (např. Kopczyński 1980 či Cokely 1992a)⁶⁴⁶, nebo jemuž naopak přisuzují pozitivní konotace, což je konkrétně případ Wadensjöové (1998)⁶⁴⁷.

Pro kategorizaci výpustek reflektující jejich (ne)strategickou povahu vytvořila Napierová⁶⁴⁸ novou taxonomii:

- Vědomé strategické, které jako jediné z této taxonomie lze hodnotit jako cílené strategie použité za účelem zefektivnění tlumočení vynecháním informací, které tlumočník považuje za nerelevantní, redundantní či matoucí.
- Vědomé záměrné výpustky nastávají v důsledku neporozumění či neschopnost nalézt vhodný ekvivalent. Fakt, že je výpustka vědomá, nemusí znamenat, že je strategická – právě tento typ výpustek vede ke ztrátě informace nesoucí význam.
- Vědomé nezáměrné výpustky se tlumočník dopustí, pokud se například rozhodne nepřevádět určitý pojem hned, nýbrž čeká na další podrobnosti či kontext, avšak k převodu již nedojde například z důvodů neustálého přísunu nových informací.
- Vědomé receptivní výpustky se vyskytují v případě, kdy tlumočník určitému pojmu neporozuměl nebo ho nezachytil z důvodu nekvalitního vstupu a není proto schopen jej převést.
- Nevědomé výpustky mají za následek ztrátu informace nesoucí význam. Tlumočník si nevybavuje, že by danou informaci v projevu postřehl.

⁶⁴³ Napier (2016: xix)

⁶⁴⁴ Odkazuje např. na taxonomii vynechávek ve vztahu k typu textu a direkcionality dle Barika (1975), na kondenzační strategie (Sunnari 1995), selektivní redukci (Hatim & Mason 1990) či kompresi (Černov 2004).

⁶⁴⁵ Napier (2016: xx)

⁶⁴⁶ V Napier (2016: 60)

⁶⁴⁷ V Napier (2016: 63). Wadensjöová definovala osm podkategorií tzv. způsobů převodu (*renditions*), přičemž „redukovaný převod“ (*reduced rendition*) může dle jejího názoru představovat způsob, jak naplnit komunikační cíle dané interakce.

⁶⁴⁸ Napier (2002: 64)

Pouze první kategorie je přitom považována za strategické jednání ze strany tlumočnicka. Zbývající výpustky jsou chybné a znamenají informační ztrátu. V následujícím shrnutí se vzhledem k zaměření této kapitoly zabýváme pouze strategickými výpustkami.

Lingvistické copingové strategie: Experimentální výzkum

Na výkonu desíti profesionálních tlumočnicků zkoumala Napierová výskyt výše uvedených výpustek s ohledem na jejich styl převodu, univerzitní vzdělání, znalost tématu, metalingvistické povědomí a na lexikální hustotu projevu, přičemž klíčovou informací není počet výpustek sám o sobě, nýbrž jejich typ.

Podle autorčiny hypotézy měli vědomých strategických výpustek nejvíce využívat tlumočníci s univerzitním vzděláním zvyklí na akademický jazyk, zejména pokud se orientovali v tématu, a tlumočníci, kteří k zajištění jazykové a kulturní ekvivalence využívají volného převodu. Zjištěná data však nebyla dostatečně konzistentní na to, aby hypotézu jednoznačně potvrdila, a zdá se tedy, že „vědomé strategické výpustky využívají (...) všichni tlumočníci bez ohledu na vzdělání, znalost tématu či styl převodu,“⁶⁴⁹ tedy i ti, kteří nemají univerzitní vzdělání, zkušenost s akademickým jazykem ani znalost daného tématu, a zároveň i ti, kteří používali (dominantně) doslovný převod.

Překvapivé je zjištění, že mezi všemi výpustkami převládaly výpustky nevědomé (27 % případů), a jako druhé nejčetnější se u tlumočnicků vyskytovaly právě výpustky vědomé strategické (26 % případů). Z tohoto zjištění vyplývá, že „bez tlumočnickova vědomí se ztrácí stejný objem informace jako v důsledku vědomé volby (...)“⁶⁵⁰. Roli přitom hraje spíše typ lexika než lexikální hustota – tlumočníci se zkušeností s akademickým jazykem a příslušnou terminologií mohou mít menší sklon k chybným výpustkám, avšak zároveň mohou mít tendenci uchylovat se u lexikálně nahuštěných částí k výpustkám strategickým.

Vysoké procento celkového výskytu vědomých strategických výpustek svědčí o vědomém využívání metalingvistického povědomí za účelem monitorování a zvyšování efektivity výkonu; všichni tlumočníci navíc zmiňovali „vnitřní sebekritický komentář“,⁶⁵¹ který proces tlumočení provázel a jímž tlumočníci neustále vyhodnocovali svá rozhodnutí.

⁶⁴⁹ Napier (2016: 153)

⁶⁵⁰ *Ibid.*

⁶⁵¹ *Ibid.*, s. 136

Pokud jde o použití volného či naopak doslovného převodu⁶⁵², výzkum Napierové naznačuje, že každý tlumočnick používá do jisté míry oba styly, mezi nimiž přepíná (*code-switching*) a které různě směšuje (*code-mixing* neboli přepínání v rámci jedné věty či souvětí), a to v různě rozsáhlých úsecích textu. Míra a frekvence kombinací obou stylů je individuální. Tlumočníci (extrémně) dominantní ve volném převodu tento styl využívají jako lingvistickou copingovou strategii, přičemž doslovný převod volili především pro zprostředkování odborné terminologie či idiomů. Zároveň je však volba stylu ovlivněna lingvistickými charakteristikami projevu a znalostí odborné terminologie a akademického jazyka.

Pokud jde o vztah stylu převodu a výskytu strategických výpustek, autorčina původní hypotéza předpokládala, že ke strategickým výpustkám se budou častěji uchýlovat tlumočníci využívající volného stylu převodu na základě své znalosti o referenčních rámcích dané komunity. Ačkoli tlumočníci s dominantně volným stylem dosahovali nadprůměrného počtu strategických výpustek, zdá se, že tohoto postupu využívají všichni tlumočníci a že styl převodu sám o sobě míru výskytu strategických výpustek neovlivňuje.

Rozhovory s účastníky výzkumu-neslyšícími příjemci sdělení odhalily, že za ideální je v daném kontextu (vysokoškolská přednáška s odbornými termíny) považováno tzv. *code-switching* (přepínání mezi kódy) neboli kombinace volného převodu pro vysvětlení pojmů a významů sémanticky i syntakticky správným způsobem, který je přirozený znakovému jazyku, s překladem doslovným a s lingvistickou transferencí⁶⁵³, a to ve formě hláskování prstovou abecedou a výrazné artikulace výrazů mluveného jazyka v případě, kdy daná situace vyžaduje přesnou znalost těchto výrazů. Autorka studie dochází k závěru, že nemusí být vhodné považovat překladatelské styly za dvě samostatné kategorie, že doslovný převod může být legitimním řešením i v situacích, pro něž je za vhodnější teoreticky považován překlad volný, a že vhodnost stylu se odvíjí i od preferencí klienta. Napierová zdůrazňuje nutnost schopnosti mezi těmito styly strategicky přepínat s ohledem na situační kontext na základě

⁶⁵² v rámci své studie určovala Napierová styl jednotlivých tlumočnicků tak, že na začátku, uprostřed a na konci projevu každého z nich vybrala jednu větu obsahující odborný termín nebo kulturně specifický výraz a posoudila styl převodu s ohledem na stanovené definice, aby zjistila, ve kterém stylu je tlumočnick dominantní či extrémně dominantní.

⁶⁵³ Napierová používá Davisovu (1989, 1990a) definici lingvistické transference jako přenosu prvků ze zdrojového jazyka do cílového při zachování pravidel cílového jazyka, a to v opozici k lingvistické interferenci, kterou Davis definuje jako přenos pravidel zdrojového jazyka do cílového.

analýzy sdělení (což opět svědčí o významu odborné tlumočnické přípravy). Dle zjištění Napierové k tomuto přepínání u tlumočnicků skutečně dochází.⁶⁵⁴

Z jazykového hlediska může samozřejmě doslovný překlad se zachováním formy zdrojového jazyka vést ke způsobu vyjadřování, který je cílovému jazyku nepřírozený; například neslyšící však byli historicky nuceni si na takový způsob (znakový mluvený jazyk) zvyknout a naučit se mu rozumět. Jeho používání bylo (u některých mluvčích patrně stále může být) naopak považováno za prestižnější, případně je podmíněno důvody čistě pragmatickými – například studenti potřebují znát přesné znění odborných termínů, definic, citací apod.⁶⁵⁵; při formálních událostech, jako je například zasedání ve volební komisi, může být důležité přesné zprostředkování přísahy⁶⁵⁶ atd. Podle Cerneye (2004) jsou obdobné jevy projevem již zmiňovaného (povinného) bilingvismu neslyšících, kteří „potřebují jak doslovný, tak idiomatický převod do znakového jazyka, zatímco slyšící komunita potřebuje primárně tlumočení do idiomatického mluveného jazyka.“⁶⁵⁷ Slyšící s největší pravděpodobností (téměř) žádnou znalost znakového jazyka nemívají a ani ji nepotřebují, proto také nepotřebují znát původní strukturu promluvy ve znakovém jazyce.

Dichotomie volnost – doslovnost je každopádně v translatoologii obecně věčným tématem; příklad tlumočení znakového jazyka pak zajímavým způsobem ilustruje přesah tohoto tématu do oblasti sociolingvistické a sociokulturní. Právě sociolingvistická a sociokulturní perspektiva hraje právě ve strategickém jednání tlumočnicka zásadní roli.

Jedním z nejzajímavějších obecných závěrů této studie je, že „tlumočníci využívají výpustky vědomě jako lingvistické copingové strategie, a ne každá výpustka by tedy měla být považována za chybu.“⁶⁵⁸ Zajímavé je nicméně nahlédnout toto zjištění z perspektivy příjemců tlumočení. Z rozhovorů s nimi vyplynulo, že se klient nemusí cítit komfortně v situaci, kdy ví, že nedostává všechny informace a relevanci a smysluplnost informací za něj posuzuje tlumočnick. Na rozdíl od některých respondentů si není každý klient vědom skutečnosti, že při tlumočení nelze převést 100 % informací. Strategická výpustka tedy nemusí být klienty vnímaná stejně pozitivně jako tlumočnické (praktiky i teoretiky).⁶⁵⁹ Jedná

⁶⁵⁴ A vyžaduje kognitivní kapacitu Wang (2021: 92).

⁶⁵⁵ Viz např. Pointurier-Pournin (2014: 282)

⁶⁵⁶ Heyerick (2021: 180-181); názory respondentů na tuto praxi však nebyly jednoznačné.

⁶⁵⁷ Cerney (2004: 26)

⁶⁵⁸ Napier (2002: 118)

⁶⁵⁹ Toto stanovisko zastává i Hynková Dingová (2017: 115), která uvádí, že „Podle našeho názoru se však jedná o strategie, které by při otevřené diskusi s neslyšícími klienty nebyly v České republice pochopeny. Modelový

se o příklad rozdílného náhledu na tlumočnickou profesi a rozdílného vnímání kvality ze strany tlumočnicka a ze strany klientů, a to obzvláště klientů neslyšících, pro něž je otázka důvěry v tlumočnicka a jeho schopnost a vůli poskytnout co nejkompletnější informaci naprosto zásadní.

Jak Napierová uvádí, zjištění její studie, zejména ohledně vzorců výskytu chybných výpustek, jsou relevantní pro tlumočnické vzdělání. Význam přisuzuje Napierová⁶⁶⁰ zejména teoretické znalosti ohledně volného a doslovného převodu a schopnosti využívat přepínání mezi těmito styly jako lingvistické copingové strategie. Předpokladem pro osvojení této schopnosti je zároveň schopnost teoretické i praktické analýzy sdělení (*discourse*).

Další doporučení souvisí s metalingvistickým povědomím tlumočnicků. Ačkoli tlumočníci využívají svého metalingvistického povědomí o svých jazykových řešeních, způsob, jakým jej ve studii využívali, si uvědomili až během zpětné analýzy. Napierová proto doporučuje zahrnout do tlumočnické přípravy aktivity posilující metalingvistické procesy probíhající během tlumočení, aby si tlumočníci uvědomili a případně rozvinuli metakognitivní strategie sloužící k vyhodnocování vlastního projevu a lingvistických a kulturních řešení v kontextu dané komunikační situace.

9.3.3 Ekvivalenty taktik dle Gila (1995/2009) v tlumočení znakového jazyka: Pointurier-Pournin (2014)

Gilův seznam taktik, jež uvádíme níže, rozšířila Pointurier-Pourninová o ekvivalentní taktiky použitelné při tlumočení znakového jazyka. Zjistila přitom, že navzdory některým rozdílům přičitatelným modalitě je většina taktik ve skutečnosti identická, avšak „audio-vokální modalita při tlumočení mezi vokálními jazyky, které probíhá v kabině skryté před zraky účastníků, dává tlumočnickům větší svobodu při vyhledávání ve slovníku, zapisování poznámek či konzultaci s kolegou v kabině“.⁶⁶¹

klient, který není vzdělán v oblasti tlumočení, žádá od tlumočnicka převod všech informací a nehodlá se smířit se skutečností, že mu je předkládán jen ‚výběr‘ (...).“

⁶⁶⁰ Napier (2002: 190–191)

⁶⁶¹ Pointurier-Pournin (2014: 87)

Následující tabulka obsahuje Gilovy taktiky a jejich protějšky v tlumočení ZJ.⁶⁶²

Taktiky při simultánním tlumočení	Ekvivalentní taktika v ZJ
1- Rekonstrukce na základě kontextu	Dtto
2- Vyčkávání	Dtto
3- Využití pomoci pasivního kolegy	Dtto (méně časté ⁶⁶³)
4- Využívání dokumentů v kabině	Nelze
5- Rekonstrukce na obecnější úrovni	Dtto
6- Přibližná fonetická reprodukce	Hláskování prstovou abecedou a výrazná artikulace
7- Taktická výpustka	Dtto
8- Přímý kontakt s příjemci	Dtto
9- Vysvětlení nebo parafráze	Dtto (scénarizace, parafráze...)
10- Zjednodušení	Dtto
11- Paralelní projev	Dtto
12- Improvizovaná naturalizace	Hláskování prstovou abecedou a /nebo artikulace
13- Doslovný převod (<i>transcodage</i>)	Dtto (znakovaný národní jazyk, prstová abeceda)
14- Odkázání příjemce na jiný zdroj informací	Dtto (ukazování, využití kontextu)
15- Změna pořadí informací při reprodukci	Dtto
16- Psaní poznámek	Nelze
17- Úprava odstupů od řečníka	Dtto
18- Anticipace úvodních segmentů sdělení	Dtto
19- Vypnutí mikrofону	Dtto (ukončení tlumočení)

Tabulka č. 3: Taktiky při simultánním tlumočení. Pointurier-Pournin (2014)

⁶⁶² Zkratka „dtto“ se nevztahuje na řádek výše, ale na vedlejší (levou) buňku ve stejném řádku.

⁶⁶³ Toto tvrzení se jeví být v rozporu se zvyklostí tlumočnicků ZJ pracovat vždy v týmu, záleží však vždy na prostředí (konferenční vs. komunitní tlumočení vs. tlumočení ve vzdělávání).

9.3.4 Komunikační a kooperační strategie – *Relay* za využití neslyšícího tlumočnicka: (Ressler (1999), Cerney (2004), Stone & Russell (2014) a tlumočení ze znakového jazyka do mluveného: Napier (2007)

Pro demonstraci strategií používaných při *relay* za využití neslyšícího tlumočnicka byli výše uvedeni autoři zvoleni díky svému zaměření na proces tlumočení s pilotáží a na postupy, které zaručují jeho efektivitu navzdory zdánlivé komplikovanosti tohoto uspořádání. Jejich výzkumy jsou poměrně rovnoměrně rozděleny v čase a částečně tak představují i reflexi způsobu, jakým se tato praxe vyvíjela. V neposlední řadě pak popsání strategie odrážejí určité odlišnosti ve způsobu práce tlumočnicků znakových jazyků (dané mimo jiné modalitou těchto jazyků) v porovnání s tlumočnickými jazyky mluvenými a mohou částečně vysvětlit i některé jevy, které se vyskytly v našem vlastním výzkumu.

Resslerová (1999)⁶⁶⁴ ve svém výzkumu (jako patrně vůbec první badatelka) zkoumala výkon slyšící tlumočnice v kombinaci mluvená angličtina – ASL s cílem zjistit, zda její způsob práce vykazuje při přímém tlumočení a při zajišťování pilotáže pro neslyšícího kolegu fyzicky postřehnutelné rozdíly.

Cerney (2004)⁶⁶⁵ se (patrně jako vůbec první autor minimálně v uvedené jazykové kombinaci a konfiguraci⁶⁶⁶) soustředí výhradně na tlumočení s pilotáží mezi mluveným (angličtina) a znakovým jazykem (ASL), při níž spolupracuje slyšící tlumočnick s tlumočnickem neslyšícím. Cerney se v návaznosti na „předpoklad úspěchu“⁶⁶⁷ snaží porozumět faktorům, které přispívají k efektivitě této formy tlumočení. Analýza přesnosti převodu obsahu (konkrétně klíčových pojmů a podstatných jmen) dosahovala u slyšícího tlumočnicka 89–95 %, přičemž neslyšící tlumočnick tuto míru přesnosti udržel či dále zvýšil.⁶⁶⁸

Kvalitativní studie Stonea a Russellové (2004)⁶⁶⁹ se zabývá týmovým konferenčním tlumočením (neslyšící tlumočnicki a jejich slyšící kolegové) v mezinárodním prostředí, konkrétně strategiemi zajišťujícími efektivní převod do mezinárodního znakového systému.

⁶⁶⁴ *Komparativní analýza přímého tlumočení a zprostředkovaného tlumočení do ASL*

⁶⁶⁵ *Tlumočení za využití relay z angličtiny do amerického znakového jazyka prostřednictvím slyšícího a neslyšícího tlumočnicka*

⁶⁶⁶ S výjimkou Resslerové, která však zkoumala pouze způsob práce slyšícího tlumočnicka v první fázi týmového *relay* tlumočení, a následně v rámci přímého tlumočení.

⁶⁶⁷ Roy (1989) v Cerney (2004: 11)

⁶⁶⁸ Cerney (2004: 82). Nutno podotknout, že tyto závěry vychází z analýzy desetiminutového úseku projevu tlumočeného jedním tlumočnickým týmem o dvou tlumočnickách, kteří jsou podle autorových slov „(...) obecně považováni za jedny z nejlepších v oboru“ (Cerney 2004: 34).

⁶⁶⁹ *Konferenční tlumočení a tlumočnické týmy*

Resslerová zaznamenala evidentní, fyzicky zaznamenatečné rozdíly mezi přímým tlumočením a *relay* v kategoriích⁶⁷⁰, které lze volně charakterizovat jako kontaktní strategie, strategie pro spolupráci, strategie pro řízení komunikační situace atp. Tyto strategie zahrnují oční kontakt jako prostředek komunikace s kolegou, kývání pro potvrzení správnosti verze přetlumočené neslyšícím tlumočnickem (tzv. *monitoring head nods*⁶⁷¹) a dále vysvětlování a upřesňování (tlumočníci spolu během tlumočení diskrétně manuálně komunikovali za třemi účely: oprava, žádost o zopakování, organizační připomínka).

Jistou signalizační funkci mají i pauzy – ty, jejichž účelem je analyzovat vstupní projev (projevující se „složením“ rukou do klidové polohy před tělem), a ty, v nichž tlumočnice sleduje výkon neslyšícího kolegy či očekává případnou zpětnou vazbu (projevující se „držením“ posledního znaku po delší dobu a doprovázené potvrzujícím kýváním a pohledem na druhého tlumočnicka). Strategické využívání týmové spolupráce a pauz se projevilo také u Cerneye a Stonea a Russellové (ti hovoří o *delivery and management strategies*⁶⁷²).

Podle Stonea a Russellové jsou vzájemná zpětná vazba a opravování tlumočnický chápány jako „norma“ a jako projev podpory. Tlumočnicki využívají mimiku, pohled či nenápadné podupávání, ti zkušenější reagují na řeč těla svého kolegy. Z rozhovorů s tlumočnicki vyplývá, že vnímavost k těmto signálům a míra ustálení jejich využívání v rámci týmu se zvyšuje s četností spolupráce mezi členy tohoto týmu, z čehož vyplývá, že používání těchto (verbálních i neverbálních) strategií se v čase dynamicky vyvíjí.⁶⁷³

Tento typ spolupráce je možný především díky samotné modalitě znakového jazyka, která umožňuje, že „první tlumočnick je alespoň potenciálně schopen sledovat produkci cílového textu (...) Tato praxe umožňuje větší zpětnou vazbu a interakci mezi tlumočnicki a pravděpodobně přispívá k silnějšímu pocitu důvěry v přesnost finálního cílového projevu.“⁶⁷⁴

Resslerová dále odhalila, že při *relay* tlumočení produkovala tlumočnice méně znaků a hláskovala více výrazů než při přímém tlumočení (přičemž tyto výrazy se s výjimkou jednoho v obou případech lišily), takže nalezení vhodného znaku bylo úkolem neslyšícího tlumočnicka. Čas potřebný pro případný opis výrazu ušetřený hláskováním využila tlumočnice k sledování výkonu svého kolegy, ke kontrole správnosti a k vysvětlujícím poznámkám.

⁶⁷⁰ Autorkou uváděný výčet není vyčerpávající.

⁶⁷¹ Ressler (1999: 86).

⁶⁷² Stone & Russell (2014: 145)

⁶⁷³ *Ibid.*, s. 151

⁶⁷⁴ Cerney (2004: 27)

Cerney dále identifikoval jako faktor úspěšného tlumočení s *relay* strategickou práci s časovým posuvem, tj. přizpůsobení se tempu přebírajícího tlumočnicka, a dále anticipaci (která přispívá k udržení standardního celkového časového posunu v průměrné délce 6,5 sekund).⁶⁷⁵ Zajímavým zjištěním je fakt, že neslyšící tlumočnick byl schopen anticipovat nejen projev slyšícího „pilota“, nýbrž i obsah zdrojového projevu v mluveném jazyce. Cerney se odkazuje na Černova (1979) a jeho pravděpodobnostní prognózování, jehož přesnost je dle Černova „klíčem k úspěšnému tlumočení“⁶⁷⁶ a pro něj je zásadní sémantická i pragmatická znalost.

Za nejzajímavější postřeh považuje Cerney zjištění, že „tlumočníci (...) cílové texty produkovali z velké části (...) konsekutivně“⁶⁷⁷, a to jak slyšící tlumočnick, tak jeho neslyšící kolega, který začal jeho sdělení převádět až po několika znacích (s kývnutím a nasměrováním pohledu ze slyšícího tlumočnicka k publiku).⁶⁷⁸ Cerney s odkazem na Cokelyho (1986) a Russellovou (2002) uvádí, že „v případě potřeby větší přesnosti se musí tlumočnick uchýlit ke zcela konsekutivnímu tlumočení“⁶⁷⁹. Stejně zjištění ohledně zcela konsekutivního tlumočení se objevuje i u Stonea a Russellové: „V případě složitějšího informačního celku počkám, až neslyšící tlumočnick dokončí předchozí úsek. Dívám se přímo na něho, informuji ho, že následuje složitý úsek, a pak informaci převedu.“⁶⁸⁰ Autoři uvádějí, že i kombinace simultánního tlumočení s konsekutivním je variabilní, tedy že slyšící tlumočnick může tlumočit určitý úsek konsekutivně a neslyšící simultánně, anebo naopak.

Tak jako v případě jakéhokoli jiného tlumočení je i v případě *relay* zásadní příprava, která u tlumočnicků znakového jazyka ve srovnání s přípravou tlumočnicků mluveného jazyka častěji zahrnuje osobní setkání za účelem společného procházení textů či dokonce setkání s řečníkem pro upřesnění, sjednocení používaných znaků, domluvení organizačních záležitostí apod. Jak vyplývá například z výzkumu Wangové (2021) (viz příslušná kapitola) a jak potvrzuje náš vlastní výzkum, nemožnost takovéto přípravy může mít velmi negativní vliv na proces i produkt tlumočení.

⁶⁷⁵ Cerney (2004: 77–80)

⁶⁷⁶ Černov (1979) v Cerney (2004: 15)

⁶⁷⁷ Cerney (2004: 84, 85)

⁶⁷⁸ Domníváme se však, že v uvedeném případě nelze mluvit o konsekutivním tlumočení v pravém slova smyslu, nýbrž jde o projev relativní povahy simultánního tlumočení, kdy převod nemůže být absolutně souběžný, nýbrž začíná až po zaznamenání první smysluplné jednotky.

⁶⁷⁹ Cerney (2004: 91)

⁶⁸⁰ Stone & Russell (2014: 150)

Z uvedených výzkumů vyplývá, že významným faktorem efektivity *relay* jako týmového tlumočení je zejména intenzivní spolupráce mezi tlumočníky za využití různých verbálních i neverbálních signálů.

Situace, kdy je jediným příjemcem určité jazykové verze přebírající tlumočnick, se samozřejmě vyskytují i v tlumočení mluvených jazyků. Avšak strategie spočívající v interakci mezi tlumočníky a monitorování produkce cílového projevu ze strany slyšícího tlumočnicka nejsou při simultánním kabinovém tlumočení možné jednak z důvodů uspořádání (každý tlumočnick pracuje ve své kabině), a především proto, že tlumočnick mluveného jazyka nemůže přijímat mluvený projev v jednom jazyce, převádět jej do jiného mluveného jazyka a poslouchat přitom projev přebírajícího tlumočnicka; oproti tomu při kombinaci audio-orální modalit s vizuálně-motorickou ke vzájemnému rušení nedochází (na druhou stranu bude jakákoli manuální komunikace při tlumočení znakového jazyka pravděpodobně vždy postřehnutelná publikem⁶⁸¹). Tlumočnicki mluveného jazyka jsou při simultánním kabinovém tlumočení kvůli nemožnosti přímé spolupráce „odkázáni“ na schopnost pilotního tlumočnicka srozumitelně, logicky a koherentně zpracovat zdrojový projev a zprostředkovat přebírajícímu tlumočnickovi jevy a prostředky, pro jejichž správné pochopení (a další převod) je nutná znalost výchozího jazyka a kultury.⁶⁸²

Slyšící tlumočnicki, kteří spolu tlumočí ve stejné jazykové kombinaci v jedné kabině, mohou vytvořit stejně sehraný tým se svými vlastními strategiemi spolupráce, avšak při kabinové pilotáži není představa jiné spolupráce pilota a přebírajícího tlumočnicka, než je co nejjasněji strukturovaný a pronášený projev, realistická.

Na základě těchto skutečností lze usuzovat, že při nepřímém tlumočení mezi mluvenými jazyky je potenciál zkreslení informace teoreticky vyšší než při týmovém *relay* tlumočení mezi mluveným a znakovým jazykem či jazyky.⁶⁸³ Ve druhém případě je však zároveň třeba

⁶⁸¹ Stejně jako by byla komunikace tlumočnicků mluveného jazyka, kteří by spolupracovali na pódiu a nikoli v kabinách (tedy výhradně konsekutivně a nikoli simultánně) a mohli by tedy spolu v případě potřeby interagovat. Spolupráce mezi kabinami je pak, minimálně ze zkušenosti autorky této práce, až na případné kritické situace a problémy spíše technického rázu v podstatě vyloučená.

⁶⁸² V souvislosti s komunikačními strategiemi považujeme za zajímavé zmínit i strategie neslyšících tlumočnicků pracujících s klienty, kteří nemají standardní jazykové znalosti či se vyjadřují cizím jazykem; takové případy vyžadují zvláštní strategie pro komunikaci prostřednictvím gest a mimiky (tyto prostředky a jejich pragmatické aspekty se přitom mohou v různých kulturách velmi lišit), což je mimořádně náročné zejména při tlumočení abstraktních témat s potenciálně závažnými důsledky, jako jsou například právní otázky (Bienvenu & Colonomos, 1992).

⁶⁸³ Cerneyova analýza přesnosti převodu obsahu (konkrétně klíčových pojmů a podstatných jmen) dosahovala u slyšícího tlumočnicka 89–95 %, přičemž neslyšící tlumočnick tuto míru přesnosti udržel či dále zvýšil. Nutno podotknout, že tyto závěry vychází z analýzy desetiminutového úseku projevu tlumočeného jedním

mít na paměti kognitivní zátěž vyplývající z nutnosti sledovat projev neslyšícího tlumočnicka buď v téže jazyce, do něhož tlumočí slyšící tlumočnick, či dokonce v jazyce jiném – viz výše uvedený příklad s tlumočením z mluvené angličtiny do BSL a z BSL do IS – i zvýšené úsilí vynaložené na zde popsanou spolupráci a koordinaci.

Pokud jde o střídání simultánního tlumočení a konsektivy, v kabinovém tlumočení mezi mluvenými jazyky je uplatnitelné pouze v relativním, nikoli v absolutním měřítku.

Oproti tomu strategie anticipace je uplatnitelná (a uplatňovaná) v každém typu tlumočení. Její aplikovatelnost se zvyšuje s jazykovou, věcnou i kontextovou znalostí každého tlumočnicka i s důkladnou přípravou. Úspěch této strategie závisí i na spolupráci ze strany klienta (řečnicka, organizátora) i na dalších, například jazykově-typologických faktorech. Univerzální je samozřejmě i příprava.

Tři výše uvedené výzkumy jsou v této práci uvedeny pro objasnění vysoké preference *relay* ze strany neslyšících klientů i pro vysvětlení způsobu práce tlumočnických týmů obecně. Ačkoli mnoho zde uvedených strategií není z důvodu modality realizovatelných při tlumočení mluvených jazyků, některé z nich, jako například důkladná a společná příprava, analýza, anticipace a jasná logická segmentace sdělení, jsou samozřejmě uplatnitelné v obou typech tlumočení. Ostatně tyto strategie jsou obecně předpokladem kvalitního tlumočení samy o sobě.

Význam kontaktu a spolupráce (respektive jejich absence) při tlumočení znakového jazyka, který tyto výzkumy prokázaly, se projevil i v našem vlastním výzkumu, ačkoli se nejednalo o týmové tlumočení. Spolupráci s řečnickem i s kolegou na přípravě i během tlumočení považují tlumočnicki znakového jazyka za zásadní.

Svědčí o tom mimo jiné i studie Napierové (2007), která se zaměřuje na výše uvedené i jiné diskurzivní markery (pauzy, kývání a oční kontakt, ale například i otevřená dlaň naznačující, že tlumočnick stále hovoří, nebo palce nahoru jako signál pro řečnicka či kolegu, že vše probíhá v pořádku, případně znaky jako „ano“ nebo „dobře“⁶⁸⁴), které tlumočnicki vědomě a strategicky využívají pro signalizování porozumění, řízení tempa a další kontakt s řečnickem, případně s kolegou tlumočnickem, a to při (do té doby nezkoumaném) monologickém

tlumočnickým týmem o dvou tlumočnickích, kteří jsou podle autorových slov „(...) obecně považováni za jedny z nejlepších v oboru.“ (Cerney, 2004: 34).

⁶⁸⁴ Signály, které je možno zaznamenat znakem, lze označit za „vizuální kooperační strategie“ (Best et al., 2015: 162).

tlumočení z (australského) znakového jazyka do mluveného (anglického) jazyka. Tlumočníci fungují zároveň jako koordinátoři interakce a za pomoci uvedených komunikačních, kooperativních strategií společně s řečníkem spoluutvářejí význam⁶⁸⁵. Podle zjištění Napierové je tato strategická komunikace prospěšná jak tlumočnickům, tak řečníkovi. Na základě těchto zjištění stanovuje Napierová lingvistické a komunikační maximy a maximy přístupu⁶⁸⁶, které jsou nezbytné pro dodržení Griceova kooperačního principu a zajištění úspěšné komunikace; jsou jimi důvěra, příprava, vyjednávání⁶⁸⁷, oční kontakt, střídání⁶⁸⁸ a vizuální signály. Význam těchto maxim potvrzuje i náš vlastní výzkum, kdy nemožnost dodržení většiny těchto principů (a tedy nemožnost potřebného strategického chování) vedla k diskomfortu tlumočnicků a ovlivnila kvalitu jejich výkonu.

9.4 Teoretická východiska pro zkoumání strategií v rámci disertačního výzkumu

Na tomto místě je nezbytné vymezit, z jakého pohledu se na strategie zaměřuje tato práce. Náš pohled na strategie vychází z předpokladu, že tlumočení je „v první řadě služba, jejíž účelem je naplnit potřebu“⁶⁸⁹. V této práci se zaměřujeme na strategie jako na postupy sloužící k zajištění úspěšné komunikace, tj. vytvoření identického, nebo přesněji ekvivalentního mentálního modelu u příjemce sdělení na makroúrovni, aniž by byly opomíjeny jednotlivé prostředky utvářející sdělení na mikroúrovni. Středem našeho zájmu je tlumočení jako proces, tlumočnická rozhodnutí vzhledem ke komunikačnímu cíli, jak jej tlumočníci vnímají na základě obsahu sdělení a svých lingvistických, metalingvistických a extralingvistických (kontextových) znalostí, s přihlédnutím k jejich tlumočnickému vzdělání a praxi. Mimořádná pozornost je věnována těm aspektům zdrojového projevu, u nichž lze předpokládat obtížnost či problematičnost, a relevantním kulturně specifickým aspektům.

V této práci se zaměřujeme na strategické chování tlumočnicků, do nějž řadíme strategické postupy a strategie.

„Strategické postupy“ jsou v našem pojetí ekvivalentní vědomému, případně podvědomému rozhodovacímu procesu tváří v tvář problému (Zabalbescoa, 2000) – tedy jevu, který není nutně negativní, avšak který vyžaduje určité rozhodnutí a řešení. Projevují se spíše na globální úrovni.

⁶⁸⁵ „Co-construct meaning“ (Napier 2007: 15)

⁶⁸⁶ „Linguistic, communication and attitudinal maxims“ (Napier 2007: 16)

⁶⁸⁷ „Negotiation“ ve smyslu komunikace a kooperace, ujednání se na míře kontroly nad situací apod.

⁶⁸⁸ Jde spíše o signalizaci a řízení střídání při dialogickém tlumočení než o střídání tlumočnicků.

⁶⁸⁹ Pöchhacker (2001: 421)

„Strategie“ pojímáme oproti strategickým postupům spíše lokálně. Často představují konkrétní řešení jednoho problému spíše než obecnější přístup k němu.

Hranice mezi pojmy „strategický postup“ a „strategie“ nejsou přesně dané, tyto pojmy se mohou částečně překrývat (přičemž „strategický postup“ je pojmu „strategie“ spíše nadřazený) a vzájemně se nevylučují.

Účelem strategických postupů a strategií je (v souladu s pojetím Napierové, 2002) „1) zajistit co nejplynulejší výkon 2) co nejvíce eliminovat interference nebo nepochopení 3) mít pod kontrolou externí faktory 4) cítit se v průběhu tlumočení komfortně a uchovat si sebedůvěru.“⁶⁹⁰

Pro analýzu zjištění z našeho výzkumu a pojmenování konkrétních strategií, které jsme v cílových projevech v rámci našeho výzkumu odhalili, využíváme teoretická pojetí a taxonomie Heyerickové (2021) a Gila (1995/2009), které v případě potřeby doplňujeme strategiemi podle Kohna a Kaliny (1996) a dalších autorů. Odkazujeme-li na konkrétní autory, používáme jejich terminologii.

Gilův přehled tlumočnických taktik byl pro účely této práce zvolen nejen pro svou obsáhlost a úroveň podrobnosti, ale také kvůli skutečnosti, že Gile definuje obecné principy, jimiž se volba taktik u tlumočnicka řídí, a popisuje taktiky ve vztahu k nárokům, které tlumočení klade na procesní kapacitu tlumočnicka a jeho schopnost vynakládat potřebná úsilí zahrnutá v Gilově modelu úsilí – úsilí recepce, produkce, paměti a koordinace (k němuž Gile s Pointurier-Pourninovou – spolu s dalšími badateli v oblasti tlumočení znakového jazyka – řadí ještě úsilí koordinace prostoru a interakci s neslyšícím klientem v reálném čase⁶⁹¹ při tlumočení znakového jazyka) i ve vztahu k potenciálnímu negativnímu dopadu použití určité taktiky na jinou část tlumočnickova projevu. Jde o maximálně pragmatický přístup zahrnující i psychologické rozměry vztahu tlumočnicka k příjemcům i řečníkovi a jeho profesní odpovědnosti vůči nim. Významnou motivací je pak Gilova spolupráce s Pointurier-Pourninovou, tlumočnicí a badatelkou v oblasti tlumočení znakového jazyka, která jeho taktiky (a ostatně i celý model úsilí) aplikuje právě na bimodální tlumočení.⁶⁹²

⁶⁹⁰ Napier (2001: 72) v Napier (2002: 61).

⁶⁹¹ „SMS: Self-Management in Space“ a „OID: Online Interaction with the Deaf“. Gile (2020), The Effort Models and Gravitational Model. Clarifications and Update, dostupné z <https://www.cirinandgile.com/powerpoint/The-Effort-Models-and-Gravitational-Model-Clarifications-and-update.pdf> [cit. 14. 4. 2021]

⁶⁹² Viz např. Pointurier-Pournin & Gile (2012), Pointurier-Pournin (2014)

Významným teoretickým východiskem je i výzkum Heyerickové (2021), a to z několika důvodů. Její disertační práce, zaměřená na tlumočnické lingvistické strategie při tlumočení do znakového jazyka, byla obhájena v roce 2021; období jejího vzniku se tak částečně překrývá s obdobím vzniku této práce. Jistou shodu nalézáme v některých teoretických východiscích a zdrojích (Kohn a Kalina, 1996; Gile 1995/2009; Napierová 2002/2016 aj.) i v přístupu k tlumočnickovi jako k aktivnímu účastníkovi komunikační situace, který stojí ve středu rozhodovacího procesu a činí vědomá, strategická rozhodnutí na základě svých sociolingvistických znalostí. Také našim primárním zájmem je (především prostřednictvím rektrospektivních rozhovorů) zjistit, „co tlumočníci dělají a nikoli co by dělat měli“⁶⁹³, respektive na základě čeho tlumočníci dělají to, co dělají, a v jakém vztahu jsou jejich rozhodnutí a odůvodnění k převládajícím tlumočnickým normám. Zjištění Heyerickové ohledně motivací tlumočnicků ke konkrétním typům strategického chování a jejich vnímání přínosů i nevýhod jednotlivých strategií pokládáme proto za velmi přínosné a výčet strategií příhodně obsažený a její systém rozlišování mezi spouštěcí zvažování a (ne)použití určité strategie navíc shledáváme mimořádně výstižným, ač jej po úvaze v našem výzkumu sami nereprodukuje.

Taxonomie uvedených autorů samozřejmě nejsou vyčerpávající. Pokud se v našem výzkumu objeví strategie, které zvolené taxonomie nepokrývají, využijeme k jejich pojmenování i dalších zdrojů.

9.4.1 Tlumočnické strategie a taktiky: Gile (1995/2009)

V závislosti na dlouhodobé či okamžité povaze strategického chování rozlišuje Gile⁶⁹⁴ mezi strategiemi a taktikami.

Strategie je dlouhodobější proces určující obecně přístup k tlumočnické situaci, který zahrnuje plánování (např. přípravy, vyhledávání termínů apod.). Strategie zahrnují koordinaci s organizátory, vysvětlení role tlumočnicka, uspořádání atd. Taktiky představují opatření sloužící k omezení výskytu či okamžitému řešení problémů, na něž tlumočnick při tlumočení naráží. Takovým problémem může být například nepochopení, nedostupnost ekvivalentu, technické termíny, vlastní jména nebo čísla. U posledně jmenovaných prvků může dojít k nepochopení z důvodu nedostatečných znalostí, deficitu kapacity pro poslech, případně

⁶⁹³ Heyerick (2021: 215)

⁶⁹⁴ Gile (2009: 201). Autor považuje strategie a taktiky za cílené a vědomé (tj. nikoli spontánní) postupy.

z důvodu technických problémů (špatných akustických podmínek). Tyto prvky mohou být problematické, i pokud jim tlumočnick porozuměl, a to z důvodu:

- neznalosti ekvivalentu v cílovém jazyce
- výpadku paměti (tzv. „okna“)
- neschopnost tlumočnicka udržet prvek v paměti mezi fází recepce a produkce
- nedostatečné kapacity pro produkci v potřebné chvíli
- interference ze zdrojového jazyka

Na taktiky lze pohlížet jako na prvek „krizového řízení“⁶⁹⁵, jehož cílem je předání sdělení v maximální možné míře, navzdory výše uvedeným problémům – tedy zachování věrnosti překladu i navzdory značné volnosti, s níž tlumočnick se zdrojovým projevem (v kontrastu s přístupem překladatele k psanému textu) nakládá.

Gile klade otázku, jak je možné vyprodukovat při tlumočení věrný převod projevu předneseného spontánní rychlostí (tedy v omezeném a reálném čase). Jednou z odpovědí na tuto otázku je prioritizace zachování sémantického významu na úkor dokonalosti (respektive zachování) jazykové formy⁶⁹⁶, která ospravedlňuje postupy jako parafráze, restrukturalizace věty a uspořádání informací či syntéza – postupy, jejichž cílem je omezit výskyt problémů (způsobených potížemi s poslechem, příliš rychlým či složitým projevem apod.), a které tedy lze označit za taktické. Pokud jde o obecnou přijatelnost volnosti jako celkové strategie, připomíná Gile, že na rozdíl od čtenáře přeloženého textu nemá posluchač tlumočeného projevu, který slyší pouze jednou, možnost odhalit případné odchylky (ve smyslu doslovné věrnosti) od projevu zdrojového – avšak „chyba zůstává chybou, i když zůstává neodhalena“⁶⁹⁷.

Strategie pro zajištění věrného převodu jsou podmíněny třemi dalšími skutečnostmi (úzce souvisejícími s odůvodněním uvedeným v předchozím odstavci):

- Tlumočnick mají na zřeteli, že převádějí sdělení s určitým komunikačním cílem⁶⁹⁸ – informovat, vysvětlit, přesvědčit. Podstatou pojmu věrnost převodu proto není věrnost z jazykového hlediska, nýbrž z hlediska zájmu a komunikačního záměru řečnicka.

⁶⁹⁵ Gile (1995: 121)

⁶⁹⁶ V mluveném projevu jsou navíc gramatické a stylistické normy méně přísné než v projevu písemném.

⁶⁹⁷ Gile (1995: 121). Srov. názory neslyšících příjemců na obsahovou úplnost a vědomé výpustky, viz podkapitulu č. 9.3.2 *Lingvistické copingové strategie v tlumočení znakového jazyka: Napier (2002/2016)*.

⁶⁹⁸ Dle Gila (1995: 121) se jedná o „oficiální filozofii předních tlumočnických škol“

- Spontánní projev je narušován externími faktory (problémy s jazykovou úrovní řečníka, stres, rušivé vlivy okolí). Je legitimní nevěnovat těmto externím faktorům stejnou pozornost jako sdělení v pravém slova smyslu.
- Určité změny jsou nezbytné z důvodu rozdílů mezi jednotlivými jazyky.

Věrnost a volnost v tomto kontextu nejsou identické s tzv. volným a těsným překladem jako tlumočnickou strategií, jak o nich hovoří např. Napierová. Více o volném a doslovném převodu jako strategickém postupu viz podkapitulu 9.3.2 *Lingvistické copingové strategie v tlumočení znakového jazyka: Napier (2002/2016)*.

OBECNÉ ZÁSADY⁶⁹⁹ PRO VOLBU TLUMOČNICKÝCH TAKTIK

Tlumočnické taktiky tlumočnické volí nejen s ohledem na konkrétní problém, který mají pomoci vyřešit, nýbrž také s ohledem na to, jaký vliv bude daná taktika mít na další části projevu, na posluchače i na něho samotného. Strategické postupy jsou dynamické, vzájemně spolu interagují a ovlivňují se, a je-li si tlumočnické této dynamiky vědom, může s ní pracovat pro dosažení optimálního výsledku.

1. Zásada maximalizace míry převodu informace

Tlumočnické nezvažuje pouze míru převodu informace v daném segmentu, nýbrž i v segmentech následujících, které by mohly být taktikou ovlivněny. Hodnota a důležitost informace se odvíjí od typu jednání a funkce projevu, kdy věcný obsah může mít nižší důležitost než jiné funkce.⁷⁰⁰

2. Zásada maximálního účinku na posluchače

Tento princip se vztahuje prioritizaci informací a způsob jejich převodu. Podle Gila dodržení tohoto principu pro tlumočnické zpravidla nepředstavuje zvláštní problém, protože komunikační zájmy řečníka se shodují se zájmy posluchačů, pro něž jsou přinejmenším přijatelné – s výjimkou situací, jako je například výslech či soudní řízení. Specifická je otázka nakládání s omyly řečníka – o ní viz dále.

3. Zásada minimálního úsilí

Snaha o minimální úsilí při maximálním účinku se vyskytuje ve většině lidských aktivit, zejména v jazyce. Výjimku představuje výuka tlumočení, jejíž explicitně formulovaným

⁶⁹⁹ V originále „lois“ neboli „zákony“. Gile (1995: 137)

⁷⁰⁰ Viz např. invariant dle Hynkové Dingové (2017).

cílem je zajištění nejlepšího možného výsledku a nikoli dosažení rovnováhy mezi vynaloženým úsilím a výsledkem. Podle Gila je „volba taktik při kabinovém tlumočení často lépe vysvětlitelná zásadou minimálního úsilí než jinými důvody“.⁷⁰¹

4. Zásada ochrany sebe sama

V případě, kdy nezachytí důležitou informaci, se tlumočnick může rozhodnout – v rozporu se zásadou maximalizace míry převodu informace – nedat tuto skutečnost posluchačům najevo, čímž je ovšem připraví o možnost požádat řečníka o zopakování či upřesnění. Motivací takového jednání je snaha neupozorňovat na nastalý problém či svou slabou stránku.

Ne vždy je však obdobný postup motivován snahou chránit pouze svou profesní reputaci. Opakované přerušování ruší také řečníka i posluchače a narušuje vnímání projevu. Tlumočnickova reputace není tím více chráněna, čím více tlumočnick do projevu zasahuje; jeho zásahy naopak výrazně omezují účinek příslušné části projevu na posluchače, které navíc takovéto chování může iritovat.

5. Zásada „bezpečné cesty“⁷⁰²

Předpokládá-li tlumočnick výskyt potenciálně problematických prvků (výčet, informačně hutný projev apod.), může se uchýlit k „bezpečnostním pojistkám“ – při simultánním tlumočení například k psaní poznámek nebo zkrácení odstupu od řečníka. Jednání v souladu s touto zásadou může být ovlivněno různými faktory, jako je například fyzický a psychický stav tlumočnicka (kdy např. podle Gila se k této zásadě spíše uchýlí tlumočnick nervózní a neklidný než naopak), význam, který přisuzuje svému vlastnímu obrazu či důležitosti kvalitního výkonu, jak jej vnímá on a jak ostatní účastníci, posluchači či kolegové. Je-li však tlumočnick vystaven hodnocení a srovnávání, bude se řídit spíše zásadou maximálního převodu informace.

K uvedeným pěti zásadám Gile obecně uvádí, že první, druhá a pátá z nich vychází z deontologických principů, zatímco třetí a čtvrtá (zásada minimálního úsilí a ochrany sebe sama) jsou projevem „lidské slabosti“.⁷⁰³ Vyvážení těchto principů je otázkou rovnováhy mezi profesní integritou tlumočnicka a z ní vyplývající snahy o dodržování zásady maximální míry převodu na jedné straně a různými faktory motivujícími jednání, které je s touto zásadou

⁷⁰¹ Gile (1995: 138)

⁷⁰² *La loi de la recherche de la sécurité*. V zájmu konzistentnosti terminologie používáme tento termín v překladu A. Malkovské (2009: 58)

⁷⁰³ Gile (1995: 139)

v rozporu na straně druhé; mezi tyto faktory patří například zdravotní stav a kondice tlumočnicka, nevyhovující pracovní podmínky, které mohou zvyšovat únavu a tlumočnicka demotivovat, přístup účastníků k tlumočnickovi, význam, který tlumočnick přisuzuje vnímání jeho osoby ostatními. Pokud si je tlumočnick vědom, že jej při práci poslouchá kolega či klient, může mít tendenci uchýlovat se k takovým řešením, která jeho reputaci nenaruší (tj. k ochraně sebe sama). Ví-li, že jeho projev bude podroben pozornému poslechu, při němž mohou být odhaleny případné chyby (nahrávání, porovnání s originálním projevem), bude se patrně řídit zásadou maximální míry převodu. Pokud naopak ví, že jej nikdo neposlouchá, může mít tendenci podřizovat se zásadě minimálního úsilí. Dalším významným faktorem je nervozita. Tlumočnick pociťující napětí a úzkost bude mít větší tendenci využívat strategie bezpečné cesty.

KRITÉRIA VOLBY KONKRÉTNÍCH TAKTIK

Tlumočnick volí taktiky podle toho, jaké přínosy a nevýhody v danou chvíli představují. Kritéria volby dělí Gile do tří hlavních kategorií:

Nároky na čas a procesní kapacitu: tyto dvě veličiny mohou být ve vztahu přímé či nepřímé korelace. Například vysvětlení může vyžadovat jak čas, tak procesní kapacitu (úsilí analýzy a produkce). Využití pomoci pasivního kolegy či navázání přímého kontaktu s posluchači je sice časově náročné, avšak související nároky na procesní kapacitu nevyplývají z této taktiky samotné, nýbrž z prodloužení odstupu od řečníka a jeho následků (zvýšené úsilí na následnou úpravu tohoto odstupu).

Ztráta informace

Každá taktika může mít teoreticky za následek ztrátu informace, která však není vždy nutně negativní, tj. neznamená vždy informační ochuzení na straně posluchače – projev může být repetitivní, obsahovat již známé informace apod., případně může být vynechaná informace pro delegáty nedůležitá či dokonce obtěžující. Proto ani skutečná výpustka či generalizace nemusí informační hodnotu sdělení negativně ovlivnit. Z deontologického hlediska je sice taková výpustka v rozporu se zásadou věrnosti převodu, avšak z taktického hlediska může umožnit zachování jiné, důležitější informace. Na stejném místě Gile⁷⁰⁴ zmiňuje, že dosud (do roku 1995) nebyl proveden žádný výzkum kritérií, podle nichž tlumočnicki posuzují důležitost

⁷⁰⁴ Gile (1995: 135)

jednotlivých informací v rámci sdělení pro delegáty, ani schopnosti tlumočnicků tuto důležitost vyhodnotit.⁷⁰⁵

„Psychologické“ účinky taktiky

Tlumočníci zvažují použití jednotlivých taktik také z hlediska případných „psychologických“ účinků, tedy například z hlediska posuzování tlumočnickovy kompetence a důvěryhodnosti v případě neodhalené výpustky či naopak oslovení posluchačů a přiznání problémů.

Své pojednání o taktikách uzavírá Gile metodologickou poznámkou, v níž zdůrazňuje, že uvedený přehled taktik a jejich usouvztažnění s modelem úsilí je výsledkem osobní reflexe a není ověřen experimentálně či jiným systematickým vědeckým postupem. Zůstává otázkou, jakým vědecky ověřitelným způsobem prokázat platnost uvedených tvrzení. Autor se domnívá, že vhodný prostředek by mohly představovat „dotazníky, rozhovory a experiment pečlivě navržený tak, aby účastníky motivoval k použití konkrétních taktik.“⁷⁰⁶

TAKTIKY

Pro simultánní tlumočení rozlišuje Gile následující taktiky, které lze použít v případě jedné či několika kategorií problémů. Tyto taktiky, které Gile označuje francouzským výrazem „en ligne“ jsou v podstatě taktikami *in-situ*, využívanými přímo při tlumočení (nespadá sem tedy například předchozí příprava).

Původní přehled devatenácti taktik⁷⁰⁷ Gile později revidoval a doplnil. Zde taktiky čísujeme stejně jako v původní verzi průběžně, avšak uvádíme je v pořadí a v rámci typologické skupiny (taktiky pro porozumění, reformulační a preventivní), v němž se objevují v aktualizované verzi z roku 2009⁷⁰⁸. Popis jednotlivých taktik doplňujeme o nové informace z verze z roku 2009.

⁷⁰⁵ Např. Zwischenbergerová uvádí ještě v roce 2010, že od studie Bühlerové zaměřené na vnímání důležitosti kritérií kvality tlumočnicků-členy AIIC v roce 1986 se většina průzkumů zaměřuje na vnímání kvality ze strany klientů a nikoli tlumočnicků (jako výjimku uvádí studie Chiarové a Nocelly [2004] a dvě studie provedené v letech 2008 a 2009 Translatologickým centrem Vídeňské university mezi členy organizace AIIC a německé Asociace konferenčních tlumočnicků). Ďoubalová dále jako autory věnující se vnímáním kvality ze strany tlumočnicků jmenuje Pöchhacker a Collados Aísovou. Domníváme se, že poznatky ohledně toho, co tlumočníci považují za informaci důležitou pro delegáty, poskytují i obecně (deskriptivní) kvalitativní výzkumy, které staví tlumočnicka do centra pozornosti a ideálně využívají (mimo jiné) introspektivních metod (byť tyto metody nelze považovat za 100% spolehlivé) – např. zde uváděný výzkum Heyerickové. Z toho, co a jakým způsobem se tlumočníci snaží převést, lze usuzovat na to, jakou důležitost té které části projevu přisuzují. Zjištění v tomto smyslu je částečně ambiciózní i této práce.

⁷⁰⁶ Gile (1995: 142)

⁷⁰⁷ *Ibid.*, s. 129

⁷⁰⁸ *Ibid.*, s. 200

1. Vyčkávání

Tato taktika řeší problém ve fázi recepce, kdy v případě nepochopení tlumočnick vyčkává na další informace. Během tohoto vyčkávání může zpomalovat produkci využíváním vágních „výplňových“ výrazů. Použití této taktiky má zároveň za následek prodloužení časového odstupu od řečníka, kdy hrozí přetížení krátkodobé paměti.

2. Rekonstrukce na základě kontextu

Tato taktika řeší problém vzniklý ve fázi recepce rekonstrukcí prvku, jemuž tlumočnick správně nepochopěl, na základě logické analýzy kontextu, situace, již vyslechnutých relevantních informací a extralingvistických znalostí. Jedná se o vědomé, cílené využití procesu, který tvoří součást recepce obecně, nikoli pouze v rámci tlumočení. Následkem této taktiky může být přetížení krátkodobé paměti.

3. Využití pomoci pasivního kolegy

Simultánní tlumočení je týmová práce. Pasivní tlumočnick v kabině může kolegovi pomoci s úsekem, jemuž lépe porozuměl, navrhnout vhodné řešení, vyhledávat v dokumentaci či ve slovníku, takže aktivní tlumočnick nemusí těmto aktivitám věnovat čas ani kapacitu. Při dodržení pravidel týmové práce (funkční signalizace, anticipace problémů) při simultánním tlumočení se jedná o potenciálně velmi efektivní taktiku. Zajímavé je, že Gile explicitně zmiňuje vnímavost k projevům nejistoty v hlasovém projevu a zejména řeč těla, která je často zmiňována v souvislosti s tlumočením znakových jazyků, při němž hraje spolupráce v týmu zásadní roli – viz podkapitoly č. 6.10 *Tlumočení ze znakového jazyka do jazyka mluveného: Wang (2021)* a 9.3.5 *Relay za využití neslyšícího tlumočnicka (Ressler, 1999; Cerney, 2004; Stone & Russel, 2014) a tlumočení ze znakového jazyka do mluveného: Napier (2007).*

Výhodou této taktiky je dle Gila zdvojení dostupné kapacity, přičemž pasivní tlumočnick není zatěžován dělením pozornosti na recepci a produkci a spolupráce obecně nevyžaduje příliš mnoho kognitivní kapacity. Nevýhodou je únavnost pro pasivního tlumočnicka a určité psychologické nároky této taktiky.

4. Využívání dokumentů v kabině

Tato taktika je velmi náročná na čas i kapacitu, zároveň je však nezbytná z důvodu omezené paměťové kapacity tlumočnicka či v případě, kdy účastníci z dokumentů například citují, kdy jeho kapacitě naopak ulehčuje. Nároky této taktiky na čas i kapacitu lze do určité míry snížit

kvalitní přípravou i efektivním rozmístěním dokumentů v kabině a vyznačováním důležitých informací, a dále využíváním elektronických zařízení a internetu.

Tyto čtyři taktiky označuje Gile souhrnně jako taktiky používané za účelem porozumění (*comprehension tactics*).⁷⁰⁹ Vyčkávání, využití pomoci pasivního kolegy a dokumentů v kabině slouží zároveň jako reformulační taktiky (*reformulation tactics*);⁷¹⁰ jejich použití vyžaduje určitou část tlumočnickovy kognitivní kapacity. Mezi reformulační taktiky dle Gila dále patří:

5. Rekonstrukce na obecnější úrovni

Nahrazení termínu hyperonymem nebo obecnějším výrazem či konkrétní myšlenky myšlenkou abstraktnější tlumočnick využívá ve chvíli, kdy výchozímu sdělení zcela neporozuměl nebo kdy jej v cílovém jazyce nedokáže přesně reprodukovat. Kapacitní nároky na tuto taktiku jsou poměrně malé. V případě jejího použití hrozí ztráta informace, která však nutně nemusí být závažná – informace může být doplněna později nebo být příjemci již známá.

6. Vysvětlení nebo parafráze

...v případě neschopnosti vyjádřit technický termín či pojem odpovídajícím výrazem v cílovém jazyce. Nevýhodou je, že tato taktika je jednak náročná na čas a kapacitu, jednak je pro příjemce signálem, že tlumočnick daný termín nezná, což má negativní vliv na jeho kredibilitu i na účinek projevu na příjemce.

7. Přibližná fonetická reprodukce

Tato taktika spočívá v zopakování neznámého jména či termínu, jak se tlumočnick domnívá je slyšet, zejména v případě, kdy lze předpokládat, že je posluchačům znám. Nevyžaduje složité kognitivní operace a může být efektivní, avšak nepřesná reprodukce známého pojmu opět negativně ovlivňuje tlumočnickovu reputaci.

8. Improvizovaná naturalizace

Fonetická či morfologická adaptace termínu, jehož ekvivalent v cílovém jazyce tlumočnick nezná, na pravidla cílového jazyka. V případě morfologické podobnosti zdrojového a cílového termínu či oboru s mnoha výpůjčkami (dnes především z angličtiny) se může jednat o efektivní taktiku, zejména v případě, že tento proces představuje legitimní způsob vytváření

⁷⁰⁹ Gile (2009: 201)

⁷¹⁰ *Ibid.*, s. 206

nové slovní zásoby v oboru. Zajímavé je, že dle Gila může takto „naturalizovaný“ termín odpovídat způsobu, jakým příjemce v duchu vyslovuje daný pojem při čtení materiálů v cizím jazyce.

9. Doslovný převod (*transcodage*)

...výrazu či termínu, jehož ekvivalent v cílovém jazyce tlumočnick nezná. Pro doslovný převod platí totéž jako pro vytváření nové terminologie naturalizací – může se jednat o legitimní postup, který příjemci neztěžuje či dokonce usnadňuje porozumění.

10. Převod na základě formy

Příležitostně může tlumočnick využívat i tlumočení na základě lexikální a syntaktické formy, a to zejména v případě příbuzných jazyků. Názory na tuto taktiku jsou nejednotné – ačkoli není v souladu s požadavkem idiomatického převodu vycházejícího ze smyslu sdělení, v případě nouze může zprostředkovat více informací než snaha o převod na základě smyslu, a může být v tlumočení dokonce častější, než se jeví.

11. Přímý kontakt s příjemci

V případě problémů s porozuměním či vyjádřením určitého segmentu může tlumočnick vystoupit ze své role a informovat o neporozumění své publikum, případně požádat řečníka o zpomalení, zapnutí/přiblížení se k mikrofonu apod. Taktika, kdy tlumočnick tímto způsobem žádá o určitou intervenci, sice může být účinná, zároveň však působí rušivě – znenadání mění „pravidla hry“, kdy tlumočnick přestává být neviditelným, nýbrž naopak aktivním účastníkem komunikační situace, a to navzdory očekávání příjemců. Tato taktika může snížit tlumočnickovu kredibilitu a negativně ovlivnit účinek projevu na příjemce. Záleží však na důležitosti konkrétní informace: je-li významná, může tlumočnick považovat za svou etickou povinnost informovat příjemce o jejím nepřevedení.⁷¹¹

⁷¹¹ Gile (1995: 132) uvádí, že v žádném výzkumu týkajícím se kvality nebyla této otázce zatím věnována pozornost. Ačkoli lze předpokládat, že za uplynulých téměř třicet let došlo v tomto ohledu k určitému vývoji, v současné době si nejsme vědomi existence konkrétních výzkumů na toto téma; na druhou stranu se tato otázka (byť implicitně) prolíná jakoukoli diskusí o roli tlumočnicka jako aktivního účastníka komunikační situace, což je téma relevantní právě pro tlumočení znakového jazyka. Dilema mezi nerušenou produkcí na jedné straně a kompletním předáním obsahu na straně druhé vyvstalo i v našem vlastním výzkumu (viz dále); doplnění o perspektivu příjemce by v tomto případě bylo velmi přínosné.

12. Odkázání příjemců na jiný zdroj informací...

...plátno, program, abstrakty příspěvků apod. v případě, kdy tlumočnick nezachytil určitý termín, číselný údaj apod. Jedná se o málo rizikovou taktiku s malými nároky na čas a kapacitu.

13. Taktická výpustka⁷¹²

Jedná se o vědomé vynechání informace, které tlumočnick neporozuměl, kterou zapomněl nebo nedokáže reprodukovat v cílovém jazyce, případně o cílené vypuštění méně důležité informace – na rozdíl od nevědomé výpustky, k níž dochází tehdy, kdy tlumočnick např. nemá dostatečnou kapacitu pro poslech a analýzu a danou informaci ve zdrojovém projevu nezaznamená. Informační ztráta nemusí být závažná, pokud je informace uvedena jindy či delegátům již známá, a obzvláště v případě vysoké informační hustoty je vypuštění určitých informací nevyhnutelné, přesto má tato taktika etické implikace. Je diskutabilní, zda je tlumočnick oprávněn posuzovat relevantnost informace pro příjemce. Zásadní roli v takovém případě hraje kontext – vynechání či zmírnění určitého sdělení má rozdílnou závažnost v tlumočení soudním a například diplomatickém.

14. Paralelní projev

V extrémních případech, jako jsou mimořádně špatné pracovní podmínky či situace, kdy informativní funkce textu ustupuje jiným prioritám, může být tlumočnick nucen formulovat paralelní projev, který bude v souladu s identitou a pozicí řečníka i se situací. I v tomto případě je důležitým faktorem kontext – tato taktika je vhodnější v případech, kdy plynulost projevu hraje větší roli než samotný jeho obsah, a v každém případě je nutno ji pečlivě zvažovat s ohledem na kritéria etiky.

15. Vypnutí mikrofonu

V případě pracovních podmínek, které jsou natolik nevyhovující, že znemožňují koherentní převod sdělení, může tlumočnick s ohledem na svou „důstojnost“⁷¹³ či „profesní poctivost“⁷¹⁴ přikročit k extrémní taktice spočívající ve vypnutí mikrofonu. Jak uvádí Gile, tuto taktiku prosazovaly některé tlumočnické školy ještě koncem 70. let, v dnešní době však „pro klienty ani delegáty v současné době není přijatelná“⁷¹⁵ a ospravedlnitelná je tedy snad jen

⁷¹² Cf. např. Napierová (2016) a koncept strategické výpustky (*strategic omission*) využívané vědomě jako lingvistická strategie, platný pro tlumočení jak znakových, tak mluvených jazyků.

⁷¹³ Seleskovitch (1968 :221) v Gile (1995: 135)

⁷¹⁴ Andronikoff v Seleskovitch (1968) v Gile (1995: 135)

⁷¹⁵ Gile (2009: 211)

v případech, kdy by pokračování v tlumočení mělo horší důsledky než jeho přerušení. Převládajícím trendem tak je spíše upozornění posluchačů na problém a dále vynaložení veškerého úsilí na co nejkvalitnější převod.

Gile dále rozlišuje taktiky preventivní (*preventive tactics*), které slouží k předcházení problémů způsobených časovým omezením či nedostatečnou kapacitou:⁷¹⁶

16. Psaní poznámek

Údaje jako jména a zejména čísla, která nelze ze syntaktických důvodů převést okamžitě a která tlumočnick drží v pracovní paměti s obtížemi, si tlumočníci zpravidla zapisují. Jedná se o techniku vyžadující určitý čas a procesní kapacitu, jíž ulehčuje pomoc pasivního kolegy.

Je samozřejmě nutno rozlišovat, zda hovoříme o psaní krátkých, nesystematických a ojedinělých poznámek při simultánním tlumočení, nebo o tlumočnické notaci při tlumočení konsektivním, jímž se zde nezabýváme.

17. Úprava odstupů od řečníka

Úprava odstupů od řečníka je prostředkem, který tlumočnickovi do určité míry umožňuje pružně pracovat s kapacitou dostupnou pro každé potřebné úsilí. Zkrácení odstupů znamená snížení nároků na krátkodobou paměť, ovšem za cenu omezené anticipace, případného nesprávného porozumění a nutnosti větu reformulovat a opět se přiblížit správnému smyslu, a tím vynaložit značné úsilí v oblasti produkce. Prodloužení odstupů pak znamená přesný opak.

Podle Gila⁷¹⁷ je práce s odstupem od řečníka v závislosti na problémech, jimž tlumočnick čelí, jednou z hlavních dovedností, které si studenti osvojují již v raných fázích odborné přípravy, přičemž Gile toto osvojování považuje za podvědomý proces, zároveň však zdůrazňuje, že pro práci s posunem neexistují jasně daná pravidla a významnou roli tak hraje zkušenost.

18. Segmentace sdělení a odlehčení pracovní paměti

K preventivním taktikám Gile řadí i segmentaci sdělení, které je syntakticky složité či (z hlediska jazykové kombinace) syntakticky asymetrické. Rozdělením na kratší úseky odlehčuje tlumočnick své pracovní paměti, na druhou stranu vyžaduje tato taktika určitou kognitivní kapacitu z hlediska produkce, vhodnost této taktiky tak záleží případ od případu.

⁷¹⁶ Gile (2009: 204)

⁷¹⁷ *Ibid.*, s. 135

19. Změna pořadí informací při reprodukci

Tato taktika představuje bezpečnostní pojistku tváří v tvář riziku zahlcení krátkodobé paměti typickému pro výčty, a spočívá v tom, že tlumočnick uvádí poslední položku určitého výčtu jako první, dokud je uložena ve fonologické smyčce a tlumočnick nemusí vynakládat kapacitu na její sémantické zpracování (tj. hlubší analýzu), čímž zároveň šetří kapacitu své krátkodobé paměti. Podrobnější výzkum důvodů účinnosti této taktiky nebyl dle Gila v době vzniku tohoto přehledu k dispozici.

Dále Gile hovoří o taktice zjednodušení a anticipace úvodních segmentů sdělení:

20. Simplifikace

V případě nepochopení nebo neschopnosti přesného vyjádření může tlumočnick převést sdělení ve zjednodušené formě, s vynecháním určitých prvků (výpustka v obecnějším slova smyslu). Výše zmíněná taktika Rekonstrukce na obecnější úrovni je konkrétním příkladem zjednodušení.

21. Anticipace úvodních segmentů sdělení

S cílem odlehčit své krátkodobé paměti v případě výrazných syntaktických rozdílů mezi zdrojovým a cílovým jazykem a v případě složité struktury zdrojového projevu se tlumočnick může uchýlit k neutrálním úvodním větám, jimiž se nezaváže k žádnému konkrétnímu pokračování textu. I tato taktika však představuje jisté riziko – v případě nekompatibility anticipovaných „výplňových“ vět se zbytkem projevu musí tlumočnick vynaložit značné úsilí, aby svůj projev opět sladil s obsahem sdělení řečníka.

TAKTIKY V PŘÍPADĚ CHYBY ŘEČNÍKA

Identifikuje-li tlumočnick v řečnickově projevu chybu, má dle Gila k dispozici tři taktiky, z nichž každá má z hlediska zásad, jimiž se volba taktik obecně řídí, své výhody a nevýhody. Zaprvé může tlumočnick převést chybné vyjádření do cílového jazyka tak, jak je. Tato taktika je sice v souladu se zásadou bezpečné cesty (kdy ze sebe tlumočnick snímá odpovědnost za správnost obsahu, který převádí), avšak v rozporu se zásadou maximální míry převodu a maximálního účinku (tlumočnick sděluje příjemci zprávu, která je dle jeho vědomí nesprávná).

Další možností je chybu opravit v souladu se zásadou maximální míry převodu a účinku, přičemž však hrozí riziko, že se mylí tlumočnick a nikoli řečník (to je nepříznivé pro pověst tlumočnicka i pro správnost sdělení určeného příjemci).

Třetí možností je vyjádřit směrem k posluchačům pochyby ohledně sdělení řečníka. I tato taktika představuje jistou bezpečnostní pojistku pro tlumočníka, který se otevřeně zbavuje odpovědnosti za správnost sdělení, neshoduje se však se zásadou maximálního účinku na posluchače, protože není příznivá pro řečníka.

Nejvíce prostoru je v této kapitole věnováno deskriptivní studii lingvistických strategií Isabelle Heyerickové (2021), a to díky jejímu inovativnímu přístupu, obsažné charakteristice strategií (z níž částečně čerpáme v naší analýze), spouštěčů a motivací jejich použití i díky zaměření pozornosti na osobu tlumočníka, jeho názory a zkušenosti.

9.4.2 Lingvistické strategie v tlumočení mezi nizozemštinou a vlámským znakovým jazykem: Heyerick (2021)

Heyericková vychází z přesvědčení, že tlumočení je jako tzv. *situated action*, jak je definována v úvodu této kapitoly, tedy jako „sociální jev, událost, jejíž účastníci prošli každý svým specifickým vývojem a jsou ovlivňováni společností, v jaké žijí“ a jako činnost zaměřená na určitý cíl (*goal-oriented activity*)⁷¹⁸ je činností strategickou a motivovanou a že strategická a motivovaná rozhodnutí tlumočnicků se promítají do jimi volených lingvistických řešení, a v tomto smyslu formuluje svou výzkumnou hypotézu.

Autorka nepovažuje strategie výhradně za způsob řešení problémů v negativním slova smyslu, nýbrž za prostředek sloužící různým účelům. Cílem jejího výzkumu je – stručně řečeno – nalézt odpovědi na tři základní otázky: „Co, jak a proč“⁷¹⁹, neboli 1) co jsou lingvistické tlumočnické strategie, 2) jak jsou používány a 3) proč jsou používány. Konkrétně se Heyericková nezajímá pouze o skutečně použité strategie, nýbrž i o strategie zvažované a zamítnuté.

Výzkum, jehož se účastnili slyšící i neslyšící tlumočníci, sestával z tzv. *think-aloud protokolu* (TAP), metody, při níž účastníci výzkumu provádějí určitý úkon (zde hodinovou přípravu na tlumočení instruktážního videa v mluvené nizozemštině) a komentují přitom své postupy a myšlenkové procesy. Ve druhé fázi každý tlumočnick video přetlumočil do vlámského znakového jazyka. Třetí fáze spočívala v retrospektivní analýze videozáznamu výkonu konkrétního tlumočnicka ve spolupráci s příslušným tlumočnickem⁷²⁰, na jehož základě byly

⁷¹⁸ Heyerick (2021: 7)

⁷¹⁹ *Ibid.*, s. 4

⁷²⁰ „Retrospective review“

použité strategie identifikovány. Přesnost převodu ani srozumitelnost cílových projevů hodnocena nebyla.

DEFINICE

Stejně jako mnozí další autoři jako Tryuková (2010), Zabalbeascoa (2000), Riccardiová (2005), Gile (2009) a další zmiňuje Heyericková obtížně definovatelnou povahu strategického chování a terminologickou nejednotnost a volí jednotný, obecný termín „strategie“, protože považuje za mimořádně náročné určit, zda bylo určité rozhodnutí při simultánním tlumočení předem plánované, okamžité či něco mezi tím.⁷²¹

Na základě závěrů předchozích výzkumů a výsledků své vlastní studie stanovuje autorka následující definici tlumočnické strategie:

„Lingvistická jazyková strategie je volba, která se tlumočnickovi nabízí na textové a kognitivní (tj. lokální) úrovni tlumočnické aktivity, a která umožňuje převod zdrojového sdělení. Tlumočnick se může rozhodnout strategii použít, nebo nepoužít. Tyto lokální strategie mohou být konkrétní nebo obecné a jsou na sobě vzájemně závislé v tom smyslu, že interagují jedna s druhou i s globálními strategiemi, které vypovídají o tom, jaký je obecně tlumočnickův cíl. Tlumočnick je schopen reflektovat, na základě jakého faktoru zvažoval použití určité strategie a /nebo vysvětlit, čím byl motivován při jejím použití či zamítnutí. Tato reflexe může poukazovat buď na určitou míru vědomého rozhodování či na automatizované rutinní postupy. Použití či zamítnutí lingvistické tlumočnické strategie může být motivováno procesem převodu, jeho produktem, či procesem i produktem zároveň.“⁷²²

Na základě teoretických poznatků (zejména stupeň poznání znakového jazyka, v němž není vždy možné jednoznačně určit, která strategie je volitelná a která je vzhledem k typu jazyka povinná⁷²³) i vlastních empirických zjištění stanovuje Heyericková následující způsoby charakterizace strategií:

⁷²¹ Heyerick (2021: 31). Toto odůvodnění souvisí především s Gilovým rozdělením na dlouhodobě plánované strategie a okamžité taktiky.

⁷²² Heyerick (2021: 205).

⁷²³ Zároveň však, jak je uvedeno dále, vychází Heyericková z postoje tlumočnicka: pokud má tlumočnick volbu, tuto volbu provede a dokáže ji zdůvodnit, jedná se o strategické řešení (bez ohledu na to, zda je povinné, či volitelné).

1) Strategie zaměřené na proces versus na produkt versus na proces i produkt

Heyericková je dle vlastních slov první, kdo aplikoval pojetí strategií jako postupů zaměřených buď na produkt, nebo na proces tlumočení⁷²⁴ na tlumočení znakového jazyka, navíc k dosavadnímu rozlišení proces-produkt přidává strategie zaměřené na proces i na produkt zároveň.

2) Globální a lokální strategie

Globální strategie se odehrávají na makroúrovni tlumočnického procesu. Jejich použití se řídí tzv. skoposem neboli účelem komunikačního aktu, očekáváními kladenými na tlumočnicka profesními standardy vyplývající z tlumočnických etických kodexů a /nebo osobními standardy konkrétního tlumočnicka.

Lokální strategie se odehrávají na mikroúrovni, tedy na úrovni textové a /nebo kognitivní. Jedná se o postupy, které tlumočnick aplikuje či může aplikovat tak, aby proces probíhal v souladu s jeho standardy.

Oba typy strategií vzájemně interagují, přičemž globální strategie (probíhající na makroúrovni neboli na úrovni kulturní a sociologické) ovlivňují ty lokální (tedy postupy probíhající na mikroúrovni). Ke vzájemnému ovlivňování mezi strategiemi však dochází i na samotné mikroúrovni. Strategie se mohou vzájemně podmiňovat či kompenzovat. Pokud se například tlumočnick rozhodne pro výpustku, může ji kompenzovat parafrází apod.

Heyericková se dle svých slov ve své studii zabývá lokálními lingvistickými tlumočnickými strategiemi.⁷²⁵

3) Spouštěče a motivace

Výzkum Heyerickové je striktně deskriptivní a jako takový staví do centra pozornosti tlumočnicka a jeho reflexi vlastních motivací, záměrů a zvolených postupů. Procesu převodu totiž podle Heyerickové není možné porozumět bez usouvztažnění jednotlivých (lingvistických) postupů a širšího kontextu tlumočnické události a bez zjištění, proč a za jakým účelem tlumočnick postupují tak, jak postupují. Za nejvýznamnější zjištění tak Heyericková považuje informace z protokolů TAP a retrospektivních rozhovorů – ty totiž odpovídají na otázku, čím je strategické chování motivováno, a právě tato otázka je ve zkoumání strategií jako vědomých cílených postupů klíčová. V pojetí Heyerickové právě postoj tlumočnicka určuje, zda je určité řešení strategické, nebo ne: „Podle naší definice je

⁷²⁴ Vycházející z Kohna a Kaliny (1996), Korhonena (1998) a Pöchhacker (2004)

⁷²⁵ Heyerick (2021: 208)

strategické rozhodnutí takové rozhodnutí, u něhož tlumočnick uvedl, že si byl vědom, že má možnost volby řešení, tuto volbu provedl a dokázal ji vysvětlit.“⁷²⁶

Ve prospěch tvrzení, že tlumočení je ze své podstaty strategický proces, svědčí poznatek, že rozhodnutí tlumočnicků zvolit, ale také zamítnout určitý postup jsou motivovaná, a že tlumočnicki jsou schopni činit rozhodnutí vědomě a dále je reflektovat. Tlumočnická rozhodnutí jsou přitom ovlivňována několika typy faktorů.

Faktory vyvolávající potřebu použít strategii označuje Heyericková jako „spouštěče“ (*triggers*⁷²⁷): „Aby mohl tlumočnick zvažovat použití strategie, musí k tomu mít příčinu.“⁷²⁸ Heyericková poukazuje na skutečnost, že termín „triggers“ se u mnoha autorů pojí s pojmem „problém“, sama však spouštěče nevnímá nutně jako jevy problematické, nýbrž jako jakýkoli faktor, který vyžaduje použití tlumočnické strategie. Pro označení faktorů určujících, kterou strategii tlumočnick zvolí a za jakým účelem, pak používá výraz „motivace“ (*motivations*⁷²⁹). Oba typy faktorů působí ve vzájemné interakci. Aplikace konkrétní strategie může být vyvolána buď kombinací spouštěče a motivace, nebo pouze motivací dosáhnout zamýšleného cíle, aniž by se vyskytl konkrétní spouštěč. Totéž platí pro rozhodnutí zvažovanou strategii nepoužít. Obecně zkoumá autorka „interakci/interakce mezi strategiemi, spouštěči a motivacemi s cílem prohloubit porozumění strategické povaze tlumočnického procesu.“⁷³⁰ Bez zohlednění širšího kontextu, spouštěčů a motivací při zkoumání lingvistického výstupu podle jejího názoru tlumočnickému (rozhodovacímu) procesu porozumět nelze.

SPOUŠTĚČE

Na základě svých dat identifikovala Heyericková tři základních skupiny spouštěčů: faktory související se zdrojovým projevem nebo jazykem, faktory související se samotným procesem převodu a faktory související s příjemci cílového projevu. U každé z těchto tří kategorií rozlišuje další podkategorie:

1) Faktory související se zdrojovým projevem nebo jazykem

(1) zdrojový projev obsahuje slovo, pro něž v cílovém jazyce (zde VGT) neexistuje přímý ekvivalent (lexikální mezera)

(2) tempo zdrojového projevu

⁷²⁶ Heyerick (2021: 206)

⁷²⁷ *Ibid.*, s. 50

⁷²⁸ *Ibid.*, s. 42

⁷²⁹ *Ibid.*, s. 51

⁷³⁰ *Ibid.*, s. 4

- (3) hustota zdrojového projevu
- (4) zdrojový projev je příliš složitý
- (5) zdrojový projev je (příliš) implicitní či nejasný
- (6) snaha o soulad s obecným účelem zdrojového textu
- (7) úsek zdrojového textu, v němž je agens⁷³¹ vyzýván k určité akci
- (8) úsek zdrojového textu zahrnuje více než jednoho agenta
- (9) lingvistická struktura zdrojového jazyka

2) Faktory související se samotným procesem převodu

- (1) tlumočnický nezachytil určitou část zdrojového projevu
- (2) povaha komunikačního kanálu (médií) zdrojového projevu⁷³²
- (3) interference z jiného (znakového) jazyka

3) Faktory související s příjemci cílového projevu

Zpětná vazba neslyšícího publika

MOTIVACE

Pokud jde o motivace, přejímá Heyericková Pöchhackerovo (2004) rozdělení na strategie orientované na produkt (*product-oriented*⁷³³) a strategie orientované na proces (*process-oriented*⁷³⁴). Strategie zaměřené na cílový text (výstup tlumočení) a efektivní komunikaci s příjemci jsou orientované na produkt. Strategie, jejichž účelem je optimalizovat průběh převodu (tedy porozumět zdrojovému textu a zpracovat ho a usnadnit jeho převod, zvýšit plynulost a monitorovat tlumočnickou celkovou kapacitu), jsou orientované na proces. Dle zjištění Heyerickové může být použití určité strategie dáno oběma motivacemi (*product and process oriented*⁷³⁵).

DEFINICE A KATEGORIZACE STRATEGIÍ

Ověření předpokladu, že tlumočníci používají lingvistické strategie, vyžaduje definici tohoto pojmu. Za tímto účelem navrhla Heyericková pracovní definici lingvistické tlumočnické

⁷³¹ Projevem tlumočeným v rámci tohoto výzkumu bylo instruktážní video pro členy volební komise, které zmiňuje různé činnosti prováděné různými osobami

⁷³² Slyšící tlumočníci projev slyšeli, neslyšící využívali čtecí zařízení. Video nebylo z různých důvodů zobrazeno.

⁷³³ Pöchhacker (2004) v Heyerick (2021: 176)

⁷³⁴ *Ibid.*

⁷³⁵ Heyerick (2021: 176)

strategie jako takové i pracovní definice předpokládaných strategií. Během retrospektivních rozhovorů tlumočníci určitou strategii buď přímo jmenovali, nebo ji popsali, a na základě jejich popisu byla tato strategie identifikována a označena. Na základě zjištění z TAP protokolů, rozhovorů a analýzy vybraných částí projevů pak autorka původně stanovené definice reformulovala. Podrobně se Heyericková ve své práci zabývala pouze těmi strategiemi, které zmínila alespoň polovina tlumočnicků, což byl případ celkem jedenácti strategií (níže uvedený výčet strategií tedy nemusí zahrnovat všechny strategie, které tlumočníci případně využili či které měli k dispozici – anticipace, práce s časovým posunem apod.). Osm z nich je považováno za obecné, zbývající tři jsou specifické pro znakový jazyk.

Následující přehled strategií identifikovaných a popsaných Heyerickovou obsahuje český a anglický název strategií, definice navržené autorkou, obecné charakteristiky (včetně případných odkazů na jiné autory) a popis způsobu jejich použití tlumočníky-účastníky výzkumu, spouštěčů i motivací pro jejich použití, případně vědomé nepoužití.

Adice (*addition*): Přidání informace, která se ve zdrojovém textu nevyskytuje vůbec či v okamžiku, kdy jej tlumočník slyší/čte⁷³⁶

Adice se v odborné literatuře vyskytuje pod mnoha různými názvy i definicemi. Jako ostatně mnoho jiných strategií je některými autory považována za chybu⁷³⁷, avšak v případě strukturních rozdílů mezi některými jazyky či snahy o kulturní adekvátnost je podle jiných autorů adice založená na extralingvistické, kontextové a situační znalosti nezbytná, a jako taková tedy může být použita jako strategické řešení.

Pokud jde o motivaci k jejímu použití, u tlumočnicků převládala orientace na produkt. Uváděné cíle byly následující:

- 1) zvýšit porozumění ze strany příjemců cílového sdělení
- 2) poskytnout více informací než zdrojové sdělení
- 3) uvést příjemce cílového sdělení do kontextu⁷³⁸
- 4) konkretizovat informace ze zdrojového sdělení
- 5) přizpůsobit cílové sdělení způsobu vyjadřování neslyšících
- 6) produkovat cílové sdělení přijatelné pro neslyšící příjemce.

⁷³⁶ Heyerick (2021: 191)

⁷³⁷ Např. Cokely (1992) a jeho typologie tlumočnických omylů („interpreter miscues“) zahrnující adice, výpustky, substituce, interference a anomálie.

⁷³⁸ „Framing the event“

Jak autorka uvádí, přidávání informací např. pro uvedení do kontextu není totožné se svévolným přidáváním informace.

Za významné považujeme zjištění, že tlumočníci nepovažovali adice za chyby⁷³⁹, zároveň však někteří poukazovali na konflikt mezi profesní ideologií a praxí: přidání informace může být „nezbytné a přijatelné“⁷⁴⁰, zároveň však může být v rozporu s tím, co se od tlumočnicka očekává z hlediska neutrality. Podle názoru některých tlumočnicků se přijatelnost přidávání informací podle tlumočnicků odvíjí od znalosti příjemců, a pokud je „konečným výsledkem (zvýšené) porozumění cílovému sdělení, jsou [adice] přijatelné.“⁷⁴¹

V jednom případě sloužila adice jako strategie orientovaná na proces; jejím cílem bylo zvýšit plynulost a zabránit nadměrné četnosti pauz.⁷⁴²

Zamítnutí této strategie se odvíjelo od přesvědčení, že tlumočnick nemá do cílového projevu žádné informace svévolně přidávat, protože takový postup by nebyl v souladu se zásadou neutrality. Zároveň nechtěli tlumočníci vytvářet příliš složité či dlouhé sdělení.

Substituace (*substitution*): Nahrazení prvku (prvků) zdrojového projevu podobným, avšak ne zcela ekvivalentním prvkem v cílovém sdělení.⁷⁴³

Stejně jako adice, i substituace je v odborné literatuře označována různými termíny a chápána jak pozitivně, tak negativně, a to v podstatě podle míry odchýlení se od významu nahrazovaného výrazu/informace, kterou s sebou substituace jako změna způsobu vyjádření nese.

Substituace může mít formu 1) aproximace nebo synonyma, 2) nadřazeného výrazu, (3) podřazeného výrazu nebo 4) odkazu na umístění (*locus*) znaku referenta v prostoru.

Poslední zmíněný typ je prvkem charakteristickým pro znakový jazyk, který využívá odkazování na umístění v prostoru přidělené konkrétnímu referentu jako prvek deixe,⁷⁴⁴ při tlumočení do mluveného jazyka proto tato strategie není použitelná.

Roli spouštěčů v případě substitucí hrálo zejména vysoké tempo projevu a také lexikální mezera (neexistence lexikalizovaného ekvivalentu) ve znakovém jazyce.

⁷³⁹ „*Interpreting errors*“

⁷⁴⁰ Heyerick (2021: 147)

⁷⁴¹ *Ibid.*

⁷⁴² Tento případ se objevil i v našem výzkumu (tlumočnick 1_CS-EN_1), kde jej označujeme jako řečovou dekompresi.

⁷⁴³ Heyerick (2021: 191)

⁷⁴⁴ Nabízí se proto otázka, zda tento postup skutečně představuje strategii, nebo zda se jedná o projev běžného vyjádření. Odkaz na umístění znaku referenta v prostoru je příkladem úspornosti znakového jazyka, která může při tlumočení ze ZJ do mluveného jazyka kvůli nutnosti lineárního vyjádření vést k prodloužení odstupů od řečníka a případným deficitním řetězcům a může vyžadovat použití cílené strategie (komprese apod.).

Motivací bylo zaměření na produkt, tedy na účinek projevu na příjemce. K použití prvních tří typů substituce uvedli tlumočníci šest důvodů:

- 1) převod na základě smyslu
- 2) zajištění či zvýšení srozumitelnosti projevu
- 3) zajištění estetické kvality cílového projevu
- 4) prezentace cílového projevu způsobem odpovídajícím způsobu vyjadřování neslyšících
- 5) důraz
- 6) změna tónu

U tlumočnicků převládala motivace procesem a zároveň produktem, přičemž cílem této strategie je (odkazem na umístění) získat čas či konkretizovat informace. I v případě existence ekvivalentu ve znakovém jazyce preferovala většina tlumočnicků substituci, pokud přímý ekvivalent přesně nevystihoval smysl nebo nebyl v daném kontextu či kolokaci vhodný.

Na druhou stranu došlo i k zamítnutí této strategie z důvodu nedostatečné významové ekvivalence případné substituce a rizika dezinterpretace. Motivací tohoto zamítnutí byl tedy produkt.

Výpustka (*omission*): Informace ze zdrojového projevu není v cílovém projevu zachována a dále v projevu není doplněna ani nahrazena.⁷⁴⁵

Výpustka je třetí nejčastěji zmiňovanou strategií. I tato strategie je označována různě. Jedná se o strategii poměrně kontroverzní, tradičně vnímanou spíše negativně; někteří autoři však poukazují na strategickou povahu výpustky, která naznačuje, že se nutně nejedná o chybu, nýbrž naopak.⁷⁴⁶

Dle zjištění autorky považuje většina tlumočnicků výpustku za chybu s tím, že úkolem a odpovědností tlumočnicka je převádět vše – ačkoli jsou si vědomi skutečnosti, že ne vždy ke kompletnímu převodu dochází.

V souvislosti s výpustkami čelí tlumočníci dilematu volby mezi strategií umožňující výpustce předejít, konkrétně těsnějším převodem, a převodem volnějším, který může být pro příjemce srozumitelnější, avšak může vyžadovat vypuštění určitých informací.

⁷⁴⁵ Heyerick (2021: 191)

⁷⁴⁶ Významným a převratným počinem v této souvislosti je taxonomie výpustek dle Napierové (2002), která rozlišuje výpustky vědomé strategické, vědomé záměrné, vědomé nezáměrné, vědomé receptivní a nevědomé. Pro více podrobností o této taxonomii a jejím významu viz podkapitulu č. 9. 3. 2 *Lingvistické copingové strategie v tlumočení znakového jazyka: Napier (2002/2016)*.

Všichni účastníci výzkumu nicméně uvedli, že vypuštění určitých informací ze zdrojového textu je možné za určitých podmínek, konkrétně v případě, že chybějící informace 1) může být odvozena z kontextu, 2) byla již zmíněna, 3) může být odvozena z jiného zdroje. Někteří tlumočníci se navíc domnívali, že převod všech informací by mohl být na překážku zpracování sdělení neslyšícím příjemcem. Tyto informace naznačují, že tlumočníci berou v potaz širší kontext než samotné sdělení.

Účastníci studie uváděli několik spouštěčů použití výpustky, konkrétně 1) hustota (vysoká úroveň podrobnosti) zdrojového projevu 2) tempo 3) složitost projevu.

K výpustkám docházelo i v případě, kdy tlumočníci nezaznamenali určitou část zdrojového projevu z důvodu nedostatečné pozornosti či přeslechnutí/přehlédnutí.

Výpustky motivované produktem tlumočníci využívali s cílem dosáhnout jasného a obsahově úplného projevu, eliminovat redundance či se přizpůsobit struktuře vyjádření ve znakovém jazyce. Prioritou se v těchto případech stává převedení podstaty sdělení.

Z hlediska procesu umožňují výpustky tlumočnickům získat čas a efektivně pracovat s kapacitou.

Použití výpustky motivované procesem i produktem zároveň má za cíl vytvořit procesní kapacitu v případě rychlého tempa či vysoké míry redundance a předejít tak ztrátě informace ve výsledném projevu.

Výpustka, která je na jedné straně považována za negativní jev a na druhé straně za potenciálně žádoucí či potřebný postup, je příkladem konfliktu mezi profesní ideologií a praxí a určité míry „nesouladu mezi tím, co se od tlumočnicků očekává, tím, co by podle vlastního názoru měli dělat a tím, co skutečně dělají“.⁷⁴⁷

Parafráze (*paraphrase*): Převod informace ze zdrojového projevu delší formulací v cílovém jazyce za použití několika různých znaků a /nebo konstrukcí.⁷⁴⁸

Podle Heyerickové lze parafrázi chápat jako určitý způsob vysvětlení, při němž sice dochází k formulaci sdělení jinými slovy či jinou větnou konstrukcí, avšak (navzdory všem potenciálním nevýhodám tohoto postupu) nedochází ke změně významu sdělení.

Drtivá většina účastníků výzkumu použití této strategie zmínila, avšak podrobně ji nekomentovala a nezmiňovala ani konkrétní spouštěče. Použití parafráze bylo motivováno

⁷⁴⁷ Heyerick (2021: 161)

⁷⁴⁸ *Ibid.*, s. 191

produktem, procesem i produktem a procesem zároveň. Při motivaci produktem byl cílem převod na základě smyslu, takže i navzdory znalosti lexikálního ekvivalentu tlumočníci volili parafrázi v případech, kdy tento ekvivalent nebyl významově zcela odpovídající a nezapadal do kontextu. Motivace produktem (snaha o informační úplnost) i procesem (snaha o nenarušení procesu převodu) se zároveň projevila v případě lexikální mezery, kterou tlumočníci řešili právě parafrází. Zajímavým poznatkem ohledně motivace procesem je rozhodnutí jedné z tlumočnic využít parafrázi s cílem ušetřit čas, přičemž však autorka zároveň uvádí, že „ve všech sedmnácti zmíněných případech použití byla výsledná formulace při použití parafráze delší.“⁷⁴⁹

Oprava (*repair*): Reformulace již převedeného úseku s cílem opravit chybu, doplnit vynechanou informaci či vylepšit původní vyjádření pomocí alternativní formulace.⁷⁵⁰

Stejně jako některé z výše uvedených strategií je i oprava obecně chápána jako snaha o řešení problému v negativním slova smyslu; Heyericková však odkazuje na Kalinu (1998) a Bartłomiejczykovou (2006) a jejich pojetí opravy jako nouzové strategie používané buď v případě, kdy si tlumočnick uvědomí, že smysl sdělení převedl chybně, nebo v případě, že ho napadne lepší způsob formulace již převedeného. Dále Heyericková zmiňuje možné rozlišení na opravy provedené z vlastní iniciativy tlumočnicka (*self-initiated*) a na opravy provedené na základě zpětné vazby od příjemce (*other-initiated*).

Potřeba provést opravu byla u tlumočnicků motivována výhradně produktem, přičemž cílem opravy bylo 1) opravit chybu v již formulovaném cílovém sdělení 2) převést informaci ve formulovaném cílovém sdělení vynechanou 3) vylepšit již formulované cílové sdělení. Faktory vyvolávající potřebu opravy rozděluje Heyericková na externí (příjem zdrojového projevu ze čtecího zařízení, lingvistická strukturu zdrojového jazyka a interference z jiného znakového jazyka) a interní (tlumočnickova potřeba lépe formulovat již řečené, vyplývající ze sledování vlastního výkonu).

Forma opravy pak byla dvojí: 1) reformulace již převedené informace a 2) odložení převodu určité informace. Ne vždy však tlumočníci stihli zamýšlenou opravu provést.

⁷⁴⁹ Heyerick (2021: 130)

⁷⁵⁰ *Ibid.*, s. 191

Repetice (*repetition*): Informace, která ve zdrojovém projevu zazněla pouze jednou, zazní v cílovém projevu minimálně dvakrát.⁷⁵¹

Repetice je další ze strategií, kterou dle Heyerickové někteří autoři považují spíše za chybu, zatímco jiní na ni nahlízejí buď jako na typ adice, nebo na samostatnou strategii, jejíž cílem je zvýšení lexikální přesnosti prostřednictvím synonymních vyjádření.

Účastníci výzkumu Heyerickové byli motivováni výhradně produktem, přičemž za přijatelnou považovali repetici pouze v případě, kdy vedla k vylepšení původní tlumočnickovy formulace. Jejím cílem bylo zejména 1) zvýšit přehlednost cílového sdělení 2) zvýšit nebo zajistit srozumitelnost cílového sdělení 3) dodat cílovému sdělení důraz 4) produkovat soudržný cílový projev v přijatelné formě (vlámského) znakového jazyka a 5) vyjádřit cílové sdělení způsobem typickým pro neslyšící.

Procesem použití ovlivněno nebylo – repetice by mohla vést ke zpomalení, ke zvýšení časového posunu a vypuštění ještě nepřevedených informací a celý proces tak naopak ohrozit. Mohla by také narušovat plynulost tlumočení, proto ji někteří tlumočníci považovali za nežádoucí.

Jako spouštěč funguje u této strategie 1) složitost zdrojového projevu 2) zpětná vazba od neslyšícího příjemce (k níž však v experimentální situaci logicky nedochází).

Kompresa (*compression*): Tlumočnick převádí zdrojový projev v redukované formě, avšak se zachováním významu původního sdělení.⁷⁵²

Kompresa obecně spočívá ve vynechání redundantních či repetitivních informací, v jehož důsledku dochází ke zkrácení daného výroku a k ekonomickému způsobu vyjádření, a to při zachování důležitých a relevantních informací. Kompresa se může odehrávat na různých úrovních (lexikální, syntaktické, strukturní apod.). Někteří autoři (Wadensjöová 1998, Napierová 2002) ji považují za typ výpustky. Kohn and Kalina (1996) poukazují na riziko nadměrné komprese, v jejímž důsledku nebude při převodu dosaženo adekvátnosti, a tedy požadovaného účinku.

Spouštěčem pro převod sdělení v kondenzované formě při zachování významu byla hustota zdrojového projevu.

⁷⁵¹ Heyerick (2021: 191)

⁷⁵² *Ibid.*

Použití komprese bylo u tlumočnicků motivováno produktem i procesem. V případě motivace produktem hraje roli právě zmíněná hustota zdrojového projevu, který se tlumočníci mohou snažit převést v redukované, a tedy jasnější formě.

Přínos komprese pro proces spočívá v časové úspoře, která se jevila být klíčovou motivací pro použití této strategie. Jedna z účastnic výzkumu naopak uvedla, že ve snaze převést sto procent informace ze zdrojového sdělení časové úspory dosahuje spíše zvýšením tempa než komprimováním informace (opět zde tedy narážíme na otázku chápání profesní odpovědnosti tlumočnicka, zde konkrétně za informačně co nejkompletnější převod).

Zamítnutí doslovného překladu (*resisting literal interpretation*): Tlumočnick ignoruje strukturu zdrojového jazyka a převádí sdělení do cílového jazyka na základě svého porozumění a chápání smyslu tohoto sdělení.⁷⁵³

Pro úplnost je na tomto místě vhodné uvést Heyerickové definici doslovného překladu: Tlumočnick převádí do cílového jazyka obsah zdrojového projevu co možná nejvěrněji, přičemž do značné míry zachovává strukturu zdrojového jazyka.⁷⁵⁴

Doslovný převod se tlumočníci rozhodli nepoužívat ve třech případech, souvisejících s chápáním vhodnosti tohoto postupu (ve vztahu k lingvistické struktuře zdrojového a cílového jazyka či například k preferencím klienta).

Motivace k odmítnutí doslovného převodu byly zaměřeny čistě produktově a zahrnovaly 1) snahu o produkci jazykově správného cílového projevu ve VGT, 2) snahu o zajištění či zvýšení srozumitelnosti cílového sdělení 3) snahu o převod na základě smyslu (tedy nikoli formy) a 4) snahu o estetický cílový projev. Podle Heyerickové mohou být některé tyto motivace projevem určité lingvistické ideologie ve smyslu tlumočnickovy představy o správnosti či estetičnosti projevu ve znakovém jazyce.

Pokud jde o náš vlastní výzkum, otázka stylu ve smyslu idiomatičského/doslovného převodu nestojí ve středu naší pozornosti, zejména z důvodu směru tlumočení – při tlumočení ze znakového jazyka do mluveného není tato otázka z jazykových, historických a společenských důvodů stejně relevantní jako ve směru opačném. Obecně je však otázka stylu převodu relevantní; podrobně se jí zabývá právě Napierová (2002) či Wangová (2021), viz příslušné podkapitoly.

⁷⁵³ Heyerick (2021: 192)

⁷⁵⁴ *Ibid.*, s. 179

Následující strategie jsou typické pro tlumočení do znakového jazyka a jako takové nejsou pro náš výzkum relevantní ve své strategické dimenzi. Vzhledem k tomu, že se však zároveň jedná o přirozené výrazové prostředky znakového jazyka (a jejich označení za strategie je tedy do určité míry diskutabilní), je zde stručně uvádíme, protože se jedná o jevy, které se mohou vyskytovat v našich zdrojových projevech a samy naopak vyžadovat strategický přístup, a dále z toho důvodu, že použití těchto strategií skýtá zajímavý vhled do sociolingvistických postojů, hodnot a priorit různých tlumočnicků.⁷⁵⁵

Hláskování prstovou abecedou (*fingerspelling*): Tlumočnick převádí zdrojové slovo tak, že všechna či některá jeho písmena či pouze jedno písmeno jeho psané podoby postupně znázorňuje za pomoci tvarů manuální abecedy, většinou za doprovodu artikulace mluvené podoby příslušného slova.⁷⁵⁶

Míra používání prstové abecedy se v jednotlivých znakových jazycích může lišit (např. v ASL je tato tendence vyšší), a s ní i míra přijatelnosti této praxe pro neslyšící příjemce, a tedy i míra jejího používání různými tlumočníky. Heyericková popisuje zajímavou situaci, kdy všichni slyšící tlumočníci převedli termín „kanton“ hláskováním prstovou abecedou, zatímco neslyšící tlumočníci zvolili jiné řešení, přičemž někteří výslovně uvedli, že se tomuto řešení vyhnuli vědomě a daný výraz substituovali obecnějším výrazem.⁷⁵⁷

Spouštěčem použití prstové abecedy byla neznalost ekvivalentního výrazu ve znakovém jazyce či nedostatečně přesné porozumění určitému výrazu, které znemožňuje použití substituce či parafráze.

Použití této strategie je motivováno snahou zvýšit kvalitu produktu, konkrétně zajistit či zvýšit srozumitelnost (např. přesně rozlišit určité pojmy nebo seznámit příjemce s přesným zněním slova ve zdrojovém projevu), a zejména vyřešit případnou lexikální mezeru ve znakovém jazyce. V takovém případě bylo hláskování vždy kombinováno s jinou strategií, například s parafrází.

⁷⁵⁵ Cf. Pointurier-Pournin & Gile (2012)

⁷⁵⁶ Heyerick (2021: 192)

⁷⁵⁷ Pro srovnání viz zjištění Resslerové (1999), že při *relay* s neslyšícím tlumočnickem produkovala slyšící tlumočnice (pilotka) méně znaků a více výrazů hláskovala prstovou abecedou, takže nalezení vhodného znaku nechávala na svém neslyšícím kolegovi, zatímco čas ušetřený na parafrázi výrazu využila k jiným úkonům, a zejména Pointurier-Pourninové (2012), podle níž četné hláskování snižuje komfort a porozumění příjemce a může být vnímáno jako nežádoucí průnik mluveného jazyka do znakového; navíc hláskování zatěžuje kognitivní kapacitu tlumočnicka a může vést k následné ztrátě informace. Usoudili-li však tlumočníci, že klient potřebuje znát znění výrazu v mluveném jazyce, i přes uvedená negativa hláskování použili.

Hláskování umožňuje také zefektivnění procesu převodu – jedna z tlumočnic například uvedla, že v případě neznalosti ekvivalentu ve znakovém jazyce je hláskování nejjednodušším řešením.

Tři tlumočníci – zajímavé je, že dva z nich byli neslyšící – se naopak rozhodli hláskování prstovou abecedou nepoužít, a to s ohledem na produkt, konkrétně na plynulost a kohezi projevu ve znakovém jazyce i na skutečnost, že znalost přesného výrazu nebyla pro porozumění nutná. Snažili se naopak najít způsob převodu na základě smyslu.

Střídání rolí (*role shifting*): Tlumočnick prezentuje informace (o činnostech a dějích) v cílovém projevu z perspektivy účastníka děje, zatímco ve zdrojovém projevu jsou informace prezentovány z perspektivy vypravěče.⁷⁵⁸

V zásadě je možné zjednodušeně přirovnat střídání rolí ke střídání první a třetí osoby, přímé a nepřímé řeči.

Účastníci výzkumu je považovali za standardní a přirozený prostředek znakového jazyka. Tato skutečnost vede k již zmíněné otázce, zda je použití povinného vyjadřovacího prostředku možné považovat za strategii. Dle kritéria stanoveného autorkou (jakýkoli postup použitý vědomě a záměrně za určitým účelem) však střídání rolí lze za strategii označit. Navíc pokud jde o volitelnost tohoto postupu, ačkoli je dle tlumočnicků tento prostředek vyučován v jazykových kurzech jako standardní způsob vyjádření, není to způsob povinný.

Ve výzkumu tuto strategii použili téměř všichni tlumočníci, kteří přepínali mezi rolemi především z důvodu časové úspory, srozumitelnosti, efektivního uspořádání referentů ve znakovacím prostoru a přizpůsobení se způsobu vyjadřování neslyšících. Jediná tlumočnice (neslyšící) považovala střídání rolí za matoucí.

Využívání simultánní manuální konstrukce (*simultaneous manual construction*): Tlumočnick využívá obou rukou zároveň, přičemž každou rukou vyjadřuje jinou informaci⁷⁵⁹ (tyto informace spolu vzájemně souvisí).

Tlumočníci neuváděli žádný konkrétní spouštěč, zmiňovali však motivaci produktem (zvýšení přehlednosti cílového textu) i procesem (rychlejší převod informace a úspora času, který tlumočnick může věnovat řešení jiných problémů).

Použití těchto tří strategií specifických pro znakový jazyk mělo společnou především motivaci produktem, konkrétně snahu o zvýšení srozumitelnosti cílového sdělení a o vyjádření

⁷⁵⁸ Heyerick (2021: 191)

⁷⁵⁹ *Ibid.*

odpovídající přirozenému způsobu vyjadřování neslyšících ve znakovém jazyce, i motivací procesem, konkrétně snahu o zefektivnění procesu převodu a časovou úsporu.

Závěr

Výsledky výzkumu provedeného Heyerickovou potvrzují její hypotézu a prokazují, že tlumočníci při monologickém simultánním tlumočení z mluvené nizozemštiny do vlámského znakového jazyka používají lingvistické strategie a že toto jednání je motivované. Zjištění, že tlumočníci strategie nejen používají, nýbrž po zvážení také zamítají, potvrzuje, že tlumočení je ze své povahy strategickým procesem.

Heyericková nezjistila mezi tlumočnický jednoznačně převládající tendence ohledně používání strategií. Ani v případě stejných strategií neprobíhalo u všech tlumočnicků jejich použití a zvažování stejným způsobem či ve stejné míře. Částečně lze tento jev vysvětlit malým a heterogenním vzorkem.

Zajímavé je pro náš výzkum zjištění, že tlumočníci znakového jazyka používají obecné lingvistické strategie stejným způsobem jako tlumočníci mluvených jazyků.⁷⁶⁰ Jednání tlumočnicků je na makro- i mikroúrovni obecně vzato strategické, bez ohledu na rozdíly v používaných jazycích, v modalitách a kontextech. Heyericková se domnívá, že tato skutečnost může přispět k posílení dialogu mezi badateli v oblasti znakových a mluvených jazyků, konkrétně například v podobě komparativního výzkumu.

Možnosti aplikace taxonomie strategií dle Heyerickové na náš vlastní výzkum jsou do jisté míry omezené. Některé strategie nejsou pro náš výzkum relevantní, protože se týkají tlumočení do znakového jazyka, proto s nimi dále nepracujeme. Použité strategie jsou částečně ovlivněny zvoleným projevem, skladbou účastníků, kritérii, která autorka stanovila pro identifikaci strategií, i způsobem, jakým byl experiment navržen a proveden. Je možné, že při použití jiného projevu v jiné (výzkumné) situaci by mohl být seznam zjištěných strategií poněkud odlišný; při stanovení jiných kritérií pro výběr strategií k podrobnější analýze by výsledný přehled patrně obsahoval i jiné položky. Proto nelze výslednou taxonomii považovat za definitivní a může se ukázat nezbytným doplnit přehled strategií z jiných zdrojů. Totéž platí pro spouštěče a motivace. Některé strategie z taxonomie Heyerickové tak pro označení identifikovaných postupů používáme, avšak motivaci k použití (produktem a /nebo procesem) se nesnažíme přiřadit každému postupu. Některé ze spouštěčů se překrývají s námi určenými

⁷⁶⁰ Tlumočníci mluvených jazyků nebyli do výzkumu zahrnuti, autorka vychází z literatury zaměřené primárně na tlumočení mluvených jazyků.

příčinami pozorovaných jevů, avšak s ohledem na odlišnosti obou experimentálních situací jsme se rozhodli taxonomii spouštěčů dle Heyerickové nepřijímat a vytvořit vlastní přehled příčin.

Od pojetí Heyerickové se částečně odchýlíme i co se týče vědomé aplikace řešení jako kritéria jeho strategičnosti. Podle Heyerickové (která si ovšem je vědoma skutečnosti, že vědomost není univerzálním kritériem strategičnosti) je strategické rozhodnutí takové rozhodnutí, u něhož tlumočnick uvedl, že si byl vědom možnosti volby a tuto volbu dovedl vysvětlit. Ačkoli v našem výzkumu považujeme za strategická řešení primárně řešení vědomá a cílená (řešící problém, kterého si je tlumočnick vědom), neomezujeme se pouze na ně, a to z několika důvodů. Zaprvé se domníváme, že mnohá řešení aplikovaná za určitým účelem mohou být zároveň zautomatizovaná a podvědomá a jako taková nemusí být v reflexi zahrnuta – viz tvrzení Riccardiové⁷⁶¹ o omezené platnosti introspekci, jejichž spolehlivost není v případě tlumočení absolutní (nejenže automatizované, podvědomě aplikované řešení nemusí být v tlumočnickově reflexi zahrnuto, ale naopak může být zpětně racionalizováno jako řešení vědomé). Druhým důvodem je odlišná podoba experimentu. Na rozdíl od tlumočnicků účastnících se výzkumu Heyerickové nebyli naši tlumočnicki výslovně obeznámeni s faktem, že jedním z hlavních témat prováděného výzkumu jsou tlumočnické strategie, a během retrospektivních rozhovorů na ně nebyli systematicky a výslovně dotazováni. Ke svým řešením se tak vyjadřovali s různou měrou explicitnosti a za použití nekonzistentní terminologie. Závěry plynoucí z výpovědi tlumočnicků pak byly doplněny poznatky z následné analýzy zdrojových a cílových projevů, která může odhalit postupy, která tlumočnick nekomentoval; protože však analýza projevů probíhala bez účasti tlumočnicka, mohou být některé její závěry spekulativní. Není proto vždy jisté, zda je konkrétní řešení vědomé, nebo naopak podvědomé a automatizované (a přesto strategické).

Připomeňme však, že označení podvědomých postupů a řešení za strategické je legitimní – například Riccardiová (2005) o nich hovoří jako o tzv. *skill-based* strategiích neboli zautomatizovaných, podvědomých postupech získaných praxí a zkušeností. Případná podvědomá aplikace tak strategii nebo strategický postup z celkové analýzy nevylučuje a zásadním způsobem platnost našich zjištění nemění – naopak poukazuje na to, jaká řešení mohou mít tlumočnicki zvnitřněná.

⁷⁶¹ Riccardi (2005: 765)

EMPIRICKÁ ČÁST

Úvodem k této části je nutno připomenout, že původním záměrem této práce bylo věnovat vyšší pozornost strategickým postupům, zatímco intertextové analýze hodnotící projevy na mikroúrovni a porovnávající výkony tlumočnicků mluvených a znakových jazyků mělo být věnováno pozornosti méně. V průběhu vyhodnocování získaných dat se projevil význam podrobnější analýzy na mikroúrovni, která se nezaměřuje výhradně na strategické postupy, nýbrž také na samotná řešení. Jak se ukázalo, při takovéto analýze, zejména klademe-li si za cíl zjistit, čím se vyznačuje produkt přímého tlumočení mezi dvěma cizími jazyky různých modalit tlumočnický bez formální kvalifikace pro tuto kombinaci, se kvalitativnímu hodnocení nelze vyhnout. Není možné se vyhnout ani částečnému srovnání s tlumočením s pilotáží a s výstupem tlumočnicků s příslušnou kvalifikací.

Je však potřeba zdůraznit, že cílem tohoto popisu a srovnání není vytváření definitivních závěrů o tom, která skupina tlumočnicků tlumočila lépe či hůře a který typ tlumočení je obecně kvalitnější. Výstupem analýzy způsobu práce a/nebo výkonu tlumočnicků znakových a mluvených jazyků mají být komplementární poznatky spíše než kontrastivní srovnání. Hodnocení jednotlivých cílových projevů nemá být chápáno ani jako hodnocení individuálních výkonů tlumočnicků jako jednotlivců. V žádném případě nelze opomíjet osobní přínos každého z tlumočnicků (což by také bylo v rozporu s naším zaměřením na tlumočnicka jako aktivního účastníka a na jeho metakognitivní procesy), avšak celkově je náš výzkum potřeba vnímat jako sondu do tlumočení odehrávajícího se za specifických podmínek – tedy jako snahu nalézt odpověď na otázku, jak bude tlumočení probíhat a s jakým výsledkem, pokud bude prováděno za daných podmínek tlumočnický s určitým profilem, a jak s těmito zjištěními dále pracovat. Účelem popisu i uváděných příkladů je zdokumentovat jevy, k nimž dochází při tlumočení, jehož podmínky jsou mimořádně náročné a ne všechny jsou běžné. Částečně jsou tyto podmínky důsledkem organizačních omezení, a nelze opomíjet ani to, že jde o podmínky experimentální. V reálné situaci by některé z nich nebyly pro profesionální tlumočnický přijatelné, protože tlumočníci jsou si vědomi vlivu těchto podmínek na jejich výkon a na účinek na příjemce. Jinými slovy, tlumočníci v tomto experimentu nejsou vystavováni cílenému hodnocení jako konkrétní osoby/profesionálové, nýbrž se svým zapojením v podstatě podílejí na modelování a analýze dosud nezkoumané situace. Proto se například v situacích, kdy u konkrétního řešení zmiňujeme potenciál jiné interpretace, nemusí jednat o konstatování chybného řešení a neznamená to, že by použité řešení samo o sobě

nebylo v dané komunikační situaci funkční; poukazujeme pouze na určitý aspekt dané jazykové kombinace a dané situace, jemuž je vhodné věnovat pozornost, protože ilustruje problémy, jímž tlumočníci čelí, řešení, která mají k dispozici, jejich potenciální dopady a podobně.

Přesto se analýza neobejde bez zmínek tlumočnických chyb včetně příkladů. Jedná se zpravidla o chyby plynoucí z nevyhovujícího organizačního uspořádání a nedostatečného kontextu/podkladů pro přípravu či z nedostatečné automatizace/aktivizace příslušných výrazových prostředků v cílovém jazyce (jazyková kompetence). Nejde tedy o nedostatek celkové tlumočnické kompetence, a pokud se objeví nedostatky přičitatelné tlumočnické technice, v mnoha případech jsou „vyhrazeny“ jazykové kombinaci, pro niž tlumočníci neabsolvovali cílenou odbornou přípravu a pro niž si tedy potřebné strategie a techniku dostatečně neautomatizovali, a kde navíc lze předpokládat výrazně zvýšenou kognitivní zátěž. Roli může samozřejmě hrát i délka praxe obecně.

Dále se objevují „univerzální“ tlumočnické chyby, k nimž dochází v každé jazykové kombinaci a které souvisejí například s neznámým lexikem, s délkou odstupe od řečníka, s tempem a hustotou projevu či s technickými problémy.

Pozitivními řešeními se v intertextové analýze nezabýváme systematicky, avšak zmiňujeme je zejména v tabulce vybraných jevů a řešení. Pozitivní hodnocení obecnějšího rázu zmiňujeme i v celkovém shrnutí výkonů, avšak celkově k analýze přistupujeme tak, že vše, co není zmíněno, je hodnoceno neutrálně až pozitivně (analýza věnovaná strategiím je pak implicitně založena na předpokladu, že cílený strategický přístup k určitému jevu či alespoň jeho reflexe je jev sám o sobě pozitivní).

Zdůrazňování negativ tedy není absolutním cílem samo o sobě. Domníváme se ovšem, že může sloužit jako prostředek poznání procesu i produktu tlumočení v této velmi specifické jazykové kombinaci, o níž je dle našeho vědomí k dispozici minimum poznatků teoretického a praktického rázu. Jedná se o výchozí bod pro co možná nejobektivnější identifikaci případných problémů a snahu o jejich eliminaci pomocí cílené přípravy, a tedy pro další zvýšení kvality tlumočení.

1 Výzkumné okruhy a cíle

Náš výzkum je založen na situaci, kdy je ve specifickém společenském, situačním a lingvistickém kontextu dvěma různými způsoby tlumočen projev s určitými charakteristikami a obsahem, proslovený za určitým účelem. Jak tento účel, tak kontext, jazyková kombinace i konkrétní prvky obsažené v projevu (takové, které mají potenciál působit problémy či jsou důležité pro naplnění komunikačního účelu, očekávání účastníků či profesních norem) kladou na tlumočníky různé nároky, které se liší v závislosti na formě tlumočení (s pilotáží nebo přímo) a jazykové kombinaci a motivují tlumočníky k vědomému či nevědomému použití cílených, strategických postupů a strategií.

Tlumočení mezi českým znakovým jazykem a mluvenou angličtinou je kombinací dosud nezkoumanou. Zajímá nás proto:

- do jaké míry a jakými prostředky a postupy je v jednotlivých formách zajištěno zachování sémantické a pragmatické stránky projevu – tedy věcného obsahu projevu a komunikačního záměru řečníka
- k jakým informačním ztrátám a významovým posunům u jednotlivých jazykových kombinací a forem tlumočení dochází a z jakých důvodů a zda jsou tyto ztráty a posuny a jejich příčiny stejné, nebo odlišné
- k jakým dalším jevům (lingvistické, sociokulturní či technické/organizační povahy) při jeho jednotlivých formách dochází
- jaké strategické postupy a strategie tlumočníci používají k vyrovnání se se specifickými nároky komunikační situace a k naplnění jejího účelu, jak jej chápou
- jak proces tlumočení a jeho produkt sami reflektují.

Kromě toho, že kvalitativní hodnocení by mohlo přispět k poznání, při kterém způsobu tlumočení je míra zachování informace a komunikačního záměru vyšší či nižší a z jakých důvodů, předpokládáme, že z těchto zjištění a z tlumočnických reflexí lze také odvodit, co tlumočníci v jednotlivých skupinách považují za důležité, relevantní, kulturně specifické, všeobecně známé, co je pro ně v dané situaci problematické apod. Obecně by výzkum mohl odhalit, zda se mezi přímým tlumočením a tlumočením s pilotáží, mezi tlumočníky znakového a tlumočníky mluveného jazyka vyskytují výrazné rozdíly či zda existují jazykově/modalitně specifické tendence (u vědomí toho, že pracovní podmínky a patrně

i problémy se u jednotlivých tlumočnicků liší).

Kombinací analýzy procesu a produktu doufáme rozšířit povědomí o tom, jak zajistit co nejvyšší možnou kvalitu při tlumočení ve zkoumané jazykové kombinaci.

Již na tomto místě je však vzhledem k omezené velikosti vzorku a experimentálním podmínkám nutno upozornit, že se jedná spíše o případovou studii a o prvotní, explorativní analýzu této dosud nezkoumané situace. Zároveň je potřeba připomenout, že jednotlivé skupiny tlumočnicků mezi sebou nejsou srovnatelné absolutně, neboť vedle odlišného profilu a úkolu se u jednotlivých skupin z praktických důvodů lišila i metoda sběru dat – viz dále.

2 Popis experimentu

2.1 Popis zkoumané situace

Experiment spočíval v přetlumočení cca dvacetiminutového projevu proneseného v českém znakovém jazyce do mluvené angličtiny jednak přímo a jednak prostřednictvím pilotáže přes mluvenou češtinu, a to celkem 8 profesionálními tlumočníky. Tlumočení neprobíhalo naživo, předtočený autentický projev byl promítán na monitoru. Všichni tlumočníci včetně pilotů byli osobně přítomni na místě.

2.1.1 Tlumočení na dálku a videokonferenční tlumočení

Podle Horváthové a Seresiové spočívá rozdíl mezi tlumočením na dálku (*remote interpreting*, RI) a videokonferenčním tlumočením (*video-conference interpreting*, VCI) obecně v tom, že při RI slouží komunikační technologie primárně ke spojení tlumočnicků s původními komunikačními partnery, zatímco primárním účelem komunikačních technologií při VCI je propojení původních komunikačních partnerů mezi sebou.⁷⁶² Vzhledem k tomu, že původní účastníci a řečník se nenacházeli na stejném místě, nýbrž byli propojeni prostřednictvím videokonferenčního zařízení (on-line platforma), lze tuto situaci charakterizovat jako videokonferenční tlumočení a jako tlumočení z videozáznamu. Vliv těchto způsobů na tlumočnický proces je předmětem intenzivních diskuzí.

Subjektivní nevýhody VCI zahrnují dle Horváthové a Seresiové⁷⁶³ především pocity odcizení a nedostatku motivace, způsobené fyzickou vzdáleností, rychlejší únavu a subjektivně vnímanou zhoršenou kvalitou výkonu. Kompenzace nedostatku vizuální informace znamená zvýšené úsilí při recepci a sníženou kapacitu pro produkci. Teorie snížené kvality produkce ani zvýšeného výskytu fyziologických symptomů stresu u tlumočnicků empiricky prokázána není⁷⁶⁴, rychlejší nástup únavy však ano.⁷⁶⁵

Podle Korakové⁷⁶⁶ vyžaduje VCI specifické strategie ze strany mluvčích, jako je například výrazná artikulace či důsledné střídání mluvčích bez přerušování a bez vzdalování se od mikrofonu, a dále příznivé externí podmínky bez rušivých vlivů (pohyb osob apod). Horváthová a Seresiová uvádějí, že prakticky všechny problémy, k nimž při tlumočení

⁷⁶² Horváth & Seresi (2020: 158)

⁷⁶³ *Ibid.*

⁷⁶⁴ Evropský parlament (2004), Roziner & Shlesinger (2010) v Horváth & Seresi (2020: 159)

⁷⁶⁵ Moser-Mercer (2003), Roziner & Shlesinger (2010) tamtéž.

⁷⁶⁶ Korak (2012) tamtéž.

v rámci jejich studie⁷⁶⁷ došlo, byly způsobeny komplikacemi, k nimž při videokonferencích dochází, i když nejsou tlumočeny.⁷⁶⁸

V tlumočení znakových jazyků je využívání komunikačních technologií a tlumočení na dálku na jednu stranu běžným postupem, který je obecně přínosem, na druhou stranu však má určité nevýhody. Znakový jazyk je jazyk prostorový a trojrozměrný; jak zjistila například Wangová (2021), jeho přenesení na plátno do rozměru 2D vedlo v jejím výzkumu monologického konferenčního tlumočení ze znakového jazyka k omylům v důsledku nedostatečného rozlišení některých znaků (např. čísel či drobnějších nuancí). Lze předpokládat, že i možnosti komunikace s neslyšícím řečníkem, která je při tlumočení ze znakového jazyka běžná až nezbytná, jsou komunikačními technologiemi ovlivněny. Zvláštní případ pak představuje tlumočení z videozáznamu, který jakoukoli komunikaci s řečníkem znemožňuje, takže tlumočnický nemá možnost využívat některých přípravných, komunikačních a kooperačních strategií (manuální i nemanuální signály pro potvrzení správnosti, žádost o zopakování nebo zpomalení), a přizpůsobení se tlumočnickovým potřebám ze strany řečníka logicky nepřipadá v úvahu. Významný problém představuje i případná absence podpůrných vizuálních materiálů (powerpointová prezentace) v záběru či odkazy na situační kontext tlumočnickovi nepřístupný. Například v experimentu Wangové (2021) se tento fakt projevil ztíženým porozuměním ze strany tlumočnicků, zvýšeným kognitivním úsilím a únavou. Obdobné problémy v důsledku tlumočení z videozáznamu byly pozorovány i v našem výzkumu, během něhož tlumočili účastníci z videozáznamu.

2.2 Zdrojový projev

Původním záměrem bylo pořídit nahrávky zdrojového projevu ve znakovém jazyce na konferenci sdružení neslyšících pedagogů ANEPL⁷⁶⁹, která se měla konat v dubnu 2020. Z důvodu protipandemických opatření byla tato akce zrušena. Následně se podařilo získat přístup k několika záznamům jiných projevů. Projev pro experiment a analýzu byl vybrán vzhledem k tematice, která je kulturně velmi silně vázána ke komunitě Neslyšících

⁷⁶⁷ Hodnocení virtuální výuky (*virtual classes*) prováděné na univerzitě ELTE v Budapešti v letech 2012–2014 v rámci pedagogické asistence ve spolupráci s evropskými institucemi (dotazníkové šetření mezi studenty a pedagogy programu EMCI).

⁷⁶⁸ Tyto závěry odpovídají i našim zjištěním – patrně nejzásadnější problém pro tlumočnický v rámci našeho experimentu představovaly technické problémy související s tlumočením na dálku.

⁷⁶⁹ V. setkání neslyšících pedagogů a neslyšících lektorů.

a odkazuje na zajímavé sociokulturní jevy (a bylo tedy možné přepokládat, že převod tohoto projevu bude vyžadovat specifické strategie).

Poskytnutí videozáznamu projevu bylo podmíněno podpisem prohlášení, že poskytnuté záznamy budou využity pouze pro účely tohoto výzkumu (příloha č. 1).

Vzhledem k délce i interaktivní povaze (oboustranná komunikace s publikem, skupinové diskuse a úkoly) zvoleného projevu bylo potřeba jej zkrátit na cca 20 minut a vystříhat z něj tzv. „hluchá místa“ způsobem, který by nenarušil koherenci projevu a přehlednost záznamu. Stříhání proběhlo v softwaru Adobe Premiere.

Jiným způsobem projev manipulován nebyl. Pokud jde o tempo, rychlost nebyla měřena, protože sama o sobě netvoří součást hlavních sledovaných proměnných a experiment nezahrnuje srovnání výkonu při vyšším a nižším tempu. Vliv rychlosti na výkon tlumočnicků ovšem nelze jako relevantní faktor vyloučit, takže ačkoli nebylo tempo zahrnuto mezi základní proměnné, svou roli hraje, jak ostatně vyplývá z komentářů některých tlumočnicků.

Považujeme za nutné upozornit, že autentičnost projevu ve znakovém jazyce považujeme za výrazný přínos, zároveň je však třeba mít na paměti, že projevy byly určeny pro neslyšící publikum (a jednalo se tedy o projevy intrakulturní), avšak pokud by na příslušné akci bývalo bylo smíšené publikum a tím pádem i tlumočnick, projev řečníka by mu v určitých ohledech mohl být přizpůsobený a nebyl by tedy patrně identický. Tlumočníci byli instruováni právě v tom smyslu, tedy že příjemci tlumočení jsou slyšící jazykoví profesionálové – lektoři, pedagogové, tlumočníci, bez hlubší znalosti problematiky Neslyšících.

2.2.1 Zdrojový projev: Vztah většiny a menšiny

Analyzovaný projev byl přednesen v dubnu 2019 na setkání Asociace neslyšících pedagogů a neslyšících lektorů (ANEPL) Petrem Vysučkem, Ph.D., neslyšícím odborníkem v oblasti pedagogiky, problematiky Neslyšících a tlumočení. Zkoumaná komunikační situace je specifická tím, že sama o sobě tlumočená nebyla a tlumočen je pouze záznam z ní. Samostatná kamera snímá plátno, na něž byl z počítače přenášén záběr z on-line platformy. Řečník je zachycen zhruba od hrudníku nahoru, v záběru je obsažen (s výjimkou několika většinou expresivních znaků) téměř celý jeho znakovací prostor⁷⁷⁰, řečníkův obličej a mimika jsou dobře vidět. V pravém horním rohu plátna je zobrazeno okénko, v němž řečník sledoval publikum. V průběhu projevu hovoří několik osob z publika, většinou přicházejí k počítači

⁷⁷⁰ Prostor před tělem a kolem těla zhruba na šířku rozpřažených paží.

a znakují na jeho kameru. Samostatná kamera je přitom snímá z boku; zepředu jsou tito mluvčí zachyceni v malém a nepřilíš ostrém okénku v pravém horním rohu plátna, v němž je sleduje řečník.

Řečnickova doprovodná powerpointová prezentace byla z technických důvodů promítána na druhé plátno/stěnu v místnosti, kde se nacházeli účastníci. Řečník sám ji neviděl a nebyla zachycena ani na záznamu přednášky.

Celková délka projevu činila necelé dvě hodiny. Pro účely experimentu byl projev sestříhán na délku 22 minut 34 sekund, a to od začátku – kvůli uvedení do kontextu a kvůli zahrnutí co největší části, v níž řečník předává informačně co nejobsažnější úsek. Tato část navíc vhodně zahrnuje (socio)lingvistické, sociokulturní a technické jevy, které by mohly působit jako spouštěče problémů a vyžadovat od tlumočnicků specifické strategie. Vystříhovány nebyly úseky s informačním obsahem, nýbrž delší pauzy v řečnickově projevu a některé promluvy ze strany publika. Pozice řečníka se v průběhu obecně neměnila. Stříhy byly sice viditelné, avšak plynulé, s postupnými přechody, aby nedocházelo k náhlým, trhavým „skokům“. Projev byl sestříhán tak, aby stříh pokud možno nenarušil jeho obsahovou a syntaktickou kohezi a koherenci.⁷⁷¹ Jinak nebyl projev nijak manipulován. Přednáška je velmi interaktivní, řečník řeší s organizátory technické a organizační záležitosti, komunikuje s publikem, pokládá otázky, vyžaduje interakci, zadává praktické skupinové aktivity.

Technické uspořádání experimentu s sebou neslo určité nevýhody, které tlumočnickům velmi ztěžují jejich úkol, ale na druhou stranu umožnily zkoumat zajímavé jevy jako například nouzové strategie či obecně způsoby vypořádání se s problematickou situací. Obecně vzato vznikal tento výzkum v době, kdy ve společnosti docházelo k určitým změnám⁷⁷², které zásadním způsobem ovlivňují i tlumočnickou profesi. Tlumočení na dálku samo o sobě zdaleka není jevem novým, ale v tomto konkrétním případě nebylo spontánní, nýbrž nucenou volbou; i tato situace může samozřejmě být zdrojem zajímavých zjištění. S trochou nadsázky pak lze říci, že se jednalo o multimediální tlumočení v každém ohledu.

Tématem projevu je vztah (slyšící) většiny a (neslyšící) menšiny, útlak menšiny většinou, motivace k tomuto chování a možnosti rezistence vůči němu. Pro komunitu Neslyšících se jedná o důležité a citlivé téma.

⁷⁷¹ Až při analýze dat se ukázalo, že na dvou místech (cca v čase 00:15:06 a 00:20:26) stříh koherenci přeci jen narušil a jeden z tlumočnicků tento případ uvedl jako jeden z problémů, který musel spontánně vyřešit. Dotčený úsek však nepatří mezi nosné úseky projevu a není proto předmětem analýzy.

⁷⁷² Opatření proti pandemii onemocnění covid-19.

Charakterizovat projev z hlediska stylového a jazykového, respektive zařadit jej do jednoznačně vymezených kategorií, je poměrně náročné, a to z toho důvodu, že, jak uvádí Hynková Dingová,

„[č]eský znakový jazyk nemohl v minulosti naplňovat (případně ještě nenaplnuje) řadu komunikačních funkcí a stylové normy pro jednotlivé funkční styly jsou tak ve fázi vzniku. Předpokládáme, že pokud český znakový jazyk neměl možnost určité komunikační funkce zastávat, nebylo třeba, aby vznikaly variantní prostředky, které jsou nutným předpokladem pro utváření jednotlivých stylů.“⁷⁷³

Zkoumaný projev je předem připravenou přednáškou na odborné téma, prezentovanou zkušeným řečníkem. Ve vybrané části projevu převládá monologická forma, avšak dochází i k interakci s publikem.

Řečníkův jazykový projev považujeme za standardní.

Přes nejednoznačnost stylové klasifikace výrazových prvků se domníváme, že se v projevu vyskytují (žánrem předurčené) formální rysy. Kromě samotné přehledné struktury projevu se jedná například o používání termínů a jejich vysvětlování (některé termíny představuje řečník prstovou abecedou) a až na výjimky výrazné a srozumitelné obouruční znaky. Artikulace mluvních komponent je zřetelná.⁷⁷⁴

Kromě uvedených formálních rysů projev zároveň obsahuje mnoho kontaktních prvků a promluv s ostatními účastníky, z nichž mnohé nesou rysy neformálnosti.⁷⁷⁵ Domníváme se však, že neformálnost se projevuje zejména v pragmatické a částečně v lexikální rovině – lze pozorovat tzv. modulaci znaků,⁷⁷⁶ tedy změnu pohybového parametru znaku (rozsáhlejší a důraznější pohyby při produkci manuálních prvků či zvýšené tempo) s cílem vyjádřit mimo např. stupeň, intenzitu apod. Naopak jiné znaky jsou redukovány a méně výrazné než ve své základní, citátové podobě.

Projev je poměrně expresivní. Jeho emotivnost je dána jednak sémantickým významem použitých jazykových prostředků, jednak výše uvedenou modulací znaků a také prvky

⁷⁷³ Hynková Dingová (2017: 82)

⁷⁷⁴ V souladu s teorií Deucharové je vyšší míra užití prstové abecedy jako tzv. lexikální posun a vyšší míra pohybu rtů vycházejících z mluveného jazyka i vyšší míra dvouručních znaků jako fonologické změny příznakem vyšší formálnosti. Deucharové hypotéza se ovšem vztahuje k BSL a nikoli k ČZJ. Deuchar (1979 [sic]) v Hynková Dingová (2017: 38).

⁷⁷⁵ Někteří z tlumočnicků na neformální části ve svých komentářích výslovně poukazovali. Pokud řešili problémy s formálností, zabývali se zejména očekáváními předpokládaných posluchačů, tedy žádoucí úrovní formálnosti cílového projevu. To vypovídá o tom, že úroveň formálnosti je v průběhu projevu proměnlivá a poměr neformálních prvků není zanedbatelný.

⁷⁷⁶ Větší míra modulace znaků jako tzv. gramatický posun je dle Deucharové typická pro méně formální prostředí. Deuchar (1979 [sic]) v Hynková Dingová (2017: 38).

nemanuálními, zejména mimikou obličeje či pozicí a pohybem hlavy. Na syntaktické úrovni se setkáváme s repeticí pro zvýšení důrazu.

Stejně jako posuzování formálnosti, i „[p]osuzování gramatické stránky produkovaného textu je ve znakových jazycích komplikované. Znakové jazyky v posledních padesáti letech teprve poznáváme a komplexní popis jejich gramatiky tedy stále nemáme k dispozici.“⁷⁷⁷

Pro náš experiment to znamená, že primárně využíváme popisu jednotlivých použitých vyjadřovacích prostředků, ty se však nesnažíme zařadit do striktně vymezených kategorií. Zároveň vycházíme ze situačního kontextu a z předpokládané funkce použitých prostředků.

Pokud jde o funkční styl, domníváme se, že vzhledem k příležitosti, při níž byl projev pronesen, prostředí a publiku, pro něž je určen, je jeho dominující funkcí funkce odborně-sdělná⁷⁷⁸ – informativní a vzdělávací. Jedná se o výklad na základě vědecké/populárně naučné literatury za použití odborných termínů; domníváme se však, že ačkoli se obsahově jedná v podstatě o odborný výklad, zejména svým emočním zabarvením, výraznou subjektivitou a persuasivní funkcí má blíže stylu řečnickému. Projev se vyznačuje značným počtem charakteristik, jež tomuto stylu přisuzuje Nový encyklopedický slovník češtiny, a to jak z hlediska stylových činitelů – (částečně) veřejného prostředí, mluvené podoby a v analyzované části převládající jednosměrnosti komunikace – tak z hlediska funkčního: kromě funkce informativní se v něm silně uplatňuje funkce persuasivní a apelativní, a jedním z jeho cílů je „zaujmout a přesvědčit auditorium pomocí zvolených jazykových prostředků a argumentů racionální (logické) i citové povahy“⁷⁷⁹, a také řečník se snaží svým publikem otrást a aktivizovat je; dále vyjadřuje svůj vlastní postoj a zkušenost. Jak slovník dále uvádí, tento styl sdílí některé prvky se stylem běžně dorozumívacím, a to zejména snahu o dialogický a osobní kontakt (řečník vyzývá publikum ke sdílení vlastních zkušeností, povzbuzuje konkrétní osoby k jednání v souladu s jeho argumentací, ujišťuje se, že mu publikum rozumí a vyzývá jej, aby v opačném případě žádalo objasnění – zde tedy naopak dochází k oslabení monologičnosti projevu ve prospěch dialogičnosti) a jistou míru spontánnosti (ačkoli obsah projevu a jeho struktura i podpůrné materiály jsou pečlivě připraveny).

⁷⁷⁷ Hynková Dingová (2017: 81)

⁷⁷⁸ Nový encyklopedický slovník češtiny, <https://www.czechency.org/slovník/ODBORNÝ%20STYL>

⁷⁷⁹ Nový encyklopedický slovník češtiny, heslo Řečnický styl, <https://www.czechency.org/slovník/ŘEČNICKÝ%20STYL>

Hodnocení obsahové a terminologické náročnosti projevu a náročnosti jeho struktury a projevu ze strany tlumočnicků uvádíme v podkapitole č. 7.1.1 empirické části *Souhrnné vyhodnocení analýz A a B*.

2.2.2 Překlad zdrojového projevu a transkripce glosami

Překlad zdrojového projevu byl pořízen profesionální tlumočnicí znakového jazyka, která se sama experimentu neúčastnila. Písemný překlad byl proveden na základě její vlastní přetlumočené verze projevu, který měla po celou dobu k dispozici pro opakovanou konzultaci, a má podobu souvislého českého textu. Překlad slouží k zachycení sémantického významu projevu, avšak neodráží samotný způsob vyjádření.

Pro uvádění konkrétních příkladů ze zdrojového textu využíváme přepisu do tzv. glos. Glosy jsou „významy, resp. nejbližší ekvivalenty znaků znakového jazyka v mluveném jazyce“⁷⁸⁰ neboli „velkými písmeny zapsaná česká slova v citátové podobě, která reprezentují lexikální významy zapisovaných znaků“⁷⁸¹. Zápis glosami lze doplnit dalšími symboly (např. pro nemanuální prvky či orální a mluvní komponenty) v několika vrstvách či slovním popisem.

Způsob transkripce glosami zatím není standardizován. Určitý úzus sice existuje, u jednotlivých přepisovatelů se však zvolený postup může poněkud odlišovat. Náš zápis sestává jen z jedné vrstvy, cílíme na co největší přehlednost a jednoduchost. Neslouží jako komplexní popis vysvětlující fungování znakového jazyka, nýbrž jako ilustrace k popisovaným jevům. Úroveň podrobnosti záznamu (celkově spíše nízká) se u jednotlivých úseků může lišit a odvíjí se od relevance popisovaných jevů pro naši analýzu. Pohybujeme se spíše na lexikální úrovni, nemanuální a neverbální prvky nepopisujeme standardně, nýbrž pouze v případě, kdy jsou relevantní pro komentovaný jev.

V této práci vycházíme ze systému Hynkové Dingové (2017) a z jejího přehledu značek pro přepis glosami⁷⁸² ve formě následující tabulky. Tabulku jsme mírně upravili tak, aby obsahovala pouze jevy, které se vyskytují v naší analýze, a uvedené příklady jsme nahradili příklady z našeho projevu. Dále jsme upravili pořadí jednotlivých položek. Položky, které jsme přidali, označujeme kurzívou. Vyžadují-li některé znaky či neverbální a nemanuální prostředky podrobnější vysvětlení, uvádíme je v poznámce pod čarou.

⁷⁸⁰ Vaňková (2018: 139)

⁷⁸¹ Hynková Dingová (2017: 87)

⁷⁸² *Ibid.*, s.88

Symbol pro zápis glosy	Vysvětlení (příklad)
VĚTŠINA	<i>Glosa, nejbližší slovníkový ekvivalent v citátové formě</i>
XXX-XXX	víceslovný český ekvivalent odpovídající významu jednoho znaku v českém znakovém jazyce (př. TO-ZNAMENÁ), včetně zvrtných sloves s morfémem „se“ (BÁT-SE)
SLOVESO (já-on)	směrové sloveso subjekt–objekt (př. NABÍDNOU (já-tobě ⁷⁸³))
SZ: xxx	specifický znak s přiblížením nejbližšího českého protějšku (př. SZ: je mi to jedno)
NP: xxx	nepřímé pojmenování (př. NP: VÍC-BODŮ)
index ⁷⁸⁴ : on, ten, tam, většina	odkazuje na osobu, objekt (tvar ruky B, D)
index: mě, jeho, jí	odkazuje na osobu v nepřímém pádu (tvar ruky γ)
index: on-ji	určuje vztah subjekt–předmět, odkazuje na to, kdo a ke komu (tvar ruky γ)
KLF: popis	klasifikátor zastupující věc nebo osobu, vymezující oblast apod. (např. KLF: osoba)
XXX-KLF: popis	výraz doplněný klasifikátorem (např. SBÍRAT-KLF: levá ruka představuje knihu, pravá provádí pohyb)
+ (symbol „plus“ mezi znaky)	<i>složený znak (DOBŘÝ+POSKYTOVAT = DOBRODINEC)</i>
++ (symbol „plus“ za znakem)	- opakování znaku; jeden symbol označuje každé další opakování použitého znaku - opakování jako prostředek tvorby plurálu je označeno jako + (mn. č.)
NMS: popis	popisuje nemanuální složku znaku (př. NMS: zdvižené obočí)
GESTO (popis)	popisuje prostředek, který se v textu použil, ale je blízký gestu (př. GESTO: zakroucení hlavou, rozhozené ruce)
A-B-E-C-E-D-A	slovo vyhláskované prstovou abecedou (např. D-O-B-R-O-D-I-N-E-C)
===	<i>držení znaku</i>

Tabulka č. 4: Přehled značek pro přepis glosami

⁷⁸³ Glosy zapisujeme velkým písmem, malým písmem značíme indexy (neboli odkazy na podmět nebo předmět či jejich umístění v prostoru) a jejich vysvětlení, ekvivalenty specifických znaků, vysvětlení klasifikátorů a popisy gest a mimiky – viz tabulka.

⁷⁸⁴ Hynková Dingová používá na tomto místě výraz „odkaz“, v naší verzi sjednocujeme „odkaz“ a „index“ pod výraz „index“ jako společný výraz pro referenci.

Se zápisem znakového jazyka formou glos se pojí určité metodologické problémy, jimiž se dále zabýváme v příslušné podkapitole.

Písemný překlad zdrojového projevu tvoří přílohu č. 2, respektive 3.

2.3 Vzorek

Vzorek sestával ze dvou (pilotních) tlumočnicků tlumočících v kombinaci český znakový jazyk – čeština (B-A), ze čtyř (přebírajících) tlumočnicků v kombinaci čeština – angličtina (A-B) a dvou tlumočnicků tlumočících přímo v kombinaci český znakový jazyk – angličtina (B-B).

Účastníky této komunikační situace je celkem osm tlumočnicků, jež lze rozdělit do tří (pod)skupin podle kombinace jazyků a modalit, směru a formy tlumočení:

Tlumočení s pilotáží:

ČZJ-ČJ: Tito dva tlumočníci tlumočí mezi dvěma různými modalitami. Tlumočí v kombinaci B-A. Provádějí pilotáž⁷⁸⁵. Pro tuto jazykovou kombinaci absolvovali cílenou tlumočnickou přípravu.

ČJ-EN: Tito čtyři tlumočníci tlumočí z pilotáže ve směru A-B (provádějí *retour*). Jejich znalost zdrojového jazyka a kultury je omezená až nulová. Pro tuto kombinaci absolvovali cílenou tlumočnickou přípravu.

Přímé tlumočení:

ČZJ-EN: Tito dva tlumočníci tlumočí mezi dvěma různými modalitami a dvěma cizími jazyky (B-B). Pro tuto kombinaci neabsolvovali cílenou tlumočnickou přípravu.

Všichni tlumočníci jsou rodilí mluvčí češtiny, žádný z nich není rodilý uživatel/mluvčí znakového jazyka ani angličtiny (viz vysvětlení pojmu „rodilý mluvčí“ a „mateřský jazyk“ v podkapitole 6.1 teoretické části *Jazykové kompetence*).

Délka praxe tlumočnicků se v čase experimentu pohybovala od 3,5 roků do 25 let, průměrná délka byla 12,3 roku.

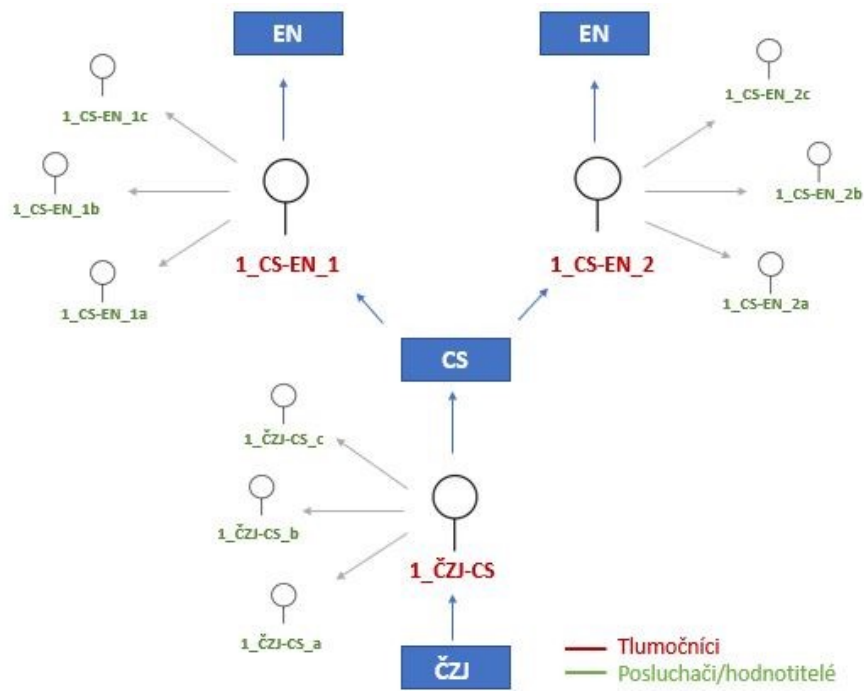
⁷⁸⁵ Pokud je nám známo, cílený nácvik pilotáže není oficiální součástí přípravy tlumočnicků ZJ. Jeden z nich uvádí, že „tento prvek ve výuce chybí“ a měl by tvořit její součást „s ohledem na spolupráci s tlumočnickými mluvených jazyků.“

Tlumočníci ZJ mají vysokoškolské vzdělání v oboru Čeština v komunikaci neslyšících (UJKN FF UK), a to Bc. nebo Mgr. Jeden z nich získal Mgr. titul v jiném filologickém oboru, druhý Mgr. na tomtéž oboru a zároveň absolvoval dvouletý distanční Certifikační vzdělávací program České komory tlumočnicků znakového jazyka (předpokladem pro účast v programu byla znalost ZJ). Všichni čtyři tlumočníci CS-EN mají magisterské tlumočnické vzdělání (ÚTRL FF UKF).

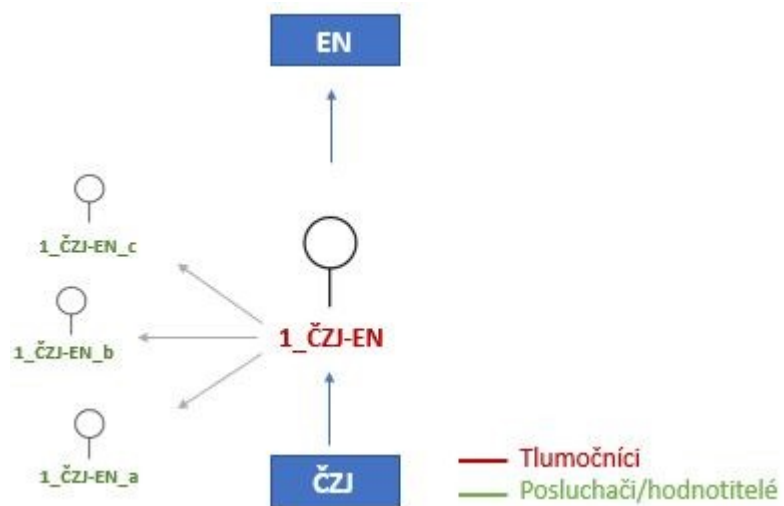
Žádost o účast v experimentu byla rozeslána profesionálním tlumočnickům znakového jazyka, přičemž kromě kvalifikace, tj. (vysokoškolského) tlumočnického vzdělání, a příslušné jazykové kombinace nebyla pro výběr stanovena žádná kritéria typu délka praxe, kvalifikace, audiologický status, spřízněnost s komunitou Neslyšících apod. Jediným kritériem u tlumočnicků mluvených jazyků byla kromě jazykové kombinace opět kvalifikace, tedy (vysokoškolské) tlumočnické vzdělání.

Jednotliví tlumočníci jsou označováni kódy složenými z jazykové kombinace a pořadí, v němž se experimentu účastnili nejprve z hlediska jazykové kombinace, a následně z hlediska počtu tlumočnicků v dané kombinaci (což se ovšem vztahuje pouze na přebírající tlumočnický).

Pro příklad, (pilotní) tlumočnick s kódem 1_ČZJ-CS tlumočil v kombinaci český znakový jazyk – čeština a v této kombinaci tlumočil jako první. Dva tlumočníci, kteří přebírali jeho projev a tlumočili jej z češtiny do angličtiny, jsou označeni jako 1_CS-EN_1 a 1_CS-EN_2 (celkově jako skupina 1_CS-EN). Koncoví posluchači pilota-hodnotitelé jsou označeni jako 1_ČZJ-CS_a, 1_ČZJ-CS_b a 1_ČZJ-CS_c a posluchači přebírajících tlumočnicků jsou pak označeni jako 1_CS-EN_1_a, 1_CS-EN_1_b a 1_CS-EN_1_c.

Obr. č. 5: Schéma tlumočení s pilotáží

Obr. č. 6: Schéma přímého tlumočení

2.4 Příprava

Přebírající tlumočníci CS-EN obdrželi k přípravě obecné informace – téma projevu, informace o tom, že se jedná o záznam on-line přednášky, o interaktivní povaze projevu, o výskytu odborné terminologie (v mezích běžné slovní zásoby), název zmiňované publikace a jejího autora. Bylo jim sděleno, že posluchači jsou jazykoví profesionálové bez hlubší znalosti problematiky Neslyšících. O předmětu výzkumu podrobně informováni nebyli.

Informace pro pilotní tlumočnický skupiny ČZJ-CS byly podrobnější – obdrželi navíc informaci o tom, že řečník je jim patrně dobře známý, že projev je sestříhaný a přechody jsou patrné, ale v místech, kde by neměly narušovat plynulost a souvislost. Byli informováni o prezentaci, která není v záběru.

Tlumočníci ČZJ-EN obdrželi nejpodrobnější informace, a to na základě vyjádření závažných pochybností ohledně vhodnosti a své schopnosti podávat takto náročný výkon, který bude podroben hodnocení, bez odpovídající přípravy. Byla jim proto poskytnuta i určitá klíčová slova.

2.5 Hodnotitelé

Každého tlumočnicka poslouchali a hodnotili 3 posluchači – rodilí mluvčí cílových jazyků.

Hodnotitelé jsou jazykoví profesionálové – tlumočníci, překladatelé, pedagogové/lektoři, studenti translatologie. Všichni mají s tlumočením zkušenost (jeden hodnotitel však jen minimální, a to pasivní, dva pak spíše amatérskou). Větší než zcela minimální znalost problematiky neslyšících neuvedl žádný z hodnotitelů.

Jednotliví tlumočníci byli hodnotitelům, kteří byli přítomni osobně, přiřazeni náhodně. Někteří z posluchačů byli přítomni na místě, kde hráli úlohu autentického klienta, a záznamy ostatních jim byly zaslány následně. Někteří hodnotitelé z organizačních důvodů poslouchali všechny tlumočnický z nahrávky. U tlumočnicků ze znakového jazyka do angličtiny nebyli z důvodu komfortu a maximální důvěrnosti přítomni žádní externí posluchači kromě autorky této práce; záznam jejich tlumočení byl následně příslušným posluchačům zaslán.

Vzhledem k tomu, že hodnocení projevů je do určité míry subjektivní a může být ovlivněno například pořadím projevů, byli hodnotitelé instruováni, aby projevy tlumočnicků poslouchali v určitém (u každého různém) pořadí a s pauzami buď po trojici projevů, nebo po každém projevu tak, aby nebyli zahlceni a neztratili rozlišovací schopnost. Pořadí se pro každého hodnotitele měnilo tak, aby byl každý projev vždy poslouchán na začátku, uprostřed a na

konci a zároveň aby spolu pokud možno nesousedily projevy, které spolu sousedily u jiného hodnotitele. Posluchači poslouchali vždy pouze cílový projev, bez srovnání s projevem výchozím.

Projevy byly hodnoceny na základě kritérií DG SCIC pro hodnocení kandidátů interinstitucionálních akreditačních tlumočnických zkoušek.⁷⁸⁶ Hodnoticí formulář, který tvoří přílohu č. 5, byl pro účely experimentu zestručněn a upraven tak, aby odrážel skutečnost, že hodnotitel nemá přístup k originálu, takže není schopen kontrolovat obsahovou správnost, úplnost apod.

Hodnotitelé tedy ve výsledku hodnotili obsah (koherenci a logičnost), projev/formu (gramatickou a jazykovou správnost, vhodnost rejstříku, plynulost, intonaci, dojem z poslechu, profesionalitu projevu, práci s mikrofonom) a techniku (přirozenost projevu, dokončování vět).

Hodnocení probíhalo na škále 1 (nejlepší) až 5 (nejhorší) a mohlo obsahovat i slovní komentář.⁷⁸⁷

⁷⁸⁶ https://europa.eu/interpretation/doc/marketing_criteria_en.pdf

⁷⁸⁷ V dotaznících pro české posluchače jsme pro hodnocení používali škálu 1 (nejlepší) až 5 (nejhorší) analogickou ke školnímu systému známkování. V dotaznících pro anglofonní posluchače jsme pro větší přirozenost a pro jejich komfort použili škálu opačnou, tedy 5 (nejlepší) až 1 (nejhorší). Hodnocení těchto posluchačů pro umožnění srovnání samozřejmě ve výsledcích uvádíme převedená na českou škálu.

3 Průběh experimentu

Experiment probíhal v tlumočnické laboratoři Ústavu translatologie na Filosofické fakultě University Karlovy. Účastníkům byl předem zaslán a na místě předložen k podpisu informovaný souhlas s účastí ve výzkumu (příloha č. 4) seznamující je obecně s účelem a průběhem výzkumu, se způsobem zpracování a ochrany výzkumných a osobních dat i s možností kdykoli se rozhodnout v účasti na výzkumu nepokračovat.

Zdrojový projev byl promítán na velkých monitorech, tlumočníci si mohli sami zvolit, na které místo se posadí a který z monitorů budou sledovat. Během tlumočení se v tlumočnické laboratoři kromě badatelky nacházeli posluchači v různém počtu, kteří tlumočnický výkon také hodnotili (počty hodnotících posluchačů doplňovali hodnotitelé, kteří z organizačních důvodů poslouchali tlumočnické výkony následně ze záznamu).

Po přetlumočení projevu vyplnili hodnotitelé hodnotící formulář. Přebírající tlumočníci obdrželi dotazník a instrukce k retrospektivní analýze (příloha č. 9), zároveň jim byla zaslána elektronická verze těchto dokumentů spolu se záznamem jejich výkonu. Tlumočníci tak měli možnost vyplnit dotazník písemně bezprostředně po experimentu, případně později a zaslat ho e-mailem spolu s písemným komentářem. Možnosti zaslat mluvený komentář formou nahrávky nikdo nevyužil.

Na místě poté zůstal vždy pouze tlumočnický znakového jazyka pro retrospektivní rozhovor. Následně byly těmto tlumočnickům zaslány stejné materiály jako ostatním účastníkům.

4 Soubory dat

Primární soubor dat sestává ze záznamů a prepisů tlumočnických výkonů (ne celé 3 hodiny audiozáznamu plus cca 22 minut videozáznamu zdrojového projevu a 57 normostran prepisů cílových projevů plus 10 normostran překladu zdrojového projevu), nahrávek a prepisů retrospektivních rozhovorů s tlumočníky (či jejich písemných komentářů), dotazníků vyplněných tlumočníky a hodnoticích formulářů vyplněných hodnotiteli/autentickými posluchači.

Sekundární soubor dat představují prepisy (s experimentem nesouvisejících) polostrukturovaných rozhovorů s několika zahraničními tlumočníky tlumočícími mezi národním znakovým jazykem a angličtinou, týkajících se tlumočení v této kombinaci, a průzkumu mezi zahraničními tlumočnickými organizacemi na totéž téma.

Konkrétní způsoby analýzy těchto dat popisujeme v následující kapitole, kde také definujeme pojmové kategorie, do nichž řadíme jevy, které jsou předmětem analýzy.

Zvukové i písemné záznamy projevů řečníka a tlumočnicků včetně jejich komentářů jsou uloženy v archivu autorky práce.

5 Metodologie

Tento explorativní kvalitativní výzkum je prováděn smíšenou metodou, zahrnující intertextovou deskriptivní analýzu experimentálně získaných dat, retrospektivní introspektivní rozhovor se stimulovaným vybavováním (tzv. *stimulated recall*), polostrukturovaný rozhovor, dotazník a kvalitativní hodnocení externími hodnotiteli – autentickými posluchači.

Považujeme za důležité zdůraznit, že pro danou jazykovou komunikaci (ČZJ-EN) prakticky neexistují zdroje týkající se vhodné metodologie. Pokud je nám známo, neexistují ani zdroje zabývající se metodologií zkoumání převodu z ČZJ do češtiny nebo obecně do mluveného jazyka – literatury či výzkumných prací zabývajících se tlumočením znakového jazyka existuje v českém prostředí obecně k dispozici velmi málo.⁷⁸⁸ V cizojazyčné literatuře je takových zdrojů k dispozici mnoho, avšak většina se zabývá tlumočením do znakového jazyka, a naopak jen minimum se zaměřuje na tlumočení do jazyka mluveného. Jednou takovou prací je výše uvedená Wangová a Napierová (2015) a dále především Wangová (2021).

Tato práce je, pokud je nám známo, první, která se danými jazykovými kombinacemi (především ČZJ-EN) zabývá. Naše metodologie jako celek tedy nevychází z žádné konkrétní předchozí výzkumné práce, nýbrž byla vytvořena specificky pro tento výzkum na základě obecné translatické literatury, prací zabývajících se tlumočením do znakového jazyka a výše uvedených publikací věnovaných opačnému směru. Podrobně je naše metodologie popsána v kapitole č. 5 empirické části *Metodologie*.

5.1 Metody řešení výzkumných otázek – typy analýz a analytické postupy

U každé formy tlumočení, respektive u každé skupiny tlumočnicků, analyzujeme jevy identifikované v jednotlivých úsecích a jejich příčiny (strategické postupy, strategie a řešení tlumočnicků, vlastnosti projevu i komunikační situace).

Konkrétně provádíme tři typy analýz, které označujeme jako A, B a C. Analýza v kategorii A se týká produktu tlumočení, kategorie B se pohybuje na pomezí produktu a procesu a kategorie C se zaměřuje převážně na tlumočnický proces.

5.1.1 Analýza A – Celková komparativní intertextová analýza

Analýza A se zaměřuje na výstupy tlumočení z hlediska míry zachování/ztráty informace a komunikačního záměru a obsahových posunů a jejich příčin, a to prostřednictvím naší

⁷⁸⁸ O tlumočení s pilotáží v těchto jazykových kombinacích platí totéž.

vlastní komparativní intertextové analýzy (s citacemi relevantních komentářů tlumočnicků). Tato analýza umožní částečně zhodnotit i vliv procesu na výsledný produkt. Z jazykového hlediska je analýza A (stejně jako analýza B) intuitivní reflexí nerodilé, slyšící uživatelky českého znakového jazyka, v jejímž rámci byl konzultován rodilý neslyšící uživatel ČZJ a slyšící tlumočnice ČZJ.

Podrobně je příslušná metoda analýzy samotných zjištění popsána dále v této kapitole a také v podkapitole č. 7.1 empirické části *Komparativní analýzy zdrojového a cílového projevu – Analýza A a B*.

5.1.2 Analýza B – Řešení vybraných jevů

Ve zdrojovém projevu se vyskytují jevy (socio)lingvistické, sociokulturní nebo technické (kontextuální) povahy, u nichž předpokládáme nutnost cíleného, strategického postupu. Tato kvalitativní analýza popisuje řešení jevů, které jsme považovali za důležité, zajímavé či problematické, a to prostřednictvím stejné intertextové analýzy (s uvedením relevantních komentářů tlumočnicků) jako v případě analýzy A. Tyto dvě analýzy jsou komplementární k analýze C.

Tato analýza vychází jednak ze zajímavých jevů ve zdrojovém projevu a ze způsobu jejich řešení u jednotlivých tlumočnicků, jednak ze zajímavých jevů v projevech cílových, které jsme porovnali s příslušným místem ve zdrojovém projevu a s řešením ostatních tlumočnicků. Snažíme se identifikovat příčiny těchto jevů, usouvztažnit je s deklarováním nebo identifikovaným strategickým jednáním tlumočnicků, odhalit, zda vytipované jevy skutečně tlumočnický motivovaly k použití strategií a zda byli tlumočníci v jejich strategickém řešení konzistentní. Závěry této analýzy budou doplněny analýzou rozhovorů s tlumočnickými a jejich komentářů k jednotlivým jevům a k jejich řešením, strategickým postupům a strategiím (analýzou C).

Výstupem analýz A a B je přehled hlavních myšlenkových úseků projevu v podání všech tlumočnicků, podrobný popis převodu a souhrnné hodnocení pro jednotlivé typy tlumočení (jazykové kombinace). Jako doplnění využíváme hodnocení posluchačů/autentických klientů.

5.1.3 Analýza C – Retrospektivní rozhovor se stimulovaným vybavováním

Tato analýza, založená na deskriptivní analýze retrospektivních rozhovorů a písemných komentářů, umožňuje díky převážně spontánním, případnými dotazy upřesňovaným komentářům tlumočnicků odhalit metalingvistické a metakognitivní procesy vedoucí k použití

určitých strategií a zjistit, co tlumočníci považují za relevantní/důležité, co za problematické, jak výskyt takových jevů řeší a proč. Jedná se o pohled samotných tlumočnicků. Rozhovory bylo z organizačních důvodů možné provést pouze s tlumočnický ČZJ-EN a ČZJ-CS; tlumočníci CS-EN měli možnost poskytnout své komentáře písemně. Z tohoto důvodu tak bude možné popsat výkony těchto tlumočnicků zejména z hlediska zachování/ztráty informace a posunů, avšak identifikace motivací ke konkrétnímu strategickému jednání, ač měli tlumočníci možnost se k nim vyjádřit, bude spíše spekulativní.

Výstupem je jednak přehled strategií, které se u tlumočnicků vyskytovaly, jednak přehled jevů souvisejících s různými aspekty práce tlumočnicků znakového jazyka, zejména ve srovnání s tlumočnický mluvených jazyků.

Hlavní použitou metodou je stimulované vybavování (*stimulated recall*) – introspektivní metoda, kdy účastník výzkumu verbalizuje kognitivní procesy probíhající při plnění určitého úkolu, a to retrospektivně⁷⁸⁹. Vybavování těchto procesů je stimulováno záznamem plnění úkolu (v našem případě šlo o videozáznam zdrojového projevu a audiozáznam jeho převodu tlumočnickem).

Již z definice této metody vyplývají její zjevné výhody, spočívající ve zpřístupnění informací o procesu, které nejsou zjevné a z produktu zcela odvoditelné a zůstaly by tedy badateli skryté. Podle Kussmaula a Tirkkonen-Conditové (1995)⁷⁹⁰ může tato metoda pomoci identifikovat například příčinu problému, která byla analýzou produktu chybně určena (při tlumočení může například odhalit problém s vyjádřením v cílovém jazyce, ačkoli při analýze produktu byla jako příčina chyby označena nedostatečná kompetence ve zdrojovém jazyce).

Zároveň, jak připomíná Zabalbescoa (2000), některé strategie nelze odhalit pouhou deskriptivní analýzou textů, protože určitého výsledku mohlo být dosaženo různými způsoby („cestami“⁷⁹¹).

Introspektivní metody dále pomáhají odhalit „širokou škálu hodnotových úsudků a představ o tom, co znamená profesionalita v překladu“ stejně jako „individuální a subjektivní překladové teorie“.⁷⁹²

⁷⁸⁹ Na rozdíl od tzv. *think-aloud protocols*, kdy verbalizace probíhá souběžně s plněním úkolu, což při tlumočení není možné. Definice stimulovaného vybavování viz Ryan & Gass (2012: 1)

⁷⁹⁰ Ve zde odkazovaném článku se autoři zabývají především, avšak nikoli výhradně, tzv. *think-aloud protocols* (TAP) neboli verbalizací myšlenek člověka provádějícího určitý úkol. Z podstaty věci je tato metoda neslučitelná se simultánním tlumočením (lze ji však využívat například během přípravy), přesto však jsou zde uváděné výhody a nevýhody aplikovatelné i na námi zvolenou metodu *stimulated recall*.

⁷⁹¹ Zabalbescoa (2000: 120)

⁷⁹² Kussmaul & Tirkkonen-Condit (1995: 191)

Retrospektivní introspekce se ovšem pojí i s nevýhodami, které, stručně řečeno, spočívají v nemožnosti zaručit, že komentář probanda věrně odráží skutečný průběh komentovaného procesu a nevědomě jej nezkrusluje, neracionalizuje apod. Obecně platná nevýhoda metody *stimulated recall* – stejně jako jiných metod založených na principu introspekce – spočívá v

„implicitním, procedurálním charakteru [simultánního tlumočení], který není transparentní ani bezesbytku vhodný pro introspekci. Mnohé z kognitivních procesů, které při něm probíhají, se odehrávají příliš rychle na to, aby bylo možné si je uvědomit.“⁷⁹³

Pokud jde o zkoumání strategií, podle Heyerickové (2021) vypovídají osobní výpovědi tlumočnicků „spíše o jejich individuální schopnosti reflektovat lingvistické tlumočnické strategie než o skutečných vzorcích jejich používání.“⁷⁹⁴

Další riziko spočívá v možném ovlivnění tlumočnickova rozboru vlastních postupů záznamem jeho projevu, tedy v případné racionalizaci či v chybném odůvodnění či identifikaci určitého jevu nikoli na základě zdrojového textu či vlastních vzpomínek, nýbrž na základě použitého řešení. Netřeba zdůrazňovat, že výstupy této metody jsou do značné míry subjektivní.

Podle Kussmaula a Tirkkonen-Condítové je tato metoda problematická nejen v tom, že introspekci navzdory předpokladům příliš mnoho myšlenkových pochodů uniká, nýbrž i v tom, že verbalizovány jsou především dobře uspořádané myšlenky, zatímco „často spíše chaotické mentální procesy“⁷⁹⁵ verbalizovat nelze.

V našem případě není introspekce ze strany tlumočnicka čistě monologická, protože ji dotazy doplňuje sama badatelka. Zapojení výzkumníka může probandům pomoci „vyjasnit si myšlenky“⁷⁹⁶, na druhou stranu přítomnost výzkumníka znamená, že výstupy již nejsou dílem jednoho jediného člověka.

Z výše uvedeného lze vyvodit, že tato metoda je vhodná jako metoda doplňková. Podle Ryana a Gassové (2012) metoda *stimulated recall* z definice doplňuje ostatní data (zároveň využívaná jako stimul), která sama o sobě nejsou dostatečně bohatá, aby umožnila pochopit příslušné myšlenkové procesy probanda.

V našem případě probíhala retrospektivní introspekce (analýza C) tak, že tlumočnick sledoval záznam původního projevu a svého vlastního výkonu a komentoval jej, spontánně i v reakci na pokládané otázky, a to s co nejmenším časovým odstupem, dokud měl svá řešení a jejich

⁷⁹³ Riccardi (2005: 765)

⁷⁹⁴ Heyerick (2021: 195)

⁷⁹⁵ Kussmaul & Tirkkonen-Condít (1995: 183) s odkazem na Höniga (1992: 10)

⁷⁹⁶ *Ibid.*, s. 179–181

odůvodnění stále v paměti. V případě, kdy výzkum provádí jediný badatel a v jednu chvíli se ho účastní několik tlumočnicků, je okamžité ústní hodnocení u každého z nich neproveditelné. U ústních rozhovorů byla dána přednost tlumočnickům znakového jazyka. Tlumočnickům mluveného jazyka (přebírajícím tlumočnickům) byla nabídnuta možnost provést *stimulated recall* na základě záznamu jejich výkonu písemnou formou⁷⁹⁷ (a dále se vyjádřit i v zaslaném dotazníku), případně nahrát mluvený komentář, a to individuálně, dle jejich možností. Následné zaslání písemného komentáře na základě nahrávky se z hlediska časové náročnosti pro účastníky a jejich dostupnosti jevílo jako nejefektivnější řešení, byť s jistými důsledky pro srovnatelnost a podrobnost dat (viz kapitolu č. 6 empirické části *Omezení studie a metodologické problémy*, kde podrobněji komentujeme konkrétní problémy spojené s touto metodou v rámci našeho výzkumu).

Záznamy retrospektivních rozhovorů se stimulovaným vybavováním byly přepsány do dokumentu Microsoft Word. Jevy, jež tlumočníci z vlastní iniciativy či na základě našeho podnětu podrobněji komentovali, byly roztrženy do jednotlivých, předem nestanovených širších tematických kategorií v oblasti lingvistických jevů, pracovních postupů a profesních norem.

Přepisy rozhovorů nepřikládáme celé⁷⁹⁸, nýbrž vybíráme relevantní komentáře. Shromáždění komentářů jednotlivých tlumočnicků do tematických kategorií umožňuje vysledovat, co při tlumočení tlumočníci vnímají jako důležité či problematické a jak k těmto záležitostem přistupují, a zároveň zda jsou jejich názory a přístupy konzistentní. Na tato zjištění odkazujeme i v analýze A, a lze je porovnat i se zjištěními od tlumočnicků, kteří prováděli retrospektivní introspekci v jiné formě; závěry však vzhledem k odlišnosti formy i objemu získaných dat nejsou stoprocentně srovnatelné.

5.1.4 Dotazníky

Pro každou skupinu (jazykovou kombinaci) tlumočnicků jsme vypracovali dotazník, celkem tedy existují tři verze dotazníku. Dotazníky obsahují zavřené otázky, hodnocení na škále i otevřené otázky s možností komentáře.

Kromě sociologických informací pro určení profilu tlumočnicků jsme zjišťovali znalost tématu, hodnocení náročnosti projevu (obsahová, terminologická, projev mluvčích, struktura), problematická a náročná místa v projevu a jejich řešení (spontánní versus plánované

⁷⁹⁷ Písemné formy využil i jeden tlumočnick znakového jazyka, a to z časově-organizačních důvodů.

⁷⁹⁸ Pochopitelně ne všechna zjištění jsou pro naše téma stejně relevantní.

strategické postupy). Zajímalo nás, jak tlumočníci hodnotili vlastní výkon, s čím byli (ne)spokojeni, jaké znalosti jim pomohly či naopak chyběly pro efektivnější převod a co by udělali jinak, kdyby příspěvek tlumočili znovu. Tyto otázky byly inspirovány otázkami kladenými při retrospektivních rozhovorů s tlumočníky prováděných Napierovou⁷⁹⁹.

Dotazník pro pilotní tlumočníky ČZJ-CS a přebírající tlumočníky CS-EN byl pro úplnost doplněn o otázky ohledně jejich zkušeností s pilotáží a přípravy na ni. Piloti byli navíc dotazováni na obeznámenost s osobou řečníka a jeho stylem, přebírající na znalosti o n /Neslyšících.

Přímí tlumočníci ČZJ-EN byli navíc dotazováni na to, kde si osvojili angličtinu a schopnost z ní a do ní tlumočit, jaké jsou její výhody a nevýhody, nutné předpoklady pro ni, jaký je podíl zakázek v této kombinaci, podle čeho se rozhodují, zda zakázku přijmou atd.

Komentáře sdílené jako odpověď na otevřené otázky připojujeme ke komentářům sdíleným při retrospektivním rozhovoru a některými z nich doplňujeme i analýzu A.

Návratnost dotazníků činila 75 %. Dotazník nevyplnili dva tlumočníci (jeden pilotní, jeden přímý), jejich demografické údaje se však podařilo získat, a navíc oba tlumočníci poskytli velmi podrobný komentář během retrospektivního rozhovoru.

Dotazníky tvoří přílohy č. 6, 7 a 8.

5.2 Definice základních pojmových kategorií

5.2.1 Definice pojmů „strategický postup“, „strategie“, „tlumočnické postupy“, „řešení“ a „technika“

Připomeňme zde znovu definici strategických postupů a strategií, kterou jsme představili v kapitole č. 9.4 teoretické části *Teoretická východiska pro zkoumání strategií*: „Strategické postupy“ jsou v našem pojetí ekvivalentní vědomému, případně podvědomému rozhodovacímu procesu tváří v tvář problému (Zabalbescoa, 2000) – tedy jevu, který není nutně negativní, avšak který vyžaduje určité rozhodnutí a řešení. Projevují se spíše na globální úrovni.

„Strategie“ pojmáme oproti strategickým postupům spíše lokálně. Často představují konkrétní řešení jednoho problému spíše než obecný přístup k němu.

⁷⁹⁹ Napier (2002:122)

Hranice mezi pojmy „strategický postup“ a „strategie“ nejsou přesně dané, tyto pojmy se mohou částečně překrývat (přičemž „strategický postup“ je pojmu „strategie“ spíše nadřazený) a vzájemně se nevylučují.

Účelem strategických postupů a strategií je „1) zajistit co nejplynulejší výkon 2) co nejvíce eliminovat interference nebo neporozumění 3) mít pod kontrolou externí faktory 4) cítit se v průběhu tlumočení komfortně a uchovat si sebedůvěru.“⁸⁰⁰

Používáme-li výrazy „tlumočnické postupy“ či pouze „postupy“ bez dalšího určení, rozumíme jimi automatizované, rutinní provádění činností nutných k tomu, aby proces simultánního tlumočení vůbec fungoval. V určitých kontextech do nich mohou spadat strategické postupy a strategie.

Řešení definujeme jako konkrétní způsob či „verzi“ převodu⁸⁰¹, konkrétní výstup strategie či strategického (avšak i obecného tlumočnického) postupu.

Pokud se v této práci vyskytne termín „technika“, chápeme jím schopnost, „řemeslnou“ dovednost.⁸⁰²

5.2.2 Stanovení základní jednotky k analýze

Pro účely analýzy (zejména analýzy A a částečně i B) bylo nutno stanovit základní jednotku. O problematičnosti tohoto kroku hovoří např. Hynková Dingová: „V případě tlumočení znakového jazyka je velmi náročné vymezit jednotku smyslu.“⁸⁰³ či Wangová: „... problémem je používání pojmu ‚věta‘ pro rozdělení projevů tlumočnicků mezi Auslanem a angličtinou do jednotek vhodných pro analýzu dat. Neexistuje dostatečná shoda na tom, jak v projevu ve znakovém jazyce vymezit ‚větu‘. Z hlediska lingvistiky znakového jazyka se tak termín ‚věta‘, jak jej používám já, nemusí přesně shodovat s hranicemi mezi jednotlivými sděleními ve znakovém jazyce.“⁸⁰⁴

Problémy s jednoznačným určováním hranic vět v českém znakovém jazyce jsou obdobné. Autorka překladu zdrojového projevu se při rozdělování do vět řídila rytmem promluvy (využíváním pauz) a právě obsahovými celky, navíc z důvodu přehlednosti a srozumitelnosti

⁸⁰⁰ Napier (2001: 72) v Napier (2002: 61)

⁸⁰¹ Viz Zabalbescoa (2000: 121)

⁸⁰² V kontextu práce jiného autora pak tento termín samozřejmě používáme podle jeho definice. Totéž platí o termínu „taktika“.

⁸⁰³ Hynková Dingová (2017: 19)

⁸⁰⁴ Wang (2021: 227)

preferovala v překladu kratší věty. Vzhledem k nejednoznačnosti určování hranic vět a k typologickým a formálním rozdílům mezi znakovým a mluveným jazykem a nutnosti syntaktické restrukturalizace při tlumočení považujeme za neúčelné rozdělovat text do vět či celků příliš úzce vymezených. Text jsme cíleně nerozdělovali na jednotlivé věty také proto, že z hlediska významu je třeba chápat jej uceleně. Celkově není naším cílem sledovat zrcadlovou přesnost, nýbrž smyslovou ekvivalenci, a proto se snažíme posuzovat jednotlivé jevy v širším kontextu.

Vzhledem k těmto výchozím předpokladům jsme na základě videozáznamu a překladu zdrojového projevu určili hlavní myšlenky projevu⁸⁰⁵ – takové, které jsme vyhodnotili jako klíčové pro zprostředkování obsahu a smyslu projevu, řečnickova komunikačního záměru a postoje ke sdělovaným skutečnostem i sociokulturního kontextu, v němž se komunikační situace odehrává.⁸⁰⁶ Postupovali jsme částečně dle Cerneye (2004) a jeho metody určování klíčových pojmů. Klíčový pojem Cerney definuje jako „podstatné jméno, děj nebo vztah zásadní pro porozumění hlavním myšlenkám sdělení“⁸⁰⁷, jejichž zachycení je nezbytné pro „vytvoření smysluplného zápisu ze zdrojového projevu, dostatečně podrobného, aby zachytil všechna jména (...) spolu se zásadními vztahy mezi klíčovými pojmy“⁸⁰⁸. I vzhledem k odlišnému směru tlumočení jsme nepostupovali na základě jednotlivých lexikálních jednotek, nýbrž jsme se pohybovali na úrovni vyšších (myšlenkových) celků. Význam jednotlivých myšlenkových celků pro celkový projev jsme skutečně strukturovali na základě představy zápisu sloužícího pro konsekutivní tlumočení.⁸⁰⁹ Právě hlavní myšlenky projevu tvoří jednotlivé celky, které představují základní jednotku k analýze. Text jsme formátovali jako tabulku, v níž každá z hlavních myšlenek tvoří jeden očíslovaný řádek. Jeden úsek k analýze sestává z jednoho nebo několika z několika očíslovaných řádků tabulky (např.

⁸⁰⁵ Tyto myšlenky spadají do pomyslných zastřešujících klíčových tematických oblastí: nucení pomoci většinou menšinou a vyplývající upevňování moci, závislost a podřízenost menšiny, konflikt pramenící ze snah menšiny o změnu, předsudky upevňované většinovým odborným diskurzem, genocida neslyšících většinovou společností, možnosti obrany, nutnost nastavení hranic, pojetí normalnosti a nenormalnosti. S těmito oblastmi v analýze výslovně dále nepracujeme, soustředíme se na jednotlivé myšlenky, přičemž jedna myšlenka nerovná se jedna tematická oblast, naopak jedna oblast zpravidla sestává z většího počtu hlavních myšlenek.

⁸⁰⁶ Tento typ informací by bylo možné označit za primární informace (oproti informacím sekundárním (Gile 1995)).

⁸⁰⁷ Cerney (2004: 46). Zároveň autor podotýká, že rozlišení mezi hlavními a méně důležitými myšlenkami může být nejednoznačné.

⁸⁰⁸ Cerney (2004: 42). Cerney se ve své analýze zabývá hodnocením míry zachování informace porovnáváním mimo jiné lexikálních položek a sémantických konceptů. O hodnocení klíčových pojmů Cerney uvádí, že je do jisté míry subjektivní.

⁸⁰⁹ Není jisté, zda Cerney výrazem „generate useful notes from the Source Text“, tedy „vytvoření smysluplného zápisu“ rozumí zápis pro konsekutivní tlumočení, ovšem předpokládáme, že ano.

řádky č. 8–12 tvoří úsek č. 1), přičemž dbáme na to, aby v jednom úseku nedocházelo ke směšování několika odlišných tematických celků. Ke komentovaným jevům odkazujeme pomocí čísel příslušných řádků.

Jak rozdělení přepisů cílových projevů do významových celků pro účely analýzy, tak hranice vět v překladu zdrojového projevu jsou do určité míry subjektivní a nejedná se tedy o jediný možný způsob rozdělení. Obecně se však nedomníváme, že by dělení na jednotlivé věty a souvětí a jejich délka či hranice mezi jednotlivými úseky byly pro námi sledované jevy příliš relevantní. Samotná analýza by však neměla být způsobem rozdělení do významových celků a grafickým zpracováním ovlivněna díky tomu, že je prováděna s ohledem na větší obsahové úseky a celkový význam sdělení a překlad rozdělený do úseků tak slouží „pouze“ pro dokumentační účely.

Rozdělení do očíslovaných úseků po významových a syntaktických celcích tedy neslouží primárně ke kvantitativní analýze či výpočtu objemu zachované informace.

Předmětem analýzy jsou tedy hlavní myšlenkové úseky projevu.⁸¹⁰

5.3 Problematika kvalitativního hodnocení výstupů

Ačkoli naším výchozím výzkumným záměrem bylo zkoumání procesu tlumočení spíše než jeho produktu, nelze analýzu výsledného produktu nechávat stranou. Například Heyericková (2021) se zaměřuje výhradně na proces, osobu tlumočnicka, jeho strategické chování, způsob uvažování a rozhodovací proces, zatímco hodnocením správnosti nebo přesnosti výstupu se nezabývá vůbec. Jakkoli tento přístup v jejím pojetí považujeme za legitimní, pro náš výzkum se ukázalo jako důležité zabývat se i tlumočnickým produktem. Bez jeho analýzy totiž nebude ani posouzení úspěšnosti či adekvátnosti vědomých i nevědomých (strategických) postupů úplné.

Pro zkoumání jak procesu, tak produktu volíme převážně kvalitativní přístup. Kvantitativní hodnocení převodu a jeho úspěšnosti nepovažujeme jednak za jednoduché, jednak samo o sobě za dostatečně vypovídající. Ostatně ani kvantitativní hodnocení se bez kvalitativního přístupu neobejde, protože vyžaduje přesné vymezení pojmů a kategorií a přesnou definici sledovaných jevů. Jeho výsledky přitom musí být interpretovány s ohledem na kontext a na váhu jednotlivých změn oproti originálu ve vztahu k danému komunikačnímu cíli.

⁸¹⁰ V souhrnném komentáři můžeme odkazovat i na jevy obsažené v úsecích, které zde podrobně nekomentujeme. Kompletní záznamy projevů tlumočnicků se nacházejí v archivu autorky práce.

Jak uvádí Hynková Dingová,

„[u]ž Enkvist (1973) zpochybňoval hodnocení úspěšnosti komunikace založené na počítání chyb v tlumočení. Zastával analytický přístup zaměřený na cíl sdělení a v rámci toho představil koncept kontextuální vhodnosti. Ten má sloužit jako měřítko závažnosti chyby, a to tak, že posoudí vhodnost výroku v kontextu dané situace. Enkvist tvrdil, že v důsledku toho, že interakce je orientována na cíl, je možné posuzovat chyby jenom ve vztahu k funkčně relevantním cílům, nikoliv izolovaně.“⁸¹¹

Pro hodnocení funkčnosti je samozřejmě nutné určit, jaký je smysl a účel textu a definovat prostředky, které tento účel a smysl nesou a které je tedy nutné zachovat. Způsob a výsledek převodu těchto prvků může být následně podroben analýze.

Domníváme se však (a náš výzkum potvrzuje), že u určitých typů projevů a v určitých kontextech je jednoznačné hodnocení obtížné. Není jednoduché jasně určit, která informace je pro převedení smyslu a obsahu řečnickova sdělení a jeho záměru klíčová a která už ne, a stejně tak není vždy možné přesně stanovit hranice mezi závažnou a mírnou ztrátou informace či významovým posunem. Obdobně identifikace strategií není jednoznačná. Netrváme na tom, že strategický je jen takový postup, který je vědomý, podvědomé postupy lze ovšem bez tlumočnickova vysvětlení těžko identifikovat – například je bez zapojení tlumočnicka obtížné určovat, zda je výpustka strategická, vědomá, nevědomá apod.

5.3.1 Metoda hodnocení zachování informace a komunikačního záměru řečníka jako měřítka kvality převodu

Naší primární snahou je v rámci této analýzy zjistit, jaká je míra zachování, ztráty či zkreslení informace a komunikačního záměru řečníka (včetně jeho osobního postoje a účinku na příjemce) v jednotlivých formách tlumočení v jednotlivých jazykových kombinacích a jaké typy informační ztráty a významových posunů se u nich objevují, a dále zda jsou tyto jevy napříč skupinami tlumočnicků obdobné, nebo odlišné. Zajímá nás, zda se v projevu vyskytovala univerzálně problematická místa (tj. zdroje těchto ztrát a posunů), a jak tato místa případně souvisejí s lingvistickými faktory (pracovní jazyky a jejich modalita, jejich kombinace a směr tlumočení), se sociokulturními aspekty užívání českého znakového jazyka a s extralingvistickým, situačním kontextem. Ačkoli hovoříme o míře, je náš přístup kvalitativní a nikoli kvantitativní.

⁸¹¹ Hynková Dingová (2017: 118)

Hodnocení kvality v tlumočení je komplexní (a v podstatě nevyčerpatelné) téma. Kvalita je relativním a složitým pojmem, jak uvádějí četní autoři (Ďoubalová 2019, Grbićová 2008 atd.) a jak se ukázalo i v našem vlastním výzkumu.

Vzhledem k nejednoznačnosti tohoto pojmu i k rozsáhlé škále proměnných sledovaných v této práci se snažíme vyhnout příliš širokému pojetí. V souvislosti s produkty-cílovými projevy proto používání pojmu „kvalita/kvalitní“ omezuje. Operujeme-li s ním, pak v obecném smyslu pozitivní charakteristiky a spíše ve smyslu úspěšnosti převodu oproti neúspěšnosti, avšak, pokud možno, nikoli jako s kritériem srovnávání jednotlivých projevů (tedy snažíme se nehodnotit, který z převodů je obecně více nebo méně kvalitní než ostatní, ačkoli ne vždy je možné se takovému hodnocení vyhnout). I v takovém případě je však nezbytné co nejpřesněji definovat, co pojmem kvality rozumíme a jaká jsou její kritéria.

Hodnocení je v našem výzkumu pojato spíše v deskriptivním slova smyslu – naším cílem je zejména zmapování jevů, které se vyskytují ve zkoumané situaci. Přehled pozorovaných jevů a jejich příčin však nemusí nutně představovat obecně aplikovatelnou taxonomii.

Výše uvádíme, že pro hodnocení funkčnosti (a tedy úspěšnosti) převodu je nutné určit smysl a účel textu a definovat nosné prostředky, které je nutné zachovat. Jak uvádí Hynková Dingová: „Každá komunikační událost má svůj invariant, tedy ‚něco‘, co se po uplatnění všech tlumočnických strategií, komprimacích a kondenzacích musí bezpodmínečně dostat k příjemci.“⁸¹² Invariant je dle Hynkové Dingové „veličina, kterou bychom mohli označit za neměnnou (...).“⁸¹³ Zároveň však lze invariant považovat za veličinu dynamickou, a to „ve vztahu k textům, jež jsou nositeli různých funkcí“, neboli, jednoduše řečeno, „[n]ěkdy je důležitější posluchači zprostředkovat věcnou informaci, jindy spíše estetický či emocionální zážitek“.⁸¹⁴

Na základě převažující sdělné a apelativní funkce projevu a jeho informační hodnoty jsme jako základní hodnotící kritérium stanovili zachování správnosti a úplnosti obsahu a komunikačního záměru řečníka (vyjádření postoje ke sdělovaným skutečnostem a aktivizace příjemce); význam a jeho pragmatická složka dohromady utvářejí mentální model, který řečník chce svému publiku předat.⁸¹⁵

⁸¹² Hynková Dingová (2017: 20)

⁸¹³ *Ibid.*

⁸¹⁴ *Ibid.*

⁸¹⁵ Předání pragmatického účinku odpovídá shodnosti kognitivního účinku, který spolu s obsahovou přesností a věrností a jazykovou adekvátností Ďoubalová (2019: 28) označuje za „definice [kvality], které bývají povinnou součástí prací o kvalitě tlumočení“.

Prioritizace sémantického významu obsahu (sémantické ekvivalence) je kromě zcela zřejmých důvodů motivována i snahou omezit počet kritérií, která sledujeme a vyhodnocujeme, aby i při takto vysokém počtu proměnných figurujících v tomto výzkumu nedocházelo k přílišné roztržitosti. Uvědomujeme si ovšem, že na tvorbě informační hodnoty sdělení se podílí značné množství faktorů, a určit, který z nich je pro obsah zásadní a který už nikoli a do jaké míry význam utvářejí, není vždy jednoduché. Tato obtížnost se vztahuje především na prozodické prvky a styl. Těmito prvky se zabýváme všude tam, kde (například z vyjádření tlumočnicků) víme, že vyžadovaly konkrétní, specifické strategie, a všude tam, kde tyto prvky význam zásadním způsobem dotváří. Totéž platí o jazykových chybách – kromě jejich obecného popisu pro charakterizaci situace se jimi podrobněji zabýváme pouze tehdy, pokud mají potenciál výrazněji ovlivnit recepci obsahu.⁸¹⁶

Kromě sdělovací funkce má analyzovaný projev silnou funkci apelativní a místy se vyznačuje vysokou expresivitou. Sdělování faktických informací se v něm pojí se snahou o zvýšení uvědomění si závažnosti popisovaných skutečností na straně příjemců i nutnosti aktivního řešení popisovaných problémů. Prvky jako expresivita a místy i nižší úroveň formálnosti použitých prostředků jsou tedy výraznými nositeli významu.

Vzhledem k tomu, že téma projevu je pro komunitu Neslyšících důležité a citlivé a že se při našem výzkumu snažíme nepouštět ze zřetele sociokulturní rozměr tlumočení, věnujeme pozornost právě způsobu, jakým jazykové prostředky přispívají ke zprostředkování záměru řečníka a jeho mentálního modelu a k naplnění funkcí jeho projevu. Cerney (2004) odkazuje na Metzgerovou (1995), která označuje „nepřesné převedení perspektivy účastníků v jinak správném převodu“⁸¹⁷ za jeden ze dvou primárních způsobů, jakými tlumočnick interakci ovlivňuje, a naznačuje tak, že obsahová správnost sama o sobě nezaručuje adekvátní převod kompletního sdělení řečníka.

Z tohoto tvrzení vyplývá, že „[v]ytváření nového textu v cílovém jazyce není jednoduše gramaticko-sémantickou substitucí, ale pragmatickou rekonstrukcí.“⁸¹⁸ Tato pragmatická rekonstrukce spočívá v tom, že „tlumočnick nebere v úvahu jen význam jednotlivých částí výpovědi, ale také záměr i strategii mluvčího, situaci a kontext výpovědi. Vedle významu

⁸¹⁶ Opomíjen by kromě informační hodnoty projevu neměl být ani způsob reprezentace řečníka tlumočnickem (viz např. Feyne 2015). Kvůli nutnosti zúžení počtu sledovaných proměnných však tento aspekt nestojí v centru naší pozornosti.

⁸¹⁷ Metzger (1995) v Cerney (2004: 19)

⁸¹⁸ Knittlová (2010: 11) v Hynková Dingová (2017: 21)

výpovědi se zajímá i o její – často mimořechové – účinky a důsledky.⁸¹⁹ V souladu s výše uvedeným platí, že:

„Z tohoto úhlu pohledu je pro nás významnější pragmaticky ekvivalentní převod informace. (...) Za kritérium ekvivalence (či adekvátnosti) se od devadesátých let minulého století považuje komunikační ekvivalence. Ta bere v úvahu jazyk v rovině parole a text vnímá v konkrétním situačním kontextu.“⁸²⁰

Vzhledem k významu (situačního) kontextu výpovědi se v naší analýze podrobněji zabýváme i některými kulturně-specifickými jevy a sociálně-pragmatickým přesahem použitých jazykových prostředků.

Uvědomujeme si samozřejmě, že prvky, které nepodrobujeme detailní analýze (jazykové chyby, styl, suprasegmentální prvky), nejsou pro kvalitu tlumočení a vnímání řečníka a jeho projevu příjemci bez významu, a to nejen z hlediska komfortu příjemce, nýbrž i v souvislosti se sociálním významem a utvářením identity neslyšícího mluvčího. V kapitole č. 4 teoretické části *Tlumočení jako sociální akt* uvádíme, že způsob, jakým tlumočník reprezentuje svého neslyšícího klienta, v jistém ohledu představuje ultimátní kritérium kvality. Zmiňovaný sociální význam není utvářen pouze samotným obsahem sdělení, nýbrž i jeho formou, a proto, ačkoli v tomto výzkumu nestojí ve středu pozornosti, je vhodné vzít při hodnocení cílových projevů v rámci našeho výzkumu v úvahu i další složky sdělení než pouze obsah a zprostředkování záměru řečníka.

Například Feyneová (2015) se zaměřila na čtyři okruhy, do nichž spadaly jevy označené příjemci tlumočení z ASL do EN v jejím experimentu za problematické: jazykové prostředky (např. jazyková správnost, vhodná terminologie, formální rejstřík), řešení na úrovni diskurzu (*discourse*) neboli odlišné diskurzí normy ve zdrojovém a cílovém jazyce či interference ze zdrojového jazyka, markery naznačující (ne)znalost věcného obsahu (výplňové výrazy, hezitace apod.) a projevy procesu převodu (nezachování ekvivalence, nedokončené výpovědi, nedostatek koheze a plynulosti). Ve výzkumu Feyneové se pouze poslední kategorie pojila s významovou ztrátou, zatímco první tři hrály roli především z hlediska (negativního) vnímání řečnickovy komunikační kompetence příjemci tlumočení. I v našem výzkumu se samozřejmě vyskytují jiné než čistě obsahové/sémantické jevy, spadající do všech uvedených kategorií. Tyto jevy nutně do kategorií nezařazujeme, avšak k potenciálnímu vlivu některých z nich na recepci sdělení se vyjadřujeme v souhrnných hodnoceních.

⁸¹⁹ Hynková Dingová (2017: 21)

⁸²⁰ *Ibid.*

Pokud jde o samotné hodnocení převodu obsahu sdělení, v literatuře se objevuje mnoho výrazů pro označení jeho kvality. Například podle Wangové (2021) bývá zásadní kritérium hodnocení výkonu tlumočnicka označováno jako „přesnost, věrnost, ekvivalence a úplnost“⁸²¹. Sama Wangová používá pojem *accuracy* neboli „správnost“ (případně „přesnost“), jíž rozumí nejen ekvivalenci sdělení na lexikálně-sémantické úrovni, nýbrž i kohezi a koherenci na úrovni celého projevu. Stejně chápeme pojem správnosti (přesnosti) převodu i my (přičemž bereme v potaz i kulturní adekvátnost použitých prostředků). O úplnosti se domníváme, že ačkoli ji z pojmu správnosti (přesnosti) nelze zcela vyčlenit jako samostatnou kategorii, přesto se s tímto pojmem sama o sobě stoprocentně nepřekrývá. Proto v naší analýze bereme v úvahu jak správnost převodu, tak jeho úplnost, a posuzujeme tedy jak míru zkreslení informace, tak míru její ztráty.

Výše uvádíme, že určování, která informace je pro převedení smyslu a obsahu řečnickova sdělení a jeho záměru klíčová a která už ne, jaký způsob jejího převodu je odpovídající z hlediska správnosti a přesnosti (tedy jaký významový posun je ještě přijatelný) a dostatečně úplný (tedy jaká míra ztráty informace je závažná a jaká už ne) není vždy jednoduché a jednoznačné a je také subjektivní.

Podle Kussmaula a Tirkkonen-Conditové (1995) neusiluje překladatel kvůli časovým omezením nutně o optimální výkon, nýbrž o výkon, který je v dané komunikační situaci „dostatečný“ (*sufficient*)⁸²². Ačkoli autoři hovoří o překladu, totéž tvrzení se vztahuje i na tlumočení, zejména s ohledem na časové omezení, které je při tlumočení nesrovnatelně větší. Například Wangová (2021) definuje správnost na větné úrovni⁸²³ (*sentence-level accuracy*) jako úspěšné zprostředkování „podstaty sdělení (tj. ústřední myšlenky, základního smyslu, informace, kdo dělá co a komu)“⁸²⁴ spíše než dokonalý převod zdrojové věty.

V této souvislosti hovoří Wangová také o „přijatelnosti“ (*acceptability*), jíž nerozumí „dokonalost nebo 100% správnost v tom smyslu, v jakém ji chápe většina translatologické literatury či národní akreditační tlumočnické zkoušky“, nýbrž jako *minimum pass versus fail*, tedy ve smyslu „alespoň minimálním způsobem vyhovující versus nevyhovující“. Její pojetí v tomto smyslu může „inspirovat ostatní badatele k pojmání složitého konceptu správnosti

⁸²¹ Wang (2021: 66)

⁸²² Kussmaul a Tirkkonen-Condit (1995: 190)

⁸²³ Viz již zmiňovaná poznámka Wangové (2021: 227), že ohledně definice pojmu „věta“ ve znakovém jazyce nepanuje shoda a že hranice úseků, s nimiž pracuje jako s větami, se nemusí shodovat s hranicemi jednotlivých sdělení v projevu v ZJ.

⁸²⁴ Wang (2021: 154)

jako spektra spíše než jako definitivního pojmu“.⁸²⁵ Právě vzhledem k tomu, že sdělení zpravidla sestává z různých informací (zejména pokud sdělením chápeme širší významový úsek než například pouhou větu) různých stupňů důležitosti, považujeme hodnocení na spektru za vhodnější než jednoznačně (neřkuli kvantitativně) vymezené kategorie. Popis toho, kde se určitý převod nachází na spektru mezi správností a jejich opakem, se jeví vhodným i vzhledem k tomu, že některé cílové projevy v rámci tohoto experimentu či jejich části jsou z hlediska převodu smyslu sdělení (hlavních myšlenek) v podstatě úplné, avšak méně podrobné či méně expresivní/apelativní v porovnání se stejnými cílovými projevy či jejich částmi v pojetí jiných tlumočnicků.

Pokud bychom na náš výzkum aplikovali typologii přístupů ke kvalitě jako výjimce, kvalitě jako dokonalosti a kvalitě jako schopnosti splnit účel dle Grbićové⁸²⁶, odpovídajícím přístupem by byl třetí jmenovaný – schopnost splnit účel.

5.3.2 Metoda kvalitativního hodnocení převodu

Hodnocení kvality převodu vyžaduje konkrétní vymezení tohoto pojmu. Jako základní kritéria jsme stanovili obsahovou správnost (přesnost) a úplnost a dále zachování komunikačního záměru řečníka. Míru jejich zachování v jednotlivých úsecích i celém projevu posuzujeme podle níže uvedených pozorovaných jevů, identifikovaných na základě předpokladů i počáteční analýzy zkoumaných projevů.

Snažíme se identifikovat také příčiny těchto jevů. Obecně lze příčiny rozdělit do několika kategorií a tyto kategorie do různých skupin – příčiny související se zdrojovým projevem, příčiny související s tlumočnickem (jednak pouze s pilotem, jednak se všemi tlumočnickem obecně, s jejich postupy a použitými řešeními), příčiny související se sociokulturním a situačním kontextem přednášky a externí příčiny.

Kategorie příčin se vzájemně nevyklučují; naopak často působí ve vzájemné kombinaci a některé mohou zároveň být příčinou jiných – například dlouhý odstup může pramenit z vysoké rychlosti a hustoty projevu a zároveň i z jazykové asymetrie, a stejně tak nedostatek porozumění může být způsoben jak vysokou rychlostí, tak jazykovými jevy.

Některé příčiny posunů či ztrát jsou velmi obecné a do kategorií těžko zařaditelné – to platí pro případy, kdy se tlumočnick přerekne, zamění podobné výrazy atd. (a kdy tyto omyly nemají závažné důsledky). Takovéto jevy případně zmiňujeme v komentáři, samostatnou

⁸²⁵ Wang (2021: 227)

⁸²⁶ Grbić (2008: 241). Překlad do češtiny Ďoubalová (2019: 28).

kategorii pro ně však nevyčleňujeme, protože se nedomníváme, že by v celkovém hodnocení hrály velkou roli.

Ani všechny kategorie pozorovaných jevů se vzájemně nevylučují. V jednom úseku sice může dojít k zásadnímu významovému posunu v jedné části a k mírnému v jiné, ale pochopitelně se oba posuny nebudou vztahovat k téže informaci. Všechny ostatní kategorie (buď ty negativní, nebo ty pozitivní) však mohou nastat v podstatě zároveň.

Vztahy mezi jevy a jejich příčinami podrobně vysvětlujeme v komentáři u každého analyzovaného úseku. Domníváme se, že právě vzájemná provázanost četných faktorů ovlivňujících proces a produkt tlumočení je důvodem preferovat kvalitativní výzkum nad kvantitativním, respektive má za následek, že hodnocení nelze vyjadřovat v absolutních číslech, nýbrž spíše v intencích toho, zda některé jevy u určité formy tlumočení výrazněji převládají a z jakých příčin.

5.3.3 Kategorizace pozorovaných jevů

Negativní jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace – Tato kategorie zahrnuje vynechání informace, která (spolu)utváří hlavní myšlenku sdělení, nebo její zkreslení, jímž sdělení nabývá jiného, opačného (*contre-sens*) či dokonce žádného smyslu. Jako závažnou hodnotíme i ztrátu věcné souvislosti mezi popisovanými jevy a určitých konotací (takových, které mohou změnit vyznění, například oslabit závažnost některých sdělení – v tomto ohledu se tato kategorie částečně překrývá s kategorií *Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce*). Ačkoli ztráta koherence patří primárně do kategorie *Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce*, ztrácí-li se kvůli ní zcela informační hodnota sdělení, řadíme ji do této kategorie. Totéž platí o kategorii *Jazykově či významově, stylisticky a /nebo syntakticky chybné nebo neodpovídající či neuzuální vyjádření v cílovém jazyce*.

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace – Jedná se o ztrátu či zkreslení informace, která netvoří hlavní myšlenku sdělení či konkrétního úseku, případně o nezávažné zkreslení zásadní informace. Může jít o ztrátu informace v konkrétním úseku, která se ale nachází i v úseku jiném, o nekompletní netaxativní výčty, dále o adice a nepřesné formulace, které však nevedou např. k opačnému tvrzení (*contre-sens*). Do této kategorie patří i volnější vyjádření souvislostí (avšak nikoli jejich ztráta), případně konotací, a spadají sem i případy jazykově nesprávných vyjádření, která mohou narušit, avšak nikoli znemožnit porozumění.

Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce – Tato kategorie se netýká pouze formy, nýbrž i obsahu sdělení, proto se často překrývá s kategorií významových posunů a informačních ztrát. Řadíme do ní případy, kdy je sníženo citové zabarvení vyjádření či oslaben důraz, který řečník na určitou informaci klade, a to především v důsledku výpustky expresivního nebo popisného lexikálního výrazu, příznakového syntaktického či neverbálního prostředku a v důsledku absence jejich funkčních ekvivalentů (syntaktických, stylistických, suprasegmentálních prostředků). Jedná se také o případy, kdy není převeden vyjádřený osobní postoj řečníka, kontaktní prvky a výzvy nebo kdy se mění vyznění (např. formulace asociující pasivitu místo aktivity). Z hlediska obsahu do této kategorie spadá i ztráta či zkreslení informací ilustrujících závažnost popisovaných skutečností.

Jazykově či významově, stylisticky a /nebo syntakticky chybné nebo neodpovídající či neuzuální vyjádření v cílovém jazyce – Tato kategorie je v podstatě zrcadlovým odrazem příčiny *Nedostupnost významově, stylisticky a /nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce* (viz dále). Výsledkem je ztráta informace, zkreslení významu či souvislostí či výrazné omezení komfortu příjemce (nezaměřujeme se tedy na drobnější jazykové či stylistické chyby).

Jazykovou stránku jako takovou však v analýze vybraných úseků nehodnotíme z důvodu absence formální kompetence. Rodilí mluvčí v rámci experimentu působili jako autentičtí posluchači, tj. neměli přístup k originálu a jazyk hodnotili pouze obecně. K jazykové stránce se proto vyjadřujeme jen tehdy, pokud působí problém s porozuměním, výrazně narušuje koherenci apod. K jejím převládajícím charakteristikám u jednotlivých tlumočnicků se vyjadřujeme v souhrnném hodnocení, kde uvádíme i příklady.

Negativní ovlivnění přebírajícího tlumočnicka – Důsledkem vágní, nesrozumitelné, chybné či neúplné formulace pilotního tlumočnicka je významový posun a /nebo ztráta informace či neadekvátní vyjádření u přebírajícího tlumočnicka. Stejně jako *Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka* by se i tato kategorie teoreticky mohla vztahovat na celý pilotní projev. Výslovně jej proto uvádíme jen tehdy, kdy se skutečně jedná o konkrétní substandardní jev na straně pilotního tlumočnicka.

Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce – Do této kategorie spadají takové postupy tlumočnicka, které výrazně narušují koherenci a znesnadňují příjemci orientaci

v obsahu projevu či v situačním kontextu a zvyšují nároky na jeho snahu dekodovat sdělení, které je nejasné, nejednoznačné či jazykově hůře srozumitelné.

Pozitivní jevy

Upřesnění sdělení pilotního tlumočnicka – Jedná se o situaci, kdy je sdělení pilotního tlumočnicka správné, avšak přebírající tlumočnick je formuluje srozumitelněji nebo jednoznačněji a zvyšuje jeho kohezi či koherenci.

Přebírající tlumočnick se blíží zdrojovému sdělení více než pilotní tlumočnick – Jedná se o situaci, kdy je sdělení přebírajícího tlumočnick významově nebo stylisticky bližší zdrojovému sdělení než sdělení pilotního tlumočnicka.

Usnadnění orientace a /nebo zvýšení komfortu příjemce

Vysoká kvalita negativně koreluje s nízkým výskytem uvedených negativních jevů. Přesto je obtížné utvářet jednoznačné závěry ohledně kvality, protože u některých úseků/tlumočnicků popisujeme více jevů než u jiných, aniž by tyto jevy byly nutně závažné. Naším osobním názorem je, že i v tomto ohledu panuje mezi jednotlivými projevy jistá nevyváženost, protože podmínky některých tlumočnicků v rámci experimentu považujeme za náročnější než u ostatních. Domníváme se sice, že je v zájmu objektivitu vědeckého zkoumání tuto skutečnost v samotných analýzách nijak nezdůrazňovat, na druhou stranu ji však při celkovém zhodnocení v širším kontextu nelze ignorovat.

Skutečnost, že v analýze uvádíme vedle sebe psaný text (překlad zdrojového projevu) a téměř doslovný záznam mluveného jazyka – okamžitého produktu tlumočení by mohla ovlivnit vnímání kvality cílových projevů (autentický mluvený jazyk působí v přepisu zpravidla méně srozumitelně, obratně a souvisle než v mluvené formě, kdy jeho vnímání pozitivně ovlivňují prostředky jako větné frázování, tempo, intonace, důraz a podobně). Tento konkrétní překlad zdrojového projevu je synonymicky bohatý, s poměrně vysokým výskytem sémantických repetit. Simultánní tlumočení naopak vyžaduje ekonomii vyjadřování, výjimečné není ani odlišné uspořádání informací (tam, kde to logika sdělení dovolí). Je také nutno mít na paměti, že překlad (stejně jako tlumočení) je interpretace, a záleží na jeho autorovi, kde na škále doslovnost – volnost se bude pohybovat.

Považujeme za nutné podotknout, že u těch tlumočnicků, s nimiž nebyl prováděn retrospektivní rozhovor a kteří poskytli pouze písemný komentář, nelze jednoznačně identifikovat příčiny některých jevů (např. taktická vs. nezáměrná výpustka) a určit, do jaké míry byly předpokládané strategie prováděny vědomě a cíleně a jakými zásadami byla jejich volba motivována. Získané poznatky tak není možné porovnávat absolutně.

Ze všech těchto důvodů zdůrazňujeme, že ačkoli se tato analýza snaží dojít k určitým (částečně) kvantifikovatelným závěrům, je nutno ji vnímat v první řadě jako popis dosud nezkoumaného jevu. Přestože se snažíme zjistit, zda v určité jazykové kombinaci převažují určité tendence, nevytváříme definitivní závěry a spíše se snažíme poukázat na zajímavé jevy, které lze případně zkoumat dále.

5.3.4 Identifikace a kategorizace příčin pozorovaných jevů

Příčiny fungují v našem pojetí obdobně jako spouštěče u Heyerickové (2021). Neomezujeme se však pouze na příčiny použití strategií, nýbrž na všechny tlumočnické postupy a řešení. S některými příčinami („spouštěče“) jako například tempo, hustota a složitost zdrojového projevu, jeho nadměrná implicitnost či nejasnost nebo lingvistická struktura zdrojového jazyka operujeme shodně i my. Jiné, jako například metalingvistické povědomí a kulturně-specifický obsah, bylo pak nutno doplnit. Rozdělení příčin do zastřešujících kategorií (např. faktory související se zdrojovým projevem či s procesem převodu) je také odlišné a těchto kategorií je v našem výzkumu vyšší počet.

Příčiny související s pilotním tlumočnickem

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka – Tato kategorie by se teoreticky mohla vztahovat na celý projev přebírajících tlumočnicků, pro něž je projev pilotního tlumočnicka zdrojovým projevem. V projevech přebírajících tlumočnicků se však vyskytují také odchylky, které nezpůsobuje pilot, nýbrž sám přebírající tlumočnick, i řešení, jimiž se přebírající tlumočnick zdrojovému projevu přiblíží víc než pilotní; takové případy do této kategorie nespádají.

Patří do ní naopak všechny případy, kdy se cílový projev přebírajícího tlumočnicka odchyluje od zdrojového projevu řečníka proto, že:

- se od něj odchýlil pilotní tlumočnick a přebírající tlumočnick pilotovu verzi beze změny přejal,
- pilotní tlumočnick použil nejasnou, zavádějící nebo chybnou formulaci,

- pilotní tlumočník použil formulaci, která není sama o sobě chybná ani zavádějící, pouze nese potenciál odlišné interpretace, případně v cílovém jazyce či kultuře (v neadaptované podobě) nefunguje.

Hranice mezi těmito třemi případy nejsou vždy ostré. Při snaze o identifikaci zdroje případných posunů a ztrát a určení, v jaké míře se v jednotlivých fázích vyskytují, je nutno hodnotit mimořádně pečlivě, kde za posunem stojí dezinterpretace, adice nebo vynechávka ze strany přebírajícího tlumočníka, aby pilotním tlumočnickům nebyly přičítány posuny a ztráty, které nezpůsobili.

Příčiny související s (pilotním, přebírajícím i přímým) tlumočnickem

Nedostatek porozumění obsahu a /nebo jazyku zdrojového projevu – V případě tlumočnicků, s nimiž nebyl prováděn rozhovor, je usuzování na nedostatek porozumění spíše spekulativní.

Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu – Na nezáměrnost odstupu poukážeme především proto, že u ní předpokládáme větší pravděpodobnost nezaznamenání určité informace z důvodu stále probíhajícího zpracovávání předchozích úseků a zahlcení procesní kapacity (k tomu však může dojít i v případě záměrného odstupu, tedy vyčkávání, jehož cílem je nejprve dekodovat dostatečný úsek sdělení).

Neefektivní použití strategie – Touto kategorií rozumíme použití strategie, jejíhož účelu nebylo dosaženo nebo v jejímž důsledku došlo ke ztrátě nebo posunu na příslušném nebo jiném místě.

Nedostupnost významově, stylisticky a /nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce – Jedná se o situaci, kdy si je tlumočník buď vědom neschopnosti najít vhodný výraz (která může být jak momentální, tak dlouhodobá v případě, že pramení z nedostatečné jazykové kompetence) a použije proto jiný (případně se vyjádření vyhne), anebo kdy volí nevhodný výraz nevědomky nebo v dobré víře v jeho správnost a vhodnost. Důsledkem je způsob vyjádření, které může vést k odlišné interpretaci nebo ztěžuje porozumění, případně které stylisticky neodpovídá úrovni zdrojového projevu nebo komunikační situace.

Přizpůsobení sociokulturnímu či situačnímu kontextu přednášky

Příčiny související se zdrojovým projevem

Rychlost a /nebo informační hustota/struktura zdrojového projevu

Rychlost znakování i informační hustotu neměříme, posuzujeme ji intuitivně. Zároveň se řídíme komentáři tlumočnicků a v jednom případě i komentářem samotného řečníka.

Gramatické a jiné jazykové jevy ve zdrojovém jazyce – Do této kategorie řadíme standardní jevy jako např. specifické znaky či syntaktickou asymetrii, i nestandardní jevy jako např. nejasné, nejednoznačné, nesrozumitelné vyjádření (z jazykového hlediska) či interference ze zdrojového jazyka.

Externí příčiny

Technické problémy, neautentičnost situace, nemožnost přípravy – Tlumočnick dostatečně dobře nevidí (neslyší) řečníka nebo doprovodné materiály, nemůže spolupracovat s řečníkem a /nebo s kolegou, projev obsahuje termíny či odkazuje na skutečnosti, na něž se tlumočnick nemohl předem připravit.

5.3.5 Identifikace, kategorizace a analýza strategií a strategických postupů

Strategické chování neslouží pouze k řešení problémů, nýbrž také k naplnění určitého cíle, očekávání, normy apod., případně jednoduše k volbě mezi několika překladovými variantami (tzn. použití strategie nemusí být motivováno žádnou konkrétní vlastností zdrojového projevu nebo jazyka, procesu či prostředí nebo jiným externím faktorem a může být tzv. rutinní⁸²⁷). Zároveň se volba konkrétních strategií řídí i dalšími faktory a zásadami, viz např. Gile (1995) v podkapitole *Tlumočnické strategie a taktiky* – Gile (1995).

Strategické postupy tlumočnicků v této práci identifikujeme jednak na základě rozhovorů s tlumočnickými, jednak na základě analýzy projevů. Za strategické označujeme následující postupy:

1) Postupy, které tlumočnicki sami za strategické označili nebo v souvislosti s nimiž hovořili o cíleném rozhodnutí, které nějak odůvodnili (tedy řídíme se nejen přímým označením, nýbrž i parafrází).

⁸²⁷ Viz např. Heyerick (2021: 43)

2) Řešení jevů, které považujeme za problematické nebo nějakým způsobem specifické či výjimečné (v podstatě jevy analyzované v rámci analýzy B)

Z důvodů popsaných v kapitole č. 9 teoretické části *Strategické chování tlumočnicka* používáme pro pojmenování identifikovaných strategií především taxonomii Heyerickové (2021) a Gila (1995) a dále Kohna a Kaliny (1996) a v případě potřeby dalších autorů. Tyto systémy však nelze na naše data aplikovat absolutně, zejména pokud jde o taxonomii Heyerickové, a to z několika důvodů. Zaprvé byl její systém vytvořen nejen na základě poznatků z literatury a dřívějších výzkumů, nýbrž také na základě autorčina vlastního výzkumu. Ten byl proveden na určitém typu projevu, v určité jazykové kombinaci a směru. Je evidentní, že seznam strategií zaznamenaných autorkou a zvolených pro podrobnější analýzu na základě jí stanovených kritérií není vyčerpávající a nemusí se překrývat se strategiemi, které se vyskytnou v naší sadě dat. V úvahu je také nutno brát rozdíly ve výzkumné metodologii. Při retrospektivních rozhovorech Heyericková sice identifikovala strategie buď na základě přímého pojmenování tlumočnicků, nebo na základě jejich parafráze, avšak obecně vzato se svými účastníky hovořila o použitých strategiích explicitně. Naopak v našem výzkumu hovořili tlumočníci o svých řešeních a souvisejících motivacích volně (s výjimkou několika konkrétních dotazů) a závěry ohledně použitých strategií jsme tak vytvářeli až *ex post* na základě záznamů našich rozhovorů i analýzy projevů – nespolehneme se tak pouze na vyjádření samotných tlumočnicků, nýbrž i na vlastní analýzu jejich projevů. Na jedné straně jsou zjištění získaná takovýmto postupem do jisté míry spekulativní, na druhou stranu máme na paměti skutečnost, že ne všechna strategická rozhodnutí jsou vědomá (a tlumočnickova reflexe vlastních postupů nemusí být kompletní a přesná) a totéž platí o motivaci k nim. Jak je uvedeno výše, rozhovory se všemi tlumočnickými nebyly stejně dlouhé ani stejně obsáhlé, a protože tlumočníci hovořili volně a případná zajímavá zjištění nebylo možné ověřovat u tlumočnicků, kteří rozhovor absolvovali dříve, je vlastní analýza tlumočnických postupů na základě samotných projevů nezbytná, byť nemůže zaručit stoprocentní průkaznost. Uvedené výhrady jsou pochopitelně aplikovatelné i na jiné taxonomie nebo kategorizace.

6 Omezení studie a metodologické problémy

Námi zkoumaná situace je, jak vyplývá z předchozích řádků, velmi specifická. Při provádění této studie jsme se tak potýkali s četnými omezeními a metodologickými problémy, které bezpochyby ovlivnily její výsledky. Ty je potřeba interpretovat s přihlédnutím k těmto omezením, která proto uvádíme ještě před výkladem samotných výsledků. Některá z těchto omezení (včetně neexistence metodologie pro zkoumání použitých jazykových kombinací) jsou již naznačena v popisu samotných výzkumných metod v příslušné podkapitole výše.

6.1 Nereprezentativní vzorek

Nejzásadnějším omezením této studie je nemožnost získat dostatek tlumočnicků, a to zejména tlumočnicků schopných a ochotných tlumočit z českého znakového jazyka do angličtiny. Pokud je nám známo, počet tlumočnicků s touto jazykovou kombinací se v českém prostředí pohybuje v řádu jednotek. Podle Machače „[v]ětšina osob tlumočících mezi angličtinou a českým znakovým jazykem jsou absolventi oboru Čeština v komunikaci neslyšících na ÚJKN.“⁸²⁸ Jak je již uvedeno výše, vzdělání tlumočnicků znakového jazyka v České republice (ÚJKN) nezahrnuje studium angličtiny a přípravu na tlumočení v kombinaci s angličtinou. Poptávka po tomto typu tlumočení je zatím také mimořádně nízká, a proto se tlumočníci, i když mají odpovídající znalost angličtiny, potýkají s nedostatkem praxe. Specifické je dle Machače to, že „někteří tlumočníci nechtějí tlumočit z českého znakového jazyka do angličtiny, tlumočí pouze z angličtiny do českého znakového jazyka.“⁸²⁹

Významným faktorem je zhodnocení vlastních schopností ze strany tlumočnicků v kombinaci se zhodnocením situačních faktorů, a to v souvislosti s pocitem odpovědnosti vůči klientům i vůči tlumočnické profesi jako takové.

V neposlední řadě pak jistě hraje roli značná vyčerpání tlumočnicků znakového jazyka, jichž je obecně nedostatek a kteří jsou patrně o účast ve výzkumu žádáni častěji, než by odpovídalo jejich reálným časovým možnostem.

Problémem byla dále určitá nekonzistentnost vzorku, a to zejména pokud jde o formální kvalifikaci. Zatímco tlumočníci ve směru CS-EN a ČZJ-CS pracovali v jazykové kombinaci, která tvořila předmět jejich vysokoškolské tlumočnické přípravy, u tlumočnicků ČZJ-EN tomu tak nebylo. Navíc tlumočníci znakového jazyka nemají z důvodu nízkého počtu příležitostí

⁸²⁸ Machač (2017: III)

⁸²⁹ *Ibid.*

v kombinaci ČZJ-EN ani zdaleka srovnatelnou praxi jako tlumočníci jazyků mluvených (ačkoli pokud jde o tlumočnickou praxi jako takovou, právě u těchto dvou skupin jsou délky praxe až na jedinou výjimku nejvíce srovnatelné. Naopak největší rozdíl v délce praxe panoval mezi tlumočníky ČZJ-CS). Početně omezený a nekonzistentní vzorek neumožňuje odhalit případné pravidelné vzorce v tlumočnické práci jednotlivých skupin z hlediska výkonu samotného a náhledu tlumočnicků na něj. Zároveň však tento vzorek víceméně odráží reálný stav (z hlediska tlumočení mezi ČZJ a angličtinou) v době, kdy tento výzkum vznikal.

Pokud jde o retrospektivní rozhovory, jeden z tlumočnicků ZJ z časově-organizačních důvodů preferoval poskytnout komentář ke svému výkonu písemnou formou.

U pilotáže nebylo možné provést retrospektivní rozhovory s přebírajícími tlumočníky (CS-EN) bezprostředně po tlumočení, protože výzkum byl prováděn jedinou badatelkou. Pozornost byla věnována pouze pilotním tlumočnickům (ČZJ-CS), přebírající tlumočníci měli možnost okomentovat svůj výkon prostřednictvím dotazníků s komentářem (možnost poskytnout mluvený komentář formou nahrávky nevyužil nikdo). návratnost dotazníků navíc byla pouze 75 %. Získaná data tak nejsou u všech skupin účastníků stejně obsáhlá/stejněho typu, protože u tří z celkem osmi tlumočnicků chybí vždy určitá část zpětné vazby a chybějící část není u každého stejná.

Dalším velmi negativním důsledkem malého vzorku je nemožnost provést pilotní studii, která by pomohla odhalit metodologické nedostatky – při malém vzorku by změna výzkumných podmínek či postupů mohla narušit srovnatelnost dat u jednotlivých tlumočnicků.⁸³⁰

6.2 Psycho-sociologické a deontologické faktory – pozice badatelky, důvěra

Jak uvádí Heyericková⁸³¹, osobnost badatele je nedílnou součástí výzkumu a ovlivňuje jeho průběh; identita a pozice badatele a jeho vztah ke zkoumanému jevu a účastníkům výzkumu proto vyžaduje kritickou reflexi, a to zejména pokud jde o slyšící badatele v oblasti *Deaf Studies*. Již v úvodu jsme popsali osobu badatelky jako tlumočnicku mluvených jazyků, která si znakový jazyk osvojila v dospělosti, není nijak spřízněna s neslyšícími a stojí v podstatě mimo komunitu Neslyšících a tlumočnicků znakového jazyka (maximálně se pohybuje na samé její periférii). Domníváme se, že tento fakt průběh experimentu významně ovlivnil. Negativně se podepsal zejména na dostupnosti tlumočnicků znakového jazyka – kromě

⁸³⁰ Některé metodologické nedostatky se navíc projeví až ve fázi analýzy dat – to už však s velikostí vzorků nesouvisí, pokud již byl sběr dat ukončen.

⁸³¹ Heyerick (2021: 21)

samotných časových možností oslovených tlumočnicků v období vyhrazeném provádění experimentu byla pravděpodobně na překážku absence bližších vztahů s osobou badatelky i její afiliace k jinému pracovišti, než na jakém převážná část tlumočnicků působila nebo kde absolvovala odbornou přípravu, i příslušnost k „jiné“ tlumočnické komunitě, než je komunita tlumočnicků znakového jazyka. Tento (předpokládaný) postoj souvisí velice úzce s otázkou důvěry.

Jak připomíná například Gile⁸³², tlumočníci účastníci se výzkumu, kde je hodnocen jejich výkon a odhalovány jejich slabiny, se mohou cítit zranitelní – a to zejména pokud se hodnocení jejich výkonů tradičně zaměřuje na kritiku, viz Royová (1992). Komunita Neslyšících, a tedy i komunita tlumočnicků znakového jazyka, je velmi malá a její členové se zpravidla dobře znají. Důvěra v tlumočnicka a v jeho profesionalitu je pro n/Neslyšící zásadní a pro tlumočnický je imperativem. Pokud jsou pak tlumočníci (tak jako v tomto případě) požádáni o tlumočení v jazykové kombinaci, která netvořila součást jejich oficiální tlumočnické přípravy (jednalo se navíc o kombinaci B-B), a následně vystaveni porovnání s tlumočnický, v jejichž přípravě byl jeden ze zkoumaných jazyků zahrnut, jakož i hodnocení ze strany badatele mimo jejich vlastní komunitu, je nasnadě, že v zájmu své profesní reputace zvažovali účast nanejvýš obezřetně. Se stejnou odpovědností přistupovali i k přípravě. Tento přístup je každopádně zdrojem zajímavých poznatků ohledně způsobu přípravy a pracovních podmínek tlumočnicků znakového jazyka i ohledně způsobu, jak lépe komunikovat výzkumný záměr – poskytnutí podrobnějších informací ohledně průběhu experimentu a především výzkumných cílů spolu se zdůrazněním, že primárním cílem není hodnotit tlumočnické výkony na škále kvalitní-nekvalitní a srovnávat bez dalšího kontextu výkony tlumočnicků ČZJ do angličtiny s tlumočnický mluvených jazyků⁸³³ již v úvodním e-mailu by patrně zvýšilo komfort potenciálních účastníků a mohlo by teoreticky vést k větší ochotě se výzkumu zúčastnit.

Pozitivním důsledkem příslušnosti k „jiné“ komunitě byly na druhou stranu podrobnější popisy či vysvětlení určitých jevů či postupů v rámci retrospektivních rozhovorů, kdy si někteří tlumočníci nebyli jisti rozsahem znalostí badatelky ohledně znakových jazyků a souvisejících otázek.

⁸³² Gile (1990: 36)

⁸³³ Obdobný problém zmiňuje i Heyericková (2021: 74) v souvislosti s neslyšícími tlumočnický, kteří souhlasili s účastí v experimentu spolu se slyšícími kolegy až poté, co jim byla podrobněji objasněna podstata výzkumu a jeho průběh, a poté, co bylo zdůrazněno, že cílem není hodnotit jejich výkon a srovnávat jej s výkonem slyšících tlumočnicků.

Významnou otázkou je zachování anonymity účastníků, kteří, byť nejmenovaní, by mohli být poměrně lehce identifikovatelní na základě kombinace údajů jako kvalifikace, délka praxe či pohlaví (profese tlumočnicků znakového jazyka je velmi silně feminizovaná – z čehož plyne např. i převaha generického feminina v tematické literatuře, viz výše – takže maskulinum, zejména v kombinaci s jinými údaji, může být poměrně silným identifikačním údajem). Otázkou proto bylo, zda o účastnících referovat jejich skutečným rodem, nebo zda zvolit generické femininum či generické maskulinum. Zvolili jsme nakonec v českém prostředí stále ještě zažité generické maskulinum s tím, že v citacích replik z rozhovorů eliminujeme gramatické rody volbou bezrodých slovesných forem (přítomný čas místo minulého, rod trpný místo činného) apod. Autenticita výpovědí, kterou považujeme za pozitivum, byla zachována, a zároveň tento postup přispívá k zachování anonymity, jíž přisuzujeme nejvyšší prioritu.⁸³⁴

Pokud jde o tlumočnický mluvených jazyků, většina jich absolvovala stejný studijní program a v přibližně stejné době jako badatelka. Dle našeho názoru se na jejich ochotě k účasti projevil právě tento osobní vztah, a dále zejména skutečnost, že požadovaná jazyková kombinace (byť A-B) tvořila součást oficiálního tlumočnické přípravy těchto tlumočnicků. Ti tak byli patrně ochotnější podstoupit určitou (avšak v tlumočnickém výzkumu obvyklou) míru expozice a hodnocení, a to navzdory faktu, že zejména možnosti přípravy neodrážely realitu a především nebyly dostatečné. Domníváme se, že je nutné vzít v úvahu možnost, že osobní vztah s většinou tlumočnicků mluvených jazyků mohl mít za následek jejich uvolněnější přístup k celé experimentální situaci, která tak nemusela nutně odrážet jejich reálné chování a postupy. To znamená, že ačkoli se obě skupiny nacházely ve stejné experimentální situaci, jejich podmínky nebyly identické a výsledky tak nemusejí odrážet realitu obou skupin rovnoměrně. Řešením by bylo angažovat jen takové tlumočnický, kteří mají k badateli neutrální vztah (což není vzhledem k omezenému počtu dostupných probandů vždy možné), případně delegovat ty části výzkumu, které vyžadují kontakt s probandy, na jiného výzkumníka/asistenta výzkumu (což nemusí být možné v případě malých projektů realizovaných jediným badatelem, například v rámci disertační práce, a navíc by tak byl do jisté míry omezen přístup badatele k autentickým datům).

⁸³⁴ Z důvodu ochrany osobních údajů vyjímáme i řečníkem zmíněná příjmení účastníků akce, na niž zazněl analyzovaný projev v ČZJ.

6.3 Experimentální podmínky

Tato studie byla provedena formou experimentu, který byl v danou chvíli (z důvodu protipandemických opatření) jediným možným způsobem, jak zvolený jev zkoumat. Experimentální podmínky na jednu stranu umožňují značnou kontrolu proměnných, na druhou stranu vedou k určité ztrátě autentičnosti a jiným problémům. Zkoumaná situace byla do značné míry neautentická, což mělo vliv především na možnost přípravy. Za běžných okolností by tlumočníci měli možnost se s mluvčím setkat, obeznámit se s pojmy a znaky, které bude používat, naladit se na jeho styl, vyžádat si materiály, ošetřit organizační aspekty a také komunikační situaci do určité míry řídit (tj. využívat komunikační a kooperační strategie). Neautentičnost situace neumožňuje tlumočnickům naplnit šest maxim (důvěra, příprava, vyjednávání, oční kontakt, střídání a vizuální signály) týkajících se jazyka, komunikace a přístupu, které dle Napierové (2007)⁸³⁵ umožňují efektivní dosahování komunikačních cílů.

Výhodou videa je naprostá identičnost zdrojového projevu u každého účastníka-tlumočníka, kterou by u projevu naživo nebylo možné zajistit, pokud by všichni tlumočníci netlumočili zároveň, což ovšem v daném experimentu nebylo možné.

Wangová (2021) doporučuje, aby v případě, kdy mají tlumočit z 2D záznamu, byl tlumočnickům videozáznam předem poskytnut pro přípravu. V našem experimentu jsme se tímto doporučením neřídili, protože jsme se nedomnívali, že by to náročnost projevu vyžadovala (tento úsudek je však velmi subjektivní), a navíc by podmínky pro všechny tlumočnický nebyly identické (pro tlumočnický mezi mluvenými jazyky by poskytnutí projevu předem nebylo ani standardní). Především však bylo naším cílem sledovat co nejautentičtější, tj. nenaplánované, tlumočnické postupy. Jeden z tlumočnicků však uvedl, že pokud by měl reálně tlumočit mezi ČZJ a EN ze záznamu, vyžádal by si ho předem.

Pro tlumočnický je velice důležitá také podpora kolegy v týmu, který může „nahazovat“ termíny a čísla, pomáhat s materiály, kontrolovat správnost převodu či udržovat kontakt s řečníkem (regulovat jeho tempo apod.). To v rámci experimentu také nebylo možné, a to jak z organizačních důvodů, tak z důvodu konzistentnosti získaných dat (tlumočníci mluvených jazyků ovšem partnera v kabině také neměli).

Jak je již několikrát zmíněno, k tlumočení přistupujeme jako k sociálnímu aktu. Neautentičnost situace znemožňuje zkoumání jedné ze zásadních složek takového aktu, jíž je

⁸³⁵ Napier (2007: 16), viz také podkapitulu č. 9.3.5 *Relay za využití neslyšícího tlumočníka* (Ressler, 1999; Cerney, 2004; Stone & Russel, 2014) a *tlumočení ze znakového jazyka do mluveného: Napier (2007)*.

přímá interakce mezi jednotlivými aktéry. Co naopak možné bylo, je sledování motivace zúčastněných aktérů k určitému jednání před tlumočením i během něho jejich metalingvistickým, sociokulturním povědomím.

Tlumočníci se obecně obávali, že takto ztížené podmínky jim neumožní dostat jejich kritériím pro kvalitní tlumočení; lze předpokládat, že podávat výkon, jehož kvalitu nemohou kvůli nevhodným podmínkám zaručit, který však bude předmětem určitého hodnocení (navíc mimo jejich vlastní profesní komunitu), považovali s ohledem na význam profesionality a důvěry ze strany klientů za problematické.

6.4 Metody a postupy

Určitá omezení se váží také ke zvolené výzkumné metodě či postupům vyhodnocování výsledků.

Překlad a přepis

Pro účel kontrastivní analýzy zdrojového projevu a jeho osmi přetlumočených verzí bylo nutné pořídit písemný záznam každého z projevů. Jak uvádíme výše, překlad byl pořízen profesionální tlumočnicí znakového jazyka, která se sama experimentu neúčastnila. Otázkou přepisu cílového jazyka se stručně zabýváme také výše. V jeho případě spočívá problém v absenci písemné formy: „Odpovědět na otázku, jak co nejefektivněji a nejjasněji přepsat projev ve znakovém jazyce, se hledá obtížně.“⁸³⁶

Jsme si vědomi nevýhod, které z tohoto postupu plynou, zejména skutečnosti, že přetlumočení či překlad třetí osobou znamená další interpretaci výchozího sdělení.⁸³⁷ Winstonová a Royová uvádějí tři hlavní problémy přepisu znakového jazyka do grafické podoby:

„(1) Analýza nevychází z původních dat; (2) žádný přepis nemůže kompletně zachytit veškeré aspekty zvukových nebo vizuálních dat a (3) povaha samotného jazyka je nezvratně změněna. I když se přepis snaží zachytit rysy, které pro svou analýzu považujeme za důležité, jedná se o sekundární data, a je zásadní, aby byla jakákoli analýza triangulována s původními daty a nezakládala se pouze na našich sekundárních datech. Každý zápis poskytuje jen částečný pohled na data, žádný nezachycuje všechny aspekty příslušného jazyka.“⁸³⁸

⁸³⁶ Winston & Roy (2015: 113)

⁸³⁷ Na nevýhody využívání přepisu a/nebo zpětného překladu pro analýzu projevů tlumočnicků ve znakovém jazyce upozorňuje i Heyericková (2001: 93), podle níž v takovém případě porovnání zdrojového a cílového projevu vychází z „interpretace interpretace“; sama však pro svou analýzu užila (vlastního) přepisu projevů do glos.

⁸³⁸ Winston & Roy (2015: 112)

Navzdory těmto omezením považujeme tento způsob prakticky za jediný možný.

Jak zmiňujeme výše, pro uvádění konkrétních příkladů v textu práce používáme glosy. Winstonová a Royová⁸³⁹ glosy definují jako slovo z mluveného jazyka symbolizující základní význam znaku. Ten, kdo záznam v glosách pořizuje, mu dle autorek sám rozumí jen částečně a ostatní téměř vůbec. Glosy nejsou ekvivalentem zápisu mluveného jazyka a představují pouze doplněk k samotnému záznamu znakového projevu. Glosy bývají doplněny fotografiemi znaků.

Heyericková (2021) podotýká, že glosy nejsou pro přepis znakové promluvy ideální, protože nezachycují formu znaku ani příslušné nemanuální prvky. Glosy navíc mohou „naznačovat, že význam znaku se shoduje s významem slova (použitého jako glosa, pozn. aut.), což pokaždé neplatí“⁸⁴⁰, a jejich použití může vést k tomu, že „výzkumník (nevědomky) přisuzuje charakteristiky slova danému znaku“⁸⁴¹.

Winstonová a Royová⁸⁴² dále podotýkají, že problematickým aspektem přepisu v každém jazyce je nutnost zachytit několik vrstev souběžných, vzájemně se překrývajících informací. Ve znakovém jazyce může být důležité, kterou rukou řečník znakuje, zda jednou, nebo oběma, která je dominantní apod., stejně jako jaký je jeho postoj, výraz, pohyb hlavou, pohled atd. Některé z těchto prostředků je možné v glosách zachytit⁸⁴³; z důvodu přehlednosti využíváme této možnosti omezeně (v případě potřeby zachycujeme manuální i nemanuální prvky, opakování znaků apod.), obecně však jevy tohoto typu popisujeme v příslušném komentáři slovně. Přes uváděné nevýhody jsou glosy ve výzkumu znakového jazyka považovány za standardní způsob záznamu dat⁸⁴⁴, a proto je používáme i my. Předpokládáme navíc, že část uvedených problémů řeší i možnost porovnání s překladem, který znaky interpretuje v kontextu.

Introspektivní retrospektivní rozhovory

Výhody této metody uvádíme již v jejím popisu výše, kde naznačujeme i některé její obecné nevýhody. Zde se zabýváme nevýhodami již v konkrétním případě jejího použití.

⁸³⁹ Winston & Roy (2015: 112)

⁸⁴⁰ Heyerick (2021: 93)

⁸⁴¹ Vermeerbergen (2006: 173) v Heyerick (2021: 93).

⁸⁴² Winston & Roy (2015: 113)

⁸⁴³ „Souběžně s glosami se často používá horní paralelní linie, kde jsou, většinou pomocí různých zkratk, zachyceny významy nemanuální složky znakového jazyka (např. otázka, negace atd.), někdy se přidává ještě třetí, paralelní linie, která zachycuje orální a mluvní komponenty. U některých typů zápisu mohou být tyto linie sloučeny v jeden řádek.“ Okrouhlíková (2012:62)

⁸⁴⁴ Viz např. Hynková Dingová (2017)

Na základě realizovaných rozhovorů docházíme k závěru, že kromě objektivních (např. časových) omezení hrají roli i faktory subjektivní, zejména únava po náročném tlumočení, v jejímž důsledku nemusí být informace získané v pozdější fázi rozhovoru stejně podrobné jako na začátku.

Již zmíněná nemožnost provádět rozhovory se všemi účastníky zároveň a stejnou formou má za následek rozdíl v kvantitě i podrobnosti získaných informací⁸⁴⁵. Nevýhoda postupného hodnocení dále spočívá v tom, že u některého z tlumočnicků se mohl objevit zajímavý jev, na nějž by bylo vhodné se zaměřit podrobněji i s předchozími tlumočnickými, což ale z organizačních důvodů nebylo možné. Totéž platí o otázkách, které vyvstaly až ve fázi komparativní analýzy.

Závěrem je také nutno zmínit, že výzkum probíhal během pandemie onemocnění covid-19 a byl tak částečně ovlivněn ochrannými opatřeními. V souvislosti s nimi byla především zrušena konference, na níž měly být pořízeny záznamy originálních projevů. Důsledkem byla jednak omezená možnost výběru vhodných projevů, jednak nemožnost ovlivnit kvalitu záznamu, jenž byl nakonec použit (např. šíří záběru). Na druhou stranu lze na tento nedostatek pohlížet jako na příležitost zkoumat určitý typ strategických postupů ze strany tlumočnicků, konkrétně různé nouzové strategie, a vliv těchto nedostatků na přímé tlumočení a tlumočení s pilotáží. Navíc je tento přístup v souladu s tvrzením Napierové, že „nejlepším způsobem, jak otestovat lingvistické copingové strategie tlumočnicků, je zkoumat je v nové situaci, případně bez přípravy, protože taková situace klade na dovednosti tlumočnicků maximální nároky.“⁸⁴⁶ Domníváme se však, že zkoumaná situace by přesto měla být tak realistická, jak jen experimentální podmínky dovolí, a že míru realističnosti je třeba mít na paměti a nevyvozovat obecné závěry o tlumočnické práci v případě, kdy lze rozumně předpokládat, že standardní tlumočnická situace se od experimentální může výrazně lišit.

Vzhledem k výše uvedeným omezením (i ke skutečnosti, že se, pokud je nám známo, jedná o první akademickou a disertační práci tohoto zaměření v českém prostředí⁸⁴⁷), považujeme za vhodné přistupovat ke zjištěním plynoucím z tohoto výzkumu především jako k podkladu pro další, podrobnější výzkum.

⁸⁴⁵ Otázky kladené tlumočnickům v průběhu diskuse v rámci SR nebyly předem připravené, vždy se týkaly konkrétních řešení příslušného tlumočnicka. Míra podrobnosti komentářů i odpovědí na otázky je samozřejmě u každého respondenta individuální.

⁸⁴⁶ Napier (2002: 123)

⁸⁴⁷ S výjimkou výše zmiňované bakalářské práce F. Machače (2017), který se však zabývá tlumočením v opačném směru.

7 Analýza dat

7.1 Komparativní analýzy zdrojového a cílového projevu – Analýza A a B

Míra ztráty informace a komunikačního záměru řečníka – postup zpracování dat

Způsob definice základní jednotky pro tento typ analýzy popisujeme v podkapitole č. 5.2.2 *Stanovení základní jednotky k analýze*, metoda hodnocení zachování informace a komunikačního záměru řečníka jako měřítka kvality převodu je vysvětlena v kapitole č. 5.3.1 *Metoda hodnocení zachování informace a komunikačního záměru řečníka jako měřítka kvality převodu*. Na tomto místě se zabýváme konkrétním způsobem grafického zpracování dat a postupem jejich interpretace.

Jak uvádíme výše, zdrojový i cílový text jsme formátovali jako tabulku, v níž každá z hlavních myšlenek tvoří jeden očíslovaný řádek. Jeden úsek k analýze sestává z jednoho nebo z několika očíslovaných řádků tabulky (např. řádky č. 8–12 tvoří úsek č. 1). Ke komentovaným jevům odkazujeme pomocí čísel příslušných řádků.

Pokud jde o formu zpracování, data představujeme pomocí tabulky. Nejprve uvádíme čas začátku daného úseku ve zdrojovém projevu⁸⁴⁸ a v případě, že je to relevantní, uvádíme zkoumaný úsek v ČZJ pomocí snímků jednotlivých znaků⁸⁴⁹ v příslušné (nejkratší možné) sekvenci (v některých případech, kde je to možné a vhodné, uvádíme pouze izolované znaky a čas jejich výskytu). Relevantním případem rozumíme zejména situaci, kdy je potřeba demonstrovat konkrétní znak či sekvenci znaků, která nese sémantický či expresivní význam a která nebyla převedena, byla zkreslena či se stala předmětem zajímavého řešení či jevu.

Jakkoli by bylo ideální uvádět ve znakovém jazyce všechna vyjádření, vzhledem k prostorové náročnosti jeho zobrazení v psaném, dvojrozměrném médiu je uvádíme pouze v případě a v rozsahu pro komentované jevy skutečně důležitém (ostatně domníváme se, že vypovídací hodnota tohoto způsobu zobrazení je sama o sobě omezená vzhledem k tomu, že nedílnou součástí znaku je pohyb a neverbální komponenty, a snímky obrazovky se např. oproti statickým fotografiím figuranta vyznačují sníženou kvalitou)⁸⁵⁰ a tehdy, kdy je to

⁸⁴⁸ Uvádíme-li širší kontext a komentujeme-li jen některou část uvedeného úseku (která je v takovém případě zvýrazněna tučně), označuje uvedený čas začátek zvýrazněné části. Není-li zvýrazněna (a tedy komentována) žádná konkrétní část, označuje uvedený čas začátek celého úseku.

⁸⁴⁹ Snímky byly pořízeny v anotačním nástroji ELAN.

⁸⁵⁰ Kvůli snímkovací frekvenci zdrojového videa (25 fps), vysoké rychlosti, asimilaci či redukované formě některých znaků nelze v některých případech docílit ostrých záběrů ani posouváním záznamu po jednotlivých snímcích. U opakujících se znaků vždy používáme fotografii aktuálního znaku, aby byla zachována i související

proveditelné – delší souvislé úseky v ČZJ, které je potřeba posuzovat jako celek, tímto způsobem logicky zprostředkovávat nelze.

Z prostorových důvodů a pro větší přehlednost se snažíme dodržet zásadu jedné fotografie na jeden znak, což může být problematické v případě znaků, které začínají na určitém místě s určitým tvarem ruky a končí na jiném místě (případně s jiným tvarem). V takovém případě se snažíme nalézt nejunikátnější a nejcharakterističtější tvar ruky a /nebo umístění znaku, případně volíme ze všech dostupných snímků ten nejostřejší. Výjimku tvoří případy, kdy komentujeme jeden konkrétní znak, případně znaky složené (viz např. znak DOBRODINEC v úseku č. 2 analýzy). V některých případech je důležitější nemanuální složka znaku (zejména mimika) než manuální. Fotografie jednotlivých znaků v rámci jednoho sdělení na sebe bezprostředně navazují, fotografie dvou částí jednoho znaku jsou odděleny vertikální mezerou, dvě části jednoho sdělení mezerou horizontální. U hláskovaných výrazů uvádíme z prostorových důvodů pouze snímek prvního písmena.

Fotografické znázornění je třeba chápat spíše jako ilustraci než jako plnohodnotný záznam vyjádření ve znakovém jazyce. Identifikace znaků je možná na základě přepisu do glos.

V některých úsecích komentujeme jevů více; v takovém případě jsou jednotlivé jevy, příslušné fotografie, přepisy, komentáře apod. označeny číselně či slovně.

Dále uvádíme překlad daného úseku do českého jazyka včetně čísla úseku. Následují odpovídající, sémanticky ekvivalentní úseky cílových projevů. Pro každý úsek a každého tlumočnicka uvádíme v tabulce nejprve jeho verzi a poté celkový komentář ohledně způsobu převodu. Komentujeme konkrétní pozorované jevy a jejich příčiny⁸⁵¹, zvláště pak i případné strategie, pokud je lze jednoznačně identifikovat; to vše v samostatných, graficky odlišených kategoriích.

Nejdůležitější komentované jevy jsou ve všech textech vyznačeny tučným písmem, okolní text je uveden pro kontext (není-li uveden žádný širší kontext, je to proto, že předchozí

mimika, pozice těla apod., a to i za cenu snížené kvality snímku (tj. neostrosti i případů, kdy je např. část ruky mimo záběr, protože tak viděli znak i sami tlumočníci). Pouze ve výjimečných případech, kdy jsou všechny snímky aktuálního znaku neostře natolik, že znak není možné identifikovat, používáme fotografii téhož znaku z jiného úseku. Dilema, zda zvolit záběr s vyšší ostrostitou, nebo snímek méně ostrý, avšak více vypovídající (např. o citovém zabarvení) řešíme podle kontextu a důležitosti příslušného znaku nebo jeho konkrétního rysu pro konkrétní úsek. Kompletní videozáznam je dostupný v archivu autorky práce.

⁸⁵¹ Pokud jsme schopni ji konkrétně identifikovat (u tlumočení s pilotáží se zabýváme i tím, zda je zdrojem jevu pilotova verze či nikoli). Závěry o obecných příčinách ztrát či zkreslení informace, jako je zejména neporozumění, jsou spekulativní, zejména tehdy, kdy nejsme přesvědčeni o existenci konkrétních okolností, které danou chybu způsobily, a kdy nemáme o příčině informace z komentáře daného tlumočnicka. Na druhou stranu zdroj (příčina) sledovaného jevu není jedinou relevantní informací, stejně důležitá je i informace o vlivu tohoto jevu na projev, o způsobu jeho řešení apod.

i následující úsek jsou tematicky odlišné). Není-li žádná část vyznačena tučně, týká se komentář celého úseku.

V případě výpustek uvádíme (přibližně) na místě, kde příslušná informace chybí, tučně a červeně zvýrazněnou nulu (0). Vzhledem k výše uvedené subjektivitě rozdělení významových úseků do řádku narážíme při porovnávání originálu a přetlumočených verzí na problém symetrie, kdy se jednotlivá sdělení v cílových projevech nenacházejí vždy na stejném místě jako v projevu zdrojovém a rozdělení do úseků není stoprocentně zrcadlové. Navíc v projevu občas dochází k repetícím či redundancím, takže informační ztráta v jednom úseku nutně neznamená celkovou ztrátu, pokud jí není narušena logika projevu. V některých úsecích sice zdánlivě došlo ke ztrátě, avšak informace je vyjádřena na jiném místě.

V takovém případě je v příloženém celkovém přepisu projevu uvedeno číslo příslušného úseku a poznámkou v komentáři.

Kvalita zvukových záznamu projevů tlumočených přímo z ČZJ do EN není ideální (v případě 1_ČZJ-EN patrně z toho důvodu, že tlumočnick stál, v případě 2_ČZJ-EN z neznámé příčiny). Výrazy, které nebylo možno poslechem rozklíčovat a které tedy bylo nutno odhadnout, jsou uvedeny v kulatých závorkách.

V níže uvedeném příkladu jsme jevy, o němž hovoříme v celkovém komentáři, zařadili do kategorií *Mírný významový posun a/nebo ztráta informace a Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce*, v samostatné kolonce uvádíme příčinu těchto jevů. Zároveň byly v projevu identifikovány strategie *změna pořadí informací a komprese*, jsou tedy uvedeny v příslušné kolonce. Protože se k tomuto úseku tlumočnick vyjádřil ve svém komentáři, tento komentář připojujeme.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a/nebo ztráta informace

Oslabení či zkrácení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina

Nedostupnost významově, stylisticky a/nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce

Strategie

Změna pořadí informací

Kompresa (viz komentář tlumočnicka)

Komentář tlumočnicka

„Nepoužil tam ten znak slabý, určitě, ale ten význam mi přišel. (...) tady se mi velmi často stávalo, že mi to trochu uteklo a možná to bylo únavou, takže mi déle trvalo vybavit si slovní zásobu, a myslím, že to ovlivňuje ten 20minutový záznam předtím. Tohle mi přišlo nejjednodušší. Ono to bylo velmi obsáhlý, a tímhle se snažím ušetřit čas, protože on hodně opakoval ty informace a přišlo mi, že tady to by mohlo být shrnutí toho všeho, co on povídá.“

Obr. č. 7: Příklad popisu jevů v rozdělení do kategorií

Uvedení dvou čárkou oddělených položek (kategorií) na jednom řádku naznačuje užší souvislost obou položek než v případě jejich uvedení pod sebou. V mnoha komentářích se vyjadřujeme k více než jednomu jevu, nelze proto tvrdit, že položka uvedená na prvním řádku kolonky *Pozorované jevy* se váže k první položce v kolonce *Příčina*, druhá k druhé atd.; ačkoli by to bylo ideální, není to vždy možné, protože nelze říci, že by každému jevu odpovídala právě jedna unikátní příčina či strategie. Proto považujeme výčet položek spíše za přehled jevů, příčin a strategií, které ovlivňují podobu komentovaného úseku, a pokud je souvislost určitého jevu, příčiny a strategie důležitá, výslovně ji uvádíme. Souvislosti jsou navíc vždy popsány v celkovém komentáři.

V některých případech není rozdělování na komentář a ostatní kategorie účelné, proto není počet samostatných kategorií u každého úseku stejný.

Opakuje-li se jev komentovaný u prvního tlumočnicka se stejnými příčinami i u dalších tlumočnicků, tyto kategorie u nich podrobně dále nekomentujeme.

Pokud se v určitém úseku k některé z kategorií nevyjadřujeme, v tabulce ji neuvádíme.

Jako výchozí bod pro analýzu míry ztráty informace sloužilo první tlumočení s pilotáží (1_ČZJ-CS, 1_CS-EN_1), které proběhlo jako první v pořadí. V souladu s touto volbou je i fakt, že toto první tlumočení s pilotáží se projevilo jako bohaté na sledované jevy rozložené rovnoměrně napříč celým projevem.

Komentář k pilotnímu projevu 1_ČZJ-CS (a zpravidla i k výkonu přebírajícího tlumočnicka 1_CS-EN_1) vždy podrobněji charakterizuje zkoumaný úsek zdrojového projevu (v případě

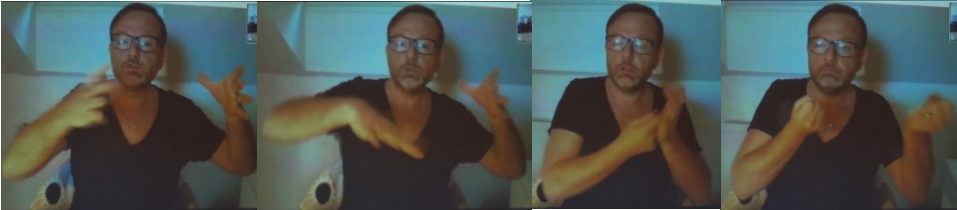

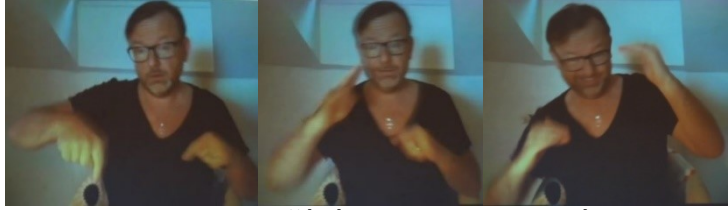

pilotáže je komentář týkající se druhého přebírajícího tlumočnicka méně obsáhlý, neboť pilotova řešení, z nich plynoucí jevy a jejich příčiny byly okomentovány již v souvislosti s výkonem prvního přebírajícího tlumočnicka; to samozřejmě neplatí za předpokladu, že u druhého přebírajícího tlumočnicka komentujeme jiné jevy než u prvního). Každý popisovaný úsek doplňujeme stejným úsekem v podání ostatních tlumočnicků. Dochází-li u pilotního tlumočnicka k určitému jevu (např. k informační ztrátě) a přejímá-li tento jev přebírající tlumočnick, zmiňujeme tento jev jak u pilotního, tak přebírajícího tlumočnicka, přičemž u přebírajícího zároveň jako příčinu uvádíme převzetí od pilota. Pokud tato příčina v komentáři či v příslušné kolonce uvedena není, znamená to, že daný jev pochází od přebírajícího tlumočnicka.

Pokud jde o popisy jednotlivých výkonů, uvádíme je v pořadí první pilotáž (1_ČZJ-CS, 1_CS-EN_1 a 1_CS-EN_2), druhá pilotáž (2_ČZJ-CS, 2_CS-EN_1 a 2_CS-EN_2), první přímé tlumočení (1_ČZJ-EN), druhé přímé tlumočení (2_ČZJ-EN).

Cíleně analyzujeme pouze ty úseky, které obsahují klíčové myšlenky projevu, a to především takové, u nichž došlo k informační ztrátě, významovému posunu či oslabení expresivity či k zajímavému jevu (tyto úseky samozřejmě nemusí být u všech tlumočnicků stejné) nebo úseky, které ilustrují přístupy jednotlivých tlumočnicků k vybraným problémům.

Podrobné analýze primárně nepodrobujeme úseky, které nepovažujeme za nosiče hlavních myšlenek projevu nebo které nesou informaci důležitou, ale již vyjádřenou na jiném místě, a dále takové úseky, které jsou převedeny správně, avšak bez jakýchkoli pozoruhodných jevů. Pokud tedy úsek, který tlumočníci při prvním pilotním tlumočení nepřetlumočili správně, ostatní správně a bez pozoruhodných jevů převedli, uvádíme takový úsek v tabulce pro informaci, avšak dále je podrobně neanalyzujeme, pokud v nich nejsou obsaženy zajímavé jevy.

Analýza A

Úsek č. 1	
<p>ČZJ+glosy 1) 00:01:24 2) 00:01:32 3) 00:01:40</p>	<p>1) VĚTŠINA KLF: skupina (tvar ruky 5) TYP ŘÍDIT</p> <p>2) MENŠINA+ NEROVNOCENNÝ</p> <p>3) index: většina (levá ruka drží umístění znaku v prostoru) SLYŠÍCÍ ŘÍDIT PROČ DĚLÁ</p> <p>index: menšina NESLYŠÍCÍ NEROVNOCENNÝ</p> <p>index: menšina TAKY ÚTLAK⁸⁵² (menšina-většinou) (NMS: náklon těla ve směru pomyslného tlaku ze strany většiny, pohled směrem k umístění většiny, svráštělé obočí, nakrčený nos, pootevřená ústa s vystrčenou špičkou jazyka) PROČ DĚLÁ</p>

⁸⁵² Znak a nemanuální prostředky naznačují pasivní přijímání útlaku, aktivní ruka provádějící část znaku ÚTLAK je nasměrována na tělo řečníka, který na sebe bere roli utlačované skupiny.

<p>Překlad zdrojového projevu (Řádky č. 8–12)</p>	<p><i>Dnes budeme mluvit na téma většiny a menšiny ve společnosti. Ti, kteří jsou v postavení většiny, určují směr a obvykle také stojí v řídicím postavení. Menšinou jsou obecně různé skupiny obyvatel, např. lidé s tělesným postižením, lidé s mentálním postižením, Romové, gayové a také Neslyšící.</i></p> <p><i>Těm se budeme věnovat podrobněji. Menšina se vždy podřizuje většině. Proč? Z jakého důvodu k tomu dochází? Právě o tom dnes budeme diskutovat. Proč se slyšící většina chová povýšeně a proč si toho tolik nechají neslyšící líbit?</i></p>
<p>Pilotáž</p>	
<p>1 ČZJ-CS</p>	
<p><i>Takže dnešní téma je... Dnes se budeme bavit o tématu většiny a menšiny, kdy... 0 Obecně menšinou myslím samozřejmě buď lidé s nějakým postižením nebo s jinou sexuální orientací, také mezi menšinou můžeme řadit komunitu Neslyšících. 0 Vždy... vlastně... měli bychom si uvědomit, také pochopit, vlastně, co dělá většina a proč to dělá. Zároveň proč to dělá menšina.</i></p>	
<p>Komentář</p>	
<p>V projevu došlo ke ztrátě informace, že většina se nachází v řídicím postavení, zatímco menšina v podřízeném (až ve znevýhodněném, jak vyplývá z dalšího textu). Pilot tuto informaci patrně nezachytil (ačkoli v daném úseku se znaky vyjadřující podřízenost či pasivitu několikrát opakují). Příčinou ztráty může být delší odstup způsobený mimo jiné zbytnou opravou z „<i>Takže dnešní téma je...</i>“ na „<i>Dnes se budeme bavit o tématu většiny a menšiny</i>“, která prodlužuje odstup od řečníka a zatěžuje tlumočnickovu kapacitu a již tlumočnick produkuje v okamžiku, kdy řečník zdůrazňuje právě vztah nadřízenosti a podřízenosti, který se v české verzi neobjevuje. Původní formulaci mohl tlumočnick dokončit například frází „...většina a menšina“ a ušetřit tak kapacitu na analýzu a formulaci následujícího úseku. I při dalších výskytech informace o podřízenosti v tomto úseku má pilot poměrně velký odstup a informaci tak nezachycuje/nepřevádí, z čehož pramení i níže popsaná nejasná reference a vágní formulace „<i>co dělá většina</i>“ (o generalizujícím slovese „<i>dělá</i>“ se domníváme, že jde o doslovnou přejímku – interferenci – ze znakového jazyka, viz úsek č. 7 analýzy B).</p> <p>Dlouhým odstupem je způsoben i redukovaný výčet menšin.</p>	
<p>Pozorované jevy</p>	
<p>Závažný významový posun / ztráta informace: Vynechaná informace o nad- a podřízenosti je zásadní, protože uvádí a zároveň shrnuje základní myšlenku projevu, která jím po celou dobu prolíná. Tato ztráta se pojí i s oslabením postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce.</p>	
<p>Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce:</p>	
<p>V důsledku této výpusky a zároveň generalizace je u pilotního tlumočnicka narušena koherence, kdy není zcela jasné, k čemu referuje zájmeno „<i>to</i>“ ve větách „<i>Měli bychom (...) pochopit, co dělá většina a proč to dělá. Zároveň proč to dělá menšina.</i>“ a zda odkazuje k tomu stejnému referentu.</p>	
<p>Příčina</p>	
<p>Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu Gramatické a jiné jazykové jevy ve zdrojovém jazyce – potenciální interference ze ZJ</p>	

<p>Strategie Generalizace</p>
<p>1 CS-EN 1</p> <p><i>Today's topic... is majority versus minority. 0 And when I say "minority", I mean... a sexual minority or disabled people... or the Deaf community. That community can also be considered a minority for our purposes. 0 We should always, you know, bear in mind why a majority behaves the way it does, and the same goes for the minority. That's what we will be speaking about today.</i></p>
<p>Komentář Tlumočník správně anticipuje a explicituje, že tématem je vztah mezi většinou a menšinou, a sice vztah protikladný („versus“), ačkoli ve zdrojovém projevu tento fakt není explicitně vysloven. Informace o podobě tohoto vztahu v tomto úseku chybí, protože chybí v pilotním projevu. Vágní pilotovo sdělení ohledně chování většiny konkretizuje přebírající tlumočník formulací „...why a majority behaves the way it does“ neboli „...proč se většina chová tak, jak se chová“.</p> <p>Jevy pozorované v souvislosti s :</p> <ul style="list-style-type: none"> - převzetím redukováného obsahu: Závažný významový posun / ztráta informace Oslabení či zkrácení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce - konkretizací a explicitací: Upřesnění sdělení pilotního tlumočníka (zvýšení koheze/koherence sdělení) <p>Příčina (redukováného obsahu): Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočníka</p> <p>Strategie Anticipace a explicitace Konkretizace</p>
<p>1 CS-EN 2</p> <p><i>The topic is minority – majority relations. 0 And by minority I mean people with a disability or with a different sex orientation. And of course the Deaf community is also part... is also a minority. 0 We should bear in mind what does majority do and why do they do that and what does a minority do. 0</i></p>
<p>Komentář I v tomto anglickém cílovém projevu došlo ke ztrátě informace, že většina se nachází v řídicím postavení, zatímco menšina v podřízeném (až ve znevýhodněném, jak vyplývá z dalšího textu). Výčet menšin je formulován uzavřeněji než u pilota, takže dochází k mírnému posunu oproti originálu, který obsahuje delší a neuzavřený výčet různých menšin. Způsob řešení již dost vágní formulace „... co dělá většina a proč to dělá“ je pro tohoto přebírajícího tlumočníka poměrně charakteristické – tlumočník přejímá pilotova řešení většinou (avšak nikoli výhradně) značně doslovně (což ovlivňuje mimo jiné jazykovou stránku projevu, která se tak může stát méně idiomatickou, v tomto případě dochází i k určité ztrátě koherence).</p>

Tlumočník správně anticipuje a explicituje, že tématem je vztah mezi většinou a menšinou.

Jevy pozorované v souvislosti s :

- **převzetím redukováného obsahu:** Závažný významový posun / ztráta informace
Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce
Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce
- **anticipací/explicitací:** Upřesnění sdělení pilotního tlumočníka (zvýšení koheze/koherence sdělení)

Příčina ztráty informace a koherence:

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočníka

Strategie

Anticipace, explicitace

2 ČZJ-CS

Dnešní téma tedy je... jsou většiny versus menšiny. Menšiny mám na mysli obecně jakékoli, například menšiny handicapovaných, nebo... například homosexuální menšiny nebo menšiny národnostní různé. A většina v podstatě to vnímám... většinou vnímám tu většinovou společnost, která řídí chování té menšiny. A když se bavíme tedy o té většině, tak ji potřebujeme důkladně popsat, budeme se jí věnovat, analyzujeme chování většiny a potom se po přestávce budeme věnovat těm menšinám.

Komentář

Úsek je převeden kompletně a adekvátně, pouze výčet menšin je sumarizován a jsou z něj vypuštěni Neslyšící. Navíc došlo k mírnému, nepříliš závažnému posunu kvůli formulaci „... většinou vnímám tu většinovou společnost, která řídí chování té menšiny“: řídicí pozice většiny spočívá v ovlivňování života a možností menšiny spíše než jejího chování jako takového. „Chování“ tedy představuje nemotivovanou adici, která však, jak se domníváme, sloužila spíše formulačním účelům.

Tlumočník částečně mění uspořádání informací v daném úseku – kvůli dlouhému odstupu (během sdělování informace o tématu tlumočník vyčkává) došlo k vynechání první zmínky o řídicím postavení většiny, tu však tlumočník vhodně doplňuje dále v textu. Obdobně postupuje i na konci úseku, kde nejprve zařazuje informaci o tom, že většinu je potřeba popsat (jde o příklad rozvolnění neboli dekomprese), následně přidává tlumočník informaci o tom, že analyzováno bude chování většiny, kterou řečník uvádí jako první, a přirozeně tuto informaci začlení do informací o časovém rozvrhu (před přestávkou – po přestávce).

Dlouhý odstup je pro tohoto tlumočníka charakteristický. Umožňují jej jednak repetice či pauzy ve zdrojovém projevu, anticipace na základě znalosti řečníka i kapacita pracovní paměti tlumočníka. Delší odstup je jedním ze strategií použitelných v případě syntaktické asymetrie.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

Strategie

Sumarizace

Změna pořadí informací

Dekomprese

Úprava odstupu od řečníka (explicitně tuto strategii uvádíme většinou jen v případech, kdy se odstup v průběhu převodu výrazně mění či kdy je na něj navázán jiný konkrétní jev, ale nikoli v případě, kdy určitý odstup tlumočnick udržuje standardně)
(Anticipace)

Komentář tlumočnicka

„Já hrozně dlouho čekám, až se dozvím, o čem on mluví, a pak to třeba přehodím. Ale hrozně spoléhám na to, že mám tu krátkodobou paměť celkem dobrou. On [řečník] na začátku ukázal všechny ty menšiny a pak o nich mluvil, a já to dělám obráceně, pořád čekám na to, co chce říct, a to je někdy těžké. (...) Tady si můžu vyhrát – znám ho, vím, co bude říkat, často opakuje totéž, tak si můžu trochu pohrát.“

2_CS-EN_1

*So, today's topic is minorities versus majorities. Minorities, any type of minorities. Whether these would be homosexuals, national, homosexuals etc. And a majority... **I perceive a majority as a society that is actually sort of governing the behaviour of the minorities. And when we talk about a majority, we need to describe it. And then, after the break, we will focus on minorities.***

Komentář

V tomto úseku dochází ke stejnému mírnému posunu kvůli formulaci „governing the behaviour of the minorities“ jako ekvivalentu „řídícího postavení“ většiny jako u pilota. Ve výčtu menšin tlumočnick omylem zmiňuje tutéž menšinu dvakrát.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

2_CS-EN_2

*The topic today is majority and minority. When I say "minority", I mean any minority in general. People with disabilities or gay people or ethnic minorities... All sorts of minorities. **The majority... that's the mainstream society, which essentially controls the behaviour of the minority. When we talk about majority, we need to analyze the behaviour of the majority. After the break, we'll look at minorities.***

Komentář

Úsek je celkově převeden adekvátně, avšak se stejným mírným posunem ve větě „which essentially controls the behaviour of the minority.“ a s omezeným výčtem menšin následkem převzetí od pilota.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

Přímé tlumočení

1 ČZJ-EN

*Well, the topic is about the majority and minority. And about majority... how majorities... In society, **majority is a group of people who is in majority** and minority... there can be different kinds of minority, you know, the Rome community etc.*

And we will talking about the relationship between minorities and majorities.

0

Komentář

Tlumočník uvede téma projevu (většina – menšina) a poté se patrně (po zhlédnutí znaku ŘÍDIT) chystá vyjádřit chování většiny vůči menšině, o čemž svědčí formulace „*how majorities...*“ neboli „*jak většiny...*“. V tuto chvíli se tlumočník patrně potýkal s nedostupností vhodných jazykových prostředků. Řešení by mohlo spočívat v navázání na započatou formulaci např. větou „... how majorities control minorities“ apod., která by navíc úsporně vyjádřila vztah mezi oběma skupinami, který představuje klíčovou myšlenku celého projevu a řečník jej vyjadřuje, kdežto tlumočník nikoli (informaci ovšem vyjadřuje v pozdějším úseku). Předpokládáme, že důvodem této výpustky je časová ztráta způsobená opravou (která obsahově nedává smysl, protože se jedná o definici kruhem), navíc mohla být tlumočnickova kapacita zahlcena recepcí výčtu menšin. Ten je omezen na jeden příklad, který je jazykově uveden chybně („*Rome community*“ místo „*Roma community*“). Jak vyplývá z tlumočnickova komentáře, tlumočník reflektuje kontext a snaží se zvolit korektní ekvivalent, pro nějž mu však chybí vhodný jazykový prostředek. Zahlčením kapacity vzniká deficitní řetězec, kdy si tlumočník neuložil do pracovní paměti další položky z výčtu.

Podle vlastního komentáře využíval tlumočník anticipaci a generalizaci, vzhledem k popsaným ztrátám však jejich použití nebylo příliš efektivní.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace

Oslabení či zkrácení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina

(Potenciálně) Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu

Nedostupnost významově, stylisticky a /nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce (a související zahlcení procesní kapacity)

Strategie

Anticipace

Generalizace

Využívání extralingvistické znalosti a znalosti situačního a sociokulturního kontextu

Improvizovaná naturalizace

Komentář tlumočníka

„Tady vím, že mi to uteklo, že už se to zaseklo a už je to posunuté. (...) Já tam možná trošku předvídám to téma, o čem bude mluvit, ta anticipace tady byla větší, já to hodně zobecňuju, že bude mluvit o tom vztahu mezi minoritou a majoritou, ale nenapadlo mě, jak to v angličtině popsat.“

„Ted' mi chybělo slovíčko pro ‚romskou komunitu‘. Mě napadlo ‚gypsy‘, ale tady to chtělo spíš ten korektní [výraz]... Tak používám ‚Rome‘. A pak už se mi nemohly vybavit ty další.“

2 ČZJ-EN

Our topic today will be... We will be talking about majorities and minorities. About the power majority have towards disabled people. 0 And about the disbalance we have between those two groups. So why majority behave certain way and what minorities can do with it and why they behave certain way?

Komentář

Tento úsek obsahuje několik jevů, které jsou pro tlumočníka 2_ČZJ-EN poměrně typické. Například vyjádření „řídící pozice“ většinové společnosti (dle našeho názoru výstižným) výrazem „power“ neboli „moc“ (případně i výraz „disbalance“ pro vyjádření nevyrovnaného mocenského postavení, ačkoli by bylo žádoucí upřesnit, v čem přesně nevyrovnanost spočívá) je příkladem nahrazení nedostupného přímého lexikálního ekvivalentu synonymem či parafrází vycházející z analýzy smyslu sdělení. Vhodnost takových funkčních ekvivalentů není vždy zaručena, mnohdy se však tlumočníkovi daří nalézt výraz, který vyjadřuje podstatu sdělení i navzdory absenci bližšího ekvivalentu⁸⁵³.

Z výčtu menšin je zachována jen ta nejrelevantnější, tedy osoby s postižením. S výjimkou falešného začátku s opravou je sdělení kondenzované a úsporné, jeho obsah je však zachován.

Dále je zde patrný delší odstup od řečníka především z důvodu nižšího tempa. Tento odstup tlumočnický díky redundancím, dekomprimovaným formulacím či organizačním poznámkám řečníka i své vlastní filtraci místy zkracuje.

Předpokládáme, že i tento tlumočnický doslovně převádí znak DĚLAT, a to v podobě adice „what minorities can do with it“. Ta sice zapadá do linie řečnickovy argumentace (viz dále), avšak na tomto místě zdrojového projevu není obsažena. Správný význam si tlumočnický následně uvědomuje a dodáním adekvátního převodu se implicitně opravuje.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

Strategie

Generalizace

Sumarizace

Kondenzace

⁸⁵³ Touto poznámkou nemáme na mysli, že přímé, tedy doslovnější/těsnější ekvivalenty představují samy o sobě vhodnější řešení než funkční ekvivalent založený na analýze smyslu sdělení (nezřídka tomu bývá právě naopak). Hovoříme o případech, kdy sdělení vyžaduje těsnější převod a přímý lexikální ekvivalent, protože ten nese zcela konkrétní význam, a o případech, kdy je vhodné mezi výrazy, které obecně fungují jako synonyma, rozlišovat. Např. v tomto úseku není výraz „řídící postavení“ nijak v rozporu s pojmem moci, naopak s ním úzce souvisí, takže výraz *power* („moc“) není chybný, avšak „moc“ jako pojem je tematizován dále v textu (to však tlumočnický v tomto okamžiku nemohl vědět).

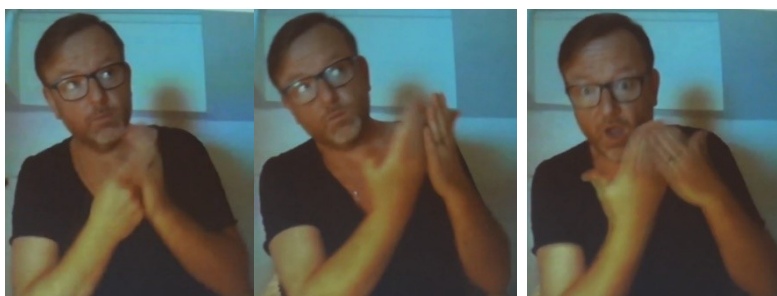
Úsek č. 2

ČZJ+glosy
1) 00:03:41
2) 00:03:58

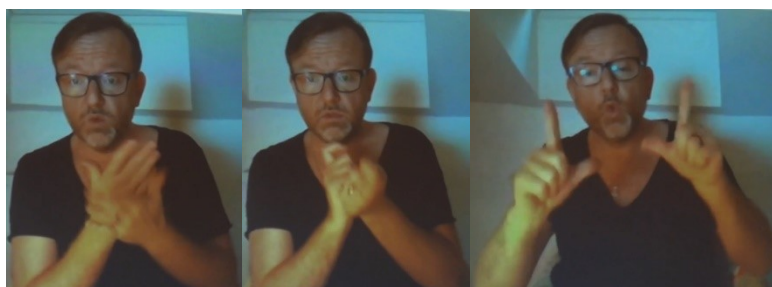
1)

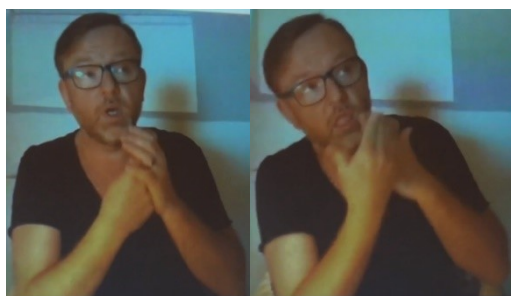
KLF: skupina (menšina) (tvar ruky D) NEROVNOCENNÝ (NMS: náklon těla, stisknuté rty, zdvižený koutek úst, nakrčené čelo, přimhouřené oči)

TYP POMÁHAT+ (většina-menšine) ⁸⁵⁴

UŽ ZMĚNA U-T-L-A-Č-O-V-A-T-E-L

TYP POMÁHAT+ (většina-menšine) (NMS: náklon těla ve směru pohybu rukou, pohled směrem k umístění většiny, vystrčená špička jazyka)

⁸⁵⁴ Znak směřuje od umístění většiny k umístění menšiny. NMS: náklon těla, pohled směřující k umístění většiny (převzetí role menšiny). Postupně dochází ke změně směru pohledu (na příjemce) a mimiky: doširoka otevřené oči, svraštělé čelo, výrazná artikulace.

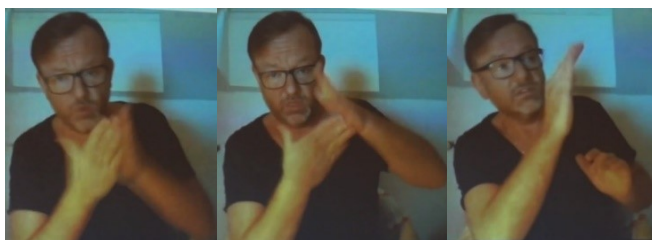
2)

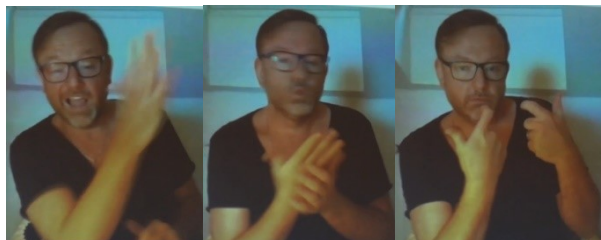
VĚTŠINA NE MUSÍ POMÁHAT+ (většina-menšině)

KLF: skupina (menšina) (tvar ruky 5) GESTO „nevědět jak“, „nemocť“
(neverbální a nemanuální prostředky: náklon těla směrem k umístění menšiny, mírný pohyb ze strany na stranu, rozpřážené ruce ve tvaru 5, mimika: svraštělé čelo, stažené obočí, vystrčená špička jazyka)

UŽ PŘEKÁŽKA ŘÍCT (menšina-většině)

NECHTÍT UŽ (NMS: vrcení hlavou) BLOK

Příklad zdrojového projevu
Řádky č. 20–23

... pro menšinu, která pasivně pomoc přijímá, ale tím se postupně také dostává do role těch slabších, těch, kterým je třeba pomáhat, do role podřízených a paradoxně postupně i do role utlačovaných. (...) V okamžiku, kdy by členové menšiny chtěli tohle nastavené schéma zastavit, nastává problém: Většina se začne bránit. Nerozumí chování menšiny a obě skupiny se tak dostávají do konfliktu.

Pilotáž

1 ČZJ-CS

...je to člověk, který je dobrosrdečný, chtěl by vlastně pomáhat a ta menšina to od něj může očekávat. Ale potom se může stát, že člen té menšiny, nebo příslušník menšiny se může cítit utlačovaný a vlastně nemusí úplně... nemusí úplně chtít pomáhat tímto způsobem a ... člen té většiny přitom ale... stále chce zastávat tuto roli. 0

Komentář

V projevu se oproti překladu vyskytuje formulace „... a ta menšina to od něj může očekávat“, kterou považujeme částečně za adici. Její zdroj je nejasný, předpokládáme však, že zdrojem je znak TYP, který uvozuje chování charakteristické pro menšinu – pasivní přijímání pomoci. Mírné „přeinterpretování“, které v tomto řešení spatřujeme, se projevuje zejména ve verzi přebírajícího tlumočníka 1_CS-EN_1, viz dále.

Dále zde dochází k mírnému oslabení logické souvislosti mezi pomocí a pocitem útlaku, která je ve zdrojovém projevu vyjádřena explicitněji, protože zmiňuje fázi podřízenosti vůči pomáhající většině, která přechází v útlak.

V cílovém projevu dále došlo k částečné ztrátě informace o rezistenci menšiny vůči znevýhodňujícímu přístupu většiny a k úplné ztrátě informace o konfliktu obou skupin. Formulace pilotního projevu „... stále chce zastávat tuto roli“ je implicitnější a obecnější a nese stejně silnou konotaci aktivního odporu vůči změně a v cílovém sdělení má pozitivnější, pasivnější konotace.

Z hlediska smyslu sdělení není ztráta výrazná, navíc tento tlumočník jako jediný výslovně pojmenovává postoj většiny; činí tak ovšem poměrně obecným způsobem, který dle našeho názoru plně nevystihuje důraz kladený řečníkem na tuto informaci, od níž se odvíjí další argumentace.

Zajímavé je, že výraz „utlačovatel“ (analogický termín k výrazu „dobrodinec“), který řečník vyhláskoval prstovou abecedou, se v této podobě (v podobě označení činitele) nevyskytuje ani v projevu pilotního tlumočníka⁸⁵⁵, ani v překladu zdrojového projevu.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina

Jednoznačná identifikace příčiny celkové větší tendence ke generalizaci je bez přispění samotného tlumočníka obtížné. Může se jednat o nedostatek porozumění zdrojovému jazyku (nedostatečné dekódování verbálních prostředků nebo neverbálních nosičů významu/emočního zabarvení, především mimiky).

1 CS-EN 1

The minority expects the majority to behave in that way. But it may happen that a member of the minority feels oppressed by this approach of the majority, you know, by the do-gooders. They mean well, but the minority may not feel good in that role. 0

⁸⁵⁵ I u všech ostatních tlumočnicků se objevuje pouze ve slovesné formě.

Komentář

Z pilotního projevu přejímá tlumočnick větu „*The minority expects the majority to behave in that way*“ (tedy že menšina od většiny toto chování očekává). Věta je vyslovena s velkým důrazem a je formulována jednoznačněji (bez modálního slovesa), takže případná adice je v této verzi dále posílena.

I ztráta informace o konfliktu pramení z pilotního projevu.

Navíc došlo k posunu prostřednictvím adice „*They mean well*“, která nemá stejně negativní a expresivní konotace, jaké má původní vyjádření o odhodlání většiny dále pomáhat, a k mírnému významovému posunu, neboť dodává informaci, která v originálu není obsažena. Adice může být projevem (nesprávné) anticipace na základě fráze „*člen té většiny přitom ale...*“. Je možné, že konec věty („... *but the minority may not feel good in that role*“) je reakcí právě na tuto anticipaci, jejíž nesprávnost si tlumočnick včas uvědomil, a hraje roli jakési implicitní opravy, která je v souladu s již vysloveným (zároveň však tlumočnick již nepřevádí informaci o odmítavém postoji většiny, která se tak ztrácí). Tento (spekulativní) postup je projevem metalingvistického povědomí tlumočnicka, jeho sledování vlastního výkonu a snahy zachovat vnitřní logiku cílového projevu.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace, Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka
Neefektivně použitá strategie (anticipace)

Strategie

Anticipace (patrně chybná)

1 CS-EN 2

*...this person wants to be generous, this person wants to help people and the minority can expect that from the majority member. But what can happen is that **the minority member might feel oppressed and may not want to be helped in this way. But the majority member still wants to play this role.***

Komentář

Z důvodu absence v pilotním projevu se i zde ztrácí informace o závislém postavení menšiny a o konfliktu obou skupin, s tímiž důsledky jako v případě projevu 1_CS-EN_1.

I v tomto případě dochází k převzetí formulace o očekávání menšiny, avšak s menším důrazem než v případě tlumočnicka 1_CS-EN_1.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace, Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

2 ČZJ-CS

*Příslušníci většiny se k menšinám chovají jako dobrodinci, pomáhají jim, ale tady pořád vidíme, že ta **menšina je v nějaké podřízené roli. A můžeme i říct, že nějakým způsobem je utlačovaná, protože ta pomoc, ačkoli je to dobročinná pomoc od těch dobrodinců, tak je***

trochu nucená, a oni jsou trochu utlačováni a ta pomoc je jim nucená. Oni nedokážou anebo nemohou říct ne, nedokážou tu dobročinnou pomoc zablokovat, aby k nim pořád nepřicházela ze strany té většiny. 0

Komentář

V tomto sdělení není informace o konfliktu obou stran vyjádřena vyloženě explicitně, informace o nucené pomoci však zaznívá (a to dvakrát).

Je velmi zajímavé, že svou explicitující formulací „*ačkoli je to dobročinná pomoc od těch dobrodinců*“ se tlumočnick přibližuje adici přebírajícího tlumočnicka 1_CS-EN_1 „*They mean well*“ (téměř identicky je pak formulováno i sdělení tlumočnicka 2_CS-EN_2). U každého tlumočnicka však předpokládáme odlišnou motivaci – u 1_CS-EN_1 chybnou anticipaci, u 2_ČZJ-CS snahu o udržení či posílení koheze sdělení.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

Příčina

(Potenciálně) Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu:

Odstup je sice dlouhý, avšak že jde skutečně o příčinu vynechávky není jisté.

Strategie

Explicitace

2_CS-EN_1

And the minorities, the members of this community, is in a way suppressed and subordinated. They are in a way – the members of the minorities – forced. They can't say no, and they cannot block this help when it's coming to them from the majority.

Komentář

Sdělení pilotního tlumočnicka je převedeno adekvátně, pouze věta „*They are in a way – the members of the minorities – forced*“ je nekompletní v tom smyslu, že neuvádí, k čemu jsou nuceni – tedy že je jim nucena pomoc. Jedná se o příklad, kdy vynechávka ve formě jediného slova (mírně) narušuje koherenci projevu, ačkoli je úsek obsahově úplný.

Absence (respektive implicitní vyjádření) informace o konfliktu obou skupin je způsobena převzetím od pilotního tlumočnicka. Aktivní role většiny a nemožnost změny situace je asociována s jednáním menšiny spíše než s jednáním většiny (viz také verze tlumočnicka 2_CS-EN_2 a 1_ČZJ-EN).

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace, Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

2_CS-EN_2

We can still see that the minority is in a subservient role here. And you can say that it's being oppressed in some way, because this help, even though it's meant well, it's coming from the benefactors, it's forced in a sense. So they are under certain pressure. They are forced to accept the help, they can't really say no. They're not really able to stop it, stop it

from coming, this help, from coming from the majority.

Komentář

Sdělení pilotního tlumočnicka je převedeno adekvátně. Poslední věta je mírně nekoherentní. Popis situace menšiny je synonymicky variabilnější než pilotní projev.

Absence (respektive implicitní vyjádření) informace o konfliktu obou skupin je opět způsobena převzetím od pilotního tlumočnicka. Na rozdíl od něho i od tlumočnicka 2_CS-EN_1 však tento tlumočnick opakovaným klade větší důraz na nucenou povahu pomoci a více se tak přibližuje zdrojovému sdělení.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace, Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

Přímé tlumočení

1_ČZJ-EN

But they actually, what sometimes they do is that they oppress the minority, even they thought they help it. And sometimes the minority can't actually say "Please, let us be. We don't need your help." And they struggle with it, how to communicate it, how to show the majority that they are... they don't want this.

Komentář

Výraz „struggle“, kterým tlumočnick vyjadřuje obtíže menšiny při projevování odporu proti chování většiny, je vhodně zvolen v celkovém kontextu, v této konkrétní větě však konotuje spíše s neschopností menšiny sdělit svůj postoj než s jeho nerespektování většinou. Informace o konfliktu se tak ztrácí, ačkoli jsme přesvědčeni, že ji tlumočnick zachytil a pokusil se ji převést právě výrazem, jehož primární lexikální význam je „potýkat se, bojovat s něčím“. Předpokládáme, že zdrojem informační ztráty je jazykový problém.

Obdobně věta „And sometimes the minority can't actually say ‚Please, let us be...‘“ naznačuje spíše okolnostmi danou neschopnost menšiny komunikovat svůj postoj, zatímco jádro problému spočívá v ignorování tohoto postoje většinou. Ztrácí se tak rozměr konfliktu a problém může být přičítán spíše menšině – ačkoli ani to není zcela v rozporu s obsahem projevu, protože o neschopnosti menšiny se bránit se řečník vyjadřuje později. Z hlediska obsahu je tedy úsek téměř kompletní, jeho vyznění je však částečně zkresleno, což může oslabit záměr řečníka.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace, Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina

Příčina zůstává otázkou – není jasné, zda zdrojem tohoto jevu je tlumočnickova interpretace zdrojového sdělení, nebo neschopnost adekvátně vyjádřit jeho nuance v cílovém jazyce.

2_ČZJ-EN

(We can like say, like the majority taking care of minorities. We can see like the term “condescending”, which is like something majority does to disabled people. – Řádek č. 18). Like they’re **helping them, taking care of them**, because the minorities are the poor people who cannot take care of themselves. **0 And it kind of unwanted assistance, unwanted help, because the help is forced by the majority.**

0

Komentář

Pro kontext uvádíme i předchozí úsek (řádek č. 18). Koherence tohoto úseku je nízká, a to kvůli jazykovým problémům, zejména absentujícím či příliš obecným slovesům, kdy není jednoznačně vysvětlen vztah mezi popisovanými jevy a termíny. Jako ekvivalent slova „dobrodinec“ používá tlumočnick na tomto místě výraz „condescending“ („blahosklonný“), který nese zamýšlené negativní konotace. Výraz „dobrodinec“ tlumočnick v celém projevu opisuje. Jeho vynechání nepředstavuje závažný problém z hlediska zachování obsahu projevu, avšak v daném kontextu jej považujeme za termín (i v souvislosti s odkazovanou publikací), proto se domníváme, že by bylo vhodné jej pokud možno zachovat.

Informace o utlačování menšiny a konfliktu v případě aktivního odporu není vyslovena explicitně; stejně tak útlak menšiny je navzdory informaci o „nechtěné“ a „nucené“ vyjádřen implicitněji.

Informace o tom, v čem „blahosklonnost“ spočívá (včetně neverbálně vyjádřené expresivity), tlumočnick zaznamenává a vyjadřuje je v následujícím úseku mimo jiné ironizující parafrází přístupu většiny „the poor people who cannot take care of themselves“ (jedná se svým způsobem o adici). Navíc využívá prozodických prostředků, slabičné délky a slovního důrazu. Tento způsob hodnotíme pozitivně.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

Příčina

- **nekoherentního vyjádření:** Nedostupnost významově, stylisticky a /nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce
- **výpustky:** Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu

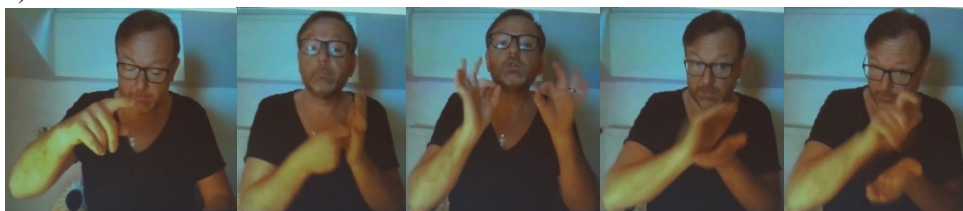
Úsek č. 3

ČZJ

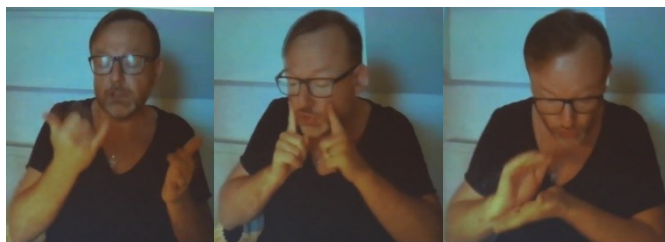
1) 00:04:28

2) 00:04:37

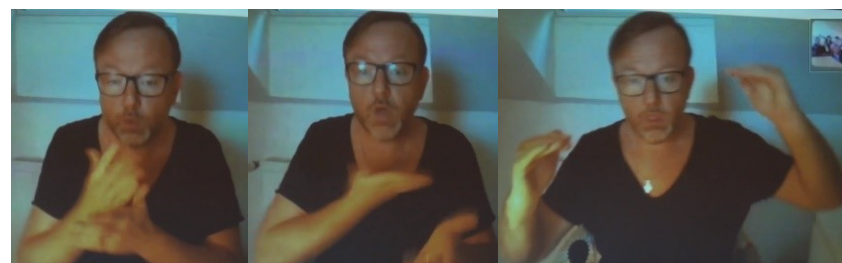
1)

index: většina TYP DOBRÝ+POSKYTOVAT⁸⁵⁶ KLF: osoby

VŽDYCKY PEČOVAT POSKYTOVAT

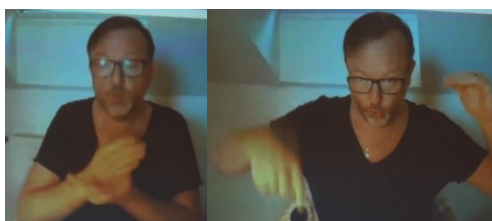

UŽ DÁVÁ PODŘÍZENÝ (postupný pohyb dolů NMS: ústa ve tvaru „u“, vystrčená špička jazyka, zvednuté obočí)

2)

index: většina (levá ruka drží umístění znaku v prostoru) NAHORU MENSINA
KLF: skupina (tvar ruky 5) DOLŮ

UŽ DOLŮ

⁸⁵⁶ Dohromady DOBRODINEC

	 <p>NAHORU (prudký pohyb vzhůru, NMS: vyceněné zuby) NIKDY NEBUDE NAHOŘE (NMS: vrcení hlavou doprovází dva poslední znaky)</p> <p>NEROVNOCENNÝ (postupný pohyb dolů)</p>
<p>Překlad zdrojového projevu Řádky č. 25–26</p>	<p><i>Členové většiny jsou nejčastěji v pozici „dobrodinců“, kteří opečovávají menšinu. Tohle schéma ale postupně vede k tomu, že se menšina dostává do závislosti na pomoci. Mezi většinou a menšinou vznikne nerovnovážený vztah a menšina se dostává do pozice podřízených. V takovém vztahu menšina nikdy nemůže získat jiný status, nemůže být silnější.</i></p>
<p>Pilotáž</p>	
<p>1 _ČZJ-CS</p> <p><i>To znamená, vraťme se k té roli toho dobrosrdečného člověka, toho dobrodince. 0 Tam také vlastně v tomto... v této situace... v situaci může docházet ke znevýhodnění příslušníka té menšiny. 0</i></p>	
<p>Komentář</p> <p>Zdrojové sdělení klade důraz na postupné upevňování podřízeného, závislého postavení menšiny většinou, cílový projev však zmiňuje pouze znevýhodnění bez bližších podrobností. Informace o nemožnosti zvrácení takového stavu je vypuštěna kompletně.</p> <p>Příčina</p> <p>Gramatické a jiné jazykové jevy ve zdrojovém jazyce:</p> <p>Zdroj informační ztráty je patrně jazykového rázu. Kombinuje se zde úspornost simultánního, prostorového vyjádření a syntaktické struktury výpovědi. Věta „Členové většiny jsou nejčastěji v pozici „dobrodinců“, kteří opečovávají menšinu“ začíná odkazem na umístění většiny ve znakovacím prostoru, znakem „TYP“ (jenž lze v tomto kontextu interpretovat např. jako „která jedná jako“) a dvakrát opakovaným znakem „DOBŘÝ+POSKÝTOVAT („dobrodinec“). Domníváme se, že mimiku (zdvižené obočí) lze v tomto případě interpretovat jako vyznačení vztažné věty (ve smyslu, „... a to chování, jímž se vyznačuje většina, vede k ...“), případně jako ustavení tématu (východiska). Tlumočník však v tuto chvíli neví, jakým způsobem se bude věta dále vyvíjet. Aby mohl začít produkovat svou verzi, musí buď vyčkat na další informace a pauzu vyplnit například shrnutím již známých informací o většině a „dobrodincích“ nebo vágní formulací, případně anticipovat. Na tomto místě tlumočník příliš anticipovat nemohl a volí obecnou formulaci uvádějící příjemce do kontextu, zatímco čeká na další informace. Jeho úvodní formulace je však poměrně dlouhá, navíc obsahuje zbytečné synonymum k výrazu „dobrodinec“; novou</p>	

informaci uvádí tlumočnický do kontextu frázi „*Tam také vlastně v tomto... v této situaci... v situaci...*“, která je opět dlouhá a obsahuje výplňové výrazy a dvě opravy. Produkce vyžaduje mnohem více času než vyjádření v ČZJ. Obecně může tato skutečnost mít vliv na časový posuv, úsilí recepce a kapacitu pracovní paměti a může tak docházet k informační ztrátě. Soudě podle rychlosti a plynulosti pilotova projevu (byť obsahujícího opravy) v okamžiku druhé citované věty se ovšem nezdá, že by informaci o postupně sílící závislosti a o nezvratnosti tohoto stavu kvůli této větě nezachytil, a je možné, že se tak jedná o strategickou výpustku, simplifikaci a generalizaci s cílem zkrátit odstup od řečníka, což se podařilo, ovšem za cenu ztráty informace (případně je možné, že tlumočnický zachytil znaky vyjadřující podřízenost, avšak podrobnější souvislosti mu unikly, protože je vypouští nikoli v rámci strategie, nýbrž z nutnosti – se stejným výsledkem).

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace, Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce:

Vztah mezi pomocí a blíže neurčeným znevýhodněním, z něhož navíc není úniku, není jasně vysvětlen. Slyšícímu příjemci tak není důvod, proč se neslyšící vůči pomoci vymezují, zcela objasněn, a lze tak říci, že důsledkem vypuštění informace (důležité pro logiku argumentace) je snížená míra zachování komunikačního záměru řečníka.

1 CS-EN 1

Okay, let's go back to the roles I was describing. The do-gooder. 0 In this situation, it may happen that the member of the minority is disadvantaged. 0

Komentář

Identická informační ztráta jako v pilotním projevu.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace, Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

1 CS-EN 2

Okay, let's go back. This generous helpful person... what can happen in such situation? They might disable the minority member.

Komentář

Souvislost mezi pomocí a znevýhodněním či zneschopňováním opět není jasně vyjádřena. Tlumočnický na druhou stranu příhodně vyjadřuje důsledek nadměrného, nevyžádaného poskytování pomoci výrazem *disable* neboli „zneschopňovat“. Tento výraz velmi pregnantně vystihuje myšlenku podřízenosti i závislosti, a pokud, jak lze předpokládat, tlumočnický tento výraz přebírá z podtitulu později zmiňované knihy, poskytnutého v rámci přípravy, je navíc s obsahem projevu velmi konzistentní.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace, Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Volba vhodného lexikálního výrazu (*disable*): Přebírající tlumočnický se blíží zdrojovému sdělení více než pilotní tlumočnický

Příčina Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka
2 ČZJ-CS <i>Takže, mluvíme o tom dobru, o té pomoci, která pořád od té většiny plyne k té menšině, a ta menšina se tím pádem jakoby ponižuje. Dostává se na podřazené místo, ze kterého se nikdy nemůže dostat nahoru.</i>
Komentář Úsek je převeden adekvátně. Pokud jde o formulaci „Menšina se (...) ponižuje“, viz úsek č. 7 analýzy B Specifické jazykové jevy – interference ze znakového jazyka.
2 CS-EN 1 <i>So, we are talking about the good, about the help that is directed to minorities from the majority. And the minority cannot get from this subordinated position.</i>
Komentář Tlumočnick vynechává připomínku o podřízené pozici menšiny, protože ta však byla zmíněna dříve, k zásadní ztrátě nedochází. Formulace „...cannot get from this subordinated position“ je z jazykového hlediska nekompletní, je tedy mírně narušena srozumitelnost projevu. Pozorované jevy Použití neuzuálního nebo chybného jazykového či významově nebo stylisticky neodpovídajícího prostředku v cílovém jazyce, Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce
2 CS-EN 2 <i>So, we talk about this help coming from the majority towards the minority. Which means that the minority is subservient, it's patronized. It's in a position from where it can't move upwards.</i>
Komentář Úsek je převeden adekvátně, je koherentní a synonymicky variabilní.
Přímé tlumočení
1 ČZJ-EN <i>So, it means... We are talking also about benefactors. It is the attitude of the majority towards the minority. And basically, the benefactors, their attitude... It looks like they are superior, they are in some superior position, because they feel like they need to help the minority, they need to take care of them, they need to support them.</i>
Komentář Slovo „also“ neboli „také“ může vzbuzovat dojem, že dobrodinec je dalším jevem a jeho spojitost s předchozím úsekem může být mírně oslabena. Obsah sdělení byl tlumočnickem dekodován správně, avšak chybí informace o nemožnosti změny popisovaného stavu, a tuto ztrátu považujeme za závažnou. Pokud jde o způsob formulace, může být mírně zavádějící, a to kvůli frázi „It looks like“. Ta není zvolena zcela vhodně, protože pokud má většina reálnou kontrolu nad životem menšiny, není její nadřazená pozice pouze zdánlivá, nýbrž skutečná. Lze předpokládat, že tlumočnickovým záměrem bylo vyjádřit touto formulací „situace je taková, že...“ a nikoli

„zdá se, že“.

Tento úsek ilustruje dopad nuancí jazykových prostředků na vyznění sdělení, jehož informační obsah byl tlumočnickem dekodován správně.

Tlumočnick v tomto úseku doplňuje informace o pomoci a podpoře, které byly vypuštěny v příslušném úseku.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace

Příčina

Nedostupnost významově, stylisticky a /nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce

Komentář tlumočnicka

„*Tady mám prostě problém ty vztahy v angličtině popsat. Cítím, že mi chybí slovní zásoba.*“

2 ČZJ-EN

*So, if you look on this perspective that the majority over-care about minority, it's... **the conclusion from this situation is that the majority keeps stronger.** 0 – informace je dodána později (So, the disbalance between majority and minority become bigger and bigger. – ř. 27, ...they're forced, they're... to feel or to stay weak – ř. 28)*

Komentář

Tlumočnick explicitně nevyjadřuje postavení závislosti a podřízenosti, hovoří pouze o tom, že většina se stává silnější (jazykově ne zcela správně vyjádření považujeme pro příjemce za stále srozumitelné, zároveň však mírně diskomfortní, s potenciálem nejasnosti, což by mohlo oslabit sílu argumentu), a dále volí implicitnější formulaci, která navazuje na popis situace na začátku projevu, tedy odkaz na narůstající nerovnováhu (*disbalance*): „*So, the disbalance between majority and minority become bigger and bigger.*“ (řádek č. 27). Informaci o tom, že z podřízeného postavení se menšina nemůže vymanit, vyjadřuje jako „*...they're forced to feel or to stay weak*“, tedy že menšina je nucena zůstat slabší (ve smyslu podřízená), na řádku č. 28.

Přístup dobrodinců, kteří o menšinu pečují, vyjadřuje tlumočnick velmi výstižným a koncizním výrazem „*overcare*“. Otázkou zůstává, zda je dichotomie „silnější – slabší“ dostatečná pro vyjádření podřízeného a závislého vztahu; domníváme se, že k určité ztrátě zde dochází.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

Oslabení či zkrácení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina

Nedostupnost významově, stylisticky a /nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce

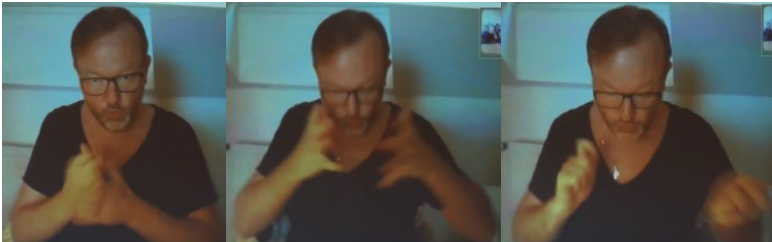
Strategie

Změna pořadí informací

Kompresa (viz komentář tlumočnicka)

Komentář tlumočnicka

„Nepoužil tam ten znak slabý, určitě, ale ten význam mi přišel. (...) tady se mi velmi často stávalo, že mi to trochu uteklo a možná to bylo únavou, takže mi déle trvalo vybavit si slovní zásobu (...). Tohle mi přišlo nejjednodušší. Ono to bylo velmi obsáhlý, a tímhle se snažím ušetřit čas, protože on hodně opakoval ty informace a přišlo mi, že tady to by mohlo být shrnutí toho všeho, co on povídá.“

Úsek č. 4	
<p>ČZJ+glosy 00:04:53</p>	 <p>UŽ POCIT ZMĚNA MOC</p> <p>VĚTŠINA KLF: skupina (tvar ruky 5) MOC+ (NMS: důrazný pohyb, mimika: svraštělé obočí, semknutá ústa)</p> <p>UŽ VELKÝ ZMĚNA</p>
<p>Překlad zdrojového projevu Řádek č. 27</p>	<p><i>Cílem většiny je vychovávat menšinu. Dosahuje toho tím, že jí pomáhá, poskytuje určité výhody, stará se o ni, ale tento postoj vede také k tomu, že většina získává nad menšinou stále větší a větší moc.</i></p>
<p>Pilotáž</p>	
<p>1 _ ČZJ-CS</p>	
<p><i>Dalším způsobem přístupu k menšině může být, že příslušník většiny chce vychovávat příslušníka menšiny. Ale takovým způsobem jako... takovým panovačným způsobem v podstatě.</i></p>	
<p>Komentář V kontextu celého projevu je nadřazenost a podřízenost, závislost a moc i osvobození se z tohoto postavení ústředním tématem. Informace o znevýhodnění příslušníků menšiny je v cílovém projevu sama o sobě zachována, konkrétnější informace o formě znevýhodnění (podřízenost většině) a důsledcích (upevňování moci většiny nad menšinou) již nikoli. Pojem moci, silně zdůrazňovaný ve zdrojovém projevu (viz vyjádření v ČZJ), a jejího postupného upevňování v projevech tlumočnicků vyjádřen není, vyjádření je obecnější a vágnější. Na druhou stranu však lze hodnotit pozitivně snahu o odpoutání se od doslovného převodu a vlivu primárního lexikálního významu (citátové formy) znaku MOC.</p>	

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace:

Vypuštěním výrazu „moc“ se z projevu ztrácí závažná informace – „výchova panovačným způsobem“ nemusí mít faktické důsledky pro nezávislost a rovnoprávnost dané menšiny, „znevýhodnění“ je má s největší pravděpodobností, zatímco „moc“ je má bezpochyby.

Příčina

Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu

Gramatické a jiné jazykové jevy:

Stejně jako v předchozím případě, i zde formuluje pilotní tlumočník (kvůli nedostatku kontextu a nemožnosti přípravy) zbytečně obsáhle – „*Dalším způsobem přístupu k menšině může být...*“ je adice úvodní fráze nutně nevyplývající ze zdrojové věty, která je formulována jako (vůči češtině syntakticky asymetrická) identifikační konstrukce „**VĚTŠINA CHCE CO**“ (viz vyjádření v ČZJ výše) neboli „*Cílem většiny je...*“. Je evidentní, že tlumočník si nebyl jistý, zda řečník stále rozvíjí určitý tematický úsek, nebo zda již přešel k úseku dalšímu. Tato nejistota vyplývá z nemožnosti přípravy a projevuje se u všech tlumočnicků na více místech.⁸⁵⁷

Pauza a zaváhání před výrazem „*takovým panovačným způsobem*“ naznačuje, že tlumočník neměl momentálně k dispozici vhodný výrazový prostředek (a je možné, že obšírnější reformulaci vyhodnotil v danou chvíli jako příliš náročnou na čas nebo kapacitu). Výsledné vyjádření asociuje výraz „moc“ spíše s přístupem a způsobem chování většiny, avšak nikoli s jeho důsledkem – faktickým upevněním mocenského postavení.

1 CS-EN 1

Another way a majority member approaches a minority member is by trying to educate them... to patronize them, you could say.

Komentář

V anglickém cílovém projevu je nadřazené postavení většiny s jejím panovačným přístupem vyjádřeno výrazem „*patronize*“ (v souvislosti se slovesem *educate*, které samo o sobě nemá negativní konotace), označujícím shovívavé, nadřazené jednání, ovšem opět bez faktických důsledků v podobě upevňování moci. Výraz „moc“ se v anglickém cílovém projevu nevyskytuje.

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočníka

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace

1 CS-EN 2

Another approach is that the majority member wants to educate the minority member. But in a very strict way.

Komentář

Tlumočník převádí „panovačný způsob“ jako „*strict way*“, a to z důvodu momentální nedostupnosti přesnějšího ekvivalentu. Ačkoli tento výraz lze asociovat s nadřazeným

⁸⁵⁷ Výrazný je tento jev samozřejmě tam, kde řečník hovoří o jednotlivých bodech na prezentaci, které ale tlumočníci nevidí.

přístupem většiny, nevyplývají z něj dlouhodobé negativní důsledky upevňování moci, o nichž hovoří autor zdrojového sdělení. Výraz „moc“ se v tomto cílovém projevu nevyskytuje. Tento úsek, který je oslabený již u pilotního tlumočníka, je volbou neodpovídajícího ekvivalentu dále oslaben.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace

Oslabení či zkrácení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočníka

Nedostupnost významově, stylisticky a /nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce

Komentáře tlumočnicků

„... pak mi nenaskočilo, jak říct ‚panovačný‘ (opět se na tom trochu zasekávám – je slyšet, jak zpomaluju, protože přemýšlím, jak to říct, případně jak to nahradit), nakonec mě napadlo slovo ‚strict‘ – není to ono, ale nic lepšího mě v tu chvíli nenapadlo (lepší by bylo něco jako ‚bossy‘ nebo ‚authoritarian‘).“

2 ČZJ-CS

A je tam také určitý aspekt výchovy. Ta většina tu menšinu vychovává. Ale to souvisí také s mocí. Ta většina má moc a snaží se tu menšinu měnit a vychovávat.

Komentář

Obecně je celý úsek vágnější („A je tam také určitý aspekt výchovy.“, „Ale to souvisí také s mocí.“ Tato vyjádření jsou kondenzovaná a jako taková nezatěžují tlumočnickovu kapacitu a umožňují udržet si kratší odstup od řečníka (lze pozorovat výrazný kontrast s řešením tlumočnicka 1_ČZJ-CS, který naopak úsek převádí podrobně). Tlumočnick je následně upřesňuje a rozvíjí v souladu s kontextem.

Domníváme se, že znak ZMĚNA (viz vyjádření v ČZJ) nesouvisí se změnou komunity Neslyšících, nýbrž s postupným „zvětšováním“, tedy upevňováním moci, jehož většina dosahuje výchovou a podporou menšiny. V takovém případě by se jednalo o mírný významový posun a /nebo ztrátu informace.

2 CS-EN 1

And there is also an aspect of education. The majority is trying to educate the minority. And this is also linked to the power.

Komentář

Informace o upevňování moci většiny chybí, protože ji neobsahuje ani pilotní projev. V tomto úseku tlumočnick snahu o měnění menšiny vynechává, omezuje se na konstatování souvislosti výchovy s mocí. Druhou zmínku o moci tlumočnick filtruje (je možné, že ji považoval za redundantní), tato informace však u pilotního tlumočnicka slouží k přesnějšímu vysvětlení souvislosti mezi výchovou a mocí.

Určitý člen ve spojení „the power“ je mírně zavádějící, protože nese význam již zmiňované, konkrétní moci, o níž však příjemce podrobnější informace nedostává, zatímco řeč je o moci v obecném a absolutním slova smyslu.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

<p>Příčina Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka (Potenciálně) neefektivní použití strategie (eliminace redundance)</p>
<p>2 CS-EN 2</p> <p><i>And there is a certain educational aspect. The majority is trying to educate the minority. That's also related to power. The majority has the power and is trying to change the minority. To educate the minority.</i></p>
<p>Komentář Informace o upevňování moci většiny chybí i v tomto úseku, opět proto, že ji neobsahuje pilotní projev. Výraz <i>educational</i> („vzdělávací“ či „výchovný“) nepovažujeme za zcela vhodný, a to z důvodu potenciálního chybného výkladu.</p> <p>Pozorované jevy Mírný významový posun a /nebo ztráta informace Použití neuzuálního nebo chybného jazykového či významově nebo stylisticky neodpovídajícího prostředku v cílovém jazyce</p> <p>Příčina Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka</p>
<p>Přímé tlumočení</p>
<p>1 ČZJ-EN</p> <p><i>And of course, it gives them more power. So they are more in charge, they have more power, they are more powerful.</i></p>
<p>Komentář V tomto úseku tlumočnick vynechává aspekt výchovy. Jinak tento úsek navazuje na informace příhodně doplněné v předchozím úseku, takže logika a koherence sdělení je zachována. Tlumočnick správně a v podstatě jako jediný výslovně zmiňuje souvislost mezi poskytováním pomoci a upevňováním moci většiny.</p>
<p>2 ČZJ-EN</p> <p><i>Because majority wants to educate the minority certain way, and they collect the power. So, the disbalance between majority and minority become bigger and bigger.</i></p>
<p>Komentář Vhodnost volby výrazu „<i>disbalance</i>“ (nerovnováha) pro popis vztahů mezi většinou a menšinou zmiňujeme již v předchozím úseku. Tlumočnickův způsob vyjádření, ač jazykově neuzuální, zmiňuje moc, kterou považujeme za zásadní pojem, a asociuje ji s důsledky jejího posilování u většiny, totiž s narůstající nerovnováhou postavení příslušných skupin. Vztah mezi výchovou menšiny a posilováním moci je však vyjádřen poměrně volně. Zároveň však tlumočnick tento jev usazuje do kontextu dříve zmíněné (narůstající) nerovnováhy. Dle našeho pozorování je tento postup – tedy usouvztažňování s řečníkem dříve pronesenými, avšak tlumočnickem později doplněnými informacemi – u tohoto tlumočnicka poměrně typický (a hodnotíme jej pozitivně).</p>

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace
(Potenciálně) ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce

Příčina

Nedostupnost významově, stylisticky a /nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu
v cílovém jazyce

Strategie

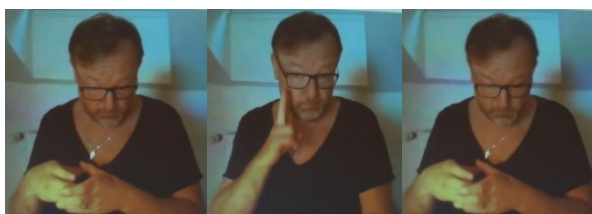
Explicitace

Úsek č. 5

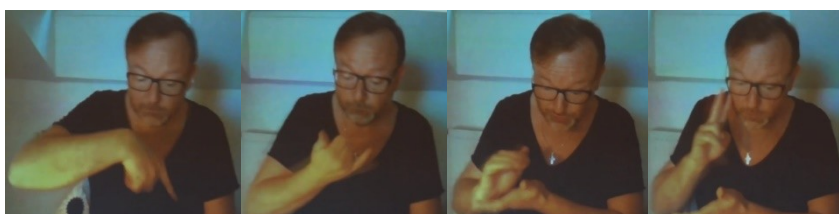
ČZJ
00:05:00

index: většina TO-ZNAMENÁ VŽDYCKY VĚC

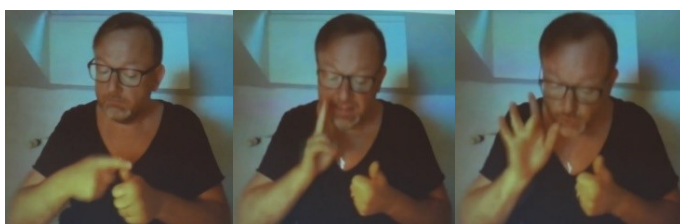
MENŠINA NESLYŠÍCÍ MENŠINA

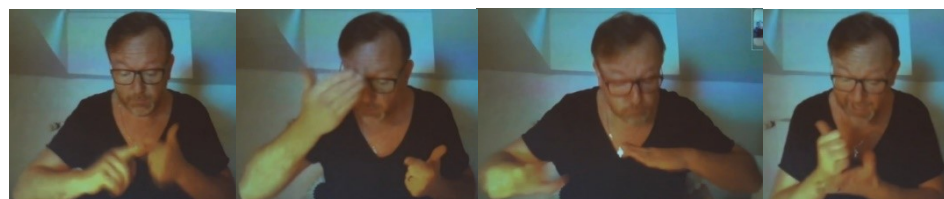
KLF: skupina (většina) (tvar ruky D) VŽDYCKY POSKYTOVAT NESLYŠÍCÍ

UŽ PŘEVRAŤ

ZAPRVÉ NESLYŠÍCÍ PROTI

ZADRUHÉ ČERNOCH NÁBOŽENSTVÍ GAY

	 <p>TAKY ŽENA</p> <p>STEJNÝ KLF: skupina (menšina) (tvar ruky D) NEROVNOCENNÝ</p>
<p>Příklad zdrojového projevu Řádek č. 28</p>	<p><i>Nemluvím pouze o situaci neslyšících. To, co popisuju, se vztahuje na jakoukoliv menšinu: náboženskou, národnostní, a to samé platí o postavení žen. Se syndromem menšin se potýká mnoho subkultur.</i></p>
<p>Pilotáž</p>	
<p>1 ČZJ-CS</p>	
<p><i>A ... pokud bychom se třeba bavili o ... příslušníku neslyšící menšiny, neslyšící komunity, tak tam to může být zase...nemusí to být jenom ten sluchový handicap, ale mohou to být i slyšící s jinou sexuální orientací, jak už jsem říkal. Není... opravdu problémy nezažívají pouze neslyšící jako příslušníci menšiny.</i></p>	
<p>Komentář</p> <p>Zdrojem nejednoznačné úvodní formulace a následného upřesnění na straně pilota je pravděpodobně konstrukce sdělení ve znakovém jazyce, kdy řečník shrnuje dříve popsanou situaci – téma (viz přepis glosami), avšak jaké bude téma věty není ihned patrné, proto pilotní tlumočnick volí poměrně obecnou formulaci⁸⁵⁸ „pokud bychom se třeba bavili o ... příslušníku neslyšící menšiny, neslyšící komunity, tak tam to může být zase...“. Zároveň je však patrné, že tlumočnick anticipuje určité pokračování, avšak řečník se nakonec vydává jiným směrem a tlumočnick je nucen sdělení opravit nebo upřesnit.</p> <p>Doslovně by formulaci v ZJ bylo do češtiny možné převést jako „To, co většina dělá menšině, tedy že jí pomáhá a získává nad ní moc, se týká i etnických atd. menšin.“ Domníváme se, že formulovat větu v reálném čase při tlumočení tak, jak je formulována v písemném překladu, tedy s jádrem na začátku věty ("Nemluvím pouze o situaci neslyšících. To, co popisuju, se vztahuje na jakoukoliv menšinu."), by vyžadovalo velmi dlouhý odstup nebo přesnou anticipaci.</p> <p>Pilotní tlumočnick tedy nakonec úsek převádí obsahově správně, avšak vnitřní logika sdělení je z formálních důvodů narušena, a pilotova oprava je pro přebírající tlumočnický evidentně matoucí (viz dále). Jsme toho názoru, že pro běžného posluchače je tento úsek s opravou a závěrečným upřesněním srozumitelná dostatečně, avšak pro tlumočnicka, který na jejím základě konstruuje vlastní sdělení v jiném jazyce, není dostatečně jednoznačná. Oprava</p>	

⁸⁵⁸ Tuto strategii definuje Gile (1995) jako neutrální úvodní věty, jimiž se tlumočnick nezaváže k žádnému konkrétnímu pokračování textu.

pomocí reformulace či adice, která by umožnila vyhnout se rozporu mezi začátkem věty a jejím pokračováním, by byla pro pilota neúměrně nákladná na kapacitu a čas. Výčet menšin je až na jednu vypuštěn, patrně ze strategických důvodů ve snaze zkrátit odstup od řečníka a uvolnit kognitivní kapacitu.

Pozorované jevy

Negativní ovlivnění přebírajícího tlumočnicka

Příčina

Gramatické a jiné jazykové jevy ve zdrojovém jazyce, Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu (v důsledku vyčkávání):

Strategie

Anticipace úvodního segmentu sdělení

1 CS-EN 1

*Say, if you have a member of the Deaf community, **you maybe not only have the fact that they're Deaf, but they may also belong to a sexual minority, for example, so you have several elements of their... personalities, several elements of their situation that make them a minority.***

Ve srovnání s originálem došlo v anglickém cílovém projevu k zajímavému jevu; řešení je z jazykového a syntaktického hlediska koherentní, avšak zároveň je zdrojem významového posunu. Zatímco řečník hovoří o různých menšinách, přebírající tlumočnick na základě pilotovy úvodní formulace hovoří stále o neslyšících, a staví sdělení tak, že neslyšící člověk může zároveň příslušet k menšině i z jiných důvodů, než je audiologický status. Toto řešení je patrně nouzové, kdy tlumočnick sice nejspíš zaznamenal, že se významově odchyluje od již opravené verze pilotního tlumočnicka, ale snaží se vyhnout opravám a udržet sdělení jasné a koherentní, byť za cenu významového posunu (jak by naznačovala i pauza a zaváhání po „...you have several elements...“ a následné poměrně rychlé dovysvětlení (které je poměrně dlouhé, takže tlumočnick za pilotem zaostává, následně se však zejména díky pauze daří odstup zkrátit). Zda je toto řešení skutečně vědomé, nebo ne, nelze spolehlivě určit, předpokládáme však, že ano, a jako takové je strategické. Významový posun má však za následek narušení koherence projevu, protože tento úsek do celkové logiky příliš nezapadá – není jasná jeho souvislost s předchozím ani s následujícím úsekem. Pilot své sdělení ohledně dotčených menšin v závěru upřesňuje, přebírající tlumočnick však poslední upřesňující větu že „*problémy nezažívají pouze neslyšící jako příslušníci menšiny*“, jíž pilot upřesňuje nejasnou úvodní formulaci, vypouští, opět patrně z důvodů dlouhého odstupu a zahlcené kapacity. Informace o tom, že nežádoucí chování většiny se týká různých menšin či subkultur, se tak ztrácí, stejně jako výčet těchto menšin.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a/nebo ztráta informace, (Potenciální) oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce:

Přebírající tlumočnick přisuzuje různé menšinové rysy jednomu hypotetickému příslušníku komunity neslyšících, což bude patrně interpretováno jako intenzivní znevýhodnění jednoho člověka/komunity z několika různých důvodů než jako rozšířenost problému mezi mnohem větší skupinou obyvatel, než je samotná komunita neslyšících.

Domníváme se, že informace o jiných menšinách, než je komunita neslyšících, vystavených stejnému jednání, posiluje platnost řečnickových argumentů; pokud by nebyla předána,

příjemci by teoreticky mohli sdělovaná fakta považovat za méně závažná, než jak je řečník vnímá a podává. Mohlo by tak dojít k oslabení záměru řečníka.

Příčina

Významový posun: Nejasná/zavádějící/chybná formulace na straně pilotního tlumočnicka

Výpustka: Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu:

Sdělení, že může jít i o slyšící osoby s jinou sexuální orientací, zaznívá v pilotním projevu v okamžiku, kdy přebírající tlumočnick nehovoří, před tím, než vysloví „*you maybe not only have the fact that they're Deaf...*“. Patrně však tlumočnick v danou chvíli alokuje procesní kapacitu na recepci sdělení a dekodování jeho logiky, případně na produkci, konkrétně na vhodný způsob formulace informace, že audiologický status není jediným kritériem příslušnosti k menšině.

Zda tlumočnick zachytil informaci o tom, že „*problémy nezažívají jen neslyšící*“, není jisté.

1 CS-EN 2

*And if we take into account the Deaf community members, **it might be also a person who is hearing but with a different sexual orientation.** I'm not talking just about the Deaf minority but about all minority members.*

Komentář

Tlumočnick chápe pilotovu myšlenku správně, avšak přebírá doslovně pilotovu obecné, zdánlivě nezávažné fráze, po níž se pilot sám „skrytě“ opravuje, čímž u přebírajícího tlumočnicka vzniká nelogická a vnitřně si odporující věta. Tento rozpor zaznamenal i jeden z hodnotitelů. Následně tlumočnick zaznamenává pilotovu opravu a přebírá ji.

Tento jev vede k otázce, zda ke kvalitnějšímu výsledku vede přístup prvního, nebo druhého tlumočnicka – snaha nenarušovat plynulost projevu a komfort příjemce za cenu nezávažného obsahového posunu, nebo oprava za cenu narušení koherence a přiznání omylu příjemci.

Druhá věta tohoto úseku je nejasná vinou (patrně) jazykové chyby, kdy by místo singuláru byl vhodnější a srozumitelnější plurál, např. „members of all minorities“ či jen „all minorities“, aby bylo jasné, že není řeč o všech členech jedné konkrétní menšiny, nýbrž o různých menšinách.

Domníváme se, že nedostatky obou vět (byť jeden z nich je nezaviněný) mohou srozumitelnost a smysluplnost úseku ovlivňovat relativně závažným způsobem.

Pozorované jevy

Mírný až závažný významový posun a /nebo ztráta informace

Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

(Potenciálně) Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu

Gramatické a jiné jazykové jevy

2 ČZJ-CS

*To znamená, **když si to vztáhneme na menšinu neslyšících, tak slyšící se pořád snaží tu menšinu změnit, snaží se ji dát prostě třeba svoje přesvědčení, a týká se to i jiných menšin, které jsou třeba z pohledu náboženství nebo gayové a lesby, různé další menšiny. Tohle***

vše se na ně také vztahuje.

Komentář

V tomto úseku jsme svědky zajímavého jevu zejména v porovnání s tlumočnickem 1 _ČZJ-CS. Tlumočnick v tomto úseku čelí konstrukci věty, jejíž východisko není hned patrné (viz vyjádření v ČZJ a /nebo komentář k tlumočnickovi 1 _ČZJ-CS). V češtině by pro příklad bylo možné větu alespoň přibližně stejné konstrukce formulovat jako „To, co většina dělá menšině, tedy že o ni pečuje a snaží se ji měnit, se týká i etnických atd. menšin.“.

Oba tlumočnicki začínají poměrně nezávaznou formulací: „*Pokud bychom se třeba bavili o příslušníku neslyšící menšiny...*“ / „*Když si to vztáhneme na menšinu neslyšících...*“. Zatímco tlumočnick 1 _ČZJ-CS nezávaznou formulací i pokračuje a následně nucen zpřesnit, tlumočnick 2 _ČZJ-CS využívá segmentace sdělení neboli tzv. salámové techniky (a jí usnadněné změny pořadí informací ve větě), a místo souvětí podřadného, v němž by musel vyjádřit vzájemné vztahy mezi sdělovanými skutečnostmi, tvoří souvětí souřadné. Ve chvíli, kdy hovoří o tom, že většina dává menšině své přesvědčení, má už dostatečný odstup na to, aby dekodoval, že věta pokračuje výčtem menšin, jimž se děje totéž. Nemusí tedy anticipovat ani se opravovat tak, jak musel první pilotní tlumočnick. Zda byla salámová technika použita cíleně není jisté. Stejně tak otázkou zůstává, zda sdělení o „*dávání svého přesvědčení*“, které považujeme za adici (patrně motivovanou znakem POSKYTOVAT, který je v předchozích úsecích používán v souvislosti s poskytováním péče a podpory), slouží jako dekomprese a vyčkávání za účelem dekodování co největšího úseku sdělení.

Příčina

Gramatické a jiné jazykové jevy ve zdrojovém jazyce

Rychlost a /nebo informační hustota/struktura zdrojového projevu⁸⁵⁹

Strategie

Anticipace úvodního segmentu sdělení

Segmentace sdělení (salámová technika)

2 CS-EN 1

And that means, if we talk about the Deaf minority, the hearing society is trying to change the Deaf society. And also, this relates to other minorities, such as religious or sexual minorities. That applies to them as well.

Komentář

Ve verzi tohoto tlumočnicka vyznívá informace o ostatních menšinách jako méně významný dodatek k informaci o přístupu většiny k neslyšící menšině, a to kvůli slovosledu ve formulaci „*And also, this relates to other minorities...*“. Vyznění ve smyslu „A týká se to i jiných menšin“ lze dosáhnout např. změnou slovosledu a formulací „*And this relates also to...*“.

Tlumočnick vynechává (předpokládanou) adici o snaze dát menšině svoje přesvědčení. Jinak je úsek převeden adekvátně.

⁸⁵⁹ Rychlost znakování i informační hustotu posuzujeme intuitivně, neměříme ji. Zároveň se řídíme komentáři tlumočnicků a v jednom případě i komentářem samotného řečnicka.

2_CS-EN_2

And if you look at the Deaf community, the hearing community keeps trying to change the minority, to force it to its own convictions, and this applies also to religious minorities, and gays and lesbians and other minorities. The same principle applies there.

Komentář

Úsek je převeden adekvátně.

Přímé tlumočení

1_ČZJ-EN

And it also considers the Deaf community, we can see it in our lives that... But not only the Deaf community, there are different religion communities, different ethnic communities, or it also consider the relationship between men and women. Basically, it doesn't... basically... it's not connected only to the Deaf community.

Komentář

Úsek je převeden adekvátně.

Jediný problém je záměna slova „concern“ („týkat se“) za slovo „consider“ („zvažovat, brát v úvahu“).

Větu „... we can see it in our lives that...“, kterou tlumočnick nedokončuje a od níž se přesouvá k výčtu ostatních menšin (v němž schází menšina LGBT+), považujeme za nemotivovanou adici.

Pozorované jevy

Ztížení orientace a/nebo diskomfort na straně příjemce (potenciálně spojený s mírnou ztrátou informace)

Příčina

Nedostupnost významově, stylisticky a/nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce

2_ČZJ-EN

So, if you look at that, like it means... it doesn't matter what minority it is, any minority you can picture. It means that they're forced, they're... to feel or to stay weak.

Komentář

I u tohoto tlumočnicka lze pozorovat zahájení převodu nezávaznou, velmi vágní větou jednoduchou, která tlumočnicka nenutí anticipovat nebo se vypořádat se složitým souvětím a v případě nutnosti se opravovat (viz také tlumočnicki 1_ČZJ-CS a 2_ČZJ-CS). Tento postup může být částečně dán právě i snahou vyhnout se složitým formulacím v cílovém jazyce, pro něž tlumočnick nemusí mít prostředky či kapacitu, a z hlediska procesu je rozhodně přínosný. Na druhou stranu pro příjemce může být tato formulace až příliš vágní. Výčet menšin tlumočnick sumarizuje, čímž šetří procesní kapacitu.

Zároveň dodává informaci, která se v originálu vyskytla již v předchozím úseku (viz řádky č. 25–26 a 27).

Z formulačního hlediska je opět tento úsek poněkud nekoherentní – souvislosti mezi popisovanými jevy jsou vyjádřeny spíše volně.

Pozorované jevy

Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce

Příčina

Nedostupnost významově, stylisticky a /nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce

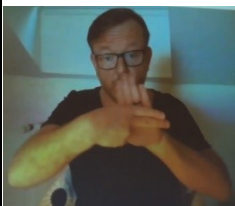
Strategie

Vyčkávání (+ částečně salámová technika), sumarizace, doplnění

Úsek č. 6

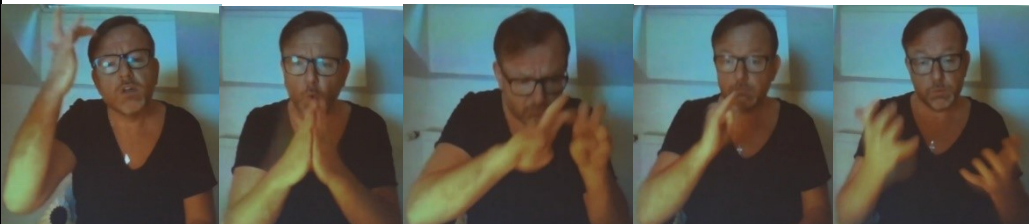
ČZJ+glosy
1) 00:05:43
2) 00:05:39

1)

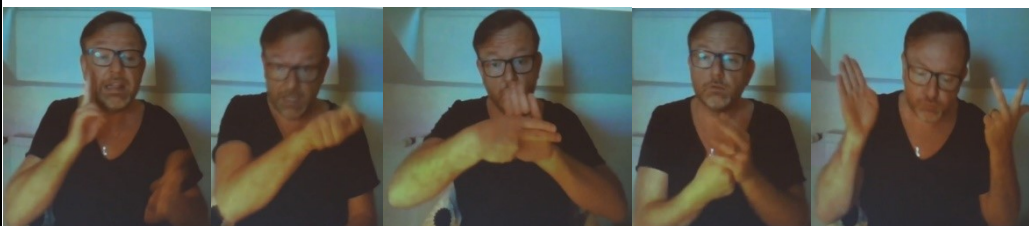

NÁLEPKA

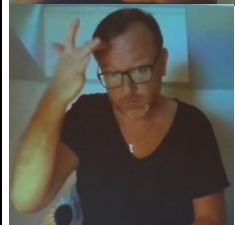
2)

ODBORNÍK KNIHA ZKOUMAT ANO HRUBÝ

NESLYŠÍCÍ KLF: osoby NÁLEPKA+ (mn. č.) TYP ŠPATNÝ (5x – výčet na prstech nedominantní ruky)

POVEDLO (NMS: kývání hlavou) index (oni) KLF: osoby DVA ODBORNÍK

	 <p>(SBÍRAT KLF: levá ruka představuje knihu, pravá provádí pohyb ZAPSAT HRUBÝ (NMS: brada stažená dozadu, zdvižené obočí, doširoka otevřené oči, orální komponent: „pfff“ – vypouštění vzduchu ven)</p>
<p>Překlad zdrojového projevu Řádek č. 29</p>	<p><i>Dva američtí autoři se na tento fenomén zaměřili ve vztahu k menšině neslyšících. Analyzovali řadu odborných publikací, např. lékařské, publikace z oblasti logopedie, publikace speciálně pedagogické a mnoho dalších, a zjistili, že obsahují obrovské množství nepravd a předsudků (takových těch nálepek) o neslyšících. Mají vždy jen negativní obsah.</i></p>
<p>Pilotáž</p>	
<p>1 ČZJ-CS</p>	
<p><i>Tak, já bych se rád s vámi podělil o odbornou publikaci nebo... veškerá odborná literatura dost často... označuje vlastně neslyšící právě jako příslušníky menšiny, rád bych vám rád toto ukázal, ale... opravdu ve většině té odborné literatury je neslyšící vlastně bráný jako někdo, kdo zažívá nějaký handicap, je tam velká... je brán jako něco negativního.</i></p>	
<p>Komentář</p> <p>Pilotní tlumočnick patrně při dekódování znaku „AUTOR“ na základě informace poskytnuté k přípravě (jméno autora a jeho publikace) chybně anticipoval, že bude řeč o konkrétní publikaci, následně se opravil a jednotlivé oblasti zobecnil (a sumarizoval) na „veškerou odbornou literaturu“, přičemž informace o zmíněném výzkumu dvou autorů, pokud je následně zachytil, již z časových a kapacitních důvodů nerekonstruoval.</p> <p>Oproti zdrojovému projevu tlumočnick na tomto místě explicitně uvádí, že neslyšící jsou odbornou literaturou zobrazováni jako lidé příslušící k menšině a zároveň trpící postižením, handicapem. Obojí je adice, ve zdrojovém projevu tyto pojmy výslovně nezaznívají. „Příslušník menšiny“ ve větě „označuje vlastně neslyšící právě jako příslušníky menšiny“, vyslovený po dlouhé pauze, je evidentně nouzovým řešením. „Handicap“ pak může představovat způsob převodu znaku NÁLEPKA, který má negativní konotaci a tlumočnick jej nejspíš interpretuje jako negativní hodnocení handicapu, avšak nereflektuje v tuto chvíli, že tento znak vyjadřuje jev širší, totiž automatické prisuzování určitých negativních vlastností neslyšícím.</p> <p>Pokud jde o konkrétní zmiňované obory, nelze vyloučit, že ačkoli je pilot neuvedl, zaznamenal je a vycházel ze svých znalostí o přístupu v rámci těchto oborů, který považuje hluchotu za postižení, tedy za negativní jev.</p> <p>Konkrétní příklady zmiňovaných předsudků (řádky č. 35–39) jsou – nejspíš vlivem dlouhého odstavu – redukovány na nižší inteligenci a IQ a generalizovány, vypadávají tvrzení o agresivitě a neschopnosti navazovat kvalitní mezilidské vztahy.</p>	

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace

Příčina

Neefektivní použití strategie: Chybná anticipace (pod vlivem nemožnosti přípravy)

Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu:

Dekódování smyslu úvodní části sdělení a oprava vyústily v prodloužení časového posuvu.

(Potenciálně) nedostatek porozumění obsahu a /nebo jazyku zdrojového projevu

Strategie

Anticipace

Oprava

Generalizace

1 CS-EN 1

What I would also like to share with you is... a tip on... literature, a few comments on literature. Most literature denotes Deaf people as members of a minority. As somebody who is suffering from... a disability. And... these people are always portrayed in a negative way. They are not... negative themselves but they are in a negative situation.

Komentář

Z výrazu „tip“ jako ekvivalentu „podělení se“ je patrné, že i přebírající tlumočnické očekával zmínku o konkrétní publikaci. Následně byl sice nucen opravit „tip“ na „comments“, avšak díky dostatečnému odstupů vyrozuměl zavčasu, že nejde o konkrétní publikaci, a mohl zvolit obecný výraz „literature“ a pak již plynule pokračovat.

Za adici přebírajícího tlumočnicka lze považovat větu „They are not... negative themselves but they are in a negative situation“, tedy že neslyšící nejsou sami o sobě negativní, nýbrž že negativní je jejich situace. Toto doplněné tvrzení je jako takové nezávislé na projevu pravdivé, avšak v kontextu zkoumaného úseku a pilotovy formulace je jeho výsledkem *contre-sens*, tedy význam přesně opačný, protože neslyšícím jsou naopak slyšícími odborníky automaticky připisovány negativní vlastnosti. Motivace k přidání této věty je nejasná, i bez ní by byl převod daného úseku ve vztahu k pilotově verzi úplný a správný.

Pozorované jevy

Závažný významový posun (*contre-sens*) a /nebo ztráta informace

Strategie

Úprava odstupů od řečníka

Oprava

1 CS-EN 2

I also want to mention one book. There are more books on this topic and usually in the literature the Deaf are... considered minority members. I would like to show you this. In... most of the literature mentions the minority member, the Deaf person is perceived as someone with a handicap.

Komentář

Tlumočnické převádí pilotní sdělení poměrně doslovně.

Sdělení o tom, že neslyšící jsou odbornou literaturou vnímání vždy negativně, v této verzi

oproti pilotáži chybí, tlumočník zmiňuje pouze handicap, patrně proto, že handicap má obecně negativní konotace. Výraz „nálepkování“, který se objevuje ve zdrojovém projevu a silně vypovídá o postoji řečníka, zde chybí.

I v této verzi je vynechán výčet oborů zmiňovaných publikací.

Koheze tohoto úseku je spíše nižší, mimo jiné i proto, že tlumočník bez dalšího přebírá pilotovu větu „*rád bych vám rád toto ukázal*“ jako ekvivalent řečnickovy připomínky ohledně chybějící prezentace (první přebírající tlumočník tuto větu vynechává).

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace, Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce

Příčina

Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu (v kombinaci s informačně nahuštěným následujícím úsekem).

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočníka:

Vynechání výčtu oborů i mylný odkaz na (nejmenované) konkrétní publikace je způsobeno týmiž jevy v pilotově projevu a nikoli samotným přebírajícím tlumočníkem.

2 ČZJ-CS

V Americe probíhal výzkum na chování většin směrem k menšinám, a různí odborníci... byl to výzkum, který se zaměřoval na chování odborníků k neslyšícím, a ty výsledky byly opravdu velice zajímavé. Často ti odborníci ve svém chování, ať už to byli logopedové nebo psychologové nebo další odborníci, říkali neslyšícím, co dělají špatně, co je na jejich chování špatného, dávali jim různé nálepky, stigmatizovali je, a často to, co jim říkali, jak se k nim chovali, bylo velice negativní.

Komentář

Úsek je opět převeden kompletně (výčet odborníků je sumarizován) a adekvátně (s jednou spontánní formulační opravou a s jednou formulačně neobratnou adicí „odborníci ve svém chování...“). Je patrný dlouhý odstup od řečníka.

2 CS-EN 1

There was a research in the US conducted related to minorities. And it was a research on behaviour of experts with respect to the Deaf. And the experts, whether they were psychologists or any other experts, they were telling the Deaf what they do wrong, what is wrong about their behaviour, they put labels on them, and very often their behaviour was very negative.

Komentář

Úsek je převeden adekvátně.

2 CS-EN 2

There was research in the US on the behaviour between majority and minority and focused primarily on the... on how professionals approach the Deaf and hard-of-hearing. And it was very interesting, because the experts, speech therapists, psychologists, and other kinds of experts kept telling the Deaf what is it that they are doing wrong, what is wrong about their behaviour. Gave them various labels, stigmatized them. And what they said, how they approached them, that was often very negative. The research, the surveys tried

to examine where does this come from, the stigmatization of the hearing impaired.

Komentář

Úsek jako celek převeden adekvátně a kompletně. Poslední věta však představuje adici, kterou tlumočnick přidává patrně z potřeby zvýšit koherenci projevu a zpětně zasadit informace do kontextu. Sám pilotní tlumočnick sdělení o výzkumu zpřesňuje postupně s tím, jak získává od řečníka přesnější informace (které by ve standardní situaci patrně měl k dispozici pro přípravu); nutno podotknout, že tato adice je mírně nepřesná, protože pokud lze ze zdrojového projevu a jeho překladu soudit, cílem zmiňovaného výzkumu nebylo zjistit, odkud stigmatizace neslyšících pochází, nýbrž zmapovat její výskyt v odborné literatuře.

V tomto úseku se vyskytují dva zajímavé jevy. Tlumočnick (který uvádí, že jeho znalost problematiky Neslyšících a znakového jazyka je „téměř nulová“) patrně ve snaze o synonymickou variabilitu používá výrazy „deaf and hard-of-hearing“, tedy „neslyšící a nedoslýchaví“ a dále „hearing-impaired“ neboli „osoby s vadou sluchu“.

Řečník výraz „nedoslýchaví“ nepoužívá vůbec, jedná se tedy o adici (podle našeho názoru motivovanou zautomatizovaným slovním spojením). „Osoby s vadou sluchu/se sluchovým postižením“ je zastřešující termín pro neslyšící i nedoslýchavé, věcně proto tlumočnickovo tvrzení chybné není (ačkoli řečník v tuto chvíli nepoužívá ani tento výraz), avšak tento termín je nutno používat obezřetně, protože je asociován se ztrátou sluchu jako vadou, a neodpovídá tak sebepojetí n (N)eslyšících jako kulturní a jazykové menšiny (tzv. kulturní pohled na hluchotu). V mnoha případech bude hranice ne/vhodnosti použití tohoto termínu tenká.

Jedná se o otázku sociokulturní kompetence tlumočnicka a jeho profesionality, spočívající mimo jiné ve schopnosti osvojit si správnou a kulturně vhodnou terminologii. Sám tlumočnick si je této problematiky vědom, jak vyplývá z jeho níže uvedeného komentáře. Jako bezpečné řešení se nabízí držení se terminologie pilotního tlumočnicka (což samozřejmě nevylučuje nutnost řešit na místě terminologická dilemata související s možnostmi konkrétních pracovních jazyků).

Komentář tlumočnicka

„Pravidelně mi přicházelo na mysl, nakolik jsou různé termíny pro neslyšící akceptovatelné. Byla to součást mé přípravy, ale při tlumočení se mi zdálo, že to chtělo podívat se na to víc a mít k ruce víc synonym, u nichž by bylo bezpečně ověřeno, že projdou. Minority na tohle bývají citlivější (což naprosto chápu), takže jim chci vyjít vstříc.“

Přímé tlumočení

1 ČZJ-EN

But I would like to mention now also two researchers from America, from US. And of course, there have been many researches, and they have been talking about labelling the minorities.

(The things that the majorities... how they behave towards minorities, they are very negative. Very negative. – řádek č. 31)

Komentář

Souvislost mezi vědci z USA a výzkumy není vyjádřena jasně (věta začínající „And of course, there have been researches...“ vyznívá jako nový tematický úsek), stejně tak námět těchto výzkumů je vyjádřen poměrně vágně, takže na příjemce může sdělení působit

nejasně. Příslušné obory nejsou zmíněny. Problémem je v tomto případě nedostatek podkladů pro přípravu a neviditelná prezentace, která tlumočnickům ztěžuje zasazení informací do správného kontextu.

Formulace poslední věty je také poněkud zavádějící, a to z gramatických důvodů – „labelling the minorities“ (tedy bez předložky „of“ a s daným použitím určitého členu) místo „the labelling of minorities“ (tedy místo slovesného podstatného jména)“ může čistě z významového hlediska asociovat spíše záměr provádění dané činnosti místo označení diskutovaného jevu (domníváme se však, že z kontextu je význam možno odvodit a důsledkem je tak pouze diskomfort na straně příjemce).

Informace o negativní povaze těchto stigmat v tomto úseku chybí, je doplněna v jednom z bezprostředně následujících úseků.

Kvůli nedostatečným a nekonkrétním podkladům pro přípravu zde dochází ke stejné chybné anticipaci jako u tlumočnicka 1 _ČZJ-CS.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce

Příčina

Technické problémy, neautentičnost situace, nemožnost přípravy

Neefektivní použití strategie (anticipace)

Strategie

Anticipace (chybná)

Komentář tlumočnicka

„Tady to bylo kvůli jiným očekáváním. On ukazuje nějaké dva odborníky a já si to vykládám tak, že bude mluvit o tom Harlanovi Laneovi, ale on v tu chvíli mluví obecně o logopedech a rádoby odbornících a tady se mi to myslím nějak zamotalo.“

2 ČZJ-EN

*If we look at the Deaf people, there were some researchers in America, in United States, they took **different reviews, paper, academic books**, and (we) found out that **this princip I've been talking about, it's very strong place in all opinions.***

(It's very negative. – Řádek č. 31)

Komentář

Význam tohoto úseku dekódoval tlumočnick správně.

Konkrétní oblasti, z nichž zmiňované zkoumané publikace pocházejí, však vynechává, a namísto nich rozvádí (přidává) typy publikací.

Zjištění z průzkumu literatury týkající se „nepravd a předsudků o neslyšících“, tj. „nálepek“ převádí velmi obecně výrazem „tento princip“, který však odkazuje spíše k otázce moci a podřízenosti než k předsudkům a negativním nálepkám, takže dochází ke ztrátě důležité informace a k určitému významovému posunu (ačkoli oba jevy – podřízené postavení a předsudky – spolu úzce souvisí).

Tlumočnick mohl generalizaci využít jako nouzovou strategii (za účelem úspory času či z důvodu neporozumění) a zároveň patrně vycházel ze své extralingvistické znalosti a vědomí toho, jak spolu oba jevy souvisí, aniž je explicitoval.

V projevu se vyskytuje čechismus „*princip*“ místo „*principle*“ a dále neuzuální a poněkud nejasná formulace „*it's very strong place in all opinions*“ (tedy že v odborných názorech

výrazně převládá výše popisované pojetí závislé a neschopné menšiny“), k níž se vyjadřujeme i v souhrnném hodnocení výkonu tohoto tlumočnicka. Dekódování může od příjemce vyžadovat vyšší úsilí.

Pozorované jevy

Mírný až závažný významový posun a /nebo ztráta informace

Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce

Příčina

Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu

Nedostupnost významově, stylisticky a /nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce

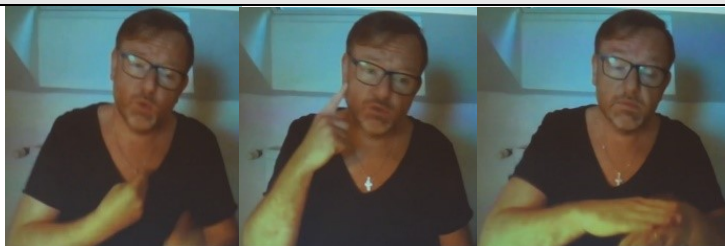
Strategie

Sumarizace

Generalizace

Úsek č. 7

ČZJ+glosy
00:11:01

BOHUŽEL SLYŠÍCÍ ŘÍCT

JAKO ZMĚNA SZ: NEMOCT (NMS: vrcení hlavou)

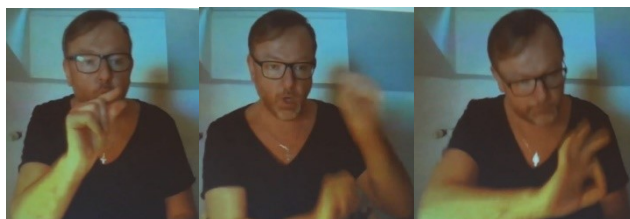
VIDĚT SZ: napořád CELÝ ŽIVOT

SLYŠÍCÍ AUTOMATICKY MUSÍ POMÁHAT MUSÍ (NMS: kývání hlavou)

ALE KLF: skupina (menšina) (tvar ruky D) MOCT

TROŠKU BRÁNIT-SE SZ: dokázat

Překlad zdrojového projevu Řádek č. 59	<i>Takže, co s tím... Slyšící lidé se v tomto ohledu už asi nezmění. Myslím si, že upozorňovat slyšící lidi, aby změnilí své chování, není nic platné. Slyšící jsou prostě posedlí představou, že nás musí spasit. Ale my neslyšící se můžeme začít téhle tendenci slyšících trochu bránit. Jak? O tom pak budu mluvit v druhé části svého povídání.</i>
Pilotáž	
1 ČZJ-CS	
<i>A mám pocit, že přístup slyšících k neslyšícím lidem opravdu je dlouhodobě tento. A je těžké se tomu bránit. Já potom v té druhé části budu toto vysvětlovat vzhledem k odborné literatuře, o níž jsem mluvil.</i>	
<p>Komentář</p> <p>Pilotní tlumočnick formuluje tento úsek zpočátku poměrně vágně. Konkrétně jde o formulaci „...přístup slyšících k neslyšícím lidem opravdu je dlouhodobě tento“, kdy „tento“ odkazuje na neochvějně přesvědčení slyšících o nutnosti pomoci neslyšícím. Otázkou je, jestli bude příjemci tato souvislost dostatečně jasná – v bezprostředně předcházejícím úseku byl totiž popisován přístup k nevidomým, jimž (v pilotově verzi) ostatní pomoc naopak automaticky nevnucují („Tam třeba takový přístup úplně není...“). Jak vidno níže, tato nedostatečně jednoznačná formulace vede u jednoho z přebírajících tlumočnicků k dezinterpretaci.</p> <p>V cílovém projevu dochází (patrně vlivem dlouhého odstupu) ke ztrátě informace, která je pro vyznění projevu a záměr řečníka stěžejní a která uvádí další tematický celek – neslyšící se mohou přístupu většiny alespoň trochu bránit. Do cílového projevu se přeneslo pouze sdělení o tom, že bránit se chování většiny je těžké. V důsledku se ztrácí informace o tom, že bránit se je možné, což by teoreticky mohlo vést k opačné interpretaci. Navíc je oslaben účinek projevu na příjemce, protože aktivizace k obraně je důležitou součástí sdělení.</p> <p>Pozorované jevy</p> <p>Závažný významový posun (potenciální <i>contre-sens</i>) a /nebo ztráta informace Oslabení či zkrácení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce Negativní ovlivnění přebírajícího tlumočnicka</p> <p>Příčina</p> <p>Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu: Domníváme se, že důsledkem delšího odstupu (kdy může docházet k zahlcení kapacity) tlumočnick informace více filtruje. K tomu má nejspíše sloužit i zobecňující, sumarizující výraz „tento“, který však posluchač může vztáhnout k jevu právě opačnému. Generalizací, jejímž účelem mělo být patrně zkrácení odstup, je i formulace „Je těžké se tomu bránit“; ta může být samozřejmě i důsledkem neporozumění.</p> <p>Strategie</p> <p>Generalizace</p>	
1 CS-EN 1	
<i>And I feel that the approach of the hearing people towards Deaf people is very similar and it is hard to fight that. In the second part of my presentation, I will put this in context of literature that I was speaking about.</i>	

Komentář

Důsledkem výše popsané nedostatečně jasné vnitrotextové reference dochází v anglickém cílovém projevu k narušení logiky – pilotův výraz „*tento*“ převádí tlumočnický výrazem „*very similar*“ ve větě „*the approach of the hearing people towards Deaf people is very similar*“ a patrně si neuvědomuje, že tím odkazuje k předchozímu úseku, který však popisuje přístup právě opačný („...*If a sighted person approaches a blind person, they usually ask: "Do you need help?"*“, řádky č. 56–58), a dochází ke zkreslení (*contre-sens*).

I v tomto projevu (logicky) schází informace o možnostech obrany a zůstává pouze sdělení, že bránit se je těžké.

Pozorované jevy

Závažný významový posun (*contre-sens*) a /nebo ztráta informace

Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka:

Zdrojem zkreslení logiky tvrzení ohledně přístupu k neslyšícím a k jiným menšinám (nevidomým), je, jak již uvádíme výše, nejednoznačnost pilotovy formulace, konkrétně ukazovacího zájmena „*tento*“.

Zároveň je však v předcházejícím úseku pilotního projevu uvedeno i to, že v případě nevidomých „...*takový přístup úplně není*“, a z kontextu je tak možné správnou interpretaci odvodit. Přebírající tlumočnický tento kontrast nezaznamenává. Vzniká tím jednak posun, který lze označit za *contre-sens*, jednak není formulace logická, protože tlumočnický vzápětí (ve vztahu k pilotnímu projevu správně) dodává, že „*it's hard to fight that*“, ovšem pokud by skutečně přístup k neslyšícím byl v tomto ohledu stejný jako k nevidomým, nebylo by potřeba se mu bránit.

1_CS-EN_2

But I think that the approach of the hearing people towards the Deaf people is what I mentioned. And it's difficult to... fight against it. I'll mention what is present in literature. I've already mentioned this.

Komentář

Ztráta informace o možnosti obrany v tomto cílovém projevu je stejná a má tutéž příčinu jako u prvního přebírajícího tlumočnicka.

Velmi vágní a poměrně bezobsažná formulace „*But I think that the approach of the hearing people towards the Deaf people is what I mentioned*“ je převzata od pilotního tlumočnicka bez jakékoli explicitace, v porovnání s tlumočnickem 1_CS-EN_1 však alespoň nedochází k nesprávné interpretaci.

Závěrečná věta tohoto úseku „*I'll mention what is present in literature. I've already mentioned this*“ je opět vágní a souvislost literatury s možností obrany proti většinovému přístupu je velmi implicitní a v porovnání s verzí pilota a tlumočnicka 1_CS-EN_1 ještě dále oslabená.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace

Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočníka

Nedostupnost významově, stylisticky a /nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce:

Ačkoli zmínka o literatuře přichází se značným odstupem, nedomníváme se, že posuv je primárním zdrojem vynechání informace o usouvztažnění s literaturou. Simplifikace může sice sloužit ke zkrácení odstupu, lze ji ale považovat i za problém formulace v cizím jazyce.

Strategie

Generalizace

2 ČZJ-CS

A většinová společnost si hodně myslí, že by měla pomáhat i přes vůli těch menšin 0.

Komentář

V tomto úseku došlo ke ztrátě informace o nepravděpodobnosti změny přístupu většiny i o možnostech obrany proti vnucované pomoci.

Informaci o tom, že o nich řečník promluví ve 2. části přednášky, doplňuje tlumočník později.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace

Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina

Příčinou je dlouhý odstup od řečníka, kdy tlumočník velmi podrobně převádí předchozí (poměrně spontánní a hutný) úsek. Na tomto úseku je dobře patrná časová náročnost produkce lineárního jazyka v porovnání s jazykem se simultánně organizovanými prvky. Informaci o nepravděpodobnosti změny a o možnostech obrany tlumočník vypouští (patrně spíš nevědomky/nezáměrně než vědomě), a doplňuje informaci o potřebě většiny pomáhat přes vůli menšiny, kterou původně vypustil.

Strategie:

Změna pořadí informací

Komentář tlumočníka

„Tady mi to uteklo. To s tím nevidomým, mně to nedošlo a na tomhle místě půl minuty vařím z vody, než mi to došlo.“

2 CS-EN 1

And the majority society believes that people should help under any circumstances. 0

Komentář

Informaci o nepravděpodobnosti změny a o možnostech obrany tento cílový projev neobsahuje, protože ji neobsahuje ani projev pilotní.

Navíc tlumočník generalizuje informaci o pomoci proti vůli menšiny na „pomoc za všech okolností“ („*help under any circumstances*“), čímž dochází ke ztrátě informace důležité pro smysl sdělení a zejména záměru řečníka i k oslabení jeho záměru.

<p>Pozorované jevy Závažný významový posun a /nebo ztráta informace Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce</p> <p>Příčina Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka Příčinu generalizace se nepodařilo identifikovat. Velmi krátká pauza těsně před vyslovením této fráze naznačuje, že se může jednat o nouzové řešení nedostupnosti vhodného ekvivalentu.</p>
<p>2 CS-EN 2</p>
<p><i>And the majority really thinks it should help despite what the minority actually wants. 0</i></p>
<p>Komentář Ani tento cílový projev informaci o nepravděpodobnosti změny a o možnostech obrany neobsahuje, protože ji neobsahuje ani projev pilotní. Jinak je převod adekvátní.</p> <p>Pozorované jevy Závažný významový posun a /nebo ztráta informace Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce</p> <p>Příčina Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka</p>
<p>Přímé tlumočení</p>
<p>1 ČZJ-EN</p>
<p><i>(It always should be the decision of the person, like their own decision. And I feel, and I think it's more common when it comes to the question of people on wheelchair or blind people – Řádek č. 56–58) ... but with Deaf I feel like people are the feeling that they can do it immediately, automatically, they can control our lives, they can control us. And it's really not a good attitude. 0</i></p>
<p>Komentář Došlo k vypuštění informace o možnostech obrany. Příčinu nebylo možné identifikovat. Zajímavá je volba první osoby množného čísla, kdy řečník tlumočnickovými ústy vystupuje jako příslušník komunity Neslyšících – více o této volbě viz Úsek č. 5 analýzy B – Specifické jazykové jevy – Gramatické kategorie bez přímého ekvivalentu.</p> <p>Pozorované jevy Závažný významový posun a /nebo ztráta informace Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce</p>
<p>2 ČZJ-EN</p>
<p><i>And you can see like... hearing majority, it's very hard to change their opinion. Because they have a feeling that they can help, they have to help us anyway. We have some assertive techniques how to react on those situations and I will be speaking about them today. But it's still like the majority the feeling they have to help us and they're doing something good. That has to be changed.</i></p>

Komentář

Úsek je převeden kompletně a adekvátně.

Zajímavé je, že tento tlumočnick zvažuje (patrně jako jediný) pozitivní a negativní konotace ekvivalentů znaku BRÁNIT-SE – viz komentář tlumočnicka.

Strategie

Využívání metalingvistického povědomí, využívání extralingvistické znalosti a znalosti situačního a sociokulturního kontextu (kulturní adaptace)

Komentáře tlumočnicků

„Přišlo mi to kulturně vhodnější. Myslím, že výraz ‚musíme se bránit‘ je v ČZJ úplně v pořádku, ale v ČJ [sic] mi přišlo vhodnější použít ten pozitivní význam [asertivní], a ne ten negativní. Kdyby se na to díval slyšící člověk, (...) naopak by to na něj působilo, že oni jsou chudáci a musí se bránit. Ale v tom kontextu, který chtěl sdělit ten mluvčí, nebo si myslím, že chtěl sdělit, tak i přesto, že tam neukazoval asertivní komunikaci, tak si myslím, že neslyšící člověk by mohl použít tento výraz. (...) A přesto že ten znak tam nepadl, tak mi to přišlo, že ten význam tam v ČZJ je a že je to prostě vhodnější v ČJ [sic] použít tento způsob.“

Úsek č. 8

ČZJ+glosy
00:12:02

UŽ index: on SLYŠÍCÍ KLF: osoba

NEZNAT PRAVIDLA CO NESMĚT CO SMĚT

HRANICE NEZNÁ VŠECHNO SZ: je mi to jedno⁸⁶⁰

⁸⁶⁰ Tento specifický znak lze přeložit také jako „dělat něco bez okolků/bez ohledu/drže/bez dovolení/beze studu“.

<p>Překlad zdrojového projevu Rádky č. 60–63</p>	<p><i>Bohužel, tak to je a těžko s tím něco uděláme. Tato role dobrodinců je velmi riziková, spojená s manipulací. Je pravda, že mnohé z toho, co tu právě říkám, se týká např. i tlumočnicků. Když jsme se na to zaměřili, byli jsme až překvapeni, jak moc se jich to týká. Je důležité, abychom už např. v kurzech znakového jazyka učili slyšící frekventanty, budoucí tlumočnický, dodržovat určité hranice. Je to i o našem chování a o tom, jak moc ty hranice rozvolníme směrem ke slyšícím.</i></p> <p><i>Snadno se stane, že slyšící lidé, kteří jsou v častějším kontaktu s neslyšícími, získají falešný pocit, že jsou přáteli neslyšících, mají najednou pocit, že se chtějí s neslyšícími navštěvovat, píší si s nimi přes sociální sítě a tím se ty hranice posunou tam, kde určitě nemají být. Když v této nezdravé situaci nabídnou, že by nám chtěli tlumočit, je to špatně.</i></p> <p><i>Mnohdy ani nedostudovali v kurzech, nestudovali na VOŠ ani na vysoké škole. Prostě jsme jen na sebe narazili, a přesto si tento slyšící člověk myslí, že bychom se měli přátelit. Tlačí na pilu a zapomene na hranice, které by mezi námi měly zůstat. Začne se k nám chovat tak, že si dovolí i nehorázné věci.</i></p>
<p>Pilotáž</p>	
<p>1_ČZJ-CS</p>	
<p><i>To znamená, ten... ta role toho dobrodince je opravdu nebezpečná. Obzvlášť pokud by to bylo třeba ve vztahu tlumočnicka k neslyšícímu, tak pokud by byly ty hranice nejasné a opravdu by ten přístup tlumočnicka byl takový jako přátelský nebo ten dobro... dobrosrdečný, tak opravdu je velmi těžké potom nastavit hranice mezi tlumočnickem a neslyšícím člověkem. 0 Opravdu, ten... kamarádský přístup... Tam potom může být... může se stát, že ten slyšící člověk nezná pravidla komunikace s neslyšícím a bylo by to velmi problematické.</i></p>	
<p>Komentář</p>	
<p>Je patrné, že tlumočnický smysl sdělení (alespoň zčásti) dekodeval správně. Cílová formulace o pravidlech komunikace s neslyšícími, ačkoli je sama o sobě fakticky správná, však může být v tomto kontextu interpretován zavádějícím způsobem. Pilotova formulace naznačuje, že „příliš kamarádský/přátelský/dobrosrdečný“ přístup je nežádoucí nikoli podle pravidel profesní etiky, nýbrž podle obecných pravidel komunikace s neslyšícími (pod nimiž by bylo spíše možné si představit zásady vizuální komunikace, ačkoli i z nich vyplývají určitá pravidla z hlediska dodržování hranic, osobního prostoru apod.). Zdrojové sdělení se však týká dodržování hranic v osobních a zejména pracovních vztazích a znak PRAVIDLA se nepojí s pojmem/znakem KOMUNIKACE, nýbrž s tím, co jednotlivec NESMÍ a co SMÍ, tedy spíše s jednáním vůči neslyšícímu klientovi. Lze předpokládat, že ze strany pilota se jedná o generalizaci.</p> <p>Společně s velmi obecným převodem specifického znaku „je jedno, co se stane / co si ostatní pomyslí“ (více o převodu tohoto SZ viz komentář k projevu 2_ČZJ-CS níže) jako „bylo by to velmi problematické“ působí toto sdělení neurčitě, souvislost mezi kamarádským přístupem, neznalostí pravidel komunikace a „problematickým“ výsledkem je nejasná.</p> <p>V pilotním projevu se ztrácí informace o konkrétních projevech nedodržování hranic profesní role tlumočnicka i o souvislosti s profesní přípravou tlumočnicků.</p> <p>Celkově se zde tlumočnický pohybuje na obecnější, abstraktnější úrovni.</p>	
<p>Pozorované jevy</p>	
<p>Mírný významový posun a /nebo ztráta informace</p>	

Příčina

Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu
Gramatické a jiné jazykové jevy ve zdrojovém jazyce

1_CS-EN_1

*So, this do-gooder tendency is very dangerous. Especially so when the relationship is the relationship of an interpreter for example, and the Deaf person. Say the interpreter becomes this do-gooder then **it's very hard to draw a clear line between the role of the interpreter and the position of the Deaf person.** 0 When you're too friendly, the line can become a bit blurred. **It is very problematic if the speaking person doesn't really know or follow the rules of communication with a Deaf person.***

Komentář

Tlumočník rovněž hovoří o pravidlech komunikace s neslyšícím člověkem a informace o chybějící kvalifikaci a příklady příliš úzkého kontaktu jsou také vypuštěny, obojí následkem převzetí sdělení od pilota.

Tlumočník používá věcně i uzuálně nesprávný výraz *speaking person* („mluvící osoba“) místo *hearing person* („slyšící osoba“), a to na několika místech projevu.

Obecně je však na tomto úseku patrná výhoda tlumočení s pilotáží, kdy pilotní tlumočník dekóduje zdrojové sdělení a přebírající tlumočník je (za předpokladu dostatečné analýzy) schopen vyfiltrovat např. hezitace a nekoherentní formulace, sdělení explicitovat a pomocí syntaktických, deiktických apod. prostředků mu dodat více vnitřní soudržnosti.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočníka:

Použití neuzuálního nebo chybného jazykového či významově nebo stylisticky neodpovídajícího prostředku v cílovém jazyce

Komentář tlumočníka

1_CS-EN_1: „Až někde v púlce mi došlo, že pro ‚slyšící‘ používám termín ‚speaking‘, a ‚hearing‘ začínám říkat až později. Vím, že na jednom místě řečník říkal ‚slyšící‘ i ‚mluvící‘, ale to bylo myslím jen jednou někde ke konci, takže většinu času to asi říkám špatně.“

(Pilotní tlumočník výraz „mluvící“ ve smyslu „slyšící“ nepoužívá. Tento komentář připomíná, že retrospektivní hodnocení nemusí být vždy zcela spolehlivé.)

1_CS-EN_2

*This role of a helping person is quite dangerous. Especially when it's an interpreter and there's this relation between the hearing interpreter and the Deaf person. If the interpreter is very friendly and wants to help the Deaf person **it's very difficult to find... the... limit, the... the barrier between the role of an interpreter and a friend, a helping person. And the hearing person might not know what are the rules of behaviour, what are the rules of talking to the Deaf person.***

Komentář

Pokud jde o pojetí hranic, tlumočník hovoří o nejasné hranici mezi rolí tlumočníka a blízké osoby místo hranice mezi tlumočnickem a neslyšící osobou. Ačkoli je toto pojetí odlišné od překladu zdrojového projevu, verze pilota i prvního přebírajícího tlumočníka, je fakticky velmi logické a případný posun ve významu je minimální. Zavádějící je výraz „*barrier*“, který

asociuje překážku místo hranice. Tlumočník si je tohoto problému vědom, což svědčí o jeho metajazykovém povědomí. Pokud jde o pravidla profesní interakce s neslyšícími, tlumočník výstižně hovoří o pravidlech chování („*rules of behaviour*“). Následně však – patrně pod vlivem pilotovy formulace „*pravidla komunikace s neslyšícím*“ – dodává „*rules of talking*“, posouvá význam sdělení na rovinu komunikace místo (původně výstižně vyjádřené) roviny chování.

I v tomto cílovém projevu se ztrácí informace o konkrétních projevech dodržování hranic role tlumočníka i o souvislosti s profesní přípravou.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace:

Mimo jiné nepotřebná adice „*rules of talking*“ posouvá sdělení na mírně odlišnou rovinu.

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočníka

Nedostupnost významově, stylisticky a /nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce

Komentář tlumočníka

„*Pak se trochu zasekávám na ‚hranicích‘, používám tam i ‚barriers‘, což není vůbec dobré, tak snad to posluchače moc nezmátlo.*“

2 ČZJ-CS

*A tohle souvisí s tou touhou po řízení, po moci, a je to velice nebezpečné. Budeme se tomu ještě věnovat v teoretické části, v druhé části této přednášky. To souvisí i s tlumočníky, tam jsou také různé nebezpečné aspekty. Když je budete učit, budoucí tlumočníky, budete jako lektori působit a vzdělávat je, musíte si udržet hranice. Nemůžete neustále se s nimi kamarádit, s těmi budoucími tlumočníky a studenty, psát si s nimi zprávy na mobilu, navštěvovat se. Musíte si dávat pozor, protože v budoucnosti oni budou pracovat jako tlumočníci a **nebudou mít žádné hranice**. Budou mít pořád pocit, že jsou s vámi kamarádi, že jsou kamarádi se všemi neslyšícími. **Spousta tlumočnicků tyto hranice nemá.***

Komentář

Úsek je převeden téměř kompletně, s výjimkou informace o nedostatku kvalifikace budoucích tlumočnicků.

Velmi zajímavá je poslední věta tohoto úseku, která v překladu zní „*Tlačí na pilu a zapomene na hranice, které by mezi námi měly zůstat. Začne se k nám chovat tak, že si dovolí i nehorázné věci.*“ Velmi doslovně a velmi zjednodušeně je ji možné přeložit z ČZJ jako „*Slyšící člověk nezná pravidla, co smí a nesmí dělat, a vůbec si s tím neláme hlavu/kašle na to.*“ apod. Vyjádření tohoto pilotního tlumočníka je méně důrazné než interpretace překladu, za výrazně méně důraznou než u řečníka ji nepovažujeme (zejména díky příznakovému slovosledu a příslušnému větnému důrazu).

Poslední věta je překladem specifického znaku „je jedno, co se stane / co si ostatní pomyslí“⁸⁶¹ a je příkladem toho, jak různé a široké jsou možnosti převodu specifických znaků a především

⁸⁶¹ Tento znak řadí Vysuček (2009: 90) do tematické skupiny „Jednání bez ohledu na stanovené zásady“ a definuje ho jako „[p]orušování pravidel, nedbání toho, co je obecně považováno za správné, žádné zábrany jednat ‚proti proudu‘, jednání bez obav z postihu, takové jednání je vnímáno jako ‚frajeřina‘.“

toho, že jejich vyjádření v mluveném, lineárním jazyce je nepoměrně méně úsporné než ve znakovém⁸⁶².

Pozorované jevy

(Mírné) oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina

Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu

(v malé míře i nepříliš úsporný způsob vyjádření)

Gramatické a jiné jazykové jevy ve zdrojovém jazyce

2 CS-EN 1

*And it might be really dangerous. And we will focus on that in the theoretical part, in the second part of this presentation. And the same relates to interpreters. There are also some dangerous aspects. When you teach future interpreters, you need to keep the borders. You cannot be friends all the time with the students – future interpreters, send messages, to visit... Because in the future they will be working as interpreters 0 and they will feel that they are friends with you, with all the Deaf. **Many interpreters actually lack these borders.***

Komentář

Chybějící zmínka nedostatečné kvalifikace i oslabený důraz na nedostatečné dodržování hranic a nevhodném chování má původ v pilotním projevu. Tlumočnick dále vypouští druhou zmínku o chybějících hranicích, kterou mohl teoreticky považovat za redundantní, čímž se však sdělení, které v pilotově verzi lze považovat za mírně oslabené, oslabuje dále. Bez zachování významu, který nese SZ „je jedno, co se stane / co si ostatní pomyslí“ není potenciálnímu posluchači bez vědomostí o tlumočení zcela jasné, proč je přátelský vztah tlumočnicka s neslyšícími problematický. Jedná se opět o výpustku, která se jeví být marginální, protože vypuštěna není informace, která by již nezazněla, rozsahem je výpustka malá a nenarušuje plynulost ani logiku projevu, přesto však vede k mírné informační ztrátě. Pro klíčové slovo tohoto úseku („hranice“) je zvolen nevhodný ekvivalent („borders“ místo „boundaries“), který však není nesrozumitelný.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

(Mírné) oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

Příčinu výpustky není možné spolehlivě identifikovat. Mohlo se jednat o neefektivní použití strategie výpustky s cílem buď zkrátit odstup od řečníka (který však není v tuto chvíli výrazně dlouhý), nebo eliminovat redundanci, která ve skutečnosti redundantní není.

⁸⁶² Např. podle Vysučka (2009: 281) jsou specifické znaky „...znaky, jejichž specifičnost se projevuje až při kontaktu s jiným jazykem, zde jazykem majícím odlišný způsob existence. Pro specifické znaky se v příslušných národních mluvených jazycích obtížně hledá analogie, protože mají často citově zabarvený význam, nevztahují se k jedné konkrétní či abstraktní entitě, je možné přeložit je několika různými způsoby a ve většině případů nemají jednoslovný ekvivalent.“ Viz také podkapitolu Specifické znaky.

2 CS-EN 2

*And this is related to the... this desire to control, desire to have power. We'll talk about this in the theoretical part, in the second part of this presentation. And also, interpreting. There are various dangerous aspects of this. When you train future interpreters, you educate them as trainers, you need to set the boundaries. You can't just be friends all the time with the future interpreters, with the students, and exchange messages on your phone and visit each other, because in the future they'll work as interpreters, and **they'll have no boundaries**. They'll keep feeling that... they're friends with you, that they're friends with all the deaf people. **So many interpreters don't have this boundary.***

Úsek je převeden adekvátně (s výjimkou nezaviněné výpustky informace o nedostatečné kvalifikaci). Pokud jde o zprostředkovaný převod specifického znaku, tlumočnický usiluje o zachování expresivity především syntaktickými prostředky a větným důrazem.

Přímé tlumočení

1 ČZJ-EN

*... they can control our lives, they can control us. And it's really not a good attitude. And also, for example, when it comes to the interpreters, it's also very important question. And I believe you are maybe the... you are teachers or lecturers of future potential interpreters. And it's always good to know about the attitude and check what is the... **where is the line**, how they feel about the Deaf community, and... Now we have... And those people... and we have to be quite careful about the relationship that will be between us, you know, between Deaf people and between the potential future interpreters.*

Now, there is the new school, VOŠ, in Hradec Králové, where are young interpreters educated, there are universities, and... unfortunately, sometimes those students, they don't know actually what they can or they are allowed to do or... and what is basically like across the line.

Komentář

Tlumočnický zdrojové sdělení z převážné části dekodoval. Celkově však z tohoto úseku jasně nevyplývá, proč jsou příliš úzké vztahy mezi studenty/tlumočnickými a neslyšícími nebezpečné. Z kontextu může příjemce samozřejmě odvodit, že jde o řídicí postavení slyšících, avšak konkrétní problém – zde příliš přátelský vztah – není pojmenován. Formulace „*they don't know actually what they can or they are allowed to do*“, která je poměrně těsným převodem věty č. 1 (viz vyjádření v ČZJ výše), konkrétně znaků NEZNAT-PRAVIDLA-CO-NESMĚT-CO-SMĚT, je poměrně nejasná – není zřejmé, v jakém smyslu není tlumočnickům něco „dovoleno dělat“ („allowed to do“). Označení příliš blízkých vztahů za „nebezpečné“ se ztrácí, čímž se oslabuje postoj řečníka. Poněkud nejasnou větu „*how they feel about the Deaf community*“ považujeme za vyjádření sdělení o nevhodně úzkých přátelských vztazích mezi neslyšícími a slyšícími. Protože však tato věta doslova znamená „jaký mají z neslyšící komunity pocit“, je v takovém případě zavádějící.

Zároveň však tlumočnický chybějící informace doplňuje později, byť stále poněkud vágně.

Z pragmatického hlediska je pro příjemce nesrozumitelná zkratka VOŠ, kterou tlumočnický (evidentně z důvodu nedostupnosti ekvivalentu a případně nedostatku kapacity na opis či generalizaci) zachovává v české verzi, a není příliš jasné, jakou roli zmíněné vzdělávací instituce v projevu hrají.

Tento úsek považujeme za relativně málo koherentní. Zdrojem je dle našeho názoru problém s produkcí v jazyce B.

Pozorované jevy

Mírný až závažný významový posun a /nebo ztráta informace

Oslabení či zkrácení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce (v souvislosti s použitím zkratky „VOŠ“)

Příčina

Nedostupnost významově, stylisticky a /nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce

2 _ČZJ-EN

But it's still like the majority the feeling they have to help us and they're doing something good. That has to be changed. And it's very dangerous situation. So you, it's in your future, you as a teachers, you as a lecturers, instructors, you have to keep the boundaries between you and your students. And you have to set all those rules.

And (use interpreter) wouldn't do things for you, they help you... help is not the right word, but they'll translate the same what you need, and it's your responsibility. And when you meet people who don't know how to behave to Deafs, it's your responsibility to act certain way and to explain and to... make the situation better. Because you have your rights and it's very important to keep the boundaries with your students too, because then they can see how people should behave to themselves – not to helping them. And the (kids) will get used to it because there are certain ways how we can deal with this... with this what I ... with the thing I described. Exactly, that's right, you're saying exactly the right thing.

Komentář

Pro tento relativně dlouhý úsek je charakteristické volnější řazení informací. Řádky č. 60–61 jsou převedeny správně, u řádků č. 62–63 dochází k několika posunům.

Tlumočník doplňuje dekodované sdělení svou znalostí problematiky, avšak v některých případech tak dochází k významovému posunu – zmínku o tlumočnících interpretuje tlumočník chybně, a sice tak, že neslyšící mají využívat tlumočnicků, kteří nechtějí dělat věci za ně a pouze objektivně tlumočí. Z jazykového hlediska považujeme začátek úseku č. 62–63 za obtížně srozumitelný.

Následný úsek interpretuje tlumočník tak, že neslyšící lektor má sloužit jako vzor pro studenty, které učí. Jedná se o významový posun, který je zapříčiněn neporozuměním způsobeným nedostatečnou obeznameností se situačním kontextem (konkrétně se složením původního publika), plynoucí z experimentální situace.

Tyto posuny jsou obecně v souladu s řečnickovým argumentem, avšak množství informace dodané nad rámec sdělení považujeme za poměrně vysoké, proto jsme posun označili za závažný. Jedná se o zajímavý příklad závažného posunu způsobeného adicí obecně platné (pravdivé) informace.

Dále se v projevu vyskytla adice ve znění „*You have your rights*“ neboli „Máte svá práva.“. Tlumočník se k ní vyjadřuje v komentáři níže.

Do věty o pomoci ze strany tlumočnicků vkládá tlumočník svou poznámku – opravu nevhodně zvoleného výrazu („*Help is not the right word*“) – která svědčí o schopnosti metalingvistické a sociokulturní reflexe (viz komentáře níže). V komentáři popisuje tlumočník i strategii, respektive (více či méně nouzový) postup rekonstrukce významu na základě zaznamenaných znaků, který je patrný na několika místech projevu.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace

Příčina

Rychlost a /nebo informační hustota/struktura zdrojového projevu

(Potenciálně) Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu

Technické problémy, neautentičnost situace, nemožnost přípravy

Nedostupnost významově, stylisticky a/nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce

Strategie

Explicitace/adice

Oprava

Využívání extralingvistické znalosti a znalosti situačního a sociokulturního kontextu a metalingvistického povědomí

Komentář tlumočnicka

Ad adice „*You have your rights.*“ neboli „*Máte svá práva.*“: „*Tohle nevím úplně jistě, to byla velmi rychlá a emotivní část. (...) Nebylo hned jasné, kam směřuje, takže se tam snažím to pojmenovat podle toho, co on říká, odhadovat a chytit se, než on dokončí tu rychlou část. Byla tam ‚pravidla‘, ale nevím úplně jistě, jestli řekl ‚práva‘. Ale přišlo mi, že v tom kontextu to nezmění význam. (...) Po této části ten mluvčí řekl, že mluví rychle a že zpomalí, tam kladl emotivní důraz na to. Bylo potřeba to pojmenovat rychle a tohle mi přišlo jako nejelegantnější řešení. Ale jestli tam došlo k významovému posunu... Je to možné.*“

Ad oprava: „*Mně došlo v tu dobu, že v celém tom videu, jak je nastavené, to byl špatně zvolený prostředek, tak se opravuju. Používám ‚pomoc‘, protože bylo první, které mi v angličtině naskočilo, to je primární věc. Pak mi došlo, že ‚pomoc‘ je zabarvená v tom projevu negativně, a že to není úplně vhodný prostředek pojmenovat ten vztah mezi většinou a menšinou. A že by tam ten vztah z pohledu neslyšících měl být nastavený jinak, ale nevybavilo se mi to slovo v té rychlosti. To byla zrovna velmi rychlá část. Je tam chyba, kterou vnímám a jako tlumočnicka se opravuju, bez upozornění na to, že je to moje oprava.*“

<p>Úsek č. 9</p>	<p>1) </p> <p>index: kniha JÁ OMDLÍT</p> <p>2) </p> <p>KDYBY SLYŠÍCÍ KLF: čist=== GESTO (NMS: pokrčení rameny, mimika: zdvižené obočí, svěšené koutky úst) NESLYŠÍCÍ GESTO (ruce ve tvaru 5 dlaněmi ven, důrazný pohyb rukama směrem do stran, mimika: nakrčené čelo, nakrčený nos, sevřené rty, svěšené koutky úst)</p>
<p>Překlad zdrojového projevu Rádky č. 74–75</p>	<p><i>Předznamenávám, že se nejedná zrovna o lichotivá hodnocení. Podle mě jsou spíše velmi dehonestující. Přiznám se, že pro mě osobně jsou to skandální tvrzení. Kdybych byl slyšící čtenář a nějaký takový materiál by se mi dostal do ruky, udělám si o neslyšících velmi negativní obrázek. Okamžitě bych si pomyslel, že neslyšící jsou velmi hloupí lidé s velkými limity a omezenými možnostmi vzdělávání. Lidé, kteří jsou odkázáni na naši pomoc.</i></p>
<p>Pilotáž</p>	
<p>1 ČZJ-CS</p>	
<p><i>Musím říct, že je to opravdu hrůza. Pokud si to přečte slyšící laik, který nemá povědomí o ... kultuře nebo komunitě Neslyšících, tak může opravdu získat tento mylný přístup (...).</i></p>	
<p>Komentář Pilotní tlumočník silně generalizuje sdělení o mylném dojmu, který zmíněné materiály vyvolávají. Formulace „tento mylný přístup“ je pro příjemce (včetně přebírajících tlumočnicků) je poměrně neurčitá, ačkoli odkazuje na dříve popisované nedostatky odborných publikací. Z kontextu je sice rekonstruovatelná, koherence je však oslabena. Výčet negativních vlastností přisuzovaných neslyšícím chybí.</p>	

Zároveň je tento tlumočník jediný, kdo převádí informaci o předpokládané reakci slyšících čtenářů, která úzce souvisí s dalším obsahem projevu.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace
Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce

Příčina

Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu

Strategie

Generalizace (pro zkrácení odstupů)

1_CS-EN_1

*I must say it's really horrid if a **speaking person who is not an expert in the Deaf community reads those books, they can really get a very false idea about what it means to be a member of the Deaf community.***

Přebírající tlumočník explicituje pilotovu vágní formulaci „*mylný přístup*“ explicitací „*get a very false idea about what it means to be a member of the Deaf community*“. Domníváme se, že čistě teoreticky by mohla být vykládána tak, že slyšící čtenář získá mylný dojem spíše ohledně toho, co příslušnost ke komunitě Neslyšících obnáší než ohledně toho, jací příslušníci této komunity opravdu jsou, a že např. formulace „*get a very false idea about members of the Deaf community*“ by byla dostačující a jednoznačnější.

Pravděpodobnost nesprávného výkladu je však nejistá. Zároveň tlumočník touto explicitací dosahuje větší konkrétnosti a vyšší obsahové soudržnosti.

Dále díky analýze kontextu a využívání metalingvistického povědomí správně interpretuje pilotův výraz „*přístup*“ spíše jako „*pohled*“, „*představu*“ („*idea*“).

Výčet negativních vlastností přisuzovaných neslyšícím i informace o odkázanosti na pomoc slyšících pochopitelně chybí stejně jako v pilotním projevu, avšak přebírající tlumočník je konkrétnější a explicitnější ve vyjádření dopadů postoje většiny („*... a very false idea*“).

Tlumočník opět používá věcně nesprávný výraz „*speaking person*“ místo „*hearing person*“.

Pozorované jevy

Upřesnění sdělení pilotního tlumočníka
Mírný významový posun (při jedné z možných interpretací)

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočníka

Strategie

Explicitace

1_CS-EN_2

*And I must say it's a real disaster **if a hearing person who doesn't know anything about the Deaf community reads such books as they might adopt its wrong approach.***

Komentář

I do tohoto cílového sdělení se z pilotního projevu přenáší vágnost popisu negativních důsledků šíření nesprávných informací odbornou literaturou, chybí informace o konkrétních negativních vlastnostech přisuzovaných neslyšícím. Zároveň je tlumočník konkrétnější ve

vyjádření „mylného přístupu“, a to díky přivlastňovacímu zájmenu „*its*“ (byť neshodujícím se s předmětem v gramatickém čísle), jímž je explicitováno sdělení, že knihy obsahují nesprávné informace.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

2 ČZJ-CS

To jsou opravdu velice nepříjemná slova s negativními konotacemi. Až budete vědět ten význam, tak určitě vám to nebude příjemné, tam je vše, co souvisí se slovy jako „nemůžou“, „jsou neschopní“, „jsou hloupi“, „nejde to“ ...

Komentář

Ztrácí se informace o předpokládaném účinku na slyšícího čtenáře, tlumočnick naopak hovoří o reakci neslyšících příjemců (věta „... určitě vám to nebude příjemné...“ je ekvivalentem znaku OMDLÍT neboli „padnout do mdlob“, jímž mluvčí referuje ke své vlastní reakci. Hledání vhodného výrazu mohlo způsobit vypustku reakce slyšících čtenářů). Otázka je, jak závažná tato ztráta je. Negativní zabarvení je zachováno, domníváme se však, že reakce slyšících čtenářů je důležitou informací, protože je zdrojem diskriminačního chování.

Zmíněná negativní hodnocení neslyšících tlumočnick převádí doslova jako výčet slov, která se v literatuře s neslyšícími často pojí. Formulace je však poněkud vágní („...*tam je vše, co souvisí se slovy jako...*“ – pro srovnání viz např. překlad, který je explicitující, na druhé straně viz sumarizovanou verzi tlumočnicka 1_ČZJ-CS). Na srozumitelnosti se však výrazně podílí tlumočnickova práce s intonací a důrazem.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace

Negativní ovlivnění přebírajícího tlumočnicka

Příčina

Příčinou uvedené ztráty informace o účinku na slyšícího čtenáře se zdá být momentální zahlcení kognitivní kapacity snahou nalézt vhodný lexikální ekvivalent pro předchozí expresivní vyjádření; dochází i k delšímu odstupu z důvodu nutnosti lineárního řazení prvků, které ve znakovém jazyce probíhají na manuální i nemanuální úrovni simultánně.

I komentář níže naznačuje, že byl tlumočnick zaměstnán hledáním vhodného ekvivalentu pro jiný znak (který doplňuje ve chvíli, kdy informace zaznívá), takže informaci mohl vypustit. Není jisté, zda vědomě či nevědomě, záměrně či nezáměrně.

Pokud jde o vágní formulaci, domníváme se, že má negativní vliv na přebírajícího tlumočnicka, jemuž ztěžuje interpretaci.

Komentář tlumočnicka

- „*Tady, ano, to je hezký znak. Jako ‚Z toho jsem málem padnul do mdlob‘, ‚Z toho mě omyli‘, nenapadá mě, jak to učesaně přeložit. Snažím se to udělat trochu neutrálněji, ‚nebude vám to příjemné‘.*“

- „Myslím si, že to ‚negativní odborné pojmy‘ bylo špatně.⁸⁶³ Negativní pojmy nebo negativní označení – já nevím přesně, co bylo v té prezentaci napsáno, nevím, jestli tam byly odborné výrazy nebo slova jako ‚jsou hloupi‘, ‚jsou omezení‘. Představuju si slova jako ‚omezené kognitivní schopnosti‘ nebo něco takového, ale to je čistě moje představa. A potom on ukazuje několikrát, to mě nenapadlo žádné slovo, něco jako ‚to je hrůza‘, ‚to je opravdu strašný‘. Tohle je znak pro něco jako ‚co si to dovolujou, tohle o nás říkat‘. Bylo to hodně emotivní a podle mě já to tam nedávám, ale pak se vzápětí hrozně začne rozčilovat, a to už tam podle mě pak dávám.“

2_CS-EN_1

*If you look at these words, they have all negative connotations. **When you actually learn about their proper meaning, it actually shows the words that are related to expressions such as "They can't", "They are not able".***

Komentář

Druhá věta je nekoherentní a prakticky nedává smysl. Jejím zdrojem je patrně pilotova vágní formulace (což naznačuje i patrné zaváhání přebírajícího tlumočnicka v okamžiku převodu věty „*Tam je vše, co souvisí se slovy jako...*“), zároveň by však delší odstup, analýza a reformulace sdělení mohly doslovnému převodu a nekoherentní formulaci zabránit.

Následující výčet negativních vlastností přisuzovaných neslyšícím je omezen a je poměrně obecný, zcela se ztrácí negativní postoj řečníka (jehož vyjádření je oslabeno již v pilotním projevu).

Příčina není zcela jasná, může jí být snaha zkrátit v tomto okamžiku narůstající odstup od pilota.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace

Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka
(Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu)

2_CS-EN_2

*These are not really nice words at all, they have serious negative connotations. **When you learn the meaning, you won't like that, trust me.** "They can't", "They are unable to", "They are stupid", "It just can't be done"...*

Komentář

Ztrácí se informace o předpokládaném účinku na slyšícího čtenáře, která chyběla již v pilotním projevu.

Na rozdíl od přebírajícího tlumočnicka 2_CS-EN_1 není tento tlumočnick negativně ovlivněn vágní pilotovou formulací „... *tam je vše, co souvisí se slovy...*“, kterou (patrně právě z důvodu přílišné vágnosti) vypouští a přechází rovnou k citaci uváděných slov.

Pro zachování expresivity využívá tlumočnick lexikálních prvků (s nižší mírou formálnosti) a kontakto-
vých prvků.

⁸⁶³ Na tomto místě je u tlumočnicka skutečně patrné zaváhání.

<p>Pozorované jevy Závažný významový posun a /nebo ztráta informace Strategická výpustka: Upřesnění sdělení pilotního tlumočnicka vypuštěním nejasné formulace</p> <p>Příčina Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka</p> <p>Strategie Strategická výpustka</p>
Přímé tlumočení
1 _ČZJ-EN
<p><i>(So, you saw this negative list of characteristics (...). – řádek č. 73) And those names, those words, those characteristics are very, very negative, very extremely negative.</i></p> <p><i>And those words were... this is how the Deaf people in the past were described. It was the point of view of the researchers. And it shows and reveals the attitude of the helpers and benefactors, and it's very negative.</i></p>
<p>Komentář Informace o předpokládaném účinku na slyšícího čtenáře se ztrácí. Vzhledem k tomu, že řečník přechází mezi tematicky odlišnými řádky č. 73 (doplňující organizační poznámka) a 74 (plnovýznamový úsek tvořící součást obsahu projevu) bez jakéhokoli předělu, lze usuzovat na příčinu spočívající v příliš dlouhém odstupu od řečníka. Na druhou stranu tlumočnick následně doplňuje vysvětlení, že negativní výrazy reflektují přístup odborníků i dobrodinců, zároveň se však s informací o předpokládané reakci slyšícího čtenáře poněkud ztrácí i souvislost s dopadem negativních charakteristik na přístup většiny a s udržováním statu quo. Citové zabarvení vyjadřuje tlumočnick stylisticky (repeticí).</p> <p>Pozorované jevy Mírný až závažný významový posun a /nebo ztráta informace Oslabení či zkrácení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce</p> <p>Příčina Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu</p>
2 _ČZJ-EN
<p><i>(... those are all examples of negative labelling... – řádek č. 73) and you will find so many wrong information! I was really in shock what articles or papers I found, written by hearing people. That Deaf people can't do this and that, and we need to help them, basically.</i></p>
<p>Komentář Tento úsek jako celek tlumočnick dekoduje správně, s výjimkou posunu, kdy řečník poukazuje na účinek komentovaných zdrojů na slyšící čtenáře a na příslušné důsledky, avšak tlumočnick hovoří pouze o samotném obsahu těchto zdrojů a patrně na základě znaku SLYŠÍCÍ interpretuje zmínku o slyšících osobách nikoli jako o příjemcích těchto zdrojů, nýbrž jako o jejich autorech. To je sice v podstatě věcně správně, avšak v kontextu tohoto úseku se jedná o posun a ztrácí se důležitá informace o důsledcích šíření těchto</p>

nesprávných zdrojů mezi slyšící čtenáře, což hodnotíme jako poměrně závažný jev. Výčet negativních rysů přisuzovaných neslyšícím tlumočnick generalizuje, avšak emoční zabarvení zachovává pomocí lexikálních a suprasegmentálních prostředků.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace

Příčina

Nedostatek porozumění obsahu a /nebo jazyku zdrojového projevu

Strategie

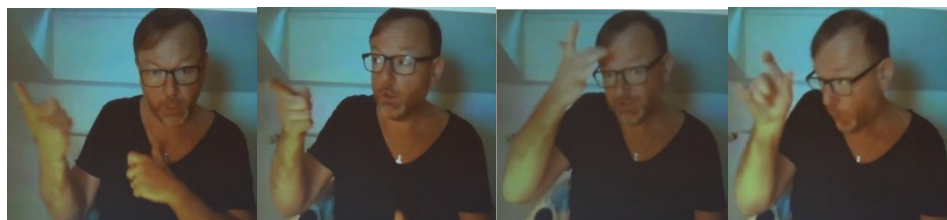
Generalizace

Úsek č. 10

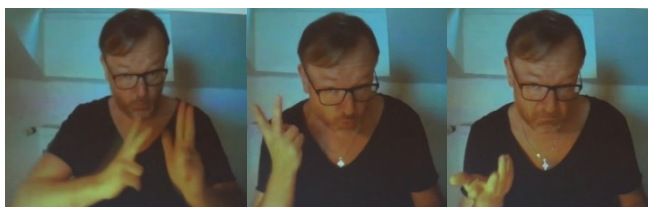
ČZJ+glosy
00:15:47

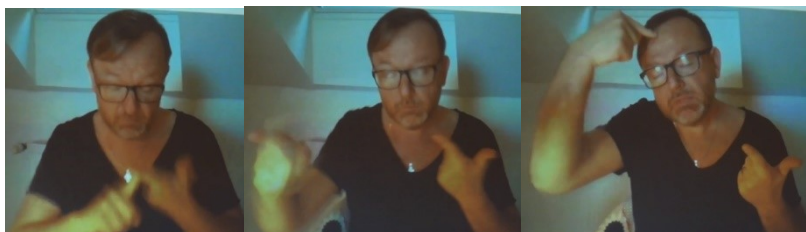
ODBORNÍK KLF: osoby index: ONI (zdůraznění: zdvojený pohyb, NMS: zdvižené obočí, přimhouřené oči, vyceněné zuby) PROBLÉM

index: odborníci ONI ODBORNÍK KLF: osoby

ZNAKOVAT ROZUMÍ GESTO (ruka dlaní vzhůru, NMS: vrcení hlavou, zdvižené obočí, stažené koutky úst, náklon hlavy a těla vpřed)

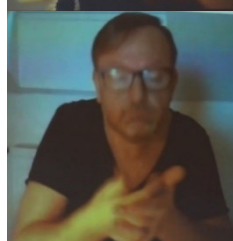
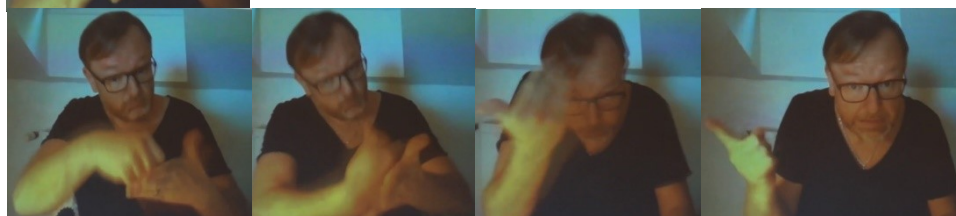
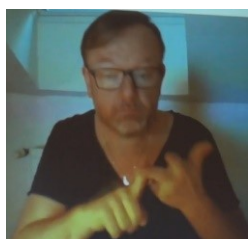
ZADRUHÉ index: odborníci HLAVA

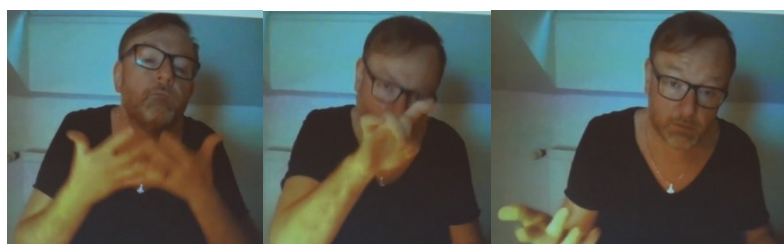
TYP JEJICH (komunity)

KOMUNITA NESLYŠÍCÍ ROZUMÍ GESTO (ruka dlaní vzhůru, NMS: vrcení hlavou, zdvižené obočí, stažené koutky úst, náklon hlavy a těla vpřed)

ZATŘETÍ PATŘÍ SETKÁVAT BYLO index: odborníci SETKÁVAT

VELKÁ OTÁZKA GESTO (NMS: rozhození rukama, pokyvování hlavou, zdvižené obočí)

Překlad zdrojového projevu
(Řádky č. 82–83)

Vydávají se odborné publikace, jejichž autory jsou špičkoví odborníci. Jenže jsou to slyšící lidé, kteří nám nerozumí, neumí náš jazyk, nerozumí našim pohnutkám, pocitům nebo příčinám našeho chování. Jsou mezi těmi odborníky také lidé, kteří jsou v kontaktu s komunitou neslyšících? Pochybují o tom.

Pilotáž
1 ČZJ-CS
<i>... a že vlastně slyšící odborníci... je otázka, jestli třeba rozumí znakovému jazyku a mají povědomí o komunitě Neslyšících, o tom, co třeba neslyšící zažívají, jestli se při svých výzkumech potkávali s neslyšícími lidmi. To je otázka, a mohou prostě dále šířit informace, které mohou být mylné.</i>
Komentář Úsek je převeden adekvátně.
1_CS-EN_1
<i>I don't know if the speaking experts understand sign language, if they meet people from the Deaf community, if they are really members of the community. And it may happen that they are not and then they can continue to disseminate information that is wrong.</i>
Komentář Úsek je převeden adekvátně, tvrzení o příslušnosti odborníků ke komunitě Neslyšících je na hraně adice.
1_CS-EN_2
<i>Then there is the question whether they understand sign language, whether they know anything about the Deaf community, whether they have ever... met the Deaf people during their research and if not, they might continue in their wrong research.</i>
Komentář Úsek je převeden adekvátně, ačkoli otázka ohledně obeznámenosti s uvažováním příslušníků komunity Neslyšících je převedena omezeně.
2 ČZJ-CS
<i>A proto se slyšící většina takto chová k neslyšícím. To je problém, protože tato odborná slova potom přecházejí do názorů slyšící většiny. A je ještě velká otázka, zda tito odborníci, kteří toto používají, kteří dál přejímají tyto stereotypy, zda se vůbec setkávají s neslyšícími, znají je.</i>
Komentář Úsek je převeden adekvátně, pouze je vypuštěna úvaha o znalosti znakového jazyka u odborníků, obeznámenost s uvažováním příslušníků komunity je rovněž převedena omezeným, avšak stále dostačujícím způsobem.
2_CS-EN_1
<i>... and that's the problem, that's why the majority behaves as it behaves towards the Deaf minority. 0 And the question is whether the experts that actually use these stereotypes, whether they meet with the Deaf.</i>
Komentář Vypuštění věty „To je problém, protože tato odborná slova potom přecházejí do názorů slyšící většiny.“ představuje patrně eliminaci redundance, protože obdobná informace zaznívá v jednom z bezprostředně předcházejících úseků a ze strany pilota se jedná spíše o explicitaci.

Ztrácí se oproti tomu některé z otázek ohledně obeznámenosti slyšících odborníků s neslyšícími. Pilotní tlumočnický se omezuje na setkávání s neslyšícími, a ačkoli toto sdělení může implicitně zahrnovat i znalost jejich uvažování a jazyka, považujeme je již za mírně nedostatečné.

Formulace „use these stereotypes“ je neuzuální.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

Příčina

Lze usuzovat na snahu o zkrácení odstupů od pilota, případně na vyhodnocení chybějící informace jako nedůležité.

Strategie

(Potenciální) eliminace redundance

2 CS-EN 2

And that's why the majority treats the Deaf minority this way. That's the problem. Because these terms then become part of the opinion of the majority. And there is a question. The experts who use this, who adapt these stereotypes. Have they even ever encountered the Deaf?

Komentář

Úsek je převeden kompletně, nabízí se však otázka vhodnosti volby slov. Zaprvé jde o slovesa „use“ a „adapt“ (či „adopt“ v závislosti na výslovnosti nebo případné fonetické záměny).

Zadruhé jde o volbu slova „encountered“ nebo „setkali se (s neslyšícími)“, které asociuje jednorázové setkání a nikoli pravidelné setkávání. Protože otázka zní „Have they even ever encountered the deaf?“ neboli „Viděli někdy vůbec neslyšícího člověka?“, lze předpokládat, že se jedná o vědomou volbu s cílem dosáhnout ironickou formulací větší expresivity. Ze stylistického hlediska a s ohledem na emoční náboj projevu považujeme tuto volbu za velmi zdařilou, zároveň však dochází k mírné informační ztrátě, protože informace o neznalosti znakového jazyka a způsobu uvažování neslyšící komunity je pro sdělení důležitá.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

Příčina

Volba neuzuálního nebo chybného jazykového či významově nebo stylisticky neodpovídajícího prostředku v cílovém jazyce

Přímé tlumočení

1 ČZJ-EN

This is a huge problem, this is a huge problem because these hearing experts, they are actually huge authorities, but they don't know sign language, they don't know the Deaf community, they don't know the needs of the Deaf community, they don't even meet the Deaf community. That's I think... that's what I assume and it's a big question.

Komentář

Úsek je převeden adekvátně.

Vyskytuje se v něm pouze mírný posun, kdy tlumočnický pro „pohnutky, pocity nebo příčiny

chování“ (viz překlad) volí výraz „needs“ neboli „potřeby“, který v daném kontextu nepovažujeme za zcela vhodný, protože asociuje pasivitu. Z hlediska celkového smyslu tohoto úseku však tento posun nepovažujeme za závažný.

Expresivitu dosahuje tlumočnická repetice. Výraz „huge“ považujeme za příliš neformální.

2_ČZJ-EN

Like academic people, people who should be experts in their field, have this opinion. They don't speak sign language, they don't understand our cultural heritage, they haven't met Deaf people. This is the big question, because experts who are taken by hearing community, they have a strong voice.

Komentář

V tomto úseku se vyskytuje adice „*experts who are taken by the hearing community, they have a strong voice*“ neboli „odborníci uznávaní slyšící komunitou mají silný hlas“; toto tvrzení je samo o sobě v souladu se smyslem projevu, avšak ve zdrojovém projevu se nevyskytuje na stejném místě. Příčina této adice je nejednoznačná, může se jednat buď o záměrné doplnění (explicitaci) předchozího sdělení o stále šířených a převládajících zastaralých informacích, nebo o chybný výklad odkazu na odborníky (index: odborník), jimiž tentokrát řečník rozumí odborníky neslyšící.

Z jazykového hlediska může působit lehce nejasným dojmem výraz „*taken*“ ve větě „*experts who are taken by the hearing community*“, ačkoli význam je odvoditelný.

Zajímavým způsobem řeší tlumočnické řečníkovo sdělení, že slyšící odborníci nerozumí uvažování neslyšící komunity (HLAVA TYP jejich (komunity), viz vyjádření v ZJ) neboli „nerozumí našim pohnutkám, pocitům nebo příčinám našeho chování (viz překlad). Formulaci „... *they don't understand our cultural heritage*“ lze označit za explicitaci (či v jistém smyslu adici), která vychází z kontextu projevu i z povědomí tlumočnicka o kulturní identitě n /Neslyšících, z níž v souladu s kulturním pohledem na hluchotu převážně pramení „pohnutky, pocity a příčiny chování“ této komunity. Z jazykového hlediska se jedná o ekonomické řešení.

Pozorované jevy

Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce (z jazykového hlediska)

Příčina

Nedostupnost významově, stylisticky a /nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce

Strategie

Explicitace (adice)

Následující úsek textu (zahrnující řádky č. 84–85, 86 a 87–92 neboli úseky č. 11 a 12), který lze považovat za patrně nejdůležitější z celého projevu, je obsáhlý, informačně hutný, velmi expresivní a je pronesen vysokým tempem. Jeho cílem je příjemce aktivizovat, vyzývá je ke konkrétnímu jednání. Je příkladem sdělení, kde je několik hlavních argumentů vyjádřeno opakovaně v různých obměnách, a proto také cílová sdělení u jednotlivých tlumočnicků mohou být strukturována příliš odlišně na to, aby jednotlivé řádky co do informačního obsahu a jeho uspořádání byly stoprocentně symetrické s řádky, do nichž je rozdělen překlad (navíc možností rozdělení do řádků je v tomto případě několik). To by ztěžovalo hodnocení míry zachování informace v jednotlivých řádcích, sloučili jsme proto tyto řádky do jednoho úseku (č. 11), který komentujeme jako celek.

Úsek č. 11	
<p>ČZJ+glosy 1) 00:16:50 2) 00:16:58 3) 00:16:56 4) 00:16:59 5) 00:17:03 6) 00:17:13</p>	<p>1)</p> <p>PSEUDOODBORNÍK (NMS: svraštělé čelo a obočí, výrazná artikulace, následně svěšené koutky úst)</p> <p>2)</p> <p>PROTI-JÁ+++ (NMS: záklon, brada přitažená k tělu, pootevřené rty, sevřené zuby, koutky úst stažené dolů, vtažení vzduchu a orální komponent „sss“, zdvižené obočí)⁸⁶⁴</p> <p>3)</p> <p>UŽ index: autor BÁT SE</p>

⁸⁶⁴ Řečník na sebe bere roli odborníka, který je „atakován“.

4)

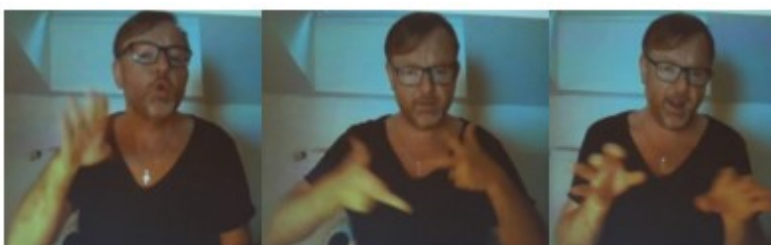
UŽ PŘÍŠTĚ DALŠÍ NOVÝ VYTISKNOU+ UŽ index: autor BÁT SE

5)

DOBŘÝ GESTO: mávnutí rukou TREST

6)

UMÍ ZNAKOVAT KRÁSNÝ

Překlad zdrojového projevu Řádky č. 84–92	<p><i>Je třeba, aby se do řad těchto odborníků dostali také neslyšící lidé, kteří dosáhli stejného odborného vzdělání, např. Iva. Ty už jsi získala doktorský titul, že? Jsi ideální kandidát. Jsi odborník v oblasti speciální pedagogiky! Měla bys odborně publikovat, měla by ses stát kritikem a oponentem popisovaných publikací. Neměla by ses bát psát recenze a ostře vystupovat proti tvrzením, která nejsou pravdivá a poškozují nás.</i></p> <p><i>Jen tak tyto pseudoodborníky umlčíme. Musíme je utlouct argumenty. Dokud slyšící lidé neuslyší náš hlas, naše argumenty, nic se nezmění. Pokud se nebudeme bát argumentovat a vyvracet mýty, tito lidé budou napříště ve svých tvrzeních opatrnější a uvážlivější.</i></p> <p><i>Neslyšící lidé si nechávají stále líbit mnoho věcí, a to je chyba. Musíme se ozývat, atakovat tyto publikačně činné odborníky, dávat najevo náš nesouhlas s tím, co o nás píší. Musíme se jich ptát na důkazy toho, co o nás píšou. Když budeme takto aktivní, oni si dají pro příště setsakramentský pozor. Budou se obávat v něčem takovém pokračovat. A to je v pořádku. Dohnala by je tak jejich pýcha.</i></p> <p><i>Jsmo stále málo odhodlaní, sebevědomí, odvážní něco udělat. Častokrát jen tak brbláme mezi sebou. Ale to je málo. Je potřeba, abychom svou nespokojenost směřovali tam, kam to patří.</i></p> <p><i>Mnozí odborníci tak ani neví, že se něčím provinili. Stále věří ve svoji odbornost. A to je problém. Takto vzniká začarovaný kruh.</i></p>
---	--

Pilotáž

1 ČZJ-CS

Opravdu, samozřejmě, pokud by... už máme dnes několik neslyšících odborníků, vzdělaných lidí v různých oborech, tak například ve speciální pedagogice, takže by bylo namísto nějaké spolupráce. Třeba recenzovat některé ty... některé ty publikace, tak, aby došlo k úpravám, které by odpovídaly skutečnosti. Bylo by skvělé, pokud by takový neslyšící odborník dokázal sepsat nějakou recenzi a ... a ... rozporovat některé ty mylné informace.

*Protože problém je, že pokud se... stále bude toto uvádět a ... **poté by se vlastně všichni obraceli, obraceli na toho autora z ... jakoby z neslyšící třeba nebo z laické veřejnosti, tak by mohlo dojít k tomu, že ten autor už se uzavře a nebude dál publikovat.***

Ale opravdu potřebujeme... zároveň to souvisí s tím, že bychom potřebovali vzdělávat veřejnost, mít tlumočené pořady třeba v televizi.

Komentář

V pilotní verzi i v navazujících anglických verzích je tento úsek převeden na obecnější úrovni (mimo jiné se ztrácí oslovení konkrétní účastnice), je oslabena vysoká expresivita a důraz, který řečník na sdělení klade. Výzvy k aktivnímu vyvracení mýtů a předsudků – informace o nutnosti aktivizace neslyšících – jsou přitom jedním z ústředních témat projevu (a patrně lze říci, že tím nejdůležitějším).

Tlumočnick je převádí neutrálně. Úvodní část sdělení originálu významově odpovídá, takže řečnickovu myšlenku tlumočnick pochopil, vyznění převodu je však oproti verzi v ČZJ spíše pasivní: „... **poté by se vlastně všichni obraceli na toho autora...**“ a „... **tak by mohlo dojít k tomu, že ten autor už se uzavře a nebude dál publikovat.**“. Řečník však svůj argument dál rozvíjí velmi expresivně, viz např. výrazy „pseudoodborníci“, „atakovat tyto publikačně činné odborníky“, „setsakramentský pozor“ či „dohnala by je jejich pýcha“ – viz překlad a vyjádření v ČZJ výše. Ztráta expresivity má opět za následek, že záměr řečníka nebyl adekvátně zprostředkován, a částečně se pojí i s informační ztrátou.

Dále se ztrácí informace o nevědomosti odborníků o chybné povaze jejich postupů a závěrů.

Došlo také k významovému posunu v důsledku záměny znaku KRÁSNÝ (zde použitý ve smyslu „vykládat, to by nám šlo“ neboli „Častokrát jen tak brbláme mezi sebou“, viz překlad a vyjádření v ČZJ č. 6) za znak TELEVIZE. Tlumočnick svou verzi dále zakládá patrně na

znacích POTŘEBOVAT a OHRADIT SE a možná i ODBORNÍCI a NEVĚDĚT, které ale ve skutečnosti tvoří součást vět „*Je potřeba, abychom svou nespokojenost směřovali tam, kam to patří.*“ a „*Mnozí odborníci tak ani neví, že se něčím provinili.*“ (tato poslední věta se mimochodem také ztrácí).

Za příčinu popisovaných jevů pokládáme u všech tlumočnicků vysokou informační hustotu a rychlost (v následujícím úseku se řečník svým neslyšícím příjemcům omlouvá za příliš rychlé znakování).

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace, Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce (v důsledku snížení expresivity):

Příčina

Rychlost a /nebo informační hustota zdrojového projevu

případně Nedostatek porozumění obsahu a /nebo jazyku zdrojového projevu (jak naznačují delší pauzy, během nichž pilot zjevně analyzuje)

Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu

Nedostatek porozumění obsahu a /nebo jazyku zdrojového projevu – Záměna znaků

1_CS-EN_1

Today, we finally have some Deaf experts, especially among special educators, and I think it would be good to cooperate, to provide reviews of those publications, to correct them, so that... they describe the reality more precisely, it would be great if a Deaf expert like that could write a review and maybe challenge some of the... information in... in the book... those publications.

Because if... this old, unedited information continues to be spread, then you know, the general public will continue to turn to that author of the old publication, and they... the author will sort of stop evolving.

0

Komentář

Tento úsek je zajímavým příkladem odlišného způsobu pochopení a zpracování informace, které ovšem vede k významově stejnému závěru. Konkrétně se jedná o informaci o doporučeném přístupu k autorům nesprávných publikací a reakcích autorů na ně.

Sdělení o laické veřejnosti převzal přebírající tlumočnick od pilotního tlumočnicka. Ve formulaci „*poté by se všichni obraceli na toho autora*“ není podmět specifikován a blíže je určen až dodatečně, a to jako „neslyšící nebo laická veřejnost“. Přebírající tlumočnick zvolil pouze „laickou veřejnost“ („*general public*“). Výraz „obracet se“ („*turn to*“) přebírající tlumočnick interpretuje v tom smyslu, že široká veřejnost bude staré publikace stále využívat, místo aby se na autora obracela s kritickými připomínkami.

Následně dochází k přelomu ve vyznění formulace pilotního tlumočnicka. Věta „... *tak by mohlo dojít k tomu, že ten autor už se uzavře a nebude dál publikovat*“ budí dojem nežádoucího jevu (tím spíše v kombinaci s větou „*Protože problém je, že pokud...*“), ačkoli respektování kritických připomínek neslyšících je řečníkem vnímáno pozitivně. Domníváme se, že začátek věty „*Protože problém je, že pokud se... stále bude toto uvádět...*“ slouží u pilota spíše jako obecná, (zdanlivě) nezávazná výplň v okamžiku analýzy a recepce, případně anticipace úvodního segmentu sdělení, která se však vzápětí ukázala být v rozporu v následující informaci o pozitivním vlivu popisovaného chování. Po této větě následuje dlouhá pauza, kdy pilot očividně analyzuje následující úsek. Přebírající tlumočnick vyčkává,

a těsně po okamžiku, kdy se rozhodne úvodní větu převést, pilot pokračuje.

Přebírající tlumočnick obecný výplňový výraz „*problém*“ nepřejímá, a nepřejímá ani tvrzení o uzavření se autora. Pravděpodobně díky analýze projevu a pečlivému sledování jeho logiky hovoří o nebezpečí, že se autor přestane vyvíjet v souladu s novými poznatky. K posunu dochází zejména v rovině formální, obsahový posun je mírný, ale v podstatě je sdělení v souladu s řečnickovou logikou.

Jedná se o zajímavý případ, kdy se přebírající tlumočnick odchýlil od pilotního projevu, avšak díky analýze kontextu a logiky sdělení (řečnickova i svého) zůstal smysl zdrojového projevu víceméně zachován. Přebírající tlumočnick si uvědomil rozdíl mezi neslyšícími a slyšící laickou veřejností a patrně i potenciálními významy výrazů „obracet se na někoho / turn to somebody“ a potenciální *contre-sens* či logický rozpor, který hrozil v případě, že bude dále sledovat zvolenou linii (slyšící laická veřejnost se na autora obrací v pozitivním slova smyslu), a formuloval tento úsek bez oprav a koherentně, tak, aby jej dokončil po své linii, avšak v souladu s logikou řečníka (závěr pilotního tlumočnicka, že po kritice autor přestane publikovat nežádoucí informace, a závěr přebírajícího tlumočnicka, že bez opravování starých děl se autor přestane vyvíjet žádoucím směrem, totiž nejsou v rozporu).

V anglickém cílovém projevu zcela chybí expresivní úsek týkající se aktivizace neslyšících a žádoucí reakce slyšících autorů. Tato závažná ztráta má zdroj v pilotním tlumočnickovi. Je zajímavé, že vypuštěno je i pilotovo sdělení o tlumočení v televizi, které je chybné, příčina je však zcela evidentní – je jí odstup prodloužený kvůli zpracovávání předchozího úseku.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace

Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce (v důsledku snížení expresivity)

Částečně i upřesnění sdělení pilotního tlumočnicka

Příčina

Významový posun a ztráta informace, oslabení záměru řečníka: Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

Vypuštění sdělení pilotního tlumočnicka: Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu

1_CS-EN_2

There are now a lot of experts, Deaf experts, in many fields and it would be... very helpful, very practical to cooperate with these experts. They might review such books and adapt certain parts so that they correspond to reality. It would be great if a Deaf expert in such field would review these books and would... contradict certain information that are mentioned in the books.

If this information continues to be mentioned in the books and... the public might approach the author, they might criticise the author... and after such pressure the author might stop publishing such books.

But what I want to say is that we need to educate the public, we need to have educational programs on TV, on the radio.

Komentář

Tlumočník převádí pilotovo sdělení poměrně doslovně, avšak na základě hloubkové analýzy sdělení a situačního kontextu a své extralingvistické znalosti formuluje „obracení se na autora“ explicitně jako kritiku (takže nedochází ke stejnému jevu jako u tlumočnicka 1_CS-EN_1). (Větnou) logiku sdělení může poněkud narušit jen doslova převedená neukončená výpověď včetně spojky „a“.

Důraz sdělení je oslaben modálním slovesem „*might*“ vyjadřujícím možnost s určitou mírou nejistoty, jímž tlumočník vyjadřuje pilotův (stejně oslabující) podmiňovací způsob (naopak tlumočník 1_CS-EN_1 používá prostý budoucí čas/modální sloveso „*will*“ jako předpoklad budoucího dění).

I v tomto převodu zcela chybí expresivně vyjádřené informace týkající se aktivizace neslyšících a nevědomosti a žádoucí reakce slyšících autorů.

Pilotovo chybné sdělení o televizi tlumočník zachovává, navíc přidává „*on the radio*“.

Pozorované jevy

Upřesnění sdělení pilotního tlumočnicka, přebírající tlumočník se (díky přesnějším formulacím) blíží významu zdrojového sdělení více než pilotní

Závažný významový posun a/nebo ztráta informace, Oslabení či zkrácení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Oslabení či zkrácení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a/nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

Gramatické a jiné jazykové jevy

Strategie

Explicitace

2 ČZJ-CS

Jde o lékaře, kteří jsou promovani, jde o odborníky, kteří mají tituly, mají tituly jako Ph.D., pracují ve výzkumech, setkávají se s dalšími odborníky, píšou knihy... Je třeba psát kritické recenze na tyto knihy. Je třeba dávat najevo i náš názor. Je třeba protestovat proti těmto podobným studiím. To je potřeba, aby my sami jsme se ozvali. Takže já chci říct všem vám, kteří tomu rozumíte, kteří si dokážete tyto odborné studie přečíst a kteří rozumíte těmto odborným výrazům, které jsou velice pejorativní, které nás sráží, tak je potřeba psát recenze nebo protestní komentáře. Ale já vidím, že i spousta vzdělaných neslyšících se bojí, i když by byli sami schopni nějakým způsobem se vymezit, tak to neudělají.

Nevstanou a neřeknou „My tohle nechceme, my nechceme, abyste o nás takhle mluvili.“ Často by bylo možné třeba vystoupit v televizi nebo v jiných médiích a vyjádřit se k těmto výrokům, které jsou velice ponižující, ale bohužel se to moc neděje.

Komentář

Kvůli dlouhému odstupu a dokončování předchozího úseku tlumočník patrně nepostřehl informaci o tom, že řečník se obrací k (přítomným) neslyšícím držitelům titulu PhD a znak DOKTOR ve smyslu „doktorský titul“ interpretuje jako „lékař“ v souladu s předchozím úsekem týkajícím se slyšících odborníků.

Zmiňovanou účastnici přednášky, která je držitelku titulu, tlumočník na rozdíl od řečníka nejmenuje (ačkoli její jmenný znak zná) a neoslovuje. Apel na všechny oslovené neslyšící odborníky je však zachován.

Jako závažnou ztrátu v jinak téměř kompletním převodu hodnotíme informace o neuvědomování si chybné povahy závěrů slyšících autorů a o jejich předpokládané reakci („... oni si dají pro příště setsakramentský pozor. Budou se obávat v něčem takovém pokračovat.“). Ačkoli tlumočnickova verze je v souladu s argumentační linií projevu, informace o reakci slyšících autorů na vyjadřování nesouhlasu ze strany neslyšících je (patrně v důsledku zahlcení kapacity z důvodu dlouhého odstupu a zpracovávání předchozího úseku) chybně interpretována jako postoj neslyšících – domníváme se, že znaky „BÁT-SE“ (viz vyjádření č. 3 a 4 v ČZJ výše), které se mají vztahovat na autory, vztahuje tlumočnick na samotné neslyšící: „... i spousta vzdělaných neslyšících se bojí“. Na druhou stranu tato interpretace není v rozporu s logikou projevu.

Ztrácí se také informace o nevědomosti odborníků o chybné povaze jejich postupů a závěrů. Dochází ke stejné dezinterpretaci znaku KRÁSNÝ jako u tlumočnicka 1_ČZJ-CS. Navzdory tomuto omylu se však informace o nutnosti aktivizace na straně neslyšících zcela neztrácí.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

Příčina

Nedostatek porozumění obsahu a /nebo jazyku zdrojového projevu (záměna znaků)

Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu

2_CS-EN_1

And I'm talking about doctors, about physicians, about people with university degrees, who write books and studies and meet with other experts. We need to write critical reviews about these books and studies and to express our opinion and protests against such studies. So, we also need to be heard.

So, all of you who understand this topic and who can read these expert studies and understand these expressions, please, do write your reviews or protests. But I can see that many even educated Deaf people are afraid. They will not do it... they will not stand up and they will not say "We don't want this. We do not want you to talk about us like that. " Often, it might be possible to speak up, to comment on it on TV or in other media, but unfortunately this is not the case.

Komentář

Významový posun a ztrátu informace přejímá tlumočnick od pilota.

Frázi „výroky, které jsou velice ponižující“ ve sdělení pilotního tlumočnicka převádí tlumočnick generickým „it“. Je otázkou, co přebírajícího tlumočnicka k výpustce této fráze motivovalo. Jedná se opět o typ výpustky, která nemusí sama o sobě vést k zásadní ztrátě informace, avšak jistě vede k určitému oslabení řečnickova argumentu. V projevu přebírajícího tlumočnicka se navíc obdobná výpustka v tomto kontextu (eliminace zdůraznění ponižujícího hodnocení neslyšících) neobjevuje poprvé, takže tyto informace jsou velmi implicitní. Ačkoli rekonstrukce příjemcem na základě předchozích úseků je v tomto případě možná, celkově vzato hodnotíme tento jev jako příklad oslabení důrazu, který řečník na určité skutečnosti klade, a který se významně podílí na utváření informační hodnoty projevu.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace

Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

Výpustka: Příčinou může být nezáměrný dlouhý odstup od pilota a snaha o jeho zkrácení

2 CS-EN 2

These are doctors, these are experts, with PhDs, they are researchers. They meet other experts, they write books... It's important to write critical reviews of these books, important to voice our opinion, to protest against these papers, studies, books. We need to do that. We need to raise our voice.

So I want to tell all of you who understand this, all of you who can read these papers, who understand this terminology, which is very pejorative, which brings us down, we need to write reviews and comments, but so many educated Deaf people are afraid to do that, even though they are perfectly able to.

They won't stand up and say "We don't want this. We don't want you to talk about us like this. " It would be possible to go on TV or other media and make a statement on this. Because it's very... dehonoring towards us.

Komentář

Významový posun a ztrátu informace přejímá tlumočnick od pilota, jinak je úsek převeden adekvátně. Poslední věta úseku zachována není, protože je však stejná informace obsažena na jeho začátku, tato ztráta z hlediska projevu jako celku příliš závažná není.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

Přímé tlumočení**1 ČZJ-EN**

So, the problem, another problem is that... do we have like authorities among the Deaf community? Do we have some Deaf doctors or Deaf people who has the PhD title or degree? Do we have... because those people we need! And we need those people, those Deaf experts to write these books and these... and these articles and argue against these ideas and about these point of views, which... This is really... This is really important, and we need to... we need to write the critical articles about those... against those who express themselves about... who express and describe the Deaf community in this way, because it's not alright.

But we... because it might work, this is what we need, we need to show the arguments, and the other point of views, how it's... and talk about ourselves as the Deaf members of the Deaf community.

And we live in democracy, so we have the right to express ourselves how we see it. And... And I think there must... we must be seen. And we can't keep our critics and our arguments just for ourselves. We need to stand up, we need to talk behalf... talk for ourselves, we need to attack those people who still talking about us in this way. We need to attack them with arguments, we need to present it, we have to be seen, and maybe when there will be such a huge criticism from our side, they will stop to publish such a nonsense. And they might be not new articles, they can stop to publish those things. I think it's a huge problem. I think the problem is that

the Deaf community hasn't stand up yet. We still... we can... we have... we are not seen so much yet. We should talk and defend ourself more. Because maybe those experts, they don't know it, they basically don't know it. And when there's no criticism from our side, they maybe feel like it's alright, they will continue in their attitudes and in their way of thinking.

Komentář

Tento úsek (spolu s následujícím) je velmi rychlý a jeho informační hustota je vysoká. Z tohoto důvodu si tlumočnický záznam opakovaně (na velmi krátkou dobu) pozastavuje. V reálné situaci by tlumočnický záznam v takových případech patrně řečníka požádal o zvolnění či zopakování.

Úsek je převezen kompletně (do jisté míry jej považujeme za repetitivní).

Tuto velmi emotivní a informačně hutnou část si tlumočnický záznam několikrát na záznamu zastavuje, lze však předpokládat, že na místech, kde záznam pozastavuje, by došlo k určité ztrátě, posunu nebo neúměrnému prodloužení odstupu.

Na jednom místě spatřujeme narušení koherence, a sice ve větě „*Because maybe those experts, they don't know it, they basically don't know it.*“, kde „it“ referuje k nesprávnosti poznatků slyšících odborníků, což v rámci úseku není jasné. Na druhou stranu je tento tlumočnický záznam jediný, kdo sdělení o nevědomosti slyšících autorů převeď. Stejně tak převádí spolu s tlumočnickem znak DEMOKRACIE – viz hodnocení tlumočnicka 2 _ČZJ-EN.

Tlumočnický záznam se snaží zachovávat řečníkův výrazný styl projevu za pomoci intonace a větného důrazu, což hodnotíme velmi pozitivně. Dojem je narušován hezitačními zvuky, falešnými začátky, opravami a pauzami. Ačkoli zastavování záznamu je ku prospěchu zachování informačního obsahu, je patrné, že samotná činnost tlumočnicka rozptyluje (prozrazují váhání v úsecích, kdy je řečník poměrně důrazný, což může dojem důraznosti snižovat). V tlumočení proto vznikají pauzy (v délce až několika vteřin), které narušují plynulost a působí diskomfort příjemcům. Domníváme se ale, že při reálné komunikaci s řečníkem by byl tlumočnický záznam rozptylován mnohem méně než v situaci, kdy byl nucen záznam sám ovládat.

Mírný významový posun spočívá ve výkladu oslovení konkrétní účastnice jako obecné, neadresné připomínky (stejně jako u všech ostatních tlumočnicků); dále tlumočnický záznam na rozdíl od řečníka formuluje poznámku o tom, že existují kvalifikovaní neslyšící odborníci, jako otázku.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

(Velmi mírné) oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina

Rychlost a /nebo informační hustota/struktura zdrojového projevu

Strategie

Snaha o aktivní řízení komunikační situace

2 _ČZJ-EN

And I see people who are in university and they can have a PhD, and it's up to you, like, it's up to us, that we have to do research, we have to do... we have to questions all those papers, and we have to argue that this is not right. We do have to do it. And we are... we live in democracy. So who understands those papers, we should (resist) silent, we have to question all those experts and we have to make it public.

And we have to have our arguments strong, too.

And don't be worried, because our voice is strong enough, and we have to deal with this big issue.

As a Deaf culture in Czech Republic, we don't have many strong, charismatic individuals, who could deal with it. So, it's on future generations that we need to have someone who will be strongly questions all misinterpretation about Deaf people and Deaf culture.

Komentář

Je patrné, že tlumočnický význam řečnickova sdělení dekodoval téměř kompletně, došlo však k několika jednotlivým posunům.

Zajímavý je způsob, jakým tlumočnický pojímá nutnost odporu menšiny – nehovoří jen o menšině jako celku, nýbrž také o nedostatku „*strong, charismatic individuals*“ neboli „silných, charismatických jedinců“. Zdroj této interpretace je nejasný, předpokládáme, že tlumočnický tuto interpretaci vyvozuje z kontextu a ze zachycených jednotlivých znaků označujících různé formy odporu a protestu. Přisuzování nedostatečně aktivního odporu ze strany neslyšících absenci silných osobností sdílí tento tlumočnický do jisté míry s tlumočnickem 2_ČZJ-CS.

Nejasný je původ věty „*And don't be worried, because our voice is strong enough.*“. Může se jednat o interpretaci znaku BÁT-SE („*don't be worried*“), který se vztahuje na slyšící experty. Došlo by zde tak ke stejné dezinterpretaci jako u tlumočnicka 2_ČZJ-CS, který strach a obavy rovněž přisuzuje neslyšící menšině místo konfrontovaným slyšícím odborníkům.

Na druhou stranu lze říci, že v této větě je implicitně obsaženo sdělení řečnicka o žádoucí reakci slyšících odborníků na protesty neslyšících proti obsahu jejich děl, důraz na tuto samotnou reakci se však ztrácí.

V některých částech je převod tohoto tlumočnicka důsledkem rychlosti a informační hutnosti velmi kondenzovaný. Zdá se, že právě tzv. *chunking* (Kohn a Kalina, 2006) neboli sdružování dekodovaných informací ve významové celky je pro tento úsek poměrně typickou strategií (příklady odvozování celkového významu od konkrétních znaků se domníváme spatřovat např. ve větě „*We have to deal with this big issue*“ patrně odvozené od znaků VELKÝ a PROBLÉM, 00:17:06, případně „*...it's on future generations that...*“ odvozené pravděpodobně od znaku NADÁLE, 00:17:22).

Tlumočnický jako jediný spolu s tlumočnickem 1_ČZJ-EN (viz další úsek) převádí doslova sdělení o demokracii (znak DEMOKRACIE a artikulace slova „demokracie“, čas 00:16:39), které se nevyskytuje ani v překladu, ani u ostatních tlumočnicků. Nabízí se otázka, zda jej ostatní tlumočnické nepostřehli, nebo zda jej chápou v metaforickém slova smyslu (konkrétní řešení tomu ovšem nenapovídají), zatímco pro tlumočnické pracující mezi dvěma cizími jazyky je kognitivně méně náročné držet se primárního lexikálního významu znaku.

Dále vypadá informace o nevědomosti odborníků o chybné povaze jejich postupů a závěrů. Z důvodu nezřetelné výslovnosti plnovýznamového slovesa není příliš srozumitelná věta „*we should (---) silent*“ v posledním souvětí. Pokud je nesrozumitelným slovem „*resist*“ neboli „vzdorovat“, mohl mít tlumočnický na mysli, že je nutno postavit se mlčení, které v komunitě neslyšících panuje.

Tento úsek je příkladem nejednoznačnosti hodnocení závažnosti některých posunů a ztrát. Z hlediska smyslu sdělení jako celku je převod správný a z obsahového hlediska téměř kompletní. Některé posuny či ztráty proto mohou být hodnoceny jako závažné na mikroúrovni (z hlediska porovnání míry informace obsažené v jednotlivých úsecích), avšak z hlediska celkového smyslu se již stejně závažné jevit nemusí.

Jako závažnou však lze označit ztrátu informace o odrazení slyšících odborníků od publikování („oni si dají pro příště setsakramentský pozor“ apod., viz překlad), protože oslabuje důraz, jaký řečnický na tento apel klade.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace

Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce

Příčina

Rychlost a /nebo informační hustota/struktura zdrojového projevu

Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu

Nedostatek porozumění obsahu a /nebo jazyku zdrojového projevu

Nedostupnost významově, stylisticky a/nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce

Komentář

I u tohoto tlumočnicka došlo k dezinterpretaci znaku KRÁSNÝ za znak TELEVIZE, avšak nikoli při samotném tlumočení, nýbrž při retrospektivním rozhovoru: „*Ta televize mi utekla, to nevím úplně jistě.*“

Úsek č. 12

ČZJ+glosy

1) 00:21:07

2) 00:20:46

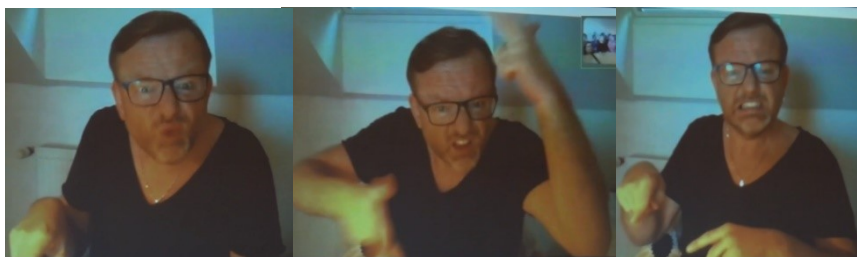
1)

index: ONI NESLYŠÍCÍ index: ONI (NMS: mírný záklon, brada stažená dozadu, svrašťelé obočí, svěšené koutky úst) JINÝ (NMS: nakrčené čelo, nakrčený nos, vyceněné zuby)

index: ONI NESLYŠET (NMS: vrcení hlavou) index: ONI NEMLUVIT (NMS: vrcení hlavou)

Index: ONI (NMS: výrazný náklon vpřed) ZNAKOVAT (přehnaně rozsáhlé pohyby, NMS: nakrčené čelo, nakrčený nos, otevřená ústa) index: ONI (NMS: mírný záklon, vyceněné stisknuté zuby, orální komponent „sss“ a vtažení vzduchu, přimhouřené oči)

2)

DÍVAT-SE POVÝŠENÝ (výrazný pohyb pravou rukou směrem vzhůru a levou dolů, NMS: nakrčené čelo, svěšené koutky, pohled směřující dolů – výraz vyjadřující nadřazenost)

<p>Překlad zdrojového projevu Řádky č. 112–114</p>	<p>(...) ...neslyšet vybočuje z jejich konceptu světa, není to „normální“. Stejně jako nemluvit, nepoužívat hlas nebo se dorozumívat jiným jazykem. To všechno je odlišnost, jinakost... <i>Normální je slyšet a používat mluvený hlas.</i> Pro ty, kteří se dorozumívají mluvenou řečí, je těžké přijmout, že existují lidé, kteří se dorozumívají naprosto odlišným způsobem, rukama a prostřednictvím znakového jazyka.</p>
<p>Pilotáž</p>	
<p>1 ČZJ-CS</p>	
<p>(...) ...řiká si, že vlastně neslyšet není normální, že vlastně by měli být... ten člověk by měl být jako já, protože... měl by se naučit mluvit. Vůbec nereflktuje, že existuje něco jako znakový jazyk nebo nějaký projev neslyšících. Tak to je jeden z těch pohledů.</p>	
<p>Komentář Z obsahového hlediska je převod tohoto úseku úplný. Pokud jde o stylistickou stránku, ve zdrojovém projevu je expresivita vysoká: velmi výrazná mimika, artikulace a pohyby (viz vyjádření v ČZJ), řečník přebírá roli neboli v podstatě ztělesňuje imaginárního příslušníka většiny a sám až parodujícím způsobem předvádí, jak většina nahlíží na způsob dorozumívání se, který menšina používá. Tento způsob je v souladu s přezíravým pohledem příslušníka většiny zobrazeným na tlumočnickům nepřístupné prezentaci. Tlumočnick převádí sdělení volněji, jeho smysl spíše vysvětluje a velmi výstižně sumarizuje. Expresivitu na suprasegmentální úrovni nezachovává (avšak v navazujících úsecích využívá i odpovídajících stylistických prostředků, konkrétně první osoby singuláru pro zprostředkování promluvy pomyslného příslušníka většiny).</p>	
<p>1 CS-EN 1</p>	
<p>(...) ... <i>the majority thinks it's not normal not to hear, they think, well, this other person should be like me, they should learn how to speak.</i> The majority doesn't reflect at all that there is a sign language, that the Deaf community is an actual community.</p>	
<p>Komentář V anglickém cílovém projevu došlo k zajímavému jevu, a sice k další konkretizaci řečnickova (pilotova) sdělení, jehož jádrem je informace, že znakový jazyk není kvůli své modalitě považován za plnohodnotný a normální jazyk. Jde v podstatě o adici/explicitaci, která spíše behaviorální perspektivu („...existuje... nějaký projev neslyšících...“, viz 1_ČZJ-CS) doplňuje o sociokulturní dimenzi (Neslyšící jsou samostatnou komunitou s plnohodnotným jazykem). Zdrojem explicitace je jednak hloubková analýza sdělení a situačního kontextu a, dle našeho názoru, patrně širší chápání „projevu“ než pouze z jazykového hlediska a využívání extralingvistické znalosti o Neslyšících jako příslušnících jazykové a kulturní komunity.</p>	
<p>1 CS-EN 2</p>	
<p>(...) ... <i>and they think that such people are not normal because they cannot hear anything, they should learn to speak, they do not know that there is anything like sign language.</i></p>	
<p>Komentář Na rozdíl od prvního přebírajícího tlumočnicka tento tlumočnick pojem „projev neslyšících“ nepřevádí a omezuje se na (taktéž zmíněnou) existenci znakového jazyka. Domníváme se,</p>	

že informace je z hlediska obsahu převedena dostatečně kompletně, mohlo však dojít ke ztrátě drobné nuance, kterou „projev“ oproti „jazyku“ nese.

V poslední větě odkazuje tlumočnick k oběma stranám zájmenem „they“ a nerozlišuje mezi oběma podměty ani intonačně, nemusí proto být vždy jasné, ke komu se dané tvrzení vztahuje.

Pozorované jevy

Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce

2 ČZJ-CS

„Vy neslyšíte? Vy nejste normální.“ To je ten základní rys. „Máte slyšet jako já, máte mluvit, používat hlas, ne tady mávat rukama. Neslyšíte, nemluvíte! Máváte rukama! Jste jiní než my.“

Komentář

Úsek je převeden adekvátně.

Stejně jako v případě negativních nálepek (řádek č. 75) vyjadřuje tlumočnick nechápavý, odsuzující postoj většiny (jejíž roli na sebe řečník bere) nikoli opisem, nýbrž přímou řečí. Řečnickovy velmi výrazné pohyby a parodující mimiku převádí pomocí stylistických i suprasegmentálních prostředků – stejně výrazné, parodující intonace a slovního přízvuku. Tento přístup je opakem přístupu, který zvolil tlumočnick 1 _ČZJ-CS.

2 CS-EN 1

So, what is the attitude? "Oh, you can't hear, that means you are not normal. You should hear as I hear, you should talk and use your voice and not using your hands." "You can't hear, you are waving your hands, you are different from us."

Komentář

Z hlediska lexikální ekvivalence je pilotovo sdělení zachováno. Stylistická a suprasegmentální rovina vyjadřující nekompromisní postoj většiny však není stejně výrazná, čímž dochází ke ztrátě důrazu, který se dle našeho názoru podílí na utváření informačního obsahu sdělení.

Pozorované jevy

Oslabení či zkrácení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

2 CS-EN 2

“When you can't hear, then you're not normal.” That's the basic idea. “You should hear because I hear. You should talk with your voice and not wave your hands around. You don't hear, you don't speak, you wave your hands, you're different.”

Komentář

Úsek je převeden adekvátně za použití lexikálních i suprasegmentálních prostředků.

Přímé tlumočení

1 ČZJ-EN

(And even from the facial expression you can tell that they kind of feel that the Deaf people are lesser, lesser people than hearing people – řádek č. 111) ... because they can't speak properly, they can't hear, they don't speak, they just sign, they are different.

Komentář

Z obsahového hlediska je úsek konciznější. Poněkud se ztrácí informace, že slyšící nepovažují „dorozumívání se rukama“ (viz překlad) za plnohodnotný jazyk; ve zdrojovém projevu je tato informace vyjádřena výraznými pohyby a mimikou (viz vyjádření v ČZJ), v překladu a u tlumočnicků 1_ČZJ-CS a 2_ČZJ-CS je verbalizována explicitně. Tento tlumočnick svou formulací (s výrazným využitím intonace, která odráží řečnickovy emoce) vyjadřuje spíše fakt, že znakový jazyk je považován za podřadný, avšak nuance, že si většina není jeho existence vůbec vědoma, se spíše ztrácí. Tuto ztrátu však nehodnotíme jako příliš závažnou.

Pozitivně hodnotíme volbu výrazu „*lesser people*“ neboli na méněcenné lidské bytosti pro označení menšiny většinou.

2_ČZJ-EN

So, let's say majority of hearing people, they look at Deaf people like "Oh, you don't hear, you're not normal. Because normal people hear, normal people speak, they use their voice. And you're Deaf, so you're different. You don't hear, you don't speak, oh. So you're different than us."

Komentář

Stejně jako tlumočnick 2_ČZJ-CS, i tento tlumočnick zprostředkovává nechápavý, odsuzující postoj většiny přímou řečí.

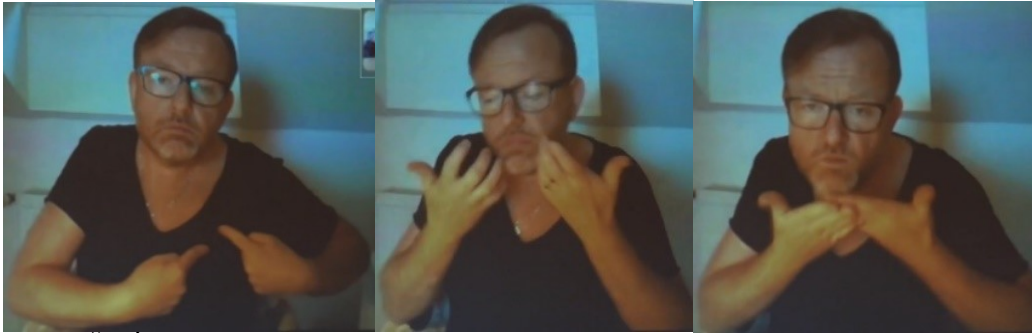
V souvislosti s tímto úsekem je mezi tlumočnicky patrný dvojitý způsob řešení – nepřímá řeč, opis a explicitace, nebo naopak přímá řeč. První možnost volí autorka překladu a tlumočnicki 1_ČZJ-CS a 1_ČZJ-EN, druhou tlumočnick 2_ČZJ-CS a 2_ČZJ-EN.

Expresivita je zprostředkována stylistickými prostředky (citoslovce) a intonací, která je v rámci jeho vlastního projevu výraznější (ačkoli ve srovnání s projevem řečnicka je obecně méně výrazná).

Celkově je úsek převeden adekvátně.

Úsek č. 13	Úroveň zachování expresivity
<p>ČZJ+glosy 1) 00:03:18 2) 00:03:37</p>	<p>1)</p> <p>VĚTŠINA KLF: skupina (tvar ruky B) NP: víc bodů CO PŘEVLÁDAT⁸⁶⁵</p> <p>PROTI (menšina) MENŠINA+++ (mn. č.)</p> <p>POMÁHAT POSKYTOVAT PEČOVAT OPATROVAT POMÁHAT</p> <p>POŘÁD</p>

⁸⁶⁵ Neslyšící konzultant uvádí význam „většina“, glosu volíme v souladu se smyslem, abychom tento výraz odlišili od klíčového pojmu tohoto projevu, jímž je znak VĚTŠINA (případně klasifikátor pro skupinu-většinu).

	<p>2)</p> <p>DOBRÝ+POSKYTOVAT⁸⁶⁶ TYP</p> <p>SRDEČNÝ (vykreslení tvaru srdce, NMS: mírný náklon vpřed, mírně stažené koutky úst) SZ: zbožňovat POMÁHAT (výrazný pohyb směrem dolů, 3x, NMS: nakrčené čelo, výrazná artikulace)</p>
<p>Překlad zdrojového projevu Řádek č. 18</p>	<p><i>Většina přistupuje k menšině většinou jako k lidem, kteří potřebují pomoc. Členové většiny přistupují k menšině velmi paternalisticky. Opečovávají ji. To jsou ti, kteří se ve vztahu k menšině dostávají do pozice takových těch „vykonavatelů dobra“, tedy „dobrodinců“, „láskyplných pomocníků“.</i></p>
<p>Pilotáž</p>	
<p>1 _ČZJ-CS</p>	
<p><i>Ten pohled vlastně většiny vůči menšině může být takový, že by vlastně chtěli pomáhat členům té menšiny, to je vlastně taková role dobrodince...</i></p>	
<p>Pilotní projev je poměrně málo citově zabarvený, přístup dobrodince, který je ve zdrojovém projevu vyjádřen třemi výrazy (viz vyjádření v ČZJ č. 1), je popsán pouze jako „pomoc“. V řádku č. 20 je rozvinut přívlastkem „dobrosrdečný“, který je významově víceméně odpovídající, domníváme se však, že sám o sobě má konotace výhradně pozitivní, pokud není jasně vyjádřena ironie. Mírně negativní (ironická) konotace, kterou spatřujeme ve způsobu vyjádření ve znakovém jazyce, konkrétně v mimice (viz vyjádření v ČZJ č. 2), lze v mluveném jazyce dosáhnout lexikálními prostředky a /nebo intonací. Tlumočník převádí tento výraz lexikálně i suprasegmentální neutrálně, ačkoli výraz „dobrodinec“ v daném kontextu nese jisté negativní konotace.</p>	

⁸⁶⁶ Ze znaků DOBRÝ a POSKYTOVAT skládá řečník znak DOBRODINEC

Pozorované jevy

Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce (v důsledku snížení expresivity), Mírný významový posun a /nebo ztráta informace:

Následkem ztráty expresivity dochází i k možnému významovému zkreslení sdělení – nežádoucí nutně není pomoc sama o sobě, nýbrž způsob, jakým je nabízena. Případné zkreslení v tomto smyslu však může být kompenzováno věrným převedením podrobnějšího vysvětlení dále v projevu.

1 CS-EN 1

A majority usually wants to help members of a minority, so... they want to be... do-gooders, people who... do good.

Komentář

I cílový anglický projev se (logicky) stejně jako pilotní projev omezuje na sloveso „pomáhat“, synonymická vyjádření neobsahuje.

Platí-li, že řečník volí výraz „dobrodinec“ v souladu s jedním z autorů, jež cituje (Harlan Lane – jeho jméno a publikace byly tlumočnickům sděleny v rámci přípravy), pak by odpovídajícím anglickým ekvivalentem bylo slovo *benefactor* (Lane pracuje i s pojmem *benevolence*). Přebírající tlumočnick volí výraz *do-gooder*, označující člověka, jehož upřímné snahy o pomoc jsou naivní a případně nemají kýžený efekt či mají účinek opačný. Tento výraz stejně jako rozvíjející sousloví „do good“ neboli „konat dobro“ nese zamýšlené negativní konotace, otázkou však je, zda automaticky zahrnuje nadřazenost, která se pojí s výrazem "dobrodinec".

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

Komentáře tlumočnicků

1_CS-EN_1: „...podařilo se mi hned na začátku vyjádřit toho dobrodince pěkným termínem ‚do-gooder‘.“

1 CS-EN 2

They usually want to help the minority members. This is a certain role of helpfulness...

Komentář

Tlumočnickova formulace je neutrální, omezuje se na výrazy „help“ a „helpfulness“, jimiž řeší absenci dostupného ekvivalentu slova „dobrodinec“. Formulace „role of helpfulness“ je neuzuální – roli, kterou zastává zmiňovaný slyšící jedinec, pojmenovává tlumočnick výrazem *helpfulness* označujícím vlastnost. V následujícím úseku dodává výraz „generous“ jako ekvivalent výrazu „dobrosrdečný“, který používá pilotní tlumočnick.

Ironická, negativní konotace v tomto vyjádření obsažena není.

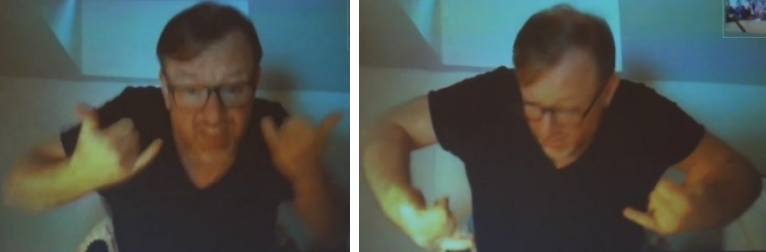

Pozorované jevy

Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce (v důsledku snížení expresivity), Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

<p>Příčina Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka Nedostupnost významově a /nebo stylisticky odpovídajícího ekvivalentu</p> <p>Komentář tlumočnicka Tlumočnick ve svém komentáři uvádí jako příčinu také nemožnost přípravy: <i>„Nenapadlo mě, jak se řekne ‚dobrodinec‘, což byl v prezentaci jeden z hlavních pojmů (používám ne úplně přesné ‚helpful‘ a ‚generous‘ (...), pomohlo by mi mít prezentaci dopředu).“</i></p>
<p>2 ČZJ-CS</p> <p><i>Většinová společnost se většinou ve vztahu k menšinám snaží pomáhat, ochraňovat je, starat se o ně. Často se také používá slovo „dobrodinec“. Příslušníci většiny se k menšinám chovají jako dobrodinci, pomáhají jim...</i></p>
<p>Komentář Úsek je převeden adekvátně. Neutralitu lexikálního vyjádření kompenzuje tlumočnick suprasegmentálními prostředky – intonací a větým důrazem, takže ironický negativní nádech stále patrný.</p>
<p>2 CS-EN 1</p> <p><i>So, a majority society with respect to minorities tries to take care of them, to protect the minorities... Often, the word of „good-doer“ is used. So, the majority and the representatives of the majority is trying to help minorities.</i></p>
<p>Komentář Obsahově je úsek převeden adekvátně, dochází zde však k několika jazykovým problémům, z nichž závažná je substituce zamýšleného <i>do-gooder</i> za „good-doer“⁸⁶⁷, což je významově odlišný a do kontextu nezapadající, potenciálně velmi matoucí výraz. Expresivní zabarvení (viz vyjádření v ČZJ) je zde mírně oslabeno.</p> <p>Pozorované jevy Použití neuzuálního nebo chybného jazykového či významově nebo stylisticky neodpovídajícího prostředku v cílovém jazyce, Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce Oslabení či zkresení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce Mírný významový posun a /nebo ztráta informace</p> <p>Příčina Nedostupnost významově, stylisticky a /nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce</p>
<p>2 CS-EN 2</p> <p><i>The majority society is generally trying to protect minorities, help them, take care of them. Often, people talk about benefactors. That the majority treats minority as a benefactor and helps.</i></p>

⁸⁶⁷ Výraz primárně označuje prospívající či výkonné zvíře.

<p>Komentář Úsek je převeden adekvátně, expresivní zabarvení (viz vyjádření v ČZJ) je jen mírně oslabeno, výrazněji se projevuje v následujících úsecích, kde je vyjádřeno především lexikálně a suprasegmentálně.</p>
<p>Přímé tlumočení</p>
<p>1 _ČZJ-EN</p> <p>... <i>And the attitude of the majority is many times like... that they want to help the minority.</i></p>
<p>Komentář Tlumočnick správně popisuje způsob chování většiny. Tento popis se sice omezuje na jedno sloveso (oproti zmíněným třem různým výrazům), zároveň však tlumočnick velmi plynule navazuje dalším úsekem a logiku sdělení zachovává a výstižně vyjadřuje. Důraz kladený na způsob chování většiny vyjadřuje řečník pomocí slovního důrazu a intonace. Synonyma pomoci a péče dodává tlumočnick později v jednom z bezprostředně následujících úseků (řádky č. 25–26: „... <i>they feel like they need to help the minority, they need to take care of them, they need to support them.</i>“). Totéž platí o výrazu „dobrodinec“, který tlumočnick na tomto místě zaznamenává a explicitně uvádí později.</p> <p>Pozorované jevy Mírný významový posun a /nebo ztráta informace (Mírné) oslabení či zkrácení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce</p>
<p>2 _ČZJ-EN</p> <p><i>We can like say, like the majority taking care of minorities. We can see like the term “condescending”, which is like something majority does to disabled people. (Like they’re helping them, taking care of them, because the minorities are the poor people who cannot take care of themselves. – řádek č. 20–23)</i></p>
<p>Komentář Expresivita je vyjádřena především suprasegmentálními prostředky, tlumočnick však zároveň za pomoci lexikálních a stylistických (citově zabarvené výrazy, polopřímá řeč) explicituje postoj většiny. Pro podrobnější komentář viz analýzu řádků č. 20–23.</p> <p>Strategie Explicitace</p>

Úsek č. 14	
<p>ČZJ+glosy 1) 00:14:50 2) 00:14:51 3) 00:14:59 4) 00:15:03</p>	<p>1) </p> <p>DÁL</p> <p>2) </p> <p>TEĎ</p> <p>3) </p> <p>NE</p> <p>4) </p> <p>JÁ ÚDIV</p>

<p>Překlad zdrojového projevu Řádky č. 76–78</p>	<p><i>To, co si tady říkáme, je aktuální. Je to neuvěřitelné, ale ještě dnes, v jednadvacátém století, si o nás myslí to, co jste si právě přečetli!</i> <i>Měl jsem za to, že už mnoho takových tezí a mýtů o neslyšících bylo dávno odstraněno a vyvráceno. Myslel jsem si, že vysokoškolské obory jako např. speciální pedagogika už naši problematice lépe rozumí a že už tyto obory integrovaly nové tendence a názory, že se ten starý úhel pohledu na nás neslyšící proměnil. Stále mi z toho padá brada, ale není tomu tak!</i></p>
<p>Pilotáž</p>	
<p>1_ČZJ-CS</p>	
<p><i>...bohužel, bohužel ten přístup je... sice ty publikace jsou starší, ale ten přístup je vlastně... pořád mezi tou slyšící většinou, je to velmi časté a bohužel to pokračuje. Opravdu ta změna třeba mezi speciálními pedagogy není... není vidět. 0</i></p>	
<p>Komentář</p>	
<p>Analyzovaný je úsek je v ČZJ velmi emotivní, jde o jeden z nejemotivnějších v celém projevu. Řečník používá expresivní prostředky, především rozšíření rozsahu pohybů rukou a těla (náklon dopředu, pokyvování hlavou) ve znakovacím prostoru a jejich opakování a také mimiku (zvednuté obočí, svráštělé čelo, nakrčený nos, výrazná artikulace, stažené koutky úst) – viz vybrané příklady v kolonce ČZJ. Cílové sdělení se kromě simplifikace vyznačuje výraznou stylistickou nivelizací, věta „Stále mi z toho padá brada“ nebo odpovídající ekvivalent chybí, stejně jako osobní perspektiva řečníka obecně (viz překlad a vyjádření v ČZJ č. 4). Co se týče obsahové úplnosti, informace, které ve zde analyzovaném úseku oproti překladu chybí, jsou převedeny v úseku následujícím, k obsahové ztrátě tedy nedochází, pokud pomineme stupeň závažnosti, jež popisovaným jevům řečník expresivitou svého vyjádření přisuzuje.</p> <p>Pozorované jevy Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce v důsledku snížení expresivity</p> <p>Příčina (Potenciálně) přizpůsobení sociokulturnímu či situačnímu kontextu přednášky: Je možné, že pilotní tlumočník, který volí (s výjimkou opakovaného slova „bohužel“) neutrální formulaci bez výrazných suprasegmentálních prostředků, považuje méně expresivní projev pro formální přednášku za vhodnější, avšak jedná se o pouhou spekulaci.</p>	
<p>1_CS-EN_1</p>	
<p><i>The publications are rather old, but unfortunately what they describe or... the discourse of those publications is still present here. And special educators have not really adopted a different approach yet. 0</i></p>	

Komentář

Od pilotního tlumočnicka přejímá přebírající tlumočnick nivelizované sdělení, v němž jediným expresivním prvkem je výraz „*bohužel*“ – „*unfortunately*“. Osobní perspektiva řečníka chybí.

Pozorované jevy

Oslabení či zkrácení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce v důsledku snížení expresivity

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

1 CS-EN 2

And unfortunately, although the books are quite old-fashioned, this approach persists among the majority group. This happens very frequently. Even special teachers for the Deaf groups, you cannot really see any differences in their approach, in their behaviour toward Deaf people. 0

Komentář

I v tomto případě se sdělení vyznačuje výraznou stylistickou nivelizací, osobní perspektiva řečníka chybí.

Projev přebírajícího tlumočnicka obsahuje adici „*in their behaviour toward Deaf people*“, jejímž účelem je nejspíše upřesnit zmíněný „*přístup*“, avšak která je lehce zavádějící, protože „*chování k neslyšícím*“ popisuje konkrétní jednání s neslyšícími, o něž se v projevu nejedná.

Pozorované jevy

Oslabení či zkrácení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce v důsledku snížení expresivity

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace (v důsledku adice)

Příčina nivelizace

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

2 ČZJ-CS

A toto pokračuje dál, to není otázka nějakého sedmnáctého, osmnáctého století, to je dál. Tahle linie názorová jede dál. A když já jsem si to četl, když já sám jsem o tom začínal uvažovat, tak jsem doufal, že se určité chování odborníků už změnilo, jejich názory se změnilo, ale když jsem tohle viděl, tak opravdu mě to šokovalo.

Komentář

Úsek je převeden obsahově adekvátně. Obsahuje substituci „*to není otázka nějakého sedmnáctého, osmnáctého století*“ za řečnickou formulaci „*i dnes, v roce 2019...*“ nebo „*ještě dnes, v jednadvacátém století*“ (viz překlad).

Tlumočnick usiluje o zachování expresivity sdělení jednak lexikálními a stylistickými, jednak suprasegmentálními prostředky – intonací, důrazem, pauzami či například krátkým ironickým zasmáním (u tohoto prostředku opět vyvstává otázka, do jaké míry je vhodné při tlumočení podobné projevy používat, aby se projev nestal parodujícím. Tento případ považujeme za adekvátní).

<p>Strategie Substituce</p> <p>Komentář tlumočnicka „Tohle, co ukazuje... nevím přesně, co tím myslí. (...) Mně tady pořád vrtalo hlavou, jak moc tam dát ty emoce a jestli tam dát, že ‚z toho jsem fakt v šoku‘. Protože on to znakuje, to není hladký, formální projev.“</p>
<p>2_CS-EN_1</p> <p><i>And this is not something related to the 17th or 18th century. And when I actually read this and I started thinking about it, I just hoped that the behaviour and opinions of experts have changed, and when I read it, I was shocked.</i></p>
<p>Komentář Ve verzi přebírajícího tlumočnicka je expresivita mírně oslabena, jednak vinou absence funkčního ekvivalentu výrazu „nějakého sedmnáctého, osmnáctého století“, jednak kvůli výrazu „related to“ („související s“, „vztahující se k“), který považujeme v tomto kontextu za ne zcela přesné (asociuje spíše „Toto se netýká 17. nebo 18. století“ než „Tady nejsme v 17. nebo 18. století“) a za rušivé. Případná nejasnost může být příjemci kompenzována informací o tom, že se jedná o záležitost 21. století v jednom z následujících úseků. Expresivity se tlumočnick snaží dosahovat větným důrazem a intonací.</p> <p>Pozorované jevy Oslabení či zkrácení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce</p> <p>Příčina Nedostupnost významově, stylisticky a/nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce</p>
<p>2_CS-EN_2</p> <p><i>And the idea in it goes on. This is not the 17th or 18th century. This keeps going on. These opinions are still regurgitated. When I read this, when I started thinking about this myself, I hoped that some behaviours would change, some opinions would change, but I saw this and it shocked me, because no.</i></p>
<p>Komentář Úsek je převeden adekvátně za pomoci lexikálních (zejména mimořádně vhodně zvolený výraz „regurgitate“, jehož primární význam je „vyvrhnout“ např. potravu a který přeneseně znamená bezmyšlenkovitě opakovat fakta či názory bez vlastního zamyšlení), stylistických („because no“ – pomocí elipsy dosahuje tlumočnick důrazu i poměrně neformálního vyznění, čímž zdůrazňuje svůj vlastní postoj) i suprasegmentálních prostředků.</p>
<p>Přímé tlumočení</p>
<p>1_ČZJ-EN</p> <p><i>(And those words were... this is how the Deaf people in the past were described. It was the point of view of the researchers. And it shows and reveals the attitude of the helpers and benefactors, and it's very negative. – řádek č. 75). And it's not just in the past, it is still... those words are still... still used, still some of the people, experts, describe... still describe Deaf people like that. It's not just ... it's even now, in the present. Really.</i></p>

Komentář

Expresivitu řečnickova projevu vyjadřuje tlumočnick suprasegmentálními prostředky, důrazem a intonací. Důraznost sdělení je částečně narušena hezitacemi a repeticemi při hledání vhodných výrazů.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

Příčina repetice a hezitace

Nedostupnost významově, stylisticky a /nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce

Příčina adice

Nedostatek porozumění obsahu a /nebo jazyku zdrojového projevu

2 ČZJ-EN

And it's not history, it's still happening. In 2019, it's still happening, this approach. These informations are still taught in university, in university for special education, and like new publication, new papers, new academic researches from 2000, 2019... 0 (The informations are the same, as you can see on that slide. In the modern world, we still can see this misinterpretation of Deaf people, of minorities. The opinion of majority didn't change at all. – řádek č. 79)

Komentář

Explicitně vyjádřený negativní postoj řečníka převádí tlumočnick z hlediska suprasegmentálních prostředků méně expresivně. Sdělení, jehož velkou část u řečníka tvoří neverbální prvky, vyjadřuje především lexikálně a na syntakticko-stylistické rovině (repetice pro zdůraznění).

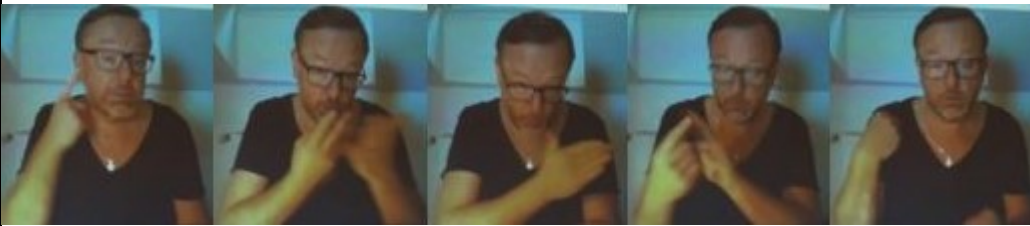
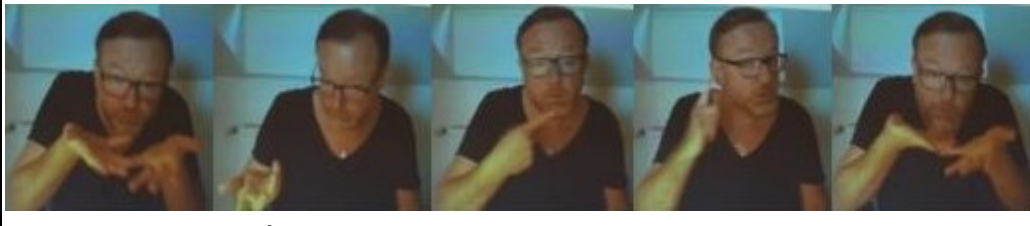
Sdělení pokračuje v následujícím úseku, kde je expresivita vyšší – suprasegmentální prostředky jsou mírně důraznější, většinu významu nesou lexikální prostředky. Celkově je tento úsek v podání tlumočnicka méně emotivní než v podání řečníka.

Některá tlumočnickova (lexikální) řešení jsou dle našeho názoru velmi výstižná – např. „*in the modern world*“ a především „*misinterpretation*“.

Dále dochází k mírnému zkreslení informace o replikaci poznatků z roku 2000 v roce 2019.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

Úsek č. 15	
<p>ČZJ+glosy 00:19:38</p>	 <p>SLYŠÍCÍ ČÍST PO POTKAT-KLF: osoba (tvar ruky D, simultánní produkce oběma rukama) ŘÍKAT (oni-mně)</p> <p>KONSTERNOVANÝ GESTO (ruka dlaní vzhůru, NMS: zdvižené obočí, pokyvování hlavou) POVÍDÁ SLYŠÍCÍ KONSTERNOVANÝ</p>
<p>Překlad zdrojového projevu Řádky č. 101–102</p>	<p><i>Je vhodná pro ty, kteří působí na středních nebo vysokých školách jako učitelé, aby ji používali jako studijní materiál. Tahle kniha je velmi působivě napsaná. Mám zkušenost, že lidé, kteří si ji přečtou, jsou doslova konsternovaní, jakým bezprávním neslyšící lidé v historii prošli.</i></p>
<p>Pilotáž</p>	
<p>1 ČZJ-CS</p>	
<p><i>Ale zároveň je to velmi důležité pro slyšící čtenáře, protože přesně v té knize se popisuje... přístup slyšících k příslušníkům neslyšící komunity.</i></p>	
<p>Komentář</p> <p>V tomto úseku došlo ke ztrátě informace jednak o osobní zkušenosti řečníka s reakcemi slyšících čtenářů (překlad slovo „slyšící“ neobsahuje) na zmiňovanou knihu (a o jejím nikoli potenciálním či žádoucím, nýbrž skutečném účinku), jednak o těchto reakcích. Zároveň je však tento tlumočnický jediný, kdo interpretuje znak SLYŠÍCÍ ve správném kontextu.</p> <p>Na druhou stranu se zásadním způsobem ztrácí expresivita vyjádření, dosažená dvojnásobným opakováním znaku KONSTERNOVANÝ.</p> <p>Pro většinu tlumočnicků v tomto úseku představovaly znaky SLYŠÍCÍ a KONSTERNOVANÝ problém. Příčiny nejsou zcela jasné. Může jít o (nezáměrný) dlouhý odstup a nepostřehnutí znaku SLYŠÍCÍ, náročnost předcházejících úseků však není dle našeho názoru tak vysoká, aby vyvolala deficitní řetězec. Příčinou tak může být spíše fakt, že příslušná informace přichází po náhlé změně tématu. Nabízí se možnost strategické výpustky s cílem sdělení zjednodušit a ušetřit tak kognitivní kapacitu, případně fakt, že zmínka o slyšících nemusí být v souladu s očekáváním tlumočnicků. V případě jednoho z tlumočnicků je v tomto úseku evidentní (časová) náročnost hledání lexikálních ekvivalentů pro expresivní sdělení vyjádřené simultánně pomocí manuálních i nemanuálních prvků. Právě tato kognitivní a časová náročnost se zdá být příčinou informační ztráty.</p>	

<p>Pozorované jevy Závažný významový posun a /nebo ztráta informace, Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce v důsledku snížení expresivity</p> <p>Příčina Nedostatek porozumění obsahu a /nebo jazyku zdrojového projevu: Z důvodu delšího odstupu mohla být tlumočnickova receptivní kapacita saturována; vzhledem k vyjádření tlumočnicka 2_ČZJ-CS však lze usuzovat i na neznalost a neporozumění znaku KONSTERNOVANÝ (jehož doslovným překladem je „zvracet“, obrazně je použit ve smyslu „konsternovaný“); obecným výrazem „důležité“ však tlumočnick substituuje i funkční synonyma výrazů s významem „šokující“ (např. „HRUBÝ“, „KLF: rána do hlavy“, „ÚDIV“) – viz řádky č. 104–107.</p>
<p>1_CS-EN_1</p> <p><i>But it is also important very for hearing students because it describes the approach of hearing people to Deaf people.</i></p>
<p>Komentář Závažný významový posun a /nebo ztráta informace a oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce v důsledku snížení expresivity je způsobeno převzetím obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka.</p>
<p>1_CS-EN_2</p> <p><i>But it's also good for... hearing readers, because... the approaches of the hearing majority towards the Deaf minority are very well described there...</i></p>
<p>Komentář I v tomto úseku dochází k závažnému významovému posunu a /nebo ztrátě informace a oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce v důsledku snížení expresivity, a to v důsledku převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka.</p>
<p>2_ČZJ-CS</p> <p><i>Proč to říkám? Protože tato kniha je velice důležitá pro vás jako neslyšící odborníky. Je tam popsán, jak se slyšící většina chová k neslyšícím.</i></p>
<p>Komentář V tomto úseku dochází k vypuštění zásadní informace o reakci slyšících čtenářů (včetně generalizace prostřednictvím výrazu „důležité“) a ke ztrátě expresivity. Zajímavé je, že se v tomto místě jedná o téměř identický jev jako u tlumočnicka 1_ČZJ-CS; je možné, že ze stejné příčiny.</p> <p>Pozorované jevy Závažný významový posun a /nebo ztráta informace, Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce</p> <p>Příčina Nedostatek porozumění obsahu a /nebo jazyku zdrojového projevu – viz komentář tlumočnicka.</p>

<p>Komentář tlumočnicka <i>„A nevím, co je tohle. Aha... Já nějak nevím, co tím chce říct. (...) Tenhle znak asi já neznám, to je něco jako ‚To je hrůza‘.“</i></p>
<p>2_CS-EN_1</p> <p><i>Why? Because this book is... a very important book for you, Deaf experts, as it describes how the hearing society behaves towards the Deaf community.</i></p>
<p>Komentář Přebírající tlumočnick přejímá od pilota nivelizované, nekompletní sdělení.</p> <p>Pozorované jevy Závažný významový posun a /nebo ztráta informace, Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce</p> <p>Příčina Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka</p>
<p>2_CS-EN_2</p> <p><i>Why do I say that? Because this book is extremely important for you as experts, as non-hearing experts. Because it describes how the hearing majority treats the Deaf community.</i></p>
<p>Komentář Přebírající tlumočnick přejímá od pilota nivelizované, nekompletní sdělení. Pozornost je nutné věnovat jevu, který se ztrátou expresivity a s pilotním projevem nespojuje – jedná se o výraz „non-hearing experts“. Způsob, jakým tlumočnick uvažoval o kulturně vhodných synonymech slova „neslyšící“ popisujeme výše. Zde zvolený výraz považujeme za kulturně nevhodný, protože definuje neslyšící tím, co nejsou (nejsou slyšící a tím se vyčleňují z většinové společnosti), místo tím, čím jsou (tedy svébytnou komunitou s vizuálním způsobem komunikace).</p> <p>Pozorované jevy Závažný významový posun a /nebo ztráta informace Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce</p> <p>Příčina Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka Použití neuzuálného nebo chybného jazykového či významově nebo stylisticky neodpovídajícího (zde kulturně nevhodného) prostředku v cílovém jazyce</p>
<p>Přímé tlumočení</p>
<p>1_ČZJ-EN</p> <p><i>Who works as a teacher or lecturer or teacher in university, I recommend you to read it, and please let me know if you read it, because it's really... it's really written in a very open way. Really in a very honest way.</i></p>

Komentář

V tomto úseku došlo k významovému posunu, kdy tlumočnick interpretuje větu o „*Mám zkušenost, že lidé, kteří si ji přečtou...*“ (viz překlad) jako „Dejte mi vědět, až si ji přečtete“ („... *please let me know if you read it...*“). Důvodem je evidentně chybný výklad znaku ŘÍCT (mně), viz vyjádření v ČZJ, který nepředstavuje řečnickou výzvu směrem k příjemcům, nýbrž se vztahuje na slyšící čtenáře a jejich promluvu s řečníkem (doslovný překlad zmíněné věty je „Slyšící lidé, kteří si knihu přečetli, mi říkali...“).

Zároveň (i v důsledku této dezinterpretace) dochází ke ztrátě informace o reakci slyšících čtenářů, kterou hodnotíme jako zásadní.

Obecně je expresivita tohoto úseku nižší, avšak v následujících souvisejících úsecích ji tlumočnick kompenzuje.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace

Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina

Nedostatek porozumění obsahu a /nebo jazyku zdrojového projevu

Nedostupnost významově, stylisticky a /nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce

2 _ČZJ-EN

*It's a ... when I teach students, I always ask them to read that book, because it gives you the overview how hearing... how the hearing majority behaves to Deaf people. **And it's not written... it's actually written very straightaway.***

Komentář

V tomto úseku opět dochází ke ztrátě informace o reakci slyšících čtenářů na utrpěné bezpráví; ztráta se kromě obsahu týká i expresivní roviny projevu. Příčinou může být, stejně jako u ostatních tlumočnicků, neznalost a neporozumění znaku KONSTERNOVANÝ. Patrně z důvodu nedostupnosti vhodného lexikálního prostředku, který by umožnil pokračovat v započaté formulaci, se tlumočnick opravuje, dochází však k záměně výrazů – *straightaway* („okamžitě“) místo předpokládaného *straightforward* („přímočarý“).

Počáteční informační ztrátu by tlumočnick mohl částečně vykompenzovat dále v projevu (v následujícím úseku) větou „*And the book describes very crucial times for Deaf people.*“; v této větě však patrně opět došlo k záměně a chybnému použití výrazu „*crucial*“ neboli „zásadní“. Ačkoli zmiňované období jistě bylo pro neslyšící důležité, především je hodnoceno mimořádně negativně, a takové vyjádření v převodu absentuje.

Pozorované jevy

Použití neuzuálního nebo chybného jazykového či významově nebo stylisticky neodpovídajícího prostředku v cílovém jazyce

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace

Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce v důsledku snížení expresivity

Příčina

Infomační ztráta: Nedostatek porozumění obsahu a /nebo jazyku zdrojového projevu

Záměna lexika: Nedostupnost významově, stylisticky a /nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce

Úsek č. 16	
<p>ČZJ+glosy 00:19:48</p>	<p>1)</p> <div data-bbox="355 271 930 517"> </div> <p>HOLOKAUST===</p> <p>2)</p> <div data-bbox="355 660 646 952"> </div> <p>Držení znaku – znak, mimika (svrašťelé obočí, svrašťelé čelo, stažené koutky úst), zdůraznění dlouhou pauzou s držením znaku i mimiky.</p>
<p>Překlad zdrojového projevu Řádek č. 103</p>	<p><i>Přirovnal bych to k holokaustu.</i></p>
<p>Pilotáž</p>	
<p>1 ČZJ-CS</p>	
<p>0</p>	

Komentář

Přirovnání k holokaustu nezachovalo, čímž došlo k informační ztrátě i ke ztrátě expresivity vyjádření.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace, Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce:

Výsledkem uvedeného postupu je významné ochuzení příjemce o názor řečníka na závažnost situace, na nějž řečník klade velký důraz: příslušný znak je doprovázen výraznou mimikou (svraštělé obočí, svraštělé čelo, stažené koutky úst) a zdůrazněn dlouhou pauzou s držením znaku i mimiky.

Příčina

(Potenciálně) nedostatek porozumění obsahu a /nebo jazyku zdrojového projevu:

Je možné, že tlumočnický znak HOLOKAUST kvůli dlouhému odstupu nezaznamenal nebo si nebyl jeho významem jist. Hypoteticky lze zvažovat i možnost, že se výrazu, který je vyhrazen konkrétní historické události a skupině obyvatel a v přeneseném významu či k označení jiných událostí se nepoužívá, rozhodl vyhnout (jednalo by se tak o strategickou výpustku a generalizaci z důvodu přizpůsobení se sociokulturnímu či situačnímu kontextu přednášky), avšak v takovém případě by tlumočnický informaci nejspíš parafrázoval či kompenzoval jiným výrazem.

1 CS-EN 1**0****Komentář**

Přirovnání k holokaustu se nezachovalo.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace, Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce v důsledku snížení expresivity

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

1 CS-EN 2**0****Komentář**

Přirovnání k holokaustu se nezachovalo.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace, Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce v důsledku snížení expresivity

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

2 ČZJ-CS

*Je tam v podstatě popisováno, že slyšící většina se snaží provést něco jako **genocidu** neslyšící menšiny.*

Komentář

Pilotní tlumočnick 2_ČZJ-CS jako jediný informace o vyhlazení neslyšících slyšícími cíleně zachovává. Konkrétně volí na tomto místě výraz „genocida“, zatímco překladatelka volí termín „holokaust“ a „genocidu“ jako nadřazený pojem používá jako ekvivalent ještě expresivnějšího znaku GENOCIDA (00:20:07, viz úsek č. 18, řádky č. 104–107). Tlumočnick přitom vychází ze své extralingvistické, kulturní znalosti, zároveň však použitý výraz z kulturních důvodů zmírňuje (viz tlumočnickův komentář).

Příčina (Strategie)

Prizpůsobení sociokulturnímu či situačnímu kontextu přednášky

Využívání extralingvistické znalosti a znalosti situačního a sociokulturního kontextu

Komentáře tlumočnicků

Komentář dokládá, že termíny holokaust i genocida jsou citlivé a kulturně vázané:

„Říkal [genocida], oni s tím operují. Já se odvážím to slovo použít jen proto, že oni s tím operují. (...) Já to zjemňuju, říkám ‚něco jako genocidu‘. Samozřejmě to nevím stoprocentně jistě, ale on potom ukazuje... genocida [znak]. Tohle je zničení něčeho, že už pak nikdo nezbude. Oni tam podle mě s tím termínem opravdu [pracují], ten Lane nevím... asi jo. On operuje s tím, že to chování slyšící většiny k neslyšícím je v podstatě genocida. (...) hrozně se to řeší v různých kurzech kultury. Protože on to bez rozpaků použil a neslyšící [tvrdí] ‚Jste oběti genocidy!‘ Jakože je chce někdo vyhubit.“

2 CS-EN 1

*It describes that the hearing majority is attempting a **sort of genocide** with respect to the Deaf community.*

Komentář

Úsek je převeden adekvátně, důraz sdělení je mírně oslaben výrazem „with respect to“ („ve vztahu k“) místo jednoznačného, přímočarého „of“ (předložka pojící se s genitivem).

2 CS-EN 2

*It basically describes that the hearing majority is trying to do... to carry out a **genocide** of the Deaf minority.*

Komentář

Tlumočnick vypouští (patrně jako redundanci) výraz „něco jako“ ve spojení „něco jako genocidu“. Ten však pilotní tlumočnick použil cíleně s vědomím toho, že neslyšící komunita s tímto výrazem operuje, avšak zároveň se držel v mezích výkladu tohoto pojmu většinovou společností. Předpokládáme, že eliminace zmírňujícího výrazu není u přebírajícího tlumočnicka motivována kulturně, nýbrž stylisticky.

Pozorované jevy

Výsledkem tohoto postupu, kdy se přebírající tlumočnick odchýlil od pilotního, je stav, kdy se přebírající tlumočnick se blíží zdrojovému sdělení více než pilotní tlumočnick.

Strategie

Eliminace (zdánlivé) redundance – pilotovy adice

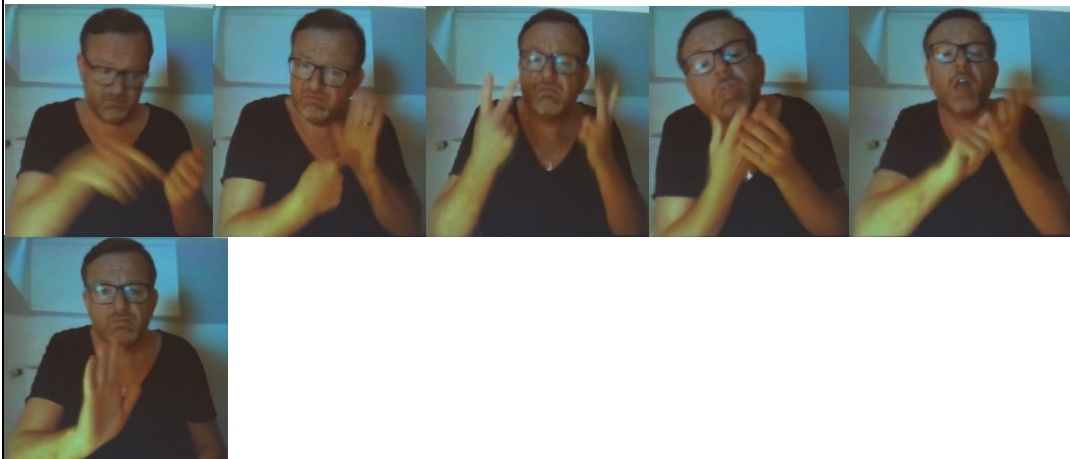
Přímé tlumočení
1_ČZJ-EN
0
<p>Komentář Přirovnání k holokaustu se nezachovalo. Domníváme se, že příčina souvisí s předchozím úsekem: Uprostřed první věty tohoto úseku se tlumočnická reakce okamžitě odmlčí a lze tak předpokládat, že se zaměřuje na dekodování vstupního sdělení. V tomto úseku si tlumočnický záznam zastavit. Přesnou délku odstupe od řečníka, který by spolehlivěji napověděl, v kterém místě projevu problém vyvstal, nelze kvůli zastavování určit, avšak zdá se, že hezitace se objevuje buď v reakci na samotný znak HOLOKAUST, případně že se jedná o celkový problém s porozuměním, který vzniká již v bezprostředně předcházejícím úseku u všeobecně problematického znaku KONSTERNOVANÝ.</p> <p>Na konci této věty se objevují hezitace, které naznačují i problém s formulací. Zdrojem výpustky informace o holokaustu/genocidě může teoreticky být i neznalost tohoto znaku sama o sobě, případně pochybnost o správnosti jeho použití (ačkoli tento pojem není vyjádřen ani opisem, pokud bychom za něj nepovažovali zmínku o diskriminaci v jednom z pozdějších úseků).</p> <p>Pozorované jevy Závažný významový posun a /nebo ztráta informace, Oslabení či zkrácení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce</p> <p>Příčina Jako nejpravděpodobnější příčina se jeví nedostatek porozumění obsahu a /nebo jazyku zdrojového projevu a případně nezáměrný dlouhý odstup od řečníka</p>
2_ČZJ-EN
0
<p>Komentář Přirovnání k holokaustu se nezachovalo.</p> <p>Pozorované jevy Závažný významový posun a /nebo ztráta informace, Oslabení či zkrácení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce v důsledku snížení expresivity</p> <p>Příčina Jako nejpravděpodobnější příčina se jeví nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu, v úvahu přichází i nedostatek porozumění obsahu a /nebo jazyku zdrojového projevu (konkrétně znaku HOLOKAUST).</p>

Úsek č. 17

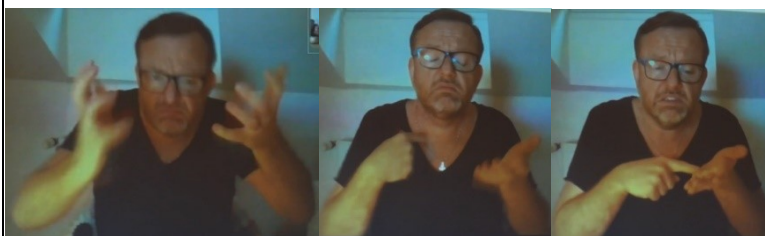
ČZJ + glosy

- 1) 00:19:51
- 2) 00:19:55
- 3) 00:19:59
- 4) 00:20:06
- 5) 00:20:07

1)

index: kniha UKAZUJE JAKO JEMNÝ PSÁT NE

HRUBÝ index: já (levá ruka KLF: kniha) index: kniha == GESTO (NMS: zdvižení ramen, sraštělé čelo, stisknuté zuby, svěšené koutky úst, orální komponent „sss“ a vtažení vzduchu)

2)

index: kniha DOBRÝ JAKO KLF: rána do hlavy

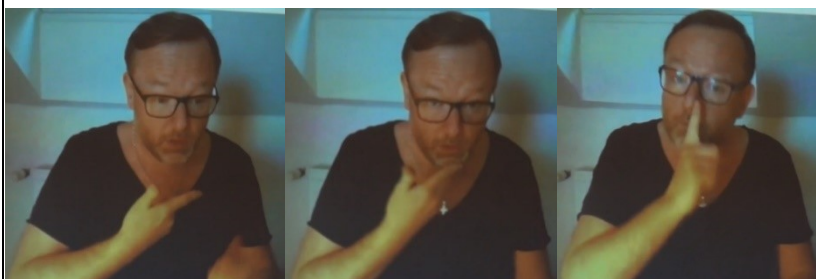

SLYŠÍCÍ ŠOK index: kniha KLF: rána do hlavy

3)

index: kniha HRUBÝ JÁ ČÍST

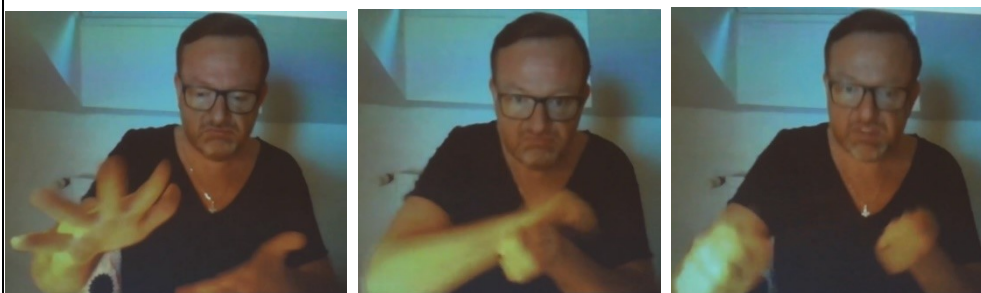
index: já ÚDIV OPRAVDU

4)

MUSÍ SLYŠÍCÍ NESLYŠÍCÍ GENOCIDA

5)

Znak GENOCIDA

Překlad zdrojového projevu
Řádky č. 104–107

*Je to napsáno velmi věcně. **I pro mě to bylo při prvním čtení úplně šokující.** Píše se tam například o sterilizaci žen, která byla prováděna ze strachu, aby tady nebylo několik generací neslyšících lidí. **Slyšící lidé se tedy podíleli na genocidě neslyšících.** Neslyšící tady neměli své místo a muselo se udělat všechno proto, aby se hluchota nedělila z generace na generaci.*

Pilotáž
1_ČZJ-CS
<i>A opravdu je důležité si to přečíst, protože... bylo tam třeba... je tam třeba zmíněný historický přístup ke sterilizaci neslyšících žen, protože ženy, které měly sluchové postižení, tak... byly historicky vlastně sterilizovány, aby se vlastně to sluchové postižení nešířilo dál do dalších generací. 0</i>
<p>Komentář</p> <p>Obsah úseku jako celku je zachován, avšak dochází k závažné vynechávce výrazu „genocida“. Ta může (stejně jako u znaku HOLOKAUST výše) pramenit buď ze strategického rozhodnutí výraz s takto silně negativními konotacemi nepoužít (v takovém případě by však bylo možné význam zachovat a opsat ho jiným způsobem), nebo z faktu, že tlumočnick příslušný znak (či souvislosti umožňující správné převedení) nedekodoval. Ačkoli se některé z expresivních hodnotících znaků objevují víceméně v okamžiku, kdy tlumočnick dokončuje předchozí úsek (a zkracuje odstup od řečníka), je možné, že úroveň recepce nebyla dostatečná a /nebo se tlumočnick rozhodl pohybovat na stále stejně obecné rovině a v souladu s předchozím úsekem hovořit o významu knihy spíše než o jejím hodnocení řečníkem (čímž ovšem dochází k závažné ztrátě a zkreslení informace).</p> <p>Na druhou stranu je tento tlumočnick spolu s tlumočnickem 2_ČZJ-EN jediný, kdo výslovně hovoří o „sterilizaci neslyšících žen“.</p> <p>Expresivní rovinu tlumočnick nivelizuje, ztrácí se také vyjádření osobního postoje řečníka, konkrétně věta „I pro mě to bylo při prvním čtení úplně šokující.“ (chybí dále také sdělení, že „je to velmi dobře, že je kniha takto napsaná, protože slyšící úplně šokuje“, která se dle našeho názoru ve zdrojovém projevu objevuje – viz vyjádření v ČZJ č. 2 v úseku č. 17), ačkoli v překladu není výslovně obsažena). Domníváme se, že v tomto případě se ztráta expresivity pojí i se ztrátou informační.</p> <p>Cca v čase 00:20:27 je střih. Logika projevu jím narušena není, avšak pauza po střihu je krátká a řečník začíná hovořit velmi záhy, což může být pro tlumočnicka nečekané a rušivé – tlumočnick evidentně očekává pokračování stejné argumentační linie (a podle toho formuluje) nikoli změnu tématu, která po střihu nastává.</p> <p>Pozorované jevy</p> <p>Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce v důsledku snížení expresivity, Závažný významový posun a /nebo ztráta informace</p> <p>Příčina (+strategie)</p> <p>Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu (Potenciálně) nedostatek porozumění obsahu a /nebo jazyku zdrojového projevu (+ Potenciálně strategická výpustka a generalizace z důvodu kulturní adaptace)</p>
1_CS-EN_1
<i>And I really, really sincerely recommend you read it. The book beautifully describes the... the sterilization of... Deaf women in the past which was happening because they wanted to prevent Deaf people from reproducing, from passing on the disability to future generations. 0</i>
<p>Komentář</p> <p>Z důvodu převzetí nekompletního pilotního sdělení je i zde vynechán výraz „genocida“.</p> <p>Přebírající tlumočnick sice zachovává promluvu řečníka v první osobě a vyjádření jeho názoru</p>

(charakterizace knihy), ten je však substituován jiným sdělením, které se již vyskytuje jinde („*And I really, really sincerely recommend you read it*“).

Přebírající tlumočník volí poněkud nevhodné adverbium (*beautifully*), které má vyjadřovat působivost popisu, avšak jeho primární význam je v kontrastu s významem a emočním zabarvením obsahu a popisovaných událostí.

Pozorované jevy

Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce v důsledku snížení expresivity, Závažný významový posun a /nebo ztráta informace

Jazykově či významově, stylisticky a /nebo syntakticky chybné nebo neodpovídající či neuzuální vyjádření v cílovém jazyce

Příčina informační ztráty

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočníka

Volba neuzuálního nebo chybného jazykového či stylisticky neodpovídajícího prostředku v cílovém jazyce, Neefektivní použití strategie:

Pokud jde o volbu nevhodného adverbia, tlumočník tento výraz vyslovuje až poté, co bylo pilotem vysloveno slovo „sterilizace“. Posun je však v tuto chvíli minimální, a lze tak předpokládat, že v danou chvíli nebyl předmětný výraz tlumočnickem ještě plnohodnotně kognitivně zpracován. Roli může hrát nedostatečná anticipace – předcházející úseky jsou však příliš vágní na to, aby na jejich základě mohl tlumočník přesněji anticipovat, jakému (byť celkový kontext může naznačovat, že negativnímu) jevu bude popis věnován; zároveň je předcházející úsek v podání pilotního tlumočníka zabarven spíše pozitivně (hodnocení knihy). Navíc přebírající tlumočník před vyslovením slova „sterilization“ dlouho váhá, a nelze vyloučit, že zvažuje, jakým způsobem po zvoleném adjektivu navázat zcela evidentně negativně zabarveným sdělením (zda například převzít pilotem zmíněný „*historický přístup*“, avšak této možnosti nakonec nevyužívá).

1_CS-EN_2

...and it's very important to read this book. They mention for example the historical approach towards sterilization of... Deaf women or towards women with a hearing disability in general. 0 They sterilized these women in the past because they didn't want to... this disability to spread among people.

Komentář

Co se týče expresivity, přebírající tlumočník tlumočí doslova substituci, k níž došlo u pilotního tlumočníka („...je opravdu důležité si to přečíst...“ místo „*Je to napsáno velmi věcně. I pro mě to bylo při prvním čtení úplně šokující.*“).

Informace o genocidě zůstává logicky rovněž nepřevedená.

Dále dochází v cílovém anglickém textu (patrně důsledkem neporozumění) k adici – zatímco pilotní tlumočník podle našeho názoru využívá frázi „*ženy, které měly sluchové postižení*“ jako stylistickou variantu, přebírající tlumočník přidáním fráze „*or towards women with a hearing disability in general*“ specifikuje, že sterilizovány nebyly pouze ženy s úplnou ztrátou sluchu, nýbrž obecně ženy s (jakýmkoli) sluchovým postižením. Pravdivost tohoto tvrzení však nejsme schopni posoudit a případný posun nepovažujeme za závažný.

Jevy pozorované v souvislosti s:

- **ztrátou informace o genocidě a o hodnocení řečníka:** Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce v důsledku snížení expresivity, Závažný významový posun a /nebo ztráta informace

- adici: Mírný významový posun a /nebo ztráta informace
Příčina
Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

2 ČZJ-CS

Je to velice... napsané velice výrazným, drsným způsobem. A je to tam velice dobře vysvětlené. Například je tam popis, jak to vypadalo v Americe v jisté době, kdy například neslyšící se nemohli svobodně rozmnožovat, bylo jim bráněno v tom mít děti. 0

Komentář

I u tohoto pilotního tlumočnicka se ztrácí sdělení „I pro mě to bylo při prvním čtení úplně šokující.“ a dále také sdělení, že „je to velmi dobře, že je kniha takto napsaná, protože slyšící úplně šokuje“, která dle našeho názoru v překladu na rozdíl od zdrojového sdělení není obsažena. Domníváme se, že se v tomto případě ztráta expresivity pojí i se ztrátou informační, ačkoli jinak je obsah úseku zachován, stejně jako důraz na tón zmiňované knihy.

Zároveň se však v tomto úseku také ztrácí důležitá informace – tlumočnick sice převádí, že bylo neslyšícím bráněno v tom, aby mohli mít děti, avšak vyjádření je generalizováno a ztrácí se informace o tom, že ženy byly sterilizovány. Tato informace je zejména ve spojení s genocidou (která je zmíněna podruhé, avšak tlumočnick zde tuto zmínku již neopakuje, stejně jako chybí informace o snahách zabránit šíření hluchoty) zásadní.

Dále zde došlo k nemotivované adici – doplněná je informace o Americe, která se ve zdrojovém projevu nevyskytuje.

Subjektivita hodnocení popisovaných skutečností je v tlumočnickově podání mírně oslabena, avšak tlumočnick tento deficit kompenzuje v dalším úseku („A toto všechno je v té knize popsáno, je to opravdu velice traumatizující, tyto zkušenosti a jejich analýza.“).

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace, Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina

Rychlost a /nebo informační hustota/struktura zdrojového projevu:

V jejím důsledku je tlumočnickova kapacita pro recepci zahlcená. Z tlumočnickova komentáře vyplývá, že významnou roli hrála únava – informace se nachází na samém konci projevu a tlumočnick v tuto chvíli pracoval již 20 minut bez vystřídání a bez asistence kolegy.

Komentář tlumočnicka

„Rozmnožovat je dost divný. Že nesměly být těhotné, protože bude víc postižených, to tam chybí, to tam ještě mělo být. (...) On mluvil teď tak rychle, že mi vypadly celé části, podle mě, a tady na konci už působila únava, a myslím, že tam opravdu chybí velká část informací. A je to hrozně zajímavý pro mě, že vidím, kolik informací tam chybí (...). Tady mi už opravdu bylo na omdlení. To je důkaz, že ten mozek už to nedává na konci.“

2 CS-EN 1

... and is written in a very blunt way, well explained. It shows the situation in the US when the Deaf community members were prevented from having children and their own families. 0

Komentář

Adice o Spojených státech i nekompletní, vágní sdělení o tom, že neslyšícím bylo bráněno v tom mít děti, aniž by byla zmíněna sterilizace, jsou převzaty od pilotního tlumočnicka. Objevuje se nemotivovaná adice „and their own families“ („svou vlastní rodinu“), která

zavádí sdělení na abstraktnější úroveň a odvádí pozornost od faktu zasahování do fyzické integrity neslyšících jedinců.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace, Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočníka

2 CS-EN 2

It's a very strongly-worded book. And it explains really well what it's about. For example, it talks about the US at a certain time, when the Deaf could not reproduce freely. They were prevented from having children. 0

Komentář

Nekompletní sdělení bylo převzato od pilotního tlumočníka.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace, Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočníka

Přímé tlumočení

1 ČZJ-EN

It's not any fairy-tale, to be honest. Because I think this is exactly the kind of book that... when you will read it you will jump on the chair when you will read it, because... It's really amazing, it's like... Because there you will read about a lot of very strong stories, for example I remember that there was a story of some Deaf woman who was discriminated strongly, she was told that she can't have... give a birth to kids. There was a time in the past, there was a time when Deaf women were not allowed to have a kids. And even now, still, there are some places where you can meet with this ideas and thoughts that Deaf women still can't have kids. 0

Komentář

Tlumočník se snaží zachovávat řečníkův osobní postoj a expresivitu sdělení na suprasegmentální i lexikální úrovni. Neuzuální formulace „*It's not any fairy-tale*“ neboli „Není to žádná pohádka“, může být snahou o obrazné vyjádření, ale může se jednat i o záměnu znaku JEMNÝ za část znaku POHÁDKA (VYPRÁVĚT). Formulace „*you will jump on the chair*“ je doslovným překladem řečnickova znaku/gesta ŠOK znázorňujícího reakci slyšících čtenářů (doslovně lze předmětnou větu přeložit jako „Je to velmi dobře, že je kniha takto napsaná, protože slyšící úplně šokuje“, případně „zvedne ze židle“, viz vyjádření v ČZJ č. 2 v úseku č. 17.). V angličtině je tato věta neidiomatická a pokud bude chápána doslovně, bude pro příjemce patrně matoucí.

Úsek o sterilizaci žen je zpočátku mírně dezinterpretován, protože tlumočník jej vztahuje na jednu konkrétní ženu. Znakový jazyk netvoří plurál stejným způsobem jako český nebo anglický jazyk, proto může teoreticky dojít k tomuto zmatení, ačkoli v případě singuláru a jedné konkrétní osoby by řečník patrně použil prostředků vyjadřujících jednotné číslo, především klasifikátor značící jednu osobu a příslušný index. Tlumočník však následně své

sdělení správně doplňuje a celkově v tomto ohledu k závažnému posunu nedochází. Z jazykového hlediska je dále ne zcela vhodně použito modální sloveso „can't“ ve frázi „... ideas and thoughts that Deaf women still can't have kids“, které vyjadřuje spíše neschopnost než nevhodnost či zákaz. Sdělení, že neslyšící ženy „nesměly mít děti“ (*were not allowed to have kids*) je příliš obecné, ztrácí se informace o sterilizaci jako zásahu do fyzické integrity. Příčina této vynechávky není známa.

Jevy pozorované v souvislosti s neidiomatickým vyjádřením

Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce

(Mírné) oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace, Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce

Příčina neidiomatického vyjádření

Nedostupnost významově, stylisticky a /nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce

Strategie

Doslovnější převod, bližší držení se řečníka

2 ČZJ-EN

It's very open. 0 It's about sterilization women because they were Deaf. It's about the rules in the past that Deaf people couldn't have kids. And the book describes very crucial times for Deaf people. 0

Komentář

Tlumočnick explicituje/přidává informaci o „rules“ neboli pravidlech, podle nichž nemohly mít neslyšící ženy děti. Zdroj této adice je nejasný, výraz však nepovažujeme za vhodně zvolený. Vedle této adice došlo k výpustce explicitního sdělení o tom, že cílem sterilizace je zabránit šíření hluchoty v rámci populace.

Expresivita sdělení (a s ní účinek projevu na příjemce) je výrazně oslabena vynecháním výslovně zmíněného postoje řečníka („spadla mi brada“) – domníváme se ovšem, že tlumočnick se expresivitu pokoušel vyjádřit formulací „very crucial times for Deaf people“ (která je sama o sobě výraznou generalizací), přičemž ale chybně zvolil výraz „crucial“ („zásadní“) místo např. *difficult* apod. Tato adice, ač sama o sobě pravdivá, vede k určitému významovému posunu. Je možné, že tato formulace je inspirována znaky DÁVNO a SITUACE, jde však pouze o spekulaci.

Z jazykového hlediska komentujeme tento úsek v celkovém shrnutí příslušného cílového projevu.

Pozorované jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace, Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce v důsledku snížení expresivity

Příčina

- **použití výrazu „rules“:** Je možné, že tento výraz je inspirován opakovaným znakem NESMĚT (00:20:04, 00:20:09, 00:20:10). Mohl také být použit ve smyslu výrazů „přesvědčení“, „zásada“, pro něž tlumočnick nemusel mít k dispozici vhodné ekvivalenty v cílovém jazyce, případně, na základě tlumočnickovy extralingvistické znalosti, pro vyjádření (předpokládáme) nacistických eugenických zákonů (avšak řečník výslovně neuvádí, kým byly neslyšící ženy sterilizovány). Ani v jednom případě však

nepovažujeme výraz „*rules*“ za vhodně zvolený.

- **výpustky sdělení o cílech sterilizace:** Lze spekulovat o nezáměrně dlouhém odstupu od řečníka, případně o strategické eliminaci informace považované za redundantní.
- **oslabení expresivity:** Nedostupnost významově, stylisticky a/nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce

Analýza B – Vybrané jevy – Experimentální situace a (socio)lingvistické jevy

Úsek č. 1	Technické problémy – Nečitelnost projevu některých účastníků komunikační situace
Překlad zdrojového projevu Řádky č. 16, 41, 43-46, 49, 53, 66-67, 84-85	Komunikace řečníka s organizátory, projevy účastníků v náhledovém okně
Pilotáž	
1 ČZJ-CS	
<p>Řečník komunikuje s organizátory akce ohledně technického nastavení a problémů. Z komunikace s organizátory ohledně technických záležitostí jsou převáděny vždy jen reakce řečníka, totéž platí o promluvách ostatních účastníků, a to z důvodu špatné viditelnosti.</p> <p>Co se týče komunikace s organizátory a promluv ze strany účastníků – které jsou poměrně obsáhlé a pro projev relevantní, avšak v malém náhledovém okně nesrozumitelné – volí pilotní tlumočnick (vědomou) strategickou výpustku (vypouští sdělení účastníka na kameru), „vystoupení z role“ a vysvětlení, proč projev účastníků netlumočí. Tuto možnost volí až v případě delších, souvislejších promluv (tedy nikoli u krátkých dialogických výměn), tedy poprvé na řádcích č. 43–51. Hovoří o sobě v první osobě místo osoby třetí, proto nemusí být posluchači zpočátku jasné, že se jedná o komentář tlumočnicka a nikoli řečníka. Pilotní tlumočnicki řešení tohoto tlumočnicka přebírají, ve způsobu formulace se však jejich projevy liší, viz níže.</p> <p>Pozorované jevy Vystoupení z role a vysvětlení: Usnadnění orientace a /nebo zvýšení komfortu příjemce</p> <p>Mírný významový posun a /nebo ztráta informace: Kromě nepříliš závažné informační ztráty a zkreslení stylistického vyznění (které je v řečnickově pojetí neformální, kontaktní, citově zabarvené) může být absence vysvětlení u netlumočených úseků zdrojem určitého diskomfortu posluchačů. Sleduje-li však posluchač plátno, příčinu si patrně sám odvodí, navíc první takto nepřeváděné úseky nejsou nijak relevantní, a navíc fakt, že jde o organizační poznámky může posluchač odvodit čistě z reakcí řečníka.</p> <p>Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce, Potenciální oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce: U prvního delšího projevu tohoto typu (cca 00:08:37) tlumočnick nemožnost tlumočit vysvětluje formulací „<i>Já se omlouvám, teď na tom videu nejsou srozumitelné projevy těch neslyšících účastníků.</i>“ (řádky č. 43–51). V ideálním případě by tlumočnick vystoupil z role tím, že by o sobě referoval ve třetí osobě (ačkoli z kontextu je poměrně evidentní, že hovoří sám za sebe a nikoli za mluvčího). K obdobnému jevu dochází v časech 00:12:45 a 00:19:12, kdy projev účastníků je viditelný pouze ve zmenšeném okně, a proto špatně srozumitelný. Následující komentáře tohoto rázu formuluje tlumočnick jako „<i>Opět nesrozumitelný projev na videu z druhé strany neslyšících účastníků</i>“ (řádky č. 66–67) a „<i>Opět nesrozumitelný projev od slyšícího ... neslyšícího publika</i>“ (řádky č. 99). Z intonace a větového přízvuku a zejména z úplně prvního komentáře („... na tom videu nejsou</p>	

srozumitelné projevy...“) sice posluchač s největší pravděpodobností vyrozumí, že na vině je technické uspořádání a nikoli projev neslyšících účastníků jako takový, přesto se domníváme, že se jedná o příklad situace, kdy je na místě mimořádná uvážlivost – výše uvedené formulace nesou riziko dezinterpretace zejména potenciálními slyšícími posluchači, kdy nesrozumitelnost může být přičítána právě audiologickému statusu účastníků. Tato chybná interpretace by v podstatě představovala jeden z jevů, vůči nimž se řečník ve svém projevu vymezuje. Je důležité, aby tlumočnický znakového jazyka se svou sociokulturní znalostí usiloval o řešení, která případnou dezinterpretaci tohoto typu neumožňují.

Příčina

Technické problémy:

Během samotné přednášky, která se konala hybridně, docházelo k problémům se zobrazením prezentace. Tu se podařilo spustit, avšak na záznamu přednášky, z něhož se tlumočilo, viditelná není.

Ad špatná viditelnost projevů účastníků: Účastníci sice předstupují před kameru, před kterou jsou relativně dobře vidět, avšak jsou natočeni bokem a jejich projev tak není lehce srozumitelný; v náhledovém okně jsou vidět zřepředu, avšak toto okno je příliš malé. Oba tyto faktory znemožňují spolehlivý převod sdělení, což ovšem slyšící posluchač nemusí být schopen posoudit.

Strategie

Vystoupení z role

Komentář tlumočnicka

„*Malé okénko, kde neslyšící diváci z publika pokládali otázky mluvčímu*“ uvádí tlumočnický v dotazníku jako první ze tří hlavních problémů zdrojového projevu. Na otázku v dotazníku, zda byli tlumočnický s něčím ve svém výkonu nespokojeni, odpovídá pilot: „*Ze začátku nereaguji na to, že mluvčím v malém okénku videa nerozumím. Když se pak nesrozumitelné reakce diváků opakují, upozorňuji na to, že vzhledem k velikosti okénka nemohu projev přetlumočit (spontánní řešení).*“ Na otázku, co by udělali jinak, kdyby měli projev tlumočit znovu, odpovídá pilot, že by dříve upozornil na nesrozumitelnost projevu publika v malém okénku. Tlumočnický je tedy schopen reflexe svých (strategických i spontánních) řešení.

1_CS-EN_1

Komentář

Míra zachování obsahu se pochopitelně odvíjí od míry zachování obsahu v řešení pilotního tlumočnický; jiná možnost řešení prakticky nepřichází v úvahu, pokud tlumočnický znakový jazyk sám neovládá.

Pokud však jde o pilotovo vystoupení z role a vysvětlení situace posluchačům, zajímavé je, že tlumočnický mluveného jazyka, u něhož primárně nepředpokládáme takovou sociokulturní znalost v této oblasti, aby si uvědomoval potenciální dopad těchto způsobů formulace pilotových vysvětlení, pilotovu formulaci nereprodukoval a příčinu výpustky vyjádřil přesně v souladu se skutečností: „*And again... the video... is not understandable, I cannot see what the... people in the small picture are saying.*“ (řádky č. 66–67). „*And apologies... the signing of the audience in the background is not very visible.*“ (řádek č. 99). Je evidentní, že tlumočnický věnoval pozornost situačnímu kontextu a správně odhadl, v čem problém srozumitelnosti spočívá. Teoreticky je možné usuzovat na vliv delší praxe (osm let oproti pilotovým necelým čtyřem letům) i na výhodu delšího času k analýze. Domníváme

se také, že tento tlumočník měl k dispozici více kognitivní kapacity, protože na rozdíl od pilota nebyl nucen hledat řešení, pokoušet se daný úsek dekodovat a zvažovat, zda ho převádět, nebo ne.

Jevy pozorované v souvislosti s :

- úseky netlumočenými z důvodu chybějící pilotáže, převzetím autoreference v první osobě: Mírný významový posun a /nebo ztráta informace, Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce
- vysvětlujícími poznámkami: Upřesnění sdělení pilotního tlumočnicka

Příčina nepřevedení promluv účastníků: Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

Strategie

Využívání extralingvistické znalosti a znalosti situačního a sociokulturního kontextu

Komentář tlumočnicka

- „*Tlumočník znakového jazyka o sobě nemluví ve třetí osobě, používá první („Ted’ se omlouvám, není vidět, co znakuji osoby vzadu.“) a já to po něm bezmyšlenkovitě přebírám, což mě potom v nahrávce trklo; v kabině mi to nepřišlo, ale na nahrávce je to pro posluchače velmi matoucí.“* Tlumočník dodává, že pokud by měl příspěvek tlumočit znovu, dbal by důsledně na to, aby „provozní“ komentáře zaznívaly ve třetí osobě, ač to tak tlumočník ZJ neříkal.
- Vysvětlující poznámka se ukázala být důležitá i pro přebírající tlumočnicka. Tlumočník 1_CS-EN_1 uvádí, že kdyby měl větší zkušenost s pilotáží z ČZJ, „*nepřekvapilo by mě, že se nedá tlumočit publikum“.*
- „*Druhý strukturální problém bylo to, že jsme nevěděli, co říkají lidé v publiku, takže to bylo významově trhané.“*

1_CS-EN_2

Komentář

I zde platí, že míra zachování obsahu se odvíjí od míry zachování obsahu u pilotního tlumočnicka.

Co se týče pilotova vystoupení z role, tlumočník přebírá vysvětlení o nesrozumitelném projevu (řádky č. 43–51), a v objasnění je ještě konkrétnější než sám pilot (byť s přeroknutím): „*I’m sorry, I cannot hear... the sign language properly on the screen... It’s not clear what the speakers are saying.*“ Dále v projevu však patrně v důsledku momentální nedostupnosti výstižnějšího vyjádření (nevědomky) hovoří o srozumitelnosti samotného znakového projevu („*Again, this sign language is not comprehensible right now.*“). Ačkoli výrazy *again* („opět“) a *right now* („v tuto chvíli“) naznačují, že se nejedná o problém konstantní, nýbrž momentální, a odkazují na předchozí vysvětlení, má tato formulace opět potenciál dezinterpretace a přisouzení nesrozumitelnosti podstatě znakového jazyka či komunikační kompetenci neslyšících.

Jevy pozorované v souvislosti s :

- první vysvětlující poznámkou: Usnadnění orientace a (částečné) zvýšení komfortu příjemce, Upřesnění sdělení pilotního tlumočnicka
- dalšími vysvětlujícími poznámkami a úseky netlumočenými z důvodu chybějící pilotáže: Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce, Mírný významový posun a /nebo ztráta informace, (Potenciální) oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka

Strategie

Využívání extralingvistické znalosti a znalosti situačního a sociokulturního kontextu

Komentář tlumočnicka

„Metajazykové narážky (,ano', ,dobře', ,přesně tak', ,další slajd') všechny tlumočím, aby bylo posluchači jasné, co se zrovna děje.“

2 ČZJ-CS

Pokud jde o organizační poznámky, tlumočnick převádí pouze reakce řečníka.

V případě úseku netlumočitelného kvůli špatné viditelnosti (řádky č. 43–51) tlumočnick vystupuje z role, podrobně vysvětluje příčinu a shrnuje téma probíhající konverzace, čímž udržuje posluchače v kontextu⁸⁶⁸:

„Tlumočnick se omlouvá, v téhle chvíli tam opravdu zaprvé nevidím dobrý obraz na ty diváky, a když takhle přijdou před tu kameru, tak tam je to taky špatně vidět. Jde tedy o tu zkušenost neslyšících s tím útlakem nebo (...) s tou většinou společností...“.

Toto řešení hodnotí posluchači pozitivně a hovoří o „posilování důvěry“.

Pozorované jevy

Usnadnění orientace a /nebo zvýšení komfortu příjemce

Strategie

Vystoupení z role, vysvětlení

2 CS-EN 1**Komentář**

Míra zachování obsahu se primárně odvíjí od míry zachování obsahu u pilotního tlumočnicka.

Pozitivně hodnotíme jasný, srozumitelný, koncizní převod pilotova vystoupení z role: „*The interpreter apologizes, unfortunately I cannot see...the audience well.*“

Pozorované jevy

Usnadnění orientace a /nebo zvýšení komfortu příjemce

2 CS-EN 2**Komentář**

I u tohoto tlumočnicka se míra zachování obsahu odvíjí od míry zachování obsahu v řešení pilotního tlumočnicka.

Vystoupení z role pilotního tlumočnicka tento tlumočnick v podstatě nepřevádí (tj. vynechává omluvu ve třetí osobě) a zachovává pouze (správně) vysvětlení, že záběr publika je příliš nezřetelný. To může být dle našeho názoru pro příjemce matoucí, ačkoli správnou interpretaci lze vyvodit ze situačního kontextu.

Pozorované jevy

Neuvedení vystoupení z role: Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce

⁸⁶⁸ Konkrétní typ negativní zkušenosti, popsany v předchozím, zde neuvedeném úseku, nepřevádí tlumočnick vinou neporozumění správně, k celkové změně smyslu však nedochází.

Přímé tlumočení

1 ČZJ-EN

Tlumočník převádí pouze komentáře řečníka, promluvy ostatních účastníků netlumočí. Důvod nemožnosti tlumočení posluchačům nevysvětluje. Minimálně komentář tlumočnicka 1_CS-EN_1 však prozrazuje, že posluchači nemusí být jasné, že náhledové okno je pro spolehlivé tlumočení příliš malé (a pozice před kamerou nevyhovující).

Pozorované jevy

Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce

Strategie

V tomto případě pozorujeme u tlumočnicka reflexi (meta)situačního kontextu⁸⁶⁹, zmínku strategie spočívající ve spolupráci s kolegou a zejména zavržení strategie spočívající vystoupení z role (zavržení strategie považuje Heyericková⁸⁷⁰ za součást strategického chování tlumočnicka).

Komentář tlumočnicka

„Vrtalo mi hlavou v jednu chvíli, co mám dělat s tím, když tam vlastně on vyzval to publikum k tomu, aby se vyjádřili, jestli mají nějaké zkušenosti s útlakem, a to netlumočím, protože to skoro nebylo vidět. Často byli úplně mimo obraz nebo v tom malém okýnku, to opravdu nešlo. Ale napadlo mě, jestli v tom není [výzkumný] záměr něco s tím udělat, jestli to mám nějak okomentovat („Tlumočník nevidí odpovědi“), ale přišlo mi to zbytečné. Být to reálná situace, tak to prostě tlumočím, protože by bylo vidět i ty reakce. Anebo by tam byl jiný kolega, který by to vzal, že bychom si to rozdělili a jeden z nás (já) by se držel jenom toho hlavního mluvčího, takže to prostě přecházím. V reálné situaci by k tomu nedošlo, člověk, který na to bude teď koukat uvidí, že je to tak pidi, že to není reálný a nic se s tím neudělá.“

2 ČZJ-EN

Komentář

Tlumočník převádí pouze komentáře řečníka, promluvy ostatních účastníků netlumočí, ani nevysvětluje důvod nemožnosti tlumočení.

Pozorované jevy

Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce

Komentář tlumočnicka

„A netlumočím ty boční okna, to se mi nepovedlo pochytat a nebylo tomu moc rozumět.“

⁸⁶⁹ Kontext tlumočené situace tak, jak byla nasimulována, a zastřešující kontext experimentu jako takového.

⁸⁷⁰ Heyerick (2021: 194)

Úsek č. 2

Omezená možnost přípravy a nedostupné materiály

ČZJ+glosy

1) 00:13:19

2) 00:13:25

3) 00:13:35

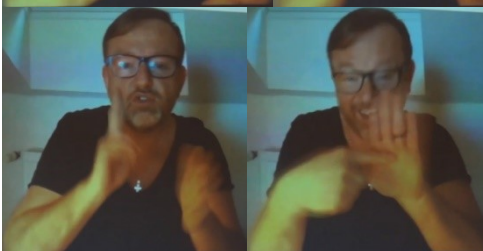
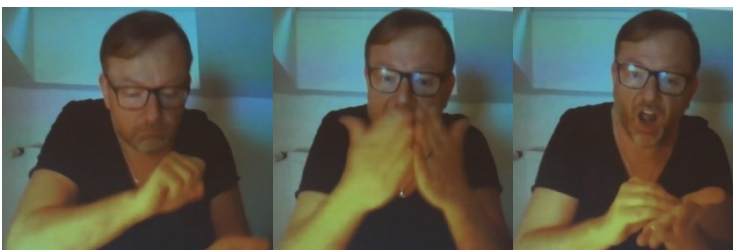
1)

PODÍVAT (levá ruka odkaz na prezentaci) NÁLEPKY+ (mn. č.)

index: já BYLO VYPRÁVĚT VĚC

SBÍRAT: KLF: levá ruka představuje knihu, pravá provádí pohyb KNIHA
ZAPISOVAT NESLYŠÍCÍ NEGATIVNÍ+

	<p>2)</p> <p>SOCIÁLNÍ ZADRUHÉ⁸⁷¹ SOCIÁLNÍ TO-JE</p> <p>CHOVÁNÍ LIDÉ VZTAHY</p> <p>3)</p> <p>CHOVÁNÍ BEHAVIORÁLNÍ (inicializovaný znak a výrazná artikulace) TO-JE CHOVÁNÍ</p>
<p>Překlad zdrojového projevu (Řádky č. 66–69)</p>	<p><i>Můžeme spustit už tu prezentaci? Najdeš to pod názvem „Odborníci o neslyšících“, 4. slide. Ano. Můžu pokračovat? Mluvili jsme o řadě negativních tvrzení, o nálepkách, které se v nich vyskytují. Teď se tedy vrátím zpět k tomu, co už jsem říkal. Jedná se o výzkum, v rámci kterého byly analyzovány odborné publikace, pojednávající o neslyšících. Tvrzení se vztahují k různým oblastem: sociální sfěře týkající se chování neslyšících, kognitivní oblasti, obecně k mentálním procesům neslyšících, behaviorální oblasti, tedy oblasti chování, a emoční oblasti týkající se citového prožívání.</i></p>
<p>Pilotáž</p>	
<p>1_ČZJ-CS</p>	
<p><i>Opět nesrozumitelný projev na videu z druhé strany... neslyšících účastníků... Bezva, dobře... Už máme ty body, už vidíte? Vidíte ty body v prezentaci? Ano, měly by tam být na slidu vidět čtyři body, můžu se k nim teda přesunout... Bavili jsme se o té literatuře, která se k neslyšícím vztahuje v tom negativním slova smyslu, a to může být třeba právě... kniha</i></p>	

⁸⁷¹ Řečník se patrně chystal pokračovat ve výčtu, ale následně se rozhodl pojem „sociální“ vysvětlit.

od... Sováka, zároveň poté kniha, která se zabývá vlastně kognitivním... kognitivním vnímáním a další dvě publikace.

Komentář

Řečník uvádí čtyři oblasti hodnocení neslyšící komunity ze strany slyšících odborníků. Tlumočník identifikoval jeden termín, ostatní neidentifikoval a nepřevodl ve správném kontextu. Odborné termíny označující komentované oblasti (sociální, kognitivní, behaviorální a emoční) řečník vyjádřil pomocí více či méně zavedených znaků (kalků) za pomoci mluvních komponent/výrazné artikulace slova, inicializace a znaku pro významově odpovídající výraz (např. znak SOCIÁLNÍ vysvětluje řečník pomocí souvislosti s chováním v mezilidských vztazích, viz vyjádření v ČZJ č. 2, znak BEHAVIORÁLNÍ inicializuje písmenem „B“ manuální abecedy a doplňuje výraznou artikulací a znakem CHOVÁNÍ, viz vyjádření v ČZJ č. 3 ; výraz KOGNITIVNÍ pak navíc celý hláskuje). Ačkoli dekódování prstové abecedy představuje zpravidla dodatečné zatížení kognitivní kapacity, hláskovaný výraz je jediný, který tlumočník dekodoval.

Roli zde hraje značný odstup od řečníka, kdy tlumočník patrně nebyl schopen věnovat dostatek kapacity recepci sdělení zahrnujícího výčet čtyř odborných termínů a zasadit je do správného kontextu. Za nejvýznamnější faktor však považujeme absenci situačního kontextu a podpůrných materiálů. Kvůli nedostatečné možnosti přípravy a neviditelné prezentaci nebyl pilotní tlumočník schopen termíny správně dekódovat a určit, k čemu se vztahují, a místo toho, že se ve skutečnosti jedná o různé úhly pohledu na neslyšící, podle informací poskytnutých k přípravě chybně usuzuje, že se jedná o konkrétní publikace. Na základě shlednutí artikulovaného výrazu *sociální* a své extralingvistické znalosti (chybně) odvodil, že jde o autora (pravděpodobně Miloše) Sováka a některé z jeho děl. Výrazy, které zachytil částečně nebo vůbec, generalizoval jako „*zároveň poté kniha, která se zabývá vlastně kognitivním vnímáním a další dvě publikace*“.

Pozorované jevy

Závažný významový posun / ztráta informace

Příčina

(Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka)

Technické problémy, neautentičnost situace, nemožnost přípravy

Neefektivní použití strategie (anticipace)

Strategie

Generalizace

Aproximace

Anticipace (neefektivně použita)

Komentář tlumočnicka

„*Body v prezentaci, na něž mluvčí odkazoval, nebyly ve videu viditelné.*“

„*Co nejvíce se snažím přetlumočit komentáře mluvčího k jednotlivým slidům (spontánní řešení).*“

„*Chtělo by to větší vhled do tématu, na podobné příspěvky tlumočník běžně několik dní předem dostává podklady pro přípravu.*“

Chybějící prezentaci zmiňuje tlumočník 1_ČZJ-CS jako jeden z největších problémů zdrojového projevu.

1_CS-EN_1

*And again... the video... is not understandable, I cannot see what the... people in the small picture are saying. Can you see the presentation yet? Do you see my bullet points in the presentation? Yes, you should see four bullet points. So, I'll move on to them. I'll comment on them. We mentioned literature about Deaf people that portrays them in a negative light. **Sovák's book, for example, is like that, it... The book focuses on... cognitive perception and there are two other publications like that.***

Komentář

Přebírající tlumočnick 1_CS-EN_1 informaci replikuje stejným způsobem, navíc však „*knihu od Sováka*“ a „*knihu, která se zabývá kognitivním vnímáním*“ pojímá jako jedinou publikaci, čímž dochází k dalšímu posunu (počet položek není v souladu s avizovanými čtyřmi body).

Pozorované jevy

Závažný významový posun / ztráta informace

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

Komentář tlumočnicka

„Co bylo problém byla struktura, kterou narušovaly ty problémy se slajdy – jednak do toho neustále vstupovaly komentáře typu ‚vidíte slajdy‘ / ‚nevidíte slajdy‘, jednak by je člověk jako tlumočnick opravdu rád viděl, když se to podařilo zprovoznit a byly vidět.“

1_CS-EN_2

*Again, this sign language is not comprehensible right now. Okay, great. Can you now see the bullet points? Can you see them in the presentation? There should be four bullet points on this slide. Can I now move to these points? We mentioned the literature which is sort of negative towards the Deaf community. **It's for example a book by Sovák or a book that speaks about cognitive perceptions and two more books.***

Komentář

Pokud jde o zmiňované čtyři body/oblasti, i zde dochází ke stejnému posunu a ztrátě informace jako v pilotním projevu.

Pozorované jevy

Závažný významový posun / ztráta informace

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

Komentáře tlumočnicků

„[Nejtěžší na projevu byla] těžká struktura – neustálé odbíhání od tématu, nedostatečná znalost kontextu (prezentace apod.).“

„Narušení struktury myslím velice dobře řeší už tlumočnick ČZJ – já jen opakuju, co říká. Např. ‚ted' nesrozumitelně znakuje někdo v publiku‘ (okomentování, co se děje, proč je velká mezera), ‚pojďme se vrátit k tématu‘ apod.“

2 ČZJ-CS

*Můžete klikat na ten Power Point? Je tam napsáno – ten nadpis „Odborníci o neslyšících“. Výborně. Můžu tedy pokračovat? Bavili jsme se o těch nálepkách, které se objevují v odborných knihách, v odborných studiích. **Například sociologové řeší chování neslyšících, řeší jejich sociální zvyklosti, nebo se řeší kognitivní schopnosti neslyšících, nebo chování, behaviorální nějaké schopnosti neslyšících, všechno možné se řeší v odborných studiích a knihách.***

Komentář

Tlumočnick dekoduje téměř všechny zmiňované oblasti kromě emoční. Pohybuje se na lehce obecnější úrovni, rekonstruuje na základě kontextu, avšak vzhledem k tomu, že pro zasazení informací do správného kontextu neměl dostatek informací, je převod tak adekvátní a kompletní, jak v daných podmínkách mohl být.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

Příčina

Technické problémy, neautentičnost situace, nemožnost přípravy

Komentář tlumočnicka

„Tady úplně nevím. Tady vyjmenovává ty čtyři věci, ale přesně nevím, co myslí. Já pak říkám, že odborníci řeší to a to a to, ale uteklo mi, co přesně. Já si myslím, že on [řečník] tam má čtyři termíny. Já si hodně při tlumočení do mluveného jazyka pomáhám prezentací. Ale tady když není... Hodně by mi pomohlo vidět ty čtyři pojmy, tak by mi došlo, co chce říct. Mluvíme o čtyři oblastech? Odborníci zkoumali čtyři oblasti...? Ted' nevím a asi to nedokážu říct. Sociální, kognitivní, ale co? Výzkum? Oblast?... Behaviorální tam vlastně nevyhláskoval. A to poslední mi uteklo. (...) Tohle už bylo hádání, ty oblasti.“

2 CS-EN 1

*Could you please click the slides? Well, the title is "The experts about the Deaf". So, can I continue now? We have talked about the labels that we often see in expert studies. **For example, sociologists focus on behaviour of the Deaf. They also focus on their cognitive abilities, on their behavioural skills.** All these topics are covered in expert studies and books.*

Komentář

Problémy, jimž čelí pilotní tlumočnick, se přenáší i do cílového projevu. Ve vztahu k pilotnímu projevu je však tento úsek převeden adekvátně.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

Technické problémy, neautentičnost situace, nemožnost přípravy

2 CS-EN 2

Can you click the Power Point? Where it says "Experts about the hearing-impaired". Excellent. So, can I continue? We talked about this "labelling" that we find in books, in papers... Sociologists, for example, talk about the behaviour of the Deaf community and its social habits, cognitive abilities of the hearing-impaired, and the behaviour and behavioural abilities of this community... all sorts of things. You find this in studies, in books, in papers, everywhere.

Komentář

Problémy, jimž čelí pilotní tlumočnick, se přenáší i do cílového projevu. Ve vztahu k pilotnímu projevu je však tento úsek převeden adekvátně.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

Příčina

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka

Technické problémy, neautentičnost situace, nemožnost přípravy

Přímé tlumočení

1 ČZJ-EN

I need the slide with the headline "About Deaf people", it's no. 4, yes, no. 4. Can you see... Is it... Can I continue? You can see – there is the list of the labels that I was talking about. There is written like "unsocialised", you can see "cognitive", it means the cognitive process in our brains, "behaviour", "emotions"... Those four categories. (If you open each of these categories, there you can see a list. – Řádek č. 70)

Komentář

Při převodu tohoto úseku, který je silně vázaný na kontext a na doprovodný materiál (a souvisí s dříve sdělenými informacemi, které tlumočnickům nebyly dostupné k přípravě ani v podobě doprovodných materiálů), využívá tlumočnick především strategie generalizace, držení se blíže řečnicka a odkázání příjemců na jiný zdroj informací. Tlumočnick odkazuje na seznam zmiňovaných negativních nálepek a následně označuje čtyři uvedené pojmy za kategorie, pod něž negativní nálepky spadají (což dále upřesňuje v následujícím úseku). Obecně odkazuje posluchače na (neviditelnou) prezentaci, kde jsou tyto výrazy „napsány“ („There is written...“).

První ze čtyř termínů, vyjádřených pomocí více či méně zavedených znaků (kalků) za využití mluvnických komponent/výrazné artikulace slova, inicializace a znakem pro významově odpovídající výraz (viz úsek 1 ČZJ-CS), tlumočnick interpretuje nikoli jako tematickou oblast, nýbrž jako hodnocení („unsocialised“, tedy „nesocializovaný“ místo „sociální“), druhý – kognitivní – spolu s řečnickem obsáhleji vysvětluje (byť tlumočnick částečně kruhem), zbylé dva ponechává bez vysvětlujících příkladů. V řečnickově případě se však jedná spíše o terminologickou poznámku, která pro cílového posluchače patrně není relevantní.

Celkově vzato je souvislost s dříve zmíněnými výzkumy stigmatizace neslyšících ze strany odborníků oslabena, úsek je také méně koherentní.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

Příčina

Technické problémy, neautentičnost situace, nemožnost přípravy

Strategie

Generalizace, Držení se blíže řečníka, Odkázání příjemců na jiný zdroj informací

Komentáře tlumočnicků

Obdobný problém se vyskytl v souvislosti s řádky č. 95–97 a 109–110, jichž se týká následující komentář, který je ovšem relevantní i pro řádky č. 66–69:

„V tuhle chvíli mám pocit, že obsahově to podstatné, co chtěl vyjádřit (...) že se mi to trochu rozmázlo v té struktuře. On tam pořád mluvil o nějakých šesti aspektech, typech, popisech, a nezbylo než čekat... Ona taky nebyla vidět ta prezentaci, kde by byla ta slova, on je začal rovnou vykládat. A teď jak to uchopit?“

2 _ČZJ-EN

*Can you show the list of the terms, please? Yes, that's the slide, with the four terms. Does everyone see that? **If I look on the word "labelling", it's like social labelling, how people behave, cognitive labelling, or behaving... behavioural labelling or emotional labelling.** All those words I'll explain later.*

Komentář

Tlumočnick zahajuje tento úsek nezávaznou, obecnou větou „*If I look on the word ,labelling“*“ neboli „*Když se podíváme na slovo ,nálepkování'...*“ místo řečnickovou konkrétní referencí na dříve zmíněný výzkum. Kategorie oblastí pojímá (v podstatě správně, byť konkrétněji než řečník) jako kategori typů „nálepkování“ (stigmatizace). Jeho vyjádření není z důvodu nedostupnosti vhodných jazykových prostředků zcela jasné („*If I look on the word "labelling", it's like social labelling...*“ neboli „*Když se podíváme na slovo ,nálepkování', je sociální nálepkování, kognitivní nálepkování...*“ atd., samotné kategorie oblastí však převádí (patrně díky předem poskytnutým informacím) správně.

Pozorované jevy

Mírný významový posun a /nebo ztráta informace

Příčina

Technické problémy, neautentičnost situace, nemožnost přípravy

Komentář tlumočnicka

Obdobný problém se vyskytl v souvislosti s řádky č. 95–97 a 109–110, jichž se týká následující komentář, který je ovšem relevantní i pro řádky č. 66–69:

„V projevu se objevilo 6 různých typů charakteristik, dopředu nebylo řečeno, které to jsou, a chybělo mi vhodné pojmenování v EN. Ani nebyly vidět jejich české názvy, které byly v prezentaci mimo záběr. (...)

„Co se týká 6 charakteristik, řeším to odkazováním na prezentaci, kterou všichni ostatní viděli, abych nedošlo k terminologicky neověřenému a pravděpodobně nesprávnému pojmenování. To byl pro mě velmi náročný moment, kdy byla adekvátnost nejistá.“

Úsek č. 3	(Socio)lingvistické jevy
Překlad zdrojového projevu Řádky č. 24, 52, 84–85	Interakce s účastníky, jmenné znaky, hláskování prstovou abecedou
<p>Souhrnný komentář</p> <p>Ve zdrojovém projevu se objevuje několik jmenných znaků. Teoreticky je tento jev a jeho vliv na tlumočení vysvětlen v podkapitole č. 5.2.7 teoretické části <i>Jmenné znaky</i>. Stručně řečeno, výskyt jmenných znaků a jejich neznalost (neznalost jejich nositele) může být při tlumočení zdrojem problémů:</p> <p>2_ČZJ-EN: - „<i>Ted’ mě napadá, tam jsou jmenné znaky, a tenhle znak pro Zlatu může být jako „zlatíčko“. Potom mi došlo, že to je člověk. To je asi obecně u těch jmenných znaků, když člověk nezná toho člověka.</i>“⁸⁷²</p> <ul style="list-style-type: none"> - „<i>Mně relativně dlouho trvalo vybavit si, kdo by tam tak mohl sedět a že jsou to jmenné znaky dvou lidí, takže si myslím, že tam ztrácím dost času, protože mi to nedávalo chvilku smysl. Než se člověk zorientuje, kdo to je a v jakém kontextu se o nich mluví, je možné, že to bylo potřeba říct trochu neurčitě, protože mi to zabralo hodně mentální kapacity.</i>“ - „<i>V některých situacích se mi nepodařilo postřehnout jmenný znak nebo ho adekvátně přeložit. Za normální situace by bylo možné mluvčího poprosit o použití prstové abecedy, pokud by se vyskytl mně neznámý jmenný znak osoby, o které se mluví.</i>“ <p>Tento tlumočník také uvádí, že za běžných okolností by si jmenné znaky účastníků zjistil předem (dodáváme však, že v analyzované situaci bylo publikum četné a oslovení účastníků velmi spontánní).</p> <p>2_ČZJ-CS: - „<i>Problém – nebo něco, co bylo potřeba řešit – byla jména. Co udělat se jmény, který znám. Neslyšící mají jmenné znaky. A když vím, že se [mluvčí] spolu znají... Nikdy nevíte, jak dobře se znají. (...) Ta komunita je malá, tak nevím, jestli je tak samozřejmě říct to jméno, nebo neříct. Znájí se tak dobře, že by mu [řečnice] tykala? Tedy kdyby to byl jazyk s tykáním a vykáním, což není. Tak je otázka, jak moc to říkat neutrálně. (...) Míra formálnosti byla pro mě oříškem.</i>“</p> <p>Zajímavé je, že naopak znak, který jmenným znakem není, si tlumočník může jako takový vyložit. Příkladem jsou následující dva komentáře tlumočníka 1_ČZJ-EN, vztahující se k části projevu, kde se jmenné znaky nevyskytují:</p> <ul style="list-style-type: none"> - „<i>Tady byl asi nějaký jmenný znak, kterému nerozumím.</i>“ - „<i>Tam je taky nějaký jmenný znak a tam nevím.</i>“ 	

⁸⁷² Tlumočník referuje patrně k osobní poznámce, která se vyskytuje na samém počátku projevu, kdy nositelku tohoto jmenného znaku nebylo v záběru vidět a tlumočník neanticipoval, že se účastníci budou do přednášky zapojovat. Poznámka „*You’re the best one.*“ (řádek č. 7) je tedy patrně motivována jmenným znakem ZLATA, odvozeným od znaku ZLATO, přeneseně ZLATÍČKO.

Celkově se v projevu vyskytuje jeden jmenný znak, který převádějí všichni tlumočníci (do této analýzy samozřejmě nezahrnujeme přebírající tlumočnický, kteří přebírají řešení pilotů) a dva jmenné znaky, které nepřevádí vždy jeden (a vždy jiný) tlumočník. Další jmenný znak převádí jediný tlumočník, a to pouze při první zmínce. Tento znak se v obou případech výskytu pojí s osobní poznámkou řečníka k jeho nositelce. Jednu z těchto poznámek převádí tři ze čtyřech tlumočnicků (ovšem dva z nich bez vyslovení příslušného jména), zbývající tlumočník ji velmi zobecňuje. Ačkoli se může jednat i o neporozumění jmennému znaku či celému sdělení, celkově je tento přístup v souladu s tendencí k obecnějšímu a méně osobnímu projevu, kterou u tohoto tlumočnicka pozorujeme.

Dále jeden z tlumočnicků omylem zaměňuje jmenný znak za znak jiného Neslyšícího, avšak nikoli následkem podobnosti ve znakovém jazyce, nýbrž v české podobě jména. Mimochodem k záměně (jiného) jmenného znaku došlo i u samotného řečníka, kde se naopak jednalo o formu znaku a nikoli o mluvní komponent v podobě českého jména, jak naznačuje artikulace. Řečník se za zmatení omlouvá a jeho omluvu převádějí titíž tři tlumočníci, kteří převáděli i osobní poznámku k jiné účastníci diskuze (viz předchozí odstavec).

Pokud jde o jmenné znaky (vlastní jména) jako potenciální příčinu ztráty informace a smyslu následkem přetížení tlumočnickovy kapacity (viz Gile 2009 nebo Zachová, 2019), na místě jejich výskytu v některých případech ke ztrátě informace dochází, avšak v souvislosti s tím, že následující úseky nejsou dobře viditelné, případně že celý úsek je informačně nahuštěný a k neporozumění nebo zkreslení v něm dochází bez ohledu na výskyt jmenných znaků. Až na výjimky se však nezdá, že by v tomto konkrétním projevu tímto způsobem působily a že by – navzdory tlumočnický zmiňovaným souvisejícím problémům – vedly například k deficitním řetězcům.

Co se týče hláskování prstovou abecedou, hláskovaný výraz KOGNITIVNÍ (řádek č. 69) byl u jednoho z pilotů dekodován jako jediný ze čtyř (zbývající termíny hláskovány nebyly).

Hláskované výrazy DOBRODINEC a také RECENZE převedli správně všichni tlumočníci bez dalších ztrát, naopak hláskovaný výraz UTLAČOVATEL nepřevádí doslovně nikdo (včetně překladatele), avšak informace nesená tímto výrazem je vyjádřena alternativně (včetně variant slovesa „utlačovat“) a neztrácí se.

Zdá se tedy, že v tomto projevu dekodování prstové abecedy jako takové tlumočnickům problémy nečinilo a ke ztrátám ani posunům nevedlo.

Pilotáž

1 ČZJ-CS

Komentář

Řečník komunikuje s organizátory akce ohledně technického nastavení a problémů, oslovuje konkrétní účastníky jménem, vyzývá účastníky k delším samostatným promluvám (sdílení vlastních zkušeností).

Výzvy k uvádění příkladů (včetně oslovování jménem) tlumočník převádí, naopak osobní poznámky (upoutání pozornosti, záměna jmenného znaku) nikoli.

Příčina

Nedostatek porozumění obsahu a /nebo jazyku zdrojového projevu:

Pokud jde o oslovování, lze usuzovat buď na neznalost konkrétního jmenného znaku (čemuž by nasvědčovala výpustka a generalizace na řádcích č. 84–85), nebo na neporozumění konkrétnímu sdělení (soudě dle výpustky, generalizace a neukončené

výpovědi na řádku č. 24).

V čase 00:09:01 (řádek č. 52) dochází mezi řečníkem a účastnicí k přátelské, neformální výměně, kdy řečník omylem zamění její jmenný znak za jiný a následně se omlouvá. Důvodem, proč tlumočnická tato výměnu netlumočí, ačkoli jméno účastnice zná/dekóduje správně, může být fakt, že ji pro slyšící publikum nepovažuje za relevantní, případně nemusí vědět, že existuje osoba se stejným jménem a jiným jmenným znakem, což může být příčinou záměny.

1 CS-EN 1

Komentář

Tlumočnická přebírá řešení pilotního tlumočnicka.

1 CS-EN 2

Komentář

Tlumočnická přebírá řešení pilotního tlumočnicka.

2 ČZJ-CS

Komentář

Oslovování konkrétních účastníků tlumočnická většinou zachovává, případně vkládá kontaktní výrazy, jimiž udržuje posluchače v kontextu.

Pro osobní poznámku volí tlumočnická ekvivalent v podobě prvků hovorového jazyka – „jo“, „prostě“, „teda“.

Komentář tlumočnicka

- „Tady byla otázka, jak moc drsně to formulovat, on takový v podstatě byl. Já říkám ‚Ty seš legrační‘, ale kdyby to šlo vzít zpátky, udělám to. Tenhle znak znamená něco jako ‚To je zase situace‘, ‚To je fakt vtipný‘, ‚To seš celá ty‘. Tohle se používá, když někdo vypráví třeba o malých dětech, co dělaly, že je to takové roztomilé. (...) Ivu znám, vím, že je taková živá, že tam asi pořád něco vykládala. On říká ‚Nekoukej na Katku‘, (...) opravdu jí vyčinił. (...) Já si myslím, že ‚Ty jsi teda legrační‘ by tam nemělo asi zazníť, kdyby to byla veřejná přednáška, byl by to fakt překlad na úrovni... Kdyby se bylo šlo rozmyslet pořádně, tak by to asi bylo ke zvažení.“
- „Já tam dávám i ty vycpávky, protože když někdo vidí, že on [řečník] znakuje, tak aby věděl...“

2 CS-EN 1

Komentář

Neformální prvky v pilotově projevu tlumočnická nezachovává.

V souvislosti s jmenovitým oslovováním konkrétních účastníků se objevil zajímavý jev. Na řádku č. 24 oslovuje řečník konkrétní účastnici, vyzývá ji, aby dávala pozor a připojuje osobní poznámku. Pilotní tlumočnická 2_ČZJ-CS celý úsek převádí do češtiny včetně jména, přebírající tlumočnická jméno vynechává. Posluchači tedy není jasné, na koho se kárá poznámka (včetně znaku, ohledně jehož převodu má pilotní tlumočnická z hlediska vhodnosti pochyby) vztahuje, což může vést k diskomfortu. Jméno by tedy bylo vhodné zachovat, je však pravděpodobné, že jej nezachytil, protože ostatní jména převádí.

Pozorované jevy (Vynechání oslovení)

Ztížení orientace a /nebo diskomfort na straně příjemce

2 CS-EN 2
<p>Komentář Oslovování účastníků tlumočnick zachovává. Neformálnost převádí spíše lexikálně a také pomocí suprasegmentálních prostředků (intonace).</p>
Přímé tlumočení
1 ČZJ-EN
<p>Komentář Tlumočnick převádí pouze reakce řečníka, promluvy publika nikoli. Zmíněná jména zachovává, osobní či organizační poznámky však převádí neadresně.</p>
2 ČZJ-EN
<p>Komentář Tlumočnick převádí pouze reakce řečníka, promluvy publika nikoli. Zmíněná jména nezachovává, osobní či organizační poznámky převádí neadresně.</p> <p>Komentář tlumočnicka <i>„Místo tlumočení konkrétní reakce, pro kterou byly použity určité jazykové prostředky, používám např. citoslovce souhlasu nebo citoslovce, které naznačuje, že mluvčí naslouchá informaci, která je mu sdělena.“</i></p>

Úsek č. 4	Specifické jazykové jevy – Konstruovaný akt (střídání rolí)
<p>Překlad zdrojového projevu Řádky č. 20–23, 34, 35–39, 64, 75, 86, 87–92, 112–114</p>	<p>Konstruovaný akt (střídání rolí) charakterizujeme v teoretické části jako narativní prvek sloužící ke zprostředkování jednání, fyzického i mentálního chování a myšlení či emočních stavů referenta, k imitaci charakteru postavy i k přehrávání celých situací. Na tomto místě zjišťujeme, které z ekvivalentních způsobů vyjádření v mluveném jazyce (prozodické prvky a kvalita hlasu, fyzického napodobování gesty, přímá řeč v kontrastu s nepřímou) tlumočníci využívají.</p> <p>Různé způsoby řešení konstruovaného aktu ilustrují například řádky č. 112–114, které analyzujeme a fotografiemi doprovázíme výše v analýze A. Převádět jej lze pomocí syntaktických prostředků, konkrétně různými formami reprodukované řeči, jako je přímá řeč (tlumočnick 2 _ČZJ-CS či 2 _ČZJ-EN) nebo naopak řeč nepřímá, a dále parafrází (tlumočnick 1 _ČZJ-CS či 1 _ČZJ-EN). Tyto prostředky mohou doprovázet prozodické prvky, jako je tón hlasu, intonace a slovní důraz. U jednotlivých tlumočnicků se samozřejmě mohou kombinovat různé způsoby řešení, a to i v rámci jednoho úseku. Častý výskyt přímé řeči lze pozorovat u tlumočnicků 2 _ČZJ-CS či 2 _ČZJ-EN, u nichž byla zaznamenána také vyšší míra zachování komunikačního záměru řečníka, kterou sice hodnotíme pozitivně, nelze však vyvozovat, že tento způsob převodu je obecně vhodnější; v mluvené češtině převod nepřímou řečí a parafrází (zejména vzhledem k typu projevu a k prostředí, v němž je pronášen) více odpovídá českému úzu.</p> <p>Popsané způsoby převodu konstruovaného aktu ilustrujeme konkrétními řešeními řádků č. 111–114:</p> <p>Přímá řeč:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Jde tedy o to, jak se slyšící společnost chová k neslyšící menšině. „Vy neslyšíte? Vy nejste normální.“ To je ten základní rys. „Máte slyšet jako já, máte mluvit, používat hlas, ne tady mávat rukama (...).“ (2 _ČZJ-CS)</i> - <i>... majority of hearing people, they look at Deaf people like “Oh, you don’t hear, you’re not normal. Because normal people hear, normal people speak, they use their voice.” (2 _ČZJ-EN)</i> <p>Nepřímá řeč/parafráze:</p> <p><i>... představte si slyšící většinu, která se dívá na skupinu neslyšících lidí a říká si, že vlastně neslyšet není normální (...). Vůbec nereflakuje, že existuje něco jako znakový jazyk nebo nějaký projev neslyšících. (1 _ČZJ-CS)</i></p> <p>Parafráze:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Na výrazu členů většiny, to znamená slyšících lidí, je znatelný pocit nadřazenosti vůči neslyšícím lidem. (...) Pro ty, kteří se dorozumívají mluvenou řečí, je těžké přijmout, že existují lidé, kteří se dorozumívají naprosto odlišným způsobem, rukama a prostřednictvím znakového jazyka. (překlad)</i>

- *And even from the facial expression you can tell that they kind of feel that the Deaf people are lesser, lesser people than hearing people, because they can't speak properly, they can't hear (...).* (1_ČZJ-EN)

Dalším příkladem je způsob převodu využitý v písemném překladu řádku č. 75, kdy na sebe roli „slyšícího čtenáře“ výslovně bere i tlumočnick/překladař prostřednictvím první osoby singuláru:

Kdybych byl slyšící čtenář a nějaký takový materiál by se mi dostal do ruky, udělám si o neslyšících velmi negativní obrázek. Okamžitě bych si pomyslel, že neslyšící jsou velmi hloupí lidé...

U tlumočnicka 2_ČZJ-EN se na řádcích č. 20–23 objevila i polopřímá řeč:

- *... they're helping them, taking care of them, because the minorities are the poor people who cannot take care of themself.*

V teoretické části zmiňujeme nejednoznačnost rozlišování mezi konstruovaným aktem a střídáním rolí. V projevu se vyskytují také konstruované dialogy s jednoznačným střídáním rolí. Příkladem jsou řádky č. 20–23, případně řádek č. 64. Právě z úseku odpovídajícího řádku č. 64 pochází níže uvedené fotografie, které zde neuvádíme kvůli věcnému významu, nýbrž kvůli zřetelnému natočení těla do strany a směru pohledu podle toho, kterého ze dvou účastníků konstruovaného dialogu řečník právě ztělesňuje. Natačení těla není celou dobu stejně výrazné, patrně proto, že řečník zároveň komunikuje se svým publikem a tomu přizpůsobuje i pozici těla. Nedostatečně výrazné rozlišení obou pozic má potenciál působit matoucím dojmem⁸⁷³, u tlumočnicků (s výjimkou 2_ČZJ-EN, který se v této části významově odchýlil, avšak z jiného důvodu) však k žádné dezinterpretaci nedošlo.

KRITIZOVAT (ty-mě)
(00:12:17)

KLID
(00:12:22)

Způsoby převodu se u jednotlivých tlumočnicků opět liší:

Parafráze:

- *... neslyšící si hranice nastaví, vytkne slyšícímu určité chování, slyšící je zmatený (...).* (překlad)
- *... the Deaf person will be (...) aggressive or mad, and (...) this hearing person (...) might not understand why is this Deaf person so upset.* (1_ČZJ-EN)

⁸⁷³ Viz podkapitulu č. 5.2.3 teoretické části *Konstruovaný akt (střídání rolí)*.

	<p>Přímá řeč (každý tlumočnick ji zde používá pouze pro jednoho účastníka, a přitom každý pro jiného):</p> <ul style="list-style-type: none">- ... <i>ten slyšící by si poté mohl říct „Tak já přeci ti chci pomoci, tak proč mi nadáváš?“ Ale neslyšící by nadával z toho důvodu, že... (1 _ ČZJ-CS)</i> - ...<i>neslyšící [se] na toho tlumočnicka rozzlobí a řeknou mu: „Ty příliš zasahuješ do mého života (...); ale on ten tlumočnick to v podstatě nemohl tušit... (2 _ ČZJ-CS)</i>
--	---

Úsek č. 5	Specifické jazykové jevy – Gramatické kategorie bez přímého ekvivalentu
	<p>V tomto oddíle se zabýváme velmi konkrétní otázkou, a sice zda tlumočníci tlumočící ze ZJ hovoří v úsecích, v nichž řečník své posluchače aktivizuje, o komunitě n /Neslyšících v první, nebo ve třetí osobě množného čísla.</p> <p>Znakový jazyk samozřejmě disponuje prostředky umožňujícími označení identity a počtu osob a odkazování na ně, a tak lze pomocí různých prostředků jako inkorporace a klasifikátory vyjádřit (mimo jiné) počet osob provádějících určitou činnost. Přímý ekvivalent slovesných tvarů vyjadřující osobu a číslo stejným způsobem jako v češtině však ve znakovém jazyce neexistuje.</p> <p>Zajímalo nás proto, do jaké míry tlumočník v roli řečníka hovoří o komunitě n /Neslyšících ve třetí osobě jednotného či množného čísla a naopak v první osobě množného čísla a do jaké míry tedy řečník tlumočnickovými ústy hovoří za svou komunitu, a také čím se tlumočníci při volbě osoby a čísla u zájmen a sloves (v případě, že řečník neodkazuje výhradně k sobě či k některému konkrétnímu, explicitně jmenovanému referentu) řídili.</p> <p>Poměr používání první osoby plurálu je u tlumočnicků poměrně vyrovnaný. Nejméně výrazný je tento jev u tlumočnicka 1 _ČZJ-CS.</p> <p>Tlumočník 2 _ČZJ-CS využívá častěji třetí osoby než první. Té využívá opět v úseku, kdy se řečník snaží své posluchače aktivizovat: „<i>Je třeba dávat najevo i náš názor. (...) To je potřeba, aby my sami jsme se ozvali.</i>“ (Řádky č. 84–85)</p> <p>U tlumočnicka 1 _ČZJ-EN se první osoba plurálu objevuje i v jiných než apelativních úsecích: „...<i>people are the feeling that they can (...) control our lives, they can control us.</i>“ (Řádek č. 59).</p> <p>Převládá pak opět v úsecích s cílem aktivizovat: „<i>We need to write the critical articles about those who (...) describe the Deaf community in this way</i>“ (Řádky č. 84–85) „<i>We need to (...) talk about ourselves as the Deaf members of the Deaf community.</i>“ (Řádek č. 86) „<i>We need to stand up, (...) we have to be seen.</i>“ (Řádky č. 87–92)</p> <p>Obdobná, jen poněkud slabší tendence se objevuje i u tlumočnicka 2 _ČZJ-EN: „<i>They don't speak sign language, they don't understand our culture, our heritage, they haven't met Deaf people</i>“ (Řádky č. 82–83). „...<i>it's up to us, (...)we have to argue that this is not right.</i>“ (Řádky č. 84–85) „<i>As a Deaf culture in Czech Republic, we don't have many strong, charismatic individuals.</i>“ (řádky č. 87–92)</p> <p>Komentáře tlumočnicků</p> <p>B – badatelka T – tlumočník</p> <p>2 _ČZJ-CS B : „<i>Vy tam několikrát mluvíte v první osobě – ,...aby my jsme se ozvali‘ , ...nás sráží... ‘ Je tam nějaký prostředek pro vyjádření první osoby? Nebo by</i></p>

bylo ‚Neslyšící by měli‘ versus ‚my bychom měli‘ zaměnitelné? Byla to vaše cílená volba, nebo se řídíte tím, jak on to vyjadřoval?“

T : „To nevím přesně. Ale jak automaticky vím, že je neslyšící, tak...“

1 _ČZJ-EN

B : (...) „Co Vás vedlo k tomu, že používáte první osobu místo ‚Neslyšící se musí vzchopit‘, ale ‚My se musíme vzchopit‘. Je tam nějaký důvod?“

T : „Nad tímhle vůbec neproběhlo nějaké přemýšlení. Nevybavuju si v toto ohledu nějaké vědomé rozhodnutí. Když se nad tím zpětně zamýšlím, možná je to proto, že mluvčí je sám neslyšící a je to velká osobnost v komunitě Neslyšících, která patří mezi ty ‚aktivisty‘. Takže mi přišlo přirozené, že on sám by se do té skupiny zahrnul... nevím, asi to bylo podvědomé, automatické rozhodnutí. (...).“

B : „Zajímá mě to vzhledem k možnostem vyjádření toho ‚my‘ ...“

T : „Přišlo mi to víc kontaktní, on sám je členem té komunity a hovoří docela dost emotivně o tomhle tématu. Přišlo mi, že je toho součástí, že to není něco, co by stálo mimo něj, ale že patří mezi ty lidi, kteří by se měli víc ozývat – pokud vím, tak to i dělá. Nebo když bude mít tu příležitost, tak to bude dělat. A zase to asi vychází z mých informací, toho backgroundu, co mám, ze zkušeností, co mám s tímto mluvčím a z toho, jak ho znám.“

2 _ČZJ-EN

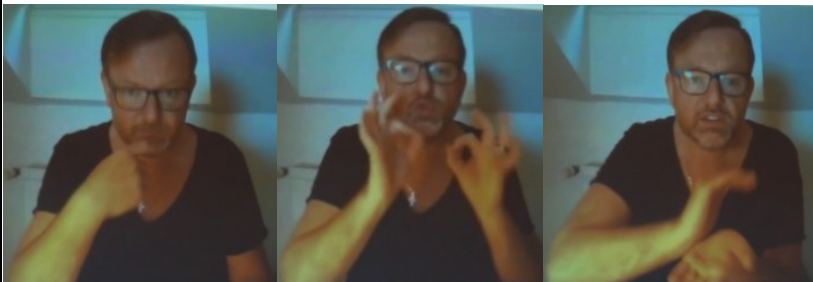

B : „Z hlediska použitých znaků nebo z hlediska jazykového, bylo tam něco, co vás motivovalo k použití první osoby?“

T : „To byl odhad na základě mimiky, která mi přišla výraznější než obvykle. Prostředky byly spíš apelačního rázu, přišlo mi, že je tam jiný důraz, než kdyby to bylo obecné označení. Nevybavím si teď ta slova (...), to by muselo jít ještě přes češtinu, nevím, jestli to dokážu. (...) [P]řišlo mi, že je to znak, který potvrzuje tu apelaci. (...) Ale to neznamená, že se nemýlím. (...) Bylo třeba vyhodnotit, jestli je to jeho pocit, nebo jestli má vyvolat v těch studentech nějakou potřebu do budoucna, tak volím tu druhou variantu.“

Komentář

Jak vyplývá z uvedených komentářů, rozhodnutí tlumočnicků se většinou neodvíjela od konkrétních jazykových prostředků (s výjimkou těch neverbálních, tedy mimiky), nýbrž od metalingvistických a extralingvistických znalostí (znalost situačního i sociokulturního kontextu).

Obecně je tendence identifikovat řečníka s neslyšící komunitou gramatickými prostředky (osoba a číslo u zájmen a sloves) nejsilnější u tlumočnicků tlumočících přímo do angličtiny. Rozdíl mezi pilotními tlumočníky není velký, avšak vzhledem k tomu, že tento jev úzce souvisí s expresivitou projevu a s vyjádřením řečnickova postoje, poměrně značná míra zachování řečnickovy subjektivity u tlumočnicka 2_ČZJ-CS nás vede ke spekulaci, že i zde se projevuje délka tlumočnické praxe (a případně osobní vztah s řečníkem či dlouhodobé naladění na jeho styl), která je u relativně nejméně expresivního tlumočnicka 1_ČZJ-CS nejkratší. Jedná se však o neověřenou spekulaci – příčinou může být například i strategické rozhodnutí tlumočnicka 1_ČZJ-CS přizpůsobit projev situačnímu kontextu a předpokládanému cílovému publiku. Tuto eventualitu nebylo možné ověřit.

Úsek č. 6	Specifické jazykové jevy – (Ne)ustálená znaková zásoba
<p>ČZJ+glosy 00:03:30</p>	 <p>index: většina TYP D-O-B-R-O-D-I-N-E-C ⁸⁷⁴</p> <p>POVÍDÁ-SE DOBRÝ+POSKYTOVAT⁸⁷⁵</p> <p>ZNAK ZNAKOVAT DOBRÝ+POSKYTOVAT⁸⁷⁶</p>
<p>Překlad zdrojového projevu Řádek č. 19</p>	<p><i>Dále budu používat tento znak...</i></p>
<p>Souhrnný komentář Jediným tlumočnickem, který vysvětlující poznámku zachovává, je pilotní tlumočnick 1 _ČZJ-CS.</p>	
<p>Pilotáž</p>	
<p>1 _ČZJ-CS</p>	
<p><i>...ukazujeme ve znakovém jazyce takto.</i></p>	

⁸⁷⁴ Třetí snímek v řadě zachycuje písmeno D. Snímky zbývajících písmen pro úsporu místa neuvádíme.

⁸⁷⁵ Tj. dohromady znak DOBRODINEC

⁸⁷⁶ Dtto

Komentář

Ze způsobu, jakým řečník zachází s pojmem „dobrodinec“, lze usuzovat, že ustálený (lexikalizovaný) znak pro tento pojem neexistuje či není všeobecně známý a rozšířený. Řečník nejprve pojem vyhláskuje prstovou abecedou a následně dvakrát předvede znak, který bude dále používat. Složený znak je kalkem z češtiny a sestává ze znaků DOBRÝ+POSKYTOVAT. Patrně jde o znak nezavedený, každopádně řečník se domnívá, že je účelné se na jeho používání se svým publikem ujednotit.

Považujeme za zajímavé sledovat, zda budou tlumočníci tuto část komunikace řečníka s publikem považovat za relevantní či za zajímavou i pro slyšící publikum, a zda ji tedy převedou do mluveného jazyka.

Pilotní tlumočník 1_ČZJ-CS terminologickou poznámku převádí. Volí formulaci „ukazujeme ve znakovém jazyce takto“, která ovšem naznačuje, že se jedná o standardní, zavedený znak, a nikoli o (nový) znak, který se řečník rozhodl používat v dané situaci.

Ostatní tlumočníci toto sdělení nezachovávají, patrně proto, že tuto metalingvistickou informaci nepovažují pro slyšící publikum za relevantní.

Obdobné řešení by podle svého komentáře použil tlumočník 2_ČZJ-CS: „*Tady nepřevádím ten znak. On říká ,používá se znak »dobrodinec«, ukazujeme »dobrodinec«‘. To, že to nepřevádím, je proto, že mi to uniklo. ,...těmito znaky‘, by to asi bylo.*“

Jak uvádíme výše, za zajímavý považujeme fakt, že pro další výraz převzatý z mluveného jazyka a vyhláskovaný prstovou abecedou, totiž UTLAČOVATEL, již řečník ekvivalent ve znacích neuvádí (a žádný z tlumočnicků jej v nominální podobě nepřebírá). To je pravděpodobně dáno tím, že tento výraz – jako konatelské jméno – dál v projevu nepoužívá a koncept dále rozvíjí pojmy souvisejícími se závislostí, podřízeným postavením apod.

Řečník obdobným způsobem (hláskováním) zavádí znak RECENZE, obdobným vysvětlením už jej však nedoprovází. Tlumočníci znak dekodovali všichni.

Komentář

Otázka interference ze znakového do mluveného jazyk je otázkou v pravém slova smyslu. Zajímalo nás, zda při převodu ze znakového jazyka do mluveného k takovým interferencím dochází. Domníváme se, že volbu výrazových prostředků v cílovém jazyce může ovlivnit mluvní komponent doprovázející určitý znak, slovníkový ekvivalent asociovaný se základním tvarem znaku (kdy se jedná v podstatě o doslovný překlad) a/nebo vizuální podoba znaku. Tento jev předpokládáme především v kombinaci ČZJ-CS, avšak (zejména ve druhém případě) není podle našeho názoru vyloučen ani v kombinaci ČZJ-EN jako cizích jazyků. Je ovšem otázka, do jaké míry se bude vyskytovat při tlumočení do typologicky odlišného (cizího) jazyka, s nímž nesdílí žádné styčné plochy dané dlouhodobou koexistencí.

Potenciální existence interferencí je podle našeho názoru samostatným tématem, souvisejícím s otázkami komparativní lingvistiky, sémantiky a stylistiky, volného a doslovného překladu. Více pozornosti jim proto na tomto místě nevěnujeme. Nenecháváme ovšem tento jev bez povšimnutí a uvádíme několik příkladů, které s touto otázkou dle našeho názoru více či méně souvisí.

Jako příklad předpokládaných interferencí z ČZJ uvádíme následující jevy:

Řádky č. 8–12, kde tlumočnick 1 ČZJ-CS převádí v podstatě doslovně řečnickovy výrazy PROČ DĚLÁ NEROVNOCENNÝ PROČ DĚLÁ a index (menšina) ÚTLAK (menšina-většinou) PROČ DĚLÁ jako „*Měli bychom (...) pochopit, co dělá většina a proč to dělá. Zároveň proč to dělá menšina.*“, aniž by bylo předem vysvětleno, co je ono „to“ (viz příslušný úsek).

Tentýž tlumočnick sám poukázal na další příklad doslovného převodu (motivovaného citátovou formou znaku): Komentář tlumočnicka: „*Přiliš se držím znaku ZMĚNA, šlo by přeložit lépe (vývoj, úpravy...).*“ Z písemného komentáře není jasné, o jaký úsek se jedná, pravděpodobně šlo o znak ZMĚNA v čase 00:15:07, při dalším výskytu tohoto znaku v daném úseku (00:15:29) už tlumočnick volí výraz „úprava“.

Dalším příkladem je částečné ovlivnění řešení v českém pilotním projevu („*ponižuje se*“) vizuální podobou znaku vyjadřujícího podřadnou či podřízenou pozici (viz znak NEROVNOCENNÝ, 00:04:36 a foto vyjádření v ČZJ na řádcích č. 25–26).

T – tlumočnick 2 ČZJ-CS

B – badatelka

T: „*Tady mě napadá jedna věc – ta míra používání prostoru ve znakovém jazyce. On [řečnick] pracuje hodně s tím, tady má tu většinu a tady tu menšinu, jak je ta většina nadřazená a menšina podřazená, a je těžké to převést do neprostorového, nevizuálního jazyka. Když se teď slyším a říkám, že se ponižuje, tak to má jiný význam.*“

B: „*Je to tedy v podstatě interference?*“

T: „*Asi ano.*“

B: „*Je to interference z vizuální stránky, kdy [plynulý, dolů směřující] pohyb doplňuje představu toho ponižení?*“

T: „*Tady zrovna ano, podle mě, protože se tam snažím vybrat metaforická slova: ponižovat,*

podřazený, nadřazený, níže, ponížít... V tom všem ta metafora je. (...) Někdo je ponížený a nějak se cítí. Já to používám spíš prostorově, že jsou níž, ale zároveň tam byla ta konotace, že se cítí poníženě.“

B: „Takže to bylo vědomé rozhodnutí zkombinovat tyhle dvě roviny?“

T: „Ano, v tu chvíli ano.“

Ačkoli se nejedná o interference v pravém slova smyslu, teoreticky by bylo možné do této kategorie zařadit i záměnu dvou znaků na základě formální podobnosti, tedy pokud je záměna motivována shodností některých manuálních parametrů (typicky tvar ruky v kombinaci s pohybem), jako je tomu například u znaku KRÁSNÝ, který tlumočníci zaměňovali za znak TELEVIZE (viz řádky č. 87–92, čas 00:17:13). Obdobně viz znaky JEMNÝ – POHÁDKA (VYPRÁVĚT), 00:19:51, řádky č. 104–107, u nichž není záměna prokázána, ale je teoreticky možná.

Teoreticky by do této kategorie mohla spadat i záměna proprií (jmenných znaků) a apelativa (viz např. řádek č. 7) a opačně.

Tyto dvě kategorie sice představují záměnu lexika na základě určité podobnosti či souvislosti, nejedná se však o jev unikátní pro znakový jazyk.

Bez doložení významnějším objemem dat jsou tato tvrzení spíše spekulativní. Naše domněnka je sice podložena komentářem tlumočnicka 2_ČZJ-CS, jehož první část, která tuto otázku otevírá, je sice spontánní, další části jsou však již odpověďmi na naše doplňující otázky, které mohly mít návodný účinek. Každopádně považujeme tuto dimenzi tlumočení ze znakového jazyka do mluveného (nikoli pouze interference, nýbrž obecně otázku převodu z prostorového jazyka do neprostorového z hlediska abstraktního a konkrétního jazyka) za velmi zajímavou pro případné další zkoumání.⁸⁷⁷

⁸⁷⁷ Ve prospěch hypotézy o interferenci motivované vizuální podobou znaku svědčí závěry Crawleyové (2018: 11), která uvádí, že patrně ve snaze „zachovat míru konkrétnosti sdělení v BSL“ a jeho vizuální charakter používají tlumočníci v mluveném jazyce „poetičtější“ slovník. Domníváme se, že vhodnějším výrazem než „poetičnost“ je „metaforičnost“; každopádně toto zjištění považujeme vzhledem k naší vlastní hypotéze za zajímavé.

7.1.1 Souhrnné vyhodnocení analýz A a B

V této podkapitole shrnujeme a vyhodnocujeme zjištění z analýz A a B.

Jako první se zaměřujeme na tlumočení s pilotáží, následně na tlumočení přímé.

Nejprve uvádíme číselné i slovní hodnocení různých charakteristik projevu ze strany tlumočnicků (dle dotazníků), poté hodnocení jejich výkonu autentickými posluchači. Následuje podrobnější popis postupů, řešení a tendencí každého tlumočnicka.

Dále uvádíme kvantitativní přehled výskytu vybraných jevů u jednotlivých skupin tlumočnicků a nakonec slovní shrnutí průběhu a výstupů tlumočení v jednotlivých kombinacích/skupinách i jako celku, opět včetně kvantitativního přehledu vybraných jevů napříč skupinami.

Pokud jde o kvantitativní přehled výskytu vybraných jevů, jeho účelem je získat obecný přehled o jevech, k nimž u tlumočnicků napříč skupinami došlo. Přehled jsme vypracovali tak, že jsme spočítali počet výskytů pozorovaných jevů, které u jednotlivých skupin považujeme za relevantní (viz tabulky č. 4, 5, 7 a 8 níže). *Závažný významový posun a/nebo ztrátu informace a oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce* jsme samozřejmě hodnotili u všech tlumočnicků a považujeme je za nejdůležitější kritéria hodnocení.

Postup lze demonstrovat na příkladu *závažných významových posunů a/nebo informačních ztrát* (zde pro stručnost „posuny“). Nejprve jsme spočítali počet takto označených jevů u prvního pilotního tlumočnicka. Následně jsme spočítali počet týchž jevů u příslušných přebírajících tlumočnicků, a sice pouze takových jevů, k nimž došlo nad rámec posunů převzatých od pilota, tedy takových, které se nevyskytovaly v pilotově verzi, nýbrž pouze ve verzi přebírajícího tlumočnicka. Totéž jsme provedli u ostatních skupin pro každou relevantní kategorii, přičemž sledované jevy se u každé skupiny (dle formy tlumočení a jazykové kombinace) mírně liší.

Nakonec jsme ověřili, zda se *závažné významové posuny a/nebo ztráta informace a oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce* objevují s větší pravidelností u konkrétních úseků, a pokud ano, jaká je charakteristika těchto úseků a proč působí při převodu problémy.

Jevy, na něž se zaměřujeme u všech (skupin) tlumočnicků, jsou *závažný významový posun a/nebo ztráta informace a oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce*.

U pilotních tlumočnicků zkoumáme také *negativní ovlivnění přebírajícího tlumočnicka*,

u přebírajících pak *upřesnění sdělení pilotního tlumočnicka* a situace, kdy se *prebírající tlumočnick* blíží zdrojovému sdělení více než pilotní.

Původně bylo naším záměrem vyčíslit i případy *ztížení orientace a /nebo diskomfortu na straně příjemce* a naopak *usnadnění orientace a /nebo zvýšení komfortu příjemce*, a u všech tlumočnicků tlumočících do angličtiny i případy *jazykově či významově, stylisticky a /nebo syntakticky chybného nebo neodpovídajícího či neuzuálního vyjádření v cílovém jazyce*. Usoudili jsme však, že taková kvantifikace a srovnávání není možné, a to z důvodu poměrně širokého rozsahu těchto kategorií, především však kvůli nemožnosti určit, který jev je natolik závažný, aby měl či mohl být do dané kategorie zařazen a kvantifikován. Navíc porovnávání údajů v některých kategoriích se stejnými kategoriemi u tlumočnicků z jiné skupiny (např. CS-EN a ČZJ-EN) nedává smysl, protože kvůli odlišným podmínkám (např. kvalifikaci) jsou tyto údaje neporovnatelné.

Ačkoli pro přehlednost srovnání míry výskytu vybraných jevů u jednotlivých (skupin) tlumočnicků uvádíme konkrétní čísla, jedná se o srovnání spíše ilustrativní a nikoli o jednoznačný závěr, a je proto nezbytné doplnit tyto kvantitativní přehledy slovním komentářem.

Jednoznačné kvantitativní vyhodnocení se totiž ukazuje být téměř nemožným a málo vypovídajícím. Rozsah analyzovaných úseků je různý a stejně tak jejich důležitost. Totéž platí o závažnosti jednotlivých jevů na různých místech. Navíc na sobě jednotlivé jevy, příčiny i důsledky mohou záviset a interagovat spolu, o případných deficitních řetězcích nemluvě. Rozdělení úseků a rozřazení jevů („chyb“) a hodnocení jejich závažnosti je také do značné míry subjektivní (a může se lišit podle toho, zda posuzujeme úsek v užším, nebo v širším kontextu, zda hodnotíme potenciál chybné interpretace převodu nejmenšího stanoveného úseku k analýze, nebo funkčnost cílového projevu jako celku). Subjektivní je také hodnocení souvislosti významových posunů a ztrát s oslabením komunikačního záměru řečníka. Nejednoznačná je například i míra ovlivnění přebírajícího tlumočnicka (tedy podíl „zavinění“, který pilotní a přebírající tlumočnick na určitém jevu mají) nebo vliv neuzuálního či nesprávného jazykového prostředku na porozumění významu sdělení příjemcem.

Některé z příčin je těžké až nemožné identifikovat. Příčinou některých jevů mohou být i (neefektivně použité) strategie.

Vypovídací schopnost některých závěrů u jednotlivých skupin se může odvíjet i od profilů jednotlivých tlumočnicků.

Zásadní je samozřejmě porovnávat srovnatelné kategorie, protože ve směru B-A pochopitelně nebude počet jazykových chyb stejně vysoký jako ve směru A-B nebo B-B; naopak vyšší míru neporozumění zdrojovému projevu lze předpokládat spíše ve směru B-A.

Naším cílem není primárně není počítat chyby⁸⁷⁸; i k chybám samozřejmě dochází, avšak jak uvádíme výše, míra jejich závažnosti může být ve vztahu ke konkrétnímu úseku i projevu jako celku velmi různá. Zejména je důležité připomenout, že analyzujeme zhruba 25 různě obsáhlých úseků, z nichž mnohé sestávají z několika řádků, a navíc v rámci jednoho úseku či dokonce řádku se může vyskytovat více sledovaných jevů. Pokud tedy například došlo u jednoho z tlumočnicků k 11 případům závažného posunu či ztráty informace, neznamená to, že tlumočnick převedl polovinu projevu nesprávně, nýbrž že v 11 z různě obsáhlých a různě důležitých úsecích se objevil závažný posun (ani váha těchto posunů samozřejmě není stejná). Spíš než o počtech jednotlivých chyb považujeme za důležité získat celkový přehled o charakteristikách výsledného produktu i o procesu převodu a o případných převládajících tendencích, ať jsou pozitivní, nebo negativní.

⁸⁷⁸ Viz např. Royová a její předpoklad úspěchu v kontrastu s tradičním výzkumným přístupem zaměřeným na to, „co tlumočnick udělal špatně“ (1989: 26).

7.1.1.1 Tlumočení s pilotáží

V první řadě je potřeba podotknout, že pro zkoumání pilotáže se projev ukázal být ne zcela ideálním, protože jeho argumentační linie je poměrně přímočará. Domníváme se, že pro více vypovídající zhodnocení toho, kolik informace „projde“ přes pilotní tlumočníky dál, jsou vhodnější projevy s komplikovanější argumentační strukturou.

Dále považujeme za nutné vysvětlit, proč je tlumočnickům v kombinaci CS-EN věnováno nejméně pozornosti, ačkoli právě jejich výstup je finálně porovnáván s výstupem z přímého tlumočení a představují tak v podstatě kontrolní skupinu. Tito tlumočníci totiž tlumočí v kombinaci, která je v podstatě standardní a nijak výjimečná, a i jejich podmínky, ačkoli nejsou ideální, se standardu blíží nejvíce, proto nepředpokládáme, že zjištění zejména ohledně jejich produkce v cílovém jazyce budou až na výjimky překvapivá či inovativní.

Pilotáž⁸⁷⁹ č. 1

1 _ČZJ-CS

Hodnocení tlumočnickem:

Pokud jde o tlumočnicka 1 _ČZJ-CS, podle odpovědí v dotazníku je pilot obeznámen s řečníkem i jeho stylem. Z hlediska projevu mluvčího i struktury hodnotí projev jako lehký, z hlediska terminologie jako středně náročný a obsahově dokonce jako náročný.

Na škále 1 (nejlepší) až 5 (nejhorší) ohodnotil svou znalost tématu známkou 2, zatímco výkon známkou 3. Za hlavní problémy označil příliš malé okénko zobrazující projevy ostatních účastníků, chybějící prezentaci a jeden střih zhoršující koherenci projevu.

Průměrné hodnocení posluchači:

Koherence: 1,5

Logičnost: 1,3

Gramatická a jazyková správnost: 1

Vhodnost stylového rejstříku: 1

Plynulost projevu: 2,3

Intonace: 1,3

Profesionalita, sebejistota, pozitivní dojem z poslechu: 1,6

Zacházení s mikrofonem: 1

Přirozenost projevu: 1,3

Dokončování vět: 2

⁸⁷⁹ Pro stručnost referujeme o tlumočení s pilotáží také jako o „pilotáží“.

Celkové hodnocení za jednotlivé souhrnné kategorie⁸⁸⁰:

Obsah: 1,4

Projev/forma: 1,3

Technika: 1,65

Intertextová analýza odhalila, že obecně jsou hlavní myšlenky projevu převedeny, k zásadnímu zkreslení významu nedochází a obsahový invariant byl tedy víceméně zachován. V pilotním projevu se nevyskytují chyby typu *contre-sens*, s výjimkou dvou případů, který mají pouze potenciál interpretace v jiném než zamýšleném smyslu.

Zároveň bychom však převod označili za simplifikovaný. Pilot patrně zvolil obecnou strategii simplifikace a generalizace (která může být v jistém smyslu i strategií nouzovou v případech nedostatečného porozumění, příliš dlouhého odstupu atp.). Teoreticky je možné, že tlumočník mírní silně expresivní výrazy, které mohou působit kontroverzně („holokaust“, „genocida“, „pseudoodborníci“) – tato možnost ovšem není nijak potvrzena (v projevu se nevyskytuje ani např. parafráze těchto výrazů) a ztráta může mít jiné příčiny. Není vyloučeno, že tlumočník se pohybuje spíše na úrovni sémantického významu samotných znaků a nereflektuje význam (důraz, expresivitu) nesený nemanuálními komponentami.

Generalizace, vágnost a nejednoznačnost vyjádření, které jsou do značné míry zapříčiněny nezaviněnou nedostatečnou znalostí kontextu a místy i syntaktickou asymetrií, mají za následek určitou ztrátu koherence (viz např. řádky č. 20–23). Jistou kompenzací tohoto nedostatku (včetně nízkého výskytu logických spojek a zároveň jejich používání jako významově vyprázdněných výplňových výrazů) je intonace a větný přízvuk (které nejsou z psaného textu patrné).

Lze pozorovat čerpání z předchozího kontextu i extralingvistických znalostí.

V cílových projevech popisovaných v tomto oddílu je velmi patrná stylistická nivelizace – i v místech, kde je projev výrazně expresivní, zůstává pilot (a tedy i přebírající tlumočníci) z hlediska lexikálního i prozodického (ačkoli s intonací v přirozené míře pracuje) spíše neutrální. Neformální osobní poznámky chybí. Emočně zabarvené hodnocení popisovaných jevů tvoří významnou součást mentálního modelu, který si řečník přeje předat příjemcům, a ztráta expresivity se u tohoto typu projevu dle našeho názoru silně pojí i se ztrátou významovou a s oslabením pragmatického účinku na příjemce. Částečně se ztrácí osobní

⁸⁸⁰ Do kategorie „Obsah“ spadají kritéria *koherence a logičnost*, do kategorie „Projev/forma“ kritéria *gramatická a jazyková správnost, vhodnost stylového rejstříku, plynulost projevu, intonace, profesionalita, sebejistota, pozitivní dojem z poslechu a zacházení s mikrofonem*. Do kategorie „Technika“ spadá *přirozenost projevu a dokončování vět*.

postoj řečníka a zejména jím vnímaná míra závažnosti sdělovaných skutečností i apely na neslyšící příjemce a výzvy k jejich aktivizaci a vymezení se vůči útlaku ze strany většiny, což je jedno ze zásadních témat celého projevu, takže řečníkův záměr není naplněn odpovídajícím způsobem.

Zamyslíme-li se nad příčinou této nivelizace u pilotního tlumočníka (který poskytl retrospektivní komentář pouze písemně, takže o záměrnosti a /nebo vědomosti jeho postupů musíme většinou spekulovat), z analýzy usuzujeme, že vyšší míra simplifikace, generalizace a abstrakce je důsledkem delšího odstupu a /nebo přetížení tlumočnickovy kapacity, avšak je nutno vzít v potaz i hypotézu, že se z jeho strany jednalo o strategické řešení, kdy tlumočník – navzdory nesporné obeznámenosti s řečníkem a se závažností popisované problematiky – přizpůsobil zvolený styl formálnímu prostředí hypotetické přednášky⁸⁸¹ a také předpokládanému publiku, jež bylo pro účely experimentální situace definováno jako smíšené (tj. slyšící i neslyšící, tedy interakce by nebyla čistě intrakulturní jako v případě zdrojového projevu), a od expresivních projevů upustil. Na druhou stranu parafráze silně citově zabarvených výrazů také chybí.

Významnou příčinou zkreslení a ztráty informace i koherence byla evidentně absence materiálů pro přípravu a v záběru neviditelná prezentace, která znesnadňovala zasazování informací do správného kontextu. Ukazuje se, že pokud nejsou informace k přípravě poskytnuty v dostatečné úrovni podrobnosti a s dostatečným kontextem, mohou být i kontraproduktivní, protože na jejich základě tlumočník může chybně anticipovat či chybně interpretovat některé informace⁸⁸²; kdyby neusuzoval na to, že právě v daném místě se objeví předem sdělená informace, patrně by věnoval sdělení více pozornosti a mohl by jej tak dekodovat správně (viz např. řádek č. 29 či 69).

Pokud jde o časový posuv jako jednu z předpokládaných příčin informační ztráty, zdá se, že u pilotního tlumočníka hrál významnou roli. Vědomou prací s ním lze chápat jako samostatnou strategii⁸⁸³, kdy například jeho prodlužováním získává tlumočník prostor pro recepci, analýzu a správnou reformulaci následujícího úseku, přičemž může vyčkávat a buď mlčet, nebo vyplňovat pauzu obecnými sděleními. Prodlužování odstupu od řečníka však

⁸⁸¹ Poznámka jednoho z autentických posluchačů (ovšem týkající se projevu tlumočníka 2_ČZJ-CS) „občas hovorovější výraz (např.: je to hrůza), jinak ale dobře zvolený rejstřík“ a „Při komunikaci s kolegy o technických věcech nižší rejstřík (prostě, koukáš), což mně osobně trochu vadilo“ naznačuje, že příjemce může formální rejstřík skutečně očekávat.

⁸⁸² Totéž se prokázalo např. i u tlumočníka 1_ČZJ-CS.

⁸⁸³ V souvislosti se znakovým jazykem se touto strategií zabývá Wangová (2021).

může být i nezáměrné. Pokud se tlumočník vzdálí řečníkovi příliš, může dojít k informační ztrátě. Na základě analýzy pilotního projevu se domníváme, že častou příčinou poměrně dlouhého odstupů od řečníka jsou rozvolněné, obecné multiverbální formulace („*A pokud bychom se třeba bavili o příslušníku neslyšící menšiny, neslyšící komunity, tak tam to může být zase...*“, řádek č. 28), opakování („*...a vlastně nemusí úplně... nemusí úplně chtít pomáhat tímto způsobem*“, řádky č. 20–23) a slovní výplně („*opravdu, samozřejmě*“, řádky č. 84–85, „*vlastně*“ apod., přičemž například výplňové výrazy uvedené v následujících příkladech nesou význam příčinné či jiné přímé souvislosti, která se mezi informacemi v příslušných úsecích nevyskytuje: „*takže*“, řádek č. 3, „*protože, samozřejmě...*“ řádek č. 55, „*to znamená*“, řádky č. 25–26, 60–61), nemotivované odkazování („*... jak už jsem říkal*“, řádek 28). Zároveň nelze opomíjet fakt, že vyjádření v lineárně organizovaném mluveném jazyce je z podstaty delší než vyjádření v simultánně organizovaném znakovém jazyce, kdy například odkázání na určitý referent formou „pouhého“ ukázání na jeho umístění v prostoru (např. 00:04:28, řádky č. 25–26) je časově úspornější. Roli samozřejmě hraje i rychlost znakování a struktura projevu (např. v čase 00:14:32 následuje po krátké pauze a poznámce spíš organizačního typu informačně hutný úsek, a to bezprostředně a bez výraznějšího přechodu). Obsáhlé formulace odstup od řečníka logicky dále prodlužují, což může být v některých případech nežádoucí.

Jedním ze způsobů udržování odpovídajícího časového odstupů od řečníka, který nebude mít za následek informační ztrátu, je zrychlení, které však nemusí být pro příjemce komfortní. Nepoměrně efektivnějším způsobem strategické práce s časovým odstupem je využívání principu ekonomie, především jazykové (gramatické, lexikálně-sémantické i stylisticko-syntaktické⁸⁸⁴) komprese⁸⁸⁵, zde zejména univerbizace a eliminace redundantních výplňových výrazů či obecných úvodních formulací, které zahlcují tlumočnickovu kapacitu a neumožňují pružnou reakci v případě náhlého výskytu úseku s vysokou informační hustotou, sémanticky oslabených signálů apod. Netřeba dodávat, že úsporné vyjadřování se nesmí dít na úkor informačního obsahu.

⁸⁸⁴ Čeňková (1988: 86)

⁸⁸⁵ „Tlumočník musí vyjádřit myšlenku ve stejném časovém úseku jako řečník. Protože musí získat čas, je pro něj nutné, aby přistupoval k úspornějšímu, sevřenějšímu vyjádření invariantu informace v JC.“ (Čeňková 1988:80).

Jako příklad lze uvést řádek č. 10:

- „Obecně menšinou myslím **samozřejmě** buď lidé s nějakým postižením nebo s jinou sexuální orientací, také **mezi menšinu můžeme řadit** komunitu Neslyšících.“

Varianta⁸⁸⁶: Obecně menšinou myslím buď lidi s (nějakým) postižením nebo s jinou sexuální orientací, a také **například** komunitu Neslyšících.

Nelze ovšem opomíjet možnost, že alespoň v některých případech může jít o cílenou dekompresi a zmiňované jevy mohou sloužit jako výplň úseků, v nichž tlumočnick vyčkával a ponechával si delší odstup za účelem analýzy zdrojového sdělení. Jako alternativní strategie se v takovém případě nabízejí tiché pauzy, avšak zde je nutno vzít v úvahu komfort příjemce – příliš dlouhé pauzy pro příjemce komfortní nejsou, a to zejména pokud se vyskytnou mimo přirozené předěly mezi syntaktickými či obsahovými celky – a lze předpokládat, že větší důvěru vzbuzuje tlumočnick, jehož projev dlouhé pauzy neobsahuje. Z komentářů jednoho z hodnotitelů skutečně vyplývá, že nedostatek plynulosti a jiné než přirozené pauzy představují poměrně závažný problém i u jinak velmi pozitivně hodnocených tlumočnicků.⁸⁸⁷

Další strategií umožňující práci s časovým posunem je tzv. „salámová technika“ neboli rozdělování složitých větných celků do jednodušších tak, aby kognitivní a časová náročnost složitějších větných struktur nekladla nadměrné nároky na tlumočnickovu kapacitu (viz např. řádek č. 28, popis řešení tlumočnicka 2_ČZJ-CS, kde jsou rozdílné přístupy obou pilotních tlumočnicků patrné).

Je samozřejmě nutno vyhnout se nežádoucí stylistické nivelizaci a přílišnému zjednodušování. To by mohlo být přičítáno řečníkovi místo tlumočnicka, což lze v případě skupin, které se stejně jako neslyšící potýkají s předsudky většinové společnosti, vnímat jako závažný problém.

Časové úspory i plynulejšího projevu (nedostatek plynulosti, včetně výplňových výrazů a občasného nedokončování vět, byl jeden z nedostatků zmiňovaných v jinak pozitivním hodnocení tlumočnickova výkonu posluchači) je možno dosáhnout důsledným dokončováním započatých vět bez oprav a opakovaných začátků.

⁸⁸⁶ Varianty, které zde navrhujeme (ať v češtině, nebo v angličtině), nepovažujeme nezbytně za nejlepší možné; snažíme se zachovat řešení tlumočnicků a pouze je upravit tak, aby byla funkční a gramaticky správná.

⁸⁸⁷ Viz např. hodnocení tlumočnicka 1_CS-EN_1 dále.

Jako příklad lze uvést řádek č. 72:

- „*Samozřejmě nebudu... máme omezený čas na... ten můj výstup, takže nebudu do detailu... vyprávět o těch jednotlivých publikacích.*“

Varianta: Nebudu zacházet do podrobností, protože máme omezený čas.

Doporučené postupy jsou záležitostí tlumočnické techniky. Je evidentní, že od tlumočnicka vyžadují významné (dodatečné) úsilí (zejména hledání způsobu, jak dokončit započatou větu bez reformulací a případná anticipace vyžaduje značné úsilí ve fázi produkce, čímž se snižuje kapacita pro recepci). Domníváme se však, že s narůstající praxí se toto úsilí snižuje a že osvojení si těchto strategií a jejich zautomatizování ve výsledku může tlumočnickovu kapacitu naopak šetřit.⁸⁸⁸ Příkladem toho, jak může správná technika zabránit zbytečnému vynakládání dalšího úsilí, je následující reflexe přebírajícího tlumočnicka 1_CS-EN_2: „*Chtělo by to více se soustředit na dělání teček, aby nebylo třeba dovysvětlovat v případě, kdy musím větu nějak zakončit.*“ Jak vidno, dokončování vět je příklad techniky, která má vliv nejen na produkt, ale i na proces tlumočení.

Pokud jde o pragmatickou stránku, tlumočnick 1_ČZJ-CS je jedním ze dvou tlumočnicků (spolu s 2_ČZJ-CS), kteří vysvětlují, proč netlumočí promluvy účastníků v malém okně (chybějící tlumočení bylo pro jednoho z přebírajících tlumočnicků dle jeho sdělení matoucí), čímž zvyšují koherence a komfort příjemců. Jako jediný také převádí řečnickovo uvedení nového, neustáleného znaku, které ostatní patrně považují za irelevantní informaci.⁸⁸⁹

Pokud jde o formální stránku, tlumočnick se vyjadřuje spíše formálněji, v jeho projevu se vyskytují jednotlivé vysoce formální výrazy, na druhé straně však i výrazy spíše hovorové. Suprasegmentální rovina místy prozrazuje nejistotu a váhání (“zadrhávání“, hezitace, náhlé zastavení na konci slova); naopak úseky, kde si je tlumočnick významem jistý, se vyznačují přirozenou, relativně výraznou větňou intonací a přízvukem. Poměrně častá je stoupavá intonace na koncích vět.

⁸⁸⁸ Viz např. Čeňková (1988: 87): „Tendence k sevřenosti, kompresi řeči se u zkušeného kabinového tlumočnicka projevuje téměř automaticky. Z uvedené charakteristiky tlumočnické řečové komprese a aplikace principu ekonomie vyplývá, že patří k základním procesům, na kterých závisí průběh celého simultánního převodu i jeho výsledek, komunikativně ekvivalentní sdělení.“

⁸⁸⁹ Zajímavé by bylo zjistit, zda by poznámka ohledně volby konkrétního jazykového prostředku, která má praktický význam pro příjemce zdrojového sdělení, ale nikoli pro příjemce tlumočení, v analogické situaci zachovávali tlumočnicki mluvených jazyků.

Dva hodnotitelé (1_ČZJ-CS_a a 1_ČZJ-CS_b) přičítají nižší plynulost (hodnocení zn. 2) a nedokončování vět (hodnocení zn. 2) mluvčímu a „očividně neplynulému originálu“. Teoreticky by se mohlo jednat o stejný jev, jaký zmiňuje Feyneová (2015), tedy přičítání neschopnosti plynulého projevu řečníkovi; předpokládáme však, že spíše než nedostatečnou plynulost jazykového projevu mají hodnotitelé na mysli časté přerušování výkladu kvůli technickým problémům, které zmiňovali i někteří přebírající tlumočníci.

1_CS-EN_1

Hodnocení tlumočnickem

Z obsahového a terminologického hlediska označil tlumočnick projev za velmi lehký, z hlediska struktury a projevu mluvčího za středně náročný.

Na škále 1 (nejlepší) až 5 (nejhorší) ohodnotil svou znalost tématu i výkon známkou 3.

Za hlavní problémy označil strukturu, kterou narušovaly problémy s prezentací, a dále chybějící převod příspěvků z publika.

Průměrné hodnocení posluchači⁸⁹⁰

Koherence: 2,3

Logičnost: 1,6

Gramatická a jazyková správnost: 1,6

Vhodnost stylového rejstříku: 2,3

Plynulost projevu: 3

Intonace: 2

Profesionálnost, sebejistota, pozitivní dojem z poslechu: 2,6

Zacházení s mikrofonom: 1,3

Přirozenost projevu: 2,3

Dokončování vět: 1,3

Celkové hodnocení za jednotlivé souhrnné kategorie:

Obsah: 1,95

Projev/forma: 2,1

Technika: 1,8

U přebírajícího tlumočnicka 1_CS-EN_1 bylo možné pozorovat aktivní analýzu místo automatického přebírání vstupu, díky níž tlumočnick filtruje výplňové výrazy a ani v případě drobných odchylek od pilotního tlumočnicka se neodchyluje od celkové logiky argumentů, dokonce se v určitých nuancích může přiblížit zdrojovému projevu více než pilotní tlumočnick (např. řádek č. 86). Zajímavým příkladem je situace, kdy přebírající tlumočnick bez znalosti problematiky neslyšících volí formulaci s menším potenciálem nežádoucí interpretace než

⁸⁹⁰ Hodnocení těchto posluchačů uvádíme převedená na českou škálu.

tlumočník ČZJ – jedná se o sdělení o špatně viditelném projevu. Roli však mohl hrát i fakt, že, jak popisujeme v příslušném úseku, měl přebírající tlumočník v danou chvíli k dispozici více kapacity, kterou mu na rozdíl od pilota nezabírala recepce (tlumočil ze své mateřštiny) spolu s rozhodováním, jakým způsobem vyřešit náročný úsek.

Obecně je tento projev méně vágní než projev pilotní, tlumočník pilotova sdělení konkretizuje, čímž částečně zvyšuje i koherenci projevu. V několika případech tak činí prostřednictvím adic a explicitací, které jsou samy o sobě věcně správné, avšak v konkrétním projevu se v nuancích liší (viz např. řádky č. 20–23, 28 – zde však jde o výraznější posun – či 74–75).

Z jazykového hlediska považujeme projev tohoto tlumočníka za adekvátní, bez zásadních jazykových a gramatických chyb. Přednes je suverénní, místy se objevují delší pauzy – vyčkávání, případně hezitace, avšak bez parazitních zvuků.⁸⁹¹ Pozitivně hodnotíme výslovnost a přízvuk. Tempo je rovnoměrné. Projev obsahuje velmi málo oprav, ty jsou do projevu často zakomponovány spíše ve formě upřesnění. Na konci vět klesá tlumočník hlasem, využívá slovního i větného přízvuku (důrazu), případně intonace. Střídá formálnější prvky s výrazněji neformálnějšími (*you know, or something*).

V tomto projevu zaznívá věcně nesprávný termín „*speaking person/expert*“ místo „*hearing*“, čehož si však tlumočník byl vědom.

1_CS-EN_2

Hodnocení tlumočnickem

Z hlediska obsahové a terminologické náročnosti označil tlumočník projev za lehký, z hlediska náročnosti struktury a projevu mluvčího za středně náročný.

Na škále 1 (nejlepší) až 5 (nejhorší) ohodnotil svou znalost tématu i výkon známkou 2.

Za hlavní problémy označil „Těžkou strukturu – neustálé odbíhání od tématu“ a nedostatečnou znalost kontextu.

Průměrné hodnocení posluchači

Koherence: 2,3

Logičnost: 2

Gramatická a jazyková správnost: 3

⁸⁹¹ Podle jednoho z hodnotitelů právě tyto pauzy narušují dojem z jinak „vynikajícího“ přednesu. Otázkou zůstává, jak dalece je příjemce schopen rozlišovat mezi pauzami vycházejícími ze zdrojového projevu a mezi pauzami záměrně či nezáměrně generovanými samotným tlumočnickem a do jaké míry je pro příjemce tento rozdíl relevantní.

Vhodnost stylového rejstříku: 2,6
Plynulost projevu: 3
Intonace: 3
Profesionalita, sebejistota, pozitivní dojem z poslechu: 2,6
Zacházení s mikrofonem: 1,3
Přirozenost projevu: 2,3
Dokončování vět: 1,3

Celkové hodnocení za jednotlivé souhrnné kategorie:

Obsah: 2,15
Projev/forma: 2,5
Technika: 1,8

Výrazným jevem u tohoto tlumočnicka je poměrně doslovné přebírání pilotního projevu, což v anglickém cílovém projevu často vede k neuzuálním (řádek č. 43–49) až nejasným slovním spojením (jejichž význam je však odvoditelný z kontextu). Navíc tlumočnick přejímá i pilotovu vágnost, která narušuje koherenci projevu (např. řádky č. 12, 20–23, 29, 59).

Jeden z posluchačů ohodnotil tlumočnickův rejstřík jako „sofistikovaný“ a „se složitými frázemi“ (v pozitivním slova smyslu). Z nedostatku okamžité dostupnosti vhodnějšího ekvivalentu tlumočnick často volí významově blízké, avšak ne zcela přesné výrazy (řádky č. 18, 27, 84–85, 101). Příkladem volby prvního, významově blízkého ekvivalentu v důsledku doslovného převodu bez dostatečné analýzy je řádek č. 33:

CS: „*Opravdu je tam v té literatuře patrné, že autor vlastně **nezjišťoval** názory a přístupy příslušníků té neslyšící komunity.*“

1_CS-EN_2: „*In the literature it's clear that the author didn't **look up** enough information, approaches and opinions of the members of the Deaf community.*“

Tento přístup je v protikladu k přístupu tlumočnicka 1_CS-EN_1, který na základě analýzy dosahuje přesnějšího významu: „*And it's clear from this type of literature that the author wasn't really **speaking to** members of the Deaf community about their own experiences when writing the book, or the publication, in question.*“

(Tento obsahový posun přitom není zanedbatelný, protože je rozhodně více žádoucí získávat informace přímo od zkoumané populace místo „dohledávání“.)

Na druhou stranu tento tlumočnick v několika případech volí velmi výstižné výrazy (např. řádek č. 25–26).

Projev je plynulý, tempo vyrovnané. Tlumočnick pracuje s intonací a s větným i slovním přízvukem (důrazem). Poměrně častá je stoupavá intonace na koncích vět. Projev neobsahuje

parazitní zvuky. Jeden z posluchačů hodnotil pozitivně vysvětlující poznámky (upozornění na technický problém) posilující důvěru v tlumočníka.

Kvantitativní přehled výskytu vybraných jevů v pilotáži č. 1

1_ČZJ-CS:	Počet výskytů
<i>Závažný významový posun a /nebo ztráta informace</i>	10
<i>Oslabení či zkresení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce⁸⁹²</i>	12
<i>Negativní ovlivnění přebírajícího tlumočníka</i>	2

1_CS-EN_1: (Jevy nezpůsobené převzetím obsahu, struktury a/nebo stylu projevu pilotního tlumočníka, tedy jevy, k nimž došlo u přebírajícího tlumočníka „navíc“)	Počet výskytů
<i>Závažný významový posun a /nebo ztráta informace</i>	1 (potenciálně 2)
<i>Oslabení či zkresení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce</i>	1 (potenciálně)
<i>Upřesnění sdělení pilotního tlumočníka</i>	6 (3 z toho stejný jev)
<i>Přebírající tlumočník se blíží zdrojovému sdělení více než pilotní tlumočník</i>	0

1_CS-EN_2: (Jevy nezpůsobené převzetím obsahu, struktury a/nebo stylu projevu pilotního tlumočníka, tedy jevy, k nimž došlo u přebírajícího tlumočníka „navíc“)	Počet výskytů
<i>Závažný významový posun a /nebo ztráta informace</i>	1 (potenciálně 2)
<i>Oslabení či zkresení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce</i>	1 (potenciálně 3)
<i>Upřesnění sdělení pilotního tlumočníka</i>	3
<i>Přebírající tlumočník se blíží zdrojovému sdělení více než pilotní tlumočník</i>	2

Tabulka č. 5: Kvantitativní přehled výskytu vybraných jevů v pilotáži č. 1

Pilotáž č. 2

2_ČZJ-CS

Hodnocení tlumočnickem

X⁸⁹³

Průměrné hodnocení posluchači

Koherence: 1,3

Logičnost: 1,6

Gramatická a jazyková správnost: 1

Vhodnost stylového rejstříku: 2

Plynulost projevu: 1,6

Intonace: 1

Profesionalita, sebejistota, pozitivní dojem z poslechu: 1

⁸⁹² Tyto případy se nekryjí stoprocentně, avšak vzhledem k jejich vzájemné provázanosti se kryjí velmi často. Takže např. nelze tvrdit, že pokud je počet identifikovaných *závažných ztrát* 11 a počet případů *oslabení záměru řečníka* 13, celkový počet „chyb“ v převodu je 24.

⁸⁹³ Tlumočník nevyplnil dotazník.

Zacházení s mikrofonom: 1,3
Přirozenost projevu: 1
Dokončování vět: 1,3

Celkové hodnocení za jednotlivé souhrnné kategorie:

Obsah: 1,45
Projev/forma: 1,3
Technika: 1,15

Tlumočnický převádí projev obsahově kompletně, s několika málo případy významového posunu a informační ztráty, avšak invariant projevu zůstává zachován. Pokud k vypuštění informace dochází, je příčinou zpravidla dlouhý odstup způsobený velmi podrobným převodem informace. Částečně je tento jev možné řešit kompresí.

Zároveň je adekvátně převedena expresivní stránka projevu (zejména lexikálními a stylistickými prostředky – hovorovými a kontaktními výrazy⁸⁹⁴) a zachován je tak i řečníkův komunikační záměr.

Charakteristickým se pro tohoto tlumočnicka ukázal být již zmíněný dlouhý odstup od řečníka, flexibilní práce s uspořádáním informací v rámci jednotlivých myšlenkových celků a hloubková analýza (takže ke zkreslení logiky sdělení při doplnění dříve vynechané informace nedochází).

Tlumočnickova introspekce je v souladu se zjištěními z analýzy.

Přednes je po většinu času plynulý, tempo stabilní, několikrát se vyskytne parazitní zvuk – povzdech. Posluchači hodnotí projev tlumočnicka jako profesionální, sebejistý a příjemný. Zároveň dva z hodnotitelů (kteří však ZJ neovládají) nepovažovali za příliš vhodné hovorové výrazy (které jsou často překladovým ekvivalentem, někdy však i tlumočnickovým vlastním výplňovým výrazem, viz např. řádek č. 28. Posluchači hodnotili pozitivně vysvětlující poznámky (např. upozornění na technický problém).

2_CS-EN_1

Hodnocení tlumočnickem

Obsahovou náročnost projevu ohodnotil tlumočnický jako střední. Z hlediska terminologie, struktury projevu a projevu řečníka ohodnotil projev jako lehký.

Na škále 1 (nejlepší) až 5 (nejhorší) ohodnotil svou znalost tématu známkou 4 a výkon známkou 3.

⁸⁹⁴ V introspekci však tlumočnický volbu některých z nich přehodnocuje.

Za hlavní problémy označil nerovnoměrné tempo.

Průměrné hodnocení posluchači

Koherence: 3,3

Logičnost: 2,6

Gramatická a jazyková správnost: 3

Vhodnost stylového rejstříku: 2

Plynulost projevu: 2,6

Intonace: 2,3

Profesionalita, sebejistota, pozitivní dojem z poslechu: 2,3

Zacházení s mikrofonem: 1,6

Přirozenost projevu: 2,3

Dokončování vět: 1,6

Celkové hodnocení za jednotlivé souhrnné kategorie:

Obsah: 2,95

Projev/forma: 2,3

Technika: 1,95

Projev tohoto tlumočníka je plynulý ve smyslu nepřerušovaný dlouhými pauzami či parazitními zvuky, zároveň je ale plynulost ve smyslu navazování slov ve větě (z prozodického hlediska) místy nižší. Z jazykového hlediska je projev korektní, bez zásadních gramatických chyb, tlumočník používá odpovídající výrazové prostředky. Pozitivně hodnotíme výslovnost a přízvuk.

Na škále doslovný – volný se obecně pohybuje spíše na straně doslovnosti.

Z hlediska obsahového ve smyslu lexikálně-sémantické ekvivalence je projev téměř kompletní, několik faktorů však dle našeho názoru narušuje koherenci projevu a má za následek, že převod informačního obsahu sdělení a řečnickova komunikačního záměru místy není zcela odpovídající.

Jedná se zaprvé o (nečetné) české kalky, které jsou buď významově ne zcela jasné, např. „*And it also is going from the expert communities to the majority society*“ jako ekvivalent „*Tak se přenáší od těch odborníků i směrem k veřejnosti*“ (řádek č. 39), „*And the minority cannot get from this subordinated position.*“ jako „...dostává se na podřazené místo, z něhož se nikdy nemůže dostat“ (řádek č. 25–26) apod., nebo mají jiný význam – např. „*this is the time*“ (řádek č. 3), tedy „*ted' je vhodná doba*“ místo „*taková je doba*“ atd.

Místy se objevují výpusťky, které samy o sobě nejsou závažné a rozsahem jsou minimální (např. jediné slovo), avšak narušují koherenci, případně jsou pro celkový informační obsah a vyznění projevu zásadní (např. řádky 87–92). Zdroj těchto výpusťek není jednoduché identifikovat. Tempo přebírajícího tlumočníka je velmi konstantní (což je komfortní pro

příjemce) a příliš se nepřizpůsobuje tempu pilota, takže v některých místech dochází k prodloužení odstupe od pilota. Obecně však odstup tlumočnicka není výrazně dlouhý (jeho projev neobsahuje časově či kapacitně náročné explicitace), takže na přetížení kognitivní kapacity obecně neusuzujeme. Domníváme se však, že právě delší odstup z důvodu nepřizpůsobení se tempu stojí za výpustkou a nivelizací v řádcích č. 86 a 87–92, kdy je tempo řečníka velmi vysoké. Tlumočnick sám v dotazníku (celkově) nerovnoměrné tempo zdrojového projevu označil za nejtěžší aspekt tohoto projevu.

Za další významný faktor považujeme absenci výraznější intonace. Přednes je poměrně monotónní, takže příjemci ztěžuje orientaci v myšlenkové struktuře projevu, a především neodpovídá emočnímu zabarvení řečnickova přednesu které považujeme za důležitou součást informační složky projevu.

Projev působí dojmem, že pro přebírajícího tlumočnicka (nikoli nezbytně jen 2_CS-EN_1, nýbrž v obecném slova smyslu) je skutečně primárním řečníkem pilotní tlumočnick. Vizualní vstup sice se zvukovým vstupem neinterferuje, takže tlumočnick může řečníka sledovat, avšak kvůli neznalosti zdrojového jazyka a kultury i kvůli dvojím převodem prodlouženému odstupe pro něho může být obtížné jeho projev sledovat a svůj vlastní projev mu přizpůsobovat. Tato možnost je ještě ztížena faktem, že řečník není v místnosti přítomen osobně, nýbrž online, takže „napojení se“ na řečníka by patrně vyžadovalo ještě více pozornosti, a tedy kognitivní kapacity. Tento jev je pro tlumočení s pilotáží typický (ačkoli ne nezbytný). Odpověď na otázku, jak velký díl pozornosti přebírající tlumočnicki obecně věnují samotnému řečníkovi a jak moc se snaží mu přizpůsobovat, by jistě byla zajímavá, nicméně by pravděpodobně velmi závisela na konkrétní jazykové kombinaci a směru i na prostředí. V kontrastu s angažovaným řečnickovým projevem a s otázkami a problémy, jimž čelil pilotní tlumočnick, se projev přebírajícího tlumočnicka jeví poměrně nezúčastněně. Přebírající tlumočnick uvádí, že jeho znalosti ohledně kultury Neslyšících a znakového jazyka jsou spíše sporadické. Navíc nelze vyloučit, že například hovorové či expresivnější prvky mohl v kontextu kabinového konferenčního tlumočení považovat za nevhodné a přizpůsobovat je předpokládanému cílovému publiku. Je možné, že podrobný retrospektivní rozhovor s tlumočnickem by domněnky obsažené v tomto odstavci vyvrátil; každopádně tento jev je v některých ohledech typickým příkladem nevýhod uváděných v souvislosti s tlumočením s pilotáží.

2_CS-EN_2

Hodnocení tlumočnickem

Z hlediska obsahové náročnosti ohodnotil tlumočnick projev jako velmi lehký a z hlediska terminologické náročnosti jako lehký, z hlediska náročnosti struktury a projevu mluvčího jako středně náročný.

Na škále 1 (nejlepší) až 5 (nejhorší) ohodnotil svou znalost tématu i výkon známkou 2.

Za hlavní problémy označil *„zvýšenou míru interakce, která (jako ostatně vždycky) komplikovala sledování argumentační linie“* – *„Pořád se to přerušuje a tak jako roztrhává, navíc když ta jedna strana komunikace není ‚slyšet‘.“* Naopak silnější emoce řečníka orientaci v argumentech usnadňovaly.

Průměrné hodnocení posluchači

Koherence: 1,6

Logičnost: 1,3

Gramatická a jazyková správnost: 1,6

Vhodnost stylového rejstříku: 1,6

Plynulost projevu: 1,3

Intonace: 1,3

Profesionalita, sebejistota, pozitivní dojem z poslechu: 1,3

Zacházení s mikrofonem: 2

Přirozenost projevu: 1,3

Dokončování vět: 1

Celkové hodnocení za jednotlivé souhrnné kategorie:

Obsah: 1,45

Projev/forma: 1,5

Technika: 1,15

Velmi pozitivně hodnotíme jazykovou úroveň tohoto tlumočnicka, výslovnost, přízvuk i větnou intonaci. Právě živou, přirozenou intonací a důrazem (ve spojení se stylistickými i lexikálními prostředky) dosahuje tlumočnick odpovídající úrovně formálnosti a expresivity a zprostředkovává řečníkův postoj ke sdělovaným faktům.

Tempo je rychlé, odstup od pilota obecně spíše kratší, ačkoli tlumočnick sám hovoří o „delším odstupu“. Dále dle vlastních slov využíval „zvýšené anticipace“: *„Tohle se anticipovat celkem dalo, právě proto, že ten základní argument je dost přehledný.“*

Je patrná hloubková analýza sdělení.

Drtivá většina úseků je převedena adekvátně, v cílovém projevu se vyskytuje jen málo jevů, které by vyžadovaly zvláštní komentář. Pozornost si nicméně zaslouží způsob, jakým tlumočnick pracuje se synonymy výrazů „neslyšící“.

V jeho projevu zaznívají výrazy „deaf“, „hard-of-hearing“, „hearing-impaired“, „who don't hear“ a „non-hearing“, z nichž druhý je významově odlišný, třetí není zcela v souladu s řečnickovým postojem (avšak v určitých kontextech může fungovat, zejména pokud půjde o citaci) a poslední dva jsou v daném kontextu neuzuální.

Kvantitativní přehled výskytu vybraných jevů u pilotáže č. 2

2 ČZJ-CS:	Počet výskytů
<i>Závažný významový posun a /nebo ztráta informace</i>	4 (potenciálně 5)
<i>Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce (Tyto dvě kategorie se nekryjí stoprocentně, avšak vzhledem k jejich vzájemné provázanosti se kryjí velmi často.⁸⁹⁵)</i>	2 (potenciálně 4)
<i>Negativní ovlivnění přebírajícího tlumočnicka</i>	1

2_CS-EN_1: (Jevy nezpůsobené převzetím obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka, tedy jevy, k nimž došlo u přebírajícího tlumočnicka „navíc“)	Počet výskytů
<i>Závažný významový posun a /nebo ztráta informace</i>	1
<i>Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce</i>	5 (potenciálně 6)
<i>Upřesnění sdělení pilotního tlumočnicka</i>	0
<i>Přebírající tlumočnick se blíží zdrojovému sdělení více než pilotní tlumočnick</i>	0

2_CS-EN_2: (Jevy nezpůsobené převzetím obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka, tedy jevy, k nimž došlo u přebírajícího tlumočnicka „navíc“)	Počet výskytů
<i>Závažný významový posun a /nebo ztráta informace</i>	0
<i>Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce</i>	1
<i>Upřesnění sdělení pilotního tlumočnicka</i>	1
<i>Přebírající tlumočnick se blíží zdrojovému sdělení více než pilotní tlumočnick</i>	1

Tabulka č. 6: Kvantitativní přehled výskytu vybraných jevů v pilotáži č. 2

Celkové zhodnocení tlumočení s pilotáží

Zajímavá zjištění vyplynula z porovnání hodnocení náročnosti projevu, jeho struktury a projevu řečníka mezi jednotlivými pilotními a přebírajícími tlumočnickými. Protože však pilotní tlumočnick 2_ČZJ-CS dotazník nevyplnil, není známo, jak náročnost projevu a ostatní kritéria hodnotí ve srovnání s pilotem 1_ČZJ-CS.

⁸⁹⁵ Takže např. nelze tvrdit, že pokud je počet identifikovaných závažných ztrát 11 a počet případů oslabení záměru řečníka 13, celkový počet „chyb“ v převodu je 24.

Zaprvé, pilotní tlumočník 1_ČZJ-CS považoval projev za obsahově náročnější než jeho přebírající tlumočníci. Na škále 1–5 jej ohodnotil známkou 4, tedy jako „náročný“. Pokud jde o terminologickou náročnost, označil ji za „středně náročnou“ (zn. 3), zatímco přebírající tlumočníci (1_CS-EN, pilotáž č. 1) tento projev z hlediska obsahové náročnosti hodnotili celkovou průměrnou známkou 1,5, tedy přesně mezi „velmi lehký – lehký“. Totéž platí o terminologické náročnosti.

Strukturu a projev řečníka považoval tentýž pilotní tlumočník považoval za „lehké“ (zn. 2). Oproti tomu přebírající tlumočníci ohodnotili tato kritéria shodně známkou 3, tedy jako „středně náročný“. U přebírajících tlumočnicků se hodnocení struktury, a především projevu pochopitelně vztahuje na způsob projevu pilotního tlumočnicka, avšak odlišit vliv řečníka a tlumočnicka na toto vnímání je není jednoduché.

Stejné hodnocení u pilotáže č. 2 není možné provést, protože pilotní tlumočník 2_ČZJ-CS dotazník nevyplnil.

Přebírající tlumočníci skupiny 2_CS-EN (pilotáž č. 2) nicméně hodnotili obsahovou a terminologickou náročnost průměrně známkou 2, tedy jako „lehkou“, strukturu a projev řečníka (tedy částečně pilotního tlumočnicka) průměrně známkou 2,5, tedy přesně mezi „lehká“ a „středně náročná“.

V případě dvou respondentů nicméně nejsou průměrné hodnoty příliš vypovídající, protože rozdíl mezi těmito respondenty může být značný, jak je tomu např. v případě hodnocení náročnosti u druhé pilotáže, kdy tlumočník 2_CS-EN_1 vnímá obsahovou náročnost jako „náročnou“, zatímco tlumočník 2_CS-EN_2 jako „velmi lehkou“. Odpověď na otázku, zda kvalita výkonu podle hodnocení autentických posluchačů (průměr známek za všechna kritéria ve všech kategoriích) a podle našeho kvantitativního přehledu vybraných jevů koreluje s vnímáním náročnosti, se zdá být pozitivní – nejlepších čísel dosahovali (v kategorii CS-EN) tlumočníci 1_CS-EN_1 a 2_CS-EN_2, kteří zároveň považovali projev za obsahově či terminologický lehký až velmi lehký. Jiný pravidelný vzorec však v těchto údajích u tlumočnicků nalézt nelze, a navíc považujeme průměr známek za všechna kritéria i počet výskytů jednotlivých jevů pouze za orientační, protože váha jednotlivých kritérií/jevů není stejná.

Výsledky, zejména ty ohledně pilotáže č. 1, kde jsou data kompletní, naznačují, že projev byl náročnější pro pilotního tlumočnicka. Toto zjištění může být způsobeno kratší praxí, avšak může být i důkazem toho, že tlumočení ze znakového jazyka je skutečně obecně náročnější než z mluveného. V každém případě se tlumočnickovi podařilo obsah převést tak, že jej

přebírající tlumočníci nevnímali jako náročný. Na druhou stranu se tomuto tlumočnickovi patrně nepodařilo zachovat strukturu stejně přehlednou, za jakou ji považoval on sám (zn. 2)⁸⁹⁶, což může být zapříčiněno jednak způsobem převodu, jednak situačně-kontextovými faktory, které jsou objektivní, a i v případě kvalitního výkonu pilota působí matoucím dojmem a narušují souvislost projevu. V uvedeném případě jsme patrně svědky dvou jevů typických pro pilotáž – zaprvé (potenciálně) zpracování obsahu způsobem, který neztěžuje či dokonce ulehčuje přebírajícím tlumočnickům jejich úkol, a zadruhé efekt zprostředkované komunikace, kdy jsou přebírající tlumočníci od řečníka a dění na jeho straně odděleni „filtrem“ v podobě pilotního tlumočnicka (příčemž zároveň neznají ani řečníka, ani jeho jazyk a kulturu).

Je ovšem nutno připomenout, že tento závěr je pouze obecný; ve slovních hodnoceních, kdy byli pochopitelně konkrétnější, se totiž přebírající tlumočníci více než projevem pilota zabývali „narušenou“ strukturou projevu a „*neustálým odbíháním od tématu*“ v podobě odkazů na neviditelnou prezentaci, poznámek provázejících nastavování prezentace a „*zvýšené míry interakce, která (jako ostatně vždycky) komplikovala sledování (...) argumentační linie. Pořád se to přerušuje a tak jako roztrhává, navíc když ta jedna strana komunikace není ‚slyšet‘.*“ Vzhledem k tomu, že se tento jev vyskytl u obou pilotních tlumočnicků a shodně ho komentovali přebírající tlumočníci každého z nich, je evidentní, že jde o univerzální, spíše technický problém. O významu udržování či „doplňování“ koherence pilotem svědčí jednak fakt, že absence vysvětlení o nesrozumitelnosti určitých úseků tlumočnicka přebírajícího tlumočnicka překvapila (zpočátku na straně pilota příslušné vysvětlení chybělo), jednak slovní hodnocení druhého přebírajícího tlumočnicka: „*Narušení struktury myslím velice dobře řešil už tlumočnick ČZJ⁸⁹⁷ (...) [n]apř. ‚ted’ nesrozumitelně znakuje někdo v publiku‘ (okomentování, co se děje, proč je velká mezera), ‚pojďme se vrátit k tématu‘ apod.*“.

Zjistili jsme tedy, že pilotní tlumočníci čelili nedostatečné znalosti kontextu. Tento nedostatek pramenil především z technických problémů doprovázejících samotnou tlumočenou přednášku (nefunkční a neviditelná prezentace) a z experimentální situace (tlumočení z videozáznamu, problémy s viditelností), dále, avšak patrně v menší míře, ze samotného zdrojového projevu (tempo a obsahová hutnost, místy neporozumění znaku či většímu obsahového celku).

⁸⁹⁶ Přebírající tlumočníci hodnotí strukturu a projev řečníka o stupeň horší známkou (3).

⁸⁹⁷ 1_ČZJ-CS

Přebírající tlumočníci vnímali stejné obtíže s nedostatkem kontextu a technickými problémy, zároveň však z obsahové analýzy i komentáře jednoho z tlumočnicků vyvozujeme, že při tlumočení z pilotáže (1_ČZJ-CS) působilo potíže i nižší tempo, vágnější formulace a méně koherentní projev.⁸⁹⁸ Toto zjištění je v kontextu pilotáže samozřejmě logické, protože tam, kde je pilotní tlumočník nucen vyčkávat, volit méně závazné formulace či filtrovat, se koherence pro přebírajícího tlumočníka může skutečně snižovat.

Následkem toho, že pilotní tlumočník zpracuje a „vyřeší“ některá obtížná či problematická místa, může naopak dojít i k tomu, že přebírající tlumočník vnímá projev jako výrazně lehčí, jak vyplývá z jednoho z komentářů přebírajících tlumočnicků. Tento rozdíl ve vnímání lze přisoudit odlišné délce praxe příslušných tlumočnicků a /nebo jejich jazykové kompetenci v souvislosti s direkcionalitou (přebírající tlumočník tlumočil ze svého jazyka A a recepce je tak pro něho obecně méně náročná), ale také s jazykovou kombinací jako takovou – může se jednat o projev a důkaz skutečnosti, že tlumočení ze znakového jazyka je náročnější než z jazyka mluveného. Toto tvrzení je však spekulativní – souběh různých faktorů (typ projevu, kompetence tlumočníka, jazyková kombinace a direkcionalita) je značný a naše tvrzení není dostatečně experimentálně podloženo.

Úseky, které byly u obou pilotních tlumočnicků ČZJ-CS náchylné k:	
<i>Závažnému významovému posunu a /nebo ztrátě informace</i>	Řádky č. 59, 84–92, 101–102, 104–107
<i>Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce</i>	Řádky č. 59, 101–102, 104–107
Úseky, které byly u obou přebírajících tlumočnicků skupiny 1 CS-EN náchylné k:	
<i>Závažnému významovému posunu a /nebo ztrátě informace</i>	Řádek č. 59 (velmi hypoteticky – ztráta informace je u obou tlumočnicků spíše nezaviněná)
<i>Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce</i>	0
Úseky, které byly u přebírajících tlumočnicků skupiny 2 CS-EN náchylné k:	
<i>Závažnému významovému posunu a /nebo ztrátě informace</i>	0
<i>Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce</i>	0

Tabulka č. 7: Shody ve výskytu sledovaných jevů u pilotních a přebírajících tlumočnicků

Z této tabulky vyplývá, že zatímco u pilotních tlumočnicků se v každé kategorii vyskytlo vždy několik úseků, v nichž ke sledovanému jevu došlo shodně u obou z nich, u všech čtyřech

⁸⁹⁸ U tlumočníka 1_ČZJ-CS pozorujeme vyšší míru negativního ovlivnění přebírajícího tlumočníka, ačkoli celkově je počet konkrétních případů velmi nízký.

přebírajících tlumočnicků se taková shoda neobjevila (což neznamená, že se nemohla objevit u jiných jevů, jimž však nepřisuzujeme stejnou důležitost a do kvantitativního hodnocení je nezahrnujeme). Zajímavá tendence se ovšem vyskytla v kategoriích jevů *Upřesnění sdělení pilotního tlumočnicka* a *Přebírající tlumočnick se blíží zdrojovému sdělení více než pilotní tlumočnick*, které se častěji vyskytovaly u tlumočnicků 1_CS-EN_1 a 2_CS-EN_2 (v druhém případě i 1_CS-EN_2), což byli tlumočníci, u nichž zároveň docházelo k nejmenšímu počtu závažných významových ztrát a posunů a oslabení záměru řečníka.⁸⁹⁹ Tyto jevy mohou být jednak projevem aktivní analýzy projevu a jeho logiky přebírajícími tlumočnickými (pokud nejsou dílem náhody).

Obecně vzato docházelo ke zde sledovaným jevům, tedy *závažným významovým posunům a ztrátám a zkreslení či oslabení záměru a postoje řečníka*, v úsecích, které vyjadřují souvislost mezi pomocí, závislostí a podřízeností (zde konkrétně ztráta nuancí) a možností obrany, v rychlých a informačně hutných úsecích, dále v úsecích vysoce expresivních, které operují s pojmy silných protestů a obav. Problém působil úsek obsahující znak KONSTERNOVANÝ.

To, že se určité úseky ukázaly jako problematické u obou tlumočnicků, ovšem neznamená, že i konkrétní problémy byly u obou identické. Zároveň se mohly vyskytnout problémy jiné, např. mírné posuny a vynechávky apod., na ty se však zde nezaměřujeme.

Statisticky vzato jsou bohužel tato zjištění poněkud problematická, protože počet hodnocených pilotních tlumočnicků je dva, jejich styl práce je odlišný a z hlediska délky praxe jsou oba spíše v extrémních hodnotách, proto zprůměrování jejich výsledků není příliš vypovídající.

Evidentním přínosem tlumočení s pilotáží se ukázalo být vyřešení vstupních problémů (dekódování projevu v cizím jazyce, zasazení vstupních informací do kontextu, řešení některých sociokulturních i praktických otázek) pilotním tlumočnickem, takže přebírající tlumočníci (navíc tlumočící z mateřštiny) mnoho z nich řešit nemusí a mohou věnovat dostatek kapacity formulaci cílového sdělení v jazyce, pro nějž jsou kvalifikováni, nebo například upřesňování nejasných nebo jakýmkoli způsobem nevyhovujících formulací pilotního tlumočnicka (pokud jsou schopni se v nich zorientovat).

Analýza potvrdila, že pilot má potenciál „vyfiltrovat“ problematické jevy, a pokud tak neučiní, problém se přenáší dál a působí potíže přebírajícímu tlumočnickovi, který nemá

⁸⁹⁹ O vztahu vnímání náročnosti projevu těmito tlumočnickými a hodnocení jejich výkonu viz výše.

bezprostřední přístup k informacím o jeho zdroji. Zároveň má být projev pilota co nejvíce jasný a jednoznačný, protože přílišná vágnost (včetně neurčitých výplňových výrazů či frází, které nejsou čistě neutrální, nýbrž nesou význam, který nemusí být nutně v souladu s logikou sdělení, dále pak nevysvětlení některých situačních faktorů) může vést k mírným významovým posunům či ke zkreslení logických vztahů. Přebírající tlumočník však může aktivní, pečlivou analýzou sdělení a jeho logických souvislostí a vhodným strategickým chováním (dostatečným odstupem, anticipací či různými strategiemi na mikroúrovni) tyto dopady zmírnit.

Naše výsledky jsou v podstatě v souladu se zjištěním Mackintoshové (1983), podle níž v jednotlivých fázích tlumočení s pilotáží působí odlišné faktory, přičemž vliv prvního souboru těchto faktorů pilotní tlumočník oslabí a výkon přebírajících tlumočnicků ovlivňuje více druhý soubor⁹⁰⁰.

Jakkoli by zprůměrování jejich výsledků bylo zavádějící, naše dva případy tlumočení s pilotáží jsou velmi ilustrativní právě díky „extrémním“ polohám pilotních tlumočnicků co se týče délky praxe i celkového přístupu k projevu.

V našem případě se většina informačních ztrát či významových posunů a zkreslení vyskytuje u pilotních tlumočnicků, aniž by u přebírajících tlumočnicků vznikalo významné množství dalších ztrát či posunů (a pokud vznikají, pak u každého tlumočnicka na jiném místě), čímž se potvrzuje předpoklad Dollerupa (2000) i např. Kumstátové (2000), že většina „chyb“ při tlumočení s pilotáží vzniká replikací chyb, jichž se dopustil pilotní tlumočník při tlumočení originálního projevu (které jsou přičitatelné kvalitě zdrojového sdělení, což v našem případě platí částečně). Tento závěr se však vztahuje na naše konkrétní výzkumné podmínky včetně typu projevu a při jiných podmínkách platit nemusí.

⁹⁰⁰ V první fázi tlumočení působí podle Mackintoshové syntaktická restrukturalizace, dekodování koreferenčních vztahů, odvozování významu z kontextu, polysémie, dekodování lexikálního významu, čísla a vlastní jména (soubor I). Ve druhé fázi působí ztráta koherence, generalizace/abstrakce, oslabení sémantických signálů, oslabení relačních vztahů, hezitace, segmentace sdělení (soubor II). Ačkoli její rozdělení a pojmenování těchto faktorů na naše data neaplikujeme, obecně nacházíme s výsledky našeho výzkumu shodu.

7.1.1.2 Hodnocení přímého tlumočení

Hodnocení výkonu tlumočnicků v kombinaci ČZJ-EN se svou strukturou poněkud liší od ostatních hodnocení. Podrobněji se zabýváme jazykovou stránkou jejich projevu, případnými jazykovými chybami a jejich vlivem na srozumitelnost obsahu, a to z toho důvodu, že se jedná o specifickou a dosud nezkoumanou jazykovou kombinaci. V podstatě tedy dosud nemáme představu o tom, jakými rysy se vyznačuje projev tlumočnicka tlumočícího mezi dvěma cizími jazyky, a to do jazyka, který v podstatě není jeho aktivním pracovním jazykem. Uvádíme proto příklady izolovaných i systematických jevů a řešení, z nichž lze následně odvodit, jaké problémy mohou v této komunikační situaci nastávat a na co se zaměřit při individuální i systémové přípravě na tento typ tlumočení. V případě některých řešení (stejně jako u tlumočnicka 1 _ČZJ-CS) uvádíme možné varianty.

Hodnocení obsahové úplnosti a především identifikace příčin jednotlivých jevů byla v případě přímých tlumočnicků ještě méně přímočará a jednoznačná než u ostatních tlumočnicků. Některé faktory, které proces tlumočení běžně ovlivňují, totiž dle našeho názoru působí v kombinaci dvou cizích jazyků silněji, a místy je určování příčin výpustek či posunů skutečně velmi spekulativní – jedná se o problém recepce, nebo produkce? Neporozuměl tlumočnick určitému znaku, nezná pro něj ekvivalent v cílovém jazyce, nebo jej vůbec nepostřehl? Usoudil případně, že snaha o nalezení vhodného způsobu vyjádření by stála nadměrné množství kognitivní kapacity, které by se mu nedostávalo jinde? Odchyluje se tlumočnick od zdrojového projevu proto, že z důvodu neporozumění vytváří paralelní projev, kvůli nedostupnosti výrazových prostředků parafrázuje, nebo cíleně pojímá převod volně (mimo jiné i proto, že někteří tlumočnicki pracují volněji i s řazením informací v rámci tematických částí a mohou jejich pořadí reorganizovat)? Do jaké míry jsou jednotlivé postupy cílené, tedy strategické? Domníváme se, že za těchto okolností je otázka definice strategií mimořádně aktuální – lze nazvat strategickým postup, kdy tlumočnick (v případě neschopnosti převést projev či úsek kompletně) filtruje podrobnosti, které nejsou hlavními myšlenkami, avšak význam přesto pomáhají utvářet, a zaměřuje se na hlavní myšlenky sdělení? Nebo jde o postup čistě nouzový, který není cílený a nemusí být ani vědomý, avšak dochází k němu výhradně z důvodu omezené kognitivní kapacity a jde o maximum, čeho tlumočnick dokáže v určité chvíli dosáhnout?

Bez odpovědí na tyto otázky je obtížné výkon tlumočnicka hodnotit. Navíc se nabízí otázka, jakým způsobem hodnotit typy posunů a ztrát, k nimž dochází například u tlumočnicka

2 _ČZJ-EN – v některých případech se v jednotlivých úsecích posuny a ztráty sice vyskytují, zároveň však z celkového pohledu k informační ztrátě nedochází, protože tlumočnickovy interpretace jsou v souladu s celkovým obsahem a smyslem projevu a z hlediska obsahu jsou jeho klíčové myšlenky vesměs zachovány. Způsob práce tohoto tlumočnicka se liší od tlumočnicka 1 _ČZJ-EN, který se naopak pohybuje na vyšší úrovni podrobnosti (což však má své specifické důvody i dopad, viz dále).

Sporné je také hodnocení jazykové stránky projevů. Jazykovou stránku projevů přímých tlumočnicků jako takovou popisujeme v rozsáhlejší komentáři k jejich výkonu. Otázkou zůstává, jakým způsobem postavit charakteristiku jazykové stránky projevů všech tlumočnicků tlumočících do angličtiny vedle sebe a vyhnout se přitom prvoplánovému srovnávání (které není z důvodu chybějící kvalifikace u jedné skupiny ani možné). To totiž není naším cílem; analýzy jsou z hlediska jednotlivých tlumočnicků především popisné, usilujeme o celkový pohled na produkt i na proces tlumočení.

1 _ČZJ-EN:

Hodnocení tlumočnicků

Tlumočnick 1 _ČZJ-EN dotazník s hodnocením bohužel nevyplnil. Číselné hodnocení náročnosti a struktury projevu ani projevu řečníka tak nemáme k dispozici a vycházet můžeme pouze z jeho ústních komentářů. Pokud jde o hodnocení projevu řečníka, uvádí tento tlumočnick, že řečník je „neuvěřitelně zkušený přednášející“.

Průměrné hodnocení posluchači

Koherence: 4

Logičnost: 3,6

Gramatická a jazyková správnost: 3,6

Vhodnost stylového rejstříku: 3,6

Plynulost projevu: 3

Intonace: 2,3

Profesionální, sebejistota, pozitivní dojem z poslechu: 4,3

Zacházení s mikrofonom: 4,3

Přirozenost projevu: 3,6

Dokončování vět: 4

Celkové hodnocení za jednotlivé souhrnné kategorie:

Obsah: 3,8

Projev/forma: 3,5

Technika: 3,8

Kvantitativní přehled výskytu vybraných jevů u tlumočnicka 1 ČZJ-EN	Počet výskytů
<i>Závažný významový posun a /nebo ztráta informace</i>	8
<i>Oslabení či zkrácení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce</i>	11

Tabulka č. 8: Kvantitativní přehled výskytu vybraných jevů u tlumočnicka 1 _ČZJ-EN

Při hodnocení výkonu tohoto tlumočnicka vyvstal technický problém spočívající v obtížné synchronizaci zvukové nahrávky s obrazovým originálem. Tento tlumočnick si totiž projev z níže vysvětlených důvodů v případě potřeby zastavoval či vracel. Časy, v nichž k tomu došlo, je možné do značné míry rekonstruovat, a lze podle nich odvodit, že v daném místě měl tlumočnick problémy s příliš rychlým tempem a vysokou hustotou zdrojového projevu a /nebo s příliš dlouhým odstupem od řečníka, není však možné určit s větší přesností, jak dlouhý odstup byl a zda byl zdrojem určitého řešení, nebo ne (například je často obtížné určit, zda určitý výraz tlumočnick vyslovil předtím, nebo poté, co řečník vyprodukoval určitý znak, a zjistit tak, zda je řešení tímto znakem motivováno, nebo ne). V mnoha případech je však určení příčiny spekulativní i u jiných tlumočnicků, proto se domníváme, že data získaná od tohoto tlumočnicka zůstávají pro výzkum relevantní.

Dále u tohoto tlumočnicka nejsou příliš patrné strategie na mikroúrovni. Domníváme se, že důvodem je převládající makrostrategie spočívající v zastavování a vracení záznamu (ekvivalent žádosti o zpomalení nebo zopakování ze strany řečníka), jímž tlumočnick řeší problémy, které by jinak vyžadovaly jiná strategická řešení na mikroúrovni.

Převod je z hlediska obsahu téměř úplný, hlavní myšlenky projevu jsou navzdory určitým výpustkám zachovány bez významného zkreslení. Podrobnosti uvádíme v rámci samotné analýzy. Obecně nepozorujeme zásadní problémy s dekodováním zdrojového projevu, s výjimkou rychlých úseků s vysokou informační hustotou, kde tlumočnick záznam pozastavuje nebo vrací, případně kde delší dobu váhá. Potíže se tak projevují spíše ve fázi produkce, což potvrzuje i tlumočnick sám: „Často mi bylo jasné, co chce říct, kam míří, ale už mě nenapadlo, jak to mám popsat.“⁹⁰¹

Pokud jde o hodnocení cílového projevu z jazykové stránky, na gramatické úrovni narážíme zejména na chyby v členech a ve shodě přísudku a ukazovacích zájmen s podmětem z hlediska jednotného a množného čísla (slovesná koncovka přítomného času prostého ve 3. osobě a zájmena *this/these*), dochází k vypouštění pomocných sloves a k některým dalším chybám (nejistota ve formě koncovek apod.). Tyto chyby (které jsou dle našeho názoru pro

⁹⁰¹ Tento komentář tlumočnick uvádí v souvislosti s únavou ke konci projevu.

nerodilé/české mluvčí angličtiny poměrně typické) zpravidla nebrání porozumění.⁹⁰² Vzhledem k výše zmiňované nižší kvalitě nahrávek tohoto projevu však nelze vždy jednoznačně usuzovat na kvalitu či kvantitu určité hlásky, její absenci či absenci např. neurčitého členu. Nejednoznačnost se v těchto případech může odvíjet také od výslovnosti a přízvuku tlumočnicka.

Ze stylistického hlediska je patrný příklon ke spíše neformálním jazykovým prostředkům. Četně se vyskytují výplňové výrazy jako „*like*“, „*basically*“, „*actually*“, dále např. veskrze hovorová věta „*I don't wanna forget this really super important information.*“, řádek č. 99. U posledního příkladu lze říci, že ačkoli zvolený rejstřík obecně neodpovídá komunikační situaci, jak jsme ji pro účely experimentu charakterizovali, v daném případě jej lze označit za nikoli zcela nevhodný a místy za výstižný. Části řečnickova projevu jsou velmi expresivní, jeho formálnost snižuje živá interakce s publikem a osobní poznámky. V jiných případech je zvolená formulace až příliš neformální, viz např. řádek 54: „*...it immediately puts them like above you, right?*“. Zároveň se domníváme, že volba méně formálních prostředků nemusí být záměrná, nýbrž že formálnější prostředky nemá tlumočnick dostatečně zautomatizovány – viz také poznámku k řádku č. 80–81 dále.

Místy se objevují kalky z češtiny („*if you would not understand me*“ = kdybyste mi nerozuměli, „*meet with this idea*“ = setkat se s myšlenkou).

Na syntaktické úrovni jsou poměrně četná jsou tzv. „nekonečná souvětí“, v tomto případě řada za sebou následujících vět začínajících spojkou *and*. Obdobnou roli hraje i spojka *but*. Na některých místech může neopodstatněné použití těchto spojek vytvářet nepravé logické vazby a ovlivňovat porozumění logickým souvislostem („*But I would like to mention now also two researchers from America, from US. And of course, there have been many researches...*“, řádek č. 29). Tyto případy však nejsou časté.

Dále u tlumočnicka docházelo k jazykově neekonomickému vyjadřování (v prvním případě i k velmi mírnému významovému posunu), jež připisujeme (momentální) nedostupnosti vhodných jazykových prostředků či nedostatečně automatizovaným způsobům jazykové komprese v dané jazykové kombinaci:

- „*Maybe you will find out that those words seems to be strange...*“ (řádek č. 96)

Varianta: You may find those words strange...

⁹⁰² Což potvrzuje i jeden z hodnotitelů.

- *„And there are really a lot of examples about the... how the Deaf people struggling...“*
(řádek č. 108)

Varianta: And there are many examples of how the Deaf struggle...

- *„This is really... This is really important, and we need to... we need to write the critical articles about those... about... against those who express themselves about... who express and describe the Deaf community in this way.“* (řádek č. 84–85)

Varianta: ...who express themselves about the Deaf community in this way.

Falešné začátky tohoto typu však nemusí být způsobeny jen nedostupností vhodných jazykových prostředků, nýbrž potížemi při dekódování zdrojového sdělení.

V některých případech nemusí být jazyková neekonomičnost dána neobratným vyjadřováním. Domníváme se, že jednou z příčin četných opakování je kromě zdůraznění a opravy snaha získat čas pro dekódování dalšího úseku sdělení či pro nalezení vhodné formulace.

Výše uvedené příklady neúsporného vyjadřování souvisejí spíše s tlumočnickým procesem. V jiných případech potíže s formulací cílového sdělení (způsobené patrně nedostupností vhodných jazykových prostředků) ovlivňují produkt, konkrétně srozumitelnost či koherenci sdělení.

V některých případech se projevil evidentní problém ve fázi produkce, kdy tlumočnický nebyl schopen adekvátně vyjádřit vnímaný význam, případně, pokud zjistil, že větu chybně anticipoval, nebyl schopen navázat bez opravy:

- *„And it's basically the group of people who are... there are more people in a society. That's a majority.“* (řádek č. 18)

Varianta: A majority is a group of people who are greater in number in a society.

Tato formulace je příkladem jevu, jaký jsme komentovali již v případě tlumočnicka 1 _ČZJ-CS, totiž zbytečně složitá formulace a oprava místo dokončení původně započaté věty. Oba postupy jdou proti principu jazykové ekonomie a mohou zvyšovat odstup od řečníka a vyčerpávat tlumočnickovu kapacitu; na druhou stranu se lze domnívat, že zejména pro tlumočnicka tlumočícího (z cizího) do cizího jazyka představuje hledání způsobu, jak dokončit započatou větu, větší kognitivní úsilí než prostá oprava (vidíme tedy, že ačkoli se tento jev vyskytuje bez ohledu na jazyk, direkcionálnost a jazyková kombinace hraje svou roli). Zároveň nutno podotknout, že zvolená formulace navzdory opravě není srozumitelná.

Byla zaznamenána také tendence referovat vágním zájmenem *it* i k referentům, o nichž by mělo být referováno jinými (či žádnými) zájmeny, protože ač lze význam většinou odvodit z kontextu, může toto řešení narušovat textovou koherenci. Domníváme se přitom, že se jedná v podstatě o generalizaci, kdy volba „univerzálního“ zájmena *it* tlumočnickovi šetří kapacitu, kterou by musel vynaložit na zachování koheze pomocí odpovídajících deiktických prostředků.

- „*Maybe you will find out that those words seems to be strange, but I will try to explain it.*“ (řádek č. 96)

Varianta: ...I will try to explain them.

- „*Because maybe those experts, they don't know it, they basically don't know it.*“

Varianta č. 1: ...they don't know (all) this.

Varianta č. 2: ...they don't know that they are wrong/their knowledge is not up to date.

Zaměříme-li se na roli, jakou jazyková kompetence hrála v zachování či ztrátě obsahu a komunikačního záměru řečníka, ukazuje se, že pokud bylo možno zjistit, v projevu nedocházelo k zásadním významovým posunům a ztrátám proto, že by se tlumočnick – velmi jednoduše řečeno – nebyl schopen v cílovém jazyce vyjádřit.⁹⁰³ Ztráty a posuny, které vyplývají z jazykových problémů, nejsou frapantní. Dochází spíše k zajímavým případům, kdy nevhodně použité lexikální synonymum, modální sloveso, případně členy, mění vyznění sdělení – viz např. komentář k řádkům č. 25–26 či 104–107, případně řádek č. 29.

Významnou roli pak jazyková správnost hraje v textové koherenci, srozumitelnosti pro příjemce a jeho komfortu.

Pokud jde o kulturně podmíněný obsah, jmenné znaky tlumočnick převádí⁹⁰⁴, včetně řečnickových připomínek adresovaných určitým účastníkům mimo kontext přednášky, s výjimkou jednoho, který generalizuje na nekonkrétní účastníky/neslyšící (řádky č. 24 a 84–85). Představení konkrétního znaku (DOBRODINEC, řádek č. 19) tlumočnick nezachovává.

Promluvy účastníků v malém okně převáděny nejsou, tlumočnick tlumočí pouze řečnickovy reakce na ně. Z role přitom nevystupuje a nijak tento postup nekomentuje.

⁹⁰³ Na druhou stranu není projev prostý hezitačních zvuků a pauz, jak podotýká i jeden z hodnotitelů.

⁹⁰⁴ V jednom případě tlumočnick zaměňuje jméno jednoho účastníka za podobné jméno jiného neslyšícího.

Co se týče projevu a způsobu prezentace, projev celkově plyne v poměrně rovnoměrném (spíše rychlém) tempu, s několika výraznějšími pauzami v místech, kdy tlumočnický záznam vrací. Koherenci sdělení i komfort příjemce při recepci však zároveň narušují více či méně nutné opravy včetně falešných začátků slov („zakoktávání se“), místy nedokončené věty a hezitace.⁹⁰⁵

Tento nedostatek je ovšem kompenzován způsobem práce s prozodickými prostředky, slovním i větným přízvukem a živou, přirozenou intonací, která odpovídá projevu řečníka interagujícího se svým publikem. Modulací projevu tlumočnický zrcadlí expresivitu řečníka.⁹⁰⁶

V této souvislosti se nabízí otázka, zda tlumočnický v některých případech prozodickými prostředky cíleně kompenzuje nízkou variabilitu expresivního lexika („... *those characteristics are very, very negative, very extremely negative*“, řádek č. 74. Obdobně řádek č. 80–81 („... *when it's gonna change, when it's gonna change, like never?*“), kde tlumočnický používá velmi výraznou intonaci a důraz, ke zdůraznění zároveň využívá opakování. Otázkou opět je, zda se jedná o cílené stylistické řešení, nebo o kompenzaci případné nedostupnosti variantního lexika, či zda tlumočnický tyto prostředky (stažený slovesný tvar, výplňový výraz *like*) používá proto, že je má zautomatizovány namísto neutrálních (formálních) způsobů vyjádření.

Pokud jde o prozodické prostředky jako důraz, opakování a výrazná intonace, domníváme se, že se jedná o celkovou strategii tlumočnický, ať už s cílem vystihnout ducha projevu, nebo kompenzovat absenci variantního lexika, o čemž svědčí i jeho komentáře: „*Asi je to zase něco kontaktního, nějak to ten projev oživí, přiblíží to toho mluvčího, jeho povahu, to, že v tom projevu použil takové výrazy a že v tu chvíli je expresivní, je hodně emotivní, a to všechno do toho strašně moc chci dostat, ale prostě mám omezenou kapacitu a prostředky, takže je to o to těžší...*“. „*Jak mám v angličtině omezený repertoár slov, tak mám pocit, že se pořád opakuju, používám pořád stejné výrazy, a to mi vadí, preferuji různá synonyma, ekvivalenty (...) a teď mi probíhalo hlavou, že říkám pořád ty stejné věci, chtělo by to říct jinak, ale já nevím jak.*“

⁹⁰⁵ Jediný z hodnotitelů, který poskytl slovní komentář, zmiňuje opravy gramatických chyb, které místy ztěžovaly porozumění („Myslím, že lepší je chybné, ale plynulé tlumočení než bezchybné a trhané.“). Hodnotitel zmiňuje i nedokončování vět, uvádí však, že může být i zdánlivé a že tento dojem mohou působit pauzy uprostřed vět, které jsou samy o sobě logické a k vyšnití z vazby apod. u nich nedochází.

⁹⁰⁶ Jeden z hodnotitelů upozorňuje na nervozitu tlumočnický a tendenci se „příliš omlouvat“ v souvislosti s technickými problémy. Tyto jevy jsou tlumočnický přičitatelné jen částečně, na druhou stranu u ostatních tlumočnicků nervozitu hodnotitel nezmiňuje. Domníváme se, že tento dojem souvisí s obecně živým, emocionálním projevem tohoto tlumočnický při práci.

Způsob práce s prozodickými prostředky hodnotíme velmi pozitivně. Otázkou samozřejmě zůstává, jaká míra zrcadlení řečnickova projevu je považována za přijatelnou, aby nedocházelo k parodování nebo aby způsob projevu nepůsobil rušivě⁹⁰⁷. Zásadní roli hraje situační kontext; avšak minimálně u dvou tlumočnicků znakového jazyka je patrný důraz na zachycení nejen toho, co řečník říká, nýbrž i toho, jak to říká, což je informace, která, velmi obecně řečeno, při tlumočení znakového jazyka⁹⁰⁸ hraje (z logických důvodů) patrně výraznější roli než při tlumočení mezi jazyky mluvenými.

2 _ČZJ-EN

Hodnocení tlumočnickem

Obsahovou náročnost hodnotil tento tlumočnick jako střední, z hlediska terminologické náročnosti, struktury a projevu řečníka hodnotil projev jako lehký.

I tento tlumočnick zmiňuje jako nejtěžší stránku projevu nepřehlednost situace, chybějící souvislosti a materiály, jmenné znaky, únavu po předchozím tlumočení.

Průměrné hodnocení posluchači

Koherence: 4

Logičnost: 3,6

Gramatická a jazyková správnost: 3,6

Vhodnost stylového rejstříku: 3,3

Plynulost projevu: 3,6

Intonace: 3,3

Profesionalita, sebejistota, pozitivní dojem z poslechu: 4

Zacházení s mikrofonom: 4

Přirozenost projevu: 4

Dokončování vět: 3

Celkové hodnocení za jednotlivé souhrnné kategorie:

Obsah: 3,8

Projev/forma: 3,6

Technika: 3,5

⁹⁰⁷ Viz např. komentář ohledně smíchu v hodnocení tlumočnicka 2 _ČZJ-EN.

⁹⁰⁸ Tato informace je důležitá zejména pro neslyšící klienty, přičemž v našem případě jsou příjemci slyšící, avšak předpokládáme, že důraz na převod stylu sdělení je u tlumočnicků ZJ více zautomatizován než u tlumočnicků MJ.

Kvantitativní přehled výskytu vybraných jevů u tlumočnicka 2 ČZJ-EN	Počet výskytů
<i>Závažný významový posun a /nebo ztráta informace</i>	7
<i>Oslabení či zkrácení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce</i>	5

Tabulka č. 9: Kvantitativní přehled výskytu vybraných jevů u tlumočnicka 2 _ČZJ-EN

Pokud jde o obsahovou úplnost, hlavní myšlenky projevu jsou vesměs zachovány. U tlumočnicka je patrná (ať už vědomá/záměrná, nebo nevědomá/nezáměrná) filtrace podrobností a kondenzace obsahu (v tomto ohledu se tlumočnick liší od tlumočnicka 1 _ČZJ-EN, u něhož je – právě i díky zastavování záznamu – zachována vysoká úroveň podrobnosti, místy až redundance).

V cílovém projevu dochází k několika případům, které jsme označili za závažnou informační ztrátu či posun (avšak tyto posuny se neodchylují od celkového smyslu projevu a řečnickovy argumentační linie, patrně v důsledku jasné argumentační struktury i celkové tlumočnickovy znalosti problematiky). Domníváme se, že hlavním zdrojem těchto jevů je nadměrná zátěž tlumočnickovy procesní kapacity tlumočením z cizího jazyka opět do cizího jazyka, kdy především zvýšené úsilí produkce zpomaluje tlumočnickovo tempo, což vede k prodloužení odstupu od řečníka a následně k zatížení kapacity alokované k recepci a nutí tlumočnicka filtrovat, případně rekonstruovat sdělení na základě zachycených znaků a kontextu. To samozřejmě platí především v rychlých úsecích s vysokou informační hustotou. Vliv má i místy nedostatečně úsporný způsob vyjadřování a reformulace.

Navzdory generalizaci a sumarizaci je však patrná analýza obsahu, na jejímž základě jsou téměř vždy převedeny hlavní body a hlavní řečnickovy argumenty. Svědčí o ní nejen tlumočnickovy retrospektivní komentáře, nýbrž i pozdější doplňování dříve zaznamenané, avšak vynechané informace.

Pokud jde o řečnickův záměr, zůstal zachován, ačkoli jeho vyjádření považujeme za méně důrazné než ve zdrojovém sdělení (což může být i záležitostí individuálního tlumočnickova projevu)⁹⁰⁹. Jako častou příčinu jsme identifikovali omezenost rejstříku výrazových prostředků (například synonym s různou úrovní formálnosti a expresivity) či obecně úroveň automatizace produkce v angličtině, kdy gramatická chyba, nesprávná kolokace či nejasné vyjádření sémantických vazeb může narušit jednoznačnou srozumitelnost či koherenci, vyžadovat od příjemce větší úsilí k dekodování a oslabit tak účinek, jehož řečník u příjemce zamýšlí dosáhnout. Z retrospektivního komentáře nicméně vyplývá, že tlumočnick apelativní,

⁹⁰⁹ Jeden z hodnotitelů označil projev za „poněkud pasivní“.

expresivní rovinu projevu a stylistické nuance zdrojového projevu jasně vnímá a cíleně se je snaží převést a v adekvátním čase nalézt vhodný anglický ekvivalent.

Z jazykového hlediska se jinak v projevu objevují obdobné jevy jako v projevu tlumočnicka 1_ČZJ-EN, tedy slovesné tvary neshodující se s podmětem v čísle, tvoření množného čísla, nesprávně použité členy či některé předložky. Výjimečně se objeví čechismus na lexikální i syntaktické úrovni.

Poměrně četná jsou chybějící slovesa pomocná i plnovýznamová: „*We can like say, like the majority taking care of minorities...*“ (řádek č. 19), „... *and it kind of unwanted assistance...*“ (řádek č. 20–23). Objevuje se i tendence k odkazování na různé referenty obecným zájmenem *it* („*You're different*“ means, in this point of view, *it's not right.*“, řádek 117–118).

V cílovém projevu se vyskytlo několik případů falešných začátků či neekonomického vyjádření (avšak takových případů bylo minimum):

- „*Our topic today will be... We will be talking about majorities and minorities.*“ (řádek č. 8)

Varianta: Our topic today will be majorities and minoritites.

- „*The words are maybe... you will not understand it...*“ (řádek č. 96)⁹¹⁰

Varianta: The words are maybe hard to understand.

V uvedených případech ovlivňují opravy z hlediska plynulosti a koheze produkt spíše než proces, v principu je však pro tlumočnicka zásadní osvojit si schopnost ekonomického vyjadřování i schopnost dokončit započatou větu bez oprav.

Co se týče výše zmíněného vlivu jazykové stránky na zachování obsahu i na zachování postoje a komunikačního záměru řečníka, k závažným ztrátám z tohoto důvodu většinou nedochází (jediný z hodnotitelů, který poskytl kromě číselného hodnocení i komentář, gramatické chyby sice zaznamenal, avšak v porozumění mu nebránily). Vyskytlo se však několik formulací, které minimálně nesou potenciál informační ztráty. Jako příklad uvádíme formulaci, kterou považujeme za velmi těžce srozumitelnou; za příčinu považujeme právě

⁹¹⁰ Zajímavé je, že tlumočnicka referuje o „slovech“ pomocí zájmena *it*, stejně jako tlumočnicka 1_ČZJ-EN – sledujeme tu stejnou tendenci k automatickému používání tohoto „univerzálního“ zájmena, patrně pro ušetření kapacity.

způsob realizace sdělení v cílovém jazyce, tedy nedomníváme se, že by tlumočnick neměl představu o obsahu, který chce sdělit: „*And (use interpreter... use) interpreter wouldn't do things for you, they help you... help is not the right word, but they'll translate the same what you need, and it's your responsibility.*” (řádek č. 60–61). V případě následující věty může vynechání zájmena *it* vést k případnému *contre-sens*: „*Everyone thinks like... that happens rarely. And (that's) okay, but it's actually not okay because...*“ (řádek č. 54) místo „...*and that it's okay, but it's actually not okay...*“. Není ovšem jasné, zda je *it* skutečně vypuštěno, nebo zda pouze není slyšet kvůli nedbalé výslovnosti nebo kvalitě nahrávky.

V některých případech (příčemž níže uvedené věty jsou příklady vět předávajících důležitou informaci) volí tlumočnick kvůli nedostupnosti odpovídajícího ekvivalentu významově blízký výraz a vzniká tak neuzuální slovní spojení, jehož význam je stále možné dekodovat, avšak příjemce bude patrně nucen vynaložit na porozumění větší úsilí: „...*the majority keeps stronger*“ (řádek 25–26), „...*they collect the power*“ (řádek 27), „...*it's very strong place in all opinions.*“ (řádek č. 29). V retrospektivním rozhovoru tlumočnick uvádí, že vybavování si slovní zásoby ztěžovala únava (z předchozího tlumočení). Vzhledem k tomu, že většina těchto formulací je srozumitelná či je možné je rekonstruovat z kontextu se nedomníváme, že by hrozila závažná významová ztráta, avšak podle našeho názoru může být neuzuálními kolokacemi u příjemců narušeno vnímání pádnosti řečnickových argumentů, stejně jako celkový komfort příjemce.

Co se týče interakce s účastníky, některé jmenné znaky tlumočnick převádí, avšak řečnickovy připomínky adresované určitým účastníkům mimo kontext přednášky buď vynechává (řádek č. 52), nebo generalizuje (řádky č. 24 a 84–85). Promluvy účastníků v malém okně tlumočnick nepřevádí a tento postup ze své pozice nijak nekomentuje.

Představení konkrétního znaku (DOBRODINEC, řádek č. 19) tlumočnick nepřevádí.

V jednom okamžiku (řádek č. 60–61) vkládá tlumočnick svou vlastní poznámku „... *help is not the right word...*“, již opravuje podle vlastních slov kontextově nevhodný výraz. To vše tlumočnick reflektuje v retrospektivním komentáři – viz dále.

Projev je pronášen klidným, pomalým, rovnoměrným tempem.

V projevu se vyskytují hezitační zvuky a výplňové výrazy (silně nadužívaný neformální expletivní výraz „*like*“). Místy tlumočnick pracuje s důrazem a intonací, ve srovnání s I _ČZJ-EN je však jeho projev plošší, a domníváme se, že výraznější modulace by místy usnadňovala porozumění. Pozitivně hodnotíme klesavou intonaci na koncích vět. Suprasegmentální úroveň

tlumočnickova projevu neprozrazuje problémy s porozuměním (ačkoli tlumočnick je ve svém komentáři zmiňuje).

Zajímavým jevem je smích, jímž oba přímí tlumočníci doprovází řečníkův pozdrav a některé osobní a organizační poznámky. Jedná se evidentně o projev určitého „napojení“ na řečníka (a to navzdory obrazovkou zprostředkovanému kontaktu), jehož by tlumočnick při tlumočení s pilotáží (a možná i při tlumočení mimo malou, provázanou komunitu, jakou je např. komunita neslyšících a tlumočnicků znakového jazyka) pravděpodobně dosahoval s většími obtížemi. V projevu tlumočnicka tak zůstávají zachovány emoce, na druhou stranu zde opět narážíme na otázku, jaká míra zrcadlení řečnickových neverbálních projevů (či dokonce jejich doplňování) je u tlumočnicka vhodná – například v úvodu projevu řečník sice zdraví publikum s úsměvem, avšak vyloženě se nesměje. Smích může být u tlumočnicků motivován velice krátkou neformální výměnou mezi řečníkem a organizátory předcházející (velmi pozitivnímu) oficiálnímu zahájení. Zcela spekulativní je pak hypotéza, zda smích částečně nepramení z momentální nejistoty tlumočnicků.⁹¹¹

Většina jazykových prostředků je stylisticky neutrální, s větším příklonem k neformálnosti (v porovnání s projevem 1 _ČZJ-EN je zde úroveň formálnosti lexika místy nepatrně vyšší, avšak celkově je tento rozdíl téměř zanedbatelný).

Celkové zhodnocení přímého tlumočení

Zhodnotíme-li výstupy z přímého tlumočení jako celek, zjistíme, že ačkoli se cílové projevy vyznačovaly určitými jazykovými nedostatky, míra zachování informace je velmi vysoká, a zároveň je zachován i řečníkův záměr (navzdory mírnému oslabení určitých souvislostí či důrazu).

U jednoho z tlumočnicků nebyly pozorovány zásadní obtíže ve fázi recepce, u druhého je prozrazovalo zastavování záznamu. U obou se pak vyskytovaly jisté jazykové problémy ve fázi produkce. Ty spočívaly zejména v nedostatečně širokém a především v nedostatečně zautomatizovaném rejstříku výrazových prostředků, který by umožňoval přesnější vyjádření významových nuancí a sémantických vztahů. Na druhou stranu tlumočníci prokázali schopnost parafráze a improvizace.

⁹¹¹ V obdobném smyslu se vyjádřil i jeden z hodnotitelů, který zaznamenal smích tlumočnicka v souvislosti s problémy s prezentací. Ačkoli si uvědomuje, že mohlo jít o zrcadlení projevu řečníka, podle hodnotitele smích narušoval dojem profesionality tlumočnicka.

Místy ne zcela koherentní vyjádření přisuzujeme nedostatečné automatizaci některých gramatických prostředků, prostředků textové návaznosti a vyjádření různých sémantických vztahů, a především velmi vysoké kognitivní zátěže pojící se s tlumočením mezi dvěma cizími jazyky.

Projev obou tlumočnicků je souvislý a plynulý v tom smyslu, že z celkového hlediska nedocházelo k neúměrně dlouhým pauzám (avšak u jednoho z tlumočnicků se vyskytují delší hezitace i přerušení zejména ve chvílích rozptýlení pozastavováním záznamu), projevy jsou pronášeny vyrovnaným tempem.

Přímo při tlumočení provádějí tlumočníci reflexi projevu (jeho lingvistických i extralingvistických aspektů, např. řečnickovy výrazné mimiky naznačující angažovanost v tématu), tak svého vlastního výkonu, vhodnosti zvolených prostředků.

Pokud bychom měli obecně shrnout, v jakých úsecích se u přímých tlumočnicků ČZJ-EN vyskytovaly námi zvolené nejdůležitější jevy (tedy *závažné významové posuny/ztráty a oslabení/zkreslení záměru a postoje řečníka*), šlo o úseky, které:

- vyjadřují souvislost mezi pomocí, závislostí a podřízeností
- vyznačují se nedostatkem situačního kontextu (tj. nedostatek informací o akci, nedostupnost materiálů, nemožnost přípravy) nebo jimž předchází náhlý informační předěl,
- vyznačují se vysokou informační hustotou a vysokým tempem,
- zároveň jsou velmi vysoce expresivní
- obsahují konkrétní znaky (HOLOKAUST, GENOCIDA a KONSTERNOVANÝ)

Míra a místo výskytu těchto jevů se u tlumočnicků pochopitelně liší, v některých případech se však u obou tlumočnicků shodovaly. Úseky, které se u obou tlumočnicků shodně projevíly jako problematické, jsou shrnuty v následující tabulce:

Úseky, které byly u obou přímých tlumočnicků náchylné k:	
<i>Závažnému významovému posunu a /nebo ztrátě informace</i>	Řádky č. 62–63, 74–75, 101–102, 103, 104–107
<i>Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce</i>	Řádky č. 102, 103, 104–107

Tabulka č. 10: Kvantitativní přehled výskytu vybraných jevů u 1 _ČZJ-EN a 2 _ČZJ-EN

Charakteristika jednotlivých úseků je různá. První z nich je informačně poměrně obsáhlý, předcházely mu rychlé a informačně husté úseky, po nichž následoval mírný informační

předěl. U tohoto úseku scházela tlumočnickům znalost situačního kontextu zdrojového projevu.

Druhý z těchto úseků obsahuje expresivní výrazy, výčet, a především začíná náhle a bez jakéhokoli předělu navazuje na organizační poznámku. Třetí úsek následuje po nenáročném, neproblematickém úseku. Obsahuje znak, u něhož se nabízí (případně byla potvrzena) neznalost ze strany tlumočnicků. Zároveň tento úsek informuje o (předpokládané) reakci slyšících, v čemž se shoduje s řádky č. 74–75. Řádek č. 103 shodně s předchozím úsekem obsahuje znak, který tlumočníci buď z neznalosti nebo nejistoty správně nedekodovali, nebo si nebyli jisti jeho kulturní adekvátností.

Shoda výskytu sledovaných jevů u obou tlumočnicků je z hlediska celkového počtu úseků, v nichž došlo k některému ze sledovaných jevů, zhruba třetinová až poloviční. Předpokládali jsme shodu vyšší, výsledek je však dle našeho názoru ovlivněn tím, že jeden z tlumočnicků si záznam pozastavoval, díky čemuž mohl náročné úseky zvládnout bez výše zmíněných problémů (zároveň se mohly vyskytnout problémy jiné – ztráta koherence, mírné posuny a vynechávky apod., na ty se však zde nezaměřujeme). Stejně jako u pilotních tlumočnicků, ani v tomto případě není průměrování výsledků příliš vypovídající. Tlumočníci sice mají víceméně srovnatelnou délku praxe, ale jejich (momentální) styl práce byl natolik odlišný (ačkoli pozastavování záznamu považujeme svým způsobem za legitimní, pro kvantitativní a /nebo srovnávací výzkum je problematické), že jednoznačné závěry nelze činit.

Právě možnost zastavování záznamu v případě, kdy tlumočnick cítil, že se od řečníka vzdálil příliš (o niž sám požádal⁹¹²), pravděpodobně výrazně přispěla k vysoké míře zachování informace při přímém tlumočení. Zároveň, jak uvádíme v podkapitole č. 2.4 *Příprava*, měli přímí tlumočníci pro přípravu k dispozici podrobnější informace než ostatní (avšak nikoli výrazně, jednalo se v podstatě o několik lexikálních výrazů). Ačkoli tyto výkony tak nejsou kvůli rozdílným podmínkám stoprocentně srovnatelné s ostatními, jsou pro nás zdrojem poznání o tom, jaké podmínky pro svou práci tlumočníci potřebují, a zejména jsou (spolu s příslušnými komentáři) cennou připomínkou toho, že tlumočnick není pasivním, neviditelným elementem, nýbrž hraje v komunikační situaci zásadní roli (a této role je si vědom). Má-li být komunikace úspěšná, jeho potřeby nelze ignorovat, a naopak je potřeba vytvořit podmínky pro jejich co možná nejlepší naplnění, byť by nebyly v souladu se zažitými

⁹¹² S identickým jevem se setkáváme u Wangové: „Několik tlumočnicků (...) mě požádalo o zastavení a opětovné přehrání úseku v Auslanu, kterému neporozuměli, což je obdoba požádání neslyšícího řečníka o zopakování při tlumočení naživo.“ Wang (2021: 226)

představami či pravidly ohledně způsobu tlumočnické práce. Není pochyb o tom, že charakter některých komunikačních situací, typicky „velkých“ nadnárodních jednání s velkým počtem tlumočnicků v různých jazykových kombinacích, obdobné přizpůsobování se potřebám tlumočnicka v potřebné míře neumožňuje. V takovém případě záleží na tlumočnickově zvážení vlastních schopností a na profesní zodpovědnosti, která mu nedovolí přijmout úkol, který by za daných podmínek dle svého odhadu nebyl schopen splnit dostatečně kvalitně. Dodejme, že oslovení tlumočníci tuto zásadu dodržovali velmi striktně, a ochota zúčastnit se výzkumu za podmínek, které nepovažovali pro kvalitní výkon za ideální, tak z jejich strany představovala značný kompromis. Identifikace chyb a problematických řešení samo o sobě neznamená negativní hodnocení tlumočnického výkonu jako celku, protože chyby jsou přirozenou součástí tlumočení⁹¹³. V celkovém hodnocení vyzdvihujeme také pozitivní jevy, efektivní řešení i celkovou úspěšnost převodu.

7.1.1.3 Souhrnné hodnocení přímého tlumočení a tlumočení s pilotáží

Vzhledem k tomu, že míru zachování obsahu projevu i komunikačního záměru řečníka a zprostředkování jeho mentálního modelu příjemcům jsme nehodnotili exaktně a kvantitativně (kvantitativní přehled sledovaných jevů je pouze doprovodným nástrojem), je její hodnocení do jisté míry subjektivní – ačkoli množství určitých posunů a ztrát lze vyčíslit, v celkovém pohledu hrají významnou roli i nuance a jevy nevyčíslitelné. Ztráty a posuny většinou nejsou takového rázu, aby byly patrné na první pohled, a mnoho z nich se ukáže být problematickými až při podrobnější analýze. Ani množství pozornosti, které věnujeme jednotlivým jevům, nemusí odpovídat významu, jaký konkrétní jev hraje v celkovém zhodnocení množství zachované informace.⁹¹⁴ Vzhledem k těmto skutečnostem nepovažujeme za zcela vypovídající hodnotit kvalitu například prostým seřazením jednotlivých tlumočnicků na základě počtu případů závažných ztrát či zkreslení, k nimž u nich došlo (ačkoli jsme je stanovili jako hlavní kritérium kvality), protože na celkové kvalitě se podílí mnoho faktorů.

Shrneme-li velmi stručně výsledky analýz A a B, docházíme k závěru, že míra zachování informace je u všech typů tlumočení velmi vysoká (totéž platí o zachování záměru řečníka).

Nižší míru zachování informace a komunikačního záměru řečníka pozorujeme u první pilotáže (na druhou stranu právě tento tlumočnick místo převádí informace, které se u ostatních

⁹¹³ Viz např. Gile (2001): „Četné empirické výzkumy dokazují, že naše [tj. tlumočnické, pozn. autorky práce] cílové projevy mohou obsahovat mnoho chyb.“

⁹¹⁴ U některých jevů sledujeme spíše příčiny a způsob převodu než míru zachování informace.

ztratily), vysokou naopak u pilotáže druhé. Přímé tlumočení je z tohoto hlediska zhruba uprostřed.

Co se týče záměru řečníka, výrazně je zachován u druhé pilotáže a silně jej vnímáme i u přímých tlumočnicků. Tento dílčí závěr je dle našeho názoru dán jednak skutečností, že zatímco jeden z pilotních tlumočnicků (ČZJ-CS) expresivitu projevu registroval a snažil se ji zachovat, druhý ji naopak spíše nivelizoval, a jednak domněnkou, že roli hraje jistě i fakt, že přebírající tlumočníci jsou od řečníka „oddělení“ pilotním tlumočnickem. Ačkoli mohli řečníka na plátně z kabin sledovat, domníváme se, že „napojení“ na jeho styl a emoce je nižší v porovnání s tlumočnický ZJ, kteří řečníka znají, mohou k němu mít díky svému zapojení do neslyšící komunity bližší vztah⁹¹⁵ a jsou obeznámeni s realitami, hodnotami a problémy komunity Neslyšících. Dále předpokládáme, že přebírající tlumočníci CS-EN (konferenční tlumočníci mluvených jazyků) mají vlivem typu tlumočení převládajícího v jejich praxi (které se zpravidla liší od typů tlumočení, s nímž se častěji setkávají tlumočníci ZJ, tedy od komunitního tlumočení či tlumočení ve vzdělávání) tendenci k „umírněnějšímu“ projevu. Zároveň nemůžeme vyloučit, že přizpůsobují svůj projev sociolingvistickým a pragmatickým normám cílového jazyka, který expresivitu vyjadřuje jinými prostředky. Pochopitelně však nelze generalizovat v tom smyslu, že by se s určitou modalitou či jazykem pojil vždy právě jeden styl projevu.

V souvislosti s hodnocením míry zachování expresivity a angažovanosti projevu prostřednictvím suprasegmentálních prvků je nutno mít na paměti i individuální styl projevu jednotlivých tlumočnicků (více či méně výrazný).

Pokud jde o jazykovou stránku, nejpozitivněji hodnotíme nepřekvapivě tlumočnický CS-EN. Jazykový projev tlumočnicků ČZJ-EN charakterizujeme v příslušných podkapitolách i v samotné analýze, kde v relevantních případech popisujeme jeho vliv na sledované jevy. Některé jeho charakteristiky byly hodnoceny autentickými posluchači-rodilými mluvčími. Vypovídající zhodnocení vlivu jazykové stránky na celkovou srozumitelnost projevu a komfort příjemců by však vyžadovalo výzkum zaměřující se na porozumění, který není v možnostech této práce.

Tlumočníci tlumočící mezi dvěma cizími jazyky kromě stejných problémů, jakým byli vystaveni tlumočníci v ostatních kombinacích (např. nedostatek kontextu), čelili

⁹¹⁵ Samozřejmě takový vztah není ani v komunitě neslyšících a tlumočnicků ZJ pravidlem. Například Wangová (2021) popisuje negativní vliv neobeznámenosti se způsobem projevu neznámého řečníka v ZJ na tlumočnický výkon.

nedostupnosti jazykových prostředků či jejich nedostatečné automatizaci. Jazyková kombinace a direkcionalita se u přímého tlumočení (logicky) jeví jako nejsilnější faktor negativně ovlivňující výkon tlumočnicků.

Český znakový jazyk jako zdrojový jazyk, (kognitivní) náročnost a direkcionalita

Úseky, které byly u všech tlumočnicků ze znakového jazyka náchylné k:	
<i>Závažnému významovému posunu a /nebo ztrátě informace</i>	Absolutní shoda výskytu: Řádky č. 101–102, 104-107 Shoda u 3 ze 4 tlumočnicků: Řádky č. 59, 74-75, 87-92, 103
<i>Oslabení či zkresení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce</i>	Absolutní shoda výskytu: Řádky č. 101–102, 104-107 Shoda u 3 ze 4 tlumočnicků: Řádky č. 59, 103

Tabulka č. 11: Kvantitativní přehled výskytu vybraných jevů – srovnání tlumočnicků z ČZJ

Na základě analýzy úseků, v nichž došlo u tlumočnicků ze znakového jazyka k závažnému posunu či ztrátě nebo oslabené záměru řečníka, jsme se zaměřili na to, zda budou jako příčiny sledovaných jevů v projevech tlumočnicků figurovat konkrétní vlastnosti a prvky znakového jazyka. Pokud pomineme možnost „běžného“ neporozumění či neznalosti určitých znaků (což je jev univerzální), lze usuzovat, že některé jevy (zejména nezáměrný odstup od řečníka či obecně zahlcení kapacity, které ovšem jako samostatný jev nesledujeme) jsou skutečně přičitatelné zejména simultánnímu uspořádání jednotek oproti lineárnímu (které se týká běžné znakové zásoby stejně jako zvláštních skupin lexikálních prostředků jako specifické znaky a nepřímá pojmenování či prostředků deixe, ale souvisí i s ostatními zde uvedenými prvky) a syntaktické asymetrii (konkrétně identifikačním konstrukcím s nepravou řečnickou otázkou). Domníváme se dále, že výraznou roli mohou hrát také nemanuální nosiče významu – tedy, jak název napovídá, neverbální prvky, které jsou nedílnou součástí sdělení v ZJ a spoluutvářejí jeho význam. Kromě gramatické funkce mají tyto prvky funkci stylistickou, a ve zkoumaném projevu významně přispívaly k utváření významu i k expresivitě sdělení. V mnoha případech přitom jejich převod vyžadoval nejen suprasegmentální, nýbrž

i lexikální a stylistické prostředky. Např. u výrazu „pseudoodborníci“ (viz foto v úseku č. 11, řádky č. 84–92, 00:16:50), který používá překladatelka jako ekvivalent vyjádření v ČZJ, je lexém „odborníci“ manuálně vyjádřen znakem ODBORNÍK, zatímco lexém „pseudo“ je vyjádřen nemanuálními prostředky.⁹¹⁶

Zejména v souvislosti s expresivně méně výrazným projevem jednoho z pilotních tlumočnicků, který měl zároveň nejkratší praxi (jejíž délka je vzhledem ke vstupním požadavkům oboru často úměrná jazykové kompetenci), se nabízí hypotéza, zda nivelizace u tohoto tlumočnicka není zapříčiněna tím, že tlumočnick zaměřuje pozornost především na manuální prvky, zatímco význam nesený těmi nemanuálními jeho pozornosti či kapacitě může unikát. Jednalo by se o velice zajímavé zjištění související s modalitou pracovních jazyků, v tomto výzkumu však jeho správnost nebylo možné ověřit.

V souvislosti s ČZJ jako zdrojovým jazykem se nabízí otázka celkové (kognitivní) náročnosti bimodálního tlumočení. Jak jsme již uvedli, tato otázka vyžaduje samostatný výzkum. V našem výzkumu by pro větší náročnost tlumočení ze znakového jazyka do mluveného svědčilo zejména porovnání náročnosti tlumočení vnímané jednotlivými tlumočnickými, tyto závěry jsou však nepochybně ovlivněny i dalšími faktory, souvisejícími obecně s otázkou direkcionality.

Experimentu se účastní tlumočnicki tlumočící ve směru B-A (pilotní tlumočnicki), A-B (přebírající tlumočnicki) a B-B (přímí tlumočnicki). Zejména na příkladu první a druhé skupiny se ukazuje, že vhodnost či výhodnost jednotlivých směrů není absolutně daná, nýbrž závisí na různých faktorech.

Vyšší náročnost vnímali tlumočnicki znakového jazyka, a to i ti, kteří tlumočili v kombinaci B-A; směr ZJ-MJ je obecně méně preferovaný směr. Na druhou stranu jeden z tlumočnicků v našem výzkumu (B-A) uvedl preferenci opačnou. Náš výzkum však potvrzuje, že výhodnost či vhodnost určitého směru ve smyslu pracovních jazyků A, B a C nelze stanovit univerzálně, nýbrž se odvíjí od mnoha dalších faktorů, jimiž je konkrétní jazyková kombinace (např. jeden z tlumočnicků v kombinaci ČZJ-EN, tedy B-B, uvádí ČZJ jako svůj silnější jazyk, což by v kombinaci s češtinou nemuselo platit), typ projevu anebo právě „pozice“ tlumočnicka při tlumočení s pilotáží, kdy se na „vstupu“ v jazyce B mohou vyskytovat různé problémy a náročnost jejich řešení může převážít výhody produkce v jazyce A; vyřešení těchto

⁹¹⁶ Z tlumočnicků nikdo charakteristiku odborníků nezachoval, všichni se vyjadřují o výzkumech a o reakcích neslyšících na ně, avšak jejich původce tlumočnicki nijak (expresivně) nepojmenovávají.

problémů pilotním tlumočnickem spolu se vstupem v jazyce A pak pro přebírající tlumočníky znamená větší výhodu při produkci, byť by tato byla v jazyce B (ale opět záleží na konkrétních jazycích a také na tom, zda pilot „nevytvoří“ problémy nové).

U tlumočnicků ve směru B-B se logicky nevýhody recepce i produkce v cizím jazyce kombinují, navíc tito tlumočníci museli řešit všechny problémy na vstupu sami. Zároveň se však jeví, že problémy s produkcí byly závažnější než problémy s recepcí. Opět však záleží na konkrétní jazykové kombinaci – například tlumočnice NL-EN-VGT zmíněná v kapitole č. 6 teoretické části *Direkcionalita* vyjádřila pro tlumočení z/do VGT preferenci angličtiny než nizozemštiny kvůli jejímu většímu potenciálu vizualizace (přičemž nelze opomenout fakt, že nizozemština jako její jazyk A patří na rozdíl od češtiny jako jazyku A našich tlumočnicků do stejné jazykové skupiny jako angličtina).

Co se týče kulturní znalosti, v případě pilotáže zpravidla platí, že přebírající tlumočnick nezná nejen jazyk originálu, ale ani příslušnou kulturu. Z přebírajících tlumočnicků uvedl jeden, že o kultuře neslyšících ví „relativně dost“, ostatní deklarují znalost prakticky nulovou.

Závažnost důsledků této neznalosti se samozřejmě odvíjí od konkrétního projevu a komunikační situace. V našem případě se neznalost u přebírajících tlumočnicků negativně projevovala minimálně, a to jako formulace s potenciálem odlišné interpretace, několik kulturně nevhodných výrazů či například fakt, že jeden z tlumočnicků byl při akci překvapen faktem, že projevy v malém náhledovém okně nelze tlumočit (což však samo o sobě žádné negativní důsledky pro jeho projev nemělo).

Jednoznačně odpovědět na otázku, zda k závažnějším ztrátám, posunům a zkreslením dochází v důsledku potenciální nekvalitní pilotáže, nebo potenciálního nekvalitního přímého tlumočení do angličtiny nepovažujeme (navzdory výrazné kvalitě druhého tlumočení s pilotáží) za možné. Mimo jiné i proto, že ačkoli se ukázalo, že například neodpovídající lexikální a gramatické prostředky (tedy gramatické „chyby“) mohou působit významové posuny či „pouze“ narušovat koherenci a tedy recepci projevu příjemcem, bez experimentálního ověření míry porozumění příjemci není možné spekulovat o tom, do jaké míry bylo předání obsahu negativními jevy jak při pilotáži, tak při (přímém) tlumočení do cizího jazyka ovlivněno. Především však takové srovnání nebude vypovídající, dokud nebudou mít všichni tlumočníci stejné podmínky, tj. stejnou úroveň kvalifikace pro svou jazykovou kombinaci a stejně dlouhou praxi v této kombinaci.

7.2 Analýza C – Zjištění z rozhovorů v rámci *stimulated recall*

Výstupy z komentářů a rozhovorů v rámci *stimulated recall* a z dotazníků (Analýza C), týkající se jednak konkrétních problémů a jejich řešení a konkrétních strategií, jednak obecně tlumočnických (strategických) postupů, doplňují výstupy analýz A a B.

V rozhovorech jsme se snažili zjistit, jakým problémům a otázkám tlumočníci čelili, jak je řešili a co je k jejich řešením vedlo. Prostřednictvím analýz A a B nelze na mnohé z těchto otázek nalézt odpovědi, místy jsme odkázáni na spekulaci. Proto je nutno doplnit tyto poznatky analýzou C, kde tlumočníci problémy a své (strategické) postupy sami komentují. Samozřejmě ani jedna analýza nemůže postihnout vše, vzájemně se však doplňují pro co nejkompletnější obraz.

U jednotlivých tlumočnicků jsme prostřednictvím komparativních analýz A a B vysledovali určité strategické tendence, které se projevují především na makroúrovni a které v podstatě charakterizují přístup jednotlivých tlumočnicků k projevu.

U pilotního tlumočnicka 1_ČZJ-CS lze pozorovat generalizaci, nivelizaci a jistou simplifikaci (jejich strategický charakter však není prokázán).

U přebírajícího tlumočnicka 1_CS-EN_1 je patrný delší odstup a pečlivá analýza obsahu, ale zároveň i tendence k explicitacím či adicím, které mohou mít potenciál mírného informačního posunu.

Přebírající tlumočnick 1_CS-EN_2 se pilota drží těsněji jak z hlediska posuvu, tak z hlediska doslovnosti, pilotova sdělení upřesňuje méně, (nečasté) adice se zdrojovému projevu více nepřibližují.

U pilotního tlumočnicka 2_ČZJ-CS převládá delší odstup od řečníka s pozdějším doplněním případně vynechaných informací (tedy ke změně jejich pořadí).

U přebírajících tlumočnicků 2_CS-EN_1 a 2_CS-EN_2 nejsou převládající (makro)strategické tendence patrné.

U přímého tlumočnicka 1_ČZJ-EN se výrazně projevuje snaha o aktivní řízení komunikační situace, kdy tlumočnick reguluje vstup, tedy zastavuje či vrací záznam zdrojového projevu. Tato strategie kompenzuje nemožnost použití strategie spočívající ve spolupráci s řečníkem a kolegou.

Přímý tlumočník 2_ČZJ-EN tuto strategii nevyužívá. Typické je pro něho převádění hlavních myšlenek a nižší úroveň podrobnosti a zároveň rekonstrukce na základě zaznamenaných znaků/informací, kontextu a znalostí⁹¹⁷.

Tato zjištění jsou samozřejmě velmi obecná. V následující tabulce uvádíme přehled všech konkrétních (mikro-) i obecnějších (makro-) strategií, které jsme na základě analýz i jejich vyjádření identifikovali, spolu s příslušnými komentáři jednotlivých tlumočnicků, které slouží jako příklady okolností či způsobu aplikace daných strategií nebo způsobu uvažování o nich. Ve většině případů tlumočníci v rozhovorech nepojmenovávali strategie explicitně, nýbrž je ve svých spontánních (případnými otázkami doplňovaných) komentářích parafrázovali (patrně proto, že na jednotlivé, přesně definované strategie nebyli nijak cíleně dotazováni – cílem rozhovoru bylo naopak odvodit strategické přístupy k problémům, jak je tlumočníci sami chápou).

V analýzách i v následujícím přehledu pojmenováváme strategie podle kategorizace Gila (1995), Heyerickové (2021), Kohna a Kaliny (1996) a případně dalších autorů. Prostřednictvím rozhovorů byly dále identifikovány lokální i globální postupy, které považujeme za strategické, protože slouží k řešení konkrétního problému či jevu nebo pro dosažení určitého účinku či naplnění určitého cíle. Některé z těchto postupů do zvolených kategorizací nespádají. Je pravděpodobné, že by pro ně bylo možné nalézt vhodnou kategorii (pokud ne stoprocentně odpovídající, tedy alespoň nadřazenou) podle jiných autorů. Naši prioritou však není přesné zařazování strategických postupů do přesně vymezených kategorií. Některé z nich sice lze nebo je nutné jednoznačně pojmenovat (a v takovém případě jde spíše o strategie typu výpustka či anticipace), jiné jsou však pojaty širěji, mohou být méně univerzální a více vázané na konkrétní kontext, tedy více globální než lokální, více obecné než jazykově specifické. Proto považujeme za důležitější charakterizaci, popis a odůvodnění těchto postupů.

Dalším důvodem, proč nemusí být vždy možné zařadit strategické postupy do jasně vymezených kategorií je skutečnost, že by některé z nich mohly být označeny za natolik nedílnou součást tlumočnického procesu, že o nich jako o (cíleném) strategickém chování mluvit ani nelze – je ovšem otázkou, zda by v takovém případě měla být za strategii označována například anticipace nebo komprese. Záleží samozřejmě na definici pojmů

⁹¹⁷ Kohn a Kalina (2006) nazývají tuto strategii *chunking* neboli sdružování informací, jimž tlumočník porozuměl, do celků, které převádí.

„strategie“, „strategické chování“ apod., pro něž neexistuje univerzální, jednoznačná definice. Například Heyericková (2021) definuje (lingvistickou) tlumočnickou strategii velmi široce jako volbu, která se tlumočnickovi k převodu sdělení nabízí na textové a kognitivní úrovni. Strategie mohou být konkrétní nebo obecné, interagují spolu navzájem i s globálními strategiemi, které vyjadřují tlumočnickův obecný cíl. Tlumočnick přitom může reflektovat, jak k dané strategii dospěl a proč ji (ne)použil. Tato reflexe pak ukazuje na to, že použití strategie je do určité míry vědomé (nebo naopak rutinní, tj. je podvědomé).

Jakkoli je možné, že použití některých postupů si tlumočníci uvědomili a racionalizovali až následně při rozhovorech a jakkoli mnohé lokální strategické postupy a strategie byly jistě aplikovány na podvědomé úrovni, globální volby tlumočnicků zpravidla nejsou náhodné, nýbrž se řídí jazykovými a profesními normami, které si tlumočníci osvojili během profesní přípravy a „dále vytrýbili a nakonec zvnitřnili praxí, pozorováním kolegů a interakcí s klienty“⁹¹⁸ a které „mohou mít na utváření tlumočnickova strategického chování stejně silný vliv jako kognitivní omezení“⁹¹⁹, a dále lingvistickými a extralingvistickými znalostmi, znalostmi sociokulturního kontextu i reflexí vlastního výkonu a způsobu práce, jak vyplývá z následujících komentářů. Právě vzhledem k tomu, jak zásadním způsobem ovlivňují proces i produkt tlumočení, považujeme využívání uvedených znalostí celkově za strategické, a proto je řadíme do přehledu strategických postupů a strategií.

Strategický postup / strategie	Příklady
Anticipace (Gile 1995)	<ul style="list-style-type: none"> - „Zvýšená anticipace, delší odstup. Tohle se anticipovat celkem dalo, právě proto, že ten základní argument je dost přehledný.“ 2 _EN-CS_2 - „Tady si můžu vyhrát – znám ho, vím, co bude říkat, často opakuje totéž, tak si můžu trochu pohrát.“ 2 _ČZJ-CS - „Tady mě zradila moje očekávání. On ukázal nějaký dva odborníky, ale přitom nemluvil o tom Harlanovi Laneovi, ale obecně o logopedech.“ (1 _ČZJ-EN, vyskytuje se i u 1 _ČZJ-CS)
Oprava (Heyericková 2021), doplnění	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Mně došlo v tu dobu, že v celém tom videu, jak je nastavené, to byl špatně zvolený prostředek, tak se opravuju.</i> 2 _ČZJ-EN

⁹¹⁸ Chang & Schallert (2007: 171). V případě tlumočnicků ČZJ-EN lze toto tvrzení patrně aplikovat obecně, avšak nejspíš nikoli na konkrétní jazykovou kombinaci, a to kvůli jejímu málo častému výskytu.

⁹¹⁹ Pöchhacker (2004: 132). Autor hovoří o očekáváních ohledně tlumočnickova výkonu a produktu a odkazuje na Chestermana (1993), který tato očekávání označuje za „expectancy norms“.

	<ul style="list-style-type: none"> - „Takže se tam opravuju (...), je tam chyba, kterou vnímám a jako tlumočnick se opravuju, bez upozornění na to, že je to moje oprava.“ 2 _ČZJ-EN - „On se nejdřív zmínil, že menšina může být jako Romové, homosexuálů, náboženská menšina, a ty příklady já tam neuvádím, vím, že s tím nějak pracuju ještě později a tu informaci tam dávám později.“ 1 _ČZJ-EN - „Okénko netlumočím. Řeším to tak, že tlumočím jenom řečníka a snažím se pořád tam dávat jakoby navazující věty, aby bylo slyšet, že on říká: ‚Ano, rozumím ti, co říkáš‘, ale to, co ona [účastnice diskuze] říká, už netlumočím.“ 2 _ČZJ-CS
Improvizovaná naturalizace (Gile 1995)	<ul style="list-style-type: none"> - „Teď mi chybělo slovíčko pro ‚romskou komunitu‘. Tak používám ‚Rome‘. A pak se mi nemohly vybavit ty další. Vlastně to tam říkám až později.“ 1 _ČZJ-EN
Úprava odstupe od řečníka (Gile 1995)	<ul style="list-style-type: none"> - „Snažím se eliminovat falešné začátky tím, že si vždy počkám, než bude sdělena relevantní myšlenka.“ 1 _CS-EN_2 - „Dostatečný odstup od řečníka – počkat si na důležitou informaci, aby nedocházelo k moc velkým mezerám v projevu a přílišným opravám“ 1 _CS-EN_2 - „...prostě si počkat a nepanikařit.“ 2 _EN-CS_2 - „Já hrozně dlouho čekám, až se dozvím, o čem on mluví, a pak to třeba přehodím. Ale hrozně spoléhám na to, že mám tu krátkodobou paměť celkem dobrou. (...) Já pořád čekám na tu informaci a vždycky se mě ptají, jak to stihnu... A já to občas nestihnu. Takže já občas vynechám něco.“ (= vědomá nezáměrná výpustka, viz Napier 2002) 2 _ČZJ-CS
Generalizace, sumarizace	<ul style="list-style-type: none"> - „On ukazoval ‚černocho‘. Já to zobecňuju. (...) Šlo by říct třeba ‚black people‘, ale zobecňuju to na to ‚etnikum‘.“ 1 _ČZJ-EN. Tlumočnick výslovně hovoří o generalizaci, domníváme se však, že v uvedeném případě je znak ČERNOCH skutečně výrazem vyjadřujícím v daném kontextu „etnickou skupinu“ jako <i>pars pro toto</i>.
Výpustka ⁹²⁰ (Heyericková, 2021)	<ul style="list-style-type: none"> - Viz např. převod řádku č. 74–75 tlumočnickem 2 _CS-EN_2 - „Tady toho hodně vypouštím, protože on vyjmenovává... že v Americe v minulosti i teď vystupuje spousta odborníků mezi speciálními pedagogy, mezi lékaři, mezi logopedy a podobně, kteří prostě píšou tyhle články a vyjadřuju se o neslyšících těmito popisy, ale já to tam neříkám.“ 1 _ČZJ-EN

⁹²⁰ Výpustka patří mezi postupy, které mohou být jak strategií, tak nezáměrnou chybou. U prvního příkladu usuzujeme na strategii, ve druhém spíše na chybu (nezáměrnou výpustku).

Kompresa (Gile 1995), eliminace redundancí	- „ <i>Tohle říkám, protože mi to připadá nejjednodušší. Ono to bylo velmi obsáhlé, a tímhle to komprimuju⁹²¹ s cílem šetřit čas, protože on hodně opakuje ty informace a přišlo mi, že tady to by mohlo být shrnutí toho všeho, co on povídá.</i> “ 2 _ČZJ-EN
Substituce (Heyericková 2021)	- „ <i>Když mě nenapadá správné slovo, volím jiné – podobné (z kontextu snad bylo jasné, co chci říct).</i> “ 1 _CS-EN_2 - „ <i>Já říkám ‚pomoc‘, protože mi nenaskočilo to slovo v angličtině, to je primární věc.</i> “ 2 _ČZJ-EN - „ <i>Myslím, že výraz ‚musíme se bránit‘ je v ČZJ úplně v pořádku, ale v ČJ [sic] mi přišlo vhodnější použít ten pozitivní význam [asertivní], a ne ten negativní.</i> “
Simplifikace (Gile 1995)	- „ <i>... už se na mně projevovala únava a tím delší reakční čas. Místo některých jazykových sofistikovaných prostředků volím ty prvoplánovitější (např. ‚keep‘ x ‚remain‘...).</i> “ 2 _ČZJ-EN
Vyčkávání s používáním výplňových výrazů (Gile 1995) / Řečová dekomprese (Čeňková 1988)	- „ <i>Projev byl obsahově velmi lehký (až moc, takže tam hážu výplňovou vatu a párkrát volím špatné slovo, protože je tam moc času na přemýšlení). (...) Snaha byla vyplnit místa, kdy mi přišlo, že tlumočnick ZJ váhá a není si jistý a je ‚moc ticho‘</i> “ 1 _CS-EN_1 - „ <i>A mám i zvláštní strategii. Mluvím, a česká věta mi normálně vzniká bez problémů. (...) Tady je to vidět, já teď chvíli nerozumím, nevím, kam míří, ale pořád mluvím (...) a pořád to vycpávám, než to pochopím.</i> “ 2 _ČZJ-CS - <i>To neřekl, že se napije. To je asi gesto. Já to tam dávám proto, aby nebylo ticho. Často to dělám, když něco dělá, tak řeknu ‚Já si to tady položím‘ ... Aby nebyla ta pauza, když něco dělá. I když ostatní to vlastně vidí, že jo.</i> 2 _ČZJ-CS
Doslovnější převod, aproximace (tj. převod s vyšší mírou doslovnosti či přejímání struktury originálu, Kohn a Kalina 1996), případně převod na základě formy (Gile 1995)	- „ <i>V momentech, kdy byl význam trhaný (chybějící tlumočení reakcí publika) aplikuji strategii držet se významově co nejbliž řečníka, aby mi něco neuteklo, protože nebylo jisté, o čem bude mluvit.</i> “ 1 _CS-EN_1 - „ <i>Co nejvíce se snažím přetlumočit komentáře mluvčího k jednotlivým slidům (spontánní řešení).</i> “ 1 _ČZJ-CS - „ <i>Narušení struktury myslím velice dobře řeší už tlumočnick ČZJ⁹²² – stačilo jen opakovat, co říká.</i> “ 1 _CS-EN_2 - „ <i>Metajazykové narážky (‚ano‘, ‚dobře‘, ‚přesně tak‘, ‚další slajd‘) všechny tlumočím, aby bylo posluchači jasné, co se zrovna děje.</i> “ 1 _CS-EN_2

⁹²¹ Tlumočnick sám strategii příslušným termínem nepojmenovává, nýbrž používá hovorový výraz v témž smyslu.

⁹²² 1 _ČZJ-CS

	<p>- <i>Já tam dávám i ty vycpávky, protože když někdo vidí, že on [řečník] znakuje, tak aby věděl, že říkáte i redundantní věci... 2_ČZJ-CS</i></p>
Odkázání příjemců na jiný zdroj informací (Gile 1995)	<p>- <i>„Odkazování na materiál, který je dostupný všem – tedy využití vizuálního podkladu pro tlumočení.“ 2_ČZJ-EN</i></p>
Změna pořadí informací (Gile 1995)	<p>- <i>„Ty příklady tam neuvádím, vím, že s tím nějak pracuju ještě později, že tu informaci tam dávám později.“ 1_ČZJ-EN</i></p>
Další postupy, které lze považovat za strategické:	
Dokončování vět	<p>- <i>„To je moje specifikum, že se snažím dokončit větu, i když už se odehrává něco jiného. (...) Zřejmě dokážu na rozdíl od jiných sledovat toho neslyšícího třeba už dalšího, dívat se na něj a zároveň dokončovat tu větu, souběžně.“ 2_ČZJ-CS</i></p> <p>- <i>„Chtělo by to více se soustředit na dělání teček, aby nebylo třeba dovysvětlovat v případě, kdy musím větu nějak zakončit.“ 1_CS-EN_2.</i></p> <p>Tento komentář ukazuje, že aspekt primárně asociovaný s kvalitou produktu a komfortem příjemce hraje roli i v optimalizaci procesu, kdy tlumočnické nemusí zbytečně vynakládat úsilí na „dovysvětlení“ a „zakončení“ věty a může jej věnovat řečnickovu sdělení.</p>
Využívání metalingvistického povědomí	<p>- <i>„Asi je to zase něco kontaktního, nějak to ten projev oživí, přiblíží to toho mluvčího, jeho povahu, to, že v tom projevu použil takové výrazy a že v tu chvíli je expresivní, je hodně emotivní, a to všechno do toho strašně chci dostat.“ 1_ČZJ-EN</i></p> <p>- <i>„Tady v tom kontextu byl problém se 2 znaky, nešlo mi je rozlišit; ten význam vnímám, že tam je, přestože neznám přesně ekvivalent do angličtiny toho znaku, ale přišlo mi, že je to znak, který potvrzuje tu apelaci.“ 2_ČZJ-EN</i></p> <p>- <i>„Nebylo to úplně jisté (...) jestli je to jeho pocit, nebo jestli má vyvolat v těch studentech nějakou potřebu do budoucna, tak volím tu druhou variantu.“ 2_ČZJ-EN</i></p> <p>- <i>„Vlastně mi došlo, že ‚pomoc‘ je zabarvená v tom projevu negativně, a že není to úplně vhodný prostředek pojmenovat ten vztah mezi většinou a menšinou.“ 2_ČZJ-EN</i></p> <p>- <i>„Myslím, že v českém jazyce, když řeknu, že se musíme bránit, což je úplně v pořádku ČZJ, ale v ČJ [sic] mi přišlo vhodnější použít ten pozitivní význam, a ne ten negativní. (...) A přesto že ten znak tam nepadl, tak mi to přišlo, že ten význam tam v ČZJ je a že je to prostě</i></p>

	<p>vhodnější v ČJ použít tento způsob.“ 2_ČZJ-EN</p> <ul style="list-style-type: none"> - „Já si myslím, že ‚Ty jsi teda legrační‘ by tam nemělo asi zaznít, kdyby to byla veřejná přednáška, byl by to fakt překlad na úrovni... Kdyby tam byl čas na rozmyšlenou, tak to asi budu zvažovat.“ 2_ČZJ-CS - „Tady bylo potřeba pořad přemýšlet, jak moc tam dát ty emoce a jestli tam dát, že ‚z toho jsem fakt v šoku‘. Protože on to znakuje, to není hladký, formální projev.“ 2_ČZJ-CS
<p>Využívání extralingvistické znalosti a znalosti sociokulturního kontextu</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Taky mi určitě pomohlo, že tu knížku znám. Takže mi pak i naskočilo – ono to tam bude později – jak mluví o těch nálepkách a seznamu.“ – 1_ČZJ-EN - „Přišlo mi to [1. os. mn. č.] víc kontaktní, on sám je členem té komunity a hovoří docela dost emotivně o tomhle tématu. Přišlo mi, že je toho součástí, že to není něco, co by stálo mimo něj, ale že patří mezi ty lidi, kteří by se měli víc ozývat – pokud vím, tak to i dělá. Nebo když bude mít tu příležitost, tak to bude dělat. A zase to asi vychází z mých informací, toho backgroundu, co mám, ze zkušeností, co mám s tímto mluvčím a z toho, jak ho znám.“ 1_ČZJ-EN - „Říkal [genocida], oni s tím operují. Já se odvážím to slovo použít jen proto, že oni s tím operují. (...) Já to zjemňuju, říkám ‚něco jako genocidu‘. 2_ČZJ-CS - „Teď mi chybělo slovíčko pro ‚romskou komunitu‘. Mě napadlo ‚gypsy‘, ale tady to chtělo spíš ten korektní [výraz]... Tak používám ‚Rome‘.“ 1_ČZJ-EN
<p>Reflexe situačního kontextu⁹²³</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Kdybychom třeba měli program konference, tak bychom věděli, že potom bude nějaká přestávka, a to téma bude navazovat.“ 1_ČZJ-EN - „Vrtalo mi hlavou v jednu chvíli, co mám dělat s tím, když tam vyzval to publikum k tomu, aby se vyjádřili (...) a to nakonec nethluočím, protože to skoro nebylo vidět. Ale chvílku mi vrtalo hlavou, jestli v tom není záměr něco s tím udělat, nabízelo se to nějak okomentovat, ale být to reálná situace, tak to prostě tlumočím, protože by byly vidět i ty reakce. Anebo by tam byl jiný kolega, který by to vzal (...) takže to nakonec prostě přecházím. Často byli úplně mimo obraz nebo v tom malém okýnku, to opravdu nešlo. (...) Napadlo mě, jestli to mám komentovat ‚Tlumočnick nevidí odpovědi‘, ale přišlo mi to zbytečné. V reálné situaci by k tomu nedošlo, člověk, který na to bude

⁹²³ V tomto případě se jedná se o reflexi nejen kontextu simulované přednášky samotné, která by motivovala určitý postup v rámci „fiktivních“ okolností, na nichž se badatelka a účastníci experimentu ujednotili, nýbrž o jednání v souladu s vědomím, že kontext experimentální situace není identický s kontextem simulované komunikační události. Stejný jev se objevil i u tlumočnicka 2_ČZJ-CS: „(...) Tlumočnick se omlouvá... Kdyby to byla normální přednáška, tak by to muselo zaznít.“

	<i>ted' koukat, uvidí, že je to tak pidi, že to není reálné a nic se s tím neudělá.” 1 _ČZJ-EN</i>
Aktivní řízení komunikační situace / nouzová strategie	<ul style="list-style-type: none"> - <i>„Vím, že mívám delší zpoždění, takže pro mě bylo fakt důležité moct si to stopovat a být víc v klidu, jinak by mi tam asi uteklo spousta věcí, a to by mě znervózňovalo.“ 1 _ČZJ-EN</i> - <i>„Předtím mi nebylo jasné, jak to mám uchopit, a pak nezbylo než si to stopnout na delší dobu a dopovědět to a nějak to upřesnit, protože na začátku ta moje orientace v tom nebyla dostatečná.“ 1 _ČZJ-EN</i> - <i>„Za normální situace poprosím mluvčího o použití prstové abecedy, pokud neznám jmenný znak osoby, o které se mluví.“ 2 _ČZJ-EN</i>
Příprava	<ul style="list-style-type: none"> - <i>„Chyběla mi prezentace (umožnila by lépe se připravit na konkrétní termíny a názvy knih a lépe se orientovat ve struktuře projevu). 1 _CS-EN_2</i> - <i>„Bylo by dobré vyhledat si některé termíny (např. dobrodinec, panovačný apod.) a znát lépe kontext pro snazší orientaci v projevu.“ 1 _CS-EN_2</i>

Tabulka č. 12: Zjištěné strategie a strategické postupy tlumočnicků

Přehled postupů vede k již zmíněné otázce, do jaké míry jde o postupy strategické a do jaké míry o postupy rutinní, pro tlumočení inherentní (či dokonce o chyby, jak tomu může být např. v případě výpustky či adice, které si tlumočnick může během introspekce zpětně racionalizovat). Jak uvádíme výše, jsme toho mínění, že postup nemusí být záměrný (nebo vědomý), aby byl strategický, ovšem je-li záměrný, pak je strategický – což platí o drtivé většině komentovaných postupů a procesů. Záleží samozřejmě na tom, jakým způsobem je strategie pro účely té které teoretické či praktické práce definována. Pokud jde například o lingvistické, metalingvistické a kulturní znalosti a znalosti sociálních norem, které jsou nezbytným předpokladem pro to, aby tlumočení vůbec mohlo adekvátním způsobem proběhnout, Napierová (2002) je za specifické lingvistické copingové strategie považuje a hovoří přímo o „metakognitivních strategiích“⁹²⁴.

⁹²⁴ Peterson (2000) v Napier (2016: 136). Aplikace metakognitivní strategie spočívá ve znalosti fungování kognitivního procesu, díky níž dokážou tlumočníci monitorovat proces zpracování informace a lépe tak zpracovávat smysl sdělení ze pomoci svých lingvistických a kulturních znalostí.

Problémy, (strategické) pracovní postupy a profesní sebepojetí tlumočnicků českého znakového jazyka

V rámci tohoto výzkumu se blíže zaměřujeme na tlumočnický znakového jazyka. Rozhovory s nimi a jejich komentáře a odpovědi získané z dotazníků vedly k zajímavým poznatkům ohledně problémů, které tito tlumočníci řeší a které souvisejí s povahou znakového jazyka a s profesními normami, a především ohledně jejich (strategických) pracovních postupů i vnímání vlastní role. Některé z těchto poznatků čerpáme i ze zde nezahrnuté komunikace s tlumočnický před samotným experimentem. Obecně vzato lze říci, že tyto problémy se do velké míry shodují s problémy souvisejícími s experimentální situací výzkumu Wangové a Napierové (2015) ve směru Auslan-EN, na nějž odkazujeme v teoretické části.

Rozhodně nelze říci, že by se tyto poznatky tlumočnicků mluvených jazyků netýkaly, avšak v případě tlumočnicků znakových jazyků se nám jeví jako mnohem výraznější.⁹²⁵

Domníváme se každopádně, že je účelné pojednat tyto poznatky samostatně a ve větším detailu. Mimo jiné i proto, že tlumočení znakového jazyka je ve „většinové“ translatoologii dosud věnována poměrně malá pozornost, a také proto, že některá zjištění související s vnímáním role a postavení tlumočnicka v komunikační situaci mohou být relevantní i pro tlumočnický mluvených jazyků.

- Mimořádně silný důraz na přípravu a odlišný průběh přípravy

Standardní příprava na tlumočení zahrnuje kromě povědomí o povaze a účelu komunikační situace i seznámení se s materiály – prezentací apod. Tlumočníci z českého znakového jazyka obecně kladou na přípravu velký důraz („*Kdyby to byl vyloženě záznam, tak si ho stoprocentně vyžádám předem.*“⁹²⁶) a byli v tomto ohledu poměrně nekompromisní – jeden z tlumočnicků uvedl, že zakázku bez možnosti přípravy by odmítl, proto bylo těmto tlumočnickům poskytnuto více informací (zároveň s vysvětlením nemožnosti poskytnutí podrobnějších podkladů jednak z důvodu nedostupnosti prezentace pro sdílení, jednak z důvodu kolize s výzkumným záměrem, tedy zkoumáním strategií pro řešení určitých jevů a problémů).⁹²⁷ Podmínky tak nebyly pro všechny účastníky zcela rovné (ačkoli informace

⁹²⁵ Opět ovšem podotýkáme, že na tato zjištění mohl mít vliv způsob sběru dat – podrobné rozhovory proběhly pouze s tlumočnický znakového jazyka.

⁹²⁶ V souvislosti s naším výzkumem se tak však nestalo.

⁹²⁷ Poměrně problematickou se absence prezentace ukázala během samotného tlumočení, kdy prezentace většinou nebyla v záběru, avšak řečníci na ni odkazovali. Kvůli technickým problémům by tlumočníci ani v reálných podmínkách prezentaci zpočátku neviděli; před skutečným tlumočením by ji však pravděpodobně

o typu projevu, obsahových okruzích a předpokládané terminologii i s několika termíny obdrželi všichni tlumočníci), avšak je nutno mít na paměti, že tlumočníci ČZJ-EN tlumočili v kombinaci dvou cizích jazyků, která netvořila součást jejich odborné přípravy a s níž se pojí velmi omezená možnost praxe („*Ta angličtina je třetí pracovní jazyk pro nás, který málo používáme.*“) a obecně (předpokládaná) zvýšená kognitivní zátěž ve fázi recepce i produkce (nevýhody tlumočení z cizího jazyka i do něj se u těchto tlumočnicků kombinují). Hlavním důvodem, proč bylo požadavkům ze strany některých tlumočnicků vyhověno, ačkoli to znamenalo určitou nekonzistentnost v pracovních podmínkách, však byla obava, že jinak by experiment s těmito tlumočnickými nemusel vůbec neproběhnout, a zároveň skutečnost, že cílem této práce je monitorovat tlumočnické strategie a (strategické) postupy, do nichž spadá i příprava a obecně celý přístup k tlumočnickému úkolu/profesi jako takové. Diskuse ohledně přípravy tak lze považovat za zajímavý zdroj informací o případných odlišnostech v pracovních postupech i normách tlumočnicků znakového jazyka a jejich motivacích.

Nároky a požadavky na přípravu byly u tlumočnicků ČZJ-EN ovlivněny právě angličtinou jako cílovým jazykem:

- „*Kdyby se tlumočilo do mluvené češtiny, tak ty informace, které jste mi řekla, o mluvčí, kterého znám (asi by bylo dobré předem vědět to jméno), co to bude za téma, že to je 20 minut, pro koho to je a že to je z oboru, by mi asi stačilo. A kdyby to bylo pro nějaký výzkum, tak by asi nebylo potřeba víc informací, asi by to stačilo.*“ (Z čehož vyplývá, že pro tlumočení do angličtiny poskytnuté informace dostačující nebyly.) 2 _ČZJ-EN

- „*Ta příprava pro mě, jak já to dělám, je velmi důkladná a dopředu i předvídatelná, že vím, co ten neslyšící řekne, a mám už připravené i nějaké formulace, které mi ušetří čas v tom, než vymyslím, jak to říct.*“ 2 _ČZJ-EN

Tlumočníci CS-EN by byli prezentaci či jiné materiály uvítali, avšak nijak zásadně je nevyžadovali (v následných komentářích však – stejně jako tlumočníci znakového jazyka – uváděli, že znalost kontextu i možnost sledovat prezentaci, na niž mluvčí odkazuje, postrádali). Z přístupu tlumočnicků k účasti v experimentu vyplývá, že důraz, který na přípravu kladli tlumočníci ČZJ-CS a zejména ČZJ-EN, byl mnohem výraznější než u tlumočnicků CS-EN. Otázkou je, proč je tomu tak. Kromě možnosti, že situace, v níž měli tlumočníci CS-EN tlumočit, se organizačně ani jazykově nelišila od situací, v nichž běžně pracují, lze usuzovat i na skutečnost, že mluvené jazyky, mezi nimiž měli tlumočit (a které všichni z nich studovali

dostali k přípravě. Navzdory tlumočnickému diskomfortu však byla i tato situace pro výzkum zajímavá, protože umožňovala zkoumání mj. nouzových strategií a jejich vlivu na výkon tlumočnicků.

v rámci studia tlumočnictví), snáze umožňují i řešení, která je možná považovat za nouzová – například doslovný převod, přibližnou fonetickou reprodukci či vyhledání termínu ve slovníku. Svou roli mohl samozřejmě sehrát i (správný) předpoklad, že poskytnutí omezeného množství podkladů pro přípravu nějak souvisí s jevy sledovanými v rámci experimentu, a také vstupní informace o výzkumu, podle nichž se například slovní zásoba vesměs pohybuje v mezích běžné slovní zásoby.

Vyloučit však nelze ani úvahu, že tlumočníci CS-EN nepřikládají tlumočení v rámci experimentu velkou váhu⁹²⁸, a to zejména v případě, kdy se výzkum odehrává takřkajíc v rámci jejich vlastní komunity, tj. v komunitě konferenčních tlumočnicků dané jazykové kombinace. V těchto dvou ohledech se však zásadně liší od tlumočnicků znakového jazyka, kteří se nacházeli v situaci, kdy měl být jejich výkon v nestandardní kombinaci a podmínkách hodnocen badatelkou, která netvoří součást jejich profesní komunity.

Tendence tlumočnicků znakového jazyka zakázku s nemožností přípravy nepřijmout svědčí o významu sociokulturních faktorů, jakými je v tomto případě mimořádně silný pocit odpovědnosti za svůj výkon vůči klientům („Jakmile přitom přijde jakýkoliv prostředník [tlumočnick, překladatel, komunikační mediátor apod.] o důvěru, přijde takřkajíc o všechno.“⁹²⁹) i vůči tlumočnické profesi jako takové – tedy, stručně řečeno, snaha o maximální profesionalitu.

S možností přípravy úzce souvisí také možnost spolupráce s řečníkem, viz následující bod.

- **Potřeba aktivního řízení komunikační situace a spolupráce s řečníkem**

Spolupráce s řečníkem hraje důležitou roli jednak v oblasti přípravy („*Pokud by byla možnost konzultace s mluvčím a seznámit se se situací, ve které se bude tlumočit, vypadala by má příprava trochu jinak – zahrnovala by např. zjišťování jmenných znaků, věku studentů, kontextu.*“ 2 _ČZJ-EN), jednak samozřejmě během tlumočení samotného.

Způsob spolupráce tlumočnicka s řečníkem se v případě tlumočení znakového jazyka liší od tlumočení jazyků mluvených:

- „*Jak my pracujeme – komunita tlumočnicků s komunitou neslyšících – tak tam si myslím, že je velký rozdíl. Když je to slyšící tlumočnick, tak si jména třeba zjistí, ale my jsme*

⁹²⁸ Slovy jednoho z tlumočnicků CS-EN, „*na reálnou akci by příprava přece jen byla o kapku svědomitější*“. Zároveň však i jeden z tlumočnicků ČZJ přiznává, že „*pokud by se jednalo o živé tlumočení mimo experiment, byla by příprava důkladnější, pravděpodobně doplněná o konzultaci s mluvčím a vyžádání veškerých podkladů*“, a dále by tlumočnick strávil „*více času nad aktivizací slovní zásoby*“.

⁹²⁹ Hynková Dingová (2017: 120)

asi zvyklí, i neslyšící klienti, že ta spolupráce tam předtím je, a že některé informace řečené dopředu jsou součástí tlumočnického tajemství.“ 2 _ČZJ-EN

- „... ty vztahy jsou nastavené víc neformálně u některých klientů, přestože to nejsou třeba přátelé... A tím, že se tam všichni znají v té komunitě, tak to nastavení toho, co komu říkáte předtím, když už jste domluveni, že jdete tlumočit, tak je to jiné, než když jde člověk tlumočit někomu anonymnímu v rámci tlumočení pro mluvené jazyky, třeba do angličtiny, které mi přijde anonymnější...“ 2 _ČZJ-EN

- „... je takové nastavení v té komunitě, a neříkám, že to platí obecně, ale v některých věcech, když toho mluvčího znám a nejsme zrovna přátelé, ale známe se pracovní, tak ta atmosféra je otevřenější a můžu si asi dovolit se zeptat na víc věcí, protože tam je nastavená už nějaká důvěra a ten vztah je trošku jiný (...) než u nastavování podmínek se slyšícím člověkem.“ 2 _ČZJ-EN

Obeznamenost s řečníkem a především možnost interakce s ním je při tlumočení ze znakového jazyka velmi důležitá.

- „...byl by to šílený stres, kdybychom nemohli mít s tím mluvčím žádný kontakt.“
1 _ČZJ-EN

- „... u nás v té komunitě tlumočení pro neslyšící je to bráno automaticky, že ten tlumočnick má přípravy dopředu, že ví, kdo tam jde, že se může doptat, to je hrozně komfortní.“
2 _ČZJ-EN

V případě přednášky probíhající naživo má tlumočnick – v závislosti na typu tlumočení, uspořádání, a především na míře formálnosti – (teoretickou) možnost mluvčího zastavit, požádat o zopakování či vysvětlení; tato možnost se (omezeně) nabízí i v případě přednášky probíhající online v reálném čase.

- „Asi jsou [neslyšící řečníci] trochu nešťastní, že tlumočnick ‚otravuje‘ a nemůžou v pohodě, plynule přednášet (...), ale myslím, že jsou na to hodně zvyklí, a [neslyšící řečník] je neuvěřitelně zkušený přednášející, řečník, takže kontakt s tlumočnický má hodně a myslím si, že tam by to vůbec nebyl problém.“⁹³⁰ 1 _ČZJ-EN

Naopak řečník se může přizpůsobit tlumočnickovi:

⁹³⁰ Jedním ze závěrů studie Napierové (2007) naopak je, že pauzy, které si tlumočnick vyžádá, mohou být užitečné i řečníkovi, který se například může mezitím zorientovat ve svých poznámkách. Dle názoru řečníka komunikace s tlumočnický v rámci zmiňované studie přispěla ke kvalitě jeho vystoupení. Díky regulaci tempa má dále tlumočnick dost času pro nalezení „vhodných lexikálních, kulturních a pragmatických ekvivalentů“ (Napier 2007: 12).

- „On [řečník] je velmi rychlý v tom svém projevu. Normálně by mu člověk ukázal, aby trochu [zpomalil]. A myslím, že tenhle projev [v reálné situaci] určitě tlumočený nebyl. Proto je to jinak rychlé a podané jinou formou, protože neslyšící na to myslí, když je tam tlumočník, a snaží se tomu přizpůsobit, ale tady nepotřebovali, proto ten projev asi bude rychlejší.“
2 _ČZJ-CS

- „I neslyšícímu jde o ten výsledek a tlumočnickovi taky.“ 2 _ČZJ-EN

Tento poslední komentář navíc zazněl v souvislosti s tlumočením z/do mluvené angličtiny, kde se spolupráce s řečníkem podle komentářů jednoho z tlumočnicků jeví jako stěžejní:

- „Takže tam ta spolupráce je velmi... ne intenzivní, ale mnohem větší než u mluvené češtiny. Takže tam si je člověk jistější, má třeba dopředu nacvičené nějaké formulace...“
2 _ČZJ-EN

Tlumočení ze záznamu spolupráci s řečníkem neumožňuje. Částečně ekvivalentním postupem by v tomto případě bylo pozastavení či vrácení záznamu, o jehož možnost jeden z tlumočnicků ČZJ-EN požádal. Ačkoli tak byly jeho pracovní podmínky odlišné od podmínek ostatních tlumočnicků, kteří se pro tento přístup nerozhodli, bylo mu toto umožněno s ohledem na to, že se jedná o strategii, a to o takovou, která navíc kompenzuje absenci jiných strategií, které tlumočník kvůli experimentální povaze situace využít nemohl – shlédnutí záznamu předem a spolupráci s kolegou na místě (a dále interakci s mluvčím v případě projevu přenášeného živě):

- *Kdyby to bylo streamované v reálném čase (...), určitě si na tom [zastavování] budu trvat. Na druhou stranu předpokládám, že v tu chvíli nebudu tlumočit jen já, ale s kolegou, takže by ta pravděpodobnost, že by to bylo potřeba tak často stopovat, mohla být o něco menší, ale pokud by to bylo v rámci možností reálné, tak ano, budu si na tom trvat. Protože se to děje, že si potřebuju toho člověka chvilku zastavit, protože musím tu informaci dořít nebo si třeba něco vyjasnit. Kdyby to byl vyloženě záznam, tak si ho stoprocentně vyžádám předem a připravím se na to tak, že to snad nebude potřeba.“ 1 _ČZJ-EN*

Vhodnost takového postupu je však diskutabilní a velmi závisí na situačním kontextu. V různých situacích panují odlišné sociální vztahy a dynamika, které mají vliv na to, kde se (momentálně) nachází hranice mezi dvěma potřebami, které mohou být v určitém okamžiku protichůdné: potřebou získat a předat co nejvíce informací a potřebou plynulé, nerušené komunikace. Například v užší pracovní skupině, která potřebuje se získanou informací nějakým způsobem dále pracovat, by byly zmíněné zásahy ze strany tlumočnicka patrně myslitelnější než na větší, formálnější, teoretičtější zaměřené akci. Zatímco v prvním případě by tlumočník mohl mít větší autonomii a jeho pozice rovnoprávného účastníka

komunikační situace by mohla být silnější, v druhém případě by z důvodů organizačních i čistě formálních tlumočnicků zaujímal spíše roli neutrálního jazykového kanálu, a přerušování řečníka či dokonce zastavování či vracení záznamu by bylo patrně netolerovatelné a bylo by pravděpodobně vnímáno jako neprofesionální (na druhou stranu však povaha znakového jazyka umožňuje komunikovat s řečníkem a kolegy velmi diskrétně). Tato otázka usouvztažňuje vnímání tlumočnické role a potažmo profesionality s pojetím kvality, přičemž tyto dva hypotetické případy dokládají, jak velmi se pojetí kvality může lišit v závislosti na komunikačních situacích a potřebách jejích účastníků⁹³¹.

Zastavováním řečníka (či záznamu) se samozřejmě tlumočení nestává konsekutivním, avšak simultánnost ve smyslu nikoli souběžnosti, nýbrž ve smyslu nepřerušovaného projevu je narušena. S výjimkou případů, kdy je aktivnější zapojení tlumočnicka vyloučeno z technických, organizačních či například společenských důvodů, lze výše uvedenou praxi v širší perspektivě zvažovat i prismatem tvrzení Heyerickové, že

„absolutní přisuzování konkrétního módu konkrétnímu typu tlumočení v dichotomii komunitní/konsekutivní versus konferenční/simultánní nereflektuje komplexní povahu komunikace a interakce vyžadující jazykové zprostředkování. Zejména v tlumočení znakového jazyka toto rigidní rozdělení nefunguje (...).“⁹³²

Toto tvrzení podporují například výše uvedená zjištění Cerneye (2004) ohledně pohybu mezi simultánním a konsekutivním tlumočením i zde uvedené konkrétní řešení příslušného tlumočnicka – které mimochodem není ojedinělé a bylo experimentálně potvrzeno například Wangovou (2021), která žádost o zastavení/vrácení videa (kterou přirovnává k žádosti o zopakování adresovanou tlumočnickem neslyšícímu řečníkovi) ve svém výzkumu pozorovala dokonce u několika tlumočnicků.

Vliv komunikačního kanálu (zde tlumočení z videozáznamu oproti setkání „naživo“) je v případě tlumočení znakového jazyka značný:

„Tlumočení projevu online před obrazovkou je pro mě stále trochu složitější, vzhledem k omezenému znakovacímu prostoru, který mluvčí před kamerou využívá. Občas je složitější některé znaky přečíst dostatečně rychle, aby zbyl ještě pro mě adekvátní čas na překlad do angličtiny.“ 2 _ČZJ-EN

⁹³¹ Neboli, jinými slovy, ukazují na potenciální konflikt mezi profesní ideologií a praxí (viz např. Wadensjö 1998 – která se však zabývá dialogickým, tj. jiným typem tlumočení).

⁹³² Heyerick (2021: 10)

Tento fakt potvrzuje např. výzkum Wangové a Napierové (2015) popisovaný v teoretické části.

Nemožnost komunikovat s kolegy a s řečníkem znamená, že tlumočnick nemá možnost aplikovat běžné strategie a strategické postupy, jimiž zvyšuje kvalitu svého výkonu; tlumočení z videozáznamu (bez možnosti přípravy) je tedy z tohoto hlediska jednoznačně nevhodným formátem.

- **Pocit odpovědnosti za úspěch komunikační situace a obraz tlumočnicka znakového jazyka a /nebo řečníka**

- „Jednou se mi zdálo, že si to fakt musím zastavit a musím se vrátit a vyjasnit to. To bylo k těm nálepkám, k těm výrazům, které pojmenovávají. Tam se mi zdálo, že to jinak nejde.“ 1 _ČZJ-EN

- „I na místě, kdyby se to stalo (zastavení mluvčího, dovysvětlení), všichni budou prostě čekat, dokud já to neřeknu, ať mají všichni stejné informace, a můžeme pokračovat.“ 1 _ČZJ-EN

- „...my děláme zase svoji práci, a mým cílem je, aby se informace dostaly k publiku. Jinak to udělat nemůžu a zodpovídám za to, tak si ho prostě musím stopnout.⁹³³ (...) Já myslím, že se to běžně děje.“ 1 _ČZJ-EN

Tlumočnicki demonstrovali silné uvědomění si vlastní role – aktivní účastník komunikační situace, který má právo či dokonce povinnost se přiměřeným způsobem podílet na řízení komunikační situace v zájmu jejího úspěšného průběhu, protože má odpovědnost za správné a kompletní předání sdělení. Nutno podotknout, že toto pojetí je částečně podmíněno organizačními aspekty vyplývajícími z povahy komunikační situace i používaných jazyků. Simultánní konferenční tlumočení se standardně odehrává v uzavřené kabině vzdálené od řečníka. Při komunikaci v mluveném jazyce není oční kontakt mezi mluvčím a posluchačem v interaktivním smyslu nezbytně nutný. Lze tvrdit, že v konferenčním tlumočení převládá pojetí tlumočnicka jako neviditelného komunikačního kanálu. Komunitní tlumočení, zejména tlumočení znakového jazyka, od tohoto pojetí upouští ve prospěch aktivního účastníka komunikační situace. I tyto možnosti však samozřejmě mají své meze a lze patrně říci, že s rostoucí mírou formálnosti se tyto možnosti obecně snižují. Opět jde o kompromis mezi

⁹³³ Zároveň však tlumočnick uvádí, že zastavování záznamu by během tlumočení bylo technicky složité – není totiž možné domluvit se na pauze či zopakování se samotným řečníkem, nýbrž by bylo potřeba oslovit organizátora.

snahou převést co nejspolehlivěji co největší množství informací a (stejně legitimní) povinností zajistit hladký a pokud možno nerušený průběh tlumočení.

Na méně formálních akcích s nižším počtem účastníků a samozřejmě při jiném než kabinovém typu tlumočení má tuto možnost i tlumočnický mluveného jazyka, avšak v případě kabinového tlumočení je možnost řízení komunikační situace prakticky vyloučena, s výjimkou nouzových situací (komunikace s organizátorem, pokud např. nefunguje zvuk, či s publikem, pokud např. řečník promítá video, které nebylo tlumočnickům předem poskytnuto apod.).

Dalším aspektem, který však tlumočníci v našem experimentu nezmiňovali, je jejich již zmiňovaný vliv na utváření obrazu řečníka u ostatních komunikačních partnerů. Výzkumy⁹³⁴ hovoří o vlivu tlumočení na utváření nesprávného dojmu z projevu, a tedy odbornosti neslyšícího řečníka. Důvodem, proč se tlumočníci tímto aspektem výslovně nezabývali, může být skutečnost, že řečník nebyl na místě přítomen fyzicky, a dále fakt, že ačkoli byli pomyslní příjemci sdělení definováni jako slyšící posluchači, mohlo tlumočnický ovlivňovat spíše vědomí, že původní příjemci sdělení v ZJ jsou neslyšící, kteří řečníka dobře znají a o jeho odborných kompetencích nemají pochyb. Otázka utváření obrazu řečníka jako neslyšícího odborníka tak nebyla v dané chvíli prioritou.

- **Výrazná motivace sociokulturním kontextem a využívání extralingvistických znalostí**

- „(...) Napadlo mě, že ‚pomoc‘ je zabarvená v tom projevu negativně, a že není to úplně vhodný prostředek k pojmenování vztahu mezi většinou a menšinou. A že by tam ten vztah z pohledu neslyšících měl být nastavený jinak.“ 2 _ČZJ-EN

- „Myslím, že výraz ‚musíme se bránit‘ je v ČZJ úplně v pořádku, ale v ČJ [sic] mi přišlo vhodnější použít ten pozitivní význam [asertivní], a ne ten negativní.“ 2 _ČZJ-EN

- (Odpověď na otázku, co tlumočnický vedlo k tomu, že ústy mluvčího hovořili v první osobě množného čísla místo třetí osoby, tj. místo označení „Neslyšící“ – český znakový jazyk nepoužívá zájmeno „my“ jako takové ani příslušné slovesné tvary):

„Tohle mě v tu chvíli vůbec nenapadlo. Nevybavuji si, že by to v tomhle ohledu bylo nějaké vědomé rozhodnutí. Když se nad tím zpětně zamýšlím, možná je to proto, že mluvčí je sám velká osobnost v komunitě Neslyšících (...) Přišlo mi to víc kontaktní, on sám je členem té komunity a hovoří docela dost emotivně o tomhle tématu. Přišlo mi, že je toho součástí, že to není něco, co by stálo mimo něj, ale že patří mezi ty lidi, kteří by se měli víc ozývat – pokud

⁹³⁴ Např. Feyne (2014, 2015, 2016)

vím, tak to i dělá. (...) A zase to asi vychází z mých informací, toho backgroundu, co mám, ze zkušeností, co mám s tímto mluvčím a z toho, jak ho znám.“ 1 _ČZJ-EN

- *„Ale v tom kontextu, který chtěl sdělit ten mluvčí (...), tak si myslím, že neslyšící člověk by mohl použít tento výraz.“ 2 _ČZJ-EN*

- *„Tady si můžu vyhrát – znám ho, vím, co bude říkat, často opakuje totéž, tak si můžu trochu pohrát.“ 2 _ČZJ-CS*

První dva komentáře jsou typickým příkladem v teoretické části již zmiňovaného Gilova (1995) pojetí věrnosti převodu jako zachování zájmu a komunikačního záměru řečníka (informovat, vysvětlit, přesvědčit)⁹³⁵. Využívání znalosti sociokulturního kontextu je samozřejmě jedním ze základních předpokladů efektivního tlumočení. Lze předpokládat, že podrobný rozbor by odhalil obdobný přístup u tlumočnicků CS-EN. Domníváme se však, že ve zkoumané situaci se výrazně projevila skutečnost, že tlumočníci do určité míry přizpůsobují svůj styl práce (předpokládaným) příjemcům. Roli hraje skladba publika – kolik různých kultur je v něm zastoupeno? Jak jsou si vzájemně blízké a jaký mají mezi sebou vztah? Jaký je jejich vztah k tématu? Při tlumočení do angličtiny jako *lingua franca* na mezinárodní konferenci lze předpokládat méně homogenní publikum, a tedy menší nutnost přizpůsobovat projevu jedné konkrétní kultuře.⁹³⁶ Oproti tomu dotazovaní tlumočníci znakového jazyka zprostředkovávají komunikaci převážně mezi imaginární (českou) slyšící většinou a (českou) neslyšící menšinou, jejichž vztah je sám o sobě specifický a dosud ne zcela oproštěn od historické nerovnosti. Z komentářů tlumočnicků ZJ jasně vyplývá, že volba tlumočnických řešení jsou znalostí těchto skutečností ovlivňovány, a to i podvědomě. Jak ukazují výše uvedené příklady, toto metalingvistické povědomí ovlivňuje volbu konkrétních jazykových prostředků (synonyma, gramatické kategorie apod.). Z příkladů vyplývá, že znalost sociokulturního kontextu a referenčních rámců mluvčích je u tlumočnicků ZJ posílena i díky relativně malé velikosti komunity Neslyšících a tlumočnicků ZJ a bližším vztahům mezi těmito skupinami. Ty, jak již bylo uvedeno, samozřejmě ovlivňují samotný mezijazykový převod i jiné roviny tlumočnické práce. Toto zjištění je v souladu s tvrzením Wangové a Napierové

⁹³⁵ Viz kapitolu č. 9 teoretické části *Strategické chování tlumočnicka*.

⁹³⁶ Právě tato nižší homogenita (spolu s lingvistickou proměnlivostí IS jako komunikačního prostředku v různých kontextech) však od tlumočnicků vyžaduje dobrou znalost „relevantních osob, míst a kontextových informací“ (Best et al., 2015: 159). U publika na obdobné akci, byť méně homogenního, lze totiž očekávat vysokou míru sdílené znalosti terminologie i zdrojů odvíjející se od jeho zaměření a zkušenosti – ta ovšem na druhou stranu tlumočnickovi jeho úkol usnadňuje (de Wit 2010: 239).

(2015) či Wangové (2021) o významu obeznámenosti tlumočnicka s neslyšícím řečníkem a jeho stylem.

Umělé experimentální podmínky měly za následek, že k mnohým jevům, které vyvstávají při reálné interakci mezi tlumočnickem a řečníkem či publikem (a to i v případě tlumočení na dálku), nedošlo. Přesto však naše zjištění potvrzují, že tlumočení je především sociální akt a že jeho sociální aspekty nespočívají jen v přímé interakci, nýbrž také v tom, do jaké míry si tlumočníci uvědomují sociokulturní kontext a jak podle něj strategicky jednají.

Následující příklady⁹³⁷ se týkají míry formálnosti, která je ovlivňována jak lingvistickou charakteristikou znakového jazyka jako takového, tak vztahy uvnitř příslušné komunity:

- „Nikdy nevíte, jak dobře se znají. (...) Ta komunita je malá, tak nevím, jestli je tak samozřejmě říct to jméno, nebo neříct. Znají se tak dobře, že by si tykali? Tedy kdyby to byl jazyk s tykáním a vykáním, což není. Tak bylo třeba se rozhodnout, jak moc to říkat neutrálně. (...) Míra formálnosti byla pro mě oříškem.“ 2 _ČZJ-CS

- „Tady zrovna vím, že tenhle chlapec – muž – se jmenuje [XY], a (...) [m]ám ho v hlavě jako malého kluka. (...) A prostě absolutně nedokážu odhadnout, jestli by si tykali, nebo vykali. (...) Protože oni si netykají (...).⁹³⁸ Takže nedokážu odhadnout tu míru vztahu mezi nimi. (...) Takže tam neříkám nic. (...) Vlastně je to vynechávka, a to je jiná strategie než u těch ostatních. (...) To vždycky řeším.“ 2 _ČZJ-CS

Problém tykání a vykání, a formálnosti obecně řeší samozřejmě i jiné (mluvené) jazyky. V případě znakových jazyků a komunity Neslyšících však tato problematika, včetně osobních vztahů, hraje výraznou roli. Následující citace znázorňuje, jakým způsobem může být tlumočnick těmito vztahy a povědomím o nich při práci ovlivňován, avšak zároveň se řídit situačním kontextem a komunikačním cílem předpokládaným v dané situaci:

- „(...) je otázka, jak moc to přizpůsobit tomu, že to zřejmě poslouchají neznámí slyšící a měla by to být formální přednáška. (...) Já ho [řečníka] znám dobře (...). Zaprvé tohle mě asi ovlivňuje, že ho tak dlouho znám, i když se samozřejmě snažím to udělat formální. Bojkotuje mi to i ta druhá věc, že on se chová neformálně k těm neslyšícím v publiku. Takže já to překládám, jak to je, ale na druhou stranu, když by to byla veřejná přednáška, kde by bylo hodně slyšících, tak by on podle mě znakoval jinak. On ví, že tam sedí ti neslyšící, které on dlouho zná. To je prostě rodina! Takže má trochu jiný styl. (...) Kdyby to byl projev pro pedagogy na VŠ, které neznám, ve velké učebně, a měli by tohle promítané, tak tu míru formálnosti asi zvýším, ale kdyby se tlumočilo třeba pro učitele na nějaké letní škole, tak se budu snažit tu míru neformálnosti asi zachovat.“ 2 _ČZJ-CS

⁹³⁷ Oba komentáře se vztahují k druhému přetlumočenému projevu, který nakonec nebyl analyzován.

⁹³⁸ Tj. znakový jazyk nezná kategorii tykání a vykání.

Výše uvedené komentáře podporují tvrzení Riccardiové (2005), že kromě obeznámenosti s tématem se tlumočnick „musí dobře znát kontext komunikační situace, aby dokázal rozklíčovat všechny verbálně vyjádřené, ale i implicitně zahrnuté informace.“⁹³⁹ Že toto (nikterak překvapivé) tvrzení platí i pro tlumočnický mluvených jazyků potvrzují i komentáře, podle nichž tito tlumočnicki, ačkoli nemuseli řešit otázky osobních vztahů, postrádali při práci podrobnější informace zejména o identitě svých posluchačů i příjemců zdrojového sdělení.

Jevy související s modalitou

Tato kategorie je pojata velmi široce. Nepovažujeme za realistické zabývat se zde podrobně lingvistickými specifiky znakového jazyka, protože se nejedná o lingvisticky zaměřenou práci a v každém pracovním jazyce bychom našli unikátní specifika. Kromě toho, že jsme v teoretické části popsali několik výrazných vlastností (českého) znakového jazyka, u nichž jsme předpokládali potenciál působit při tlumočení problémy a /nebo vyžadovat použití strategických postupů či strategií, se zde věnujeme jmenným znakům jako sociolingvistickému a kulturnímu fenoménu, velmi stručně a spíše spekulativně se také zabýváme interferencemi ze ZJ jako prostorového jazyka. Jiné jevy popisujeme průběžně v komentářích k jednotlivým úsekům.

Na tomto místě popisujeme jev, který, ač sám o sobě není jazykový, souvisí s vizuální podobou ZJ jako pracovního jazyka a se souvisejícím organizačním (prostorovým) uspořádáním. Jeden z tlumočnicků (1_ČZJ-EN) preferoval (jako jediný) tlumočení vestoje. Lze usuzovat na zvyk – při tlumočení konferencí či přednášek z mluveného do znakového jazyka tlumočnick zpravidla stojí vedle řečnicka proti publiku; na druhou stranu při tlumočení v opačném směru tlumočnick např. sedí v první řadě a hovoří do mikrofonu. Záleží tedy na tom, v jakém prostředí tlumočnick působí nejčastěji. Svou volbu v konkrétním případě zhodnotil tlumočnick následujícím způsobem: „*Taky reflektuju to, že mi asi dost pomohlo stát. Občas mi to pomohlo cítit se líp, uvolněněji.*“ Rozdílný vliv pozice těla na produkci je potvrzen i empiricky.⁹⁴⁰ Je sice nutno mít na paměti, že toto tvrzení se týká projevu ve znakovém a nikoli mluveném jazyce; u respondenta lze však patrně usuzovat na zvyk na určité převládající uspořádání (avšak záleží na prostředí, kde tlumočnick nejčastěji působí, zda

⁹³⁹ Riccardi (2005: 754)

⁹⁴⁰ Cerney (2004: 76) uvádí, že srovnání slyšícího a neslyšícího tlumočnicka při *relay* ve smyslu tlumočení v týmu s neslyšícím tlumočnickem (kdy oba tlumočí do stejného jazyka) odhalilo, že stojící neslyšící tlumočnick na rozdíl od sedícího slyšícího mohl své pozice využívat k různým „stylistickým efektům“ (kontrast, důraz, formálnost a „další dramatické rysy sdělení“). Jedná se však o opačný směr než v našem případě.

ve formálním prostředí typu konference či média, ve vzdělávání nebo v komunitním tlumočení). Za ekvivalentní prostředek poskytující tlumočnickovi určitý komfort či vyšší míru soustředění lze u tlumočení mluveného jazyka považovat například kreslení po papíře, zavírání očí apod., při určitých formách tlumočení jsou však takovéto techniky nerealizovatelné. Z určitého hlediska je možné tento postup v tomto konkrétním případě označit za strategii zvládnání akutního stresu.

Tlumočení mezi dvěma cizími jazyky – tlumočníci znakového jazyka a mluvená angličtina jako jejich pracovní jazyk⁹⁴¹

V podstatě 100 % komentářů tlumočnicků ohledně angličtiny se týkalo (omezených) možností vyjádření v tomto jazyce a vlivu na cílový projev a jejich reflexi vlastní práce. Tyto komentáře svědčí o tom, že tlumočníci mají a využívají metalingvistické povědomí i v této jazykové kombinaci, která není jejich regulární kombinací a kterou využívají minimálně.

- *„Frustrovalo mě, že se nemůžu vyjádřit v tom jazyce, jak si přeju. (...) Já to nevymyslím, v tu chvíli. V tu chvíli je [řečník] expresivní, je hodně emotivní, a to všechno do toho strašně chci dostat, ale prostě mám omezenou kapacitu a prostředky, takže je to o to těžší.“*
- *„Jak mám v angličtině omezený repertoár slov, tak mám pocit, že se pořád opakuju, používám pořád stejné výrazy, a to mi vadí, preferuju různá synonyma, ekvivalenty, ať je ten projev pestřejší, a teď mi probíhalo hlavou, že říkám pořád ty stejné věci, chtělo by to říct jinak, ale já nevím jak.“*
- *„Šlo by to říct jinak, ale nevím jak, v té angličtině, nenaskočí mi to slovíčko, aby to bylo to ono.“*
- *„Tady mám prostě problém ty vztahy v té angličtině popsat. Cítím, že mi chybí slovní zásoba.“*

„Aktivizaci slovní zásoby a adekvátní formulaci“ označil jeden z tlumočnicků za nejobtížnější aspekt tlumočení v této kombinaci. Na tlumočnicka klade zvláštní nároky i z hlediska samotného procesu:

- *„Chtělo by to být pohotovější v reakcích. Tlumočení do angličtiny není dovedností, kterou používám často, proto i při běžném tempu cítím, že potřebuji více času na zformulování myšlenky, obzvláště, pokud je projev náročnější na orientaci.“*

⁹⁴¹ Protože tato část se vztahuje pouze na tlumočnický tlumočící v kombinaci ČZJ-EN, nepovažujeme za nutné rozlišovat pomocí kódů, který z nich je autorem kterého tvrzení.

V některých komentářích je implicitně obsažena informace o souvisejících strategických postupech. Jedním z nich je velmi konkrétní způsob přípravy:

- „... mám už připravené i nějaké formulace, které mi ušetří čas v tom, než vymyslím, jak to říct.“

Další používanou strategií je simplifikace a substituce, o nichž se dva z komentářů vyjadřují i poměrně explicitně:

- „Tady se na mně již projevovala únava a tím delší reakční čas. Místo některých jazykových sofistikovaných prostředků volím ty prvoplánovitější...“⁹⁴²

- „Já tady ještě narážím na svoje kompetence v mluvené angličtině, takže mi tam padá spousta výrazů, a tady ten by šel, ten tam dám.“

Tento komentář byl pronesen ve spíše neformálním kontextu. Vezmeme-li jej přesto v potaz, musíme zdůraznit, že rizikem takového přístupu je samozřejmě volba neodpovídajícího prostředku a významový posun a nijak proto nezpochybňujeme nutnost disponovat co největší jazykovou kompetencí a repertoárem výrazových prostředků. Zároveň je však tento příklad praktickou demonstrací (pozitivního) jevu souvisejícího s tlumočením do cizího jazyka, o němž hovoří např. Denissenko⁹⁴³, a sice omezeného repertoáru výrazových prostředků, v jehož důsledku se zjednodušuje tlumočnickův rozhodovací proces a odlehčuje kognitivní kapacita (otázkou ovšem zůstává míra tohoto omezení – je-li nadměrná, může naopak dojít k zahlcení kapacity hledáním alternativního způsobu vyjádření, k nepřesnému nebo nulovému převodu a /nebo k deficitnímu řetězci a rozsáhlejší ztrátě).

⁹⁴² O únavě, byť v jiné souvislosti, hovoří i druhý přímý tlumočnick: „*Tam bylo ještě pár momentů, kdy to bylo potřeba zastavovat. Ke konci už působila únava. Už mi to tolik nemyslelo. Často mi bylo jasné, co chce říct, kam míří, ale ne už to, jak to mám popsat.*“ Komentáře o únavě svědčí o náročnosti tlumočení mezi dvěma cizími jazyky a bez pomoci kolegy, i o tom, že 20 minut je úsek velmi dlouhý.

⁹⁴³ Denissenko (1989: 157) v Szabari (2002: 16)

8 Shrnutí výsledků a diskuse

V úvodu této části uvádíme, že naší primární snahou je v rámci této analýzy zjistit, jaká je míra zachování/ztráty informace a komunikačního záměru řečníka při jednotlivých typech tlumočení v jednotlivých jazykových kombinacích.

Analýza odhalila, že přímé tlumočení mezi dvěma jazyky odlišných modalit, z nichž ani jeden není tlumočnickovým jazykem A a pro jejichž kombinaci tlumočníci neabsolvovali cílenou odbornou přípravu, je možné, a navzdory předpokládané zvýšené kognitivní zátěži není jeho kvalita z hlediska zachování obsahu a komunikačního záměru řečníka výrazně horší než u tlumočení s použitím pilotáže s češtinou jako zprostředkujícím jazykem, nýbrž je poměrně vyrovnaná⁹⁴⁴. V porovnání s výstupem z pilotáže se tlumočení v kombinaci ČZJ-EN vyznačovalo nižší kvalitou z jazykového hlediska (gramatika, idiomatičnost, pojmová přesnost, textová koheze), a vyrovnanou kvalitou z hlediska zachování záměru řečníka a emočního zabarvení projevu (přičemž v jednotlivých ukazatelích se u jednotlivých tlumočnicků pochopitelně vyskytují rozdíly). Ze způsobu, jakým pracují a své postupy komentují, je zřejmé, že tlumočníci ČZJ-EN mají a využívají metalingvistické a metakognitivní povědomí i v této jazykové kombinaci, která není jejich regulérní kombinací a kterou v praxi využívají minimálně.

Kromě závažných významových posunů a/nebo ztráty informace a oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce odhalila analýza jevy spadající do kategorií *mírné významové posuny a/nebo ztrátu informace, použití neuzuálního nebo chybného jazykového či významově nebo stylisticky neodpovídajícího prostředku v cílovém jazyce, ztížení orientace a/nebo diskomfort na straně příjemce*, ale i pozitivní jevy jako *usnadnění orientace a/nebo zvýšení komfortu příjemce*. U tlumočení s pilotáží se navíc objevily specifické jevy jako *negativní ovlivnění přebírajícího tlumočnicka*. Kvantifikace tohoto jevu je však mimořádně obtížná, protože za "ovlivnění pilotního tlumočnicka" lze teoreticky označit celý pilotní projev⁹⁴⁵ a záleží tedy na každém individuálním případě.

Dalším jevem u tlumočení s pilotáží jsou případy, kdy přebírající tlumočnick upřesní sdělení pilota a případy, kdy se přebírající tlumočnick blíží zdrojovému sdělení více než pilotní tlumočnick – například volbou výstižnějšího lexikálního prostředku, než jaký použil pilot, či

⁹⁴⁴ Zároveň je mírně nižší u jednoho z pilotních tlumočnicků (ČZJ-CS); za příčinu považujeme především kratší délku praxe.

⁹⁴⁵ Definici uvádíme v podkapitole 5.3.3 Kategorizace pozorovaných jevů.

eliminací adice. Výskyt těchto případů je však stejně omezený jako u ostatních jevů souvisejících s pilotáží.

Zároveň se ukazuje, že absolutní srovnávání s jednoznačným výsledkem je u jednotlivých tlumočnicků i kategorií obtížné, protože samy definice ztrát, posunů a zkrácení (tedy nejdůležitějších kritérií) a jejich závažnosti v daném úseku i projevu nejsou jednoznačné. To platí i pro další jevy, které analýza dat odhalila.

Ve výpovědích jednotlivých tlumočnicků narážíme na zásadní rozdíly v hodnocení náročnosti, kdy tlumočníci ZJ hodnotili projev jako minimálně o stupeň těžší než tlumočníci ZJ⁹⁴⁶. Předpokládáme, že dojem vysoké náročnosti podle našeho názoru pozitivně koreluje se skutečnou výší kognitivní zátěže, která ač neměřená, hrála v tomto výzkumu výraznou roli. V tomto výzkumu souvisí kognitivní náročnost se směrem tlumočení, s povahou zdrojového projevu a samozřejmě se situačním kontextem, tedy s experimentálními podmínkami.

Pokud jde o směr, domníváme se, že při dekodování znakového jazyka (obzvláště u rychlého řečníka) je kognitivní zátěž obecně vysoká⁹⁴⁷. Jak uvádíme v teoretické části, tlumočníci ZJ často zahajují tlumočnické studium bez jakékoli znalosti ZJ, a je otázkou, zda je standardní doba bakalářského studia dostatečně dlouhá na dokonalé zvládnutí jak jazyka, tak tlumočnické techniky.⁹⁴⁸

Potenciální vyšší náročnost tlumočení v kombinaci ČZJ-CS (EN), tedy B-A (B), předurčuje kombinace typu projevu a experimentálních podmínek. Nedostatek přípravných i podpůrných materiálů ztěžuje tlumočnickům orientaci ve struktuře projevu a zasazování určitých informací do správného kontextu. Navíc tlumočníci ČZJ tlumočí z jazyka konkrétní kultury,

⁹⁴⁶ Např. komentář tlumočnicka 2_ČZJ-CS svědčí o (alespoň místy) značné náročnosti: „*On mluvil ted' tak rychle, že mi vypadly celé části, podle mě...*“. Oproti tomu tlumočnick 1_CS-EN_1 (který však přebírá z jiného pilota) považuje projev za „... *obsahově velmi lehký (až moc (...)) protože je tam moc času na přemýšlení*.“ Stupněm rozumíme stupně na škále 1 = velmi lehký, 5 = velmi náročný.

⁹⁴⁷ Navíc směr tlumočení ze znakového jazyka do mluveného je mezi tlumočnickými obecně méně preferovaný, protože je vnímaný jako náročnější. Zároveň jsme však při našem výzkumu narazili na výjimky: tlumočnick 2_ČZJ-EN podle svých slov v kombinaci ČZJ-EN raději tlumočí do ČZJ jako silnějšího jazyka (avšak záleží na situaci, typu tlumočení, tématu apod.) – což ovšem nemusí platit o kombinaci s češtinou. Například tlumočnick 2_ČZJ-CS oproti tomu uvádí, že jeho preferovaný směr je do mluveného spíše než do znakového jazyka, potvrzuje však, že jde o výjimečnou preferenci („...*je spousta tlumočnicků, kteří neradi tlumočí do mluveného jazyka...*“).

⁹⁴⁸ Ovšem dle aktuálních studijních plánů je v navazujícím Mgr. programu tlumočení (na rozdíl od Bc. programu zahrnujícího modul Tlumočení a překlad: čeština – český znakový jazyk, https://ujkn.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/64/2020/01/studijni_plan_bc.pdf [cit. 5. 10. 2022]) věnován jediný předmět, viz <https://ujkn.ff.cuni.cz/cs/uchazec/navazujici-magisterske-studium/informace-o-studiu/> [cit. 5. 10. 2022]. Tyto poměry se samozřejmě mohou lišit v různých oborech a akreditacích.

a předpokládáme, že v takových případech rozhodování na úrovni sociokulturního a nikoli pouze sémantického vyžaduje vyšší kognitivní kapacitu (jakkoli nutnost kulturní adaptace nemusela být v našem případě ani pro tlumočnický ČZJ příliš častá). To vše spolu s nutností recepce v jazyce B (v jehož případě je navíc porozumění komplikováno faktem, že je tlumočen z videa) náročnost pro tlumočnický ČZJ-CS (EN) ve srovnání s tlumočnický CS-EN objektivně zvyšuje.

Oproti tomu tlumočníci mluvených jazyků v tomto experimentu jsou všichni absolventy pětiletého magisterského tlumočnického programu ÚTRL, do něhož vstupovali již s vysokou úrovní znalosti svého pracovního jazyka. V tomto výzkumu tlumočí tito tlumočníci sice do cizího jazyka, avšak takového, který v této konkrétní situaci funguje jako *lingua franca*, ale nikoli jako jazyk účastníků jedné konkrétní, přesně definované kultury, pro něž by bylo nutné obsah kulturně adaptovat více než pro česky hovořící příjemce pilotáže (na druhou stranu přebírající tlumočníci neměli kromě jednoho posluchače na místě autentické publikum, což může ztěžovat některá rozhodnutí).

Náročnost zdrojového projevu navíc nespočívá ve vysokém výskytu specifických vyjadřovacích prostředků (např. terminologie, obrazného jazyka apod.) ani v příliš složité argumentační struktuře, lexikum se většinou pohybuje v mezích běžné slovní zásoby, což podle našeho názoru tlumočení do jazyka B usnadňuje.

Pokud jde o vliv zdrojového projevu, mnohé těžkosti plynoucí z jeho obsahu, struktury, jazykové stránky, tempa či informační hustoty piloti pro přebírající tlumočnický „vyřeší“ – pokud ovšem při převodu nedojde důsledkem vypustek a zjednodušení k narušení logické struktury. V takovém případě ovšem nemusí filtrace úkol přebírajících tlumočnicků pouze zjednodušovat, nýbrž i ztěžovat, a je-li nadměrná, může ochudit projev i pro konečné příjemce. Pokud navíc pilotním tlumočnickům chybí zásadní informace pro zasazení některých informací do kontextu jako v tomto případě, problém jimi nemůže být vyřešen zcela a přenáší se dál k přebírajícím tlumočnickům, což se v našem výzkumu potvrdilo. Záleží pak na tlumočnické technice, jakým způsobem pilotní tlumočnick informací předá dál – zda například nemožnost převádět vstupy z publika, jíž si přebírající tlumočníci nemusí být vědomi, kolegům (a konečným příjemcům) vysvětlí.

Roli ve výkonech tlumočnicků hraje bezpochyby i délka praxe. Pokud bychom ji vztáhli ke kvalitě výkonu, zjistili bychom, že pilotní tlumočníci ČZJ-CS byli výrazně více heterogenní skupinou, a to jak v délce praxe (3,5 roku vs. 16 let), tak z hlediska výkonu, přičemž delší praxe korelovala s obsahově i stylisticky více odpovídajícím projevem. Tlumočníci CS-EN

byli téměř vyrovnání z hlediska délky praxe, kdy výrazněji (delší praxe) vybočoval pouze jeden z nich (25 let vs. 8 a 11 let u ostatních), i z hlediska výkonu; ačkoli i zde se vyskytl projev nepatrně slabší než ostatní, jedná se spíše o záležitost jazykové kompetence než tlumočnické techniky v souvislosti s délkou praxe. Obdobně vyrovnání byli v obou ohledech i tlumočníci ČZJ-EN (12 let).

Obecně vzato nebylo možné ověřit, jak výrazný je vliv samotných rozdílů v délce praxe na výkon, pokud ovšem není praxe velmi krátká, jak tomu bylo v případě jednoho tlumočnicka v kombinaci ČZJ-CS, a to zejména v porovnání s praxí jeho kolegy. V tomto případě se délka praxe dle našeho úsudku projevila jako poměrně významný faktor ovlivňující kvalitu převodu a související jak s úrovní lingvistické kompetence, tak s tlumočnickou technikou.

Domníváme se, že všechny výše uvedené faktory náročnost tlumočení zvyšují, tyto závěry jsou však bez experimentálního ověření pouze spekulativní.

Dalším naším cílem bylo zjistit, zda se v projevu vyskytovala univerzálně problematická místa a jak tato místa případně souvisejí s lingvistickými faktory (pracovní jazyky a jejich modalita, jejich kombinace a směr tlumočení), se sociokulturními aspekty užívání především českého znakového jazyka a s extralingvistickým, situačním kontextem.

Považujeme za překvapující, že shod na problematických úsecích je u všech tlumočnicků poměrně málo, navíc u přebírajících tlumočnicků není všeobecná shoda žádná, takže zde uvedené úseky se týkají v podstatě jen tlumočnicků ze znakového jazyka (viz tabulku č. 11). K této skutečnosti patrně přispěla především heterogenost vzorku.

Mezi úseky, které lze z hlediska závažných významových posunů a/nebo informačních ztrát a zkreslení záměru a/nebo postoje řečníka považovat za víceméně univerzální, patří ten s nejvyšším tempem a informační hustotou, dále úseky, u nichž chybí dostatečný kontext (odkazují na nedostupné zdroje) a které narušují plynulost projevu a řečnickovy argumentace (na čemž se shodli zejména přebírající tlumočníci) a úseky vyjadřující abstraktnější vztahy (pomoc – závislost – podřízenost).

Shodně problematicky působily u většiny tlumočnicků úseky obsahující konkrétní znaky⁹⁴⁹, a dále oba úseky, v nichž řečník hovoří o (předpokládaných) reakcích slyšících čtenářů. V prvním případě usuzujeme na neznalost znaku nebo na nejistotu ohledně jeho adekvátnosti v daném kontextu, v druhém případě mohou možné příčiny souviset se strukturou projevu, anticipací, simultánním vs. lineárním způsobem vyjádření a časovým

⁹⁴⁹ KONSTERNOVANÝ, HOLOKAUST a GENOCIDA

posuvem. Dalšímu z problematických úseků předcházela úsek s poměrně vysokou informační hustotou. Velmi hypotetická je možnost neporozumění souvislostem z důvodu vyjádření podmětu ve vynechané větě pouze odkazem na jeho umístění v prostoru.

U obecně problematických úseků spatřujeme vliv lingvistických i extralingvistických faktorů, oproti předpokladům však nejsou příčiny problémů vždy jednoznačně identifikovatelné.

Pozornost jsme v tomto výzkumu věnovali také strategiím a strategickým postupům.

Pokud jde o vliv strategického chování tlumočnicků na kvalitu tlumočení, vhodně použité strategie k ní samozřejmě přispívají. Navzdory několika případům neefektivně použitých strategií (a potenciálního vzniku deficitního řetězce) však patrně nelze analogicky tvrdit, že by za obsahovými ztrátami či zkreslením stály primárně nesprávně použité strategie.

Na základě komparativní analýzy produktů jsme identifikovali několik strategií, z nichž některé se odehrávají na globální úrovni a představují spíše celkový přístup tlumočnicka k danému úkolu (např. záměrně delší odstup od řečníka), většina z nich pak probíhá na mikroúrovni. Mezi mikrostrategie patří „klasické“ strategiemi typu generalizace, výpustka, anticipace, komprese a další.

Retrospektivní rozhovory s tlumočnickými pomohly odhalit další postupy, které by patrně samy o sobě za zvláštní tlumočnické strategie označeny nebyly (a to ani samotnými tlumočnickými v rozhovorech), protože bez většiny z nich proces tlumočení v podstatě není možný; z rozhovorů však vyplývá, že tlumočníci jsou si těchto postupů vědomi a používají jich k dosažení určitých cílů z hlediska produktu i procesu. Mezi tyto postupy, z nichž většina se odehrává na globální, makrostrategické úrovni (a ovlivňuje tak konkrétní volby na úrovni lokální, mikrostrategické), patří využívání metalingvistického povědomí, využívání extralingvistické znalosti a znalosti sociokulturního kontextu, reflexe situačního kontextu, aktivní řízení komunikační situace a na lokálnější úrovni dokončování vět.⁹⁵⁰ Toto zjištění vede k (evidentnímu) závěru, že neexistuje taxativní výčet tlumočnických strategií či strategických postupů, nýbrž že strategickým se může stát v podstatě jakýkoli postup na jakékoli úrovni, který tlumočnick aplikuje cíleně za účelem optimalizace procesu a/nebo produktu. Od tohoto závěru je již jen krok k (již nikterak objevenému) konstatování, že tlumočení jako proces je ze své povahy strategické. Řečeno s jedním z tlumočnicků-respondentů, schopnost aplikovat při práci různé tlumočnické strategie umožňuje

⁹⁵⁰ Mezi tyto strategie řadíme také přípravu (viz přehled), která se odehrává mimo samotný proces, jeho průběh však silně ovlivňuje.

tlumočnickům vypořádat se i s tak náročným úkolem, jakým je tlumočení mezi dvěma cizími jazyky.

Během rozhovorů s tlumočnický znakového jazyka opakovaně vystávaly určité otázky, jejichž syntéza vedla k vytvoření přehledu problémů a potřeb, jimž tito tlumočníci vzhledem k povaze jednoho z jejich pracovních jazyků a jeho modalitě při práci čelí, pracovních postupů i přístupů k jejich profesi a roli. V těchto oblastech spatřujeme mezi tlumočnický znakového jazyka a tlumočnický mluvených jazyků jisté rozdíly, které jsou dané jednak povahou znakového jazyka jako jazyka vizuálního, jednak sociokulturními souvislostmi jeho tlumočení. Na druhou stranu nelze tvrdit, že by v tomto ohledu bylo tlumočení ZJ unikátní (viz Downie, 2020, a jeho postulát „*interpreting is interpreting*“) – specifika tohoto druhu se vyskytují samozřejmě i u jiných jazykových kombinací v závislosti na jazykové typologii i vztazích příslušných kultur. Absence obdobných poznatků na straně tlumočnicků CS-EN v tomto výzkumu je dána i odlišným způsobem sběru dat – s těmito tlumočnický nebyly prováděny osobní retrospektivní rozhovory. Bez ohledu na to, jak unikátní jsou, považujeme výstupy z provedených rozhovorů za zajímavou sondu do způsobu práce tlumočnicků a faktorů, jež ji ovlivňují; ta může (zejména pro tlumočnický mluvených jazyků) představovat náhled na tlumočnickou profesi z jiného úhlu. Data získaná tímto způsobem svědčí o přínosu introspekce pro výzkum (při vědomí jejích omezení).

Tento výzkum byl navržen s cílem postavit do středu zájmu osobu tlumočnicka, jeho reflexi vlastních pracovních postupů zejména v podmínkách konkrétního úkolu. Skutečnost, že analýza výsledného produktu představuje převážnou část výsledných výzkumných dat, nic nemění na faktu, že poznatky z introspekce tlumočnicků a z rozhovorů s nimi – tedy společná analýza procesu – tvoří významnou a důležitou součást této práce.

Přínos zapojení tlumočnicků do procesu analýzy je nesporný – kdo jiný může lépe informovat o tom, jaké problémy vystávají při tlumočení v určité jazykové kombinaci či za určitých podmínek než sami tlumočníci. Obzvláště užitečnou se introspekce ukázala být během analýzy tlumočení mezi ČZJ a angličtinou, kde bylo z výše uvedených důvodů posuzování příčin a motivací velmi obtížné. V této souvislosti se zpětně projevila potřeba ještě detailnější a intenzivnější introspekce či analýzy ve spolupráci se samotným tlumočnickem.

Nelze přitom samozřejmě opomínat zmiňovaná omezení introspekce. Získaná data je potřeba triangulovat s analýzou produktu a také s vnímáním dalších účastníků komunikačního procesu, tedy klientů/příjemců a případně i řečníků. Zásadním předpokladem ovšem je, aby

tito příjemci rozuměli tomu, jaký je princip a účel tlumočení a jaké jsou jeho možnosti⁹⁵¹; taková diskuse již však přesahuje hranice našeho výzkumu.

Introspekce je nicméně považována za užitečný nástroj i pro profesní přípravu.

Kussmaul a Tirkkonen-Conditová zdůrazňují souvislost mezi strategickým chováním založeným na „relativně jasně formulovaných subjektivních teoriích překladačů“⁹⁵² a úspěšností převodu. Kvalitní výkon přitom asociují právě s osobou/osobností překladače a také s určitými charakteristikami procesu převodu. Právě znalost těchto charakteristik považují za cennou pro profesní přípravu a pro „veškeré úsilí o reformování stávající profesní praxe.“⁹⁵³

Kussmaul a Tirkkonen-Conditová sice hovoří o překladači, tyto přínosy však platí i pro tlumočení, jak uvádí například Heyericková⁹⁵⁴, která doporučuje využívat introspektivní metody, jako jsou tzv. *think aloud processes* či *task review*⁹⁵⁵ a reflexivní metody zahrnující otázky typu „jaké mám možnosti“ či „jaká rozhodnutí dělám a proč“ v rámci výuky tlumočení, profesního rozvoje a mentoringu, tedy v bezpečném prostředí umožňujícím analýzu tlumočnického procesu i jeho výsledků. Schopnost reflektovat strategickou povahu tlumočení a přijmout odpovědnost za svá rozhodnutí je dle Heyerickové zásadním předpokladem úspěšného a tzv. „skutečného tlumočení“⁹⁵⁶, které předpokládá i znalost očekávání příjemců a obeznámenost se všemi kroky nutnými pro úspěšné fungování procesu tlumočení u všech zapojených stran.⁹⁵⁷

8.1 Praktická aplikace výsledků výzkumu tlumočení mezi českým znakovým jazykem a mluvenou angličtinou – doporučení pro odbornou přípravu

Celkově se jako nejúspěšnější, tj. s nejmenším počtem případů (závažných) významových posunů a ztrát a zkraslení řečnickova záměru, ukázala být druhá pilotáž, konkrétně kombinace 2_ČZJ-CS – 2_CS-EN_2. Ta demonstruje potenciální výhodu pilotáže, spočívající ve vyřešení problémů na vstupu tlumočnickem, který tlumočí ve svém preferovaném směru (B-A), z jazyka, jenž dobře ovládá a jehož sociokulturní kontext detailně zná, a zároveň v přínosu

⁹⁵¹ Viz např. Napier (2002: 194)

⁹⁵² Kussmaul & Tirkkonen-Condit (1995: 190)

⁹⁵³ Kussmaul & Tirkkonen-Condit (1995: 189)

⁹⁵⁴ Heyerick (2021: 217)

⁹⁵⁵ Komentování úkolu během jeho provádění – v případě tlumočení například během přípravy apod. – a po jeho provedení.

⁹⁵⁶ Tzv. *real interpreting*. Turner (2005: 29) je definuje jako tlumočení, při němž tlumočnick činí rozhodnutí ohledně způsobu, jakým přispívá ke komunikační výměně, na základě zvážení kontextových faktorů. „Skutečné tlumočení“ znamená povědomí o možnostech, které se v dané situaci nabízejí, a snahu o volbu co nejvhodnějšího řešení pro tuto situaci; znamená i odpovědnost za svá (informovaná) rozhodnutí.

⁹⁵⁷ Heyerick (2021: 216) s odkazem na Napier & Rohan (2007)

přebírajícího tlumočníka s vynikající znalostí cílového jazyka; problémy byly vesměs vyřešeny pilotním tlumočnickem a díky vstupu v jazyce A mohl přebírající tlumočnick zaměřit úsilí na co nejlepší převod do cílového jazyka B.

Zároveň však nelze opomenout, jak výraznou roli hrála u tlumočnicků z ČZJ znalost sociokulturního kontextu a problematiky Neslyšících. Přebírající tlumočníci se sice kvůli absenci této znalosti nedopouštěli závažných vynechávek či posunů, avšak toto riziko není zcela vyloučeno, jak naznačují některé formulace s potenciálem odlišné interpretace, několik kulturně nevhodných výrazů či například fakt, že jeden z tlumočnicků byl při akci překvapen faktem, že projevy v malém náhledovém okně nelze tlumočit. Řešením by jistě mohlo být šíření povědomí o problematice neslyšících či přímo specializace tlumočnicků mluveného jazyka pro tyto případy. Domníváme se ovšem, že znalost příslušného sociokulturního kontextu je natolik významná, že je žádoucí, aby tlumočení do angličtiny jako globálního komunikačního prostředku zajišťovali tlumočníci, kteří jsou pro tlumočení v tomto sociokulturním kontextu kvalifikovaní a skutečně kompetentní.

To hovoří ve prospěch přímého tlumočení mezi ČZJ a angličtinou. Z analýzy dat vyplývá, že tlumočníci účastníci se experimentu jsou přímého tlumočení mezi dvěma cizími jazyky schopni, a to díky silným tlumočnickým kompetencím i vysoké kompetenci ve zdrojovém jazyce. Úroveň znalosti cílového jazyka a schopnost strategického chování umožnily dostatečně plynulou a srozumitelnou produkci se zachováním klíčových myšlenek projevu. Nezbytným předpokladem pro přímé tlumočení je však cílená profesní příprava. Na základě našeho výzkumu jsme identifikovali konkrétní dovednosti, které by tlumočníci v kombinaci ČZJ-EN měli ovládat.

Podmínkou *sine qua non* je samozřejmě dostatečná jazyková kompetence tlumočnicků pro co nejkvalitnější výstup při co nejnižší kognitivní zátěži při recepci a produkci.

Experiment prokázal, že jazyková kompetence tlumočnicků ČZJ-EN byla dostatečně vysoká pro plynulou produkci bez výrazných hezitací a dlouhých pauz⁹⁵⁸, významných obsahových ztrát či jazykových chyb zásadním způsobem zkreslujících význam projevu. Na druhou stranu se však v četných případech projevila (a tlumočnický byla potvrzena) omezenost repertoáru jazykových prostředků umožňujících výstižné, významově přesné a jazykově bezchybné vyjádření a synonymickou a stylistickou variabilitu. Chudší repertoár obecně ovlivňuje

⁹⁵⁸Výraznými hezitacemi a dlouhými pauzami máme na mysli moment, kdy se tlumočnick na delší dobu odmlčí a případně očividně vypustí určitý úsek kvůli hledání vhodného výrazu nebo neschopnosti vyjádřit určitou myšlenku.

i tlumočnický proces, protože neumožňuje dostatečně pružně reagovat a pokračovat ve větě bez nutnosti opravy v případě, kdy se tlumočnickova anticipace ukáže být chybnou. Opravy narušují plynulost cílového projevu a navíc mohou, zejména v kombinaci s obtížným hledáním vhodného výrazu/formulace, zvyšovat kognitivní zátěž a prodlužovat odstup od řečníka a tím vést k informační ztrátě. Komunikační kompetenci tlumočnicků v angličtině je potřeba konsolidovat tak, aby nedocházelo k základním jazykovým (gramatickým, formulačním) chybám, aktivizovat a automatizovat jejich repertoár lingvistických prostředků a rozšiřovat jej nejen o odbornou a „konferenční“ terminologii, ale zejména o synonyma (ideálně v různých stylových rejstřících), uzuální a ustálené fráze a další gramatické a stylistické prostředky zvyšující flexibilitu vyjadřování. Kromě schopnosti pružné, plynulé reformulace bez nutnosti oprav či neukončených výpovědí umožňuje dostatečná jazyková kompetence a slovní zásoba používání tlumočnických strategií a obecně správné tlumočnické techniky, například ekonomie vyjadřování (komprese). Vyšší dostupnost vyjadřovacích prostředků a tedy vyšší dostupná kapacita umožní postupy zvyšující plynulost projevu a komfort příjemce, kromě prevence oprav např. eliminaci parazitních hezitačních zvuků a (neformálních) výplňových výrazů.

Obecné rozvíjení jazykových kompetencí samo o sobě není pro efektivní tlumočení dostačující; rozvoj „investigativních, analytických a komunikačních dovedností“ a „orientace ve vysoce specializovaných situacích“⁹⁵⁹ je bezpochyby přínosem jak pro tlumočnickou kompetenci, tak například i pro rozvoj jazykových znalostí potřebných pro „orientaci v anglicky psaném odborném textu“, která tvoří součást požadavků na uchazeče o studium v bakalářském programu Jazyky a komunikace neslyšících⁹⁶⁰ a pro přípravu na působení v mezinárodní sféře, o němž se v souvislosti s požadavkem na vysokou kompetenci v anglickém jazyce u studentů/absolventů tohoto programu zmiňuje Hynková Dingová.⁹⁶¹ Příkladem využitelnosti této kompetence je výzkum Skatenové, Urdalové a Tiseliusové (2023).⁹⁶² De Witová (2010) pak zdůrazňuje, že dostatečná kompetence v angličtině

⁹⁵⁹ Zabalbescoa (2000: 123). Jako příklad způsobu aktivního posilování jazykové kompetence a schopnosti jejího aktivního využívání může sloužit zapojení podcastů do výuky tlumočení, viz Erzurumlu (2020). Poslechem a návaznými aktivitami, jako je např. tvorba výpisků a glosářů, diskuze v hodině či kvíz, tlumočníci nejen zvyšují svou úroveň v příslušném jazyce, nýbrž kromě jiného rozvíjejí i svou schopnost analytické práce s informacemi v daném jazyce.

⁹⁶⁰ Informace o přijímacím řízení, <https://ujkn.ff.cuni.cz/cs/uchazec/bakalarske-studium/informace-o-prijimacim-rizeni/> [cit. 4. 12. 2022].

⁹⁶¹ Viz Úvod

⁹⁶² Norské a švédské badatelky prováděly výzkum mezi neslyšícími uživateli finského znakového jazyka (FZJ). Komunikace probíhala prostřednictvím tlumočení mezi FZJ a angličtinou jako *lingua franca* (přičemž určitou

tlumočnickům umožňuje nejen naplňovat potřeby jejich klientů, nýbrž usnadňuje i jejich vlastní účast na odborných tlumočnických konferencích (přičemž expozice angličtině při zapojení tohoto typu jejich kompetenci dále posiluje).

Jak již uvádíme výše, ideální příležitost pro vzdělávání tohoto typu spatřujeme ve spolupráci příslušných vzdělávacích institucí (ÚJKN a ÚTRL). Definice toho, jak by konkrétně toto vzdělávání probíhalo a jaká by měla být jeho forma a rozsah, již překračuje možnosti této práce. Další vhodnou platformou jsou tlumočnické organizace a jejich vzdělávací programy (např. Česká komora tlumočnicků znakového jazyka či soukromé vzdělávací organizace), které se mohou inspirovat i zkušenostmi zahraničních partnerů a navazovat s nimi spolupráci.

Tlumočení v kombinaci s jazykem, pro něž tlumočníci neabsolvovali formální přípravu, dále umožnila (za předpokladu dostatečné jazykové kompetence) i schopnost aplikovat strategie a tlumočnické techniky, které jsou platné bez ohledu na jazykovou kombinaci. Ztotožňujeme se s tvrzením Zabalbescoy (2000), že překladatelské (nebo v našem případě tlumočnické) dovednosti zahrnují mnohem více než schopnost zvolit odpovídající výraz (řešení) na nižší úrovni, a že „tlumočník si v průběhu přípravy potřebuje vyvinout cit pro operativní proměnné a být vystavován co možná nejrozmanitějším problémům, aby si rozvinul strategie pro jejich řešení a pro rozhodování“⁹⁶³. Podle Heyerickové (2021) může výuka vědomého strategického zpracovávání [informace] pomoci snížit úsilí, které musí tlumočníci věnovat jednotlivým krokům procesu převodu, a získat nad tímto procesem větší kontrolu. Navíc se při správném nácviku mohou tlumočnické strategie automatizovat, což proces převodu dále zlepšuje.⁹⁶⁴ Zabalbescoa⁹⁶⁵ připomíná, že strategie i „typy řešení“ je nutno pojímat nikoli jako uzavřený soubor kategorií, nýbrž jako *mind-openers* neboli jako podněty k širšímu a hlubšímu uvažování o procesu tlumočení. Vzhledem k tomu, že různé strategie a techniky jsou různými jazykovými kombinacemi umožňovány i vyžadovány různě, je vhodné osvojit si schopnost pracovat s nimi v konkrétní jazykové kombinaci.

Z uvedeného vyplývá, že cílená a komplexní příprava pro tlumočení v kombinaci český znakový jazyk – angličtina je žádoucí, a to proto, aby bylo co nejvíce odlehčeno (předpokládané) vysoké kognitivní zátěži, proces tlumočení byl co nejefektivnější a produkt

míru interakce s nimi umožňovala i znalost norského znakového jazyka na straně norských výzkumníků – dodejme, že je tak zajištěn přístup k větší části primárních dat, než jaká by byla dostupná výzkumníkům, kteří znalost znakového jazyka nemají).

⁹⁶³ Zabalbescoa (2000: 123)

⁹⁶⁴ Heyerick (2021: 217)

⁹⁶⁵ Zabalbescoa (2000: 123)

srozumitelný a komfortní pro příjemce a adekvátním způsobem reprezentoval řečníka a zprostředkoval obsah jeho sdělení i jeho komunikační záměr (mentální model). Mimo jiné i ze skutečnosti, že se velmi významným faktorem ukázalo být metalingvistické a sociokulturní povědomí tlumočnicků, plyne, že zásadním požadavkem pro tlumočení v této kombinaci je kvalifikovaný tlumočnick, který absolvoval komplexní odbornou přípravu, má dostatečný teoretický základ i praktickou zkušenost a je schopen proces tlumočení reflektovat. Výše popsané dovednosti a „technika“ jsou samozřejmě nedílnou součástí tlumočnické kompetence. Tlumočníci, kteří v rámci našeho experimentu tlumočili v kombinaci ČZJ-EN, jsou profesionální tlumočníci. Poukazováním na nutnost osvojení si těchto technik nenaznačujeme, že tyto techniky neovládají či ve své standardní jazykové kombinaci nepoužívají. Zdůrazňujeme pouze fakt, že tyto techniky je nutno si zautomatizovat nejen obecně, ale i cíleně pro konkrétní jazykovou kombinaci. Právě v upevňování těchto technik v kombinaci ČZJ-EN spatřujeme (spolu s obecným zvyšováním jazykové kompetence v mezích daných možnostmi konkrétních vzdělávacích programů) jednu z hlavních náplní případné cílené profesní přípravy pro tuto kombinaci.

8.2 Omezení studie a náměty na další výzkum

Pokud jde o náměty na další výzkum, na obecnější úrovni by bylo možné provést širší šetření ohledně potřeby tlumočení mezi ČZJ a angličtinou, nutných předpokladech a souvisejících problémech mezi uživateli, pedagogy i samotnými tlumočníky v českém prostředí.

Mnoho podnětů pak vyplývá z výsledků našeho výzkumu i z jeho organizačních a metodologických omezení, které mohly výsledky analýz ovlivnit. Na jejich základě formulujeme následující náměty a doporučení pro další výzkum.

Především jsou naše zjištění ovlivněna velmi malou velikostí vzorku. Tlumočnicků byl navíc pro každou kombinaci sudý počet, což výrazně omezuje možnost zjistit, zda některý jev či tendence mezi tlumočníky převažuje. Při takto nízkém počtu se navíc jakákoli odchylka, která by při větším počtu účastníků byla zanedbatelnou, stává naopak významnou. Proto je možnost utváření jednoznačných závěrů podmíněna ověřením těchto zjištění na reprezentativnějším vzorku. Replikace této studie na početnějším vzorku je tak prvním z dalších námětů na (navazující) výzkum, přičemž v každé kategorii by měli být zastoupeni tlumočníci s různou, avšak reprezentativně zastoupenou kvalifikací, délkou praxe a jazykovou kompetencí. Se všemi tlumočníky by měl být proveden rozhovor ve stejné úrovni podrobnosti, aby závěry

o postupech některých z nich nebyly pouze spekulativní (takovéto rozhovory by však vyžadovaly zapojení většího počtu výzkumníků).

Situační a organizační omezení byla na jednu stranu zdrojem zajímavých zjištění, na druhou stranu ovlivnila práci tlumočnicků i ekologickou validitu získaných dat negativním způsobem. Proto by měl výzkum probíhat pokud možno v autentické situaci a s dostatečnou přípravou, aby tlumočníci mohli pracovat tak, jak jsou zvyklí, a aby se eliminovaly problémy související například s nekvalitním záznamem nebo vyplývající z nedostatečné znalosti situačního kontextu.

Za vhodné bychom považovali i zúžení rozsahu sledovaných proměnných, jejichž rozptyl je značný. To by pravděpodobně umožnilo přesnější a srovnatelnější výsledky.

U všech tlumočnicků do angličtiny (ČZJ-EN, CS-EN) by bylo teoreticky relevantní sledovat použití neuzuálních nebo chybných jazykových či významově nebo stylisticky neodpovídajících prostředků v cílovém jazyce. Nemáme přitom na mysli pouze nedostatečnou slovní zásobu či repertoár funkčních prostředků, nýbrž i gramatické a jazykové chyby, které mohou vést k nuancím působícím významové posuny, i neodpovídající způsob prezentace (hezitace apod.); všechny tyto jevy mohou narušit komfort příjemce i věrné zprostředkování mentálního modelu řečníka. Došli jsme však k závěru, že dvě skupiny tlumočnicků do angličtiny mezi sebou nejsou srovnatelné. Dále by bylo žádoucí podrobnější hodnocení ze strany rodilých mluvčích ohledně jazykové správnosti a vhodnosti, srozumitelnosti a komfortu příjemce; naše hodnocení se však omezuje pouze na obecnou celkovou charakteristiku a obecné hodnocení autentickými posluchači (a samozřejmě na jednotlivé případy, kdy za některým ze sledovaných jevů evidentně stojí právě jazykové důvody).

Jednou z proměnných, kterou v tomto výzkumu (z důvodů uvedených výše) reflektujeme jen omezeným a spíše spekulativním způsobem, přestože jsme přesvědčeni o jejím zásadním významu, je kognitivní (procesní) kapacita. Bylo by zajímavé zjistit, zda tlumočení mezi jazyky s odlišným způsobem existence klade na tuto kapacitu větší nároky než tlumočení mezi jazyky stejné modality a zda je pro tlumočnický náročnější tlumočení ze znakového jazyka do mluveného, nebo naopak. Tyto poznatky by měly být porovnány se stejnými zjištěními ohledně tlumočení mezi dvěma mluvenými jazyky. Dále by bylo potřeba zjistit, jaká je kognitivní zátěž při tlumočení mezi jazyky, z nichž ani jeden není tlumočnickovou mateřštinou. Uvědomujeme si však, že ani poté by nebylo možné vyvozovat jednoznačné závěry, protože kognitivní náročnost se může u různých jazykových kombinací lišit a odvíjí

se od mnoha dalších intra- a extrapersonálních faktorů. Domníváme se ovšem, že při dostatečně velkém vzorku (a ideálně při zapojení většího počtu kombinací různých mluvených a znakových jazyků) by mělo být možné zjistit alespoň to, jestli tlumočení mezi jazyky odlišné modalit je obecně náročnější než mezi jazyky stejné modalit⁹⁶⁶.

Otázka kognitivní náročnosti se pojí s otázkou kvality. Budeme-li předpokládat vyšší náročnost tlumočení mezi dvěma cizími jazyky (s různou modalitou), lze očekávat, že s postupem času bude kvalita tlumočení v takovéto kombinaci klesat rychleji. V takovém případě by náš závěr, že z hlediska kvality nejsou mezi zkoumanými kombinacemi zásadní rozdíly, měl omezenou platnost.

Náročnost tlumočení se samozřejmě odvíjí i od typu projevu. Zkoumaný projev je značně lineární, co se struktury týče, z hlediska formálnosti spíše neutrální až méně formální, s jednoznačnou a jasnou argumentací, neobsahující téměř žádnou odbornou (technickou) terminologii. Obdobný výzkum by tedy bylo žádoucí provést i s jiným typem projevu (zejména se složitější či méně jasnou strukturou a argumentační linií a s vyšší mírou abstrakce).

Pokud jde o recepci cílových projevů, problematika výpovědní hodnoty některých otázek v hodnocení „autentickými posluchači“ obecně souvisí s kritérii kvality, jak je chápou příjemci – jaký význam přisuzují gramatické a lexikální správnosti, jaký přízvuku a jaký způsobu prezentace a projevu tlumočnicka? Odpověď na tuto otázku jistě není jednoznačná a odvíjí se od typu komunikační situace, účelu projevu i samotných příjemců.

Hodnotitelé měli představovat autentické publikum (jejich úkolem tedy nebylo hodnotit jednotlivé projevy podrobně), a jsou z hlediska profesní specializace, délky praxe apod. relativně heterogenní (s výjimkou faktu, že se jedná o poučené příjemce – jazykové profesionály). Tento fakt může mít vliv na „přísnost“ hodnocení tlumočnicků (například kritéria tlumočnicka s dlouholetou zkušeností či pedagoga tlumočení se mohou lišit od kritérií např. překladatele). Protože však každý hodnotitel poslouchal všechny výstupy v příslušném cílovém jazyce, jsou výsledky v tomto ohledu vyrovnané u všech tlumočnicků jedné skupiny. Naopak mezi tlumočnickými do češtiny a do angličtiny lze v celkovém hodnocení pozorovat rozdíly. To může být dáno faktem, že tlumočníci do angličtiny tlumočili do jazyka B, a zároveň složením hodnotitelů. Těch je obecně malý počet, takže celkové hodnocení může být více ovlivněno „extrémnějšími“ polohami. Někteří hodnotitelé navíc do hodnocení

⁹⁶⁶ Pro úplnost by samozřejmě bylo vhodné zapojit i tlumočení mezi znakovými jazyky; tuto možnost však v této práci ponecháváme stranou.

zahrnovali i kritéria, která tlumočnick neovlivní, zejména technické problémy, které způsobovaly neplynulost originálu či šum v mikrofonu (a pokud se stejný technický problém nevyskytl u všech tlumočnicků, jsou někteří tlumočnicki znevýhodněni).

Zpětně se také ukázalo, že dotazovat se posluchačů na vhodnost rejstříku, aniž by měli přístup ke zdrojovému projevu, může vést k zavádějícím výsledkům, protože neformálnost může být prisuzována chybné volbě tlumočnicka a nikoli projevu řečnicka. Obecně se nabízí otázka, zda lze předcházet případům, kdy hodnotitel považuje tlumočnickovi negativní (např. delší pauzy) či pozitivní jevy (vysvětlení technického problému), jejichž zdrojem je vstupní projev.

Obezřetnost je také potřeba při hodnocení znalosti tématu u jednotlivých tlumočnicků – zatímco tlumočnicki CS-EN svou znalost vztahují obecně k problematice neslyšících, lze předpokládat, že tlumočnicki ČZJ hodnotí svou znalost konkrétního tématu v rámci své celkové znalosti problematiky neslyšících.

Během výzkumu bylo nutno řešit i etické otázky související s důvěrou tlumočnicků-účastníků ve smyslu ochrany jejich identity a citlivého a respektujícího přístupu k jejich práci, a zároveň s vědeckou objektivitou ve smyslu úplnosti prezentace zjištění, včetně těch, která ve fázi experimentu nebyla předpokládána. Řešení těchto otázek spočívá v důsledné anonymizaci dat a v pečlivém vysvětlení kontextu, v němž se odehrával celý experiment a v němž vznikala jednotlivá řešení.⁹⁶⁷

Naše zjištění jsou převážně kvalitativního typu (což samozřejmě odpovídá použitým metodám), a i v případě, kdy je nějakým způsobem kvantifikujeme, je nutné vždy přihlížet ke konkrétnímu kontextu a nevykládat je izolovaně. Sledované jevy jsou podmiňovány širokou škálou faktorů, a totéž platí pro jejich vyhodnocování. Komplexnost pojmu kvality se tak nevztahuje pouze na projev jako celek, nýbrž i na jeho jednotlivé části.

Konkrétní příčiny sledovaných jevů se vždy snažíme identifikovat, ne vždy je to však snadné nebo možné. Důvodem je jednak rozdílný způsob sběru dat (konkrétně komentářů tlumočnicků, které by mohly některé příčiny objasnit), jednak fakt, že mnoho jevů odhalila až podrobná analýza a srovnání jejich výsledků, kdy už nebylo možné získat od tlumočnicků doplňující informace. Z důvodu nesnadné či nemožné identifikace příčin proto navzdory předpokladům výskyt jednotlivých příčin u jednotlivých tlumočnicků/skupin souhrnně (kvantitativně) nevyhodnocujeme.

⁹⁶⁷ Význam tohoto přístupu pro spravedlivé hodnocení výstižně ilustruje připomínka Ďoubalové (2019: 24) „... nelze říci, že nějaký tlumočnick podal ‚neoptimální‘ výkon, aniž bychom takový soud neopodstatnili poměřením výkonu s relevantními vstupními parametry. Je dobře možné, že stejný tlumočnický výkon bude posouzen jako adekvátní i jako neadekvátní v závislosti na vstupních podmínkách.“

Jsme si vědomi, že praktická a metodologická omezení tohoto výzkumu jsou (částečně vlivem okolností) četná. Jeho výstupy tedy rozhodně nepovažujeme za definitivní a nezpochybnitelné. Nahlížíme na ně naopak jako na výchozí bod pro další zkoumání a rozvinutí a zlepšení použitých metod.

9 Závěr

Tato práce je psána a výzkum prováděn z pohledu slyšící tlumočnice mluveného jazyka, která si znakový jazyk osvojila v dospělosti a mezi své pracovní jazyky jej neřadí. Jedná se o explorativní práci, která má za cíl zaměřit pohled obecné translologie směrem k tlumočení znakového jazyka jako mimořádně zajímavé a podnětné (a do nedávna opomíjené) oblasti a otevřít téma, jemuž se dosud nedostávalo pozornosti. Zásadní je pro tyto snahy kritická diskuse (jistě netřeba připomínat, že při zapojení neslyšících odborníků) a další výzkum přinášející nové poznatky a úhly pohledu či rozvíjející nebo upravující naši metodologii.

Experiment byl navržen na základě určitých předpokladů a výzkumných otázek a s očekáváním určitého typu závěrů. Protože jsme se od počátku snažili klást důraz především na sociokulturní kontext, předpokládali jsme, že naši pozornost budou poutat zejména zjištění na makroúrovni (tj. zejména globální strategie). Při provádění experimentu, rozhovorů s tlumočnickými a analýzy dat však došlo k určitým zjištěním, která těžiště zájmu mírně přesunula. V průběhu analýzy dat se ukázalo, že mikroúrovni a jednotlivým lingvistickým a jiným řešením nelze nevěnovat poměrně detailní pozornost. Výsledný text je tedy kombinací poznatků o přístupu tlumočnicků k jednotlivým problémům na mikroúrovni i ke komunikační situaci jako celku.

Cílem práce bylo zmapovat různé aspekty přímého tlumočení v (dosud nezkoumané a velmi málo časté) kombinaci český znakový jazyk – mluvená angličtina, a to v porovnání s obvyklejším tlumočením s využitím pilotáže (přes mluvenou češtinu jako zprostředkující jazyk). Soustředili jsme se na produkt tlumočení, konkrétně na míru zachování/ztráty informačního obsahu a komunikačního záměru (tedy mentálního modelu) řečníka v jednotlivých kombinacích a tlumočnických skupinách, především nás však zajímal samotný proces tlumočení. Zaměřili jsme se na strategie a strategické postupy tlumočnicků, na jejich motivace sociokulturním kontextem i na jejich reflexi procesu i jeho širšího kontextu. V omezeném rozsahu jsme také zjišťovali situaci ohledně tlumočení mezi dvěma cizími jazyky (mezi národním znakovým jazykem a mluvenou angličtinou) v několika evropských státech a názory tlumočnicků na ně.

Z analýz jevů spadajících do oblasti jazykové, sociokulturní a profesně-technické vyplývají následující závěry.

Pokud jde o lingvistické faktory související se zdrojovým jazykem, mezi jevy, které jsou potenciálně problematické či vyžadují zvláštní úsilí a případně strategické jednání patří simultánní řazení jednotek oproti lineárnímu (v běžné znakové zásobě i ve zvláštních skupinách lexikálních prostředků jako např. specifické znaky a nepřímá pojmenování či deixe), syntaktická asymetrie (konkrétně identifikačním konstrukcím s nepravou řečnickou otázkou) a nemanuální nosiče významu. Jednotlivě mohou působit problémy i jmenné znaky.

Dále jsme odhalili několik oblastí, v nichž se pracovní (či v užším pojetí strategické) postupy tlumočnicků znakového jazyka do jisté míry odlišují od postupů tlumočnicků mluvených jazyků. Jedná se o oblast přípravy, interakci a spolupráci s řečníkem a potřebu aktivního řízení komunikační situace. V přístupu tlumočnicků znakového jazyka se výrazně odráží motivace sociokulturním kontextem i pocit odpovědnosti za úspěch komunikační situace. Je však evidentní, že zejména poslední dvě položky jsou nutnou součástí kvalitní tlumočnické práce a samozřejmě nelze tvrdit, že jsou tlumočnickům ZJ vyhrazeny. Fakt, že u tlumočnicků mluvených jazyků účastnících se našeho experimentu se neprojevovaly stejně silně, je dán mimo jiné způsobem sběru dat.

Pokud jde o tlumočení mezi ČZJ a mluvenou angličtinou, naše výsledky potvrzují, že účastníci se tlumočníci byli schopni souvislého, celkově plynulého tlumočení s vysokou mírou zachování informačního obsahu i komunikačního záměru řečníka i přesto, že pro danou jazykovou kombinaci neabsolvovali profesní přípravu. Zároveň se však v cílových anglických projevech vyskytovala jazykově problematická místa. Je patrná vysoká kognitivní zátěž a sami tlumočníci reflektovali mnohá omezení právě v jazykové oblasti.

Kvalitní tlumočení vyžaduje vysokou kompetenci v obou pracovních jazycích, v našem případě tedy nejen v ČZJ, ale také v mluvené angličtině. Pro dosažení takové kompetence je samozřejmě nezbytná profesní příprava, která bude cílená na konkrétní jazykovou kombinaci (ČZJ-EN-ČZJ) a na řešení problémů, které při ní vyvstávají. V případě směru ČZJ-EN (a samozřejmě i ČZJ-CS) se může jednat například o jazykové jevy typu syntaktická asymetrie či jevy vyplývající z rozdílnosti modalit, kam lze zařadit například prostředky, které jsou ve znakovém jazyce oproti jazyku mluvenému simultánní či jinak výrazně úsporné (nemanuální nosiče významu) či které navíc nemají jednoslovné ekvivalenty a jejich převod je velmi závislý na kontextu (specifické znaky, nepřímá pojmenování).

Součástí řešení těchto problémů je zdokonalování nejen jazykových znalostí (např. rozšiřování slovní zásoby), nýbrž i tlumočnické techniky a používání tlumočnických strategií, jako je

například ekonomie vyjadřování a různé typy komprese, které kompenzují případný dlouhý odstup a zabraňují přetížení kognitivní kapacity a pracovní paměti, a další způsoby zvyšující flexibilitu vyjadřování.

Samozřejmostí je rozvíjení jazykových kompetencí ve znakovém jazyce (v našem případě receptivních, kdy kromě samotné znakové zásoby hrají výraznou roli nemanuální nosiče významu, zejména mimika) a sociokulturní kompetence, tedy znalost komunity, jejich hodnotových postojů, problémů apod. Tyto znalosti musí být tlumočnick schopen ve své tlumočnické praxi aktivně aplikovat – díky nim ví, z jakých voleb má na výběr při dynamickém rozhodovacím procesu, jímž tlumočení je, a dokáže posoudit jejich adekvátnost. Stručně řečeno je nezbytné, aby byl tlumočnick všestranně vzdělaným profesionálem, protože potřebuje odpovídající možnosti vzdělávání.

Experiment samozřejmě přinesl i poznatky ohledně metody, jakou lze při zkoumání tlumočení v dané jazykové kombinaci a komunikační situaci (s jistými úpravami) zvolit, a funkčních i nefunkčních postupů. Největším omezením byl malý a heterogenní vzorek tlumočnicků, nehomogenní metoda sběru dat (retrospektivní rozhovor vs. písemný komentář) a neautentické pracovní podmínky tlumočnicků. Kvůli těmto problémům není možné vyvozovat jednoznačné, obecně platné a statisticky významné závěry.

Znovu na tomto místě zdůrazňujeme, že popis výkonů jednotlivých tlumočnicků, zejména těch, kteří tlumočili přímo mezi ČZJ a mluvenou angličtinou, není popisem kritickým. Účelem tohoto popisu i uváděných příkladů je zdokumentovat jevy, k nimž dochází při této mimořádně náročné činnosti, která se navíc odehrávala v podmínkách, v nichž tlumočnicki běžně nepracují a v nichž by v reálné situaci pracovat spíše odmítli, protože jsou si jejich omezení a vlivu na svůj výkon vědomi. Výkon tlumočnicků ve zkoumané situaci a jazykové kombinaci nemusí odrážet výkon v jiných jazykových kombinacích a za jiných podmínek, a výstupy z jeho analýzy nelze automaticky aplikovat na jejich tlumočnické kompetence či způsob práce obecně.

Zjištění z tohoto výzkumu je potenciálně možné využít při přípravě tlumočnicků či během reflexe vlastní tlumočnické praxe a strategických postupů, a to pokud jde o tlumočení ze znakového (tedy vizuálního) jazyka do mluveného jazyka obecně, i pokud jde o tlumočení do angličtiny (např. ekonomie vyjadřování nebo jiné relevantní strategie). V souvislosti s profesní přípravou pro tuto jazykovou kombinaci vyvstává i otázka formy a rozsahu případného příslušné odborné přípravy. Jsme přesvědčeni, že v tomto ohledu má značný

potenciál spolupráce Ústavu jazyků a komunikace neslyšících s Ústavem translatologie. Z (početně opět velmi omezených) výsledků provedených průzkumů vyplývá, že obdobné možnosti přípravy instituce terciárního vzdělání v ostatních evropských zemích zpravidla nenabízejí, existuje však možnost iniciativ samotných tlumočnicků a jejich profesních a vzdělávacích organizací.

Lze si samozřejmě klást otázku, zda má příprava pro tuto kombinaci smysl v případě, že poptávka po ní je extrémně nízká. Není ovšem vyloučeno, že naopak dostupnost kvalifikovaných tlumočnicků podnítl rozvoj poptávky, protože určité typy akcí a interakcí nebudou kvůli tlumočení předem vyloučeny.

Pokud jde o přínos našich zjištění pro vývoj stávající tlumočnické praxe, domníváme se, že inspirativní i pro tlumočnický mluvených jazyků by mohly být některé přístupy aplikované při tlumočení znakového jazyka, které se mohou lišit od představ zažitých pro tlumočení mluvených jazyků – zejména v souvislosti s představou vnímání tlumočnicka jako právoplatného, aktivního účastníka komunikační situace, oceněním jeho přínosu a respektu k jeho potřebě určitých pracovních podmínek v kontrastu s představou neviditelného kanálu, který komunikaci žádným způsobem neovlivňuje a aktivně v ní nevystupuje. Nejedná se samozřejmě o automatické zpochybňování stávající praxe a legitimních důvodů k ní, nýbrž o hledání způsobů zvyšování její efektivity pro všechny zúčastněné (které ovšem vyžaduje jejich zapojení do společné diskuze). Tento přístup vnímáme i jako prevenci jednání na základě zakořeněných, avšak ne nutně opodstatněných představ a dogmat.

Zaměření se na osobu tlumočnicka a jeho vnímání procesu tlumočení i jeho vlastního postavení v rámci komunikační situace, jeho priorit a potřeb umožňuje mimo jiné pochopit a zdůraznit, jaká je společenská role tlumočení ve společnosti a v čem spočívá její přínos. Tlumočení je nástroj umožňující vznik nových forem interpersonální a interkulturní komunikace – konkrétně komunikace mezi slyšícími a neslyšícími v prostředích a kontextech, v nichž se dříve nevyskytovala vůbec nebo pouze ve velmi omezené míře. Tlumočení jako odpověď na poptávku je v tomto případě jednak produktem nové sociální reality, zároveň však tuto realitu pomáhá utvářet a rozvíjet.

Závěrem bychom rádi zdůraznili, že navzdory našim předpokladům je možné, že tlumočení mezi ČZJ a angličtinou bude více relevantní pro tlumočení na pracovišti či ve vzdělávání než v konferenčním prostředí. Považujeme za nutné poznamenat, že zejména tlumočení na pracovišti, ale i ve všech dalších prostředích, je jen jedním z mnoha kroků umožňujících co

nejplnohodnotnější participaci neslyšících ve společnosti. Základním předpokladem pro to, aby se neslyšící se slyšícími vůbec mohli setkávat a interagovat spolu, ať už prostřednictvím tlumočnicka, nebo jinými způsoby, je rovný, nediskriminující přístup a respektující jazyková politika již od nejranějších fází a ve všech oblastech života jedince, a celkově otevřená, skutečně inkluzivní společnost; taková, v níž mohou růst a vzájemně se rozvíjet slyšící i neslyšící lidé a také samotná tlumočnická profese.

Seznam použitých zdrojů

ALEXANDER, Patricia A., Diane L. SCHALLERT a Victoria C. HARE. Coming to Terms: How Researchers in Learning and Literacy Talk About Knowledge [online]. *Review of Educational Research*. 1991, **61**(3), 315–343. [cit. 26. 1. 2022]. ISSN 0034-6543, 1935-1046. DOI: 10.3102/00346543061003315

ANGELELLI, Claudia. *Revisiting the interpreter's role: a study of conference, court, and medical interpreters in Canada, Mexico, and the United States*. Amsterdam ; Philadelphia: John Benjamins Pub, 2004. Benjamins translation library v. 55. ISBN 978-1-58811-565-2.

ANGELELLI, Claudia V., ed. *The sociological turn in translation and interpreting studies*. Amsterdam: Benjamins, 2014. Benjamins current topics 66. ISBN 978-90-272-6965-2.

ARZIK ERZURUMLU, Özüm. Employing Podcasts as a Learning Tool in Interpreter Training: A Case Study. In: RODRÍGUEZ MELCHOR, María Dolores, Ildikó HORVÁTH a Kate FERGUSON (eds.). *The role of technology in conference interpreter training*. Oxford ; New York: Peter Lang, 2020, s. 179–203. New trends in translation studies 31. ISBN 978-1 -78874-407-2.

BAKER, Anne. Sign Languages as Natural Languages. In: BAKER, Anne, ed. *The linguistics of sign languages: an introduction*. Amsterdam ; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2016, s. 1 –24. ISBN 978-90-272-1231-3.

BAKER, Anne, Beppie VAN DEN BOGAERDE a Sonja JANSMA. Acquisition. In: BAKER, Anne, ed. *The linguistics of sign languages: an introduction*. Amsterdam ; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2016, s. 51–72. ISBN 978 90 272 1231 3.

BAKER-SHENK, C. *The interpreter: Machine, advocate, or ally?* [online]. 1991. [cit. 16. 3. 2023]. Dostupné z <http://www.interpretereducation.org/wp-content/uploads/2014/04/The-Interpreter-Machine.pdf>

BAKER-SHENK, Charlotte a Denis COKELY. *American Sign Language. A Teacher's Resource Text on Grammar and Culture*. Clerc Books, Gallaudet University Press, Washington, D.C. 1980. ISBN 0 - 930323-84-X.

BARTŁOMIEJCZYK, Magdalena. Simultaneous interpreting A-B vs. B-A from the interpreters' standpoint. In: HANSEN, Gyde, Kirsten MALMKJÆR and Daniel GILE (eds.). *Claims, Changes and Challenges in Translation Studies. Selected Contributions from the EST Congress Copenhagen 2001*. Amsterdam: Benjamins, 2004, xiii, 318 s. [cit. 26. 4. 2022]. ISBN 1 -58811-509-7. Dostupné z https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustijj/alma990006364880106986

BARTŁOMIEJCZYK, Magdalena. Strategies of simultaneous interpreting and directionality. *Interpreting: international journal of research and practice in interpreting* [online]. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2006, **8**(2), 149–174 [cit. 27. 4. 2022]. ISSN 1384-6647. 1569-982X. DOI: doi.org/10.1075/intp.8.2.03bar

BARTŁOMIEJCZYK, Magdalena. Directionality. In: PÖCHHACKER, Franz et al., eds. *Routledge encyclopedia of interpreting studies*. London ; New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2015. ISBN 978-0 -415-63432-8.

BEST, Brett, Jemina NAPIER, Andy CARMICHAEL a Oliver POULIOT. From a Koine to Gestalt: Critical points and interpreter strategies in interpretation from International Sign into spoken English. In ROSENSTOCK, Rachel a Jemina NAPIER (eds.). *International sign: linguistic, usage, and status*

issues. Washington, DC: Gallaudet University Press, 2016, 136–166. Sociolinguistics in deaf communities, volume 21. ISBN 978-1-56368-656-6.

BIENVENU, MJ. a Betty COLONOMOS. Relay interpreting in the 90's. In: SWABEY, Laurie (ed.). *The Challenge of the 90's: New Standards in Interpreter Education, Proceedings of the Eighth National Convention of the Conference of Interpreter Trainers*. United States: Conference of Interpreter Trainers, 1992, 69–80. [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z <http://www.diinstitute.org/wp-content/uploads/2012/07/Bienvenu.pdf>

BRENNAN, Mary. Pragmatics and Productivity. In AHLGREN, Inger, Brita BERGMAN a BRENNAN, Mary (eds.). *Perspectives on Sign Language Usage: Papers from Fifth International Symposium on Sign Language Research*. Held in Salamanc, Spain, 25–30. May 1992. Durham, Angleterre: The International Sign Linguistics Association, 1994, 131–148.

BRONK, Alisha. Interpreters: Gatekeepers for the deaf interpreter community. *RID Views* [online]. 2009, **26**(2), 27–28. [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z <http://www.diinstitute.org/wp-content/uploads/2012/07/0409VIEWS-RIDCommittess-DML.pdf>

BURNS, Tiffany J. Who Needs a Deaf Interpreter? I Do! *Views* [online]. 1999. [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z <https://diinstitute.org/wp-content/uploads/2012/07/Burns.pdf>

CERNEY, Brian. *Relayed interpretation from English to American Sign Language via a hearing and a deaf interpreter* [online]. Cincinnati, 2004. Nepublikovaná disertační práce. Union Graduate Institute. [cit. 19. 6. 2021]. Dostupné z <http://www.handandmind.org/CerneyDissertation.pdf>

COKELY, Dennis. The Effects of Lag Time on Interpreter Errors. *Sign Language Studies* [online]. 2013, **1053**, 341–375. [cit. 30. 6. 2019]. Dostupné z https://pdfs.semanticscholar.org/bc48/104fc34f55af08ffb9482eb1426ca53a23b4.pdf?_ga=2.267373006.192066651.1561889636-2136169084.1561889636

COLLINS, Steven a Holly P. ROTH. Deaf Interpreters. *TBC News* [online]. 1992, **49** [cit. 1. 2. 2023]. Dostupné z https://diinstitute.org/wp-content/uploads/2012/07/TBC_News.pdf

CRAWLEY, Vicky. Interpreting Between Modes: Navigating Between Signed and Spoken Language. *International Journal of Interpreter Education*. 2018, **10**(1), 5–17. [cit. 16. 2. 2023]. Dostupné z <https://tigerprints.clemson.edu/ijie/vol10/iss1/3>

CRONIN, Michael. The Empire talks back: Orality, heteronomy and the cultural turn in interpreting studies. In: PÖCHHACKER, Franz a Miriam SHLESINGER, eds. *The interpreting studies reader*. London ; New York: Routledge, 2002, 386–397. ISBN 978-0-415-22478-9.

CUXAC, Christian a Marie-Anne SALLANDRE. Iconicity and arbitrariness in French sign language – highly iconic structures, degenerated iconicity and diagrammatic iconicity. In: Eds. PIZZUTO, Elena, Paola PIETRANDREA a Raffaele SIMONE. *Verbal and Signed Languages : Comparing Structures, Constructs and Methodologies* [online]. Mouton de Gruyter. 2007, 13–33 [cit. 29. 6. 2022]. ISBN 978-3110195859. DOI: doi.org/10.13140/RG.2.1.4884.8483

ČEŇKOVÁ, Ivana. Retour a pilotáž: každodenní realita pro konferenční tlumočníky v evropských institucích. In: DOLNÍK, Juraj, Zuzana BOHUŠOVÁ a Anita HUŤKOVÁ (eds.). *Translatológia a jej súvislosti 2: The Translation Studies and Its Contexts*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2007, s. 97–112. ISBN 978-80-8083-484-5.

ČEŇKOVÁ, Ivana. Relay Interpreting. In: PÖCHHACKER, Franz et al., eds. *Routledge encyclopedia of interpreting studies*. London ; New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2015, s. 339–341. ISBN 978-0-415-63432-8.

DANIŠKOVÁ, Miroslava. *Retour a pilotáž v rámci procesu výučby tlmočenia na Slovensku*. Bratislava, 2019. Nепublikovaná disertační práce. Univerzita Komenského v Bratislave. Filozofická fakulta. Katedra rusistiky a východoeurópskych štúdií.

DE MEULDER, Maartje. “So, why do you sign?” Deaf and hearing new signers, their motivation, and revitalisation policies for sign languages [online]. *Applied Linguistics Review*. 2019, **10**(4), 705–724. ISSN 1868-6311, 1868-6303. [cit. 25. 1. 2022]. DOI: doi.org/10.1515/applirev-2017-0100

DE MEULDER, Maartje a Hilde HAUALAND. Sign language interpreting services: A quick fix for inclusion? [online]. *Translation and Interpreting Studies*. 2021, **16**(1), 19–40 [cit. 17. 1. 2021]. ISSN 1932-2798, 1876-2700. DOI: 10.1075/tis.18008.dem

DOLLERUP, Cay. Relay and Support Translations. In: CHESTERMAN, Andrew, Natividad GALLARDO a Yves GAMBIER (eds.). *Translation in Context: Selected Contributions from the EST Congress*. Amsterdam: John Benjamins, 2000, s. 17–26 [cit. 15. 1. 2022]. ISBN 90-272-1644-4. DOI: doi.org/10.1075/btl.39.04dol

DONOVAN, Clare. European Masters Project Group: Teaching simultaneous interpretation into a B language: Preliminary findings. *Interpreting. International Journal of Research and Practice in Interpreting*. 2004, **6** (2), 205–216. ISSN 1384-6647, 1569-982X. DOI: doi.org/10.1075/intp.6.2.06don

DOSE, Stefanie. Putting directionality into context [online]. *Stellenbosch Papers in Linguistics Plus*. 2015, **45**(0), 71–88. [cit. 23. 1. 2022]. ISSN 2224-3380, 1726-541X. DOI: doi.org/10.5842/45-0 -625

DOWNIE, Jonathan. Interpreting is interpreting: Why we need to leave behind interpreting settings to discover Comparative Interpreting Studies. *Translation and Interpreting Studies*. 2021, **16**(3), 325–346. ISSN 1932-2798, 1876-2700. [cit. 11. 6. 2022]. DOI: doi.org/10.1075/tis.20006.dow

DUŠKOVÁ, Libuše. *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. 4. vyd. Praha: Academia, 2012. ISBN: 978-80-200-2211-0.

FIGIEL, Wojciech. New Technologies in Teaching Interpreting to Students with Visual Impairments. In: RODRÍGUEZ MELCHOR, María Dolores, Ildikó HORVÁTH a Kate FERGUSON (eds.). *The role of technology in conference interpreter training*. Oxford ; New York: Peter Lang, 2020, s. 221–236. New trends in translation studies 31. ISBN 978-1 -78874-407-2.

FINTON, Lynn a Richard SMITH. *The natives are restless: Using compression strategies to deliver linguistically appropriate ASL to English interpretation*. In E. M. Maroney (ed.), *Proceedings of the 15th National Convention, Conference of Interpreter Trainers: Still Shining After 25 Years*. 2004, s. 125–143. Conference of Interpreter Trainers.

FITZMAURICE, Stephen a Kim a PURDY. Disfluent pausing effects on listener judgment of an ASL-English interpretation. *Journal of Interpretation*. 2015, **24**(1), s. X. [cit. 16. 2. 2023]. Dostupné z <http://digitalcommons.unf.edu/joi/vol24/iss1/3>

GIAMBAGLI, Anna. L’interprétation en relais: Une perte d’information? Un essai expérimental [online]. *The Interpreters’ Newsletter*, 1993, **5**, 81–93 [cit. 20. 1. 2022]. Dostupné z <http://www.openstarts.units.it/handle/10077/4917>

GILE, Daniel. Scientific research vs. personal theories in the investigation of interpretation [online]. In: GRAN, Laura a Christopher TAYLOR (eds.). *Aspects of Applied and Experimental Research on Conference Interpretation*. Udine: Campanotto Editore, 1990, s. 28–41. [cit. 5. 7. 2022].

Dostupné z https://www.researchgate.net/publication/303646799_Scientific_research_vs_personal_theories_in_the_investigation_of_interpretation

GILE, Daniel. *Regards sur la recherche en interprétation de conférence* [online]. Presses Universitaires de Lille, 1995. ISBN 2-85939-470-2. [cit. 13. 4. 2021]. Dostupné z https://www.researchgate.net/publication/303223110_Regards_sur_la_recherche_en_interpretation_de_conference

GILE, Daniel. Directionality in conference interpreting: a cognitive view [online]. Université Lumière Lyon 2. In: GODIJNS, Rita a HINDEDAEL, Michael (eds). *Directionality in interpreting. The 'Retour' or the Native?* Ghent: Communication and Cognition. 2005, s. 9–26. [cit. 24. 4. 2019]. ISBN 90-70963-876. DOI: doi.org/10.1075/intp.8.2.07hil

GILE, Daniel. *Basic concepts and models for interpreter and translator training* [online]. Rev. ed. Amsterdam: John Benjamins Pub. Co. 2009. ISBN 1-282-55848-X. [cit. 21. 4. 2022]. Dostupné z https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/5nfor5/alma9925208004706986

GILE, Daniel; NAPIER, Jemina. Spoken Language Interpreters and Signed Language Interpreters: Towards Cross-fertilization. *International Journal of Interpreter Education*. 2020, **12**(1), 62–71.

GRBIĆ, Nadja. About helpers and experts: The changing social practice of sign language interpreting. In Nadja Grbić and Michaela Wolf (eds). *Text – Kultur – Kommunikation: Translation als Forschungsaufgabe. Festschrift aus Anlaß des 50 jährigen Bestehens des Instituts für Übersetzer- und Dolmetscherausbildung an der Universität Graz*. 1997, 293–305. Tübingen: Stauffenburg. In: ROY, Cynthia B. a Jemina NAPIER (eds.). *The Sign Language Interpreting Studies Reader*. John Benjamins, Amsterdam, 2015, 338–349. ISBN 978-90-272-5858-8.

GRBIĆ, Nadja. Where Do We Come From? What Are We? Where Are We Going? A Bibliometrical Analysis of Writings and Research on Sign Language Interpreting. *Sign Language Translator and Interpreter*. 2007, **1**(1), 15–51. Manchester: St. Jerome [cit. 2. 2. 2023]. Dostupné z http://translationconcepts.org/pdf/mutra%20phd_download_grbic.pdf

GRBIC, Nadja. Constructing interpreting quality. *Interpreting: international journal of research and practice in interpreting* [online]. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2008, **10**(2), 232–257 [cit. 2023-01-04]. ISSN 1384-6647. DOI: doi.org/10.1075/intp.10.2.04grb

H AUG, Tobias et al. Deaf leaders' strategies for working with signed language interpreters: An examination across seven countries. *Across Languages and Cultures*. 2017, **18**(1) 107–131. ISSN 1585-1923, 1588-2519. DOI: [10.1556/084.2017.18.1.5](https://doi.org/10.1556/084.2017.18.1.5)

HENDRYCHOVÁ, Lucie. *Vyjádření negace v českém znakovém jazyce*. Praha, 2011. Nepublikovaná bakalářská práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav českého jazyka a teorie komunikace. [cit. 6. 4. 2022]. Dostupné z <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/37664/130013370.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

HEYERICK, Isabelle. *Linguistic interpreting strategies in Dutch – Flemish Sign Language interpreting. Exploring interpreters' perspectives to understand the what, how and why*. Nepublikovaná disertační práce. Lovain, 2021. KU Leuven. Faculty of Arts. Research unit Linguistics, Research group MIDI.

HORVÁTH, Ildikó a Márta SERESI. Virtual Classes: Students' and Trainers' Perspectives. In: RODRÍGUEZ MELCHOR, María Dolores, Ildikó HORVÁTH a Kate FERGUSON (eds.). *The role of*

technology in conference interpreter training. Oxford ; New York: Peter Lang, 2020, s. 155–178. New trends in translation studies 31. ISBN 978-1-78874-407-2.

HRONOVÁ, Anna. Poznáváme český znakový jazyk III. (Tvoření tázacích vět). *Speciální pedagogika*, 2002, **12**(2), 113–123 [cit. 25. 6. 2022]. Dostupné z <http://dspace.specpeda.cz/bitstream/handle/0/702/113-123.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

HYNKOVÁ DINGOVÁ, Nad'a. *Typologie chyb v tlumočení z češtiny do českého znakového jazyka*. Praha, 2017. Nepublikovaná disertační práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav českého jazyka a teorie komunikace.

CHANG, Chia-chien a Diane L. SCHALLERT. The impact of directionality on Chinese/English simultaneous interpreting [online]. *Interpreting. International Journal of Research and Practice in Interpreting*. 2007, **9** (2), 137–176. ISSN 1384-6647, 1569-982X [cit. 23. 1. 2022]. DOI: doi.org/10.1075/intp.9.2.02cha

CHEN PICHLER, Deborah, Diane LILLO-MARTIN a Jeffrey LEVI PALMER. A Short Introduction to Heritage Signers [online]. *Sign Language Studies*. 2018, **18**(3), 309–327. [cit. 10. 2. 2022]. DOI: doi.org/10.1353/sls.2018.0005

INGRAM, Robert. Sign language interpretation and general theories on language, interpretation and communication. In: GERVER, D., ed. *Language Interpretation and Communication*. New York: Plenum Press, 1978, 109–118.

JAROLÍM, Viktor. *Tlumočení s pilotáží*. Praha, 1999. Nepublikovaná diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav Translatologie.

JONES, Roderick. *Conference interpreting explained*. St. Jerome Publishing, Manchester, 2002. ISBN: 978-1-900-65057-1

KELLETT BIDOLI, Cynthia Jane. Sign Language: a newcomer to the interpreting forum [online]. *The Interpreters' Newsletter*. 2001, **11**, 131–151 [cit. 1. 2. 2023]. Dostupné z <https://www.openstarts.units.it/bitstream/10077/2454/1/08.pdf>

KLABANOVÁ, Lucie. *Vizuální percepce a fonologické formy lexémů českého znakového jazyka (frekvenční analýza vybraných parametrů znaků)*. Praha, 2012. Nepublikovaná diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav českého jazyka a teorie komunikace.

KOHN, Kurt a Sylvia KALINA. The Strategic Dimension of Interpreting. *Meta*. 1996, **41** (1), 118–138. <https://doi.org/10.7202/003333ar>

KUMSTÁTOVÁ, Věra. *Tlumočení s pilotáží*. Praha, 2000. Nepublikovaná diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav translatologie.

KUSSMAUL, Paul a Sonja TIRKKONEN-CONDIT. Think-Aloud Protocol Analysis in Translation Studies [online]. *TTR: traduction, terminologie, rédaction*. 2007, **8** (1), 177–199 [cit. 22. 6. 2021]. ISSN 1708-2188, 0835-8443. DOI: doi.org/10.7202/037201ar

LADD, Paddy. *Understanding Deaf Culture: In Search of Deafhood*. Multilingual Matters, 2003. ISBN 9781853595455.

LACHMANOVÁ, Denisa. *Střídání rolí v českém znakovém jazyce*. Praha, 2014. Nepublikovaná bakalářská práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav jazyků a komunikace neslyšících.

LLEWELLYN-JONES, Peter. Target language styles and source language processing in conference sign language interpreting. Paper presented at the 3rd *International Symposium on Sign Language Interpreting*, Bristol, UK. In: ROY, Cynthia B. a Jemina NAPIER (eds.). *The Sign Language Interpreting Studies Reader*. John Benjamins, Amsterdam, 2015, s. 128–144. ISBN 978-90-272-5858-8.

MACHAČ, Filip. *Tlumočení mezi angličtinou a českým znakovým jazykem v českém vysokoškolském prostředí*. Praha, 2017. Nepublikovaná bakalářská práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav jazyků a komunikace neslyšících.

MALKOVSKÁ, Alžběta. *KISS: strategie tlumočnicka při simultánním tlumočení do mateřštiny a do aktivního cizího jazyka: zkoumáno na česko-francouzském materiálu*. Praha, 2009. Nepublikovaná diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav Translatologie [cit. 1. 6. 2021]. Dostupné z <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/20855>

McINTIRE Marina L. a Gary R. SANDERSON. *Who's in Charge Here? Perceptions of Empowerment and Role in the Interpreting Setting*. In: ROY, Cynthia B. a Jemina NAPIER (eds.). *The Sign Language Interpreting Studies Reader*. John Benjamins, Amsterdam, 2015, 328–337. ISBN 978-90-272-5858-8.

METZGER, Melanie. *Sign Language Interpreting. Deconstructing the Myth of Neutrality*. Gallaudet University Press, Washington DC, 1999. ISBN 1-56368-074-2.

MIKKELSON, Holly. Relay Interpreting: A Solution for Languages of Limited Diffusion? [online]. *The Translator*. 1999, 5 (2), 361–380 [cit. 16. 1. 2022]. DOI: doi.org/10.1080/13556509.1999.10799051

MIKKELSON, Holly. Interpreting Is Interpreting — Or Is It? [online]. 1999. [cit. 13. 6. 2022]. Dostupné z https://www.researchgate.net/publication/41373508_Interpreting_Is_Interpreting_-_Or_Is_It

MOTEJZÍKOVÁ, Jitka. *Simultánnost v českém znakovém jazyce*. Praha, 2007. Nepublikovaná diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav českého jazyka a teorie komunikace.

MOTEJZÍKOVÁ, Jitka. Simultánnost v českém znakovém jazyce. In: MACUROVÁ, Alena a Radka ZBOŘILOVÁ. *Jazyky v komunikaci neslyšících: český znakový jazyk a čeština*. Vydání první. vyd. Prague: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2018, s. 27–33. ISBN 978-80-246-3446-3.

MOTEJZÍKOVÁ, Jitka. Specifické znaky českého znakového jazyka. In: MACUROVÁ, Alena a Radka ZBOŘILOVÁ. *Jazyky v komunikaci neslyšících: český znakový jazyk a čeština*. Vydání první. vyd. Prague: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2018, S. 83–90. ISBN 978-80-246-3446-3.

NAPIER, Jemina. *Sign language interpreting. Linguistic coping strategies*. Douglas McLean Publisher, Coleford, 2002. ISBN 0-946252-37-8.

NAPIER, Jemina. Cooperation in interpreter-mediated monologic talk. *Discourse & Communication*. 2007, 1 (4), 407–432. ISSN 1750-4813, 1750-4821. DOI: doi.org/10.1177/1750481307082206

NAPIER, Jemina. If a tree falls in the forest, does it make a noise? The merits of publishing interpreting research. In: NICODEMUS, Brenda a SWABEY, Laurie (eds.). *Advances in Interpreting Research: Inquiry in Action*. Philadelphia: John Benjamins, 2011, s. 121–152. ISBN 978-90-272-2447-7.

NAPIER, Jemina. Comparing signed and spoken language interpreting. In: JOURDENAIS, Renee a Holly. MIKKELSON (eds.). *The Routledge handbook of interpreting*. Milton Park, Abingdon, Oxon: Routledge, 2015, s. 129–143. ISBN 1-317-59501-7. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315745381>

NAPIER, Jemina. *Sign language interpreting. Linguistic coping strategies*. Douglas McLean Publisher, Coleford, 2016. ISBN 978-156368-658-0.

NAPIER, Jemina, Meg ROHAN a Helen SLATYER. Perceptions of Bilingual Competence and Preferred Language Direction in Auslan/English Interpreters. *Journal of Applied Linguistics*. 2005, **2** (2), 185–218.

NICODEMUS, Brenda a Karen EMMOREY. Direction Asymmetries in Spoken and Signed Language Interpreting. *Bilingualism: Language and Cognition*. 2013, **16**(3), 624–636. ISSN: 1469-1841 (Online)

NICODEMUS, Brenda, Laurie SWABEY a Marty M. TAYLOR. *Preparation strategies used by American Sign Language-English interpreters to render President Barack Obama's inaugural address*. EUT Edizioni Università di Trieste, 2014. DOI: 10.13137/1591-4127/10648

NICODEMUS, Brenda, Cassie LANG a Tobias HAUG. Perspectives about language direction from signed language interpreters in the United States and Switzerland. *The International Journal of Translation and Interpreting Research*. 2023, **15**(1), 98–119. ISSN 18369324. DOI: doi.org/10.12807/ti.115201.2023.a05

NILSSON, Anna-Lena. Interpreting from signed language into spoken language: The skills and knowledge needed to succeed. In KALATA-ZAWŁOCKA, Aleksandra a Beppie van den BOGAERDE (eds.). *To Say or Not to Say – Challenges of Interpreting from Sign Language to Spoken Language*. Proceedings of the 23rd efsli Conference in Warsaw, Poland, 11th–13th September 2015, s. 15–48. European Forum of Sign Language Interpreters (efsli).

OKROUHLÍKOVÁ, Lenka. *Notace – zápis českého znakového jazyka*. Praha, 2012. Nепublikovaná disertační práce. Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta. Oddělení pro vědeckou činnost. Dostupné z <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/45516>

PFAU, Roland. Morphology. In: BAKER, Anne, ed. *The linguistics of sign languages: an introduction*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2016, s. 197–228. ISBN 978 90 272 1231 3.

PFAU, Roland; STEINBACH, Markus; WOLL, Bencie. *Sign language: An International Handbook* [online]. Berlin: De Gruyter Mouton, 2012. [cit. 22. 6. 2022]. ISBN 1-283-62754-X. DOI: doi.org/10.1515/9783110261325

POINTURIER-POURNIN, Sophie. *L'interprétation en Langue des Signes Française : contraintes, tactiques, efforts*. Paříž, 2014. Nепublikovaná disertační práce. École Supérieure d'Interprètes et de Traducteurs, Université Paris 3 – Sorbonne Nouvelle. École doctorale 268. Traductologie.

POINTURIER-POURNIN, Sophie; GILE, Daniel. Les tactiques de l'interprète en langue des signes face au vide lexical : une étude de cas [online]. *The Journal of Specialised Translation*. 2012, **17a**, 164–183. [cit. 12. 4. 2021]. Dostupné z https://www.jostrans.org/issue17/art_pournin_gile.php

PÖCHHACKER, Franz. Quality Assessment in Conference and Community Interpreting [Online]. *Meta: Journal Des Traducteurs*. 2001, **46**(2), 410–425. <https://doi.org/10.7202/003847ar>

PÖCHHACKER, Franz. *Introducing Interpreting Studies*. London: Routledge, c2004. ISBN 978-0-415-26887-5.

PŘIBYLOVÁ, Marie. Tlumočení z českého znakového jazyka do mluvené angličtiny s češtinou jako pilotním jazykem [online]. *AUC PHILOLOGICA*, 2019, 4, 83–92. E-ISSN: 2464-6830. doi.org/10.14712/24646830.2020.7

REJŠKOVÁ, Jana. Teaching experience of simultaneous into B. In: *EMCI Workshop Teaching Simultaneous Interpreting into a "B" Language*. Nepublikovaný sborník z workshopu EMCI (European Masters of Conference Interpreting), 20. – 21. 9. 2002., s. 30–34.

RESSLER, Carolyn I. Comparative analysis of a direct interpretation and an intermediary interpretation in American Sign Language [online]. *Journal of Interpretation*, 71–102. 1999 [cit. 20. 11. 2021]. http://www.diinstitute.org/wp-content/uploads/2012/07/Ressler_19991.pdf

ROUSH, Daniel. Indirectness strategies in American Sign Language requests and refusals: Deconstructing the Deaf-as-direct stereotype. In METZGER, Melanie a Earl FLEETWOOD (eds.). *Translation, sociolinguistic, and consumer issues in interpreting*. Washington, DC: Gallaudet University Press, 2007, 103–157. ISBN 978-1-56368-400-5.

ROY, Cynthia. Evaluating performance: An interpreted lecture. In: M. McINTIRE (ed.). *New dimensions in interpreter education: Curriculum and instruction: Proceedings of the Sixth National Convention of the Conference of Interpreter Trainers*. Silver Spring, MD: RID, 1987, 139–147.

ROY, Cynthia B. A Sociolinguistic Analysis of the Interpreter's Role in Simultaneous Talk in a Face-to Face Interpreted Dialogue [online]. *Sign Language Studies*, 1992, 74, 21–61. Gallaudet University Press [cit. 1. 7. 2022]. Dostupné z <https://www.jstor.org/stable/26204611>

RYAN, Jonathon a Susan GASS. Stimulated Recall [online]. In: BARNARD, Roger a Anne BURNS (eds.). *Teacher cognition and practice: International case studies to illuminate methodological issues*. Multilingual Matters, 2012, s. 144–161 [cit. 20. 11. 2022]. Dostupné z https://www.researchgate.net/publication/267573796_Ryan_J_Gass_S_2012_Stimulated_recall

RYSOVÁ, Magdaléna. *Diskurzivní konektory v češtině: od centra k periferii*. First edition. vyd. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky, 2018. ISBN 978-80-88132-05-9.

SAVVALIDOU, Flora. Interpreting (Im)politeness Strategies in a Media Political Setting A Case Study from the Greek Prime Ministerial TV Debate as Interpreted into Greek Sign Language. In LEESON, Lorraine, Svenja WURM, a Myriam VERMEERBERGEN (eds.), *Signed Language Interpreting*. Routledge, 2014, 93–115). ISBN 978-1-306-58132-5.

SEEBER, Kilian a Carmen DELGADO LUCHNER. Simulating Simultaneous Interpreting with Text: From Training Model to Training Module. In: RODRÍGUEZ MELCHOR, María Dolores, Ildikó HORVÁTH a Kate FERGUSON (eds.). *The role of technology in conference interpreter training*. Oxford; New York: Peter Lang, 2020, s. 129–152. New trends in translation studies 31. ISBN 978-1-78874-407-2.

SELESKOVITCH, Danica. *Interpreting for International Conferences*. Pen and Booth, Washington D.C., 1978.

SELESKOVITCH, Danica a Marianne LEDERER. *A systematic approach to teaching interpretation*. The Registry of Interpreters for the Deaf, 1995. ISBN 0-916883-13-2.

SETTON, Robin a Andrew DAWRANT. *Conference interpreting: A Complete Course*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2016a. Benjamins translation library. ISBN 978-90-272-5862-5. DOI: doi.org/10.1075/btl.120

SETTON, Robin a Andrew DAWRANT. *Conference interpreting: A Trainer's Guide*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2016b. Benjamins translation library. ISBN 978-90-272-5864-9. DOI: doi.org/10.1075/btl.121

SHLESINGER, Miriam. Conference Interpreting: Current trends in research. In: GAMBIER, Yves, Daniel GILE a Christopher TAYLOR (eds.). *Proceedings of the International Conference on Interpreting: What do we know and how?* Amsterdam and Philadelphia. Benjamins Translation Library, 1997, s. 123–131. ISBN 9789027216267.

SHLESINGER, Miriam. Relay Interpreting. In: GAMBIER, Yves a Luc van DOORSLAER, eds. *Handbook of translation studies*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Pub. Co., 2010, s. 276–278. ISBN 978-90-272-0331-1.

SCHERMER, Trude. Lexicon. In: BAKER, Anne, ed. *The linguistics of sign languages: an introduction*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2016, s. 173–195. ISBN 978 90 272 1231 3.

SCHERMER, Trude a Roland PFAU. Psycholinguistics. In: BAKER, Anne, ed. *The linguistics of sign languages: an introduction*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2016, s. 25–50. ISBN 978 90 272 1231 3.

SCHNEIDEROVÁ, Lucie. *Prožitok jako prostředek seznámení se světem neslyšících*. Brno, 2021. Nepublikovaná diplomová práce. Janáčkova akademie múzických umění. Divadelní fakulta. Ateliér výchovné dramatiky pro Neslyšící.

SKATEN, Ingeborg, Gro Hege Saltnes URDAL a Elisabet TISELIUS, Elisabet. (2020) “Exploring deaf sign language interpreting students’ experiences from joint sign language interpreting programs for deaf and hearing students in Finland”. *Translation and Interpreting Studies*, online first, <https://doi.org/10.1075/tis.18033.ska>.

SLÁNSKÁ BÍMOVÁ, Petra a Lenka OKROUHLÍKOVÁ. *Rysy přirozených jazyků: český znakový jazyk jako přirozený jazyk; Lexikografie: slovníky českého znakového jazyka*. 2., opr. vyd. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87153-91-8.

STARÁ, Radka. Jmenné znaky v českém znakovém jazyce. In: MACUROVÁ, Alena a Radka ZBOŘILOVÁ. *Jazyky v komunikaci neslyšících: český znakový jazyk a čeština*. Vydání první. vyd. Prague: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2018, s. 91–109. ISBN 978-80-246-3446-3.

STEWART, David Alan, Jerome Daniel SCHEIN a Brenda E. CARTWRIGHT. *Sign language interpreting: exploring its art and science*. Boston: Allyn and Bacon, 1998. ISBN 978-0-205-27540-3.

STONE, Christopher; RUSSELL, Debra [online]. *Conference interpreting and interpreting teams*. 2014. [cit. 20. 11. 2021]. https://www.researchgate.net/publication/285172395_Conference_interpreting_and_interpreting_teams

SZABARI, Krisztina. Interpreting into the B Language. *EMCI Workshop Teaching Simultaneous Interpreting into a “B ” Language*. Nepublikovaný sborník z workshopu EMCI (European Masters of Conference Interpreting), 20. – 21. 9. 2002, 12–19.

TURNER, Graham H. Toward real interpreting. MARSCHARK, Marc, Rico PETERSON a Elizabeth A. WINSTON. *Sign language interpreting and interpreter education: directions for research and practice*. Oxford: Oxford University Press, 2005. Perspectives on deafness. ISBN 0-19-517694-4.

VAN DER KOOIJ, Els a Onno CRASSBORN. Phonology. In: BAKER, Anne, ed. *The linguistics of sign languages: an introduction*. Amsterdam ; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2016, s. 251–278. ISBN 978 90 272 1231 3.

VAN DIJK, Rick et al. Directionality Effects in Simultaneous Language Interpreting: The Case of Sign Language Interpreters in the Netherlands [online]. *American Annals of the Deaf*. 2011, **156**(1), 47–55. [cit. 25. 4. 2022] ISSN 1543-0375. DOI: doi.org/10.1353/aad.2011.0013

VAN HERREWEGHE, Mieke; VERMEERBERGEN, Myriam. Interrogatives and negatives in Flemish sign language. In: *Interrogative and negative constructions in sign languages*; ZESHAN, Ulrike, (ed.). Nijmegen: Ishara press, 2006, **1**, 25–256. Sign Language Typology Series 1 [cit. 25. 6. 2022]. ISBN 978-90-8656-001-1. DOI: doi.org/10.26530/OAPEN_453832

VANĀKOVÁ, Irena. Kognitivní lingvistika a studium českého znakového jazyka (První poznámky). In MACUROVÁ, Alena a Radka ZBOŘILOVÁ. *Jazyky v komunikaci neslyšících: český znakový jazyk a čeština*. Vydání první. vyd. Prague: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2018. S 137–150. ISBN 978-80-246-3446-3.

VERMEERBERGEN, Myriam. *When signers and speakers construct action, do they (also/always) role shift?* [online]. Abstrakt konferenčního příspěvku. MaMuD, Lovaň, Belgie, 21. 11. 2014 [cit. 30. 6. 2022]. Dostupné z https://limo.libis.be/primo-explore/fulldisplay?docid=LIRIAS1668146&context=L &vid=Lirias&search_scope=Lirias&tab=default_tab&fromSitemap=1

VYSUČEK, Petr. *Specifické znaky*. Praha, 2009. Nepublikovaná diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav českého jazyka a teorie komunikace.

VYSUČEK, Petr. *Možnosti a limity intervence u dítěte s kochleárním implantátem v neslyšící rodině*. Olomouc, 2021. Nepublikovaná disertační práce. Univerzita palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Ústav speciálněpedagogických studií.

WADENSJÖ, Cecilia. Dialogue interpreting: A monologising practice in a dialogically organised world [online]. *Target. International Journal of Translation Studies*. 2004, roč. 16, č. 1, s. 105–124 [cit. 1. 12. 2022]. ISSN 0924-1884, 1569-9986. DOI: doi.org/10.1075/target.16.1.06wad

WANG, Jihong. *Simultaneous Interpreting from a Signed Language into a Spoken Language. Quality, Cognitive Overload, and Strategies*. Routledge, 2021. ISBN 9780367815769.

WANG, Jihong; NAPIER, Jemina. Directionality in Signed Language Interpreting [online]. *Meta*. 2015, **60**(3), 518–541. [cit. 25. 6. 2021]. ISSN 1492-1421, 0026-0452. DOI: doi.org/10.7202/1036141ar

WHEATLEY, Mark a Annika PABSCH. *Sign Language Legislation in the European Union*. European Union of the Deaf. Brusel 2012. ISBN 978-90-816-3390-1. https://www.eud.eu/wp-content/uploads/2021/11/EUD_SL_II.pdf [cit. 13. 6. 2022].

WINSTON, Elisabeth A. a Cynthia ROY. Discourse analysis and sign languages [online]. In A. Schembri & C. Lucas (Eds.), *Sociolinguistics and Deaf Communities*. S. 95–119. Cambridge: Cambridge University Press, 2015 [cit. 20. 11. 2022]. DOI: doi.org/10.1017/CBO9781107280298.005

WIT, Maya de. Sign Language Interpreting in Multilingual International Settings. In: R. LOCKER MCKEE, Rachel a Jeffrey DAVIS (eds.), *Interpreting in multilingual, multicultural contexts*. Washington, DC: Gallaudet University Press, 2010, 226–246. ISBN: 1-56368-450-0

WIT, Maya de, Onno CRASBORN a Jemina NAPIER. Preparation strategies for sign language conference interpreting: comparing international sign with a national sign language. In SEEBER, Kilian G., ed. *100 years of conference interpreting: a legacy*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2021, 41–72. ISBN 978-1-5275-6719-1.

WITTER-MERITHEW, Anna. *From benevolent caretaker to ally: The evolving role of sign language interpreters in the United States of America*. 1999. [cit. 15. 3. 2023]. Dostupné z: <http://www.interpretereducation.org/wp-content/uploads/2014/04/From-Benevolent-Caretaker.pdf>

WOOLFE, Ramon. *The Perception or Reality of Omissions by Deaf Interpreters. Examining the effect of Audience Design on Omissions by Deaf Interpreters*. 2019. Nepublikovaná diplomová práce. EUMASLI – European Masters in Sign Language Interpreting (EUMASLI). Humak University of Applied Science [cit. 12. 3. 2023]. Dostupné z https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/261508/Woolfe_Ramon.pdf?sequence=2&isAllowed=y

XIAO, Xiaoyan a Ruiling YU. Survey on Sign Language Interpreting in China. *Interpreting*. 2009, 11(2), 137–163. ISSN 1384-6647, E-ISSN 1569-982X

ZABALBEASCOA, Patrick. From Techniques to Types of Solutions. [online]. In: BEEBY, Allison, Doris ENSINGER a Marisa PRESAS (eds.). *Benjamins Translation Library*. 32. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2000, s. 117–127. [cit. 8. 3. 2021]. ISBN 978-90-272-1637-3. DOI: doi.org/10.1075/btl.32.15zab

ZACHOVÁ, Zuzana. *Model úsilí Daniela Gila a jeho aplikace na simultánní tlumočení projevů nasycených vlastními jmény. Porovnání dvou jazykových kombinací: francouzština – čeština a český znakový jazyk – čeština*. 2019. Nepublikovaná diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav translátologie.

ZWISCHENBERGER, Cornelia. Quality criteria in simultaneous interpreting: an international vs. a national view. *The Interpreters' Newsletter*, 15, 2010, 127–142.

Online zdroje

AGM 2013 – Country report for full members (Czech Republic). EFSLI [cit. 5. 7. 2022]. Dostupné z <https://efsl.org/efsliblu/wp-content/uploads/2013/01/CKTZJ-Czech-Republic.pdf>

Ahrons Skriv- & Tolkservice [cit. 16. 1. 2023]. Dostupné z <https://ahron.se/om>
AIIC – International Association of Conference Interpreters [cit. 29. 1. 2022]. Dostupné z <https://aiic.org/site/home?nav=home>

AIIC *Sign Language Network*. [cit. 11. 2. 2023]. <https://aiic.org/site/SLN>

ASL.Land. © 1999–2023 F. C. Stamps, M.Ed. [cit. 26. 6. 2022]. Dostupné z <https://asl.land/deaf/facialexpressions.php>

Beställa tolk. Habilitering och hjälpmedel, Region Skåne. Poslední aktualizace: 9. 12. 2018 [cit. 30. 9. 2022]. Dostupné z <https://vard.skane.se/habilitering-och-hjalpmedel/stod-och-behandling/bestalla-tolk/>

CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny. © Masarykova univerzita, Brno 2012–2020 [cit. 5. 9. 2022]. Dostupné z <https://www.czechency.org>

Deaf Friendly® [cit. 26. 6. 2022]. Dostupné z <https://www.deaffriendly.cz/>

Det framtida behovet av teckenspråks- och skrivtolkar. En översyn av tolkutbildningarna vid folkhögskolorna. Statskontoret, 2015 [cit. 16. 1. 2023]. Dostupné z <https://www.statskontoret.se/siteassets/publikationer/2015/201525.pdf>

ELAN (Version 6.4) [Computer software], 2022. Nijmegen: Max Planck Institute for Psycholinguistics. Dostupné z <https://archive.mpi.nl/tla/elan>

Evropský parlament. [cit. 19. 1. 2023].

Dostupné z https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-5-2004-0241_EN.html?redirect

Hörselskadades Riksförbund [cit. 16. 1. 2023]. Dostupné z <https://hrf.se/app/uploads/sites/13/2016/06/Förbättringsarbetet-II.pdf>

GILE, Daniel. *Interpreting research. What you never wanted to ask but may like to know*. AIIC Webzine. 2001/Issue 11, March/April. Poslední změna 2. 12. 2015 [cit. 14. 9. 2022]. Dostupné z https://aiic.org/document/424/AIICWebzine_MarApr2001_1_GILE_Interpreting_research_EN.pdf

GILE, Daniel. *The Effort Models and Gravitational Model. Clarifications and Update* [online]. 2018. [cit. 21. 8. 2019]. Dostupné z <https://www.cirinandgile.com/powerpoint/The-Effort-Models-and-Gravitational-Model-Clarifications-and-update.pdf>

GILE, Daniel. BULLETIN n °61, January 2021, [cit. 14. 4. 2021]. <https://www.cirinandgile.com/bulletins/Bulletin-61-Jan-2021.pdf>

Interpreting from and into English as a Third Language. Training for Swedish Sign Language Interpreters. Sveriges Teckenspråkstolkars Förening [cit. 16. 1. 2023]. Dostupné z <http://www.stff.org/k/?tag=engelska>

ISO 639-1. Codes for the Representation of Names of Languages [cit. 31. 3. 2023]. Dostupné z https://www.loc.gov/standards/iso639-2/php/English_list.php

Klartecken. © 2023 klartecken.nu [cit. 16. 1. 2023]. Dostupné z <http://klartecken.nu/Om-oss/>

Mezikulturní komunikace: překlad a tlumočení – Angličtina. Filozofická fakulta, Univerzita Karlova. Příjímací řízení [cit. 11. 7. 2021]. Dostupné z <https://www.ff.cuni.cz/prijimaci-rizeni/studijni-obory/bakalarske-obory/mezikulturni-komunikace-preklad-tlumoceni/prekladatelstvi-anglictina/>

Mgr. Andrea Hudáková, Ph.D.: Koncepce Ústavu jazyků a komunikace neslyšících FF UK pro období 1. 9. 2021 – 31. 8. 2024 [cit. 12. 1. 2023]. https://ujkn.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/64/2021/09/Koncepce-UJKN_hudakova_2021-2024_web.pdf

Registry of Interpreters for the Deaf, Inc. [cit. dne 21. 7. 2019] <http://www.rid.org/about-rid/mission-vision-statements/>

Past trainings. Presentations, Workshops, Discussions, Trainings. Maya de Wit. Sign Language Interpreting Consultancy [cit. 11. 2. 2023]. <https://www.mayadewit.nl/past-training>

Sign Language Mentoring Scheme. DG SCIC, Knowledge Centre for Interpretation, © European Union, 1995–2023 [cit. 2. 2. 2023]. Dostupné z https://ec.europa.eu/education/knowledge-centre-interpretation/news/sign-language-mentoring-scheme_en

Sign Language Conference Interpreting: professionalisation and course design. 19. 2. 2021. Webinář [cit. 29. 11. 2021]. Dostupné z <https://www.emcinterpreting.org/emci/resources/sign-language-conference-interpreting-professionalization-and-course-design>

Slovník znakového jazyka – SpreadTheSign. Dostupné z <https://www.spreadthesign.com/cs.cz/search/>

Statistiky počtu osob se sluchovým postižením, 2017. Česká unie neslyšících, z. ú. [cit. 4. 12. 2022]. Dostupné z <https://www.cun.cz/cs/blog/2017/05/17/statistiky-poctu-osob-se-sluchovym-postizenim/>

Stockholms Universitet [cit. 16. 1. 2023]. Dostupné z <https://www.su.se/utbildning/studera-vid-universitetet/studera-med-funktionsnedsattning/utbildningstolkning-1.440138>

Teckenspråkstolk, Stockholms Universitet. Vakanser [cit. 16. 1. 2023]. Dostupné z <https://vakanser.se/jobb/teckensprakstolk+72/>

VYSUČEK, Petr. *Co je to AUDISMUS?* 5. 3. 2014 [cit. 16. 4. 2021]. Dostupné z <http://ruce.cz/clanky/1109-co-je-to-audismus>

Work as a Freelance Interpreter at the EU. Interpretation, European Union. [cit. 23. 6. 2021]. Dostupné z https://europa.eu/interpretation/freelance.html#3_accreditation_test, https://europa.eu/interpretation/doc/marking_criteria_en.pdf

Zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, kterým se mění zákon č. 155/1998 Sb., o znakové řeči a o změně dalších zákonů [cit. 12. 1. 2023]. Dostupné z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2008-384#>

Znalostní centrum na téma tlumočení DG SCIC [cit. 7. 6. 2021]. Dostupné z <https://ec.europa.eu/education/knowledge-centre-interpretation/cs>

Öresundstolkarna. [cit. 30. 9. 2022]. Dostupné z <https://oresundstolkarna.se/vi-erbjuder/>

2010 Brussels Declaration on Sign Languages in the European Union [cit. 11. 12. 2021]. Dostupné z https://www.eud.eu/files/8514/5803/7674/brussels_declaration_FINAL.pdf

Seznam použitých zkratek

AIIC – *Association Internationale des Interprètes de Conférence*, Mezinárodní asociace konferenčních tlumočnicků
ASL⁹⁶⁸ – *American Sign Language*, americký znakový jazyk
Auslan – *Australian Sign Language*, australský znakový jazyk
EN – (mluvená) angličtina
BSL – *British Sign Language*, britský znakový jazyk
CS – (mluvená) čeština
ČKTZJ – Česká komora tlumočnicků znakového jazyka
ČZJ – český znakový jazyk
DG SCIC/GŘ SCIC – Generální ředitelství pro tlumočení (tlumočnická služba Evropské komise)
EFSLI – *European Forum of Sign Language Interpreters*, Evropské fórum tlumočnicků znakového jazyka
EMCI – European Masters in Conference Interpreting
EUMASLI – European Master in Sign Language Interpreting
FZJ – finský znakový jazyk
IS – *International Sign*, mezinárodní znakový systém
MJ – mluvený jazyk
NL – (mluvená) nizozemština
SV – (mluvená) švédština
ST – simultánní tlumočení
STS – švédský znakový jazyk
ÚTRL – Ústav translatologie FF UK
ÚJKN FF UK – Ústav jazyků a komunikace neslyšících
VGT – *Vlaamse Gebarentaal*, vlámský znakový jazyk
ZJ – znakový jazyk

⁹⁶⁸ Pokud jde o zkratky označující jazyky, mluvených jazycích referujeme pomocí kódů jazyků dle mezinárodního standardu ISO 639-1 (https://www.loc.gov/standards/iso639-2/php/English_list.php), pro znakové jazyky používáme v souladu s území akronymy vytvořené z názvu příslušného znakového jazyka v psaném jazyce dané země (s výjimkou finského znakového jazyka). Odtud jistá nekonzistentnost, kdy češtinu označujeme zkratkou CS místo ČJ a zároveň pro český znakový jazyk používáme akronym ČZJ.

Seznam tabulek

- Tabulka č. 1: Problémy vnímané profesionálními tlumočníky při simultánním tlumočení mezi angličtinou a australským znakovým jazykem (Wang & Napier, 2015)
- Tabulka č. 2: Shrnutí výzkumů pilotáže Mackintoshové (1983), Jarolíma (1999) a Kumstátové (2000)
- Tabulka č. 3: Taktiky při simultánním tlumočení. Pointurier-Pournin (2014)
- Tabulka č. 4: Přehled značek pro přepis glosami
- Tabulka č. 5: Kvantitativní přehled výskytu vybraných jevů v pilotáži č. 1
- Tabulka č. 6: Kvantitativní přehled výskytu vybraných jevů v pilotáži č. 2
- Tabulka č. 7: Shody ve výskytu sledovaných jevů u pilotních a přebírajících tlumočnicků
- Tabulka č. 8: Kvantitativní přehled výskytu vybraných jevů u tlumočnicka 1 _ČZJ-EN
- Tabulka č. 9: Kvantitativní přehled výskytu vybraných jevů u tlumočnicka 2 _ČZJ-EN
- Tabulka č. 10: Kvantitativní přehled výskytu vybraných jevů u 1 _ČZJ-EN a 2 _ČZJ-EN
- Tabulka č. 11: Kvantitativní přehled výskytu vybraných jevů – srovnání tlumočnicků z ČZJ
- Tabulka č. 12: Zjištěné strategie a strategické postupy tlumočnicků

Seznam obrázků

- Obr. č. 1: Pöchhackerův model pojmových rámců (2016)
- Obr. č. 2: Počet jednání na půdě Evropské komise, při nichž je využíváno tlumočení z /do znakového jazyka
- Obr. č. 3: Modely distribuce moci mezi tlumočníky a n /Neslyšícími – McIntire & Sanderson (2015: 330)
- Obr. č. 4: Základní schéma fungování pracovní paměti ve fázi porozumění
- Obr. č. 5: Schéma tlumočení s pilotáží
- Obr. č. 6: Schéma přímého tlumočení
- Obr. č. 7: Příklad popisu jevů v rozdělení do kategorií

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Prohlášení o ochraně informací

Příloha č. 2 – Písemný překlad zdrojového projevu z ČZJ do ČJ – souvislý text

Příloha č. 3 – Písemný překlad zdrojového projevu z ČZJ do ČJ – Úseky k analýze

Příloha č. 4 – Informovaný souhlas s účastí ve výzkumu

Příloha č. 5 – Hodnoticí formulář pro posluchače

Příloha č. 6 – Dotazník pro tlumočníky ČZJ-CS

Příloha č. 7 – Dotazník pro tlumočníky CS-EN

Příloha č. 8 – Dotazník pro tlumočníky ČZJ-EN

Příloha č. 9 – Instrukce k retrospektivní analýze

Příloha č. 10 – Průzkum mezi tlumočnickými organizacemi: Dotazník „Interpreting between national sign languages and spoken English“